T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOS-YL-2008

AYDIN ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE GÖÇ VE KENTLE BÜTÜNLEŞME: KEMER VE OSMAN YOZGATLI MAHALLELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

HAZIRLAYAN
Kadir ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Gülsen Demir

AYDIN-2008

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Kadir Şahin

İmza

YAZAR ADI-SOYADI: KADİR ŞAHİN

BAŞLIK: AYDIN ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE GÖÇ VE KENTLE BÜTÜNLEŞME: KEMER VE OSMAN YOZGATLI MAHALLELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Özet

Türkiye'de 1950'li yıllarla birlikte başlayan büyük kentlere yönelik göç dalgaları, bu kentlerde büyük sorunların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. En önde gelen sorunlar ise özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirler başta olmak üzere kent yapısı, kentsel yaşam düzeyi ve kentle bütünleşememiş kenar mahalleler gerçeğidir. Bu durum bugün Türkiye'de kentte yaşayan ama kentli olmayan kitlelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yaşanan yoğun göçlerin neticesinde, bugün Türkiye'de çokça tartışılan bir konu haline gelen "göçmenlerin içe kapanan gruplar haline geldiği" tezi çokça tartışılacaktır. "Kentlerimiz kutuplaşmaların yaşandığı yerler mi yoksa kurumsal yapılar üzerine örülmüş, uluslaşmış kominal yaşam alanları mı olacak?"

Bu araştırmada amaçlanan, göç eden kitlelerin kentle bütünleşen ve bütünleşemeyen bireylerini karşılaştırarak aralarında sosyal, ekonomik, kültürel vb. konularda farklılıkların neler olduğunu belirlemeye çalışmaktır. Kentle bütünleşen bireylerin bütünleşme sürecinde hangi aşamalardan geçtiği, bütünleşemeyen kitlelerin bu aşamaları neden geçemediği; belirlenmiş olan iki ayrı örneklem grubundan hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:
Göç, kentleşme, bütünleşme, kentle bütünleşme/bütünleş(e)meme, kentsel ayrışma, getto.

NAME and SURNAME: KADİR ŞAHİN

TITLE: MIGRATION AND URBAN INTEGRATION A COMPARATIVE RESEARCH BETWEEN KEMER AND OSMAN YOZGATLI NEIGHBOURHOODS IN AYDIN

Abstract

The immigration waves from rural to bigger cities which was started from early 1950's, have brought significant social problems. The most demonstrative example of those problems are the structure of the cities, urban life style and presence of squatter settlements surrounding urban area in cities like İstanbul, Ankara and İzmir. This situation has created people, living in urban places but not urbanized.

Those who had not being integrated into the city life or those who prefer not to adapt into the center of urbanized life creates social polarization and a matter of big concern for the future.

The purpose of this study is to determine the social, economical, cultural and similar differences by comparing people that are integrated and those not-integrated to urban life. We are interested in finding out to which steps does integrated people have passed, and find out the reasons of failure of the non-integrated migrant population. Two different sample groups were chosen for the study.

KEYWORDS:
Immigration, urbanization, integration, urban integration/non-integration, urban sagragration,ghetto.

ÖNSÖZ

Göç ve kentleşme, Cumhuriyet tarihimizin -toplumsal dönüşümler açısından düşünüldüğünde- en önemli ve etkili sosyal değişme unsurlarından birisi olmuştur ve hala olmaya da devam etmektedir. Toplumsal dönüşümlerimiz açısından düşünüldüğünde, bir yüzyıldan çok daha kısa bir sürede yaşanan büyük dönüşümler, sürecin hızına da bağlı olarak, büyük sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Sorunlarla dolu bu sürecin en önemli göstergelerinden birisini de "göç ve kentleşme sorunsalı" teşkil etmektedir. Göç ve kentleşme temelli sorunlar yumağının içinde taşıdığı temel sorunlardan birisini de "göçmen kitlelerinin kentle bütünleşme sorunsalı" teşkil etmektedir. Yaşanan "göç hareketlerinin" dönemsel özellikleriyle yakından alakalı olarak da "bu sorun", farklı dönemlerde farklı şekilleriyle yaşanmıştır. Bu nedenle "göç ve kentleşme" -süreçsel anlamda- değişmez bir süreklilik sergilese de sorunları yönüyle bir değişmezlik örneği sergilememektedir. Bu nedenle yaşanan süreç, kendi içinde sürekli olarak bir değişmeyi/evrilmeyi barındırmaktadır. Göç ve kentleşmenin bir "sosyal değişme unsuru" olmasından hareketle "bütünleşme sorunsalı" da her dönemin kendi gerçeklikleri içinde değerlendirilmesi gereken bir geçekliktir. Nitekim bu faktörün dışarıda tutulduğu "bütünleşme analizlerinin", içinde bulunulan koşulları, gerçekliğine uygun olarak açıklama olasılığı da ortadan kalkmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacını da içinde bulunulan dönemin "bütünleşme sorunsalını", kette kalış süresinin temel göstergeleriyle ilgili olarak, önceki dönemlerin "bütünleşme sorunsalından" ayıran temel farklılıkların neler olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu nedenle çalışma boyunca, farklı dönemlerin göçmenleri olarak "Aydın ili göçmenleri", dönemsel ayrışmalarına bağlı olarak karşılaştırılmışlardır. Bu "karşılaştırmalı çalışma" örneğinin içinde çok önemli gerçeklikleri barındırdığı, henüz araştırmanın çok başında fark edilmiştir. Bu çalışmayı önemli kılan faktörlerden hareketle daha geniş analize (gerçeğe yakın verilerin ortaya konulabilmesi adına) tabi tutabilmek amacıyla da, çalışmanın daha geniş kitlelere erişerek sonuçlandırılması temel kaygımız olmuştur. Bu nedenle çalışmayı, tez danışmanın Prof. Dr. Gülsen Demir'le karşılıklı fikir alış-verişi çerçevesinde, TÜBİTAK destekli bir projeye dönüştürmenin daha yerinde olacağı sonucuna eriştik. Bu karara bağlı olarak, çalışma "2006 Mayıs döneminde" tarafımızdan, proje önerisi olarak TÜBİTAK'a sunulmuştur ve "2006 Eylül dönemiyle" birlikte, desteğin sunulmasıyla, alan araştırmasına başlanılmıştır. Çok

yoğun geçen çalışma temposuna bağlı olarak, çalışma iki yıla yakın bir zaman zarfında raporlaştırılabilmiştir. Fakat çalışmanın ortaya koyduğu "sonuç", yorgunluğun karşılığının alındığı izlenimi vermektedir.

Bu zorlu süreçte, her zaman sabırlarına sığındığım ve süreç boyunca desteğini bir an olsun esirgemeyen ailemin tüm fertlerine başta "annem ve babam" olmak üzere sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum ve bu çalışmayı onlara itham ediyorum.

Çalışmanın sürdürülebilmesi adına başından sonuna kadar desteğini sürekli yanımda hissettiğim danışmanın Prof. Dr. Gülsen Demir'e de çok teşekkür ediyorum. Çalışma boyunca, birikimine güvendiğim, fikir alış-verişinde bulunmak üzere sürekli kapısını aşındırdığım ve bu aşındırmalar karşısında her defasında zamanını ayırarak çalışmaya katkıda bulunan, hocam Yrd. Doç. Dr. Kayhan Delibaş'a çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca burada bir başka teşekkürü daha borç bilerek, Prof. Dr. İlhan Tekeli'ye ve Prof. Dr. Tansı Şenyapılı'ya akademiye sundukları sayısız "özgün" ve "gerçek" eserleri karşısında çok teşekkür ediyorum. Çalışma boyunca direk (bire bir) katkı sağlamasalar da sundukları nitelikli eserler çalışmama onların da birer rehber olmasını sağlamıştır. Bu katkılarını, çalışma boyunca taraflarından yaptığım sayısız alıntıyla anlamak mümkün olsa da, hocalarıma (eserlerini altını çizerek ve uzun notlar tutarak okumuş biri olarak) yetişme sürecime yaptıkları katkılar karşısında teşekkürlerimi bu noktada da vurgulamayı bir borç biliyorum.

Son olarak da araştırma boyunca katkı sağlayan, yardımcı olan ve beni he zaman dinlemek nezaketinde bulunan yakın dostlarıma da çok teşekkür ediyorum.

Çalışmamın akademiye katkıları dileğiyle.

Kadir Şahin

Şubat, 2008

İÇİNDEKİLER Sayfa

İNTİHAL i
ÖZET ii
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ iv
İÇİNDEKİLER v
TABLO ve ŞEKİL LİSTELERİ x
GİRİŞ 1

TEZİN ANA METNİ

1. TARİHSEL SÜREÇTE/GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KENT VE KENT KURAMLARI 3

1.1. Kentlerin Önemi ve Kent Kavramının Etimolojik Kökeni 3
1.2. Kent Nedir? 5
1.3. Tarihte İlk Kentler ve Ortaya Çıkışları Üzerine Bir Tartışma 11
1.4. İlk Kentleri Bir Arada Tutan İki Gerçeklik: Din ve İktidar (Güç) 17
1.5. Özgür Bir Yaşam Alanı Olarak Kentler 23
1.6. Kent ve Birey 25
1.7. Kentlerin Tarihinde Yeni Bir Dönem (Herşey Baştan Yazılıyor) ve İlk Patolojik Kent Örneği: Roma 26
1.8. Tarihsel Bir Kopuşun Göstergesi Olarak: "Kentin Tanrısından" "Tanrının Kentlerine" 31
1.9. Ortaçağda Feodal Yapılar ve Kentler 34
1.10. Yeniden Ticaret ve Yeniden Kentler 35
1.11. Ekonomik Değişimin Toplumsal Yansımaları: Özgürlük, Tüzel Kişilik ve Eşitlik 41
1.12. Bireysel Değişim ve Modern Kurumların Ortaya Çıkmasına Katkısı 43
1.13. Kentli Bireyin Zihinlerdeki İnşası ve Diasporaların Ortaya Çıkışıyla Ulus-devlet ve Milliyetçiliğe Dayalı Sisteme Geçiş 44
1.14. "Tanrının Kentinden" "İnsanın Kentine": Kentlerin Bütünleşmesi ve İktidarın Değişen Niteliği 46

1.15. Modern Devlet ve Çatlayan Devasa Kentleri (Metropolitenleşme Süreci) 48
1.16. Metropolitenleşen Bireyler: Kentler Değişirken İnsanlar ve Doğaları da Değişiyor 50
1.17. Kentler ve Sorunları Artık Sosyal Bilimciden Çözüm Bekliyor 52
1.18. Yeni Kentleri Anla(mlandırma)ma ve Sorunlarını Çözme Çabası: Kentleşme Kuramları 58
1.18.1. Durkheim ve Kentleşmeye Katkıları 58
1.18.2. Weber: "Batı Kapitalizmi ve Batı Kenti" 61
1.18.3. Marks-Engels ve Marksist Kent Kuramları 64
1.18.3.1. Castells ve Kentsel Kriz 68
1.18.3.2. Harvey: Sosyal Şehir ve Sosyal Adalet 71
1.18.4. Simmel: Metropol Kentinin "Sosyal Psikolojik" Çözümlemesi 75
1.18.5. Wirth: Kentlileşme 82
2. TARİHSEL SÜREÇTE GÖÇ ve GÖÇ KURAMLARI 85
2.1. Tarihsel Süreçten Hareketle Göçün Evrimi/Modern Göçlerin Ortaya Çıkışı ve Ona Yüklenen Anlamlar 85
2.2. Göçün Kavramsal Mahiyeti ve Göç Tanımları 88
2.3. Göçü Açıklamaya Çalışan Kuramlar 93
2.3.1. Göçün Niteliği ve Gerçekleşme Şekliyle İlgili Yaklaşımlar 96
2.3.1.1. Alınan Mesafe ve İdari Farklılıklar Açısından Göçler (İç Göç ve Dış Göç) 96
2.3.1.2. Göç Kararının Alınışı Yönüyle Göçler (Zorunlu ve Gönüllü Göç) 97
2.3.1.3. Yerleşme Süresine Göre Göçler (Geçici ve Sürekli Göçler) 98
2.3.2. Göçü Açıklamaya Çalışan Makro Boy Kuramlar 99
2.3.2.1. Ravenstein ve Göç Kanunları 100
2.3.2.2. Sistem Merkezli Kuramlar 101
2.3.2.2.1. Merkez –Çevre Kuramı ve Göç 103
2.3.2.3. Birey Merkezli Kuamlar 104

2.3.2.3.1. Kar-Zarar (Fayda-Maliyet) Kuramı 105
2.3.2.3.2. İtici-Çekici Faktörler Kuramı 107
2.3.2.3.3. Seçkinlik/Seçicilik (Seçkinci) Kuramı 108

3. TÜRKİYE'DE GÖÇ ve KENTLEŞME 112
3.1. Göç ve Kentleşme 112
3.2. İmparatorluktan Günümüze Sosyal ve Ekonomik Yapı 118
3.3. Cumhuriyet Döneminde Göç ve Kentleşme 125
3.3.1. I. Dönem: 1923-1950 Döneminde Türkiye'de Göç ve Kentleşme 125
3.3.2. II. Dönem: 1950-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Göç ve Kentleşme 135
3.3.3. III. Dönem: 1980'den Günümüze Türkiye'de Göç ve Kentleşme 152
4. KENTLERE GÖÇLERİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ OLARAK KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA 168
4.1. Literatürdeki Kavramlar ve Kullanımları 168
4.2. Kullanılmayan Kavramlar ve Hissedilen Eksiklikler 179
4.3. Yeni Kavramlar ve Yeni Kargaşalar 183
4.4. Kuramsal Bir Deneme Örneği 196
5. ARAŞTIRMA ve BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 208
5.1. Araştırmanın Yöntemi ve Evreni 208
5.2. Kemer Bölgesi ve Osman Yozgatlı Bölgesinin Genel Karşılaştırılması 214
5.3. İki Bölgenin Ekonomik Yönden Karşılaştırılması 226
5.3.1. Bölge Göçmenlerinin Geliş Tarihlerine Göre Karşılaştırılması 226
5.3.2. Bölgelerin Mesleksel Dağılımı 228
5.3.3. Geliş Nedenlerine Göre Karşılaştırma 231
5.3.4. Göçmenlerin Gelirleri Yönüyle Karşılaştırılması 233
5.3.5. Göçmenlerin Sosyal Güvenlik Durumları 236
5.3.6. Göç Sonrasında Ortaya Çıkan Ekonomik Koşulların Değerlendirmesi 237

5.3.6.1. Güney Göçmenlerinin Geliş Nedenlerine Göre Ekonomik Koşullarını Nasıl Değerlendirdikleri 238
5.3.7. Göçmenlerin Tasarruflarını Nasıl Değerlendirdikleri 239
5.3.8. Göçmenlerin Geçim Durumları Yönüyle Karşılaştırılması 241
5.3.9. Bölgelerin Yaşam Standartları Yönüyle Karşılaştırılması 242
5.3.10. Göçmenlerin Memleketle İlişki Düzeyi ve Şekli 243
5.3.11. Göçmenlerin Ev İçi Üretime Katılıp-Katılmadıkları Yönüyle Karşılaştırması 246
5.4. İki Bölgenin Sosyal ve Kültürel Yönden Karşılaştırılması 253
5.4.1. Kent Merkezindeki Farklı Alanlarda Yaşamak Arzusu/Eğilim ve Güney Göçmenlerinin Ayrışma Eğiliminin Karşılığı 253
5.4.2. Hemşehriliğe Yüklenen Anlamlar 257
5.4.3. Sorunlar Karşısında Başvurulan Mekanizmalar ya da 259
5.4.4. Bilgiye Başvurma ve Kişisel Değerlendirme Kriterleri 261
5.4.5. Göçmenlerin Kendilerini Kimliksel Olarak Nasıl Algıladıkları 264
5.4.6. Göçle Birlikte İçine Girilen Sosyal Ortamda Dilsel Farlılık Yaşayanlar ve Sosyal Hayatlarına Yansıması 265
5.4.7. İletişime Geçilen Sosyal Alanlar ve Kullanılan Dil 266
5.4.8. Dilin Kullanımının ya da Kullanılamamasının Sosyal Hayata Yansıması 272
5.4.9. Göçmenlerin Kendilerini Dışarıdan Bakışla Nasıl Algıladıkları 276
5.4.10. 'İçe Kapanma Mekanizmalarının' İşleyiş Düzeyi 278
5.4.10.1. Akraba Evliliğine Bakışları 280
5.4.11. Gündemi Takip Etme Düzeyleri 282
5.4.12. Siyasal Faaliyetlere İlgi Düzeyleri 283
5.4.13. Boş Zaman Faaliyetleri 285
5.4.14. Hangi Faaliyetleri Ne Düzeyde Yaptıkları 287
5.4.15. Kente ve Kentsel Yaşama Dair Yargıları 294
5.4.16. Kuşaklar Arası Farklılık Düzeyleri 291

5.4.17. Boşanmaya Yaklaşımları 297
5.4.18. Bütünleşmeye Dair Bazı Yargı İfadelerine Verilen Cevaplar 300
5.4.19. Bölgelere Göre Göçmenlerin 'Geri Dönme Mitlerinin' Aktiflik Düzeyi 305
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 308
KAYNAKÇA 314
EKLER 330

Sayfa

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1936-1948 Yılları Arasında Kırsal ve Kentsel Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gelir 133
Tablo 2: Dünyanın En Büyük Otuz Gecekondu Semti 145
Tablo 3: Dünyada Ülkelerin Gecekondu Nüfusuna Göre Sıralanışı 150
Tablo 4: Türkiye'de Yıllara Göre Gecekondu Nüfusu 150
Tablo 5: 1980-2007 Arası Türkiye'nin Toplam Nüfusu 154
Tablo 6: Güney Göçmenlerinin Toplam Nüfusu 209
Tablo 7: Kuzey Göçmenlerinin Toplam Nüfusu 209
Tablo 8: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Yıllara Göre Geliş Tarihleri 212
Tablo 9: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Yıllara Göre Geliş Tarihleri 213
Tablo 10: Güney Göçmenlerinin Kent Merkezine Gidiş Sıklığı 222
Tablo 11: Güney Göçmenlerinin Daha Çok Hangi Gerekçelerle Kent Merkezine Gittiği 222
Tablo 12: Kuzey Göçmenlerinin Kent Merkezine Gidiş Sıklığı 223
Tablo 13:Kuzey Göçmenlerinin Daha Çok Hangi Gerekçelerle Kent Merkezine Gittiği 223
Tablo 14: Osman Yozgatlı Bölgesinin Mesleğe Göre Dağılımı 225
Tablo 15: Kemer Bölgesinin Mesleğe Göre Dağılımı 225

Tablo 16: Osman Yozgatlı Bölgesinin Cinsiyete Göre İnformel Sektör İçindeki Dağılımı 226
Tablo 17: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Mesleksel Dağılımı 229
Tablo 18: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Mesleksel Dağılımı 229
Tablo 19: Güney Göçmenlerinin Göç Etme Sebebi 232
Tablo 20: Kuzey Göçmenlerinin Göç Etme Sebebi 232
Tablo 21: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Ortalama Aylık Geliri 234
Tablo 22: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Orta Aylık Geliri 235
Tablo 23: Osman Yozgatlı Bölgesinin Sosyal Güvence Durumu 236
Tablo 24: Kemer Bölgesinin Sosyal Güvence Durumu 237
Tablo 25: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Göç Sonrası Ekonomik Koşullarını Algıları 238
Tablo 26: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Göç Sonrası Ekonomik Koşullarını Algıları 238
Tablo 27: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Geliş Nedenine Bağlı Olarak Göç Sonrası Memnuniyet Algısı 239
Tablo 28: Osman Yozgatlı Bölgesinin Ekonomik Yönden Tasarruflarının Ne Yönde Değerlendirdikleri 240
Tablo 29: Kemer Bölgesinin Ekonomik Yönden Tasarruflarının Ne Yönde Değerlendirdikleri 241
Tablo 30: Osman Yozgatlı Bölgesinin Geçim Sıkıntısı Çekip-Çekmemesi 241
Tablo 31: Kemer Bölgesinin Geçim Sıkıntısı Çekip-Çekmemesi 242
Tablo 32: Osman Yozgatlı Bölgesinin Yaşam Standardını Nasıl Algıladığı 243
Tablo 33: Kemer Bölgesinin Yaşam Standardını Nasıl Algıladığı 243
Tablo 34: Osman Yozgatlı Bölgesinin Memleketle İlişki Düzeyi 244
Tablo 35: Kemer Bölgesinin Memleketle İlişki Düzeyi 245
Tablo 36: Osman Yozgatlı Bölgesinin Memleketten Aldığı Yardımın Şekli 245
Tablo 37: Osman Yozgatlı Bölgesinin Evde Yaptığı Üretimler 246
Tablo 38: Kemer Bölgesinin Evde Yaptığı Üretimler 246
Tablo 39: Osman Yozgatlı Bölgesinin Alış-Verişi Nereden Yaptığı 247
Tablo 40: Kemer Bölgesinin Alış-Verişi Nereden Yaptığı 248
Tablo 41: Osman Yozgatlı Bölgesinin Kredi kartı Sahibi Olanları 249
Tablo 42: Kemer Bölgesinin Kredi kartı Sahibi Olanları 249

Tablo 43: Güney Göçmenlerinin Kredi Kartını İhtiyaç Olarak Algısı 249
Tablo 44: Kuzey Göçmenlerinin Kredi Kartını İhtiyaç Olarak Algısı 249
Tablo 45: Güney Göçmenlerinin Otomobili İhtiyaç Olarak Algısı 250
Tablo 46: Kuzey Göçmenlerinin Otomobili İhtiyaç Olarak Algısı 250
Tablo 47: Güney Göçmenlerinin Cep Telefonu Kullanma Oranı 250
Tablo 48: Güney Göçmenlerinin Cep Telefonunu İhtiyaç Olarak Algısı 250
Tablo 49: Kuzey Göçmenlerinin Cep Telefonu Kullanma Oranı 251
Tablo 50: Güney Göçmenlerinin Cep Telefonunu İhtiyaç Olarak Algısı 251
Tablo 51: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Gıda İhtiyaçlarına Yansıması 252
Tablo 52: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Aile İçi Sorunlara Yansıması 252
Tablo 53: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Çocuklarının Eğitimine Yansıması 252
Tablo 54: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Sosyal ve Kültürel Aktivitelerine Yansıması 252
Tablo 55: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Konut ve Yaşanılan Mekansal Alana Yansıması 252
Tablo 56: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Oturduğu Mahalleyi Değiştirmek İsteme Düzeyi 256
Tablo 57: Kemer Göçmenlerinin Oturduğu Mahalleyi Değiştirmek İsteme Düzeyi 256
Tablo 58: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Yer Değiştirme İsteğinin Nedeni 256
Tablo 59: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Yer Değiştirme İsteğinin Nedeni 256
Tablo 60: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Yer Değiştirmeme İsteğinin Nedenleri 257
Tablo 61: Kemer Göçmenlerinin Yer Değiştirmeme İsteğinin Nedenleri 257
Tablo 62: Güney Göçmenlerinin Hemşehrileri Dışındaki Kişilerin Mekana Yerleşimlerine Bakışı 257
Tablo 63: Osman Yozgatlı Bölgesinin Hemşehriliğe Bakışı 259
Tablo 64: Kemer Bölgesinin Hemşehriliğe Bakışı 259
Tablo 65: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Sorunlar Karşısında Başvurduğu Mekanizmalar 260

Tablo 66: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Sorunlar Karşısında Başvurduğu Mekanizmalar 261

Tablo 67: Osman Yozgatlı Bölgesinin İş Arama Konusunda Kime Müracaat Edeceği 261

Tablo 68: Kemer Bölgesinin İş Arama Konusunda Kime Müracaat Edeceği 261

Tablo 69: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Dikkate Aldığı Bilgi Kaynakları 262

Tablo 70: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Dikkate Aldığı Bilgi Kaynaklar 263

Tablo 71: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Tanışma Sırasında Dikkat Ettikleri Noktalar 263

Tablo 72: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Tanışma Sırasında Dikkat Ettikleri Noktalar 263

Tablo 73: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Kendilerini Nasıl Algıladıkları 264

Tablo 74: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Kendilerini Nasıl Algıladıkları 265

Tablo 75: Güney Göçmenlerinin Göç Öncesinde Konuştukları Dil 266

Tablo 76: Kuzey Göçmenlerinin Göç Öncesinde Konuştukları Dil 266

Tablo 77: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Şivelerinin Farklılığı 269

Tablo 78: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Şivelerinin Farklılığı 269

Tablo 79: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Aile İçi Kullandıkları Dil 270

Tablo 80: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Aile İçi Kullandıkları Dil 270

Tablo 81: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Akrabalarla Konuşurken Kullandıkları Dil 270

Tablo 82:Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Akrabalarla Konuşurken Kullandıkları Dil 271

Tablo 83: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Hemşehrilerle Konuşurken Kullandıkları Dil 271

Tablo 84: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Hemşehrilerle Konuşurken Kullandıkları Dil 271

Tablo 85: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Arkadaşlarla Konuşurken Kullandıkları Dil 271

Tablo 86: Kemer Göçmenlerinin Arkadaşlarla Konuşurken Kullandıkları Dil 271

Tablo 87: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin İş Yerinde Konuşurken Kullandıkları Dil 272

Tablo 88: Kemer Göçmenlerinin İş Yerinde Konuşurken Kullandıkları Dil 272
Tablo 89: Güney Göçmenlerinin Şivesel Farklılıklarının İletişimlerine Yansıması 273
Tablo 90: Kuzey Göçmenlerinin Şivesel Farklılıklarının İletişimlerine Yansıması 274
Tablo 91: Güney Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluk Düzeyi 275
Tablo 92: Kuzey Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluk Düzeyi 275
Tablo 93: Güney Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluklarının Nedeni 283
Tablo 94: Kuzey Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluklarının Nedeni 276
Tablo 95: Güney Göçmenlerinin Kendilerini Dışarıdan Nasıl Algıladıkları 277
Tablo 96: Kuzey Göçmenlerinin Kendilerini Dışarıdan Nasıl Algıladıkları 277
Tablo 97: Güney Göçmenlerinin Evlilik İlişkilerinin Nasıl Olmasını İstedikleri 279
Tablo 98: Kuzey Göçmenlerinin Evlilik İlişkilerinin Nasıl Olmasını İstedikleri 280
Tablo 99: Kuzey Göçmenlerinin Akraba Evliliğine Bakışı 281
Tablo 100: Güney Göçmenlerinin Akraba Evliliğine Bakışı 281
Tablo 101: Kuzey Göçmenlerinin Akraba Evliliğini Zorunluluk Olarak Algılayanlarının Gerekçeleri 281
Tablo 102: Güney Göçmenlerinin Akraba Evliliğini Zorunluluk Olarak Algılayanlarının Gerekçeleri 281
Tablo 103: Kuzey Göçmenlerinin Gündemi Takip Etme Düzeyleri 282
Tablo 104: Güney Göçmenlerinin Gündemi Takip Etme Düzeyleri 283
Tablo 105: Kuzey Göçmenlerinin Siyasal Faaliyetlere İlgi Düzeyi 284
Tablo 106: Güney Göçmenlerinin Siyasal Faaliyetlere İlgi Düzeyi 284
Tablo 107: Kuzey Göçmenlerinin Oy Verme Gerekçeleri 285
Tablo 108: Güney Göçmenlerinin Oy Verme Gerekçeleri 285
Tablo 109: Kuzey Göçmenlerinin Boş Zaman Faaliyetlerinin Dağılımı 286
Tablo 110: Güney Göçmenlerinin Boş Zaman Faaliyetlerinin Dağılımı 287
Tablo 111: Kuzey Göçmenlerinin ‘Kent Korku Verir’ Yargısına Katılma Düzeyi 289
Tablo 112: Güney Göçmenlerinin ‘Kent Korku Verir’ Yargısına Katılma Düzeyi 289
Tablo 113: Kuzey Göçmenlerinin ‘Kent Kaygı Verir’ Yargısına Katılma Düzeyi 289
Tablo 114: Güney Göçmenlerinin ‘Kent Kaygı Verir’ Yargısına Katılma Düzeyi 290
Tablo 115:Kuzey Göçmenlerinin ‘Kent Güvensiz Bir Ortamdır’ Yargısına Katılma Düzeyi 290
Tablo 116: Güney Göçmenlerinin ‘Kent Güvensiz Bir Ortamdır’ Yargısına Katılma Düzeyi 290

Tablo 117: Kuzey Göçmenlerinin ‘Kentte İş İmkanı Vardır’ Yargısına Katılma Düzeyi 290

Tablo 118: Güney Göçmenlerinin ‘Kentte İş İmkanı Vardır’ Yargısına Katılma Düzeyi 290

Tablo 119: Kuzey Göçmenlerinin ‘Kent Sığınılan Yer/Bir Kaçış Yeridir’ Yargısına Katılma Düzeyi 290

Tablo 120: Güney Göçmenlerinin ‘Kent Sığınılan Yer/Bir Kaçış Yeridir’ Yargısına Katılma Düzeyi 291

Tablo 121: Kuzey Göçmenlerinin ‘Kent Geleneklerin Öldüğü Yerdir’ Yargısına Katılma Düzeyi 291

Tablo 122: Güney Göçmenlerinin ‘Kent Geleneklerin Öldüğü Yerdir’ Yargısına Katılma Düzeyi 291

Tablo 123: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Kılık-Kıyafette’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 292

Tablo 124: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Kılık-Kıyafette’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 292

Tablo 125: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Meslek Tercihleri’ Konusunda Yaşanan Farklılık Düzeyi 293

Tablo 126: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Meslek Tercihinde’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 293

Tablo 127: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Eğitim Düzeyinde’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 293

Tablo 128: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Eğitim Düzeyinde’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 294

Tablo 129: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Dini Konularda’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 294

Tablo 130: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Dini Konularda’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 295

Tablo 131: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında ‘Siyasi Konularda’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 295

Tablo 132: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında‘Siyasi Konularda’ Yaşanan Farklılık Düzeyi 295

Tablo 133: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Eş Seçimi ve Evlenme' Tarzında Yaşanan Farklılık Düzeyi 295
Tablo 134: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Eş Seçimi ve Evlenme Tarzında' Yaşanan Farklılık Düzeyi 296
Tablo 135: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Geleneklere Bağlılıkta' Yaşanan Farklılık Düzeyi 296
Tablo 136: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Geleneklere Bağlılıkta' Yaşanan Farklılık Düzeyi 296
Tablo 137: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Para Harcamada' Yaşanan Farklılık Düzeyi 296
Tablo 138: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Para Harcamada' Yaşanan Farklılık Düzeyi 296
Tablo 139: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Arkadaş Seçiminde' Yaşanan Farklılık Düzeyi 297
Tablo 140: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Arkadaş Seçiminde' Yaşanan Farklılık Düzeyi 297
Tablo 141: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Boşanması Daha İyi Olur' Yargısına Bakışı 298
Tablo 142: Kuzey Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Boşanması Daha İyi Olur' Yargısına Bakışı 298
Tablo 143: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Mutsuzda Olsa Boşanmasına Karşıyım' Yargısına Bakışı 299
Tablo 144: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Mutsuzda Olsa Boşanmasına Karşıyım' Yargısına Bakışı 299
Tablo 145: Kuzey Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Başka Çaresi Yoksa Kabullenirim' Yargısına Bakışı 299
Tablo 146: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Kararlarını Kendileri Almalıdır' Yargısına Bakışı 299
Tablo 147: Kuzey Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Kararlarını Kendileri Almalıdır' Yargısına Bakışı 300
Tablo 148: Güney Göçmenlerinin 'Kadın Her Zaman Kocasının Sözünü Dinlemelidir' Yargısına Bakışı 301

Tablo 149:Kuzey Göçmenlerinin ‘Kadın Her Zaman Kocasının Sözünü Dinlemelidir’ Yargısına Bakışı 301
Tablo 150: Güney Göçmenlerinin ‘Sadece Erkek Çalışmalıdır’ Yargısına Bakışı 302
Tablo 151: Kuzey Göçmenlerinin ‘Sadece Erkek Çalışmalıdır’ Yargısına Bakışı 302
Tablo 152: Güney Göçmenlerinin ‘Kadın İle Erkek Eşit Haklara Sahiptir’ Yargısına Bakışı 302
Tablo 153: Kuzey Göçmenlerinin ‘Kadın İle Erkek Eşit Haklara Sahiptir’ Yargısına Bakışı 303
Tablo 154: Güney Göçmenlerinin ‘Kızlarla-Erkekler Eşit Düzeyde Miras Almalıdır’ Yargısına Bakışı 303
Tablo 155:Kuzey Göçmenlerinin ‘Kızlarla-Erkekler Eşit Düzeyde Miras Almalıdır’ Yargısına Bakışı 303
Tablo 156: Güney Göçmenlerinin ‘Kızlar da Erkekler Kadar Okumalıdır’ Yargısına Bakışı 303
Tablo 157: Kuzey Göçmenlerinin ‘Kızlar da Erkekler Kadar Okumalıdır’ Yargısına Bakışı 304
Tablo 158: Güney Göçmenlerinin ‘Kadınlarla Erkekler Sosyal Anlamda Eşittirler’ Yargısına Bakışı 304
Tablo 159: Güney Göçmenlerinin ‘Kadınlarla Erkekler Sosyal Anlamda Eşittirler’ Yargısına Bakışı 304
Tablo 160: Güney Göçmenlerinin ‘Eşler Kararlarını Birlikte Almalıdırlar’ Yargısına Bakışı 304
Tablo 161: Kuzey Göçmenlerinin ‘Eşler Kararlarını Birlikte Almalıdırlar’ Yargısına Bakışı 305
Tablo 162: Güney Göçmenlerinin “Ekonomik Yeterliliğe Erişince Memlekete Geri Dönmek” Arzuları 306
Tablo 163: Kuzey Göçmenlerinin “Ekonomik Yeterliliğe Erişince Memlekete Geri Dönmek” Arzuları 306
Tablo 164: Güney Göçmenlerinin “Aynı Koşullar Oluştuğu Taktirde Geri Dönmek” İsteği 306
Tablo 165: Kuzey Göçmenlerinin “Aynı Koşullar Oluştuğu Taktirde Geri Dönmek” İsteği 307

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Cumhuriyet Döneminde Yıllara Göre Kentlerin Sayısı 128
Grafik 2: 1923-1950 Arası Türkiye'de Kentli Nüfus Miktarı 128
Grafik 3: Türkiye'de Yıllara Göre Traktör Sayısı 134
Grafik 4: Türkiye'de Yıllara Göre Karayolu Uzunluğu 134
Grafik 5: Türkiye'de Yıllara Göre Motorlu Araç Sayısı 135
Grafik 6: Türkiye'de 1950-1980 Yılları Arası Kırdan-Kente Göç Miktarı 140
Grafik 7: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Geldikleri Yerlere Göre Dağılımı 213
Grafik 8: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Geldikleri Yerlere Göre Dağılımı 214
Grafik 9: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Yıllara Göre Gelişlerinin Oransal Dağılımı 227
Grafik 10: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Yıllara Göre Gelişlerinin Oransal Dağılımı 227
Grafik 11: Osman Yozgatlı Bölgesinin Aydın Doğumlu Olan Olmayanlarının Dağılımı 228
Grafik 12: Kemer Bölgesinin Aydın Doğumlu Olan Olmayanlarının Dağılımı 228
Grafik 13: Kemer Bölgesinin Formel ve İnformel Meslek Dağılımı 230
Grafik 14: Osman Yozgatlı Bölgesinin Formel ve İnformel Meslek Dağılımı 230
Grafik 15: Osman Yozgatlı Bölgesi göçmenlerinin Geliş Nedenlerine Göre Sınıflandırılması 233
Grafik 16: Kemer Bölgesi göçmenlerinin Geliş Nedenlerine Göre Sınıflandırılması 233
Grafik 17: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Gelir Dilimleri 235
Grafik 18: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Gelir Dilimleri 235
Grafik 19: İki Bölgemizin Göçmenlerinin Sosyal Ortamlarında Kullandıkları Dillerin Oranlarına Göre Gösterimi 272
Grafik 20: Güney Göçmenlerinin 'Kendilerine Nasıl Bakıldığını' Algılayışları 278
Grafik 21: Kuzey Göçmenlerinin 'Kendilerine Nasıl Bakıldığını' Algılayışları 278

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Teknolojik İlerlemenin Kentin Doğasına Etkisi 51
Şekil 2: Difüzyonun Oluşumu 197
Şekil 3: Göçle birlikte ortaya çıkan/yaşanan "sosyal değişme" süreci 198
Şekil 4: Göçmenlerin en merkezden en dıştakine sosyal ilişki ortamların gösterimi 270

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: 1980 sonrası büyük kentlerimizdeki lüks yapılaşma ve ayrışmanın göstergesi olan bir yapı 160
Fotoğraf 2: Yeniden yapılanmanın farklı mimarisi ve değişmeyen gerçeği olarak yüksek duvarları 161
Resim 3: Lüks yapıların "farklılıklara" vurgu yapan yaşam alanları inşasına bir örnek 161
Fotoğraf 4: "Farklılıklara vurgu yapan lüks konutlar yaygınlaşıyor 162
Fotoğraf 5: Kemer Bölgesindeki eski Aydın yapılarına bir örnek 216
Fotoğraf 6: Kemer Bölgesindeki eski Aydın yapılarına bir başka örnek 216
Fotoğraf 7: Kemer Bölgesinin günümüzdeki genel görünümüne bir örnek 217
Fotoğraf 8: Kemer Bölgesinden genel bir görünüm 217
Fotoğraf 9: Osman Yozgatlı Bölgesinin düzensiz yapılaşmasına bir örnek 219
Fotoğraf 10: Osman Yozgatlı Bölgesinden genel bir görünüm 220
Fotoğraf 11: Aydın Cezaevi şehrin oldukça dışında inşa edilmesine rağmen bugün Osman Yozgatlı Bölgesi yerleşim sınırları içindedir 221

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Aydın Göçmenlerinin Geliş Dönemlere Göre Kent İçindeki Yerleşimlerini Gösteren Harita 211

GİRİŞ

Göç ve kentleşme sürecinin en önemli sorunlarından birisini bugün, kente göçle gelen kırsal kökenli bireylerin, kentsel yaşamla "bütünleşme sorunsalı" oluşturmaktadır. "Bütünleşme sorunsalı" aynı zamanda bir "sosyal değişme sürecinin" de adıdır. Bu değişme süreci Türkiye'nin, Cumhuriyet tarihinde yaşadığı büyük dönüşümün de önemli bir göstergesi olmuştur. Cumhuriyet'in hemen başında %17'ler civarında olan kentli nüfus, bugün gelinen noktada %70,50 dolaylarına yükselmiştir. Nitekim bu büyük dönüşümün sayılara da yansıyan hali, bütünleşme sorunsalını yakından yaşayan kitlelerin de ne kadar geniş olduğunun somut bir ispatı olmaktadır. Çalışma boyunca da bu "büyük sorunun", dönemler yönüyle ne gibi farklılıklarının olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma beş ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın ilk bölümünde (I. Bölüm) kente dair kuramsal çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle, tarihsel süreçte kentin doğuşundan günümüz sanayi kentlerine kadar onun geçirdiği dönüşümler ele alınarak, göçlerin adresi haline gelen kentlerin nasıl ortaya çıktığı irdelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın II. bölümünde, göçe dair kuramsal bir çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, öncelikle literatürde geçen göçün tanımları ve göçmenlerin göçe yükledikleri anlamlar ortaya konulmuştur. Ardından da göçün analizine dair kuramsal çerçeve; sistem merkezli yaklaşımlar ve birey merkezli yaklaşımlar olmak üzere iki ana başlık altında irdelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın III. bölümünde ise, göç ve kentleşme süreci Türkiye özelinde ele alınmıştır. Bu noktada da ilk olarak, Cumhuriyet döneminde kentlere göçlerin yoğun olarak yaşanmasının faktörlerinden biri olan, İmparatorluğun son dönemlerindeki sosyal yapı ele alınarak, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte içinde bulunulan "sosyal ortamın" ne gibi gerçekliklere sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından Türkiye'de göç ve kentleşme süreci üç ana başlık altında; 1925-1950, 1950-1980 ve 1980'den günümüze olmak üzere ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın IV. bölümünde, literatürde -özellikle son dönem çalışmalarında- içine sıkça düşülen kavramsal kargaşalara değinilerek ne gibi hataların olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sıkça yapılan hataların özellikle nelerden kaynaklandığı da literatürden örnek çalışmalar çerçevesinde verilmeye çalışılmıştır. Tüm bunların üzerine literatürde var olan kavramsal hatalar ve metodolojik eksikliklere bağlı olarak

bölümün son kısmında da "yeni bir kuramsal deneme örneğine" girişilerek var olan sorunları aşabilmek adına bir öneri ortaya atılmıştır.

Araştırmanın beşinci ve son bölümünde de alan araştırmasından elde edilen veriler analiz edilerek, "bütünleşme sorunsalının" farklı dönem göçmenleri üzerinden, ne gibi problemlerinin olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ekonomik, sosyal ve kültürel düzeydeki farklılıklardan hareketle, farklı dönemlerde kente göç eden kitleler birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalardan hareketle de bütünleşme sorunsalının farklı göçmen kitlelerinde ne düzeyde yaşandığı ve farklı dönemlerin sorunu hangi boyutta yaşadıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle de erişilen "sonuç ve değerlendirme bölümünde" ise farklı dönemlerin göçlerinin, kendine has gerçeklikleri çerçevesinde bütünleşme sorunsalını da farklı boyutlarda yaşadığı ortaya konulmuştur. Tüm bunlardan hareketle de 1980 sonrası göçlerinin ortaya çıkardığı bütünleşme sorunsalının, 1980 öncesi göçlerinden çok farklı boyutlarda olduğu belirlemesine, nedenlerinden hareketle ulaşılmıştır.

Çalışmamız bu amaçla, farklı dönemlerde göç almış Aydın ili Merkez ilçe sınırları içinde gerçekleştirilmiştir. İl sınırları içinde, 1980 öncesi ve 1980 sonrası farklı mekansal yerleşimlerine bağlı olarak, araştırma boyunca iki farklı göçmen bölgesi karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmaya bağlı olarak, dönemlerin bütünleşme sorunsalının büyük farklılık taşıdığı, "sosyal değişme sürecinin" şekli ve hızıyla ilgili olarak ortaya konulmuştur. Araştırmanın sunduğu verilerin göstergesiyle, "yenilenen bütünleşme sorunsalının", sadece 1980 öncesi klasik "göçü analiz" yöntemleriyle açıklama çabasının yeterliliğini yitirdiği ve yenilenen bütünleşme sorunsalını kendi gerçekliğine uygun olarak, yeni metodolojik yaklaşımlarla irdelemenin yerinde olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Aksi taktirde, taktirde toplumsal süreci bu yönüyle açıklamaya çalışan araştırmaların eksik ya da hatalı sonuçlara ulaşmaları da olağan bir ihtimaldir.

BÖLÜM I

TARİHSEL SÜREÇTE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KENT VE KENT KURAMLARI

1.1. Kentlerin Önemi ve Kent Kavramının Etimolojik Kökeni

Bugün tarihin en büyük kent modeli olarak ortaya çıkan ve yeni bir uygarlık inşasının göstergesi olan endüstri kentleri, doğal olarak en büyük göç hareketinin de adresleri haline gelmektedirler. Fakat bu ne tekdüze bir geçiş aşaması ne de sorunsuz, rutin bir sosyal harekettir. Aksine beraberinde birçok sorunu da getiren karmaşık ve çok yönlü bir sosyal harekettir. Yeni koşulların ortaya çıkardığı en büyük sorunlardan birisi de göçle birlikte gelen, kente yerleşen, fakat kent kültüründen ve yaşamından son derece uzakta olan göçmen kitlelerinin kente uyumları ve kent kültürü içinde tutunabilmeleridir. "Kentsel bütünleşme" olarak isimlendirdiğimiz, bu sorunlar yumağının genel adlandırması çalışmamızın da temel noktasıdır.

Öncelikle bugünden bir bakışla, göç dalgalarını iyi derecede analiz edebilmek ve onun doğasına aykırı olmayacak mantıksal tutarlılık geliştirebilmek için bugün göçlerin yönelmekte olduğu adresi, yani "kentleri", iyi anlamak ve kavramak gerekmektedir. Çünkü bugün kentlere yönelen nüfus hareketlerinin (göçlerinin), ortaya çıkmasını sağlayan temel etken göç hareketlerinin kalkış noktasındaki itici faktörlerden ziyade, kentlerde ortaya çıkan kuvvetli çekim faktörleridir. Bu nedenle, göç hareketlerini analiz edebilmek ve anlamak için onun yöneldiği adresler olan kentleri iyi derecede anlamak/kavramak gerekmektedir. Aynı şekilde günümüz "modern kentlerinin" geldiği noktayı doğru ve tutarlı bir şekilde anlamlandırabilmek için onun geçmişteki dönüşümlerini, tarihsel süreçte insanlar adına neyi ifade ettiği ve hangi nedenlerle ve etkilerle günümüzdeki halini aldığı şeklindeki konuların da aydınlatılması gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak kenti tarihsel süreçte inceleyerek onun günümüzdeki geldiği noktayı, tarihsel duruşunu biraz somutlaştırmaya çalışacağız.

"Kent" kavramı uzmanların da belirttiği gibi, uygarlık tarihi ile eş zamanlı olan bir tarihsel sürece sahiptir. Yani kentin tarihini uygarlığın tarihi kadar geriye götürmek mümkündür. Başka bir deyişle uygarlığın ortaya çıkışını, kentin ortaya çıkmasına bağlamak mümkündür. 1772 yılında Samuel Johnsen, İngilizce ilk

sözlüğü oluştururken, Boswell'in oluşturacağı sözlüğüne "uygarlık (civilization)" kelimesini de dahil etmesini önermişti. Fakat Johnsen bunun yerine "civility" kelimesini kullanmayı tercih etmiştir (Lamberg-Karlovsky, 1975). Latince kökenli dillerde uygarlık anlamına gelen "civilization", kent anlamına gelen "civitas"tan türemiştir. Bu sadece Batı kültüründe görülen bir özellik değildi: Arap kültüründe de uygarlık anlamına gelen "medeniyet" kavramının kökeni bir kent olan "Medine"ydi (Demirkan, 1996; S. 33). Yine Boockhin'de "uygarlık (civilization) teriminin kökeni, Latince de genellikle kent anlamında kullanılan "civitas" sözcüğüdür; kültürel inceliği belirtilen bu sözcük, Batı dünyasında geleneksel olarak kentli olmanın göstergesi sayılamaktadır" (Boockhin, 1999; s. 33) yönünde görüş belirtmektedir.

Ayrıca etimolojik açıdan incelendiğinde Latince'de "politika" kavramının, yine kent anlamına gelen "polis" sözcüğünden türetildiği karşımıza çıkmaktadır. "Politikacı" kavramı, bugün bizim anladığımız anlamıyla "siyasetçi" olarak kullanılmamakta, daha çok "kentli insan" yani "kentte yaşayan" anlamında kullanılmaktaydı. Bu durumu, bir topluluğun düşünsel arka planı hakkında bizlere fikir veren geleneklerine bakarak anlamımız mümkündür. Çünkü Yunan mitolojileri de bize bu düşünceyi doğrulayan yönde veriler sunmaktadır. "Platon'un Protagoras'ın ağzından anlattığı ünlü mite göre; ölümlüler yaratıldığı zaman, tanrılar Prometeus ve Epimeteus'dan bunlara bazı nitelikler vermesini isterler. Bu işi üstlenen Epimeteus bütün canlıları, türlerinin ortadan kalkmamasını sağlayacak biçimde donatmaya başlar. Kimine hız, küçüklük, kimine post, pençe, yüksek doğurganlık vb. verir. Fakat sıra insana gelince, Prometeus onun çırılçıplak ve silahsız ortada kaldığını görür. Bu dengesizliği düzeltmek isteyen Prometeus, Hefaistos ve Atena'dan ateşi ve tekniği çalarak insanlara armağan eder. İnsanlar artık tanrıların varlığını anlar, dili yaratıp, kendilerine evler ve elbiseler yapar, toprağı işler duruma gelmişlerdir. Birbirinden ayrı yaşamaları, vahşi hayvanlara karşı koymalarını zorlaştırdığından kentte yaşamayı deneseler de, "politikadan" habersiz olduklarından, toplumsal hayatı kuramaz ve yeniden dağılırlar. Burada, insan ve soyunun ortadan kalkmasını engellemek için Zeus araya girer ve insanlara adalet duygusunu götürmesi için Hermes'i görevlendirir. Hermes bu adalet ve ölçülülük duygusunu bazılarını mı, yoksa herkese mi dağıtacağını Zeus'a sorar. Zeus "herkese" der, "Eğer bu yeteneklere diğer mesleklerde olduğu gibi bazıları sahip olsaydı, siteler (polis) varlığını sürdüremezdi. Atina demokrasisinin en parlak döneminde dile getirilen bu düşünce "politik erdemin"

sitede herkese ait olduğunu en güzel şekilde anlatır (Bumin, 1999; s. 33). Bu mitolojik öyküden anlaşıldığı gibi politikadan kastedilen; kentte yaşama, belli bir ortak birliktelik oluşturarak toplumca yaşayabilmektir. Eski Yunan'da bireyin, kentte yaşayabilmesi adına, "kentli" olarak sahip olması gereken politik değerden kasıt "adalet ve ölçülülüktür". Yani kentsel yaşamda, kentli bir bireyin topluluk hayatına uyumu için adil ve ölçülü olması gerekmektedir.

1.2. Kent Nedir?

Kent yaşamının ve kültürünün bu denli eski olmasına rağmen -bugüne kadar yapılan bütün araştırmalar da göstermiştir ki- kent çalışmacılarının üzerinde uzlaşabileceği bir kent tanımı henüz ortaya çıkmamıştır. Hatta bir çok araştırmacı ve teorisyen, yüzlerce sayfalık eserlerinde "kent nedir?" gibi bir tartışamaya girmemiş ya da girmek gibi bir gereksinim dahi duymamışlardır. Bunun yerine kentlerin ortak özellikleri ve kentleşme gibi kavramlar üzerinden, kentin ne olduğunun belli başlı bir takım çerçevesini çizerek, okuyucularının zihninde belli oranlarda bu sosyal ve mekansal gerçekliğin karşılığını bulmasını sağlamışlardır. Genel-geçer bir kent tanımı olmamasına rağmen yine de bazı çalışmalar (çoğu eksik tanımlar olsa da) kenti belli oranlarda tanımlamaya çalışmıştır. Bunlardan bazılarına kısaca deyinelim. Görmez'e göre kent; insanların yaşamlarını devem ettirdikleri toprak parçasıdır (yerleşim yeri), günümüzün kentleri olan bu yaşam alanları sanayi devrimiyle birlikte dönüşerek "sanayi kentleri" haline gelmişlerdir (Görmez, 1991). Keleş ise; belli bir yönetim biriminin sınırları içinde kalan yerler kent, bu yönetim sınırlarının dışındaki alanlar ise köydür, şeklinde belirlemede bulunarak idari bir birim olduğunu söyler. Kent, nüfusuna bakılmaksızın il ve ilçe konumuna sahip olan her yerleşim yerinin genel isimlendirmesidir. Ancak bu yönetimsel statünün bazı zaafları da kent özelliklerini taşımayan yerlerin de kent statüsü edinmesidir (Keleş, 2006).

Sayısal veriler doğrultusunda ise "kent belli bir nüfus büyüklüğüne ulaşmış yerleşmelerdir (Keleş, 1982). Devlet İstatistik Enstitüsü bu sınırın son belirlemelerle 20 bin olduğunu belirtmektedir. Uluslar arası verilere göre ise nüfusu 10 bini aşan yerler kent olarak tanımlanmaktadır. Dünyadaki sosyolojik araştırmalar dikkate alındığında bu rakamsal belirlemelerde yine bir tutarlılık olmadığı ortaya çıkmakta. Bu rakamın 20 bin ve 50 bin arasında değiştiği görülmektedir.

Maunier'e göre kent; nüfusun yoğun olmasına karşın, coğrafi alanı itibariyle dar olan ve aileler, mesleki gruplar, sosyal sınıflar, dinsel gruplar (mezhepler) vb.

gibi çeşitli heterojen grupları içinde barındıran karmaşık bir yerleşim şeklidir (Yörükan, 1968; s. 14-15). Maunier'in tanımının özelliği, ilk kez kentin sosyal yönlerini de ön plana çıkararak, sosyolojik bir bakışla kenti tanımlama çabasına girişmiş olmasıdır. Wirth da aynı kaygıları taşıyarak kentin; toplumsal nitelikleri açısından, birbirinden farklı bireylerin meydana getirdiği, geniş bir alana yayılmış, yoğun nüfuslu ve uzun süreli yerleşim yerleri olduğunu belirtmektedir (Keleş, 1983). Park, Burgess ve Mc Kenzie ve pek çok sosyal bilimciye göre de "kent" heterojen grupların bir araya gelmesiyle cemiyet özelliği gösteren, "karmaşık" bir yerleşim yeridir. Queen ve Carpenter'a göre de; "yer ve zaman açısından geniş sayılabilecek biçimde bir araya gelmiş ve belli başlı olarak farklı niteliklere sahip insanlar ve yapılar toplamına kent denir (Keleş, 1983).

Kıray'a göre kent ; "tarımsal olmayan üretimin yapıldığı fakat daha önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin dağıtımının ve kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli teknolojik seviyelere göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine ulaşan yerleşim şeklidir" (Kıray, 1982). Kıray'ın bu tanımı daha çok günümüz kentlerini belirleme/tanımlama çabasına dönüktür. Fakat günümüzden bir bakışla bu tanımın doğru olduğunu söylemenin mümkün olmasına rağmen, tarihte pek çok kentin tarımsal üretim etrafında organize olduğunu söylemek de mümkündür. Bir çok araştırmacıya göre de kent, bir idari birim olmaktan ötede, bir yaşam tarzıdır. Bu nedenle üretim ve tüketimin yönlendiricisi olmaktan ziyade, niteliksel olarak sosyal yaşamının incelenmesinde gerektiği dile getirilmektedir. Kentin sadece bu yönleriyle dile getirilmesi bizi, gerçek bir kent tasavvurundan da uzaklaştırmaktadır. Ayrıca ilerleyen sayfalarda yeri geldikçe Antik dönem tarım kentlerinden de örnekler verilerek bu konuya değinilmeye çalışılmaktadır.

İsbir'e göre kent, "insan ilişkileri açısından belirli bir nüfusa sahip toplumlarda karşılanması mümkün olan fizyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların belirli düzeylerde karşılandığı, her ülkenin kendi özelliklerine göre kriterlerini belirlediği fiziki yerleşme alanıdır" (İsbir, 1991; s. 8). Bu tanımda da belirtildiği gibi her kent kendine özel/has bazı özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Bu yönüyle kentlerin zamana, mekana ve toplumlara göre farklı özellikler gösterdiği bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sencer'e göre kent; "çoğunlukla tarım dışı kesimlerde yoğunlaşmış 10 binin üstünde bir nüfusu bulunan, farklılaşmış ve örgütlü, fiziksel, toplumsal ve yönetimsel bir bütünlüğe sahip olan yerleşimlerdir (Sencer, 1979; s. 8). Bu tanımın

da amacının, sadece günümüz kentlerini tanımlamak olduğu açıktır ve genel bir kent tanımını vermekten oldukça uzaktadır. Kıray'ın tanımında var olan bazı eleştirilerimiz yine burada da geçerlidir. Eğer "tarım dışı bir yerleşme şekli" ise, tarihsel süreçte karşımıza çıkan kent şekillerini nasıl bir yerleşim şekli olarak ifade etmek gerekir. Bu tarz tanımlar daha çok "günümüzden" bir bakışla, köy ve kent yerleşimlerinin birbirinin tersi/zıttı olduğu düşüncesinden hareketle dile getirilmektedir.

Bu tanımları çokça uzatmak mümkündür. Her tanımın kendine has ve kent adına belli başlı bir takım özellikleri ön plana çıkardığını söylemek mümkündür. Bu tanımların genel-geçer bir kent tanımına götürmemelerine rağmen, büyük bir çoğunluğunda ön plana çıkan bir gerçeklik söz konusudur; bu da kentlerin "karmaşık bir sosyal organizasyon" (complex social organization) olduğu gerçeğidir. "Bu noktada "karmaşık" (complexsity), "karmaşık sosyal organizasyon" (complex social organization) ve "karmaşık toplum" (complex society) gibi zaman zaman birbirinin yerine kullanılan ifadelerin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. "Örgütlenme" (organizasyon) terimiyle; ekonomik, sosyal, siyasi ve ideolojik gereksinimlerini karşılamaya çalışan birey ve grupların işleyişini yapılandıran düzenlemeler kastedilmektedir. Bir toplumun incelenmesi, genel olarak ekonomik, siyasi, dini ve sosyal örgütlenme şeklindeki, başlıklar altında toplanabilir. Ancak bunlar birbirinden uzak adalar değildir. Kültür, alt sistemlerden (geçim/ekonomi sistemi, teknoloji, simgesel, sosyal vb.) oluşur ve bu alt sistemlerden birinde meydana gelen değişiklik diğerlerini de etkiler. Karmaşık (complex) terimi, bu alt sistemler veya sosyal birimler arasındaki işlevsel farklılaşmanın derecesini ifade etmektedir. Örneğin domestik kültlerin[1] tapınağa, ev içi üretimin atölyelere dönüşmesi. Diğer bir ifadeyle kültürel karmaşıklığı yatay (entegrasyon) ve dikey (merkezleşme) eksenlerde açıklayabiliriz. Entegrasyon, işlevsel birimler arasındaki birbirine bağımlılığın derecesini ifade etmektedir: Örneğin zanaatkarın (atölye/teknoloji) tüccarlara (ticaret) bağımlılığı buna örnektir. Kısmen entegrasyonla çakışan ancak birebir karşılığı olmayan; merkezileşme ise, çeşitli alt sistemler arasındaki bağlantının derecesini ve toplumdaki en üst kontrol düzeneğini temsil eder. Örneğin, sarayın (yönetici sınıf) hepsine egemen konumu bu durumu açıklayıcı bir örnektir. Burada verilen örnekler çok sınırlı olmakla birlikte, "karmaşık sosyal örgütlenme" kurumlara karşılık gelirken,

[1] Kimi araştırmacılar bunu, evcil kültler olarak kabul etseler de kimilerine göre yerleşik hayatı temsil eden kültler olarak tasvir edilmektedir.

“karmaşık toplum”, bu kurumların içinde veya dışında bulunarak birbiriyle etkileşimde bulunan tüm nüfusu karakterize eder. Özet olarak, alt sistemlerden birinin farklılaşması, sosyal yapının basitten karmaşığa uzanan başlangıç çizgisini oluşturmaktadır. Ancak kent, tüm bu alt sistemlerin birbiriyle bütünleştiği, dolayısıyla en karmaşık sosyal örgütlenme düzeyine sahip olan yerleşim şeklini temsil etmektedir ve bu durum da, neden yukarıda bahsedilen yerleşim yerlerini kent olarak sınıflandırdığımız sorusuna açıklık getirmektedir (Çevik, 2005; s. 22-23).

Boockhin ise “Kentsiz Kentleşme” de “Kent nedir? Modern zamanın bina yığınları içinde kapana kısılmış insanlar gerçekten kent halkını mı oluşturur?” şeklinde bir takım sorular sorar ve peşinden de “kenti neyin oluşturduğu sorusuna genel olarak verilen cevaplar çoğu kez, kentin mekan ve demografik ölçütlerine dayanır; kente, birbirine sıkı biçimde bağlı, büyük nüfuslu bir insan topluluğunun işgal ettiği bir alan gözüyle bakılır. Büyük ölçüde nicel terimlerle ifade edilen bu tanımlama, uzun süredir kullanılmaktadır. Aslında bu, bazı kentlerin diğer kentler karşısında ve kentlerin genel olarak kasabalar ve köyler karşısında sahip olduğu itibar için kullanılan popüler ölçütten başka bir şey değildir” der (Boockhin, 1999; s. 15-16). Bu yönüyle günümüz “modern bireylerinin” zihninde ortaya çıkan kent tabiri sadece fiziksel ölçeklere dayalı, geniş ve çok büyük yerleşim alanı olarak canlanmaktır. Fakat kent; bir kültür, bir yaşam tarzı, bir sanat eseri ve bir özne olarak, bireylerin “ben”lerini tanımlamalarında ve oluşturmalarında son derece etkili olan, sosyal ve fiziksel bütünlüktür. Bu yönüyle onu sadece fiziksel göstergelere hapsetmek, büyük yanlış anlamaların eşiğine getirerek, gerçek değerinden uzaklaştıracaktır. Hatta kent Boockhin’e göre “yurttaşlığın inşasının yegane temelidir” (Boockhin, 1999). Ona göre kent; biyolojik yakınlığın toplumsal bir yakınlığa dönüştüğü (dönüşmesiyle ortaya çıkmış) tarihi bir sahneydi. Kent, etnik bir grubu seküler yurttaşlara, dar görüşlü kabileyi (köyü) evrensel bir yurttaşlar kitlesine (civitatis) dönüştüren tek ve en önemli etmendi.

Ayrıca Boockhin özellikle bir kent tanımı yapmaktan kaçınmaktadır. Onun yerine, kentsel yaşam ve kentli olmak “nedir?” “ne değildir?” şeklinde bir yaklaşımla, okuyucunun zihninde bu büyük ve çok yönlü gerçekliği canlandırmaya çalışmaktadır. Ona göre “kentte yaşayan bireyler serbest meslek sahibidir, idari alanda ya da hizmet sektöründe çalışmakta ya da zanaatla uğraşmaktadır. Bu insanlar mevsimler ya da güneşin doğuşu ve batışı tarafından belirlenen tarımsal zaman devirlerini değil -sabah dokuzdan akşam beşe modeli gibi- mekanik olarak

belirlenmiş zaman aralıklarını izleyen hızlı, tempolu, uygar yaşamlar sürerler. Kentsel çevre doğal değil sentetiktir. Yiyecek yetiştirilmez, satın alınır. Yerleşim bölgeleri dağınık değil yoğundur. Kişisel yaşam, kasabalarda ya da kırsal kesimdeki güçlü aile sistemlerinde yaygın olarak görüldüğü gibi toplumun denetimine açık değildir. Kent kültürü, kent sakininin boş zamanlarının bir bölümü olarak üretilir, paketlenir ve pazarlanır. Kırsal kesimde olduğu gibi günlük yaşam bütünlüğü ile iç içe değildir, gelenekler tarafından da kutsanmamıştır…Kent, yalnızca bireyin ilk toplumsal "yatırımı" değil, onun en yakın toplumsal çevresidir. Yaşam üzerindeki doğrudan etkisi nedeniyle, geçmişten günümüze kadar bireyin gerçek bir toplumsal varlık olarak davranabildiği, özel yaşama indirgenmiş benliğini kuşatan, büyük sorunlara doğrudan toplumsal çözümler bulabildiği bir sahne işlevi görmüştür (Boockhin, 1999; s. 33-39). Tüm bunlardan hareketle söylemek gerekirse, günümüzde kentle olan ilişkilerimiz, pragmatik maddi gereksinimler şeklinde kendini göstermektedir. Modern kent; banliyö, kasaba hatta köy sakinlerine sağladığı "belediye hizmetleriyle" değerlendirilmektedir. Bir zamanlar yurttaşlara kenti ve doğal çevresini sevdiren dinsel, kültürel, etik ve ekolojik özellikler, çoğu kez etik değeri olmayan nicel ölçütlere dönüşerek yok olmuştur. Kent, yalnızca maddi kazanç sağlamak adına bir dizi toplumsal yatırım yaptığımız bir "anapara" haline gelmiştir.

"Kent nedir? Nasıl ortaya çıktı? Hangi süreçleri daha da ileriye taşır, hangi işlevleri yerine getirir, hangi amaçları karşılar? Görünümlerinin hepsine uyan tek bir tanım yoktur ve tek bir betimleme onun embriyonik toplumsal çekirdek halinden olgunluk evresindeki karmaşık biçimlerine, oradan da son dönemlerindeki fiziksel çözülmeye kadar geçirdiği bütün dönüşümleri karşılayamaz. Kentin kökenleri karanlıktadır, geçmişinin büyük bir kısmı yeniden ortaya çıkarılmayacak şekilde gömülü veya silik durumdadır ve gelecekte nasıl bir hal alacağını kestirmek son derece zordur. Kent ileride yok mu olacak, yoksa tamamen devasa bir kentsel arı kovanına mı -ki bu da başka bir yok olma biçimidir- dönüşecek? ... Kentin içinden geçtiği uzun tarihsel evreleri incelemeden geleceğe doğru cesurca bir atılım yapmamız için gereken ivmeyi bilincimizde bulmak mümkün değildir; "gelişmiş" veya "ilerici" olmalarıyla böbürlenenler de dahil, mevcut planlarımızın çoğu, bugün potansiyel olarak idrakimiz dahilinde yer alan kentsel ve bölgesel biçimlerin zavallı mekanik karikatürlerinden başka bir şey değildir (Mumford, 2007; s. 13-14). Bugün "kentin kökenlerine ulaşmak isteyen insan kolayca onun sadece fiziksel kalıntılarını

aramaya yönelir. Ancak, ilk tasvir edilirken yapıldığı gibi, dikkatimizi sadece kemik ve çömlek parçalarına, alet ve silahlara yöneltirsek geride neredeyse hiçbir maddi iz bırakmamış olan dil ve ritüel gibi buluşlara haksızlık etmiş oluruz." (Mumford, 2007; s.15).

Kent basit bir kaptan ibaret değildir: Bir şeyleri içinde barındırmadan önce ona hayat verecek insanları ve kurumları cezbetmesi gerekir. Kent hayatının bu yönü için Ebenezer Howard'ın "mıknatıs" sözcüğünü kullanması çok yerindedir. Bu sözcük kenti tanımlama açısından çok kullanışlıdır, çünkü mıknatıs metaforu, mıknatısın "etki alanı" ve bu alanın uzaktan cisimleri harekete geçirici gücü ile merkezine farklı özelliklere sahip parçaları çekebilen "toplumsal güç hatları" arasında bir benzerlik kurmamıza olanak tanır. Örgütlü din ilk kentlerde böyle bir rol oynamıştı, zira din hayatın hatırı sayılır bir unsurunu oluşturmaktaydı. Gerçekten de o dönemlerde insan, kendisinin ve ürünleriyle hayvanlarının hayatiyetini din sayesinde arttırdığına inanmaktaydı. Tanrılara affettiği ölümsüzlük sayesinde insan önce firavunun, sonra kendisinin ölümsüzlüğü konusunda bir fikir oluşturuyordu kafasında. Önce firavunun ölümsüzlüğü garantileniyordu, çünkü o da bir tanrıydı, fakat eninde sonunda, yasalara riayet etmiş, törenlere katılmış ve Ma'at'ın ruhuna uygun bir biçimde başkalarıyla ilişkide düzene ve adalete saygılı olmuş bütün insanlar da ölümsüzlüğe kavuşacaktı…Bir tanrı olarak firavun, döneminin insanları için, güneşin dost niteliklerinin, canlı bitkilerin ve hayvanların bereketinin ete kemiğe bürünmüş haliydi (Mumford, 2007; s. 106-107).

Mumford, insanlık tarihini bize anımsatan veciz bir sözünde "İnsan hayatı iki kutup arasında gidip gelir: hareket ve yerleşme" der. Bu sözü önemli kılan nokta insanlık tarihinin net bir profilini sunmasının yanında bu koskoca zaman dilimini iki net parçaya ayırarak algısal bir kolaylık sağlamasıdır. Bu net ayırımda ikinci dönemin telaffuzu olan "yerleşme döneminin" odak noktası da hiç şüphesiz ki "kentleşme süreci" ve bu kentlerdeki "uygarlık inşaları" olmalıdır. Childe'in tabiriyle bu bir "devrim" ve insanlık tarihinin kendisinden sonraki bütün evrelerinde var olan, değişmez bir gerçeklik ve her medeniyet inşasının genel-geçer bir gerekliliğidir. Üzerine tarih boyunca ve günümüzde de yoğun bir şekilde tartışmalar yapılsa da (sürekli artarak) onunla ilgili bir gerçeklik var ki hiçbir zaman değişime uğraşmamıştır; o da sürekli olarak varlığını her dönemde devam ettirmesidir (muhtevasında ve görünümünde çeşitli değişmeler olsa da).

"Kente pek çok açıdan yaklaşılabilir: Psikanalizin kavramlarıyla, cetvel ve pergelle, roman ve şiirdeki yeriyle, militer kaygılarla, "nostalji" ve "ilerleme-düzen" çiftiyle, "sınıf mücadelesi"nden hareketle…ve tabii demokrasi ile olan ilişkisiyle. Dolayısıyla kent, sosyolojiden ekonomiye, savaş sanatından mimariye, birçok disiplinin ortak konusudur. Fakat gecikmeden söyleyebiliriz ki kent bütün bu disiplinlerden önce orada yaşayanların, kentlilerin asıl konusudur. Kentliler, bütün bu disiplinlerin ürettikleri kavramların da yardımıyla kent yaşamını sürekli sorgulamalı, ortaya sürekli yeni değerler koymalıdırlar. Kenti kurmak, düzenlemek, yenilemek, değişik alanların uzmanlarından önce onların işidir. Antole Koop'un güzel ifadesiyle "yaşamı değiştirmek, kenti değiştirmek" olduğu gibi "kenti değiştirmek de yaşamı değiştirmektir" (Bumin, 1999; s. 20). Gerçekten de tarihsel süreçte bakılacak olursa her kent, içinde bir yaşam şeklini kendine has unsurlarıyla barındırmıştır. Fakat bu kentlerin sürekli değişimleri her zaman beraberinde de yaşam tarzında bir takım değişimleri getirmiştir.

1.3. Tarihteki İlk Kentler ve Ortaya Çıkışları Üzerine Bir Tartışma

Childe, öncelikle bir kentin ortaya çıkmasının ön koşulu olan şeyin belli bir nüfus yoğunluğu olduğunu belirtmektedir ve bunun aynı zamanda bir uygarlığın ortaya çıkmasının da ön koşulu olduğunu söylemektedir. Nüfus yoğunluğu ise "mevcut doğal kaynaklar, bundan faydalanma teknikleri, taşıma araçları ve saklama olanaklarıyla sınırlanan yiyecek teminini belirtmektedir. Neolitik Devrim kuşkusuz, nüfusun önceki döneme oranla çok daha geniş bir alana yayılmasına ve artmasına imkan vermiştir. Ancak Neolitik köyler, aşırı toprak kullanımı nedeniyle, sulu tarım uygulanmadığı sürece en azından her yirmi yılda bir yer değiştirmek zorundaydı. Artan nüfus, yerleşim yerlerinin çoğalarak bölünmesi yüzünden yerleşim biriminin boyutlarının büyümesine neden olmamıştır … Buna bağlı olarak yerleşim yerlerindeki nüfus, tarımsal arazinin besleyebilme kapasitesini aştığında bölünmek ve yeni yerleşim yeri kurmak zorundaydı. Neolitik köylerin artı ürün elde etmesi mümkündür ancak teknik yetersizlikler nedeniyle önemsenmeyecek miktardadır (Çevik, 2005; s. 6-7).

"Kentin kökenlerine ilişkin "geleneksel açıklamalar" kulak tırmalayacak ölçüde teknolojik niteliktedir. Bunlara göre kentin kökleri, toprağı işlemenin buluşuna ve özellikle de hayvansal güce dayalı tarıma dayanmaktadır. Cilalı Taş Devrinde (Neolitik) toprağın işlenmesine imkan veren teknolojik yeniliklerin çiftçiler tarafından kullanılmasının büyük bir yiyecek fazlasına (artık ürün) yol açtığı, bunun da kentin

ortaya çıkışına neden olduğu kabul edilir. Maddi bolluk içinde halkın, tarımsal uğraşları terk edip, becerilerini çömlekçilik, dokumacılık, metalurji, marangozluk, kuyumculuk ve duvarcılık alanlarının yanı sıra idareci, rahip, asker ve sanatçı olarak da gösterdikleri söylenir. Tarımla uğraşan köylülerin büyüklük ve nüfusunda bir artış görüldüğünde bunların -çoğu kez tanımlanamayan büyüklükteki- "kritik bir kitleye" ulaştıkları, böylece "kent" olmaya hak kazandıkları söylenir. El sanatları, yönetim ve son derece dejenere deyişle "politika" gibi kente özgü uğraşların gelişmesinin, kırdan ekonomik bir kopmaya neden olduğunu kabul edip bunun kenti ortaya çıkardığını düşünürüz. Tarımsal nitelik taşımayan bu yeni etkinlikler bütünü, bizim "uygarlık" adını verdiğimiz şeyi oluşturmuştur; kültürel yönden "aydınlanmış" bu bilgili dünya, bağımlı olduğu tarım toplumundan kurumsal ve teknolojik yönden daha akılcıdır. Ünlü Marksist arkeolog V. Gordon Childe bunu kısaca "kentsel devrim" olarak nitelendirir" (Boockhin, 1999; s. 45-46).

Childe gibi pek çok uzman "ilk kentlerin ilkel birer köy olduğunu, sonra yavaş yavaş kentsel merkeze dönüştüklerini iddia eder. Ancak sırf nüfus artışıyla kente dönüşmüş neolitik bir köy bulunduğuna dair de kanıt yoktur. Bunun başında ele alınan nedenlerden ötürü, ilkel çağlarda kırsal topluluklar kısıtlı bir genişleme gösteriyordu" (Begel,1996; s. 58). Childe'ın söylediğine göre bu dönemdeki yerleşimlerin büyüklüğü 15-30 hane arasında değişiyordu. Bu tarz düşünceleri savunan uzmanlara göre önce tarım devrimi, ardından da kentsel devrim gerçekleşmiştir. Yani önceki satırlarımızda Mumford'un kaba belirlemesi olan "insanlık tarihinin hareket ve yerleşme olduğu" tezinde, "yerleşme" dönemine geçebilmenin ön şartı tarımsal faaliyetler olmuştur ve ancak tarımsal faaliyetler doğrultusunda bir yerleşik toplum ortaya çıkabilmiştir. Fakat buradaki soru işaretleri ilk yerleşimlerin hemen kent özelliği göstermeyerek uzun süre köy şeklinde devam ettikleri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Kentlerin tarihine ilişkin "klasik kuramlar" olarak isimlendirilen bu kuramların dışında "klasik dışı teoriler" de sürekli olarak ortaya atılmışlardır. Özellikle son dönemlerde oldukça fazla teorisyen bu klasik dışı teorileri de savunur hale gelmişlerdir. Bunlardan birisi de Margaret A. Murry'dir. Murry'e göre; "metal silah yapan ve kullanan insanlar, kaba taştan silahları kullanan insanlar karşısında askeri anlamda büyük üstünlük sağlamıştır. Bakır, tunç ya da demir gibi metal çeşitlerinden silah yapamayan neolitik dönemin çiftçileri, metal silahın efendilerine yem haline geliyorlardı. Metal silahın efendileri, kendilerinden daha az gelişmiş (ilkel) olan kurbanlarını korkutuyor ve kendilerine itaat etmelerini sağlıyordu. Böylece

kurbanlarının gözünde "tanrı" ya da "yarı tanrı" konumuna yükselerek mevcut sistemin efendisi haline geliyorlardı. Sonrasında da bu yöntemlerle fethettikleri topraklara yerleşerek, bu toprakların çiftçilerini birer köle haline getirirlerdi. Efendiler, hakimiyetlerini korumak adına adalarda ya da yüksek tepelerin zirvelerinde ikamet ediyorlardı. Böylece tüm bölgeyi kontrol altında tutmayı sağlayan noktalardan hem saldırı hem de savunma mümkün hale geliyordu" (Murry, 1949). Bergel'in özetlediği gibi "ilk kentlerin hakimiyet altına alınan topluluklar etrafında kurulmuş daimi birer ordu karargahı olduğu öne sürülmektedir" (Bergel, 1956; s. 8).

Jacobs'da Murry gibi "klasik dışı teoriler"e itibar eden uzmanlardan birisidir. "Bir sosyolog olan Jacobs, büyük bir ihtimalle Kenyon'un, Eriha ve Mellaart'ın Çatalhöyük kazılarından esinlenerek, "Yeni Obsidyen" olarak da adlandırılan kuramını ortaya atmıştır. Jacobs, antropoloji ve sosyoloji literatüründe yoğun olarak kullanılmasına ve "hayali" fikirleriyle ABD'de neredeyse masal kahramanı statüsü kazanmış olmasına rağmen, Yakındoğu üzerinde çalışan uzmanlar arasında hemen hemen hiç tanınmaz ya da göz ardı edilir. Jacobs, kentlerin, tarımın keşfinden sonra doğduğuna ilişkin görüşü dogma olarak nitelendirmektedir. Yakınçağ'dan örnekler vererek kırsal alanda üretim artışına ve ekonomik gelişimine neden olan buluşların (traktör, suni gübre, mekanik tohum ekicileri, pompa vb.) önce her zaman kentlerde ortaya çıktığını ve daha sonra kırsal alanda uygulandığına dikkati çeker. Avrupa'da 12. yüzyıl. ve 18. yüzyılının başında görülen tarım devrimleri, ilk önce kentlerin yakınındaki kırsal çevrede ve kentlerin arasındaki ticaret yolları boyunca benimsenmiştir. Mantıksal olarak Prehistorik Zaman'da da tarım ve hayvancılık önce kentlerde doğmuştur. Jacobs, tarımdan önce kentlerin var olduğuna ilişkin kuramını ispatlamak için, "Yeni Obsidyen" diye adlandırdığı ve geniş çapta obsidyen ticareti yapan hayali bir kent seçmiştir. Çatalhöyük'ü, bu hayali kentin ardılı olarak kabul eder. Yeni Obsidyen, zenginliğini, yaptığı obsidyen ticaretine borçlu olmasına rağmen, Anadolu platosundaki bir çok volkanik dağdan birinin yakınında değil aksine en yakınına birkaç yüz kilometre mesafede yer almaktadır. Çünkü volkanik dağları kontrol eden "Üst Paleolitik Çağ"ın avcı kavimleri, ticaret başladığında yabancılara değerli hazinelerinin yakınında oturma izni vermemiştir" (Çevik, 2005; s. 12-13).

"İlk aşamada (M.Ö. 9000 ya da daha erken) yerel obsidyen ticareti, bölgedeki komşu avcı grupla yapılmış olmalıdır. Zamanla komşu avcı grup, obsidyenin sürekli müşterisi haline gelmiş ve daha uzak avcı toplulukların obsidyen talebinde aracılık

etmeye başlamıştır. Bu aracı grubun yerleştiği yer, küçük ”Yeni obsidyen” kentini oluşturmuştur. M.Ö. 8500’de Yeni Obsidyen’in nüfusu yaklaşık 2.000 kişiydi. Nüfusun söz konusu yerleşmede odaklanmasının temel nedeni ticarettir. Kentin diğer bir çekim gücü ise, bir çok kavimin Tanrısına saygı duyularak, tapınma ve kutlamaların burada yapılamasını sağlayan dinidir. Kente getirilen ham osbsidyen burada zanaatkarlar tarafından işlenmiştir. Obsidyen karşılığında kente, avcı bölgelerin sıradan üretimleri dışında, bakır, deniz kabuğu ve boya maddesi (pigment) gibi ender mallar da getirilmiştir. Bu, bir yandan Yeni Obsidyen’i, hem kendi ürettiklerini hem de dışardan gelenleri depolayıp satışını yapan bölgesel bir ticaret merkezine dönüştürürken, ender mallara sahip olan yerleşim yerlerini de küçük birer ticaret merkezi haline getirmiştir. Yeni Obsidyen’de malların takası, kentin bir kenarında yer alan, yüzü volkanik dağa dönük; açık, boş bir meydanında yapılmaktaydı. Konumu, takasın ilk yapıldığı yer olmasından kaynaklanmaktaydı. Atölye ve depo odaları, meydanı çeviren yapıların arasına sıkıştırılmıştı. Kente iki yolla yiyecek temin ediliyordu. Bir kısmı, eskiden beri avcılık ve toplayıcılığın yapıldığı bölgeden; büyük bir bölümü ise yabancı av bölgelerinden ithal edilmekteydi. Taşımacılık sırasında bozulmasını önlemek ve depo edilip sonradan da kullanabilmesini sağlamak için getirilen yiyecek, çoğunlukla canlı hayvan ve sert tohumlardan oluşmaktaydı. Canlı hayvanların bakımıyla uğraşan hizmetliler, zaman içinde bu hayvanlarla başa çıkmayı öğrenip işe yarayanları seçmek ve yavrulama süreçlerini takip etmek suretiyle bazılarını evcilleştirmeyi başarmıştır. Yabani tohumların kısmen ambarlarda karışması kısmen de ekilip kazayla melezleşmesi sonucunda atalarından daha iyi türler elde edilmiştir. Sonuç olarak Jacobs, tarım ve hayvancılığın keşfine, kentlerin yol açtığını savunmuştur” (Çevik, 2005; s. 13-14).

Mumford ise ilk kentlerin ortaya çıkışını, çok farklı bir şekilde açıklamaktadır. Ona göre ne ticaret ne de tarım kentin ilk ortaya çıkmasının sebebi değillerdi. Ona göre kent çok daha farklı bir şekilde ortaya çıkmıştı. İnsanların daha çok, küçük gruplar halinde yaşarken (aileler kabileler şeklinde) belli mevsimlerde topluca ortak bir habitata, bir dizi kamp bölgesine gitmelerine neden olan pratik ihtiyaçlar görmezden gelinmemelidir. Bunlar da kentin ortaya çıkışında rol oynamıştır. Bu teorisini de Rusya’nın güneyindeki bir kent kalıntılarından hareketle ortaya atmaktadır. Bu sabit yapılar belli mevsimlerde geçici yerleşim yerleri olarak, hem kutsal toplanma yerleri hem de aynı büyü adetleri ya da

dinsel inançları paylaşanları, dönem dönem ya da sürekli olarak bir araya getiriyordu. Mekke, Roma, Kudüs, Benares, Peiping, Kyoto, Lourdes hala bu ilk amaçları hatırlatır ve onlara hizmet etmeyi sürdürür (Mumford, 2007).

Zamanla bu geçici yerleşimler daimi yerleşimlere ve oradan da yeni kurumların ortaya çıkmasıyla sistemli birliktelik haline gelmişlerdir. "Dolayısıyla, kent henüz sabit bir yerleşim alanı olmadan önce bile, insanların belli dönemlerde bir araya geldikleri bir toplanma yeri olarak başlar hayatına: "Mıknatıs kaptan önce gelir."[2] Kent, sakini olmayanları karşılıklı ilişkiye geçmeleri için kendine çekmesi ve manevi bir uyarıcı rol üstlenmede ticaretten aşağı kalmaması, kentin temel kriteri olma özelliğini korur; bu özellik daha durağan ve içe dönük bir yapıya sahip, dışarıdan gelenlere düşman olan köyün aksine, kentin özünde var olan dinamizmin kanıtıdır. O zaman kentin ilk tohumu, insanların hac amacıyla gittikleri bir törensel toplanma yeri olarak atılmıştır diyebiliriz" (Mumford, 2007; s. 21).

"Kent, insan birlikteliğine ve insan davranışının değişmezliğine ilişkin kanıtlar sağlayabilir; ancak kentin yükselişi ve gelişmesi, bu yalın ve geleneksel görüşe ters düşer. Köy gibi yerleşik bir insan birlikteliğinin ortaya çıkışını, her şeyi kapsayan tek bir nedenle açıklamak zordur. Binlerce insanı barındıran kentler ele alındığında bu durum daha da zorlaşır. Arkeologların ortaya çıkardığı ilk kentler, toprağın işlenmesine yönelik gelişmiş yöntemlere ve hayvanların kullanıldığı saban tarımına dayanmıyordu. Bu konu, Jane Jacobs tarafından "Kentlerin Ekonomisi" (The Economy of the Cities) kitabında büyük bir beceriyle ortaya konmuştur. Jacobs'un "kentsel devrimin" "kırsal devrimi" ortaya çıkardığı yolundaki görüşü şüphelidir; ancak Anadolu'daki Çatalhöyük ve İncil'deki Erihe gibi eski kentlerin, yiyeceklerinin çoğunu avlayarak ve yaban bitkilerini toplayarak elde eden büyük insan topluluklarından oluştuğuna dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Yaban buğdayı çeşitlerini toplayarak beslenen, yani toprak işleme deneyimi olmayan insanların, bu tür bitkileri yetiştirmeye başlamasının çok sonraki dönemlere rastladığı sanılmaktadır. Aurochs (modern sığırın soyu tükenmiş atası), yaban geyiği, yaban domuzu, eşek, kaz kemikleri ile kurt, tilki ve leopar gibi yırtıcı hayvanlara ait iskelet kalıntıları, bahçecilikle çok sonraları uğraşmış olan avcı ve toplayıcı nitelikteki "kentli" bir nüfusun varlığına işaret etmektedir. Çatalhöyük gibi tahminen 6.000 nüfuslu, 30

[2] Mumford, mıknatıs tabirini kentin çekim gücü için, kap tabirini ise kentin fiziksel inşası için kullanır.

hektarlık alanı kaplayan bir kentin neden 9000 yıl önce, yani Childe'ın ünlü "kentsel devrimi"nin gerçekleştiği Mezopotamya'dan binlerce yıl önce, birbirine yakın iki alanda gelişip büyüdüğüne geleneksel ekonomik standartları kullanarak bir açıklama getirmek olanaksızdır" (Boockhin, 1999; s. 47-48).

Boockhin'in görüşlerine göre ise "arkeolojik literatürde kent kültürünün yükselişine sıkı sıkıya bağlı olduğu söylenen kentsel ve tarımsal "devrim"lerin, modern standartlar açısından birbiriyle uyuşmazlık gösterdiği görülür. Kentlerin yükselişi tahıl ekiminin, sabanın ve evcil hayvanların "keşfi"yle değil, anıt mezarlar, kültsel uygulamalar ve doğalcı semboller yönünden zengin tapınaklar yardımıyla gerçekleşmiş olmalıdır. Jane Jacobs'un iddia ettiğinin tersine kent, tarımsal temellerin atılmasında rol oynamamıştır. Görünüşe bakılırsa avcılar ve yiyecek toplayıcılar, basit tarım şekillerini, köylerin Taş Devri'nden Cilalı Taş Devri'ne geçerken toprağı işlemeye başlamalarından çok önce biliyorlardı. Kentin gerçek habercisi saban değil, daha sonraları tapınakla çevrelenen mezardı; insanlara liderlik edenler de açık göz politik şefler değil, büyük olasılıkla şaman ya da rahip gibi yarı dinsel kişilerdi. Yine aynı nedenle, ilk "yurttaş" kendini, yurttaşlık işleri yönünden, kentsel bir bölgenin "sakini" değil, bir topluluğun üyesi olarak gördü. Sonuçta, ilk kentsel merkez, bir pazar yeri değil, doğal tanrılara ve güçlere tapınan törensel bir bölgeydi…Karl Polanyi, "eski toplumda ekonominin anomiliği"[3] adını verdiği konu üzerinde kapsamlı araştırmalarında, pazarın bir kentin kurulması için gerekli bir öğe olduğunu savunan görüşü, karşı konulmaz bir şekilde çürütmüştür; yazarın görüşlerine özet biçimde yer vermek, onun bu derin ve çarpıcı analize hak ettiği yeri vermemek anlamına gelecektir (Polanyi; Primitive, Archaic and Modern Economics). Polanyi, Helen kenti Atina'daki "agora"nın, mal alış-verişi ile yoğun bir politik etkinliğe hizmet eden gösterişsiz bir merkez haline geldiği döneme kadar, eski kentlerde yerel bir pazar yerine rastlanmadığını belirtir … Eski kent sakinlerinin birbiriyle yaptıkları değiş-tokuş, hizmet alış-verişi ile sınırlıydı. Daha doğru bir deyişle, erkeklerle kadınlar mallardan oluşan ortak fona katkıda bulunurlardı. Yaşam için gerekli olan araçların toplandığı bu ortak fon, kabilesel yerleşimlerle ilk kentlerin "ekonomik yaşamlarını" oluşturdu. Sonuç olarak insanlar tarımla uğraşarak, yün ve keten dokuyarak, metal ve taş işleyerek bu fona katkıda bulunurlardı; tanrılar, rahipler ve topluluk üyeleri için sanat eserlerinin tasarlanıp mücevherlerle

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. "Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri" (Polanyi, 2003).

donatılmasına yönelik sanatsal ve dekoratif öğeler de en az diğerleri kadar önem taşıdı" (Boockhin, 1999; s. 52 -53).

W.F. Albright da tıpkı Murry'e benzer bir şekilde ilk kentlerin, belli efendiler ve onların tahakkümü altında birleşen kitlelerin bir araya gelerek oluşturdukları ve belli kurumlar etrafında (din bunlardan en önemlisi) şekillenen "yaşam organizasyonları" olduğunu belirtir. "Albiright, Filistin'de M.Ö. 1750'ye kadar kabile reislerinin kalelerde yaşadığını, tebaanın çoğunluğunun kalenin çevresindeki mezarlarda oturduğunu ve kalenin içine ancak bir tehlike durumda veya kış şartlarının onları taş ve ağaç dallarıyla alelacele yaptıkları ve bağbozumu zamanlarında olmak üzere yaz boyunca kaldıkları evlerinden dışarı çıkmaya zorladığı durumlarda yerleştiklerini ortaya koydu. Muhtemelen ilk kent modeli de böyleydi. Fustel de Coulanges da Albiright'ın bu ilk görüşüne katılarak bunu ilk kent biçimi olarak tanımlamıştı" (Mumford, 2007; s. 86-87).

1.4. İlk Kentleri Bir Arada Tutan İki Gerçeklik: Din ve İktidar (Güç)

İlk kentlerin nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı konusunda oldukça fazla teori ortaya atılsa da hemen hepsinde var olan değişmez bir nokta söz konusudur: "din" ve "iktidar". Bu iki gerçeklik çoğu kentte iç içe geçmiş ve bu iç içe geçişlerin sınırlarını dahi ayırmak imkansız hale gelmiştir. Örneğin tüm Mısır kentlerinde firavunların hem kral (iktidar) hem de tanrı (din) olmaları bir tesadüf olmasa gerektir. Tanrısal bir gücün (dinsel güç) sahibi olabilmek için iktidarın sahibi olmak; iktidarın sahibi olabilmek için de tanrısal bir gücün göstergesi olmak gerekir. Eğer herhangi biri eksik olursa her ikisi de ortadan kalkmaktadır ve işlevsiz hale gelmektedir. Yani aralarında yaşamsal anlamda ikili (dual) bir ilişki söz konusudur.

Begel'in, metal çağının gelişmesiyle bir bölgede gerçekten neler olduğunu tasvir etmek için Creel'den yaptığı alıntı bu konuda manidardır. "Yönetici, savaşçı bir sınıf zamanla kendini genel neolitik nüfustan ayırdı. Savaşçılık daha yaygın bir uğraş olup da neolitik insanlar ile ilk Tunç Çağı insanları birbirine karşı akınlar düzenlemeye başladıkça, her köyden bir kısım erkeğin savunma ve dövüşme konularında uzmanlaşması gerekti. Belki de bazen, tarlalarda çalışmaktansa savaşçı olarak yaşayıp etrafındaki insanları çalıştırmak bütün bir nüfusun daha çok işine geliyordu. Reisler ile emirlerindeki savaşçı grupları, çiftçiler istese de istemese de onlara "koruma" sağlıyordu hiç kuşkusuz; bu hizmet karşılığında da çiftçinin

ürününden pay alırdı. Bu payın büyüklüğünü savaşçı belirlerdi, çünkü onda bunu belirleme gücü vardı, köylüler ise çaresizdi" (Begel, 1996; s. 9).[4]

"Kentsel devrim" (Childe) aynı zamanda bir "bürokratik devrim"dir. "Toplum'dan daha da kuvvetli olan bir devlet" (Wittfogel) tarihte bu dönemde ortaya çıkmıştır. Wittfogel'in başka bir tabiriyle söylemek gerekirse; "doğu despotizmi", son derece merkeziyetçi yapıda olan bu devletlerin despotlarına, sınırsız iktidarlarının cismanileşeceği bir merkez gerektiriyordu. Bu merkez her zaman için, kentin mimari üslubuyla birlikte despotun sınırsız iktidarına tanıklık edecek biçimde anıtsal olmalıdır. İktidarın dinsel sembolizmle birleşmiş hali, bu kentlerin kuruluşunda herhalde her şeyden önce gelmektedir. Childe'ın da söylediği gibi, bu kentlerin merkezi "kutsal Temenos, yani kent tasarısını ve diğer tanrıların tapınaklarını içeren bir kaledir". Arkeologların kazılarında başka hiçbir ize rastlanmasa da, çok sağlam malzemeyle yapılmış bu kaleler hemen her zaman ortaya çıkmaktadır. Bu "küçük kent"te genellikle üç yapı yer almaktadır: Tapınak, saray ve tahıl ambarı. "Kentsel devrim"le ortaya çıkan tanrılar, komünitelerin yerel tanrılarından farklı olarak, değişik biçimlerde krala geçirdikleri bir kutsallıkla, politik, toplumsal, ekonomik bütün alanlara, en ince ayrıntılarına kadar sürekli müdahalede bulunmaktadırlar. Onlar, artık bir tanrı kral olarak, bütün otonomileri silecek biçimde ülkenin tek hakimi olarak hüküm sürmektedir. Cismani ve tinsel iktidar birleşmekte, tanrılara kentler bağışlamaktadırlar. Mısır'da firavun bir tanrı ya da "tanrının oğlu" dur. Sümer kralı annesinin karnında "kutsal değerlerle ve özellikle güç ve bilgelikle donatılmış" olup, doğumundan sonra da tanrı tarafından beslenmektedir. Tanrı-kral birliği, bir yandan toplumsal düzenin güvencesi olan "aşkın" etkeni (tanrı) politize etmekte, öte yandan ise politik etkeni (kral) aşkınlaştırmaktadır. Wittfogel'in kullandığı bir kavramla, bu "hidrolik uygarlık"larda kral kendini tanrı tarafından insanları mutlu kılmak için seçilmiş vekil olarak göstermekte, "sulama kanallarının ve sarnıçların yapımını kendisiyle tanrı arasındaki ilişkiye bağımlı bir olay olarak sunmaya özen göstermektedir. Bu durumda, teknik işler despot tarafından otoritesini yükseltmek ve kendisini tanrıya bağlayan dostluğu kanıtlamak için kullanılmaktadır". Despotun dünya varlığına özen göstermesi, o derece dinsel ve

[4] Alıntı yapılan bölümde Çin'in, Shang hanedanı tarafından fethi anlatılmaktadır (M.Ö.5. yy.). Shangler istilacıydı. Belki de Çin köylüleri üzerinde hakimiyet kuran, nüfusa nispeten az bir sınır halkıydılar. Tunç kullanan aristokratlar, yani aynı anda hem yönetici hem de savaşçı, toprak beyi ve rahip olduklarına ise kuşku yoktur. Ortaya çıkış süreleri, kültürün diğer erken merkezlerinde benzer topluluklar yaratan süreçlerden büyük bir farklılık göstermiyordu herhalde.

ahlaksal bir zorunluluk haline gelmektedir ki, Mısırlılar'ın eskatolojik yasasında belirlediği gibi, sulama kanallarına zarar vermek, adam öldürme, zina ve sodomi ile aynı yasaklar sınıfında yer almaktadır. Ülkenin politik ve hukuksal düzeni gibi, toprağın verimliliği, insanların sağlığı, ömürleri ve ahretleri de kutsal niteliklerle donanmış, bu mutlak hakimin aracılığıyla belirlenmektedir… Başka bir çok metinde olduğu gibi, Hamurabi Yasası'nda da kralın iktidarı ve onun koyduğu yasalara karşı gelenlerin tanrı tarafından salgın hastalık, kıtlık gibi felaketlerle cezalandırılacakları belirtilmektedir. Tanrılar isyanları bastırmak için de despotların yanındadır. Tanrı, firavununa "isyan durumunda ben senin arkandayım" demektedir (Bumin, 1998; s. 27-29).

"Çağdaş "kültürel materyalistleri", şeflikle idare edilen kabilelerin, monarşilerin, bürokrasilerin, orduların, ruhban sınıfının oluşturduğu hiyerarşilerin ve bunların gereksinim duyduğu sınırsız kaynakların, insanlığın mitsel ve gerçek "gereksinimlerini" karşılayan dağıtım araçları ve süreçleri olduğunu yaygın bir biçimde iddia eder; bu görüşe karşı çıkılmayacak gibi değildir. Bunların tahakküme aşırı derece düşkünlükleri, mitsel "gereksinimler"i ve aşırı düzeydeki denetim sistemlerini ortaya çıkarmıştır; hizmet etmeye söz verdikleri insan topluluklarına o kadar zararları olmuştur ki bunların israf, yıkım ve vahşetten oluşan mirası, bugün toplumun varlığını ve doğal temelini tehdit etmektedir. Doğa üzerine tahakküm kurma düşüncesi, köklerini, insanın insan üzerinde tahakkümünden almaktadır; tahakküme duyulan inancın bütün dünya üzerine yayılması bu şekilde olmuştur" (Boockhin, 1999; s. 55).

Bugün çağdaş mimarinin benimsediği bir gerçeklik söz konusudur; "mimari eserler ihtiyaçları karşıladıkları kadar kitlelere mesaj yüklüdürler". Sıkça dile getirilen bu gerçekliğin hiç şüphesiz ki en derin hissedildiği dönem ve mekanlar antik dönem kentleridir. Çünkü bu dönemdeki kentsel mimari kendi mensubu olan bireyin zihnine uyarılar (anlamlar) gönderen bir göstergeler sistemidir. "Kalede, kentin yeni alameti açıkça bellidir: Ona bakanda korku yaratmak ve onu etkisi altına almak amacıyla ölçekte yapılan değişiklik. Kent içinde yaşayan insanların çoğu kötü beslense ve fazla çalıştırılsa da; kapladığı alanla, yüksekliğiyle kentin tamamına hakim olan tapınak ve sarayların yapımı için hiç bir masraftan kaçınılmıyordu. Pişmiş sert kilden veya taştan kalın duvarları, kısa ömürlü bu devlet yapılarına sağlamlık ve emniyetlilik, amansız bir güç ve sarsılmaz bir otorite görüntüsü kazandırmaktaydı. Bugün "anıtsal mimari" adını verdiğimiz şey her şeyden

önce gücün bir ifadesidir ve bu güç kendini, devletin başının kendini daha zayıf nitelikleriyle özdeşleştirdiği kudretli değerlere sahip büyük aslan, boğa ve kartalların heykelleri gibi kutsal koruyucuların kullanımında, pahalı inşaat malzemelerinin ve sanatın bütün kaynaklarının bir araya getirilmesinde dışa vurur. Bu sanatın amacı insanda saygı uyandıracak bir dehşet duygusu yaratmaktı, tıpkı çağdaşımız Contenau tarafından aktarılan bir itirafta olduğu gibi: "Bir ölü gibiyim, efendim Kral'ı görünce ölecek gibi oluyorum" sözü bize bir çok şeyi açıklamaktadır" (Mumford, 2007; s. 86).

Kentin etrafındaki "sur sadece bir sembol değil pratik bir gereklilik haline gelmiş ve kente belli bir biçim dayatmıştır. Öyle görünüyor ki bu durum Fırat Nehri yakınlarındaki ilk topluluklarda ortaya çıkmış ve kentin kolayca yayılması karşısında fiziksel sınırları belirlemek suretiyle rol oynamıştır. Aynı zamanda duvarların dışında kalan her şeyi duvarların içine getirmeyi hedef almış olan kentin kralının ya da yöneticisinin bencilce oburluklarını ve endişeli saplantılarını da büyütmüştür … Sur öyleyse, hem askeri bir araç hem de kent nüfusu üzerinden etkin bir hakimiyet kurmanın aracısıydı. Estetik olarak kırsal alanla kent arasında kesin bir ayrım oluştururken, sosyal anlamda da içerden olanla dışardan olanın; vahşi hayvanların saldırılarına maruz olan açık alanla, askeri tehlike zamanlarında bile kişinin tam bir güvenlik duygusuyla çalışıp uyuyabileceği tamamıyla kapalı kentin farkını vurguluyordu. İçeride yeterli su ile sandık ve ambarlarda yeterince tahıl stoku olması halinde bu güvenlik mutlak gibiydi" (Mumford, 2007; s. 87).

"Bu atadan kalma kentleri koruyan kapılar, sarayın kendisi gibi, tanrısallaştırılmış gücün büyük ve büyülü imgeleri olan tehditkar boğa ve aslanlarla sembolik olarak güçlendirilmişti. Böyle bronz kapılar, saldıran orduların cesaretini kırma ve ziyaret için gelen barışçıl yabancıda saygı uyandırma amacına hizmet etmekteydi … Kent sakini, güçlü tanrılarıyla övündüğü kadar çevreleyen ve her şeyi içeren surundan da gurur duyardı; o zamanlar orada yaşayanlara kenti, kentin tapınağını -"cennetten inen ev"- ve hepsinden öte "bulutlara değen büyük sur"unu yüce tanrılar kurmuş gibi gelirdi...Askeri savunma ve kontrol rolünün yanında, dinsel birleştirme ve koruma işlevlerinin yanı sıra surun bir rolü daha vardı: Kentle kırsal alan arasında net ve biçimsel bir karşıtlık kurmasıydı. Ağaçlar, bahçeler, tarlalar, ağıllar kentin içinde olabilirdi, ama sur, binaların olduğu alanı çevreleyerek etrafında kalıcı bir tarımsal toprak şeridi oluşumunu garantiliyordu. Bu

keskin ayrım aynı derecede şiddetli bir estetik etki yaratmıştı…Kalenin ve kentin görünür dış düzeniyle bazen surun dibinde, bazen de tam orta yerde bulunan saray ve tapınağın iç düzeni benzeşirdi. Güç bu iki kutsal kaynaktan dışarı doğru yayılıyor, karşılığında ise her türlü haraç, altın, gümüş, bakır, kalay, lacivert taşı, yiyecek, gündelik emek, (yani) hayatın kendisi bu merkezlere akıyordu…Yeni olan ise, en başta mümkün alanı fiili alana ve gündelik hayatın mütevazi alışkınlıklarını muazzam yapılara dönüştüren disiplini tahayyül gücünün kendisiydi" (Mumford, 2007; s. 87-89).

İlk kentlerde iktidar her şeydi ve iktidarı elinde tutan da kent için her şey oluyordu. Fakat iktidarın oluşması ve onu kitlelerin kabul etmesi için ulaşılmaz bir güç gösterisine çevirmek gerekiyordu. İlk kentlerde de bu iktidar odakları haline gelen "güç göstergeleri"ne tanrısal bir mistisizm kazandırılarak hem "kitlelerin erişemezliği" hem de "erişmediklerine tabi olmaları" sağlanmış oluyordu. İnanılmaz mabetler, surlar, kuleler, saraylar, agoralar; hepsi bu amaca hizmet eden şeylerdi. Böylece tanrının kente teşrif ettiğine inanılarak "en büyük güç sahibi" kızdırılmamış oluyordu. "İnsanlar o kutsal mekana (kentlere), kudretli bir tanrının ve neredeyse aynı kudretteki kralın (yarı tanrı), kendi şahsında saygı değer kabile adetlerine ters düşebilecek yeni nitelikler -emir ve kavrayış gücü, karar verme ve özgür irade gücü- sergileyen bir kralın himayesi altında yaşamak için gitmişlerdi…Kişilik kavramı ilk kez kentte, krallık kurumunun yönetimi altında ortaya çıkmıştı: Artık zayıflamaya başlayan "biz"e ait olan her şeyi talep eden, büyük kollektivitenin ilahi temsilcisi olarak yüceltilmiş tek bir "ben"i ortaya süren, kendi kendini yönlendiren, kendi kendini yöneten, ben merkezli bir kişilik…Bu değişim önemli Çinli filozof Mencius'un sözleriyle rahatlıkla kavranabilir: "İnsanlar zorla boyun eğdiklerinde, boyun eğişi zihnen değil, sırf güçleri yetmediği için kabullenirler. Fakat kişilik gücüyle boyun eğdiklerinde bu içlerine işler, yürekten ve gerçekten boyun eğerler." Kentin ve onun tanrılarının ortaya koydukları şey işte bu "kişilik gücü"ydü: Krallığın tek başına mümkün kıldığı büyük başarıların temel kaynağı buydu" (Mumford, 2007; s. 90-91).

Gücün ve iktidarın ne olduğunu, nasıl elde edilebileceğini çok iyi bilen "kentlerin efendileri" onu elde edebilmek için hiçbir şeyden taviz vermiyor ve yaptıkları her işin "bireyleri aşkın" gerçeklikler olduğunu kitlelere kabul ettiriyorlardı. Bu hem bedenen hem de zihnen gerçekleşiyordu. Peki antik kent böylesi "kutsal güçlerden" yoksun olsaydı ne olurdu? Bu noktaya da son derece iyi bir analiz getiren

Mumford'a göre bakacak olursak: "Antik kent böylesi kutsal güçlerden yoksun olsaydı, biçimsiz, amaçsız, anlamsız bir pişmiş çamur veya taş yığınından ibaret olurdu; çünkü bu tür kozmik/mistik yüceltmeler olmasaydı, ortalama insan köyde aynı ölçüde, hatta çok daha güzel bir hayat sürebilirdi. Fakat hayat bir kez kutsal olarak tasavvur edilmeye, tanrıların taklit edilmesi olarak görülmeye başladıktan sonra ilk kentin kendisi de cennetin bir sureti haline geldi ve Roma İmparatorluğu zamanlarına kadar da öyle görülmeye devam etti" (Mumford, 2007; s. 91).

Antik dönemde, iktidar kadar önemli, hatta çoğu zaman iktidarı belirleyen ve o olmadığında iktidarın amacına ulaşamayacağı bir gerçeklik vardır, o da "din". Mellart, dinin insan hayatından sökülüp atılamayacağından hareketle, onun "dinsel bir hayvan" olduğunu söylemektedir. "Din, güce uzanan yoldu ve Antik Dönem dünyasında din olmadan otorite de varlığını devam ettiremezdi. Hiç şüphe yok ki en eski kent olan Çatalhöyük'te otorite salt ekonomiye değil, dine de dayanıyor olmalıydı. Siyasi yapı hakkında bilgi sağlayan kaynaklar olmamakla birlikte, bu kadar erken bir aşamada elinde tutabilenlerin ancak din adamları olabileceği güçlü bir ihtimaldir" (Melaart, 1975).

Tarih boyunca, dinin, siyasi ve ekonomik bir merkezde olduğu, bu iki gerçekçiliği sürekli etkilediği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihin ilk kentlerinin ortaya çıktığı Mezopotamya'da böyle olmuştur. "Mezopotamya tapınakları, başlangıcından itibaren salt bir tapım merkezi değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik gücün odaklandığı yerler de olmuşlardır. Postgate, Mezopotamya tapınaklarının her dönemde hizmet verdiği toplumun bir parçası olduğunu ve bu toplumla işbirliği içinde olmaksızın ayakta kalamayacaklarını öne sürmüştür. Bu bağlamda varlığını topluma borçlu olan tapınakların boyutları da doğal olarak yerleşim yerlerinin boyutlarıyla doğru orantılıdır. Kuşkusuz tapınağa yapılan sunu veya hediyeler, onun başlıca zenginlik kaynağını oluşturmuyordu. Tapınakların temel ekonomik geçim kaynağı, sahip oldukları arazilerdi. Siyasi, sosyal ve ekonomik örgütlenmenin, dolayısıyla kurumsallaşmanın ilk mekanı olan tapınaklarda bu düzeneği oluşturan ve idamesini sağlayan olasılıkla rahiplerdi. Rahipler bu gücü, Tanrıların yer yüzündeki temsilcileri olmalarıyla meşru kılmış ve böylelikle her idari mekanizma için gerekli olan ideolojik temeli sağlamıştır. Yukarıda Mellaart'ın görüşleri çerçevesinde, Eski Çağ dünyasında genel olarak otoritenin gücünü dinden aldığı belirtilmişti. Dinin gizemli gücünü,

Fortes ve Evans Pritchard'ın ortak çalışmasındaki bir alıntıyla belki tekrar vurgulayabiliriz: "mitoslar, ritüeller, inançlar… toplumsal sistemin güce başvurularak dünyevi yaptırımın sağlayacağı boyun eğmenin çok daha ötesinde bir benimseme uyandıran mistik değerler sunar" (Çevik, 2005; s. 35).

Weathley gibi bazı teorisyenler ise "dinin" tüm kentlerin değişmez bir gerçekçiliği olduğunu savunmaktadırlar. Ona göre Mezopotamya'dan Çin'e kadar ilk kentlerin görüldüğü yerde seremoni gerçeğinin saptandığı belirtilmektedir. Buradan hareketle de dinin, kentleşmenin hemen öncesinde, sosyal yaşamın temel noktalarını ortaya çıkardığı ve düzenlediğini söylemektedir. Ayrıca ona göre "din adamları", geçim faaliyetleri gibi günlük işleri yapmaktan kurtulmuş ilk grubu temsil ettiği için, aynı zamanda "sosyal tabakalaşmayı" ortaya çıkaran kişiler de olmuşlardır. Böylece "seremoni merkezlerinin" iyice büyümesiyle, din adamları ekonomik sistemi ele geçirip, yeniden dağıtım mekanizmasını kontrol eden kişiler haline gelmişlerdir (Wheatley, 1971).

1.5. Özgür Bir Yaşam Alanı Olarak Kentler

Her ne kadar pek çok düşünür ilk kentlerin ve Antik Dönem kentlerinin, birer "tahakküm merkezleri" ve "kentsel hiyerarşinin" odağı ve tarihteki ilk örnekleri olduğunu belirtseler de bunun aksini iddia eden düşünürler de olmuştur (Boockhin, 1999; Rausseau, 1992; Demirkan, 1999). Özellikle Boockhin, her ne kadar ilk kentlerin birer tahakküm merkezleri olabildiğine dair pek çok söylentinin var olduğunu kabul etse de bunların tarihsel verilerle net olarak ispatlanmamış olduğunu söyler. Hatta ona göre özgür bir birey olmanın sınırı, bir "yurttaş" haline gelebilmektir ve tarihte gerçek anlamdaki ilk yurttaş örneklerini "Yunan antik kentleri"nde görmekteyiz. Öyle ki kent yurttaşlarının "kent demokrasisi" içinde eşit olduklarından bahseden yüzlerce veri bugün ortaya çıkarılmıştır. Kent, insanları bir arada tutan, "biyolojik yakınlıklarını toplumsal yakınlık" haline getiren, farklılıkları, ayrıcalıkları, eksiklikleri belli bir potada eriten "dinamik" ve "insancıl" bir inşadır. Bugünden bir bakışla kentlerin, hiyerarşik yapılanmasının had safhada olduğu, eşitsizliklerin hiç eksik olmadığı, tahakküm insanını yarattığı ve sistemin tüm odaklarını kuşattığı söylenebilir. Fakat bugün ortaya çıkan kentsel görüntü, içinde gerçek anlamda kentin yaşamadığı "fiziksel yapı"lardır. Hatta tüm sorunların kaynağı, bu yerleşimlerin kentin doğasından uzaklaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bugün tüm dünyayı birer "ahtapot kolları" gibi saran bu "kentleşme" şekli, olsa olsa ancak

"kentsiz kentleşme" olarak da adlandırılabilir. Yani içinde kentin olmadığı bir kentleşme modeli (Boockhin, 1999).

Rousseau da Boockhin'e benzer bir görüşle olaya yaklaşmaktadır. Toplumsal Sözleşme (Toplum Sözleşmesi)/Sosyal Mutabakat (1950) adlı eserinde kentin, kendine has, kendini ayrıcalıklı kılan bazı özelikleri olduğunu dile getirir. Ona göre bu ölçüler ne üretim modelinde ne tüketim tarzında ne de nüfussal büyükte aranacak ölçüler değildir. Kent sadece ve sadece bir yaşam tarzıdır ve bu yaşamı sürdüren her bir bireye de "yurttaş" denir. Yurttaş, kentsel yaşamı benimsemiş ve onu sürdüren yani kentli olan bireyleri tarif eder. Bu bireylerin olmadığı bir yerleşim yerine kent demek mümkün değildir. "Evlerin bir araya gelmesiyle ancak kasabalar ortaya çıkar, oysa yurttaşların bir araya gelmesiyle kentler oluşur" (Rousseau, 1950).

Demirkan da kentleri tıpkı Rousseau ve Boockhin gibi birer tahakküm merkezleri olarak görmenin aksine, özgürlüklerin yaşanabileceği yegane yerler olarak görmektedir. Hatta ona göre "kent, sınırları son derece net çizilen özgürlükler sistemi demektir" (Demirkan, 1996). Ona göre kentler tarih boyunca sürekli olarak dışardan kuşatmalar yaşamışlardır ve bu kuşatma onun özgürlüğüne kastetmektir. "Kentler tarihte her dönem kuşatma altında yaşamışlardır. Kendini "ötekinden" farklılaştıran özerkleşmenin yarattığı kentsel zenginliğin nasıl korunabileceği de kentlinin sürekli yanıt aradığı soruların başında gelir" (Demirkan, 1996; S. 17). Ona göre askeri tedbirler (inşa edilen surlar, kurulan ordular), siyaset, ittifaklar, etik söylemler (bunun içine din de dahildir) sürekli olarak kenti dış tehlikelerden korumak adına ortaya atılmışlardır. Hatta Eski Yunanlıların, kent için tehlike oluşturan kişilerin ancak "yabancılar" olabileceğini söyledikleri ve Latince'de bu kelimenin karşılığının "barbar" olduğunu belirtmektedir. "Barbar" kentli olmayanı, kentsel yaşama (medeniyete) ayak uydurmayanı ifade ediyordu ve kente ayak uydurmayanların da kentsel yaşam için birer tehdit olduğunu söylemekteydi. Bunu desteklerken de, Latince kökenli dillerde uygarlık anlamına gelen "civilization"nın kent anlamına gelen "civitas"tan türediğini ifade etmektedir. Yani kent ve kentli olan, tarih boyunca yabancılar (barbarlar) tarafından kuşatılma altına alınmıştır. Buna teslim olmayı istememek, özgür yaşamaya devam etme arzusundandır. Özgür kalma savaşı veren kentler, tarihte tıpkı birer "özgürlük adalarını" anımsatmaktadır (Demirkan, 1996).

1.6. Kent ve Birey

Kentin özelliklerinin neler olduğu, gerçek bir kentin nelere sahip olması gerektiği, ilk kentin nerede ortaya çıktığı, etrafındaki surlarıyla birer hapishane mi yoksa bir özgürlük adası mı; birer tahakküm mekanizması mı, tanrının yeryüzündeki evi mi; bireyleri köle mi, özgür birer yurttaş mı; refahın en büyük adresi mi, sefaletin meşrulaştığı yer mi vb. şeklindeki tartışmalar, kent tarihi içinde sürekli olarak yapılan ve ileride de yapılmaya devam edilecek tartışmalar olacaktır. Belki kentler için bu sorulara genel-geçer cevaplar vermek bugün mümkün gibi görünmeyebilir ancak kentler için bugün bir gerçek ortada net bir şekilde durmaktadır; o da onun yaratıcısının insan olduğudur. Bu söylem ilk etapta kulağa boş bir söylem olarak gelebilir. Fakat bu, aslında kentler için her şeyi ifade eden "bir gerçekliktir". Çünkü kentleri ortaya koyan insanlar Marx'ın deyimiyle tıpkı bir "meta fetişizmiyle" karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir özne olarak kenti ortaya koyan insanlar aslında, onu kendilerini aşkın bir özne haline de dönüştürmektedirler. "İnsanlar genellikle içinde yaşadıkları kentleri inşa ettiklerini düşünürler. Bu yanlış bir düşünce değildir. Ancak en az onun kadar yanlış olmayan bir gerçek de şudur: Kentler de insanları inşa eder" (Dellaloğlu, 2001; s. 73). Kentin bugün sahip olduğu her şey (her özellik) karşılığını onun bireyleri olan insanların doğasında bulmaktadır. Bir kentin sahip olduğu suç oranı onun mensubu olan bireylerin suça eğilimi kadar olacaktır ve bireylerini yine o kadar etkileyecektir. Bugün kentin olumsuz etkilerine karşı sitem eden bizler, onun yaratıcısı ve sahip olduğu özellikleri kimin kazandırdığını gözden kaçırmaktayız. Bu yönüyle her insanın "biricik" olması gibi her kent de onu oluşturan bireylerinin toplamı doğrultusunda bir "biricikliğe" sahiptir.

Bu ilişki bugün için bir dual ilişki görünümdedir ve kentler onu yaratanlar kadar, karşılığında içinde barınanları etkilemektedir. Bugün her kentin "biricik" olduğunu söylemek kadar onun "bir özne" olduğunu da söylemek mümkündür. Çünkü kent, zıtlıkları da içinde eriten ve barındıran bir öznedir. Tıpkı bir sıvının içine girdiği bardağın şeklini alması gibi, onu her halde görmek mümkündür. Burada önemli olan ona hangi bardakla bakıyor olduğumuzdur. "Kent, (içinde yaşayan) öznenin evidir", tıpkı Heidegger'in "Dil varlığın evidir" demesi gibi. Kentimin sınırları dünyamın sınırlarıdır. Tıpkı Wittgenstein'ın "dilimin sınırları dünyamın sınırlarıdır" sözünde olduğu gibi. Dilin kuralları, kentin kurallarıdır. Aynen Lacan'ın "Dilin yasaları, toplumun yasalarıdır" demesi gibi. Heiddeger, Wittgenstein ve Lacan sanki "dili kentleştirirler", öznenin mekanı kılarlar…Özne kentte ikamet eder, kent de

öznede" (Dellaloğlu, 2001; s. 76-77). Her kent bireyi sahip olduklarıyla etkiler, her birey de kentten sahip olduklarınca etkilenir. Tıpkı "bir özne olan dilin" bireylerde tazahürünün ancak "bireylerin sahip olduğu"yla doğru orantılı olması gibidir. Buradan hareketle "dil" gibi "kent" de bir "gerçeklik" olmasına rağmen tanımlanması, ortaya konulması son derece zor olan bir gerçekliktir. Onun hakkında genel-geçer ifadelerle konuşmak son derece zordur. Bu nedenle kent hakkında konuşulanların tüm kentleri ve tüm bireyleri kuşattığını söylemek imkansızdır. Hatta bir kentin tüm bireyler için genel-geçer açıklamasını yapmak bile zordur. Çünkü her kentin tüm bireylerdeki tezahürü aynı şekilde ortaya çıkmamaktadır. Buradan hareketle kentlere indirgemeci yaklaşmak, onun doğasından, onu anlatmaktan oldukça uzakta olunduğunu gösterir. Kentleri en doğru analiz şekli ancak onun bir özne olduğunu ve göreceli bir gerçeklik olduğunu kabul etmekle başlar.

1.7. Kentlerin Tarihinde Yeni Bir Dönem (Her Şey Baştan Yazılıyor) ve İlk Patolojik Kent Örneği: Roma

Roma döneminde kentler birer ihtişam sembollerine dönüşmüştü. Kent ihtişamı doğrultusunda, büyük/yüce bir havaya bürünürdü. Fakat tüm ihtişamlar onu merkezileştiriyor yani merkeze daha fazla bağlıyordu. Çünkü ihtişamlı kent görüntüleri kitlelere imparatorluğu ve imparatorun kendisini hatırlatıyordu. Bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak "kent içi hiyerarşinin" yanında "kentler arası hiyerarşi" de oluşmuştu. Yani "kent içi efendilik" (kentsel sistemin efendisi) yanında bir de "kentler arası efendilik" rolü ortaya çıkmıştı. Artık tüm kentlerin efendisi olan bir kent (Roma) başkent olarak ortaya çıkmıştı ve varlığını devam ettirebilmek için diğer bütün kentlerin onun efendiliğini kabul etmesi gerekiyordu. "İmparatorluğa adını veren Roma şehri dışındaki şehirlere bakacak olursak bunların imparatorluğun kanunlarına bağlı merkezler/idari birimler olarak yer aldıkları görülür" (Tuna, 1987; s. 143).

Genişleyen tek bir kentsel iktidar merkezinin ürünü olan Roma İmparatorluğu'nun kendisi de büyük bir kent kurma girişimiydi. Roma İmparatorluğu, eski kentlerdeki hayat tarzını değiştirerek ve her biri farklı biçimde olmasa bile farklı statüye sahip yüzlerce yeni kurumda, "koloni" kentlerinde, "bağımsız" kentlerde, Roma Belediye Yasaları'na bağlı kentlerde, "bağımlı" kentlerde, kendine özgü düzen anlayışını tepeden tırnağa yerleştirerek Avrupa'nın, Kuzey Afrika'nın

ve küçük Asya'nın her bölümünde Roma'nın damgasını vurdu. Roma devletinin yıkılmasından önceki halini tasvir eden bir yazar, devletin birbirinden ayrı 5.627 kentsel birimden oluştuğunu belirtir…Şair Rutilius Namatianus, "Ötelere uzanan dünyayı bir kent yaptınız" (Mumford, 2007; s. 255) der. "Düzenliliğin ve tesadüfün, akıcılığını ve değişkenliğin, soyluluğun ve alçaklığın oluşturduğu azami kentsel karmaşanın bir simgesi olarak Roma, iki bin yıldan daha fazla bir süre benzersizliğini korudu. Bugünkü Londra gibi, herkese verecek bir şeyleri vardı, belki de yine Londra gibi, ardında hiçbir kayıt bırakmamış olan umulmadık iyi şeylerle doluydu" (Mumford, 2007; s. 298). İşte bu durum tarihte o döneme kadar rastlanmayan, kent tarihi adına ilkleri içinde taşıyan deneyimleri barındırmıştır. Bu noktada öğrenilmesi çok zor olan ders, "patolojik kent" gerçeği de, tarihte ilk defa Roma'da görülmüştür. Öyle ki imparatorluğun büyüklüğü kent nüfusuyla ve kentin genişliğiyle ölçülür hale gelmişti. Hatta çevreden insanları Roma'ya çekmek için her gün ekmek dağıtılıyordu ve herkese izleme ve zevk alma şansı tanıyan "gladyatör dövüşleri" her gün düzenlenir olmuştu. Öyle ki Roma bu dönemde bitmek tükenmek bilmeyen bir sarhoşlukla sürekli eğlenceler düzenliyor, kentsel yaşamın düzeni için gerekli olan bir çok şeyi görmezden geliyordu. Kent içinde muazzam bir proletarya sınıfı ortaya çıkmıştı ve bu tarz yaşam sürdüren 200.000 kişi kentin çeşitli yerlerindeki kamusal ambarlardan temin edilip düzenli olarak dağıtılan ekmekle besleniyordu. Var olmanın temel ihtiyaçları, ekmek, su ve sirk gibi bedava hatta hamam gibi neredeyse bedava olan şeylere ulaşabilmek, ekonomik statüde ilerleme kaydetmek amacıyla çalışmayı da ortadan kaldırmıştır.

Artık Roma bir gösteri kentine dönüşmüştü. "Bu gösterilere katılımı daha da kolaylaştırmak için, Claudius'un hüküm sürdüğü erken bir dönemde, 159 gün kamu tatili olarak belirlenmişti ve 93 gün, yani bütün bir yılın dörtte biri masrafı kamu tarafından karşılanan oyunlara ayrılmıştı. Bu oyunların sadece birini bile sahnelemek için muazzam paralar harcanıyordu. Bu, zenginlerin aç gözlülüklerini, askeri liderin yağmalarını mazur görmelerinin en popüler yoluydu. Burada da Roma hayat tarzı, tıpkı bugünün Amerikan hayat tarzı gibi hiçbir niceliksel sınır tanımıyordu. İmparatorluğun yüce gönüllü lütuflarından biri, bir zaferi kutlamak üzere ansızın yaratılmış yeni tatillerdi. Roma'nın gücü zayıflamaya başladığında bu alışkanlıktan vazgeçilmesi söyle dursun tatil günlerinin sayısı giderek daha da arttı, M.S. 354'te 175 oyun günü vardı, neredeyse Claudius zamanındakinin iki katı. Bu arada kamu

tatilleri toplam 200 güne çıktı, yani bir yılın yarısından fazlasına" (Mumford, 2007; s. 291).

"Roma'da olduğu gibi diğer bir çok kentte de, arenalarda nüfusun en az yarısına yer vardı. Yoksulu, zengini bütün gün süren bu gösterileri izlemek, kentli olmanın ilk şartı sayılıyordu…Ama ortaya çıkan şey, kentlinin ne kurtuluşuna ne işleyişine katıldığı, hemen her düzlemde bir yapaylığın hüküm sürdüğü bir kent hayatıydı. Seneka gibi söylersek halk, arenadaki ölüme tanık olurken, sanki kendi ölümüne tanık olmaktaydı. Vandallar'ın kimi kentlerin kapılarına dayandıklarında, surlardan yükselen son çığlıklarla arenadaki seyircilerin uğultularının karıştığı söylenir" (Bumin, 1999; s. 55, 56).

Bu yönüyle bakılacak olursa Roma, bu dönemlerde bize tarihte bir ilki hem de çok büyük koşullarda yaşanan bir ilki göstermiştir: Patolojik kent. Roma, "kentlerin efendisi", yaşanan zaferlerin kutlama merkezi, zevk ve ihtişamın doruk noktası olarak algılanmaktaydı. Fakat bu algılama bir bakıma onun da sonunu hazırlıyordu. Böylesi bir misyonu üstlenen Roma'da artık asayiş problemleri çıkıyor ve kentsel karmaşa, düzensizlik ve kanunsuzluk sıradan hale geliyordu. Ayrıca büyümeye yüklenen hatalı anlamlar bu problemlerin sürekli artmasını sağlıyordu. Bunlardan birisi de kentin büyüklüğünün nüfusuyla orantılı olduğu düşüncesiydi. M.S. III. yüzyılda bu yaklaşım kentin nüfusunun 1 milyonu aşmasını da beraberinde getirmişti. Fakat kentteki temel besinlerin her gün bedava dağıtılması Roma'ya niteliksiz (sefil) bir nüfus akını doğurmuştu. Öyle ki Roma'nın son dönemlerinde 200.000 kişilik gettoların şehrin etrafını kuşattığı ve şehir üstünde sürekli olarak tehlike çanlarını çalan bir gerçekliğe dönüştüğü söylenir. Artık "tanrıların koruduğu kent", kendini koruyamaz hale gelmişti. "Roma, Wheeler'ın "Abbau" veya "yapı çözülmesi süreci" adını verdiği şeyin klasik örneğidir. Roma'nın çözülmesi, işlevsizleşmeye ve kentin var oluşunun sürekliliği için gerekli olan ekonomik etkenler ve insan unsuru üzerinde denetimin kaybolmasına yol açan aşırı büyümenin nihai sonucuydu. Bu noktada Roma örgütlenmesinin semavileşmesi ve eğitimin yardımıyla kaba kuvvete ve müsadereye başvurmadan düzeni sürdürmeyi başarabilmesi gerekiyordu. Fakat bu noktaya hiçbir zaman erişilemedi zira Roma, başkaları için arzu edilebilir disiplinli bir kentsel işbirliği modeli değil, denetimsiz büyümenin, vicdansız sömürünün ve maddi doygunluğun nelere yol açtığına dair ibret verici bir örnekti. Roma planında eksik olan şey, merkezde olduğu kadar yeni koloni kentlerinde de uygulanacak olan içselleşmiş bir denetim sistemiydi. Bunu

başaramadığı için Roma'nın "kent gelişimi" konusundaki ana katkısı, patolojik aşırı büyümesinin olumsuz yanlarına dair bir ders oldu; bu öğrenilmesi o kadar zor bir ders olmalı ki birbiri ardına bir sürü kentte sadece fiziksel ve ekonomik büyüme bir kentin refahı ve kültürü konusunda yeterli bir kanıt sayılageldi" (Mumford, 2007; s. 300).

"Tanrı'nın koruduğu kent" artık daldığı zevk ve ihtişam sonucunda tanrıyı unutmuştu. Unutulan tanrı artık kızgınlığını gösteriyordu. Roma uygarlığının yerleşik düzenine "karanlık ve bilinmeyen kuzeyin derinliklerinden" kendileri gibi yerleşik olmayan göçebe halklar dehşet saçmak üzere gelmişlerdi. Barbarlar (yabancılar) tanrısal ve lanetli bir cezaydı. Öğrenme ve kavrama hırsına karşı koyamayacak, Tanrı'nın tüm iyi niyetiyle bağışladığı dünya cennetinden kovulan, böylece ölümsüzlüğünü kaybeden ademoğluna karşı "Yaradan" artık sabrını yitirmişti: Bütün kentler Sodoma gibi yakılıp-yıkılacak, ilahi kurallara sırtını çeviren, ahlaksızlığın tatlı eksikliğinde dünya nimetlerinin tadını çıkarmaktan başka amacı olmayan insan "Gog ve Magos kabilesi" gibi cezalandırılacaktı! "Kuzeyin Şeytanları"nı Tanrı göndermiş olmalıydı! Avarlardan ve Alanlardan sonra çıkıp gelen, daha öncekilerden daha acımasız ve yıkıcı olan Hunlar'ın lideri Atilla da "Tanrının Kırbacı"ydı elbet! Doğu ve Orta bölgelerinden başlayarak, İspanya yarımadasından, İskandinavya'ya kadar bütün Avrupa, her şeyi önüne katarak yakıp-yıkan halklar dalgasının gazabını yaşadı. Kutsal Roma'nın kuzey kentleri birbiri peşinden "barbarların" eline geçti. Yakaran insanlarla dolup taşan kiliselerden göklere yükselen ilahiler Tanrı'nın gazabını hafifletmeye yetmiyordu. Bütün yolların çıktığı "kentler kenti" Roma bile kuşatılmış, "Uygarlık" ölüm tehlikesi yaşıyordu. Tıpkı ölüm döşeğindeki büyük bir asker gibi (Demirkan, 1996).

Bütün bu olanlar Roma'nın sonu anlamına geliyordu. Roma'nın "bünyesindeki kentler öncelikle, ileri düzeyde merkezleşmiş bir otokrasiye bağlı birer idari merkez durumuna geldiler, yurttaşlar tebaaya indirgenirken kentlerin kendisi de derin bir uykuya daldı ve pek çoğu hiçbir zaman uyanmadı. Uluslar arası ticarete devam eden Constantinepolis dışındaki kentler çürüdü, siyasi bakımdan güçsüz kalan yurttaşlar ise birer "burgher" olamadı (Avrupa'nın batı yarısındaki kentliler için kullanılan anlamda). Devlet görevlisi, zanaatkar, dükkan sahibi ve sefalete gömülmüş dilenciler olarak varlıklarını sürdürdüler" (Begel, 1996; s. 11). "Roma,

bu "ölümsüz urbs"[5] 410'da Alaric'in eline geçtiği zaman insanların kendilerine yönelttikleri sorulardan birisi, yeni dinin, Hiristyanlık'ın nasıl olup da kenti koruyamadığı şeklindeydi. Yoksa kentin kötü talihi, eski tanrıların terk edilmesine mi bağlıydı?" (Bumin, 1999) şeklinde mistik düşünce sistemleri kendilerine bir takım sorular ve meşru zeminde makul cevaplar sunsa da bazı hakikatler ayan beyan önlerinde duruyordu. Sistemin karmaşaya bürünmesi ve kentlerin yozlaşan atmosferi zihinlerdeki çöküşü hızlandırmış en nihayetinde de yıkılan bireylerin, taşıyıcısı olduğu kentsel sistemler de yıkılmak zorunda kalmıştı.

Bu ani ve hızlı çöküş sonrasında efendisini yitiren sistem, ortaya "efendisiz yaşamayı bilmeyen" milyonlarca insan çıkarmıştı. Roma döneminde "kentlerin yüceliği şişkin nüfuslardan belli olur" mantalitesi, kentlere insanların toplanması için buraların belli çekim merkezleri olması gerektiği fikrinin oluşmasını sağlamıştı. Fakirlere kent merkezlerinde her gün temel besinlerin (ekmek ve su) bedava dağıtılması, Avrupa'da tüm amacı zaten bunları elde etmek olan fakir kırsal nüfusun işine gelmişti ve hepsi kentlere akın etmişlerdi. Böylece kentlerde nüfusu yüz binlere varan (bu rakam Roma'da iki yüz bini aşkındı) niteliksiz, çalışmayan, sefil insanlarla dolu gettoların ortaya çıkmasına yol açmıştı. Tarihteki ilk doğal gettolar[6] böylece ortaya çıkmıştır. Büyük göçe katılan halkların çoğu kent öncesi kültürden gelmişlerdi. Roma'nın yıkılmasıyla birlikte mevcut modeli izlemeyi başaramayan bu halklar, kent uygarlığının yıkılmasına göz yumup esas olarak tarımsal bir örgütlenmeye dayalı olan feodalizmi kurdular (kurulmasında ve yaşamasında işlevsel oldular). Yani bu halklar efendileri ortadan kalkınca geçmişlerine geri dönmüşlerdi. Fakat bu sefer bir fark vardı, canlarını efendileri korurken artık canları da tehlikedeydi ve bu yeni görevlerini de üstlenerek yeni yerleşimlerinin etrafını surlarla örmüşlerdi. "Roma'nın çöküşünden 300 yıl sonra, Charlemagne'ın ülkesinin -Ortaçağın tek büyük imparatorluğunun- ne başkenti vardı ne de imparatorunun daimi bir ikametgahı, Eskinin tümüyle yıkılmış olan kentleri giderek önemini yitirdi. Bir zamanlar bir milyona yakın insanı barındıran Roma'nın nüfusu Karolenj döneminde 20 binin altına düşmüştü. Hatta bazı kentler, mesela Viyana, bir kaç yüz yıl süreyle tarih kayıtlarından silindi. Kentlerin hemen hemen tümüyle önemsiz hale geldiğine dair bir başka gösterge, Ortaçağ'dan beri en

[5] Kent
[6] Sistemsel ayrışmanın ürünü olan "gettolara" daha öncesinde, "Büyük Yahudi İsyanını" bastırmak adına ortaya çıktığı görülmektedir.

büyük siyasi birime "ülke" (country; bu söz aynı zamanda kırsal alan anlamına gelir) adını vermekte oluşumuzdur" (Begel, 1996; s. 11). Tüm bunlardan hareketle de tarihte kentler adına karanlık bir çağ hatta kentlerin tarihinin kesintiye uğradığı bir dönem, "sesiz bir uyku" başlamış oldu.

1.8.Tarihsel Bir Kopuşun Göstergesi Olarak: "Kentin Tanrısından" "Tanrının Kentlerine"

Burada tarihsel bir kopuş daha yaşanmış oluyordu. Bu döneme kadar tanrılar hep "kentlerin tanrıları" olarak da anılırdı. Çünkü her kentin kendine ait bir tanrısı vardı. "Augitinus'un deyimiyle, "eskiden söz konusu olan tanrının kenti değil kentlerin tanrılarıydı. Kentten ayrı tanrı düşünülmezdi"…Roma imparatorluğu çökünce, kentler (küçük de olsalar) Kilise'ye kalmıştı. Henri Pirenne'in gösterdiği gibi, ticaretin sönmesi ve göçmenlerin, Kilise üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmamış" (Bumin, 1999; s. 58) aksine bu yapılar güçlenmiştir. Yani tarihsel süreçte karşımıza "kentin tanrısı" olarak çıkan gerçeklik bu dönemden sonra "tanrının kentleri" şekline dönüşmüş ve yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Hatta bu dönemde "eski Roma binaları, o pagan imge ve simgeleriyle sadece manevi açıdan tiksinti verici olmakla kalmıyordu, aynı zamanda bunların tiyatro, arena ve hamam gibi birçoğu Hıristiyan hayat tarzıyla çeliştiği için işlevsel açıdan değersiz hale gelmişti. Sadece birçok insanı içine alacak şekilde inşa edilmiş eski bazilikalar ve tapınaklar kolayca Hıristiyan cemaatin barınakları haline getiriliyordu. Çoğunun boş tutulmaları ise sonunda alacakları harap görünümün de hazırlayıcısı olacaktı (Mumford, 2007; s. 307). Hatta pek çok yerde bu kentler ve içindeki yapılar lanetli kabul edilerek bir daha geri dönmemek üzere terk edilmişlerdi.

"Roma elbette "kalp krizi geçiren bir insanın ölümü gibi" aniden yok olmadı, imparatorluk hemen yerle bir olup terk edilmedi. Barbar akınları aslında III. yüzyılda başlamıştı ve bir anlamda aralıklarla bin yıldan uzun bir zaman sürdü (tanrının kızgınlığı anca dinmişti). XX. yüzyıl gibi yakın bir zamanda bile bir İtalyan arkeolog, İtalyan ordusunun Piave'de Avusturyalılarla Almanlar'ı geri püskürtmekte zorlanmasını, burasının uzun zaman önce Gotlarla Hunların İtalya'ya aktıkları geçit olmasını hatırlayarak açıklamıştır. Kentler ağaç gibidir, büyüyüp serpilmişlerse onları tamamen öldürmek için köküne kadar her şeyini yok etmeniz gerekir. Aksi takdirde ana gövdeyi kesseniz bile dibinden filiz verir. Roma ve onun kolonileri veya idaresi altına aldığı kentler için de durum böyleydi. Barındırdıkları nüfus azalmıştı, insanların

faaliyetleri sınırlanmıştı, hayatları artık kendilerini koruyamadıkları akınlara her geçen gün daha fazla maruz kalıyordu, bir zamanlar emniyetlerini sağlayan ve onlara zenginlik getiren anayollar, artık barbarların akınlarını kolaylaştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Geriye kalan nüfus, istilacı bir ordu, sıra kemerli bir köprünün yıkılması ya da birkaç kötü hasadın ardından dağlara, tepelere çekiliyordu. Kentleri kırık bir kabuk haline gelmiş olan bütün bunlar, Roma kentleşmesinin sonunu haber veriyordu. Kent hayatı, her zamanki rutinleri yerine getirecek yeterli insan sayısının yokluğu nedeniyle çürürken, bir zamanlar zengin olan fakat daha sonra dara düşmüş bir ailenin eski mallarını teker teker rehineciye bırakması gibi eski binaların içindeki mobilyalar, araç ve gereçler yağmalanıyordu. Buna karşılık kırda saklanacak bir yer kentteki saraya bedeldi" (Mumford, 2007; s. 307-308).

"Eğer manastır sistemini görmezden gelirseniz yeni kent biçimiyle ilgili bir ipucundan, bunun biçimlendirici bir etki olduğu gerçeğinden mahrum kalırsınız. Roma'dan en derin çekilme hareketi bedenlerini kurtarmaya çalışan sığınmacıların gerçekleştirdikleri değil, ruhlarını kurtarmayı arzulayan sofuların gerçekleştirdikleri hareketti...Manastır aslında yeni tür bir "polis" şekliydi. Bir birlikti veya daha çok, benzer fikirlere sahip insanların, sadece törenler için değil, aynı zamanda yeryüzünde sadece Tanrıya hizmet etmeyi amaçlayan bir Hıristiyan hayatı yaşamak amacıyla sürekli bir biçimde bir arada bulunmalarını hedefleyen yakın bir kardeşlikti…Manastır kolonisi ilerleyen zaman içinde bir anlamda yeni kale haline geldi: Genel geri çekilme hareketinin bir bozguna dönüşmesini önleyen dinsel bir savunma yeri. Fakat bu kez kale ruhun kalesiydi ve sarayı da Manastır Kilisesiydi. Kurduğumuz bu paralellik hiç de yanlış değildir. Kent uygarlığının dünyevi araçlarının ilk biçimlendiği yer krallık sarayı idiyse, kentin ideal amaçlarının araştırıcılığı, canlı tutulduğu ve nihayet yenilendiği yer de manastırdı. Kendine hakim olma, düzen, düzenlilik, dürüstlük ve iç disiplin gibi pratik değerlerin, bu özellikler ortaçağ kentine ve ortaçağ sonrası kapitalizme icatlar ve iş pratikleri saat, hesap defteri planlaması-olarak aktarılmadan önce ilk biçimlendiği yer de burasıydı…Öyleyse klasik kentle ortaçağ kenti arasındaki en sıkı bağ o zamanlar ayakta kalan bina ve geleneklerle değil, manastır sayesinde kurulmuştu" (Mumford, 2007; s. 308-310).

"Kilise, piskoposluk sınırlarını Roma kentlerinin sınırlarına dayandırmıştı. Barbarların saygı gösterdikleri kilise, imparatorluk eyaletlerinin barbarlarca ele geçirilmesinden sonra da, dayandığı kentsel sistemi sürdürmüştür. Ticaretin sönmesi ve yabancı tüccarların göçmelerinin Kilise örgütü üstünde hiçbir etkisi olmadı.

Piskoposların oturdukları kentler yoksullaşmış, nüfusları azalmış, ancak piskoposlar bunun etkilerini duymamışlardır. Tersine, genel gönenç azaldıkça piskoposların gücü ve etkisi kendini daha çok duyurma olanağı bulmuştur. Devletin ortadan kalkmış olması nedeniyle daha da büyük bir ayrıcalığı olan, kiliselerde tapınakların bağışlarıyla desteklenen ve toplumu Karolenjlerle ortaklaşa yöneten piskoposlar, tinsel (manevi) yetkileri, ekonomik güçleri ve siyasal etkinlikleri dolayısıyla egemen konumdaydılar" (Pirene, 2006; s. 50). Ayrıca ellerindeki dinsel güçler, zaten "Avrupalıya kızgın olan Tanrı'nın gazabıyla" bütünleşince kitleler ve prensler üzerinde çok büyük bir güç ve baskı aracı haline geliyordu. Hatta ellerinde bulundurdukları, "aforoz" yetkisi, kralları bile hizaya getirerek "ruhban sınıfı" karşısında dize getirmişti. Tüm bu faktörler hiç tartışmasız bir şekilde ortaçağ boyunca siyasal, ekonomik, kültürel ve dinsel anlamda en büyük sınıfın din adamları olmasını sağlamıştır. VIII. ve IX. yüzyıllarda ise "Civitas" sözcüğünün "uğradığı anlam değişikliği bu noktayı daha ilgi çekici bir biçimde aydınlatmaktadır. Sözcük piskoposluk kenti ile eşanlamlı olmuştur. Civitas Parisiensis (Paris kenti anlamına gelir) sözü, piskoposun oturduğu Paris kentinin kendisi olduğu kadar Paris piskoposluk bölgesini belirtmek için de kullanılıyordu. Böylece, bu çifte kavramla, Kilisenin kendi amaçları için benimsediği eski kentsel sistemin anısı korunuyordu…Roma kentinin, devletin yönetiminde artık oynamaz olduğu rolü, şimdi Kilise'nin yönetiminde sürdürüyordu" (Pirenne, 2006; s. 52). Bütün bu tablolardan hareketle kısacası, ortaçağ boyunca "kent yönetiminin, düzenin, barışın ve kamu yararının koruyucusu olarak piskoposun, yasalara ya da ayrıcalığına dayanarak karışmadığı tek bir alan kalmamıştı." (Pirene, 2006; s. 55).

Kilisenin, güç odaklarının merkezine yerleştiği bu dönemlerde gözden kaçmaması gereken bir diğer nokta da bu dönemler boyunca tek somut zenginlik kaynağının toprak olmasıdır. "Sahip olduğumuz verilere göre, oldukça açıktır ki, sekizinci yüzyıl sonralarından itibaren Batı Avrupa, tamamen tarımsal bir duruma geri döndü. Toprak, tek yaşama kaynağı ve zenginliğin biricik koşulu oldu. Toprakların sağladığı gelirden başka bir şeyi olmayan imparatordan en mütevazi serfe kadar nüfusun bütün kesimleri, doğrudan ya da dolaylı olarak, ister kendi emeği ile üretsin, isterse bunları toplamak ya da tüketmek biçiminde olsun, toprağın ürünleriyle yaşar duruma geldi. Taşınabilir zenginlikler ekonomik hayatta artık hiçbir rol oynamıyordu. Her türlü toplumsal var oluş, toprak mülkiyeti ya da toprağa tasarruf temeli üzerine oturdu. Dolayısıyla bu temel üzerine oturmayan bir yönetimi ve askeri sistemi sürdürmek, devlet için olanaksız hale geldi. Şimdi artık ordu mensupları fief'lerden,

yöneticiler ise büyük toprak sahipleri arasından seçiliyordu. Bu şartlar altında devletin başının egemenliğini korumak olanaksız hale geldi. Bu egemenlik ilkesel olarak varlığını sürdürdüyse de uygulamada ortadan kalktı. Feodal sistem yalnızca, her birinin toprağın bir bölümüne sahip olduğu, bağımsızlaşmış ve kendilerine devredilen otoriteyi miras haklarının bir parçası olarak gören kendi unsurlarının elinde kamusal otoritenin dağılışını temsil eder. Aslında Batı Avrupa'da dokuzuncu yüzyıl boyunca feodalizmin ortaya çıkışı, toplumun tamamıyla kırsal bir medeniyete geri dönüşünün siyasal plandaki yansımasından başka bir şey değildi" (Pirene, 2005; s. 15-16).

Yeni sosyal koşullar dönemin Avrupa'sında yeni tür ve çok katı bir sınıfsal hiyerarşiye dayalı bir sistemi oluşturmuştu ve bu sistemin başını büyük toprak sahipleriyle kilise sınıfı çekiyordu. "Katı bir hiyerarşiye sahip bu toplumda birinci ve en önemli yer, aynı zamanda ekonomik ve manevi üstünlüğü olan Kilise'ye aitti. Kilise'nin sayısız mülkü, büyüklük yönünden asilzadelerinkinden daha üstün olduğu gibi, kendileri de bilgice onlardan üstündürler…Ayrıca, genel bir cehalete yeniden gömülmüş bir toplumda, yine de yalnızca kilise, okuma ve yazma gibi kültürün kaçınılmaz iki aracını elinde bulunduruyor, krallar ve büyük lordlar, şansölyelerini, sekreterlerini ve "noter"lerini, kısaca onlarsız işlevlerini sürdürmeleri mümkün olmayan tüm öğrenim görmüş personelini, zorunlu olarak kilise adamları arasından seçiyorlardı" (Pirene, 2005; s. 21).

1.9. Ortaçağda Feodal Yapılar ve Kentler

Birçok araştırmacı ve teorisyen ortaçağdaki feodal yerleşimlerinden, birer kent olarak bahsetmelerine rağmen pek çok teorisyen ve araştırmacı da gerçekte bunların bir kent görüntüsünden çok uzakta olduklarını belirtmektedir. Bu yerleşimlere tüm bu belirlemeler karşısında kendi sosyal gerçekliğinde, ortaçağın kendine has yapısı ve büyük yerleşimlere müsaade etmeyen sistemi içinden ancak "ortaçağ kentleri" demek daha yerinde olacaktır. Çünkü dönemin gerçeklerinden uzakta düşünülmeyecek bu yerleşim yerlerine karşı, günümüzden bir bakışla "anakronizm"e düşmemek adına, sağlıklı bir kavramlaştırma olacaktır. Henri Pirenne'nin de belirttiği gibi, "kale-kent, en küçük bir kentsel özellik taşımıyordu. Nüfusu, özünü oluşturan şövalye ve rahiplerin dışında, yalnızca bunların hizmetinde çalışan çok az sayıdaki insanlardan oluşuyordu. Halkı, kent halkı değil, kale halkıydı. Böyle bir ortamda ne ticaret ne de sanayi olanaklıydı, hatta düşünülemezdi bile. Bu halk hiç bir şey üretmiyor, çevre bölgelerden sağlanan gelirlerle geçiniyordu. Basit bir tüketici rolünden başka bir ekonomik rolü

yoktu…Bu nedenle, Karolenj dönemiyle başlayan dönemde, sözcüğün ne toplumsal ne ekonomik ne de yasal anlamında, kentlerin var olmadığı sonucunu çıkarmak yerinde olur. Kasaba ve kale-kentler, yalnızca istihkam ve yönetim merkezleriydi. Buralarda halkın ne özel yasaları ne de kendi kurumları vardı, onları toplumun geri kalan bölümünden ayıracak kendine özgü bir yasama biçimleri de yoktu" (Pirenne, 2006; s. 60). Pirene, bu cümlelerinden de anlaşıldığı gibi bir kentin üretici bir işlevinin olması gerektiği, kendi kurumsal bütünlüğünü ve yapılanmasını tamamlaması gerektiği, ilişkilerin formel düzeyde olması gerektiği ve kendisini diğer yerleşimlerden ayıran kendine has (biricik) özelliklerinin olması gerektiğini savunmaktadır. Fakat ortaçağ kale-kentlerinde (feodal yerleşimler) bu tarz yapılanmaların hiçbirinin olmadığını ve bununla birlikte "biricikliğini" kaybeden bu yerleşim yerlerinin büyük bir tektipleşme sürecine girerek aynılaştığını savunmaktadır.

Pirene, tüm bu saptamalardan sonra bu yerleşim yerlerinin göz ardı edilemeyeceğini ve tarihsel süreç içinde, modern kente giden yolda büyük bir misyon üstlendiğini savunmaktadır. "Bununla birlikte, kasaba ve kale-kentler, kentlerin tarihinde temel bir rol oynamışlardır. Bunlar, sözgelimi kentlere (modern anlamda) varan basamaklardı. Onuncu yüzyıl boyunca ilk belirtileri ortaya çıkan ekonomik canlanmanın kendini açıkça ortaya koymasından sonra bunların duvarları çevresinde kentler biçimlenmeye başlayacaktı" (Pirenne, 2006; s. 61).

1.10. Yeniden Ticaret ve Yeniden Kentler

Ortaçağ boyunca kentlerin ortadan kalkmasıyla ticaret hayatı da ortadan kalkmıştı ve o dönemlerde, kentsel hayatın itici güçlerinden ticarete, hiç rastlanmaz olmuştu. Fakat bu durum Avrupa'nın güneyindeki İtalya ve Kuzeyindeki İskandinavya'da bir istisna sergiliyordu. Buralarda ticari hayat ölmemiş ve devam ediyordu, buna bağlı olarak da kentsel yaşam devam ediyordu. Güneyin lideri Venedik ve Kuzeyin lideri Flaman kentleri çok geçmeden, bölgesel birer merkez haline gelerek iki büyük kent görünümüne kavuşmuşlardı. Ayrıca bu iki bölgenin çok büyük çaptaki savaşlara katılmamaları (yüzyıl ve otuz yıl savaşları gibi) bu bölgelerin ekonomik hayatının, Avrupa'nın diğer bölgelerine göre 'görece güvenli' olmasını sağlamış ve buna dayalı olarak da ticareti mümkün kılmıştır. Bu dönemde her iki bölge de Constantinepolis üzerinden doğuyu açılıyordu. Kuzeyliler Flaman'dan başlayan ticaretlerini, nehirleri de kullanarak iç bölgelere, oradan da Karadeniz'e

taşıyarak bir ticaret yolu oluşturmuşlardı. Güneyliler ise İtalya'dan başlayan ticaretlerini Akdeniz yoluyla Güney Karadeniz ve Constantin'e ulaştırıyorlardı. Fakat XI. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da oluşan dengeli siyasi atmosfer ve normalleşme süreciyle birlikte eski ticaret yolları da yeniden keşfedilerek yavaş yavaş canlanmaya başlamıştı. "Avrupa, geleceğe güvenini yeniden kazanmış, bu güvenle de yüreklilik ve tutkuya kavuşmuştu. Halkın yeniden eşgüdümlü bir etkinlik kazandığı tarihin, onuncu yüzyıl olduğunu söylemek yerinde olur. Bu tarihte toplumsal yetki sahipleri de kendilerine düşen rolü bir kez daha yerine getirmeye başladılar. Bundan böyle gerek Feodal gerekse piskoposluk prensliklerinde halkın koşullarını düzeltmek için girişilen örgütlü bir çabanın belirtilerine rastlanabiliyordu. Anarşiden güçlükle sıyrılmış olan bu dönemin başlıca gereksinimi, toplumun tüm gereksinimlerinin en önemlisi olan barış gereksinimiydi… Böylelikle ilk "Tanrısal Barış", 989 yılında ilan edildi" (Pirene, 2006; s. 64).

Ayrıca bu normalleşme dönemiyle birlikte halklar, görece güvenli ortamda tarımsal problemi aşmak adına tarımsal alanları genişletmeye yöneldiler. Gelişen şartlar ve savaşsız barış dönemleri, hızlı nüfus artışını da beraberinde getirmişti. "Avrupa'nın her yerinde alabildiğine büyük bir işgücü ortaya çıkmıştı; o zamandan başlayarak toprağı tarıma açmayı ve nehir sularını setlerle çevirmeyi öngören büyük çapta tarım projelerinin sayıca artması, kuşkusuz bu büyük işgücüyle açıklanabilir. Roma dönemlerinden XX. yüzyıla kadar, ekili toprak alanının gözle görülür biçimde genişlediği söylenemez. Fakat bu tarihten sonra bu topraklarda patlama düzeyinde genişlemeler yaşandı…Nüfus artışının ve bu artışın hem nedeni hem de sonucu olan genel faaliyetin artmasının daha en baştan tarımsal ekonominin yararına olduğu kolayca görülebilir. Ancak, bu durumun çok geçmeden ticaret üzerinde de etkisini göstermesi gerekirdi. Gerçekten de XI. yüzyıl bizi gerçek bir ticaret canlılığıyla karşı karşıya getiriyor. Bu canlanma, biri güneyde biri de Kuzeyde bulunan iki etkinlik merkezinden hız alıyordu: bir yanda Venedik, öte yanda Flaman kıyıları. Başka bir değişle, bu canlılık dışardan gelen bir dürtünün sonucuydu. Bu iki merkez de dış ticaretle, bu ticari canlılığın ortaya çıkmasına ve yayılmasına yol açmışlardır…Batı ticareti, nasıl dış pazarların kapanması üzerine ortadan kalkmışsa, bu pazarların yeniden açılmasıyla da tekrar canlanmıştır" (Pirene, 2006; s. 66).

Fakat Mumford Pirenne'in kentlerin tekrar canlanması konusundaki bazı görüşlerine katılmamaktadır. Mumford a göre; "833 gibi erken bir tarihte, uzak mesafeli ticaretin durgunluk yaşadığı bir dönemde, "sofu" lakaplı I. Ludwing'in

Almanya da zaten kurulu bir pazar için bir darphane kurmak üzere bir manastıra izin vermesi hiç de şaşırtıcı değildir. O halde, ticaretin XI. yüzyılda yeniden canlanması (Pirenne'in iddia ettiği gibi) yeni tip ortaçağ kentinin temelini oluşturan bir dönüm noktası sayılabilecek türden bir olay değildi; bir çok yeni kent bu olgudan önce kurulmuştur; bununla ilgili bir çok başka kanıt da ortaya konabilir. Ticaret yapma çabasının artışı daha ziyade Batı uygarlığı içinde meydana gelen daha yaygın bir canlanmanın belirtisiydi; bu canlanma da kısmen surlu yerleşim biriminin ortaya çıkmasına yardımcı olduğu, yeni güvenlikli ortamın bir sonucuydu" (Mumford, 2007; s. 318).

"Ticaret bu canlanmanın bir belirtisiyle, Normandiya, Flandre, Akitanya ve Brandenburg'un siyasal birliği de ikinci belirtisi; Cistercianlar (kuruluşu 1098) gibi manastır tarikatlarının arazi ıslahı ve ormanlardan arsa açma çalışmaları üçüncü belirtisiydi; Avrupa'yı "kiliselerin beyaz cübbesi"yle saran devasa bina inşası programı ise -binalar ticari eşya değildir- dördüncü belirtisi sayılmalı. Pazarın kentlerin kurucusu olarak rolü üzerinde fazlaca durulması, tarihçilerin bugünün güdü ve saiklerini geçmiş durumlara da uygulamalarından kaynaklanır; kısmen de yerel, bölgesel ve uluslararası pazarların sahip olduğu farklı rolleri ayırt edememelerinden. Pirenne bütün bu gelişimi yanlış yorumlamıştır, çünkü sınır ötesi ticareti teşvik etmeyen ve büyük bir tüccar orta sınıfa sahip olmayan kentsel topluluğa kent adını vermeyi reddetmiştir; çok keyfi bir tanımlamadır bu" (Mumford, 2007; s. 318-319). Uluslararası pazarlar şehirlerin kurulması konusunda pek az bir etkiye sahiptir. Ortaçağda büyük uluslar arası panayırlar genellikle ülkenin pek çok yerinden hacıların kutsal bir tapınağa akın ettikleri dinsel bir kutlama zamanlarında kurulurdu. Hacıların böyle zamanlarda bir araya gelmeleri gezici tüccarların geçici bir süre için bu bölgelere gitmelerine neden oluyordu. Fakat bu panayırlar yılda en çok dört kez kurulurdu ve hacılar gidince tüccarlar da orayı terk ederdi. Bu tür uluslararası ticaret, bir kenti bütün yıl boyunca idare edemeyecek kadar sınırlıydı; dahası son dönem Nizhni ve Novgorod örneğinden de bildiğimiz gibi, panayır etrafında filizlenen kent, panayırdan sonra yılın geri kalanında adeta çölleşirdi. Uluslararası ticaret ortaçağ kentlerini ortaya çıkarmamış, başka amaçlar için kurulduktan sonra Venedik'in, Milano'nun, Arras'ın, Brugge'un büyümesinde olduğu gibi onların büyümelerine vesile olmuştur" (Mumford, 2007; s. 319).

"Genel olarak, tüccarın ikincil rolünün nedeni açık olmalı: Ticaretin kapitalist çizgide yeniden canlanması, Avrupa'nın dört bir yanından ve Haçlı Seferleri'nden

sonra da Doğudan toplanan lüks mallarla sınırlıydı. Fakat kentin kendisi yerel tarımsal ve el yapımı ürünlerin mübadelesinin gerçekleştirildiği bir yerdi. XI. yüzyıldan sonraki bir dönemde bile tüccarların maiyetleriyle birlikte, Georg von Below'a göre, kent nüfusunun çok küçük bir bölümünü oluşturmaktaydı. Ticaret önemli hale geldiyse bile, ortaçağ kent sakinlerinin beşte dördünü üreticiler oluşturmaktaydı; günümüzde kent nüfusunun beşte birini veya daha azını oluşturdukları düşünülürse oldukça yüksek bir sayı" (Mumford, 2007; s. 319).

"Chartes gibi on binleri bulan nüfusa ve ünlü katedrallere sahip kentler kuşkusuz hem hacılara hem de tüccarlara cezp edici olanaklar sunmakta, böylece uluslar arası panayır statüsü kazanmaktaydı. Bu kısa süreli istiladan elde edilen fazladan karlar -çağdaş bir kentte büyük bir toplantı veya kongreden elde edilen karlar gibi- kutsal cübbe yapanları olduğu kadar kasapları, fırıncıları, şarap tüccarlarını da ihya ederdi; von Simson'un belirttiği gibi, loncaların chevet'de[7] Meryem Ana'nın onuruna beş büyük pencereyi yapmalarına bu durum olanak tanımıştır" (Mumford, 2007; s. 319-320).

O halde gerçek, Pirenne'in yorumunun tam tersi yönde yatar. Bölgesel ve uluslararası ticaret yollarının tekrar açılmasına ve mal fazlasının Avrupa çapında dolaşımına, özellikle de prenslere ve kodamanlara yüksek karla satılan lüks malların veya yerel üretimin azlığı sayesinde yüksek fiyatlara satılabilen 'kalemlerin' dolaşımına olanak tanıyan, korunaklı kasabaların yeniden ortaya çıkmasıydı. İngiltere'den kaliteli yün, Ren'den şarap, Doğu'dan baharat ve ipek, Lombardiya'dan zırh, İspanya'dan safran ve civa, Pomeranya'dan deri, Flandne'den tekstil ürünleri ve çeşitli sanat merkezlerinden dini ikonlar ve dine bağlılığı simgeleyen nesneler bu şekilde Avrupa içinde dolaşıyordu…Bu mallar geçidinde kentler "atlama taşı" görevi görüyordu: Bizans'tan Venedik'e; Venedik'ten Augsburg'a, oradan Ren'e; aynı şekilde Marsilya'dan Bordeaux'ya, oradan Lyon ve Paris'e veya Danzig ve Strasung gibi Baltık ketlerinden aşağıya, Akdeniz bölgesine. Lübeck'in meşhur badem ezmesi gerek adıyla (Aziz Markos Ekmeği), gerekse içeriğiyle (badem ve gülsuyu) Venedik ve Doğu'yla bir ilişkinin varlığını kanıtlar. Bu mal akışıyla birlikte, başta yerel üretim üzerine kurulmuş kentlerin nüfusları ve refah düzeyleri arttı; tüccar nüfusu da doğal olarak bununla birlikte arttı" (Mumford, 2007; s. 320).

[7] Fransa'da, kiliselerde, sahının baş tarafında, korunun arkasında bulunan mihrap bölümüne verilen ad.

"Buna karşılık erken kapitalizmin kendisi ortaçağ kentinin hayatında bütünleştirici değil, yıkıcı bir güç olmuştu. Zira kapitalizm, işlev ve statü üzerine temellenen, emniyeti amaçlayan, ahlaklılığını bir derece dini hükümlerden ve aile bağlarından, görevlere güçlü bir duyarlılıktan, eski koruyucu ekonomiden, bireysel teşebbüse dayanan, para kazanma arzusuyla hareket eden yeni ticaret ekonomisine geçişi hızlandırmıştı. Ortaçağ kentinin ekonomik tarihi genel olarak, gücün mütevazi bir geliri olan, görece bir eşitlik durumuna ulaşmış koruma altındaki üreticilerden, prenslerin dostu ya da rakibi konumundaki, çok büyük kazançlar elde etmek için büyük çaplı işler yapan, çoğunlukla sınır ötesi ticaretle uğraşan, ayrıcalıklı küçük bir toptancı tüccar grubuna geçmesinin hikayesidir. Bu geçişle birlikte yeni tür bir hiyerarşi doğdu: Esas olarak paraya ve paranın yönetebileceği güce dayanan paye ve statülerin oluşturduğu yeni bir hiyerarşi…Bunun sonucunda, feodal düzende ideal olarak yukarıdakiyle aşağıdakini karakterize eden koruma ve boyun eğme tavrı, yerini bir taraftan hasmane mülksüzleştirmeye, diğer yandan da başkaldırılara ve meydan okumalara bıraktı, kısacası kaçacak köşe bırakmayan -Karl Marx'ı hoşnut edecek klasik anlamda- sınıf savaşına" (Mumford , 2007; s. 321).

Henri Pirenne de Levis Mumford da ticaretin, kentlerin tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu kabul etmektedir. Fakat Pirenne kentlerin "yeniden" ortaya çıkışı ve canlanmasında temel noktanın ticaret olduğunu ve buna dayanarak tüccarların da ilk kentli bireyler olduklarını (ortaçağ için) savunmaktadır. Kentlerin Ortaçağda yeniden ortaya çıkışını ise ticarete dayalı olarak açıklamakta ve hatta tamamen ticaret sonrasında ortaya çıktığını söylemektedir. Fakat Mumford ticaretin, kentlerin yeniden ortaya çıkışında hiçbir etkisinin olamayacağını savunmaktadır. Ona göre bu dönemde tekrar normalleşen Avrupa'nın siyasi atmosferine karşılık, kentler yeniden canlanarak ortaya çıkmış ve Avrupa siyasetinin merkezine oturarak kurumsal yapılanmalarını tamamlamışlardır. Daha sonrasında da kentlerin yeniden ortaya çıkışı ve "güvenli dolaşım" ortamı, ticaretin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Yine Mumford'a göre ticaretin ortaya çıkmasıyla birlikte zaten var olan kentlerde bir hareketlilik başlamış ve ticarete dayalı olarak büyük bir gelişme ve büyüme sürecine girmişlerdir. Fakat Pirenne gibi ticareti bir çıkış noktası olarak değil; bir gelişme ve büyüme ivmesi olarak kabul etmektedir.

Bloch da ortaçağda kentlerin canlanmasında, Pirenne ve Mumford gibi ticareti çok önemli bir yere koymaktadır. Normalleşen Avrupa siyasal ve sosyal düzenin yanında ticaretin önemli bir değişime girmesiyle (ticaret anlayışında) Avrupa

genelinde nakit sıkıntısı ortadan kalkmış ve her alanda önemli gelişmeler kaydedilmesi sağlanmıştır. Normalleşen Avrupa'da "Doğu'yla olan ilişkiler kolay ve yoğun olmakla kalmamış, eskiye göre temel bir farklılık kazanarak nitelik de değiştirmiştir. Dün hemen hemen sadece ithalatçı olan Batı, artık mamul malların başlıca ihracatçısı haline gelmiştir. Böylece Bizans dünyasına, İslam ve Latin Akdeniz'ine yığın halinde, Mağrip ülkelerine de daha küçük ölçekte ihraç ettiği mallar, artık büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Ancak bu çeşitlemelerden bir tanesi, tüm diğerlerinden daha fazla yer tutarak başı çekmektedir. Ortaçağ'da Avrupa ekonomisinin genişlemesinde yünlü dokumanın oynadığı öncü rol, 19. yüzyılda İngiliz ekonomik genişlemesinde metalürji ve pamuklu dokumanın oynadığı rolün aynısıdır. Flandre'da, Pikardiya'da, Bruges'de, Languedoc'da, Lombardiya'da ve başka yerlerde -çünkü yünlü dokuma merkezleri hemen hemen her yere yayılmışlardı- tezgahların uğultusu ve eğirme değirmenlerinin darbeleri duyuluyorduysa, bunlar iç tüketimden çok dış pazarlar için üretim yaptıklarındandı. Hiç kuşkusuz, Avrupa ekonomilerinin, dünya ekonomisinin fethine Doğu'dan başlamalarına tanık olan ve onu harekete geçiren bu devrimin çok sayıdaki nedenlerini açıklamaya başlarken, Batı'ya olduğu kadar Doğu'ya da bakmak uygun olacaktır. Bu devrimi uygun kılan tek faktör, yukarıda anılan demografik olgulardır. Toprakların eskisine oranla daha geniş ve daha fazla emek gücüne ihtiyaç duydukları bir dönemde, eğer nüfus eskisinden daha kalabalık olmasaydı ve tarlalar fazla nüfus sayesinde daha iyi hasat yapmasalardı, kentlerde bu kadar dokumacı, boyacı, kumaş imalatçısını toplamak ve doyurmak mümkün olabilir miydi?...Böylesine uygun bir şekilde dengelenmiş bir ticaretin Avrupa'ya para ve değerli maden akımına neden olmaması, sonra da bunların ödeme olanaklarını önemli oranda arttırmamaları beklenemezdi. Bu durumda ortaya çıkan nispi nakit rahatlığına, bir de bunun etkilerini arttıracak tarzda, paranın hızlanan tedavül sürati ekleniyordu. Çünkü ülke içinde bile nüfusun gelişmesi, ilişkilerin kolaylaşması, Batı dünyası üzerine kargaşa ve panik atmosferi yaymış olan istilaların sona ermiş olması ve burada sayması uzun sürecek diğer nedenler, ticareti canlandırmışlardır…İşler bu kadarla da kalmamıştır. Ekonominin evrimi, toplumsal değerlerin gerçek bir yeniden gözden geçirilişi hareketine yol açmaktaydı. Her zaman zanaatkarlar ve tüccarlar var olmuşlardı. Bireysel olarak tüccarlar, şurada burada önemli roller de oynayabilmişlerdi. Ama grup olarak ne biri ne de öbürü hiçbir önem taşımamıştı" (Bloch, 2005; s. 114-116). XI. yüzyılla birlikte bu iki sınıf hem sayıca büyümüş hem de herkesin yaşamı için vazgeçilmez iki sınıf haline gelmişlerdi. Bu vazgeçilmez halleri kentsel yaşamdaki

işlevlerini arttırmakta ve onları daha güçlü hale getirmekteydi. Ayrıca bu durumsal iyileşme ve gelişme hali sanayi devriminin de hazırlayıcısı olmuştur.

1.11. Ekonomik Değişimin Toplumsal Yansımaları: Özgürlük, Tüzel Kişilik ve Eşitlik

Yeni dönemde yeni "kentler, bu şekilde, "ticaretin ayak seslerinden doğmuşlardır". Ortaçağ kentlerini uykusundan uyandıran asıl neden ister Pirenne'nin tezinde olduğu gibi ticarette, ister "Mumford gibi var olan kentlere ivmesel bir büyüklük kazandırmış olmasında" isterse de Georges Duby gibi başka tarihçilerin ileri sürdüğü; yakın çevrenin, yani kırsal alanın ulaşmış olduğu canlılıkta aranmış olsun, bu yüzyıllarda Avrupa'da "yeni olan" bir olayla karşılaşıldığı açıktır. Ticaret ve endüstriden -yine farklı tezlerde görüldüğü gibi- hangisine öncelik verilirse verilsin, bunların zenginleştirdiği "yeni kent"; ilerleme, kar ve giderek özgürlük-eşitlik gibi değerler üzerine kurulu bir ideolojinin merkezi oldu. Başlangıçta kont, dük, piskopos gibi bir ya da birkaç senyörün bölgesi üzerinde kurulmuş olan bu "kentlerin sakinleri" yani "burjuvalar", ilk sahiplerle bazen savaşarak bazen de anlaşarak, sonradan modern devletlerin üzerinde yükseleceği farklı bir uygarlık geliştirdiler. Ortaçağ kentleri, zenginleşip kuvvetlendikçe yargısal ve yönetsel özellikler elde ettiler. Flandr'dan çıkıp İtalya'ya giden kent insanlarına, kalıtımsal olarak sürekli aynı toprağı işleyen, köyünden dışarı çıkmayan insan hukuku dar geldiğinden; her şeyden önce onları feodal otoriteden kurtarcakn, onlara diledikleri yerde yaşama olanağı vercekn kişisel özgürlük haklarını elde etmeleri gerekliliği ortaya çıkmıştı ve bu da gerçekleşti. Kentler, böylece, (bir Alman atasözünde geçtiği gibi) "havasının özgür kıldığı" yerler haline geldi. Evlerin, atölyelerin, depoların üzerinde kurulduğu kent toprağına, feodal engellerden kurtarılarak sahip çıkıldı; burjuvaların "yargılanıp" yargılanacağı özel mahkemeler kuruldu. Giderek yönetimde, hatta askerlik alanında elde edilen özerklik bir çok kentte yaşanmaya başladı. Burjuvalar bir "yeminle" komünde birleştiler. Bu yemin eşitler arasındaydı. Jacques le Goff, komünü oluşturan yemin, aşağıdakini yukarıdakine bağlayan türden (vassalique) değil, eşitçi bir yemindi diyor. "Feodal dikey bir hiyerarşinin yerine "yatay bir toplum" geçiyordu." Burjuvazinin oluşumunda yemin o derece önemliydi ki, bazı kentlerde burjuvalara Jures[8] deniyor, bir toplumsal sözleşmeye benzeyen yeminle komünite kuruluyor ve

[8] Yeminliler.

herkes ona katılmakla hukuksal ve moral bir kişilik kazanıyordu. Feodal sözleşme insandan insana bağlılık üzerine kuruluyken; yeminle gelen, daha soyut bir ilişki, insanın komüniteyle olan ilişkisiydi…Paris komünü ve 93 komünü başta olmak üzere ortaçağdan günümüze, kitlelerin ortak bir bilinçle kardeşlik, eşitlik ve dayanışma içinde toplumsal adalet aramalarının, baskıya başkaldırmalarının da sembolü oldu" (Bumin, 1999; s. 62-65).

"Şehirlerin özgürleşmesi ekonomik hayatın etkili bir şekilde düzenlenmesine doğru atılan bir adımdı: Trampanın yerini parayla mübadele, hayat boyu hizmetin yerini parça başı iş veya mevsimlik işçi aldı. Kısaca sir Henry Maine'in o eski ayrımını kullanırsak, "statüden" "sözleşmeye" doğru adım atıldı…XVIII. yüzyıldaki toplum sözleşmesi miti, Yurttaş Jean-Jacques Rousseau'nun Cenevre'de son örneklerinden biriyle karşılaştığı, bağımsızlığını ve özgüvenini takdir ettiği ortaçağ kentinin siyasal temelinin aklileştirilmesiydi. Zira tüzel kent, genellikle toprak sahibiyle yerleşimciler ya da orada yaşayanlar arasında yapılan toplumsal bir kontrata dayalıydı ve en eski örneklerin çoğunda olduğu gibi, aslen askeri zaferin sonucunda değil de, her iki tarafın alıp-verdiği değerler üzerine bir pazarlık sonucu ortaya çıkmaktaydı. Bu durum, kent tarihinde diğer bir yeni olguydu. F. W. Maitland'ın gözlemlediği gibi, tüzelin kendisi de "kent hayatıyla birlikte ortaya çıktı" (Mumford, 2007; s. 326). Mumford'un değindiği bu tüzel kişiliğin ortaya çıkması aslında kent tarihi açısından son derece önemli bir olgudur. Çünkü modern kentin genel karakteri olan "bireysel yaşamın" hazırlayıcısı da bir anlamda bu "tüzel kişilik" üzerine kurulmuştur. İşlerin birer sözleşmeyle yapılması, sözleşmelerin altına atılan imzaların birer kişisel garantörlüğe dayanması, sözleşmelerle her bireyin kendi durumunu rasyonalize ederek kar-zarar analize girişmesi vb. Tüm bunlar kent yaşamında ortaya çıkacak ilişkilerin de habercisiydi. Bu durum, yine Mumford'un deyimiyle, aslında bir "kent imtiyaznamesi"ydi. Artık kent yaşamı tüccarları ve zanaatçıları cezp edecek ayrıcalık ve haklarla donatılıyordu. "Kent imtiyaznamesi, her iki kent türü için de bir toplum sözleşmesiydi; özgür kent, askeri güvenliğe olduğu kadar yasal güvenliğe de sahipti…Yurttaşlığın kendisi, serbest birlik, kan ve toprak, aile ve feodal sadakat üzerine kurulu eski bağların yerine geçti. Şimdi uzmanlaşmış meslek grupları, yeni bir dizi ilişki ve görevle birlikte, çekirdek aile ve komşu gruplarına eklenmekteydi: Yeni kentin içinde hepsine yer vardı" (Mumford, 2007; s. 326-327). Bu kent sözleşmesi aslında modern kent ilişkilerinin de başlangıcını

temsil etmektedir. Modern kentin karmaşık ilişkiler sistemi bu "kent imtiyaznamesiyle" elde edilen haklar üzerine kurulmuştur.

Önceki kent modelinde tüccarların ne kadar para kazandıkları önemli değildi. Bireysel servetler kişileri önemli kılmıyordu. Bu nedenle kişilerin ne kadar çalıştığı çok önemli değildi. Çünkü Mumford'un deyimiyle bu topluluğun asıl işi "tanrıya dua edip onu yüceltmekti." Böylesi bir toplumsal model, bireyin sistem içindeki yerini tayin etmektedir. Hatta çoğu zaman bireyin kendi duasını etmek gibi bir hakkı dahi olmuyordu. Çünkü hatalarla dolu, her an Tanrı'yı tekrar kızdırabilecek, aciz bir "kuldu". Onun adına duayı da papaz yapıyordu, "tanrıdan istekte bulunmak ne haddine". Böylesi bir sosyal yapının ürünü olan insanlar, birey olmaktan çok uzakta, tüzel kişilikten habersiz, girişimciliğin ne olduğunu kavrayamayan, resmiyette böyle olmasa da pratikte köle (Marcuse'un deyimiyle; "sistemin kendi içinde yalıttığı, seyreltilmiş bir köle" (Marcuse, 1997)) olan, hayatına dair fikirleri olmayan, monoton yaşamın bitmesini beklemekten başka bir şey yapmayan insanlar topluluğuydu. Fakat artık "kent imtiyaznamesi" onlara birey olduğunu hatırlatan, kendilerinin sisteme köle değil, sistemin onlara köle olması gerektiğini (insanın memnuniyeti adına) düşünmelerini sağlayan "kentsel bir birey" modeli sunmuştu. Nitekim bu dönemden sonra gerçekleşen ihtilaller ve kominal hareketler (Fransız ihtilali, Paris ve 93 Kominleri vb.) bu durumun sonuçlarının ve getirilerinin neler olduğunu gayet iyi resmetmektedir.

1.12. Bireysel Değişim ve Modern Kurumların Ortaya Çıkmasına Katkısı

Ortaçağ'da bireysel anlamda başlayan bu büyük değişimler artık kurumsal anlam da kendini göstermeye başlamıştı. Hatta günümüzün modern kurumlarının pek çoğu bu dönemdeki değişimlerin birer nüvesi halinde ortaya çıktılar. Ortaçağın ilk dönemlerinde kilise gibi varlığını korumayı başaran bir diğer kurum da "loncalardı". Bu loncalardan pek çoğu zamanla ortadan kalkmasına rağmen biri zaman içinde daha da güçlenerek varlığını korumuştu ve XII. yüzyılda bütün loncaların genel adı haline geldi: Universitas. "Universitas, loncanın kendisi haline geldi. Diğer zanaatçı birlikleri gibi üniversitenin de amacı, bir mesleğin pratiklerine uygun ortam sağlamak ve o meslek üyelerinin çalışma ortamlarını düzenlemekti. Yeni öğretilerin, Salermo'dan gelen Yunan ve Arap tıbbının, yeni oluşturulmuş Roma hukuku külliyatının, hatta teolojiye İbn-i Rüşd, İbn-i Sina, hepsinden önemlisi de Aristotales tarafından geliştirilmiş meydan okumanın yeni bir kentsel organa ihtiyacı vardı. Üniversiteyi ilk meydana getiren büyük okulların, hukuk, tıp ve teolojinin mesleki bir karakteri vardı.

Bir genel eğitim sistemleri varsa da, hümanizmleri antik literatürle ilgili uzmanlaşmış çalışmalardan ziyade hayatlarındaydı. Aslında, Rönesans döneminin yüksekokullarıyla birlikte, özellikle de İngiltere'de başlayan genel hümanist eğitim, bilgi ağacına üst sınıflar tarafından yapılan bir aşıydı. Bugüne kadar üniversiteyi yüksekokuldan ayırmaya yardımcı olan, işte bu meslek okullarıdır…Her ne kadar, XII. yüzyılda başka yerlerdeki katedral okullarında da enformel olarak başlamasına karşılık Bologna'da ilk olarak 1100'de, Paris'te 1150'de, Combridge'de 1229'da ve Salamanca'da 1243'te açılan üniversite, bölgeler arası temelde karşılıklı işbirliğine dayanan bir bilgi örgütlenmesi oldu. Bilginler bu merkezlere Avrupa'nın dört bir yanından akın etti; hocalar uzak merkezlerde çalışmalarını sürdürüp öğrenci eğittiler, tıpkı daha önce manastır ve katedral okullarında yaptıkları gibi. Üniversitenin fakültelerinde verilen kutsal bilgi, bilimsel bilgi ve siyasal bilgi birleşimi başka hiçbir kültürde benzerine rastlanmayacak türdendi" (Mumford, 2007; s. 341-342). Böylece hem bilgiler dinin ve kilisenin hegemonyasından kurtarıldı hem de bilimde ve bilimsel bilgide sivilleşmenin önü açılarak geniş kitlelerin ulaşabileceği bir sistem haline getirildi. Böylesi bir durumun modern öncesi "birey" ve "bilgi" inşasında çok önemli işlevi vardı. Bu kurumlarda yetişen bireylerin çoğu "modern Avrupa" inşasının baş aktörleri haline geldiler. Oxford ve Cambridge'in ortaya çıkışı ve "Modern İngiltere ve Avrupa" inşasındaki rollerini yadsımak mümkün değildir. Hatta artık bu dönemlerde Avrupa'nın her tarafında taş döşeli yollar inşa edildiğinden ulaşım ve erişim daha kolay hale gelmişti. Özellikle kent merkezlerindeki bu durum bireylerin zihninde gerçek ve sivil bir "kamusal alan"ın oluşmasında son derece işlevsel hale gelmişti. Çünkü kentler artık insanların gezebilecekleri, eğlenebilecekleri bir yer işlevi de taşıyorlardı. Artık mesafeler de sorun olmaktan çıkmıştı.

1.13. Kentli Bireyin Zihinlerdeki İnşası ve Diasporaların Ortaya Çıkışıyla Ulus-devlet ve Milliyetçiliğe Dayalı Sisteme Geçiş

Bu tarz bir kent ortamı Alman atasözünde geçtiği gibi "kentin havası özgür kılar" şeklinde bir inanışın ortaya çıkmasını sağlamıştı. Fakat F. Braudel'in söylediği gibi "bu onun mutlu kıldığı ve karın doyurduğu anlamına gelmiyordu. İlk dönemde her alanda eşitlikçi bir düzen yaşanan kentlerde, XIII. yüzyıla gelindiğinde Fransa'da "les gros" ve "les menus", İtalya'da "popola grasso-popola minuto" arasındaki çatışmalar kendini göstermeye başlamıştı bile. Pirenne'e göre ise "Batı Avrupa'nın her yerinde yüksek burjuvazi, daha başlangıçtan itibaren kent yönetimlerini tekeline

almıştı." Zengin tüccarların oluşturduğu "kent aristokrosisi" yönetimi, ekonomik gelişimin sürdüğü dönemde özel çıkarlarıyla kamu çıkarlarını dengeli bir biçimde yürüttüyse de, XIII. yüzyılın sonlarına doğru artan ekonomik krizle, karşısında işçileri, loncaları buldu. XI. yüzyılın başında söylenmiş "şimdi bizim tek Sezar'ımız paradır" sözü, asıl şimdi için geçerliydi" (Bumin, 1999; s. 65). Artık Avrupa'da parasal ilişkilerin temel nokta olduğu bir "serbest pazar" anlayışını topyekun görmek mümkündü. Sanayileşme iyiden iyiye tüm kentlere yayılmakta ve artan ticaret akışlarıyla da bu kentler arası ilişkiler çok sıkı ve süreklilik arz eder hale gelmiştir. Bu dönemden sonra kent insanı modelinde ve zihinsel yapısında da bir farklılaşma yaşanmıştı. Artık bilgili, eğitimli, görgülü, kültürlü, meslek sahibi olan insan modelinin kentli bireyi tarif ettiğine inanılmaya başlanmıştır. Bu "prestijleri artan kentlerin" "prestijleri artan bireyleri", kenti çok iyi tanıyan hatta kentin ilişkili olduğu diğer kentlerden de haberdar olan bireylerdi. Yaşam alanları sadece kendi kentleriyle sınırlı değildi. Gerektiğinde kent yakınlarındaki yerleri ve kentleri de gezebilecek bir bilgi ve görgüye sahipti. Bu durum onların bir anlamda bilgi düzeylerini de yükseltiyordu. Bu tarihten sonra Londra'da yaşayanların kafasında bir İngiltere, Paris'te yaşayanların kafasında da bir Fransa modeli canlanabiliyordu. Bu aynı zamanda bireylerin zihinlerindeki "uluslaşmaların ilk inşası" anlamına geliyordu. Bu tarihlerden sonra "ulusallaşan insanlar", ilerleyen dönemlerdeki milliyetçilik akımlarının öncü ayak sesleri haline geldiler. Hatta başlarda bundan hoşnut olmayan burjuvazi, ilerleyen dönemlerdeki sınıf çalışmalarında bu kitleleri yanına çekebilmek adına, bu süreci besleyen politikalar izlemişlerdir. Yani milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasında ve zihinlerde karşılığını bulmasında kentsel yaşam, bir köşe taşı işlevi görmüştür. Bu kavramlar ve kurumlar üzerinden yapılan tartışmalar ve yeni "toplumsal inşalar" aslında hem ekonomik hem de sosyal anlamda yeni bir sistemin de habercisiydiler. Bu sistem dünyada bir ilk ve temelini de Avrupa'nın yeni kentsel yapısından alan bir sistemdi. Bu sistemin adı: "Ulus Devlet" sistemidir.

Bu sistem bir anlamda kentlerin "bütünleştik" (birbirine bağlı) bir atmosferde yaşamlarını devam ettirmelerini de sağlamıştır. Hatta dünyada ilk defa kentsel hiyerarşi "resmi kabullerle" ortaya çıkmıştır. Yani bazı kentler diğer kentlerin efendisi, hatta "bütünleşik yapıların" yöneticisi, "sistemin merkezi" olma rolünü oynamışlardır. Bu kentlere verilen yeni isim ise "başkent olmuştur ". "Avrupa'yı XII. yüzyıldan itibaren ekonomik olarak birbirine bağlayan kentler arası mal nakliyatı;

kıtayı, ticaretin yanı sıra davranış biçimlerinin de sıkı bir biçimde kontrol edildiği karşılıklı bağımlılıklardan oluşan karmaşık bir ağa dönüştürdü. Bununla da kalmayıp yeni bir toplumsal kurumlar bütünü için bir alt yapı oluşturdu. Başlangıçta yerel değil bölgesel olan, daha sonra karşı konulmaz bir derecede ulusal bir hal alan bu bütün, çok uzun zamandır geçerli olan ortak yaşama yönelik, merkeziyetçilikten uzak toplumsal yaşamı ikiye biçti. Daha sonra da bütünüyle Avrupa'ya özgü bir fenomen olan milliyetçilik ortaya çıktı; bu fenomen kıtanın ötesine yayılarak küresel boyutlar kazandı" (Boockhin, 1999; s.179).

Boockhin'e göre bu durum tarihte bir ilkti ve eşine çok az rastlanan bir etkilemenin adıydı. Hatta bu etkileme küresel bazda bir olaydı. Bunun örneğine ne Roma'da ne eski Yunan'da rastlanabilir. İskender'in Batı'yı ve Ortadoğu'yu birleştirme projesi olan Pan-Helenizm bile bu noktaya ulaşamamıştı. Çünkü Pan-Helenizm projesinde ekonomide, sanatta ve kültürde oluşturulan bütünleşik durum, 'ulus anlamında' başka bir deyişle "ulus inşasında" kendini göstermemişti. Hatta İsrail'deki Maccabes isyanında güçlü bir ulus kavramı ortaya çıksa da bu dinsel, başka bir söylemle, ruhani bir birlikteliğin tarifi haline gelmişti. Fakat tarih boyunca bu birliktelik hiçbir zaman kurumsal, ekonomik bir birlikteliğe dönüş(e)medi. "Antik dünyanın büyük imparatorlukları, sözcüğün hiçbir anlamında bir "ulus" niteliği göster(e)medi. Gerçekten de bu imparatorlukları, günümüzün sınıf sistemine dayalı ulus-devletine benzetmek oldukça zordur. Bu imparatorluklar, Ortadoğu'da son derece patrimonyal bir özellik gösterdi: Ülke, tanrılaştırılmış, babaerkil bir hükümdarın "mülkü"ydü; denetimi altındaki uçsuz bucaksız topraklar, evinin (oikos) bir parçası sayılırdı. Hükümdarın başlangıçtaki mülküne sonradan katılan topraklar, kurumlaştırılmış bir çatı altında yer alan yurttaşların yaşadığı bir bölge olarak değil, vergiye bağlanmış bir bölge olarak kabul edilirdi" (Boockhin, 1999; s. 180).

1.14. Tanrının Kentinden İnsanın Kentine: Kentlerin Bütünleşmesi ve İktidarın Değişen Niteliği

Bu durum kentleri hem siyasal hem ekonomik hem kültürel hem de ulusal olarak birbirine bağlıyordu. Tanrısal kentin ve tanrısal devletin "alaşağı edilmesi" (tanrının kentinin ortadan kaldırılması) yerine insan merkezli bir kurumsal bütünlüğü çıkarmıştı. Yani tarihte kentin tanrısı olarak başlayan ve ilerleyen dönemde, tanrının kenti haline gelen yapı, "insanın kenti" (insan merkezli kent) haline dönüştü. Artık kurumlara kutsallık atfedilmiyor hatta seküler bir yaşam tarzı benimseniyordu. Dine

dayalı bir cemaat anlayışı, yerini ırka dayalı bir "ulusal kurumlar bütünlüğüne" bırakmıştı. "Ticaretin sağladığı altyapı, pazarların genişlemesiyle "uluslaşma sürecini" de hızlandırmıştı. Bu durum antik çağda benzeri görülmemiş derecede, sağlam bir temele dayalıydı. Kentleri kıta çapında birbirine bağlayan ticari ağın ortaya çıkardığı mal ve bağımlılıkları, geleneksel toplum tarafından desteklenen ahlaki ilişkileri ortadan ikiye biçti. Uzaklardaki pazarlara olan ticari bağımlılığın artması ve zengin bir çeşitliliğe sahip olan yerelci yerleşimlerin yarattığı güçlü psikolojik bağımlılık, sadakatlerin bölünmesine ve yeni değerlerin ortaya çıkmasına yol açtı" (Boockhin, 1999; s. 181). Bu durum tarihte eşine hiç rastlanmamış, yeni bir modeldi. Görünüşte kentleri bir arada tutmak anlamında daha güçsüz bir model olarak algılanabilir. Çünkü kentler ne kutsaldı ne tanrınındı ne de ortada yarı tanrısal bir hükümdar vardı. Fakat bu sistemde ekonomi (ticaret) insanları hayatta tutuyordu. Yani hayatta kalmak isteyenler başka kentlerin varlığına muhtaçtılar. Kendini onlardan soyutlayanlar ise şüphesiz intihar etmiş kadar oluyordu. "Yaşamak için yaşatmak gerekiyordu." Yani "görünmez bir el" sistemi bir arada tutuyordu. Belki de önceki sistemde var olan "yarı tanrısal güç" işlevini de bu "görünmeyen el" üstleniyordu. Hem de soyut (görünmez) olduğu kadar daha güçlü hale gelmişti. Bu sistemin kentleri, büyük (makro) sistemlerin birer alt unsuru/alt yapısı haline geldi. Tüketim ve üretim çılgınlığı bir arada gidiyordu. Birlikten kuvvet doğmuştu ve daha çok üretim mümkün hale gelmişti. Fakat daha çok üretim daha çok tüketimi getirdi, çılgınca üretim de zamanla çılgınca tüketime dönüştü. Hırs önceden tanrısal bir güçtü, yani "yarı tanrının" (hükümdarın) hırsları olurdu ve sistem, onun hırslarını tatmin etmek için işlerdi. Yani tebaanın hırsları olmaz/olamazdı. Fakat yeni sistemde merkez bireydi/insandı. Artık onun da hırsları vardı ve sistem onun da hırslarını tatmine mecburdu. Tanrısal özellikler artık her bireyde biraz vardı. Herkes tüketebildiği kadar önemli hatta tüketebildiği kadar özeldi (tanrısaldı). Bu durum bir "tüketim çılgınlığını" beraberinde getirmişti. İnsanların hırslarını tatmin için mutlaka bir de "üretim çılgınlığı" gerekiyordu. İşte böylesi bir atmosfer "kapitalist sistemin" meşruiyetini sağlıyordu. "Kapitalist sistemin yaptığı tek şey insanların zevklerini tatmin etmekti". Kapitalist sistem insanları bu hale getirmemişti, insanlar kapitalist sistemi bu çılgınlıkları için davet etmişlerdi. Çok geçmeden de bu üretim ve tüketim çılgınlığını tatmin için tek bir koşul vardı ve o da hayata geçti. Bu durum bir "devrimdi" ve insanlık tarihini baştan aşağı değiştirecek bir devrimdi. Çok geçmeden de bir bulaşıcı hastalık gibi tüm kıtaları tüm kentleri kuşatacaktı. Bu devrimin adı "endüstri devrimiydi" ve onun tohumlarını "Avrupa'nın endüstri kentleri" atmıştı. Bu

kentlerin ölçeği, tüketimi, üretimi, şekli, kurumsal ve sosyal yapısı çok başkaydı ve tarihin hiçbir evresinde hiçbir zaman küçük bir örneği bile yaşanmamıştı. Gerçek bir devrimdi, belki de insanlık tarihinin "bilinen" gelmiş ve geçmiş en büyük devrimiydi. Büyüklük kelimesi "önceki ölçüm birimlerine" göre (kentsel ölçümlerle) onun hiçbir yönünü anlatamıyordu. Tam bir "canavar" görünümündeydi ve mevcut sistem onu tam bir obez kılıyordu. Hem de öyle ki günden güne şişen bir obez gibiydi. Fakat sistemin görünen "özgürlük kılıfı", bireyleri tarihteki diğer sistemlerden daha da bağ(ım)lı kılıyordu kendine. Sistem bireylerini, Marcuse'un deyimiyle "efendi adı altında köleleştiriyordu" (Marcuse, 1998). Fakat böylesi bir durum sistemi çok daha güçlü kılıyor ve ulus-devlet denilen modeli de, "kendini koruma refleksi" adı altında daha merkeziyetçi, daha despot, daha da oligarşiye açık uygulamalar sergilenmesi için meşrulaştırıyordu.

1.15. Modern Devlet ve Çatlayan Devasa Kentleri (Metropolitenleşme Süreci)

"Modern devletin belirgin özellikleri; daimi bürokrasi, daimi adalet teşkilatı, daimi arşiv ve kayıtlar ile resmi işleri yerine getirmek için az çok merkezi konumlarda bulunan daimi binalardı…Bu yeni bürokratik işlevlerin tümünü barındırmak için, yeni tip bir binanın inşa edilmesi gerekiyordu: Devlet dairesi… Ayrıca başkentin siyasal olduğu kadar toplumsal bir rol de oynadığına dikkat edin. Başkentte taşra alışkanlıkları, adetleri ve lehçeleri eriyip, kraliyet sarayının imgesinde yeniden düzenlendi ve kökeninden çok tanım ve taklit üzerinden işleyen ulusal imgeyi oluşturdu. Aslında ağırlık ve uzunluk ölçülerinin düzenlenmesi gibi kişisellikten uzak faaliyetlerde bir birlik oluşturmak için bile yüzyıllar gerekmiştir….Siyasal başkentteki güç birleşmesi küçük merkezlerdeki güç ve inisiyatif kaybıyla birlikte yürümekteydi. Ulusal ülkenin kendisi de farklı grupları, korporasyonları, kentleri birleştiren bağ oldu…Siyasal güç bu şekilde birleştirildikten sonra bireyler ekonomik ayrıcalıklarını kentten değil, hükümdardan almaya başladılar; bu ayrıcalıklar kural olarak ülkenin her yerinde geçerli olan yasalara dönüştü…Böylece modern dünyanın büyük devletleri ortaya çıkarken, başkentler nüfusu tekelleri altında tutmayı sürdürdüler. Napoli'nin nüfusu 433.930, Paris'in yaklaşık 670.000 ve Londra'nın 800.000'in üzerindeydi. Kent kurmak daha çok siyasal gücü, "sistemin gözünün önünde olan" tek bir ulusal merkezde bir araya getirmenin ve başka yerlerde merkezi otorite için bir tehdit oluşturacak, denetimi zor, dağınık merkezlerin ortaya çıkmasını önlemenin bir yoluydu" (Mumford, 2007; s. 438-442).

İşte böylesi bir durum, bu devrimi çok daha güçlü ve etkili kılıyordu. Hatta tüm ülkeyi saran demir yolları hem denetimi mümkün kılıyordu hem de üretim ve tüketim çılgınlığını adeta diri tutuyordu. Artık tüm kentlerde dev sanayi tesisleri kuruluyordu ve kent yaşamının sembollerinden birisi de dumanlı fabrika bacaları oluyordu. Mumford'un deyimiyle "bu dönemde kentler çatladı çatlayacak, her an patlamaya müsait şişmekte olan bir kap" görünümündeydi. Çünkü üretim çılgınlığı kentlerde devasa tesisler inşa ettiriyordu ve çoğu Avrupa kentinde, artık kent nüfusunu aşan bir işgücü ihtiyacı ortaya çıkıyordu. Bu dönemde tarihte eşine benzerine rastlanmayan bir göç hareketi ortaya çıktı. Bu göç hareketlerinin başlangıç/kalkış noktası kırsal alan (köyler), bitiş/varış noktası ise bu yeni tür kentler yani "sanayi kentleriydi". Roma dönemindeki "bedava temel besin" vaatleri bile bu kadar rağbet görmemişti. Çünkü bu yeni vaatler sadece "temel besin" şeklinde değildi, bir işçinin bile sistemin merkezindeki kaynaklara erişebileceği vaadinde bulunuyordu. "Bir sekreterin giyimi bir patronunkinden çoğu zaman farklı olmuyordu" (Marcuse, 1997). Yaşam standartlarını belirlemek çalışanların kendi elindeydi. Fırsatlar sınırsız, değerlendirmek bireylerin elindeydi. Bu vaatler Roma'nın vaatlerinden çok daha cezp ediciydi. Çünkü Roma'nın vaatleri sadece ekmek, su ve hamamdı. Her ne kadar bunlar bedava olsa da bir sefil olmaktan öteye bir statü vermiyordu. Bu rolü kabullenenler ömürlerinin sonuna kadar aynı statünün etiketiyle yaşıyor ve pratikte de bunu kırmak gibi bir durumları olmuyordu. Fakat "yeni kent" (sanayi kentleri) ekmeği ve suyu bedava vermiyordu, bireyin bunu kendisinin kazanmasını sağlayarak onun özgüvenini koruyordu. Ayrıca adı bir "sefil" değil alın terini kullanan, bileğinin hakkıyla kazanan bir işçiydi ve istediği sürece sistemin daha üst merkezlerinin kapıları ona sonuna kadar açıktı. Her ne kadar bu durum, bireyler açısından sıkça rastlanan bir olay olmasa da bu durumun her zaman "erişilebilme ihtimalinin" var olması, bireylerin bu güdülerini canlı tutmasını sağlıyordu.

Bu dönemlerde kentlerin sünger gibi kır nüfusunu çekmesinin bir yönü de onun meşruiyetini arttıran algılama türlerinin yaygınlaşmasıydı. Bu dönemde özelde tüm Avrupa'da genelde ise tüm dünyada modernleşme olgusu, teknolojiye eşdeğer olarak algılanmaya başlamıştı. Bu dönemde teknolojik gelişmelerin beşiğinde bu sanayi kentleri vardı ve "kentleşme algısı" insanların zihinlerinde "modernleşme" olarak karşılığını bulmaya başlamıştı. Modernleşme algısının kentleşmeye indirgenmesi, kente göç eden bireylerin kendisini "modernleşen bir birey" olarak

algılamasını sağlıyordu. Yani bireyler bu sosyal sürece sadece katılmakla bile bir statü atladıklarını düşünmeye başlamışlardı. Yükselen binalar, devasa yapılar, kocaman yerleşimler bireyleri cezp edip duruyordu. Önceden kentlerdeki dev yapılar ya kamunundu ya da hükümdarın şahsına aitti. Fakat sanayi kentlerindeki dev yapıların çoğunda (binalarda) bireylerin kendileri oturuyordu ve kendi mülkleriydi. Tarih boyunca bu konuda ezilen bireyler artık bu kentler içinde bastırılmış güdülerini de tatmin ediyorlardı.

1.16. Kentler Değişirken İnsanlar ve Doğaları da Değişiyor: Metropolitenleşen Bireyler

"18. yüzyılın ortalarında önce İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi Süreci, çok geçmeden Avrupa'nın diğer ülkelerine de yayılarak 13. yüzyıldan beri sürüp gelen kent sistemini, nitelik ve nicelik olarak büyük ölçüde değiştirdi. Bu değişim yalnızca kenti değil kırsal yapıyı, bütün olarak toplumsal yapıyı, siyasal yapıyı, kısaca yüzyıllardır sürüp giden bir yaşamı değiştiriyor ve kurulu bir dünya düzenini ayakta tutan bir kilit taşının yerinden oynaması anlamına geliyordu. Hızla gelişen endüstri, ulusal ekonomileri büyütüyor, kentleri akıl almaz bir hızla geliştiriyor, fakat bu büyüyen kentleri toplumsal ve biyolojik bir hastalık yuvası haline getiriyordu" (Kurt, 2003; s. 1). Çünkü bu dönemde tarihteki büyük bir hata kendisinden hiç ders alınmamış olacak ki tekrar ediliyordu: Roma'nın son dönemlerinde kentin büyüklüğünü, sahip olduğu nüfusundan okuma yanılgısı tekrar ediliyordu ve bu dönemde bir kentin büyüklüğü sahip olduğu nüfustan anlaşılmaya çalışılır hale gelmişti. Bu sebeple kentlerin nüfus anlamında şişmesine izin verilmişti ve artık bu dönemden sonra kentlerde patolojik bir durum kendini göstermeye başlamıştı. Artık "devasa kentler", içinde "devasa sorunlar" barındıran birer "anomik kent" görüntüsü vermeye başlamıştı. Karmaşık ilişkiler sistemi gibi kentin fiziksel ve sosyal manzarası da karmaşık ve şekilsiz hale gelmişti. "Endüstri kenti rüyası" artık bir kabusa dönüşmeye başlamıştı. "İnsanlara sunduğu cennet vaadi", birer cehennem sunumuna dönüşmeye başlamıştı. Köyleri bir sünger gibi çekerek bünyesinde toplayan bu kentlerde artık işsizlik, suç oranlarında artış, çarpık kentleşme, kentlileş(e)meme gibi pek çok sorun ortaya çıkmıştı. Özgürlük vaadiyle yeni bir yaşam modeli sunan bu kentler, artık yavaş yavaş bir "ironiyi" içinde barındırdığını göstermişti. Çünkü özgürlükler sınırlı ve

denetimler çok daha katı ve merkeziydi. Tarihinin düzen ve ihtişam sembolleri, artık birer kargaşa ve kaos sembolleri haline gelmişlerdi. Hiç şüphesiz ki bundaki en büyük faktörlerden birini de bu kırdan kentlere gerçekleşen göçler oluşturmaktaydı. Castells'ın bu durumu çok güzel tarif eden iki şemalaştırması konunun sonuçlarını açıklamaktadır.

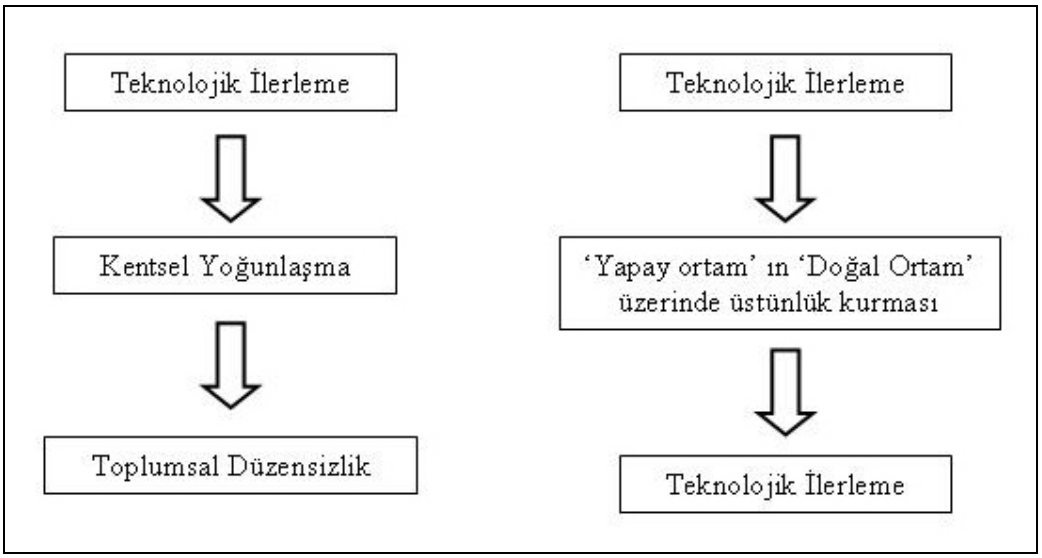

Şekil 1: Castells, 1997; s.17

Castells'ın bu şekilsel açıklaması aslında sanayileşmeyle ortaya çıkan "endüstri kenti"nin bir anlamda "bireysel" ve "toplumsal" sonuçlarını da anlamamızı mümkün kılmaktadır. Çünkü teknolojide ilerlemeler "kentsel bir nüfus artışını", bu durum da doğal ortamın tahribatını getirmekte ve bunların sonuçları da hem insan doğasının bozulmasını hem de toplumda düzensizliklerin çıkmasını sağlamaktadır. "Dumanı, kömürü, hangarları ve depolarıyla kent merkezine giren demir yolu, kendisini izleyen fabrikalarla kent alanının büyük bir kısmını kaplıyor, havayı ve suyu hızla kirletip, tepeler oluşturan artık maddelerle kenti bir "savaş alanına" çeviriyordu. İnsanlar bu boyutuyla hiçbir uygarlıkta karşılaşmadıkları bir konut sorunuyla karşı karşıyaydılar. Eski yapıların her bir odasında, bütün bir aile yüksek kiralar karşılığı kalıyor, Liverpol'un 1/5'i, Manchester'da 50.000 kişi, Londra'da 20.000 aile mahzenlerde yaşıyordu. "Cehennem Londra'ya benzeyen bir kent olmalıydı". Susuz, tuvaletsiz, çamur, rutubet ve is içindeki bu "konut"lar, kolera ve tifüs taşıyan fare ve bitkilerle paylaşılıyordu. Engels 1845'de Londra'da 50.000 kişinin "her sabah, gece nerede yatacaklarını bilmeden uyandıklarını" yazıyor…İşçi mahallelerinin çamur ve çöplerle

kaplı yollarında, çocuklar ve domuzlar birlikte geziniyordu. Bazı kentlerde bu işçi mahalleleri o derece "iyi" yerleştirilmişti ki, Manchester'da olduğu gibi, varlıklı birisi bir işçi mahallesi ya da işçilerle karşılaşmadan "yıllarca yaşayabilirdi". Ama zamanla, mesleklere göre ayrışmış ortaçağ kentlerinin mahallelerinden farklı olarak, zenginliğe göre sınırları çizilmiş bu burjuvazi mahallelerinin de tam bir güvenlik sağlamadığı, "iyi mahallelerin biraz ilerideki sefaletle birlikte yıllarca yaşayamayacağı anlaşıldı: İşçiler yaklaşamıyorlardı, ama kolera, tifo, tifüs oralara da ulaşmıştı" (Bumin, 1999; s. 83-84). Bu durum yeni kentlerdeki sosyal oluşumun, aslında pek çok probleme açık bir birliktelik olduğunu gözler önüne seriyordu. "Şişen kentler" büyüklük ve ihtişam sembolü sayılabilirdi, fakat artık sorunların da şiştiği, büyüdüğü birer yerleşmeler haline gelmişlerdi.

1.17. Kentler ve Sorunları Artık Sosyal Bilimcilerden Çözüm Bekliyor: Yeni Kentlerin Sorunları ve Şekli de Sosyal Olarak Tanımlanmayı Bekliyor

Ayrıca bu büyük yeni "kentsel sorunlar", endüstri kentlerinin vaatlerinde (özgürlük, eşitlik vb.) olduğu gibi karşımıza çıkmayan yeni bir durumu da tepenin görünen kısmı olarak karşımıza çıkarmıştı. Bu da yeni kentlerin sorunlarından herkesin eşit düzeyde kaçamıyor ve korunamıyor olmasıydı. Bu yeni sorunlarla birlikte "burjuvalar, ortaçağ zenginlerinin vebadan kaçmaları gibi, ya kentin merkezini yoksullara bırakarak banliyölere çekildiler ya da kentin merkezindeki işçi mahallelerinden (hastalık ve ayaklanma merkezi) geniş caddeler geçirerek onları kentin dışına sürdüler" (Bumin, 1999; s. 84). Bu durumda yeni kentlerin söylemleriyle çelişen karmaşık bir durum ortaya çıkmıştı. Hatta bu durum belli sınıfların yeni kentler içinde kendinden daha alt statülerdeki sınıflara müdahalesini de mümkün kılıyordu. Bu manzara tarihteki en büyük ölçekli "kentsel hiyerarşiyi" oluşturmuştu ve farklı sınıflar aynı kentte yaşamalarına rağmen "aynı kenti" yaşamıyorlardı. Bu eşitsiz görünüm, kentlerin haritasını çizerken kentin sınıfsal dağılımını da belirtecek kadar büyük bir "kentsel ayrışmayı" beraberinde getirmişti. Bu büyük "sosyal birlikteliklerin" artık çözülmesi çok zor olan ve günden güne daha da büyük bir kaosa dönüşen "büyük sosyal sorunları" vardı. Marx'ın deyimiyle "sisteme isyan için artık her şey mümkün hale geliyordu". Artık kentsel yaşam içindeki sorunların sistemsel bir problem olarak algılanabilir bir hale gelmesi, bu sorunun çözüme muhtaç bir durum olduğu; aksi takdirde herkesi, her sınıfı, her kurumu derinden etkileyecek ve varlığını tehdit edecek (yok edebilecek) problemler olduğu anlaşılmıştı. İşte bu algılama şekli artık sosyal

bilimleri disiplinler arasında "özel bir konuma yerleştiriyor", sistemin devamlılığı ve istikrarı için ondan yardım istiyordu. Yani bu algılama sosyal bilimler için bir "milat", altın değerinde bir dönüm noktası olmuştu. Hatta pek çok sosyologa göre ise sosyolojinin çıkış noktası da bu kentsel sorunlar olmuştur. "Endüstri kentinin isyan ettirici manzarası, XIX. yüzyılın başından itibaren birçok coğrafyacı, doktor, ekonomist, filozof, mimar, psikolog, sosyolog, istatistikçi tarafından dile getirilip eleştirilmişti. Bunlar arasında yeni bir kent ve konutla birlikte yeni bir toplumu da yaratmak isteyen düşünürlerin tasarladıkları, "şehircilik" sözcüğü, ilk kez 1902'de P. Clerget tarafından kullanılmışsa da (G. Bardet'ye göre), modern anlamda şehircilik konusunda ilk örneklerdi. Fransa'da Fourier, Cabet; İngiltere'de Owen, William Morris gibi düşünürler çoğu zaman (birbirlerine göre) çok farklı düşünseler de, doğmakta olan endüstri kentinin (vaatlerinden çok farklı olarak) insana düşman ve düzeltilmesi gereken bir yapıda olduğu konusunda (artık) aynı düşüncedeydiler…Bu yazarlar için endüstri kentinin hastalığı ve düzensizliği, ekonomik, toplumsal ve politik düzensizliğin bir sonucuydu" (Bumin, 1999; s. 84). Artık kentler "sosyal bilimcilerin" bir konusuydu ve sorunları da "sosyal sorunlar"dı.

Ancak bu dönemde kentler, içinde önemli bir "ironiyi" daha barındırıyordu: Kentlerin büyüyen sorunları onları hiç etkilemiyor (fiziksel büyümesi anlamında) ve kentler adeta büyüyen sorunlarına rağmen daha "çekici" hale geliyormuş gibi daha da büyüyordu. Artık bu büyümeyle kentler için yeni bir isimlendirme/kavramlaştırma dahi ortaya çıkmıştı. Çünkü bu kent türü tarihte diğer kent ölçekleriyle hiç de benzeşmiyordu. Bu yeni isimlendirme mevcut durumu isimlendirme çabasının da adıydı. Yeni isimlendirme literatüre "metropol kentler", sürecin kendisi de "metropolitenleşme" olarak geçmişti. Bu yeni tür kentler adeta bir sünger gibi her şeyi içine çekiyordu. Nüfus büyüktü, ekonomi büyüktü, bürokrasi büyüktü, merkezi otorite büyüktü, sorunlar büyüktü ve dahası her şey çok büyük ölçekteydi. Ayrıca nüfusun kaynağını da kırsal alandan gerçekleşen büyük göçlerin "devamlılığı" oluşturuyordu. "Yeni kent" bir obez gibi her şeyi tüketiyordu (içine çekiyordu). Ayrıca bir girdap gibi merkezdeki çekim gücüyle her şeyi içine çekiyor, yutuyor ve yok ediyordu. Kırsal alan da bu durumdan en çok etkilenen kesim oluyordu. "Ekilebilir alanların artışı, tarımın gelişimi, nüfusun büyümesi kırsal nüfustan fazla olmakla kalmayıp kentsel büyümenin işgal ettiği veya gözünü diktiği arazinin, ekim için kullanılan araziyle boy ölçüşecek hale geleceği bir döneme girmek üzeredir. Bu değişimin işaretlerinden biri, büyük kentlerin sayısında, alanında ve nüfusunda görülen artış olmuştur. "Megalopolis"

evrensel bir biçim halini çok çabuk almaktadır; hakim ekonomi, büyük kentle yakından ilişkili olmayan hiçbir girişimin mümkün olmadığı bir metropol ekonomisidir" (Munford, 2007; s. 636) .

Kaynağını kırsal kesimin kentlere akışından alan metropolitenleşme sürecinin "kökeni, XIX. yüzyılda baş gösteren muazzam nüfus büyümesinde yatar: Böyle bir büyüme muhtemelen hem mutlak hem de göreceli olarak, kentleşmenin ilk kez gerçekleştiği neolitik çağdakinden de çok hızlıydı. Napolyon Savaşları sırasında 200 milyon olan Avrupa kökenlilerin nüfusu Birinci Dünya Savaşına kadar 600 milyona yükseldi. Malthus'un döneminde dünya nüfusunun sadece altıda biri olan Avrupa kökenliler bir yüzyıldan biraz daha uzun bir süre içinde üçte birine eşit hale geldi, bu arada Hollanda'nın, Doğu Hint Adaları gibi Avrupa'nın etkisinde kalan halkların nüfusu da benzer bir şekilde daha önce hiç görülmedik biçimde arttı" (Mumford, 2007; s. 640).

"1800'de Batı dünyasında hiçbir kent 1.000.000'luk nüfusa sahip değildi: Bunların içinde en büyüğü olan Londra'nın nüfusu sadece 959.310'du, Paris'in nüfusu ise 500.000'den biraz fazlaydı. 1850 yılında Londra'nın nüfusu 2.000.000'un, Paris'inki 1.000.000'un üzerindeydi. 1900'e gelindiğinde ise Berlin, Chicago, New York, Philadelphia, Moskova, Sn. Petersburg, Viyana, Tokyo ve Kalküta dahil 1.000.000'dan fazla nüfusa sahip on bir metropol ortaya çıkmıştı…Otuz yıl sonra, kent kalabalığı ve kentsel yayılma için uygun mekanik araçların ortaya çıkışıyla birlikte korkunç bir sermaye ve finans yoğunlaşması sonucu olarak, başta New York, en son da İngiltere'deki Birmingham kenti, arada da Avustralya dahil her kıtada bulunan çeşitli metropoller olmak üzere dünyada nüfusu 1.000.000'dan fazla yirmi yedi kent mevcuttu. XX. yüzyılın ortalarında, şişmiş ve gelişi güzel yığınlara dönüşmüş banliyö halkaları vasıtasıyla daha da çok insanı genel metropol tablosuna dahil eden bir çok yeni metropol bölgesi ortaya çıktı…Benzer eğilimler dünyanın dört bir yanını sarmıştı: 1800'de nüfusu 100.000 veya daha fazla olan kentlerde yaşayanların dünya nüfusuna oranı %1,7 iken bu oran 1950'de %13,1'e yükselmişti…Kentleşme sürecinde nüfus, ölçek ve arazi genişliği düzeyinde gerçekleşen bu değişim, bütün bu merkezlerde niteliksel değişimlere yol açtı, kentsel etkinin alanını arttırdı ve o güne kadar neredeyse temel olarak hala neolitik kültürünkine benzer bir hayat döngüsünü sürdüren, kendi kendine yeterli olan köylere bile kentin mallarını, alışkanlıkları ve ideolojik değerlerini getirdi. Ormandaki ilkel hayatın temel aletleri, Güney Afrika yerlilerinin balta ve palası bile oralarda değil, Newark veya Sheffield'de yapılır oldu…Her şeyden önemlisi,

kentlerin bu şekilde yapılaşması ve çoğalması bir zamanlar geniş bir tarım denizinde birer adacıktı. Ancak şimdi, yeryüzünün nüfus bakımından yoğun bölgelerinde, verimli tarım alanları yalıtılmış yeşil adacıklara dönüşüyor, toprağı tamamen kaplayan veya yol yapımı, boru döşeme ve inşaattan başka amaçlar için kullanılacaksa toprağın değerini düşüren bir asfalt, bir beton, tuğla ve taş denizinde yavaş yavaş yok oluyor" (Mumford, 2007; s. 640-641).

Mumford'un da işaret ettiği gibi artık kentler dünyanın her tarafında, ölçeği önceki kentlerle karşılaştırılmayacak kadar çok olan nüfuslarıyla benzersiz bir görünüme kavuşmuşlardır. Bu büyümenin baskısı özellikle kırsal alanda da hissedilir hale gelmiştir. Neolitik çağa dayanan üretim ve tüketim kalıplarının yanında artık ekonomilerini belirleyen tarım arazilerini de yitirir hale gelmişlerdir. Artık "tarım denizi içinde kentler" tabiri yerini "sanayi denizi içinde köyler ve tarım alanları"na bırakmış durumdadır. Artık tarım alanları yalıtılmış, korunması gereken son örneklerinden biri olan yeşil alanlar haline gelmişlerdir. "Kentin ilk biçimi paleolitik ve neolitik ekonomilerin birleşmesinin sonucuysa, metropol de XVII. yüzyıldan sonra kendilerini çok çabuk bir şekilde kurumsal biçimler halinde ayıran iki gücün bir sonucuymuş gibi görünüyor: Daha önce hiç olmadığı kadar enerji kullanan bir (endüstriyel) üretim ekonomisiyle o zamana kadar saraya ve aristokrasiye bağlı olan pek az kişinin elde edebileceği konfor ve lüksleri çabucak çoğaltan ve tüketici çemberini derece derece (ticari) genişleten tüketim ekonomisi… Her iki ekonomi türü de sürekli yapılan icatlar baskısı altında hiperaktif hale geldi: Güç, hız, nicelik ve yenilik araç değil amaç oldu; diğer insani ihtiyaçlar bağlamında gücü ve niceliği denetlemek üzere hiçbir etkili çabada bulunmazken üretim ve tüketim sürekli arttırıldı. Böylece büyük metropoller sanayi kentini, ticaret kentini, kraliyet ve aristokrat kentini her biri diğerinin üzerinde etkisini hissettirecek, diğerlerini etkileyecek şekilde devasa bir kompleks halinde bir araya getirdi" (Mumford, 2007; s. 642- 643).

Bu durum "yeni kentlerin" vaat ettiği özgürlükle çelişen bir durumu ortaya çıkarıyordu. Artık kale ya da surlar yok olmuştu, yarı tanrı hükümdar da yoktu ama denetimi her saniye mümkün kılan yeni unsurlar iş başına geçmişti ve bireyler metropollerde, tarihte hiç olmadığı kadar büyük ve kuşatıcı bir denetime tabi oluyorlardı. "Gerek kale, gerekse sur uzun zamandan beri büyük kentlerde kullanılmıyordu ama bu yapılar yok olur olmaz, merkezi egemen büyük kentler olan ve anında iletişim olanakları sayesinde her yere dallanıp budaklanan bir örgütsel denetim ağı ortaya çıktı ve aynı işlevleri daha etkili biçimde yerine getirdi. Yeni güçler

görünmez, elle tutulmaz, yakalanmaz, somutlaştırılamaz oldukları ölçüde etkileri daha da arttı. Bir kent suru delinebilir veya bir kral öldürebilirdi ama uluslar arası kartele nasıl saldırılabilirdi? Sadece bir ulusun başkenti başka bir başkentle anlaşmazlığa düştüğünde eski kalenin arkaik ve yıkıcı güçlerinin hala aktif olduğu (son derece büyüdüğü ve gittikçe daha fazla irrasyonel olmaya başladığı) görünürlük kazanıyordu" (Mumford, 2007; s. 643).

Standart üretimlerin doğası da bu sürece katılınca artık bireysel farklılıkların sınırları da ortadan kalkmaya başladı ve "tek tipleşme" tüm toplumun değişmez kaderi oldu. Yeni kentlerin söylemlerinden çok uzakta olan bu mevcut durum içinde eskinin her kurumu belli kamuflajlar altında varlığını devam ettirmeyi başarmışlardı. "Metropol aslında, (maddi ve manevi) devasa çeşitlilikteki malın mekanik olarak tasnif edilip sınırlı sayıda standart kaleme indirgendiği, tek tip biçimde paketlendiği ve üzerlerinde onaylanmış metropol damgasıyla teslim edilecekleri yerlere denetimli kanallar aracılığıyla dağıtıldığı bir iş merkezidir…(Mevcut sistemde) yerel, küçük, kişisel, özerk olan bastırılmalıdır. Her geçen gün artan bir şekilde, işleme mekanizmasını denetleyen kişi, bu mekanizmanın ürünlerini tüketmek durumunda olan ve metropol şartlarında, başka ürün talep edemeyen insanların hayatlarını ve kaderlerini yönetir hale geliyor. Zira işleme ve paketleme üretim aşamasında bitmez, sonunda insanın kişiliğini biçimlendirir… Kısacası, metropol kültürünün son safhalarında bir zamanlar kalede inşa edilen iktidar ve bilgi tekeli daha büyük bir biçimde, yeniden geri geldi. Sonunda hayatın her yönünün denetim altına alınması gerekecek: Denetlenen hava, denetlenen hareket, denetlenen dernek, denetlenen üretim denetlenen fiyatlar, denetlenen fantezi, denetlenen fikirler. Denetleyenlerin elde ettiği kar, güç ve prestij bir yana, bizzat denetimin tek amacı mekanik denetim sürecini hızlandırmaktır… Bu rejimin rahiplerini tanımak kolaydır: Son safhalarındayken bütün sistem bilginin gizliliğinin, dolayısıyla denetlenebilirliğinin artmasına dayanır, uzlaşmış bilimsel araştırmayı olanaklı hale getiren iş bölümü aynı zamanda parçaları bir araya getirebilen insanların sayısını sınırlar. Peki, yeni tanrılar nerededir? Nükleer reaktör bu tanrıların iktidar koltuğudur: Radyo yayınları ve roket uçuşları iletişim ve ulaşımın mesleki araçlarıdır; ama bütün bu ikinci ilahi unsurların ötesinde Sibernetik Tanrısı, bulunduğu Denetim Odası'ndan şimşek gibi kararlarını ve şaşmaz cevaplarını verir: Muzafferane bir şekilde bilimle çiftleştirilmiş, her şeyi bilme ve her şeye gücü yetme özelliği. Sahip olduğu en büyük güçler üzerinde elektroniğin kurduğu bu tekel karşısında insanoğlu ancak en ilkel düzeye geri dönebilir (Mumford, 2007, s. 654-655).

Bugün gelinen nokta itibariyle kentler, birer kaos ortamının hakim olduğu, içinde sosyal sorunları barındıran, insanları derinden etkileyen dev ölçekli toplumsal birliktelikler görümündedir. İçinde barındırdığı pek çok soruna rağmen, açıklamakta güçlük çekilen nokta ise: "nasıl oluyor da bugün hala büyük bir çekim merkezi olmaya devam ettiği"dir? "Hiçbir göz bu metropol kütlesini bir bakışta algılayamaz. Caddelerin toplamı hariç kent sakinlerinin sığabileceği hiçbir toplanma yeri yoktur. Hiçbir beyin, kent sakinlerinin karmaşık ve inceden inceye özelleşmiş faaliyetlerinin bir parçasından fazlasını kavrayamaz. Biçim yokluğu, özerklik yokluğu, günlük faaliyetlerin neden olduğu sürekli hayal kırıklığı ve bezginlik, büyük çöküşler ve tıkanıklıklar, bütün bunlar metropol rejiminin normal nitelikleri haline gelmiştir. İktidar bu ölçüde yoğunlaşınca özel bir adla anılır: İktidarsızlık…O halde metropolün biçimi biçimsizliğidir, tıpkı amacının kendi amaçsız büyümesi olduğu gibi. Bu resmin ideolojik sınırları içinde çalışanlar iyileştirme konusunda sadece niceliksel bir kavrayışa sahiptirler…İki yüzyıl önce bir büyüme ekonomisine duyulan ihtiyaç tartışılmazdı; bugün de yoksulluğun (eşitsizliğin/sosyal sorunların) kol gezdiği ülkelerde/kentlerde, yaşayanların/halkların açlık ve çaresizlikten kurtarılması için böyle bir ekonomiye ihtiyaç duyulur…Şu anda -benim bildiğim kadarıyla- bugüne kadar tarihte hiç ortaya çıkmamış bir koşulla karşı karşıyayız. Metropol kabı patlamasına rağmen, kurumsal mıknatıslar hala büyük oranda ilk çekici güçlerini sürdürüyorlar. Her metropol bölgesinde nüfus yeni banliyö, dış banliyö ve taşra bölgelerine doğru, merkezdeki rezervde biriktirdiğinden daha hızlı şekilde yayılıyor. Ama rezerv, yani metropol çekirdeği boşalmıyor…Metropolün biçimsiz "megalopolis" bileşik kentine dönüşecek biçimde sürekli yayılması ve bu bileşik kentlerin çoğalıp büyümeleri bu gün her toplumun yüz yüze olduğu durumun ciddiyetini ortaya koyar…Kentlerin ve kendisine bağlı bölgelerin iç sorunları, tamamen rasyonel ve bilimsel araçlar aracılığıyla, her geçen gün daha boş ve önemsiz, daha gelişmemiş ve ilkel, daha barbar ve hayli irrasyonel hale gelen amaçlar doğrultusunda yayılan bütün bir uygarlığın yansımalarından başka bir şey değildir" (Mumford, 2007; s. 656-667).

Bu ironilerle dolu sosyal birliktelik hiç şüphesiz ki tarih boyunca insanoğlunun inşa ettiği tüm "gerçeklik"ler içinde (ister fiziksel ister sosyal anlamda olsun) en problemlisi, en karmaşığı kısacası en baş ağrıtanı olmuştur. Bugün bu sorunların cevabını pek çok farklı disiplinden bilim adamları yoğun çalışmalarla araştırmaktadırlar; felsefeciler, tarihçiler, coğrafyacılar, mimarlar, doktorlar, ekonomistler, sosyologlar, psikologlar, siyaset bilimciler, istatistikçiler ve daha nice

disiplin kentlerin yol açtığı sorunlarla ilgilenmektedirler. Bu disiplinler içinde kentin sosyal bir birliktelik olduğu ve sorunlarının çözümünde bu sosyal gerçekliğin hiçbir zaman göz ardı edilemeyeceği tüm disiplinlerce kabul görmüştür. Bu nedenle sosyoloji bugün insanoğlunun inşa ettiği bu sosyal gerçekliği ve beraberindeki problemleri ayrı bir hassasiyetle incelemekte ve çözümünde yoğun çaba sarf etmektedir. Sosyolojinin var oluş nedenlerinden biri olan "modern kentler" bu disiplinin, kendisi üzerinde, en fazla düşünen alanlardan biri olmasını sağlamıştır ve gelecekte de öyle görünüyor ki artmakta olan sorunlarıyla, değişmez araştırma alanlarından birisi olmaya devam edecektir.

1.18. Yeni Kentleri Anla(mlandır)ma ve Sorunlarını Çözme Çabası: Kentsel Kuramlar

Bu bölümde, sorunla yakından ilgilenerek kuramsal katkıda bulunan bazı düşünür ve teorisyenlerin açıklamalarıyla, kentsel yapıların modern alandaki doğasını ve içinde barındırdığı sorunlarla günümüzde ulaştığı karmaşık ve düzensiz yaşam alanını anlamlandırmaya çalışacağız. 19.yüzyılın sonunda ortaya çıkan "kentsel sorunlar" yumağını anlamlandırmak ve çözümler üretebilmek adına nelerin yapılabileceği, kırsal yapıdan kopan nüfusun kentte ne gibi sorunlarla yüzleşeceği ve kent üzerinde ne gibi etkilerinin oluşacağı, kentlerin yeni yaşam modellerinin bireyler üzerindeki etkilerinin neler olduğu, birlikte yaşamın göstergesi olan toplumların (toplumsal hayatın) bu süreçten nasıl etkinlendiği ve eklenebilecek benzeri sorulara kuramların vermeye çalıştığı cevaplar, çözümlere ilişkin yaklaşımlar ele alınmıştır.

1.18.1. Durkheim ve Kentleşmeye Katkıları

Sosyoloji için öncü olan tüm düşünürlerin görmezden gelemedikleri ve hemen hemen hepsinin kentler ve de özellikle "modern kentler" üzerine düşünerek bir takım fikirler ortaya attığı rastlanan bir gerçekliktir. Bu dünüşürlerden birisi Durkheim'dır, hatta bu konudaki ilk sistemli kavramlaştırmalar ona aittir. Onun, toplumları "mekanik dayanışma" ve "organik dayanışma"nın görüldüğü toplumlar olarak ikiye ayırması, bir anlamda modern kentin birlikteliğini de ortaya koyma çabasının sonucuydu. Ona göre bu ayrımdan ötürü, artık kırsal toplumdan hareketle kentsel birlikteliği açıklama girişimleri yani birbirinin zıttı ya da kentin, kırın gelişmiş hali olduğunu savunan görüşler, yanlış bir yöntemi benimsemiş oluyordu. Çünkü "modern kent" (endüstri kentleri) artık kendine özgü konumlarıyla bambaşka bir sosyal birlikteliği ve toplumsal

hayatı temsil ediyordu. “Durkheim ve onu izleyenlerin görüşlerine göre toplum, basit olarak bireyler toplamı değildir. Fakat bütünüyle orada oturanların hem davranışlarını hem de kendi kaderlerini belirleyen güçlü bir yaşam biçimidir. Durkheim’ın işlevselci modeli toplumu; ekonomi, aile, yönetim vb. gibi içsel bağıntısı olan bir sistem olarak ele alır. Merkezi bir değer sistemi, genel bir uzmanlaşma, değerler ve normlar dizgesine sahip toplum, kendi üyelerini toplumsallaştırır. Durkheim’in yaklaşımında küçük, endüstri öncesinin mekanik dayanışması ile modern kitle endüstrisi toplumlarının dayanışması ayrılmıştır. Mekanik toplumlarda ilişkiler yüz yüzedir, fevkalade kişiseldir ve iş bölümü sınırlıdır. Aile ve kilise “sosyal kontrol”un ana ajanları olarak rol oynar. Fakat çok geniş düzeyde endüstrileşmiş toplumların yaşamında açık bir kesinlik yoktur, iş bölümü yaygındır. İlişkiler kişisellikten fevkalade uzaktır. Etkin gruplarda, alt kültürlerde ve yaşam biçimlerinde büyük bir çeşitlilik vardır. Bireysel haklar, davranış maddeleri ve normların çeşitliliği için genel uzlaşmada daha büyük bir istek vardır. Durkheim, dayanışmanın organik formunun artacağını ümit ederken, tarımdan endüstriyel topluma geçişte geleneksel kontrolün yıkılacağından ve bireyin köksüz, izole olacağından ve sosyal düzensizlik, normsuzluk, anomi için büyük bir potansiyel yaratacağından çekinmektedir” (Tatlıdil, 1992; s. 35).

Bu görüşüyle Durkheim sosyal anlamda bireylerin yalnızlaştığını, fakat iş bölümü açısından uzmanlaşmanın hakim olması yönüyle sisteme daha da bağımlı hale geldiğini dile getirmektedir. Bu organizmacı görüşe göre de her ne kadar bireysel yaşam modelleri, yaygınlaşsa da toplumun ve sistemin devamlılığı için “merkezi bir değer sistemi” doğrultusunda toplum hem kontrol edilmeli hem de yaşamsal gereklilikler açısından da bireyler yönlendirilmelidir. Ona göre bu işlevleri de eğitim sistemi, hukuk sistemi, din ve aile gibi kurumlar üstlenmektedir. Aksi taktirde birer organizma görüntüsü veren kentler (kendisinin deyimiyle “yeni kentler”) birer kaos merkezlerine dönüşerek toplumsal bir “anomi” yaşayacaklar. “Durkheim kentleşmenin ekonomik gelişmeyi, bireyin yaratıcılığını ve yeni bir moral düzenin (değerler düzeninin) oluşmasını teşvik edeceğini umut eder. Aynı zamanda kentleşmenin toplumsal bir yıkılışa ve anominin büyümesine yol açacağından da çekinir” (Tatlıdil, 1992; S.35). Bu nedenle Durkheim, çalışmalarının işaret ettiği “anomik durumların” neler olabileceğini somut olarak ortaya koymaya çalışmıştır. “İntihar” adlı çalışması da kentlerdeki yaşam tarzının anomik görünümünü ortaya koyma çabasıdır. Onun temel eserlerinden biri olan bu çalışma, kentsel yaşam tarzı içinde ortaya çıkan intihar olaylarının (sapkın davranışın) nedenlerini ortaya koymaya çalışır. Ona göre kentsel

yaşam bunun gibi pek çok soruna (anomiye) gebeydi. Çünkü kurumsal çözülmeler kent yaşamında had safhadaydı. Bu nedenle kentlerin sorunlarının ve kent içi sapkın davranışların minimize edilebilmesi için sistemin devamlılığını sağlayacak kurumların da işlerliğini korumaları sağlanmalıdır.

Fakat Durkheim başta bu tür görüşleri ortaya atmasına rağmen daha sonra mevcut koşullar altında modern kentlerde eskinin pek çok kurumunun da işlevsizliğini dile getirmektedir. Bu görüşlerini de kentlere artan göçler sonrasında yeni bireylerin sisteme entegre olabilme (uyum sağlayabilme) koşullarını dile getirirken ortaya koymaktadır. "Mekanik dayanışma adını verdiği kırsal yaşam modelinin kültürel aktarım biçimleri, artık geride bırakılmış bir toplumsal durumu yansıtır…Endüstriyel ve ulusal toplum modellerinin (sanayi kenti sonrası dönem) ortaya çıkışıyla küçük yerel topluluklar arasındaki etkileşim devem etse de, artık toplumsal bağın temelini oluşturmaz. İş bölümünün dallanıp budaklanması, taşımacılıktaki gelişmeler ve ulusun ortaya çıkışı, bireylerin ister istemez, öncekine oranla çok daha geniş bir düzlemde geçen toplumsal ilişkiler içinde yer almalarına ve tanımadık milyonlarca bireyle ilişkiye girmelerine yol açmıştır. Çağdaş topluma özgü "organik dayanışma"nın başarısında hukukun temel rol (devlet ve kentsel sistemin müdahalesi olarak) oynaması bundan kaynaklanır. İnsanları sıkıca birbirine bağlayan, artık bu görünmez ve nesnelleşmiş bağdır. Hukukun her yere burnunu sokması (Durkheim ev içi konulara kadar girdiğini söyler), sanayileşmenin insanların hareketliliğini öngörmesi (örneğin köyden kente göç), modern uluslarda/kentlerde tüm bireyler potansiyel olarak "köksüzleşmiş"tir. Çünkü bireyler, onları önceden birincil gruplara (cemaatlerine), atalarına, doğum yerlerine bağlayan köklerinden kopmuşlardır" (Beaud ve Noiriel, 2003; s. 19). Bu tarz bir birlikteliğin eskisinden en büyük farkı uzmanlaşmanın daha fazla olması ve ilişkilerin formel kurallar üzerinden gerçekleşmesidir. Bu da ortaya "mekanik dayanışma" yerine "organik dayanışma"yı çıkarmaktadır.

Durkheim tüm bu saptamalarının ardından da "modern sanayi kentinde/toplumunda" pek çok işlevsizleşen kurumun yerini "modern eğitim sistemi"nin doldurduğunu dile getirmektedir. Ona göre "modern toplumların ve kentsel yaşamların köksüzleştirici özelliğinin sonucu olarak günümüz dayanışması daha az duyarlıdır, çünkü kuşaklar arası süre gelen ilişkideki maddi anlatımdan yoksundur. Buna karşın geçmiş bize gittikçe yazılı belgeler ve anıtlar yoluyla aktarılır olmuştur. Bu

koşullarda "verili bir toplumun tarihi"[9], ulusal gelenekleri, hiçbir şekilde sadece "soylu" vatandaşların ayrıcalığı ol(a)maz. Herkese eğitim sayesinde aktarılabilir (Beaud ve Noiriel, 2003; s. 20). Bu görüşüyle toplumsal ilişkilerin daha resmi kanallarla sürdürüldüğünü ve bireylerin bu kanallar aracılığıyla geleneksel kalıpların dışına çıkarak "modern kentsel sistemin" "modern bir bireyi" haline gelerek organizma içinde bir işlev kazanabileceğini söylemektedir. Böylece köksüzleşen birey geleneksel kalıpların dışına çıkabilecek ve aidiyetini modern kalıplar üzerinden tanımlayabilecektir. Yani birey kendini "nereli olduğu" sorusu üzerinden tanımlamayacak aksine mesleği, eğitimi vb. sorunlar üzerinden tanımlayabilecektir. Aksi taktirde modern kentin doğası bu kadar karmaşık haldeki sosyal birlikteliği geleneksel (mekanik) normlarla ayakta tutamayarak "anomik bir toplum" haline gelmeye muktedirdir.

1.18.2. Weber: "Batı Kapitalizmi ve Batı Kenti":

Kentler hakkında düşünen ilk sosyologlardan birisi de Max Weber'dir. Weber'in özel ilgi alanı "batı kentleridir" ve günümüz batı kentlerinin nüvelerinin XVI. yüzyılda olduğunu dile getirmektedir. Ona göre bugünkü sanayi kentlerinin en büyük özelliği kapitalist sistemler ve ilişkiler üzerine kurulmasıdır. Bu sistemin ortaya çıkışını sağlayan başlangıç süreci de Avrupa'nın ortaçağ kentleridir. "Weber modern toplumun pek çok anahtar özelliklerinin beşiği olarak ortaçağ kentlerini görmüştür. Bu kentler feodalizmden kapitalizme geçişte yardımcı olmuşlardır. Yeni rasyonellik (akılcılık) ruhunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu kentler Weber'e göre, geleneksellikten ziyade düzen ve etkinliğin sonuçları olmuştur. Bu yeni durum, yeni idealleri yeni kültürel atmosferi ve yeni yönetimsel yapılanmaları teşvik etmiştir" (Tatlıdil, 1992; S.36). Onun bu görüşüyle "modern kentin", batı örneğindeki kentler olduğunu ve batı örneğindeki kentlerde de yeni ve farklı olan noktanın kapitalist sistemden kaynaklandığını dile getirmektedir. Nitekim onun temel eseri olan "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" da kapitalist kentin özelliklerini taşıdığını düşündüğü ve Almanya'da daha çok Protestanların yoğun olarak oturdukları kentler üzerine olan araştırmasına dayanmaktadır. Çünkü ona göre kapitalizmin ruhunu anlamadan, kapitalizmin kendisinin ne olduğunu anlamak ya da anlamlandırmak son derece olanaksızdır ve ona göre bu ruhun temeli de XVI. yüzyıl ortaçağ Avrupa'sından

[9] Durkheim bu kavramı "doğal olmayan toplum" anlamında kullanmaktadır. Çünkü modern kentler artık çok farklı topluluklardan bireyleri içinde barındırarak yeni bir topluluk (suni) oluşturmaktadır.

gizlidir. Bu nedenle Batının "modern kentleri", "kapitalist kentler"dir ve bu kapitalist kentleri de tarihsel süreçte "Batı kentleri" olarak isimlendirmek mümkündür. Hatta ona göre sosyolojinin temel görevinin dahi bu olması gerekmektedir. "Dünyanın hiçbir yerinde ve tarihin hiçbir döneminde var olmayan bu gelişme, şehir konusunda XVI. yüzyılı pek aşmayan bir döneme kadar Batı'ya gerçek kimliğini kazandırmaya yetmiş bulunmaktadır. Böylesine bir yoruma varabilmek için Weber'in araştırmalarındaki temel noktaların kapitalist Batı uygarlığı ve onun insanlık tarihindeki "biricikliği"ni açıklamak olduğunun bilinmesi gerekir… Ona göre sosyolojinin temel görevi kapitalizmi açıklamak (açıklığa kavuşturmak) ve böylelikle Batı'nın toplumlar arası düzeyde ileri ve üstün olduğunu kanıtlayacak "akıl merkezli" bir toplum olduğunun ispatı olacaktır. Hatta o bu sürece akılcılık/akılcılaştırma (rationalisation) adını vererek kavramlaştırmaya çalışmıştır" (Tuna, 1987; s. 31).

Weber'in bu görüşlerinin bir yönü de, sistem içinde daha çok yeni olan, "karizmatik otorite" (bazı yerlerde de "karizmatik lider" şeklinde ifade eder) ve bürokrasi gibi yeni karşılaşımların insan doğasına uygun hale gelmesi gerektiğini savunur. Bu yeniliklerin bunu başaramadığı noktalarda Batı kentinin tarihsel kazanımları yitirilmeye mahkûmdur. Bu nedenle ki sosyoloji bu süreci açıklamaya adanmış bir disiplin olmalıdır. "Weber "İktisat ve Toplum" adlı eserinde şehir konusunu gayr-ı resmi otorite (resmi olmayan otorite/tanımlanmamış otorite) başlığı altında ele almıştır. Bu çerçeve içinde düşünüldüğü zaman Weber'in otorite anlayışına bağlı olarak şehir: "geleneksel otoritenin tükendiği, karizmatik otoritenin henüz bulunmadığı ve yasal bürokratik otoritenin henüz ortaya çıkmadığı bir ortamda sürüp giden çıkar çatışmalarının artışında ortaya çıkar…Bu bağlamda şehrin en önemli özelliği aklileştirilmesi (akla uygunlaştırılması) yolunda yürütülmüş tarihi ve toplumsal çatışmaların bir arenası olacaktır" (Tuna, 1982; s. 33). Bu özelliklere Batı toplumu ve kenti "yataklık ettiği" için kendine özgü yani "biriciktir". Modernleşme ve sanayileşme süreci yaşayacak olan toplumlar içinde bu yeniliklerle tanışmaları ve "akla uygunlaştırmaların" yaşanılması muhtemeldir. Bu nedenle kentlerin tarihinde Batının sanayi/modern kentleri temel nokta olarak ele alınır.

Hatta Weber şehir konusundaki görüşlerini daha da ileri götürerek, her nüfus yığılmasının şehiri meydana getirmeyeceğini yani nüfusa bakarak bir yerin şehir olup-olmadığına karar verilmeyeceğini dile getirmektedir. Ona göre bir şehri belirleyen en önemli koşullar iktisadi ve siyasi niteliklerdir. "İktisadi açıdan ileri sürdüğü açıklamaya göre "şehir, barınanların tarımdan çok özellikle de ticaret ve pazar

işleriyle uğraştıkları bir yerleşmedir". Ama Weber şehrin iktisadi yanını vurgulayan bu özelliği ile yetinmez. "Çünkü ticaret ve pazar faaliyetlerin egemen olduğu bütün yerleşmeler şehir olarak nitelenemez". Böylelikle Asya'daki ve Rusya'daki tarım yerleşimleri ve etrafındaki ticari faaliyetler şehir olmak için yeterli sayılmamaktadır…(Şehir) daha çok uzman işletmelerde örgütlenmiş zenaatkar bir teknolojinin hakim olduğu yerleşmelerdir… (Çünkü) burada ortaya konan bu tür bir üretim ya sıfır ya da çok az bir sermayeyle ve uzun bir öğrenim sürecinden geçmiş sınırlı sayıdaki ücretliler tarafından gerçekleştirilmektedir" (Tuna, 1982; s. 34). Ayrıca Weber, iktisadi (ekonomik) açıdan şekillenen kentleri iki başlık altında toplamaktadır. Bunlardan ilki "tüketim şehirleri", ikincisi ise "üretim şehirleri"dir. Tüketim şehirlerinde oturan yani tüketim şehrini oluşturan kitle daha çok asillerden ya da satın alma konusunda problem yaşamayan zenginlerden (başka bir deyişle tüketebilme potansiyeli olan kitlelerden) oluşmaktadır. "Bunun bir sonucu olarak da tüketim şehirlerinde pazar ve meslekler sadece şehirde oturanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere şekillenmiştir" (Tuna, 1982; s. 35). Üretim şehirlerinde ise bu durumun tam tersi gerçekleşmektedir ve hatta ona göre bu kent şekilleri daha çok endüstri devrimiyle ortaya çıkmışlardır. Bu tarz şehirlerde üretim, tüketimin çok üzerindedir. Fabrikalar ve imalathaneler oldukça fazladır. Bu ihtiyaç fazlası malı dışarıya satarak satın alma gücünü de arttırmaktadır. Bu tarz kentlere örnek olarak da Essen ve Bochum'u vermektedir. Ayrıca onun bu ayrımı ilerleyen dönemlerde başka bir konuyu da somutlaştırmıştır. Tüketen şehirler daha çok "soylular şehri", üreten şehirler de "halk şehir"leri haline gelmişlerdir. Bu ilk kent modelindeki bireyler kimliksel tanımlarını daha çok tüketimleri üzerinden yaparken, ikinci kent (üreten şehir) türündeki bireyler ise çalışmaları, meslekleri ve kazançları üzerinden tanımlamaya çalışmaktadırlar.

İdari açıdan da kentlerin "kale kent" ve "prenslik kent"leri olarak ikiye ayırabileceğini dile getirmektedir. Bu ikili ayrımını daha çok ortaçağ kentleri adına yaparken, modern kentler konusunda bu ayrımı çok fazla dile getirmemektedir. Çünkü ona göre her kentin ortaya çıkabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için mutlaka bir "iktidar ve otoriteye" sahip olması gerekir. Fakat önemli olan mevcut kentte bu işlevi yerine kimlerin ya da hangi kurumların getirdiğidir (Weber, 2000). Ona göre modern Batı şehirlerindeki durum ise şöyledir; "Batı şehri, özerkliğe (autonomie) sahip bir topluluktur. Bu, şehrin kendi iç düzeninin sahibi olduğunu göstermektedir. Şehrin iç düzeninin sahibi oluşu, yöneticilerin seçiminin şehirlilerin bütünü tarafından serbestçe kararlaştırılmış ya da en azından buna katılmış olmakla mümkün görülmektedir…

(Batıda) şehirler bu hakkı bir imtiyaz ya da bağışlama yoluyla elde edebildikleri gibi bazı kereler mücadele yoluyla kazanarak sonra düzenli bir şekle sokmuşlardır….Weber'in belirttiğine göre bütün bunlar kolay olmamıştır, Antik Yunan'dan beri görülen bir dizi çatışmanın sınıf mücadelesinin kazanımlarıdırlar. Antik Çağda ve Ortaçağda şehirleri yöneten "aristokrat ailelerden", iktidarın halkın eline geçmesi yolunda gerçekleşen gelişme süreci içinde, iktidarın ve otoritenin demokratikleştiği vurgulanmak istenir….Batı şehrinden Batı toplumunun özgünlüklerini belirlemeye yarayacak böyle bir gelişim içinde iktidarın aklileştirilmesi (akla uygunlaştırılması) giderek otoritenin azalmasına (giderek de yok olmasına) yol açmaktadır. Doğu şehrinin[10] ana özelliğini oluşturan siyasi iktidar ve otoritenin egemenliği "aklileştirme" süreci içinde "demokratikleşerek" Batıda farklı ve özgün bir oluşumun simgesi olmaktadır" (Tuna, 1982; s. 38 39). Weber'in aklileştirme (akla uygun hale getirilmesi) olarak tanımladığı şey aslında Batı kentinin "ideal tip" bir kent modeline kavuşma sürecini temsil etmektedir. Bu olanı tasvir çabasından ziyade, olması gerekeni ve buna ulaşmak için izlenmesi gereken süreci işaret etmektedir. Buradan hareketle de Batı kentini "ideal kent" sürecindeki en yüksek noktaya yerleştirerek ona, "biricik" (kendine has) bir konum atfetmektir. Böylece kent tasvirinde de Batı merkezli bir kent düşüncesini mümkün kılmakta ve ona merkezi bir rol vermektedir. Diğer toplumlardaki kentlerin de "ideal tip" kent modeline ulaşabilmeleri için Batı tarzı kentleşmeleri mutlaka dikkate atmaları gerekmektedir. Bu da bir bakıma Batı kentini ve yaşam tarzını Başka toplumların da benimsemesini meşrulaştıran bir düşünce sisteminin ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır. Bu açıklamalarla artık literatürde "Batı Şehri/Kenti" tabiri sosyolojiye net olarak yerleşmiş oluyordu ve diğer kentlerden farklı bir model olduğu artık geniş kitlelerce kabul edilir olmuştu.

1.18.3. Marks-Engels ve Marksist Kent Kuramcıları

Endüstri devrimi ve sonrasını açıklayabilmek adına Sanayi kentini de ele alan bir diğer düşünür de K. Marks'tır. Marks'ın makro boy kuramının en önemli noktalarından birisini de "sanayi kentleri" oluşturmaktadır. Ona göre "katı (vahşi) kapitalizm" sanayi kentlerinde ortaya çıkmıştı ve bu kent modeli, "insan doğasının" en bozuk olabileceği ilişkiler sisteminin anasıdır. Ayrıca "sosyalist toplum"un ortaya

[10] Weber bazen onun despotik bir yönetim tarzı olduğunu dile getirmektedir ve çoğu zaman onu Batıdaki kent modelinin karşıtı olarak açıklar.

çıkacağı ve yerleşeceği yerin de yine bu kent modeli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü proleter bir devrim olan "sosyalist devrim"i gerçekleştirecek proletarya sınıfının, bu vahşi modelin içinde barındırdığı kentleşme şekli içinde; (ona göre olabilecek en kötü ortamda) ortaya çıkacaktır. Marx, "tarihsel materyalizm kuramında kentlerin sosyal yapısını irdelerken, endüstriyel kentin ortaya çıkışını tarihin akışı içinde gelişmenin bir işareti, ekonomik zenginlik ve kırsal yaşamdan uzaklaşma ile birlikte, sınıf bilincine yönelik önemli bir adım olarak görür" (Tatlıdil,1992; s. 36). Yani sanayi kenti insan doğasını bozmuştur (bozmaktadır), fakat "son kertede" bu bozulan ve yozlaşan ilişkiler sistemi (ekonomik, sosyal, kültürel her yönüyle) tarihin en önemli dönüm noktalarından birine hizmet ederek "proleter sınıf bilincinin" ortaya çıkmasına hizmet etmiştir. Dünyanın dev sanayi kentleri, "proleter sınıfların" devrim adına toplandıkları yerlere dönüşmüşlerdir ve bekledikleri tek şey tam bir bilinç düzeyine ulaşmak ve devrimin şartlarının olgunlaşmasını sağlamaktır. Bu nedenlerle Engels de "kentsel gelişmelere hoşgörüyle bakarken, aynı zamanda işçi sınıfının kentsel alanlarda yaşadığı koşullarla, dengesizliklerle ve sınıflar arası ilişkilerle yoğun bir biçimde ilgilenmiştir" (Tatlıdil, 1992; s. 36).

Kentin doğası kapitalist sistemin yaşam alanıdır. Kapitalist sistemin doğasında kargaşa, kaos ve krizlerden nemalanma vardır. Bu nedenle bu gibi sosyal düzenin temelini bozan tüm her şeyin kapitalist sistem içinde yaşama olasılığı (var olma olasılığı) çok yüksektir. Tamamiyle bir kaos ortamının var olması ise bu sistemin insan doğasına hizmet edebileceği ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle böylesi bir durum "kapitalist sistem" üzerinde yapılmaya çalışacak iyileştirme çabalarının da boş bir uğraştan öteye geçmeyeceğini dile getirmektedir. Çünkü doğası gereği "düzensizlik/kaos abidesi olan kapitalist sistem" düzeltilen her şeyin tekrar bozulmasına gebedir. "İyi" olan istisnaların "kötülük" denizinde yaşamını devam ettirmesi beklenmez. Bu nedenle Marx da Engels de "kent yoksulluğunu (kent içi kaosun), bir bütün olarak dönüşümün sonucunda giderebileceğini savunurlar. Bu onlara göre, kentin belli sınıfları (proleterya ve burzuvaziyi) güçlendirerek artan zıtlıklar yoluyla "beklenen son"un hazırlayıcısı olacaktır" (Keleş, 2006; s. 74). Bu nedenle Marx ve Engels "endüstri kent"ini tarihsel süreçte insan doğasına en aykırı olan kent şekli olarak kabul etmektedir. Fakat onlara göre en iyinin (sosyalist düzenin) ortaya çıkabilmesi için en kötünün (kapitalist düzenin) tam olarak ortaya çıkabilmesi (inkişaf etmesi) gerekmektedir. Bu nedenle özünde kötü bir model olan "endüstri kenti" tarihsel süreçte iyi bir rol üstlenmektedir.

Marx ve Engels'in endüstri kentine dair ortaya koydukları görüşlerinin önemli bir kısmını da dönemin 'kent düşünürlerini' ve 'kent planlama modellerini' eleştirileri oluşturmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan "ütopist sosyalistlere"[11] eleştirileri de bunlar içindeki en hareketli olanlarından birisiydi. Marx "1884 Elyazmaları"nda İngiltere'deki kentlerin durumuna kısaca değinmiştir. Fakat Engels 1845'de "İngiltere'de Emekçi Sınıfı", 1872'de "Konut Sorunu" ve 1878'de "Anti Dühring"de konuyu geniş bölümleriyle ele almaya çalışmıştır. "Her şeyden önce Marx ve Engels için Alman ideolojisindeki ifadeyle, kent ve kır ayrımı "en büyük maddi ve entelektüel iş bölümü" olduğundan, iş bölümünü ortadan kaldırmaya yönelen devrimci mücadelenin amacı da bu ayrımın ortadan kalkması olacaktır. Kent ve kır arasındaki karşıtlık, barbarlıktan uygarlığa geçişle belirmiştir. Kentin varlığı aynı zamanda yönetimi (iktidarı), polisi, vergileri zorunlu kılmıştır. İlk kez kent kır ayrımıyla topluluk, işbölümü üzerine kurulu iki büyük sınıfa ayrılmıştır. Kentte nüfus, üretim araçları, sermaye, zevkler ve gereksinimler toplanırken kır, yalnızlığın ve dağınıklığın alanı olmuştur" (Bumin, 1999; s. 111-112).

Fakat Marksist kuramda bütün kötülüklerin anası gibi sunulan "sanayi kentleri" son kertede insanın doğasına ve geleceğine hizmet edecek tarihi bir aşamanın da adıydı. "Endüstri devrimi gibi proletarya da kentte doğmuştur. Böylece Marx ve Engels için Françoise Choay'ın sözleriyle, kent çifte rol oynamaktaydı: "yabancılaştırıcı" ve "kurtarıcı". "XIX. yüzyılın endüstri kenti, bu diyalektiğin belki bir sonucu, bir anıdır." Engels'in "modern sosyalizmi", "antik kölelik" olmadan düşünememesi gibi endüstri kentinin modern köleleri olmadan da kent-kır ayrımı ortadan kalkmayacaktır…Ütopist sosyalistler mevcut toplumu eleştirmişler, işçilerin aydınlanmasına yardımcı olmuşlar, kent-kır karşıtlığının, ailenin, ücretli emeğin kalkması gibi geleceğin toplumuyla ilgili olumlu öneriler getirmişslerle de proletaryanın kurtuluşunun maddi şartlarını onaylayamamışlardır. Kurtuluşun tarihsel şartları yerine hayali örneklerini koymuşlar, politik devrimci eylemi tanımamışlardır" (Bumin, 1990; s. 112).

Engels'e göre büyük sanayi kentleri hep bir konut sorununa (proleterya adına) gebe olmuştur: "konut sorunu modern proletaryaya özgü bir olgu değildi; her zaman,

[11] Ütopist sosyalizmin kurucusu çoğu çevrelerce Saint Simon olarak belirtilmektedir. Bu görüş, doğru kentleşme modelleriyle "cennetin" dünyada yaşanabileceğini dile getiriyordu ve "yeni Hıristiyanlığın" dünyada bir cennet modeli sunacağını savunuyordu. Bu dönemin dini, bilim ve endüstriyi uzlaştıran "yeni bir iman" modeli olmalıydı. Bu "yeni din" kilisenin başına endüstri yöneticilerinin getirilmesini öneriyordu. Ona göre hem kapitalizmin yaşaması hem de proletaryanın mutlu olması mümkündü. Onu izleyen dönemlerde Etiene Cabet'in romanı "İcerie" böylesi bir yaşamı anlatan bir romandı. Ayrıca Robert Owen'ın New-Harmoney, Fourier'in "Tutkusal Çekim Yasası" ve Godin'in "Famalitere de Guise" adlı deneysel kent modelleri bu akımın birer devamıydı.

ezilen sınıflar bu krizden etkilenmişlerdi; bu konut sorununa son vermek için sömürünün kaldırılmasından başka çare yoktu; konut sorununu "büyük kentleri koruyarak çözmek istemek bir saçmalıktı"; bu büyük kentler de kapitalizm ile birlikte ortadan kalkacaktı (geleceğin toplumunda yiyecek ve konutun dağıtımını düzenleme çabası bir ütopyadan öteye geçemeyecektir)" (Bumin, 1999; s. 11). Bu yönüyle Engels bu soruna çare aramak çabasında olan ütopistleri yoğun bir şekilde eleştirmektedir.

Tüm bunların neticesinde "Marxizm için kentler, işçilere sunduğu şartlar bakımından kötü, tarihsel gelişim içinde oynayacakları vazgeçilmez rol bakımından ise gereklidir. Kentler kapitalizmin ürünü oldukları gibi onu ortadan kaldıracak tohumları da içinde taşımaktadır. Gerçek anlamıyla kentlerde sürmekte olan toplumsal mücadele hedefine ulaştıktan sonra, ilk büyük işbölümü olan kent-kır ayrımının yok olmasıyla kentin tarihi de kapanacaktır. Görüldüğü gibi bu düşünce kent olgusuna tarihsel gelişme süreci içinde tanıdığı rolden ayrı olarak yaklaşmakta, bu tarihsel gelişimin sonucunu da haber verdiğinden "geleceğin kenti"nin nasıl olacağını geleceğe bırakmaktadır. Marxizm yalnızca "ütopist sosyalistlerin" ideal kentlerine karşı çıkmamakta, geleceğin kenti üzerine şimdiden başlayacak bir arayışın da önünü kapatmaktadır" (Bumin, 1999; s. 115). Çünkü ona göre "son aşamada ortaya çıkan ileri toplum modeli olan sosyalist düzende, bütün bu sorunlar kendiliğinden aşılacaktır" (Tuna, 1987; s. 17). Bu nedenle kent üzerine şimdiden yapılacak tartışmalar (beklenen "geleceğin sosyalist kentlerinin" nasıl olacağı hakkında) gereksiz ve anlamsız olacaktır.

Marxs ve Engels'in kentleşmeye dair söylemleri kendilerinden sonra, sistemin göreli yükselişiyle birlikte, düşünürlerin pek de dikkatini çekmedi. Fakat ilerleyen dönemlerde kentlerin büyük sorunları ve bu sorunların kaynağının kapitalist sistem olduğunu ispatlayan büyük krizler (kentsel ve ekonomik anlamdaki), tekrar Marxist düşünürleri gün yüzüne çıkarmıştır ve pek çok düşünür ve teorisyen yine Marxizmi merkeze alan kent kuramları geliştirmeye başlamışlardır. "İleri sanayi toplumlarında ortaya çıkan kentsel eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin sonucu ortaya çıkan sorunlar - çöküntü alanları, düşük nitelikli alanlarda oturan göçmenler, kent yoksulları, konut sıkıntısı, çevre kirliliği vb.- toplumun genel işleyiş kurallarıyla ilgilenen Marxist kuramcıların, kent ve kentsel alanlarla da özel olarak ilgilenmelerine neden olmuştur. Bunun yanında kamunun kentsel alanlara müdahalesi, 1960 sonrası gelişen refah harcamaları, artan tüketim ve özellikle artan konut mülkiyeti gibi konularda da, Marxizm'in yeniden yorumlanmasına yönelik bazı girişimlere kaynaklık etmiştir. Örneğin Lefebvré, kentsel alanların üretim metaı haline geldiğini ve gelişen kapitalist

sermayenin kar elde etmek için kentsel toprakları üretmek zorunda olduğunu idealize etmektedir. Hatta kapitalizmin bugünkü evresinde gündemde olan konunun kentsel devrim olduğunu söylemektedir" (Erder,2006; s. 26-27). 1970'lerin başlarından itibaren eleştirel kent teorisi Castells'ın öncülüğünde "yeni sorular" sormaya başlamıştır (Kurtuluş, 2005).

1.18.3.1. Castells ve Kentsel Kriz

Markist kuramı merkeze alan kent teorisyenlerinden birisi de Castells'tır. Onun en önemli görüşlerinden birisi "kentsel kriz"dir. Ona göre kentlerdeki "ekonomik sistemin (yapının)" üç farklı sacayağı vardır. Bunlar üretim, tüketim ve dağıtımdan oluşmaktadır. Kentsel krizin de kaynağında, bu üç unsurdan kaynaklanabilecek problemler yatmaktadır. Bu unsurların birbiri ile olan sıkı ilişkileri, birinde ortaya çıkabilecek problemi diğerlerine de yansıtarak bir kriz ortamı oluşturabilme potansiyelleri yüksektir. Castlles'a göre, "ileri kapitalist ülkelerin kentlerinde"ki görüntü artık buraların birer "yoğun tüketim merkezleri" haline geldiklerini göstermektedir. Tüketimin yoğun olduğu yerde "üretimin" dolayısıyla da "emeğin yeniden üretimi" de söz konusu olabilmektedir. Böylelikle tüketimin devamlılığı da sağlanmış oluyordu. Ayrıca yeniden üretim için "kitlesel tüketim" de özendirilerek üretimin istikrarı sağlanmaktadır. Örneğin kentlerdeki konut, eğitim, eğlence ve sağlık gibi konular "temel ihtiyaçlar" düzeyinde algılanarak hem üretim(leri) hem de tüketim (leri) istikrara kavuşturularak sürekli kılınmış oluyor. Fakat kentsel krizin temelini de işte bunların üretiminde, aynı zamanda tüketiminde ve dağıtımında "kapitalizmin doğasından kaynaklanan çatışma" kökenli sorunlar yatmaktadır. Patronların (sermaye sahiplerinin) "kar beklentisi" ve "gereksinim duygusu" arasında oluşan farklar; ayrıca bir malın "kullanım değeri" ile "değişim değeri" arasındaki farklarının büyüklüğü, sistemin işleyişinde çeşitli sorunları (kriz niteliğinde) ortaya çıkarmaktadır. Bugünün "ileri kapitalist kentleri"nin bu sorunu (krizi) sıkça yaşamalarının kaynağında da bu gibi sorunlar yatmaktadır. Bu noktada Castells bu sorunları çözmekle görevli olan kurumun da "devlet" olduğunu dile getirmektedir. Castells devletin bu konuda tıpkı bir hakemlik rolü varmış gibi, dengeleyici bir duruşla, bu krizlerden kurtulmayı sağlayacak bir kurum olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle devletin ne kadar gücü varsa, o nispette de krizleri çözebilme, sonlandırabilme yeteneğinin olduğunu dile getirmektedir. Örneğin sistem içinde aşırı derecede konut fazlasının olması fakat talebin son derece düşük olması bir kriz ortamına gebedir. Kapitalist sistemin doğası

gereği bu krizin başka alanları da etkileme olasılığı yüksektir. Hatta başka alanlara sıçraması beraberinde "kitlesel bir kriz" ortamını dahi getirebilir. İşte bu noktada devlete düşen görev "talebin arttırılmasını sağlayarak sistem içindeki fazlalığın emilmesini" mümkün kılmaktır ve böylelikle "potansiyel bir kriz" ortamını yok etmektir. Ayrıca kentsel yapı içinde devletten beklenen bir diğer konu da, kentsel sistem içinde bireylerin, "karlılık düzeyi düşük işlerle uğraşmayacağından hareketle" sistemin devamlılığını ve işlerliğinin sürekliliği adına bu alanlara yatırıma yönelmesidir. Böylece kar marjı düşük alanların da ekonomik süreç açısından canlı kalması sağlanarak, "azalan karlılık" eğilimi ortadan kaldırılarak "kentsel sistemin" doğabilecek krizlerinin önüne geçilmiş olacaktır. Devletin bu sorunları aşabilme kabiliyeti de kentsel yaşamda doğabilecek "sınıf çatışmaları"nın da ortadan kalkmasını sağlayacaktır (Castels, 1977).

"Kent sorunu, esas olarak bütün toplumsal grupların günlük yaşamının temelinde yer alan, ortak tüketim araçlarının örgütlenmesi ile ilişkilidir: Konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım gibi. Gelişmiş kapitalizmde bu, bir yandan (sermayenin ve üretimin araçlarının yoğunlaşması sonucunda) tüketimin artan toplumsallaşması, diğer yandan da tüketim araçlarının üretimi ve dağıtımındaki kapitalist mantık arasında oluşan temel çelişkiyi ifade eder. Bunun sonucunda ortaya çıkan halk protestoları, gündelik varoşluların ortak maddi koşullarının iyileştirilmesini talep ederken bu sektörde derinleşen bir krize de neden olurlar. Bu karşıtlığı ve bunu izleyen çelişkileri çözmek için devlet kente, giderek daha fazla müdahale etmektedir; ancak sınıflı toplumun bir ifadesi olarak, devlet pratikte sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki güç ilişkilerine göre hareket etmektedir" (Castells, 1997; s. 14). Yani Castells çoğu zaman teoride "dengeleyici" olması gereken devletin, son kertede sınıfsal bir fark gözetebileceğini dile getirmektedir. Böylesi bir durum da sorunları çözümde problemler doğuracaktır. Bunun sonucunda "kent sorunu devleti, günlük yaşamla giderek daha fazla ilişkili hale getirir ve siyasi krizlere neden olur" (Castells, 1997; s. 14). Castells'a göre günümüz kentleri teknolojik yaşamın merkezde olduğu kent modelleridir. Ona göre teknoloji mekanı değiştirmekte ve değişen mekan da toplumu, yani kentsel hayatı değiştirmektedir. "Kent ve ekoloji sorunlarının, siyasi yansımaların toplumsal değişime yönelik eylemlere dönüşümü, bu sorunların hakim sınıfların ideolojik kategorileri ve modelleri ile tanımlanması sonucunda büyük ölçüde saptırılmaktadırlar. Kente ve çevreye yönelik ideolojiler, gelişmiş kapitalizmdeki yeni çelişkileri ifade etmekle birlikte, bunlar devlet "teknokrasisinin ideolojik terimleriyle"

çarpıtılmaktadır. Değindiğimiz mekanizma şu şekilde işlemektedir: gelişmiş kapitalizmde ortaya çıkan toplumsal sorunlar, mekan ve doğanın örgütlenme biçimlerinden kaynaklanmakta; bu biçimler ise üretken teknolojilerin zorunlu evrimi sonucunda ortaya çıkmaktadır" (Castells, 1997; s. 16-17). Castells bu durumu iki farklı şekliyle şematize etmektedir (bkz. Şekil 1).

Böylece teknolojik ilerlemenin bir ürünü olan günümüz kentleri Castell'a göre beraberinde yoğun nüfuslu kentleri ortaya çıkarmıştır. Fakat hızlı bir sürecin eseri olan bu kentleşmeler herkes tarafından eşit nispette değerlendirilemedi. Bu durum beraberinde toplumsal düzensizlik ve sınıfsal bir hiyerarşi getirmektedir. Bu düzensizliğin bir eseri olarak da sorumsuz davranış şekilleriyle doğal ortamı işgale dönüştü ve bu sürecin bir eseri olarak beraberinde de insanın kendi doğası da kentsel yaşam alanıyla birlikte bozuldu. "Kentsel örgütlenme yalnızca mekansal formların basit bir şekilde düzene sokulması anlamına gelmez; bu formlar daha çok hane halklarının günlük tüketim biçimlerinin ortak olarak ele alınması sürecinin bir ifadesidir. "Kent krizi" bu nedenle derinden hissedilmektedir. Zira buradaki sorun yalnızca "yaşam çevresinin" bozulması değil yaşam niteliğinin bozulmasıdır ki bu da fiziksel çevreden çok yaşam biçimi ya da yaşamın kendi anlamıyla çelişkilidir" (Castells, 1997; s. 28). Örneğin daha öncelerde barınma ihtiyacını karşılamaktan öteye gitmeyen konut ihtiyacı, artık günümüz kentlerinde "(en temel eşitsizlik), ulaşılabilen konut pazarının türünü sınırlayan gelir düzeyi ile ilişkilidir; ancak bununla da bitmez. Ekonomik ve toplumsal kaygılar yoluyla bir mülke ulaşmanın her adımında ortaya çıkar; bu durum konutu bir ürün olduğu kadar toplumsal konumu ifade eden bir araç olarak gören bakış açısına ya da başka bir deyişle "niceliksel" olduğu kadar da "niteliksel" olan bir bakış açısına kadar uzanır" (Castells, 1997; s. 35).

Ayrıca Castells "insan doğasının" bozulduğu bir kentsel kriz ortamını şöyle örneklendirerek duruma somutluk kazandırmaktadır; "ortak ulaşım, sıkışıklık, baskı, zorunlu zamanlama ve New York metrosunda olduğu gibi kişiye yönelik tehlike (gasp, hırsızlık vb.) ile eş anlama gelmektedir. Bu nedenle herkes yalnızca bundan kaçmayı, bağımsızlaşmayı, sınırlanmamış kişisel hareketlilik kabiliyetini istemektedir; böylece "ihtiyaç", yaratılmış olmaktadır ve "pazar", tüketicinin talebini karşılamak üzere beklemektedir. 'Artık "kişisel özgürlük için araba" dönemidir'. Bir kez bu döngü başladığında, bunu durdurmak olanaksızdır. Kentler, saçmalık derecesinde bireyselleşmiş bir trafik yapısının ağırlığı altında büyümekte, sıkışıklık sürekli bir tehlike haline gelmekte ve hava kirliliğinin en temel nedenini oluşturmaktadır. Yol

yapım aletlerine yapılan büyük miktarlardaki yatırım, yaratılan sorunların çözümüne yetişmemekte ve giderek artan sayılarda insanı fiziksel özürlü konumuna getiren trafik kazaları zorunlu bir şiddet olarak kabul edilmektedir. Hem teknik hem de toplumsal olarak, büyük metropoliten alanlarda bireysel otomobil sahipliğinin ayrıcalıklı bir ulaşım aracı olarak hüküm sürmeye başlaması toplumumuzun en büyük "saçmalıklarından" birisidir. Ancak, ekonomik bakımından kapitalizmin bugünkü yapısı içinde bir zorunluluk haline gelmekte ve saldırganlığın gelişmesiyle zorunlu bir koz olmaktadır. İşte tam bu noktada, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çelişki olarak adlandırılan durum, somut olarak ortaya çıkmaktadır…Hareketliliğin bir aracı olarak otomobile duyulan ihtiyaç, kentsel örgütlenme ve ortak ulaşımın örgütlenme biçimi nedeniyle bir zorunluluğa dönüşmekte; böylece yeni bir eşitsizliğin kaynağını oluşturmaktadır: Bir yandan gelir düzeyi, hareketlilik kabiliyetini ve bireysel emniyeti, kullanılan aracın niteliğine ve bunun kullanımındaki fiziksel ve psikolojik hakimiyete (bu toplumsal olarak da belirlenmektedir) bağlı olarak belirlerken, öte yandan da otomobile bu aşırı bağımlılık ayrımcılığın yeni kaynaklarını yarattığı için, otomobil kullanmayanların tümü, fiilen özürlü olarak görülmekte ve daha fazla zarara uğramaktadır, zira kent-içi ulaşım bireysel araçlara bağlı hale gelmektedir…Yetersiz koşullardaki konutlarda oturan çok sayıda grubu, televizyondan başka çok az tüketecek şeye sahip hareketsiz insanı, çok sayıda "yaşayan ölüyü" ve gelecekte otomobil satın alacak (ya da çalacak) çok sayıda kişiyi unutmaktayız. Bütün bunlar gelişmiş kapitalizmin günlük baskı ve toplumsal eşitsizlik biçimleridir" (Castells, 1997; s. 47-48). Böylesi bir durum da tamamiyle bir "kentsel kriz" ortamıdır. Ayrıca bu sorunların birer krize dönüşmesi (büyük ölçekli olması) kendisinden başka pek çok sorunu etkilemesine de bağlıdır. Bu noktada "görünen o ki, ortak-tüketim sürecinin yalnızca şu veya bu elemanıyla değil, sürecin tümüyle ilgilenmek gerekmektedir. Artık ulaşıma müdahale etmeden konutu düzenlemenin (ya da tam tersi) olanağı yoktur; aynı şekilde, artık "kentsel sorunlar" değil, kent sisteminin krizleri ve çelişkileri vardır" (Castells, 1997; s. 49).

1.18.3.2. Harvey: Sosyal Şehir ve Sosyal Adalet

Castells gibi bir başka Marxist kent kuramcısı da David Harvey'dir. Harvey'e göre de kentsel sistemdeki eşitsizlikler "ileri sanayi toplumunun" kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Harvey, özellikle kentsel mekanın kendisinde ortaya çıkan "rant sorununa" özel bir değer vermektedir. Ona göre kentsel rant kapitalist büyüme

sürecinin doğasında varolan bir gerçekliktir. Sistem büyüdüğü nispette de bu rant artmaya devam edecektir. Sanayi kapitalizmi de sürekli bu rantın artması yönünde teşviklerde bulunmaktadır (Harvey, 2003). "Kentsel rant yaratmada artı ürünün yeniden paylaşımındaki önemine dikkati çeken Harvey'e göre sanayi kapitalizmi, kendi ürettiklerine etkin bir talep yaratabilmek için kentleşme ve kentleşme ile ilgili yatırımları sürekli olarak genişletme kararı almaktadır" (Erder, 2006; s. 45). Çünkü Harvey'e göre sanayi kapitalizminin istediği tüketim çılgınlığı ve talep yoğunluğunun yaşanabileceği en uygun yaşam alanları kentsel mekanlardır. Bu nedenle kentleşme düzeyi ne kadar yüksekse tüketim de o kadar yüksek düzeyde olacaktır. Bu durum ayrıca talebi de sürekli diri tutarak artık ürün oluşmasını engelleyecek, oluşanı da eritme yönünde katkısı olacaktır. Çünkü Harvey'e göre; "kentsel yatırımlar kapitalist sistem içindeki artığın emilmesini de sağlayacaktır" (Erder, 2006). "Kentsel yaşam, artık ürünün (nasıl belirlenirse belirlensin), kentin bazı şekillerinde (duvarlarla çevrili bir kale veya günümüzün büyük bir alana yayılmış metropolü olsun) yoğunlaşmasına dayanır. Kentsel yaşam bu yüzden, toplumsal artığın (nasıl belirlenirse belirlensin) coğrafi yoğunlaşmasını gerektirir. Örneğin fiyat belirleyici piyasalar dar bir temelde işlev göremez, işleyebilmeleri için mekanda etkili bir iktisadi bütünleşme gerekir. Ekonomide mekansal bütünleşme fiyat belirleyici piyasaların ve kentsel yaşamın evrimi, toplumsal artığın yaratılması, harekete geçirilmesi ve yoğunlaştırılması ihtiyacı yoluyla ayrılmaz bir şekilde karşılıklı ilişki içindedir. Kentsel yaşamın toplumsal bir biçim olarak sürdürülebilmesi için bir mekan ekonomisinin yaratılması gerekir. Genişletilmiş yeniden üretim ve kentsel yaşam ölçüsünün değişmesi de, (coğrafi açıdan) yaygınlaşan veya yoğunlaşan bir mekan ekonomisi gerektirir. Bu mekan ekonomisinde mal ve hizmetlerin akışı, daha fazlasını yoğunlaştırmak üzere "artı-değeri" dolaşıma sokan sürecin elle tutulur ifadesidir….Bu yüzden kentsel yaşama dayalı bir mekan ekonomisini, artık ürün yaratan, koparan ve yoğunlaştıran bir araç olarak modellemek daha gerçekçi olacaktır" (Harvey, 2003; s. 216-217). "Kentler, toplumsal olarak belirlenen önemli oranda artık-ürünün harekete geçirilmesi, koparılması ve coğrafi olarak yoğunlaştırılması yoluyla yaratılan yapılanmış biçimlerdir….Toplumsal olarak belirlenen "artık-ürünün" coğrafi bir yoğunlaşması yoksa kentsel yaşam da olmaz. Kentsel yaşamın belirlediği her yerde, bunun tek geçerli açıklaması, bu toplumsal artık-ürünü yaratan, harekete geçiren, yoğunlaştıran ve yönlendiren süreçlerin analizinde yatar" (Harvey, 2003; s. 218-219).

Tüm belirlemelerden de anlaşıldığı gibi Harvey'e göre bir kentsel yaşamın belirli bir mekanda ortaya çıkabilmesi için öncelikle "artık-ürün"ün ortaya çıkması gerekir. Artık-ürünle birlikte ekonomik bir yoğunlaşma ortaya çıkabilecektir. Çünkü ona göre ekonomik sirkülasyonun kaynağı (temeli) "artık-ürün"dür. Kentsel yaşamda ekonomik temellere dayanan bir birlikteliktir. Bu nedenle kentsel bütünlüğü/birlikteliği sağlayan şey de temelde yine "artık-ürün" olmaktadır. Artık ürün bu nedenlerle (doğal olarak) ekonomiyi kentsel anlamda), ekonomik aktivitelerde yoğunlaşmayı (nüfus anlamında), yoğunlaşma da sosyal ilişkileri ve sosyal ilişkiler de beraberinde "kentsel bütünlüğü" sağlamaktadır. Tüm bunlardan hareketle de kentsel mekanı anlamlı kılan (değerli, başka bir değişle de ranta açık olması) iktisadi bütünleşmedir ve bu bütünleşmenin temelinde de "artık-ürün" vardır. Bu durumun gözden kaçırıldığı tüm kentsel mekan analizleri, eksik kalmaya mahkumdurlar, çünkü kentin doğasını anlamaktan uzak olacaklardır (Harvey, 2003).

Kentsel birlikteliği doğru anlayabilmek için onun doğasının son derece iyi anlaşılması gerekmektedir. Bununla birlikte bu doğru anlamlandırmaları doğru bir şekilde kavramlaştırmamız gerekmektedir. Bu nedenle kentsel analizler adına daha baştan bu tür hatalara düşmek bizleri son derece yanlış sonuçlara hatta boş çırpınışlara sürükleyecektir. "Kentsel sistemin yörüngesini (doğasını) anlamak istiyorsak içerdiği, işlevsel ilişkileri ve bu yörüngeyi değiştirebilecek toplumsal süreçlerle mekansal biçimlerin bağımsız özelliklerini anlamak zorundayız" (Harvey, 2003; s. 48).

Harvey'e göre kentler, ezeli ve ebedi değillerdir. İnsanlık tarihi insan oğlunun yarattığı binlerce kent örnekleriyle doludur (pek çoğunun son bulduğu gerçeğine rağmen). Kentsel yaşam doğanın bahsettiği, "doğal bir ortam" değildir. Bir inşa sürecidir ve yaratıcısı insanın kendisidir. İnsan tarafından yaratılır ve temel amacı da toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Bu işlemini devam ettirdiği sürece de varlığını devam ettirecektir. Onun insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi adına, insanlara sunabileceği en büyük olanak "ekonomik aktivitelerin" sürdürülebilir olmasıdır. Bugün dünyanın en büyük kentleri, ekonominin en iyi sürdürülebildiği kentlerdir. Ekonominin en iyi sürdürülebildiği kentler, en yoğun kentlerdir. En yoğun kentler ise en popüler kentlerdir. En popüler olanları ise "mekansal rantın" (mekansal ekonominin) en yüksek olduğu kentlerdir. Tüm bu nedenlerle kentsel yaşam, bireylerin yaşamları adına ve genelde de insanlık tarihi adına çok önemli bir yere sahiptir. "Kentsel yaşam, toplumsal sürecin özel bir eğilim biçimi olarak görülebilir. Bu süreç insan tarafından yaratılan, mekansal olarak yapılandırılmış bir çevrede gelişir. Kent bu

yüzden elle tutulabilir, inşa edilmiş bir çevre -toplumsal ürün olarak bir çevre- şeklinde görülebilir" (Harvey, 2003; s. 181).

Harvey'e göre kentsel yaşam mekanda bütünleşmeyi (yoğunlaşmayı) başka bir tabirle de bir araya gelebilmeyi gerektirmektedir. Fakat bu birliktelik daha çok ekonomik temeller üzerine kurulan (inşa edilen), sosyal bir birlikteliktir. Kaynağını daha öncesinde de belirttiğimiz gibi "artık üründen" alan bu ekonomi temelli birliktelik: kaynaklara erişim, taleplerin çakışması gibi pek çok problemi de beraberinde getirmektedir ve doğası gereği eşitsizlikleri içinde barındırmaktadır. Bu eşitsizliği doğasında barındıran "birliktelik" aslında ironik bir durum sergilemektedir. Çünkü eşitsizlik kentsel yaşamın doğası gereği olsa da büyüdüğü nispette sosyal çalkantılara dönüşmekte ve bu çalkantılarla da varlığının devamı için gerekli olan mekansal bütünleşmeyi (mekanda birlikteliği/bir arada olmayı) tehdit etmektedir. Bütünlüğün devamlı olabilmesi için kentsel huzur, kentsel huzurun da sürekliliği için "sosyal adalet" gerekmektedir. Aksi taktirde "sosyal adaletin" kentsel yaşamda var olmaması onun "varlıksal" (devamlılığı, sürekliliği ve yaşamı adına) bir probleme sahip olduğunun ispatı olmaktadır. "Sosyal adalet kavramı, içine "en iyi toplum" görüşümüzü koyacağımız kavram değildir, daha kısıtlı bir kavramdır. Adalet esas itibariyle, çatışan talepleri çözmek için bir ilke (ya da ilkeler kümesi) olarak düşünülebilir. Bu çatışmalar değişik şekillerde oluşabilir. Sosyal adalet, bireysel ilerleme arayışında toplumsal işbirliği yapma (bireyin mutluluğu, toplumsal/kentsel birlikteliğin mutluluğundan geçmektedir) ihtiyacından doğan çatışmalar için, adil ilkelerin uygulanmasıdır. İşbölümü yoluyla üretimi arttırmak mümkündür: Bu durumda ortaya çıkan soru, üretimin meyvelerinin sürece katılanlar arasında nasıl dağıtılacağıdır. Bu yüzden "sosyal adalet ilkesi", ortak iş yapılması sürecinden doğan yararların dağıtımında ve yüklerin tahsisinde uygulanır. Aynı zamanda üretim ve dağıtım faaliyetleriyle ilgili toplumsal ve kurumsal düzenlemeleri de kapsar. Dolayısıyla gücün ve karar verme yetkisinin konumu, etkinin dağılımı, sosyal statü ihsanı, faaliyetleri düzenleyecek ve denetleyecek kurumlar ve benzerleriyle de ilgilenilecek şekilde genişletilebilir. Bununla birlikte, bütün bu durumlarda asıl mesele hem bireylere, gruplara, örgütlere ve bölgelere uygulanan dağıtımı hem de bu dağıtımın sağlanmasına yarayan mekanizmaları değerlendirmemize yardımcı olacak bir ilke arayışımızdır. Kısacası aradığımız, adil yolarla sağlanan adil bir dağıtım şartnamesidir" (Harvey, 2003; s. 94).

Ayrıca Harvey'e göre, "sosyal adalet"in eksikliğinden kaynaklanan bir takım "yapay kıtlık"lara da kentsel yaşam içinde rastlamak mümkündür. Bu "yapay kıtlık"lar

konusundaki en önemli örneklerden birisi de kentsel arazinin kıt olduğu gerekçesiyle ortaya çıkan "konut" problemidir. "Bu genel çerçeve içinde Harvey, göçmen konut alanlarının oluşma sürecini, kentsel arazi kullanım kuramıyla açıklanan; kentsel alanlarda yaratılmış olan, kentsel arazi kullanımı adına ortaya çıkan rekabete bağlamaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin, kıt kaynakların etkin dağıtımını sağladığını, yaratılmış (inşa edilmiş) mekan olan kentsel alanların kıtlığının ise toplumsal olarak (suni/yapay olması yönüyle) belirlendiğini ve yapay (sonradan üretilen/ortaya çıkan/suni) bir kıtlık olduğunu ileri sürmektedir. Bu oluşumun ancak toplumsal olarak denetlenmiş kentsel arazi politikası (diğer değişle kentsel arazilerin özel mülk olmaktan çıkarılması) ve yine toplumsal olarak denetlenen bir konut üretim sektörü ile mümkün olabileceğini ileri sürmektedir" (Erder, 2006; s. 45). Buradan hareketle de Harvey'in kentler adına "önemli" olarak kabul ettiği şeyin "bütünlük/bir aradalık" olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle de tüm süreçlerin kent adına, bu amaca hizmet etmesi gerektiği yönünde belirlemelerde bulunmaktadır. "Artık ürün" değerlendirmesi, kurumsal yapılar, ekonomik yeterlilik, konut problemi ve "sosyal adalet" gibi pek çok değerlendirmesinin temelde bu amaca hizmet etmesi gerektiği yönünde çıkarımlarda bulunmaktadır.

1.18.4. Simmel: Metropol Kentinin "Sosyal Psikolojik" Çözümlemesi

Şimdi de buraya kadar olan teorik derlemeden farklı olarak kentin "sosyal psikolojik" yönüyle yani bireylere olan etkileri ile ilgilenen kuramlara değinelim. Bu konuda ilk olarak Georg Simmel'e değinilecektir. Simmel, "Amerika'da "Cominite" üzerindeki incelemeleri ve yabancılaşma konusuna getirdiği katkılarla tanınmıştır. Ayrıca Avrupa toplumlarının geleneksel ve birbirine bağlı cominite şeklinden sanayileşmiş ve kentsel bir toplumun karmaşık biçimlerine geçişte ortaya çıkan sorunlar üzerinde duran Simmel, çalışmalarında birincil derecedeki toplumsal ilişkiler üzerinde durmuştur" (Tuna, 1987; s. 56). Simmel bu çalışmalarıyla "Tonnies'in fikirlerini özellikle kent çevresine uyarlamıştır. "The Metropol and Mental Life" adlı makalesinde, kent yaşamı herkesin birleştiği bir kişilik tipi (tektipleştirme) yaratır, görüşünü tartışmıştır. Bu tip bir yaşam anlayışı kent yaşamının koşuşturmasını, karmaşıklığını ve çıkarcılığını hızlandırır yöndedir. Pazar ekonomisinde kent; para, kişisel kazanç, rasyonel çıkar hesaplaşması ilişkilerinin temel formlarını ortaya koyar. Duygu ve hobileri biçimlendirmeye bu hızlı yaşam biçiminde zaman yoktur. Simmel tartışmalarından hareketle, kentsel yaşamda koşuşturan bireyler, heyecanlarını

kaybederek kapalı ve çekingen hale gelmektedir. İnsanlar arası ilişkilerde "birey" esasından ziyade bireyi bir "obje" olarak algılama ön plana çıkmaktadır" (Tatlıdil, 1992; s. 37). Simmel'in "insan ilişkilerini merkeze alan ve bu ilişkilerin sürecine önem veren yaklaşımı büyük şehirler çevresinde ortaya çıkan bir çok değişikliğin ele alınmasında "sosyal psikolojik" bazı veri ve ölçütlerin oluşmasını sağlamıştır" (Tuna, 1987; s. 57).

Simmel metropol yaşamını ele alırken, kentsel yaşamın tarihsel süreçte yaşadığı evrimi ve dönüşümleri de göz ardı etmemektedir. O bu sürecin geldiği günümüzdeki noktayı, bedensel var oluşumuzun doğayla giriştiği mücadeledeki en son dönüşümünün modern dönem kentleri yani "metropol yaşam tarzı" olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle tarihsel süreçteki "kentli insan" modelinden çok farklı olan bir insan modelinin ortaya çıktığı, çünkü yaşam alanının artık çok farklı olduğunu dile getirmektedir. Bu değişim ve dönüşümün de faydalı yönleri olduğu kadar sorunlarının da olduğunu vurgulamaktadır. "Modern yaşamın en derin sorunları, bireyin etkin sosyal kuvvetler; tarihsel miras, dışsal kültür ve yaşam tekniği karşısında varoluş özerkliğini ve bireyselliğini muhafaza etme amacından kaynaklanır. İlkel insanın bedensel varoluşu için doğayla yaptığı mücadele, en son dönüşümüyle bu modern biçime ulaşmıştır. On sekizinci yüzyıl, insanı, ahlak açısından ve ekonomik olarak devletle ve dinle bütün tarihsel bağlardan kendisini kurtarmaya çağırmıştı. (Böylece) insanın özünde iyi ve umumi olan doğası, engellenmeksizin gelişti. On dokuzuncu yüzyıl ise, daha çok özgürlüğe ek olarak, insanda ve çalışmalarında işlevsel uzmanlaşma talep etti; bu uzmanlaşma bir bireyi öteki ile kıyaslanamaz ve her bireyi mümkün olan en üst düzeyde vazgeçilmez hale getirdi. Bununla birlikte yine bu uzmanlaşma, her insanı bütün ötekilerin destekleyici etkinliklerine daha doğrudan bağımlı hale getirdi. Nietzsche, bireyin bütünüyle gelişmesinin koşulunu, bireyler arası mücadelenin en acımasız biçimde yapılması olarak görür; sosyalizm ise, aynı nedenle, bütün rekabetin bastırılması (gerekliliğine) inanır. Böyle de olsa, bütün bu duruşlarda aynı temel motif iş başındadır: kişi, sosyo-teknolojik bir mekanizma tarafından aşağılanmaya ve yıpratılmaya direnç gösterir. Özellikle modern yaşamın ve ürünlerinin içsel anlamına, kültürel bedenin ruhuna ilişkin bir araştırma da, doğrusu istenirse, metropol gibi yapıların, yaşamın birey ile üstün birey içerikleri arasında bir eşitlik sağlaması şeklindeki sorunun çözümünü aramalıdır. Böyle bir araştırma kişiliğin, dışsal kuvvetlere uyarlanırken nasıl uzlaştığı sorusunu cevaplamalıdır. Benim görevim de burada budur" (Simmel, 1996; s. 81).

Ayrıca Simmel'e göre metropol yaşamının "psikolojik temeli" onu çok hızlı ve akılcı yaşam tarzına (aklın ön plana çıktığı, zihinsel süreçlerin hızlı yaşandığı) dayanmaktadır. Hatta ona göre, metropol kentinin bu yönü, onu, kırsal yaşam tarzından ayıran en büyük ve aynı zamanda en belirgin yönüdür. "Metropol tipi bireyselliğin psikolojik temeli, dışsal ve içsel uyarıların hızlı ve müdahalesiz değişiminden kaynaklanan sinir uyarımının güçlendirilmesinden ibarettir. (Metropol yaşamının anlık, aynı yolla gelen fakat farklı sonuçlar üreten uyaranlarının yoğunluğu, tek bir hamle ile -kırsal yaşamdaki gibi- algılanmasını ve anlaşılmasını engellemektedir. Birbirini takip eden bu hızlı/anlık değişimler, metropol bireyinin zihninde düşük algılama düzeyinin oluşmasını ortaya çıkarmaktadır)[12] Bunlarsa metropolün yarattığı psikolojik koşullardır. Karşıdan karşıya caddenin her geçilmesiyle, ekonomik ve sosyal yaşamın, çalışma yaşamının temposuyla ve çoğulluğuyla kent, zihinsel yaşamın duyusal kurumları açısından, kasaba ve kır yaşantısıyla derin karşıtlık oluşturur. Metropol, ayrımcı bir yaratık olan insandan kırsal yaşamın yaptığından farklı bir düzeyde bilinçlenme oluşmasını sağlar. Kırda, yaşamın ritmi ve duyulara dayalı zihinsel hayal gücü çok daha yavaş, çok daha alışılmış (rutin) ve çok daha düzgün/düzenli akar. Daha derinden hissedilen ve daha fazla duyusal ilişkilerin üzerine kurulan kasaba yaşantısı karşısında, metropole özgü zihinsel yaşamın karakteri bu bağlamdan hareketle kesinlikle anlaşılır hale gelir. Kasaba yaşantısının ilişkileri, zihnin çok daha bilinçsiz tabakalarında köklenmişlerdir ve en rahat, müdahale edilmeyen alışkanlıkların sarsıntısız ritminde büyürler. Ancak "akılcı bireyin" mekanı, zihnin saydam bilinçli üst tabakalarındandır ve "akılcı birey" içsel güçlerimizin en uyarlanabilir olanıdır. Akılcı birey, değişme ve fenomenin karşıtlığına uyum sağlamak için hiçbir şok ve içsel kalkışma istemez; ama daha tutucu zihin, yalnızca bu kalkışmalar vasıtasıyladır ki olayların metropole özgü ritmiyle uyum sağlar. Böylece, hiç kuşkusuz binlerce bireysel değişkeni bulunan metropol tipi insan, köklerinden koparak dışsal çevrenin akımlarından ve aykırılıklarından kendisini koruyacak bir organ geliştirmiş olur. Yüreği yerine "aklıyla" tepki verir. Bu sayede, yükselmiş bir kavrayış, zihinsel ayrıcalık kazanmış olur. Bu durumda da metropol yaşantısı, metropol insanında, yükselmiş kavrayışı ve aklın üstünlüğünü ön plana çıkarmış olur. Metropol fenomenine yönelik tepkime, duyarlılığı en az olan ve kişiliğin derinliklerinden oldukça uzak olan, o organa (beyine) aktarılmıştır. Bu nedenle akıl, pek çok yöne doğru dallanıp

[12] Parantez içindeki kısım anlamayı kolaylaştırmak açısından tarafımızdan eklenmiştir.

budaklanmakta ve sayısız soyut fenomenle bütünleşmektedir" (Simmel, 1996; s. 81-82). Simmel bu betimlemeleriyle metropol insanının nasıl bir "sosyal psikolojik" atmosfere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca Simmel metropol ekonomisinin "para ekonomisi" olduğunu belirtir. Para bir çok ilişki modelinin de merkezinde yer alır. Bunun yanında ilişkilerin formelleşmesinde de işlevseldir. Çünkü bir çok noktada birincil (resmi/tanış) düzeyde ilişki olmasını gerektirmeyen irtibatları, alış-verişleri kısaca ilişkileri mümkün kılmaktadır. Ayrıca metropoldeki "para ekonomisinin" bu kadar yoğun olması onu kırsal yaşam tarzından ayıran bir başka yönüdür de. "Metropol daima para ekonomisinin yuvası olmuştur. Burada ekonomik alış-verişin çoğulluğu ve yoğunluğu, kırsal ticarete özgü darlığın müsaade etmediği bazı alış-veriş araçlarına önem kazandırır. Aslında, para ekonomisiyle "akılcı bireyin" başatlığı bağlantılıdır…Para yalnızca, herkes için umumi olanla ilgilenir: Alış-veriş değerini sorar, bütün niteliği ve bireyselliği şu soruya indirger: Kaça? İnsanlar arasındaki bütün samimi duygusal ilişkiler bireyselliklerinden temelleniyor iken, rasyonel ilişkilerde insan, hesaba, bir sayı gibi, kendi içinde birbirinden farksız bir unsur gibi katılır. İlgilenilen yalnızca nesnel, ölçülebilir başarıdır. Böylece metropol insanı, tüccarlarıyla ve müşterileriyle, hizmetlileriyle ve hatta çoğu zaman sosyal ilişki içinde bulunmak zorunda olduğu kişilerle hesaba katılır. Akılcı bireylerin (metropol bireyi) bu özellikleri, içinde bireyselliğin kaçınılmaz bilgisinin, kaçınılmaz olarak daha sıcak bir davranış tonu yarattığı küçük çevrenin doğasıyla karşıtlık yaratır. "Küçük grubun"[13] ekonomik psikoloji küresinde, ilkel koşularda üretimin malı ısmarlayan müşteriye hizmet etmesi, dolayısıyla üreticinin ve müşterinin tanış olması önemlidir. Ancak modern metropol, neredeyse tümüyle pazar için üretimle, yani üreticinin gerçek görüş alanına asla kişisel olarak girmeyen tamamen bilinmeyen satın alıcılarla doludur…İşin özüne yönelik tutum, metropolde egemen olan para ekonomisiyle öylesine açık bir ilişki içindedir ki "akılcı birey" zihniyetinin mi para ekonomisini yoksa ikincisinin mi ilkini teşvik ettiğini kimse söyleyemez. Metropol yaşam biçimi, bu karşılıklı ilişki biçimi için kesinlikle en verimli topraktır ki bu noktayı yalnızca büyük İngiliz anayasa tarihçisinin sözlerini aktararak belgeleyeceğim: "Bütün İngiliz tarihi boyunca Londra asla İngiltere'nin kalbi olmamıştır; ama çoğu zaman İngiltere'nin entelekti (akılcısı) ve her zaman da 'para çantası' olmuştur!" (Simmel, 1996; s. 82-83). Tüm bu görüşleriyle

[13] Simmel burada "küçük grup" kavramıyla geleneksel ilişkilerin ve ekonominin hakim olduğu kırsal yaşamı kastetmektedir.

Simmel, metropol yaşamı içinde duygusal bir ilişki zincirinin hakim olduğunu dile getirir. Kırsal hayat şartlarında insanın en önemli organının kalbi (yüreği) olduğunu, buna karşılık metropol insanının duygusal olamayacağını, rasyonel davranışlar sergilemesi gerektiğini söyleyerek en önemli organının aklı (beyni) olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle rasyonel ilişkilerin en önemli ölçüm birimlerinden birisinin de "para" olduğunu ve "parasal" ilişkilerin bu nedenle metropol yaşam tarzında çok önemli ve merkezi bir değeri olduğunu belirtir. Bu nedenle Simmel, kentsel yaşam tarzına dair metinlerinde, metropol insanından bahsederken, onun "akılcılığına" vurgu yaparak "entelekt" kavramını kullanmaktadır. Burada bu nedenle "entelek" kavramının karşılığı olan "akılcı birey"i kullanmaya özen göstermemiz metnin anlaşılabilirliğini arttırmak nedeniyledir.[14]

Simmel'e göre metropol hayatı insana bir "usanmışlık" hissi vererek duyarsız bir yaşam modeli dayatmaktadır. Bunun en önemli nedenini de yoğun anlık ilişkiler ve birbirine zıt/karşıt sinirsel uyarılara bağlamaktadır. Bunun yanında zevk ve tatmine dayalı yaşam formu, ilişkilerin ve olayların irdelenmesinin önüne geçerek "usanmışlık tutumu" sergilenmesine katkıda bulunmaktadır. "Usanmışlık tutumu, başlangıçta, birbirine karşıt sinirsel uyarıların hızla değişmesinden ve sıkıca bastırılmasından kaynaklanır…Zevkin sınırsızca peşine düşülen bir yaşam, kişiyi usanmış hale getirir; çünkü sinirleri, öyle uzun bir zaman için en güçlü tepkimeyi vermeye tahrik eder ki, sonunda sinirler hiçbir tepki vermez olurlar. Aynı biçimde, çoğu zararsız izlenim, değişikliklerinin hızı ve karşıtlığı dolayısıyla öyle şiddetli yanıtları zorlar ki, sinirle, çok zalimce, güçlerinin son damlasına kadar bir o yana gider gelirler ve kişi aynı çevrede kalırsa, yeni güç toplayacak zamanları da olmaz. Böylece, yeni duygulanımlara uygun enerjiyle tepki verme konusunda bir yetersizlik ortaya çıkar. Bu da, gerçekte daha sakin ve daha az değişen çevrelerin çocuklarıyla kıyaslandığında, her metropol çocuğunun sergilediği usanmışlık tutumunu oluşturur…Usanmışlık tutumunda, insanların ve şeylerin yoğunlaşması, bireyin sinir sistemini öyle üst düzeye çıkartır ki, sistem sonunda zirve noktasına ulaşır…sinirler dürtülere tepki vermeyi reddederek metropol yaşamının içeriklerine ve biçimlerine sonuna kadar uyum sağlarlar. Belli kişilerin kendini koruması, bütün nesnel dünyanın değerinin düşürülmesi pahasına sağlanır ve bu öyle bir değer düşürmedir ki sonunda kaçınılmaz olarak, insanın kişiliğini de aynı değersizlik hissine indirger" (Simmel, 1996; s. 84-85).

[14] Entelek kavramının "entelektüel" kavramı ile karıştırılmaması için böyle bir yol izlenmiştir.

Simmel her şeye rağmen metropol yaşamının diğer "ölçekteki" kentlere göre özgür yaşam alanları olduğunu söylemektedir. Ona göre küçülen yaşam alanları (küçük kentler) denetim ve özgür iradenin de küçüldüğü, daha kolay kontrol altına alınabildiği yaşam alanlarıdır. Bu nedenle de büyüyen ölçeğin kontrolünün de zor olmasına bağlı olarak bireyler daha özgür hale gelmektedirler. "Bu nedenle metropol insanı, bugün, küçük kent insanını kuşatan hırçınlık ve önyargıyla kıyaslandığında, manevi ve ince bir anlamda "özgür"dür. Çünkü karşılıklı ihtiyatlılık, farksızlık ve geniş çevrelerin "akla dayalı yaşam koşulları",[15] bağımsızlığa yaptıkları etki bağlamında, birey tarafından asla, büyük kentin en kalın kalabalığı kadar güçlü bir biçimde hissedilmemiştir. Bunun nedeni, mekanın bedensel yakınlığının ve darlığının, zihinsel anlamdaki uzaklığı aslında çok daha görünür kılmasıdır. Kişinin belli koşullar çerçevesinde kendisini, metropol kalabalığı içinde hissettiği kadar yalnız hissettiği başka bir yer olmaması, açıktır ki, yalnızca bu özgürlüğün öteki yüzüdür. Çünkü burada, insanın özgürlüğünün başka yerlerde olduğu gibi duygusal yaşamına konfor olarak yansıtılması hiçbir şekilde gerekli değildir…Metropolü özgürlüğün mekanı yapan, yalnızca, çevrenin genişlemesiyle kişisel, içsel ve dışsal özgürlük arasındaki evrensel tarihsel ilintiden ötürü alanın ve kişilerin anlık hacmi değildir. Bunun gerekçesi daha ziyade, herhangi bir kentin kozmopolitiğin mekanı haline gelmesi yönündeki görünür genişlemenin aşılmasındadır…Küçük kentin yaşam alanı, temelde, kendi kendini denetler ve otarşiktir" (Simmel, 1996; s. 86-87). Simmel buradan hareketle de bireylerin yaşam alanlarının sınırının bir anlamda onların özgürlüklerinin de sınırı olduğunu dile getirmektedir. Bireyin etkinlik alanının sonu aynı zamanda onun kendi sınırlarının da sonu olmaktadır. Bu nedenle Simmel, kentin fiziksel koşullarının, bireylerinin psikolojik algılarını derinden etkilediği saptaması yapılarak, birey-mekan ilişkisinin görünenden daha derin olduğunu ortaya koymaktadır.

Simmel ayrıca modern kentlerin inanılmaz bir işbölümünün mekanları olduğunu söylemektedir. Fakat aşırı düzeydeki işbölümünün olumlu yönlerinin olduğu kadar olumsuz yönlerinin de olduğunu belirtmektedir. Hatta ona göre bu olumsuzluk öyle üst düzeye ulaşmıştır ki bugün metropol insanında büyük bir yozlaşmaya sebebiyet vermektedir. "Kentler her şeyden önce en üst düzeyde işbölümünün mekanlarıdır. Bu yüzden Paris'te olduğu gibi, mahallelerin yeni baştan numaralandırılması gibisinden meşguliyetlerle aşırı fenomenler yaratırlar. Evlerinin üstündeki işaretlerle kendilerini

[15] Simmel'in deyimiyle "entelektüel yaşam koşulları" (metindeki kullanımıyla entelekt).

tanımlayan ve akşam yemeği saatlerinde, eğer bir akşam yemeği partisi on üç kişiden oluşuyorsa çabucak çağrılmak üzere uygun bir biçimde süslenmiş olarak hazır bekleyen kişiler vardır. Kent, genişlemesinin ölçüsünde işbölümünde giderek daha çok belirleyici koşullar önerir. Hacmi dolayısıyla büyük oranda bölünmüş bir hizmet çeşitliliği soğurabilen bir çevre önerir…Gerçekten de bazı noktalarda, bireyin kültüründe; maneviyat, hassasiyet ve idealizm açısından bir yozlaşma dikkatimizi çeker. Bu zıtlık, temelde işbölümünün büyümesinden kaynaklanır. Çünkü işbölümü bireyden olabilecek en büyük "tek yanlı başarı"yı talep eder ve gereğinden fazla ortaya çıkan tek yanlı bir kovalamaca da büyük ilerleme, bireyin kişiliğinde yokluk anlamına gelir. Bu durumdaki birey, nesnel kültürün aşırı büyümesiyle giderek daha az başa çıkabilir. Birey, belki uygulamalarında ve uygulamasından türetilen karışık duygusal durumlarının toplam bilinçliliğinde olduğundan daha da küçük, ihmal edilebilir bir niceliğe indirgenmiştir. Birey, kendi özel biçimlerinden katıksız nesnel yaşam biçimine dönüştürmek için bütün ilerlemeyi, maneviyatı ve değeri, onun ellerinden söküp alan "şeylerin" ve güçlerin, anormal büyüklükteki örgütlenmesi içinde yalnızca bir dişli haline gelmiştir. Metropolün, bütün kişisel yaşam aleyhine büyüyen bu kültürün, gerçek alanı olduğuna işaret edilmelidir. Burada, binalarda ve öğretim kurumlarında, uzayı fetheden teknolojinin harikaları ve konforu içinde, toplum yaşamının biçimlenmeleri arasında ve devletin görünür kurumları içinde, kristalleşmiş ve kişisellikten uzak öyle bir bunaltıcı maneviyat tokluğu önerilmektedir ki, söylemek gerekirse kişilik, bunun etkisi altında kendini sürdüremez…Nesnel kültürün anormal büyümesi yüzünden bireysel kültürün anormal zayıflaması, en aşırı bireysellik vaizlerinin, hepsinin ötesinde Nitzesche'nin, metropolün karşıtı olan sığınağın acı nefretinin bir nedenidir. Ama ayrıca, gerçekte bu vaizlerin metropolde bunca tutkuyla sevilmelerinin ve metropol insanlarına, en doyumsuz özlemlerinin peygamberleri ve kurtarıcıları gibi görünmelerinin de nedenidir" (Simmel, 1996; s. 88-89). Bu nedenlerle bugün metropol kentlerinin bireyleri büyük bir yozlaşma içindedir. Akılcılığına, dakikliğine, özgürlüğüne, doyumsuzluğuna ek olarak büyük bir yozlaşmanın da getiricisi olmuştur. Aşırı iş bölümü, kristalleşen mesleksel roller ve doyumsuzluk bugün bir duyarsızlığı ve "dokun-geç" ilişkisine dayalı olarak bireyi de yoz bir hale getirmiştir. Artık bireyler yozlaşan kişilikleri çerçevesinde kendilerini yanlış ve önemsiz bir sürü gösterge üzerinden tanımlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle ki farkında olmadan metropolün bu büyük cazibesi bireylerini cezp etmekte, içine çekmekte ve toplumun tüm bireylerini etkilemektedir.

Tüm bu görüşleriyle Simmel, metropol insanının yaşadığı "sosyal psikolojik" süreci gayet açık bir şekilde ortaya koymuştur. Kentsel araştırmalara bu tür bakış açısının, sistemli ilk örneklerinden biri olmasına rağmen, metropolün yaşam tarzını, bireylere olan etkisini, psikolojik "arka planını" son derece iyi bir şekilde ortaya koyabilmiştir.

1.18.5. Wirth: Kentlileşme

Wirth, "Chicago Okulu"nun önde gelen kent uzmanlarından birisiydi. Kentleşmenin bir "yaşam şekli" olduğu, ilk kez onun tarafından dile getirilmiştir. Hatta bu yaşam şekli "kırdakinden farklı" (Slattery, 2007), "modern hayat" tarzını yansıtan, kendine has bazı özellikler taşımaktaydı. Wirth'ın çalışmaları, Chicago Okulu'nun genel nitelikleriyle paralellik sergilese de; o, daha çok "kentin" mekansal/fiziksel boyutlarının dışına çıkarak, uygarlık/modernlik ile kentsel yaşam arasındaki bağlantıyı kurmaya çalışmıştır. Hatta modern yaşam, belli bir süreç sonucu ortaya çıkmış bir yaşam şekli olmasının yanında temelleri, uygarlığın inşasının ilk belirtileri olan kentlerle birlikte ortaya çıkmıştır (Tuna, 1987). Nitekim uygar yaşamın mekansal yansıması olan kentler, beraberinde de kendine ait bir yaşam şekline sahiptir. Bu nedenle "kentleşme" denen olgu, ona göre, sadece fiziksel bir süreç değil aynı zamanda sosyal bir süreci içinde taşıyarak, belli başlı bir yaşam şekline de işaret etmektedir. Bu nedenle Wirth, çalışmalarında sürekli olarak büyük kentlerin/metropollerin, insan hayatına yansımaları üzerine odaklanmıştır. "Kentlerdeki yaşam biçiminin yapısını belirleyen nitelikler bütünü olan kentlileşme ve bu etmenlerin gelişmesini ve yayılmasını gösteren kentleşmeyi yalnızca fiziksel ve demografik anlamda kent olarak adlandırılan yerleşim yerlerinde göremeyiz… (Bu nedenle) Çağdaş dünya için kullanılabilen "kentlileşmenin" derecesi, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Kentlerin, toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfusun oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Kent yalnızca günümüz insanına da büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir" (Wirth, 2002; s. 78-84).

Tüm bu sebeplerle Wirth, kentleşmenin insan hayatını, sosyal ve psikolojik yönleriyle nasıl etkilediğini ortaya koyan çalışmalara yönelmiştir. Bu nedenle Wirth,

Simmel'in "metropol yaşamının" insan hayatına etkilerini daha ileri götüren çalışmalar yapmıştır. Bunların yanında kentin düşük statülü yerleşimleri ve buralarda yaşayan "kentliler" hakkında da çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur (Wirth, 1928). Bu çalışmalarıyla Wirth, "gettoların" kentsel yaşamdaki etkilerini de ortaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenlerle de kentin: "büyüklük", "yoğunluk" ve "heterojenlik" gibi pek çok özelliğini yansıtan çalışmalarıyla, kentsel yaşamı irdelemeye çalışmıştır (Slattery, 2007). "Kent, tarihsel olarak; ırkları, halkları, kültürleri eritme potası işlevini görürken, yeni biyolojik ve kültürel kaynaşmalar için çok uygun bir gelişme alanı olmuştur. Kent, bireysel farklılıklara yalnızca hoşgörü ile bakmakla kalmadı, onların gelişmesine uygun bir ortam da sağladı. Kent, yeryüzünün en uzak yerlerinden, türdeş ve aynı düşüncede olamayan farklı yapıdaki insanları, birbirine yardımcı olabilecek biçimde bir araya getirdi" (Wirth, 2002; s. 87-88). Bu nedenle ona göre kent, bu heterojenliği ile farklı etnik ve kültürel yapıların buluşma noktası haline gelmiştir. Fakat bu "buluşma noktası", beraberinde de sayısının yüksek miktarlara ulaştığı metropol yaşamını ortaya çıkarmıştır. Sayının yüksek miktarlara eriştiği bu yaşam şekli de beraberinde "tanış ilişkilerin" yerine, karmaşık sistemin ürünü olan "kurumsal yaşamı" ve "ikincil ilişkileri" getirmiştir. Bu da beraberinde niteliği değişen toplumsal ilişkileri getirmiştir.

Bu yaşam şeklinde "genellikle, fiziksel ilişkilerimiz yakın, toplumsal ilişkilerimizse uzak bir biçimde gerçekleşir. Kentsel dünyanın, insanları yalnızca görsel olarak tanımaya elverişli bir yapısı vardır. Görevlilerin rollerini gösteren üniformaları görürüz ama bu giysilerin, üniformaların arkasında gizlenen kişisel farklılıklardan haberimiz yoktur. İnsan eliyle yapılmış olan şeyleri elde etmek ya da geliştirmek isteriz ve giderek doğal dünyadan uzaklaşırız" (Wirth, 2002; s. 93). Bu durumun kaynağında ise birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilere bıraktığı bir "yaşam şekli" olarak, "modern kent yaşamının doğası" vardır. Çünkü bireylerin kimliği (kim olduğu) yerini, toplumsal hayat içindeki rolüne bırakmıştır. Bu nedenle de ilişkiler daha resmi olmasına karşılık daha "yüzeysel" bir hal almıştır. İlişkiye geçen insan sayısı bu şekilde -ilişkilerin yüzeysel olmasına karşılık- değişik "tiplerin" daha yoğun ilişkisini mümkün kılmaktadır. Böylesi bir durum kentsel yaşamı daha "esnek" bir formata sokmaktadır. Çünkü "bu tür değişik kişilik tiplerinin karşılıklı toplumsal etkileşim içinde bulunması, kast sınırlarını esnekleştirme ve sınıf yapısını karmaşıklaştırma eğilimi taşmakta, böylece toplumsal farklılaşmanın yapısının, daha çok bütünleşmiş durumda olan toplumlara göre daha fazla sayıda kola ayrılmasına ve farklılaşmasına yol açmaktadır" (Wirth, 2002; s. 95). Bu nedenle de yoğun ilişki hali, tüm bireylerin hayatını

yönlendiren ortak mekanizmaların ortaya çıkmasını ve yoğun kullanımı ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle ona göre "saat ve trafik ışıkları, kentsel dünyadaki toplumsal düzenimizin birer simgesidirler" (Wirth, 2002; s. 95). Bu sistemsel yapı ve araçlar sayesinde de "tolum içindeki geleneksel bağlar zayıflarken, insanların birbirlerine karşılıklı bağımlılığı artar; bireylerin üzerlerinde çok az etkide bulunabileceği karşılıklı ilişkiler, daha karmaşık ve kırılgan hale gelir… kırsal yaşamda tüm ilişki halleri kestirilip yönlendirilirken, kentsel yaşamda ancak ilişki türlerinin nasıl olacağı saptanabilmektedir" (Wirth, 2002; s. 103).

Tüm bu nedenlerle de Wirth, kentli bireyin, bu ilişkiler sistemini mümkün ve devamlı kılacak bir düzlemde yaşadığını ortaya koymaktadır. "Kentli birey, geniş ölçüde ekonomik, siyasal, eğitimsel ya da kültürel alanlardaki gönüllü örgütlerin etkinlikleri sayesinde, kişiliğini ifade eder, geliştirir, statü kazanır ve uğraş alanlarını oluşturan eylemleri sürdürebilir" (Wirth, 2002; s. 104). Wirth bu haliyle kentsel yaşamın "tek tipleştirici" bir yaşam alanı olduğunu da ekleyerek, tanımlanmış ve belirlenmiş davranış hallerini ortaya koyan/yönlendiren unsurların da kentsel yaşamı derinden etkilediğini ifade etmektedir. "Kentteki büyük insan yığınları, iletişim araçlarının denetimini ellerinde tutarak sahne arkasında görünmez bir biçimde ya da çok uzakta çalışan insanların yönlendirdiği simgelerin ve basmakalıp sözlerin altındadır. Ekonomik, siyasal ya da kültürel alanda kendi kendini yönetiminin, bu koşullar altında yalnızca mecazi anlamda kullanıldığı ya da en iyi olasılıkla, baskı gruplarının istikrarlı olmayan dengesine bağlı olduğu söylenebilir (Wirth, 2002; s. 104). Bu durum da yüksek nüfuslu insan yığınlarının; karmaşık ve heterojen yapısının bir aradalığını sağlayan mekanizmaların toplumsal hayatı yönlendirmesini sağlamaktadır. Böylelikle de tanımlanamayan ve belirlenemeyen kentsel davranış şekilleri, tahminler neticesinde toplumsal olarak yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum neticesinde de kentsel yaşamın devamlılığı sağlanabilmektedir.

BÖLÜM II

TARİHSEL SÜREÇTE GÖÇ VE GÖÇ KURAMLARI

2.1. Tarihsel Süreçten Hareketle Göçün Evrimi/Modern Göçlerin Ortaya Çıkışı ve Ona Yüklenen Anlamlar

Göçün literatürdeki temel kavramsal karşılığının, bu temel kavramsal karşılığa sadık kalınarak pek çok farklı tanım yapılsa da, "yer değiştirme" olduğu bugün, genelde tüm sosyal bilimciler özelde de sosyologlarca genel kabul gören bir gerçeklik haline gelmiştir. Yine pek çok düşünür ve sosyal bilimciye göre göçün insanlık tarihi kadar eski olduğu ve insanlığın var olmasıyla birlikte "yer değiştirme" anlamında, göç hareketinin tarihinin de başladığı söylenmektedir. Bu durum bize göçün, insanlık tarihinin değişmez sosyal gerçekliklerinden birisi olduğunu göstermektedir. Tarihin erken dönemlerinde -yani modern öncesi dönemlerde- göç karşımıza, daha çok "toplulukların yer değiştirmesi" olarak çıkmaktaydı. Bu dönemlerde göçlerin sebeplerinin; kaynakların tükenişi, mevsimlerin değişimi, salgın hastalıklar, tür içi savaşlar vb. faktörler olduğu, tarihsel verilerden hareketle dile getirilmektedir. Bu da gösteriyor ki göç, tarihin ilk dönemlerinde yalnız yaşama becerisinin (yalnız başına hayatta kalmayı sağlayacak bilgi ve becerinin) sınırlı olması nedeniyle bir *"topluluk hareketi"* karakteri taşımaktaydı. Ancak "modern topluma" doğru gelirken tarih boyunca yaşanan gelişmeler ışığında evrilerek artık *"toplulukların hareketi"* olmaktan çıkıp, *"bireysel çapta bir sosyal hareket"* olmaya başlamıştır. Göçün bugün aynı anda tüm modern toplumları kuşatan bir gerçeklik olarak görünmesi ve tüm insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar kuşatıcı ve etkileyici olmasının altında, bugün onun *"bireysel bir harekete"* dönüşmesi yatmaktadır. Bireysel bir karara dönüşmesi ise onun daha kolay alınabilmesini mümkün kılmaktadır. Bugün bireylerin bu kararı daha kolay alabilmelerinin temelinde "modern dönemin" onlara sunduğu haberleşme, ulaşım vb. olanaklarla yer değiştirmenin risklerinin ve zorluklarının artık çok daha aza indirgenmiş olması bulunmaktadır. Önceki dönemlerin "kısıtlı teknolojik ortamında" bireysel yaşayabilmenin (yalnız başına hayatta kalmanın) güçlüğü, bu anlamda topluluklardan bağımsız yaşamanın zorluğu karşısında kararların bireysel olarak verilememesi, gidilecek yer hakkında bilgi edinmenin sınırlılığı, göçün yarar ve zarar analizinin yapılmasının güçlüğü, gidilecek yolun güzergahı ve güvenliği gibi pek çok

faktör, bu kararın alınması konusunda bireyler üzerinde engelleyici ve caydırıcı rol oynamaktaydı ve bireyin bu kararı almasını güçleştirmekteydi.

İnsanlık tarihinde modern döneme geçişin yavaş yavaş başladığı ortaçağın sonlarında, göç de artık yavaş yavaş tarihin daha önceki dönemlerinden farklı olarak -toplulukların hareketinden ziyade- *"bireysel bir hareket"* halini almaya başlamıştır. Bu süreçte en önemli öğe/etken de bugünkü anlamda modern kentlerin ilk aşaması belki de ilk nüveleri olan "ticaret kentlerinin" büyümesi[16] ve yeni kentler olarak "feodal kentler" karşısında Avrupa tarihindeki yerini almaya başlamasıdır. Ticarete dayalı olarak oluşan bu yeni kentlerde, ortaya çıkan işgücüne ihtiyaçla birlikte, bu kentlere doğru yoğun biçimde yaşanan göçler (öncelikle bireysel bir hareket olarak modern anlamdaki göçler) "İlk ya da I. Göç Dalgası" şeklinde kendisini göstermiştir. Bu göçlerle birlikte ticaret kentleri çok hızlı bir büyüme sürecine girmiş, yeni açılımlara fırsat yaratmış ve artık Avrupa'da feodal yapıyı kıracak, sistemin değişmesini hızlandıracak olan, *"yeni/alternatif kentler"* feodal kentlere karşı belirmeye başlamıştı.

Bu yeni oluşum 18. yüzyılın başlarına kadar devam etmişti. 18.yüzyılın başlarında tarihsel anlamda "devrim" niteliğinde yeni bir kırılma dönemi yaşanıyordu ve bilim adamları bu nitelikteki değişimin adını *"endüstri devrimi"* koymuşlardı. Zira bu dönemde artık sanayi, insanlık tarihindeki yerini alıyordu. Her büyük teknolojik ve bilimsel kalkınmanın sosyal yansımaları olduğu gibi bu yeni dönemin de *"yeni sosyal yansımaları"* çok geçmeden kendisini gösterdi. Bunlardan en önemlisi bu "yeni dönemin" kendine "yeni yaşam alanları" oluşturarak, kendi adıyla anılacak olan "yeni kentleri" yani "sanayi/endüstri kentlerini" oluşturmaya başlamasıydı. Bu dönemin, yeni yaşam alanlarının -yeni kentlerin ortaya çıkması yönüyle- gerçekleşen fiziksel oluşumuyla birlikte (mekansal inşasıyla), modern anlamdaki "II. Büyük Göç Dalgası" da tarihteki yerini aldı: Artık insanlar için yeni çekim merkezleri olarak bu "sanayi kentleri", göçlerin yöneldiği yeni adresler haline gelmekteydi. İşgücü açığının varlığından hareketle gerçekleşen bu göçler, insanlık tarihinde -hiç olmadığı kadar- "toplumları kuşatan" büyük çapta bir sosyal harekete dönüşmüştü. Bugün dünya üzerindeki yüz binlerle/milyonlarla ifade edilen büyük kentlerin ortaya çıkışının ve modern insanın zihnindeki kentsel yapının karşılığı olan "kent tarzı/biçimi", bu

[16] Bu vurguyu Pirene'den hareketle yapmaktayız. Mumford'tan hareketle söylemek gerekirse de "ticaretin var olan kentlerde etkin hale gelerek ona yeni bir format kazandırması" demekte başka türlü bir ifade şekli olacaktır.

"endüstri/sanayi kentleridir". Her şeyinin devasa olması gibi bu kentlerin nüfusları da daha öncesinde tarihte hiç karşılaşılmayan ölçekteydi.

Tarihsel süreçte dünya tarihini göz önünde bulundurduğumuzda her büyük oluşum, değişim ve yeniliğin merkezinin "kentsel yaşam" içersinde karşımıza çıktığına tanık olmaktayız. Ama tarihin hiçbir döneminde insanlık böylesine büyük bir kentli nüfus ile karşılaşmamıştı. İnsanlık tarihinin yaşadığı en büyük devrim olan 'sanayi devrimi'nin üzerine kurulduğu bu değişim, dönüşüm ve yeniliğin böylesine büyük boyutlara ulaşmasının en büyük nedeni hiç şüphesiz ki etkilediği insan sayısının, tarihteki benzerlerinden (devrimsel anlamda düşünecek olursak) çok daha büyük ölçekte olmasından kaynaklanmaktadır. Böylesi bir durumun ortaya çıkmasını sağlayan en temel faktör de hiç şüphesiz ki, tarihsel dönemler itibariyle esamesi okunmayan, tarihsel sahnedeki görselliği çok kısıtlı olan kırsal nüfusun, bu yaşam tarzına 'göçlerle' birlikte dahil olmasıdır. Tıpkı bir nehir yatağını izleyen suyun denize dökülmesi gibi kaynağını kırdan alan insanlar (yığını) kentlere akıyor ve kentsel yaşama dahil oluyordu. Bu akım/hareket/değişim baş döndürücü bir hızla halen devam etmektedir. Bir çok düşünür ve sosyal bilimci bu döneme "kentlerin tarihi/kentlerin izindeki dönem" demektedir. Aslında bu söylem ya da başka bir değişle kavramsallaştırma, içinde bir başka gerçekliği de barındırmaktadır: Eğer bu döneme "kentlerin izindeki dönem" diyebileceksek, bu gerekçeliğin en büyük besleyeni olarak "göçlerin izindeki kentsel dönem" diyebilmek de mümkündür. Çünkü göç artık "kentleşme çağında" tüm insanları kuşatan, derin sosyal hareketlilikleri ve değişimleri bünyesinde barındıran bir olgu haline gelmiştir. Tarihin yaşadığı en büyük dönüşümün kaynağı olan bu hareket -maalesef- en büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Tıpkı tarihsel sürecin merkezinde kentlerin yaşam tarzının olması gibi, insanların düşünce sistemi kent merkezli bir algılar bütünlüğü sunmaktadır ve bu nedenle göçlere bakış hep kent merkezli bir bakış açısı olmuştur. Bu sebeple göçler, kentsel yaşamın "en büyük sorunu", zaman zaman "sistemi tehdit" noktasına varan büyük bir problem olarak algılanmıştır. Hatta göçmenin kendisine de büyük değişimleri yaşaması gereken, sisteme uyum açısından "sistemle bütünleşmesi" gereken birey olarak bakılmıştır. Fakat hiçbir sosyal değişimin tek düze ve problemsiz olmaması gibi bu büyük dönüşüm de "tarihteki büyüklüğü" nispetinde birçok büyük sorunu beraberinde getirmiştir. Belki de tarihin gördüğü en büyük problemler grubu niteliğini yaşamaktadır ve hala bu dönem tüm sıcaklığı ile devam etmektedir. Hem de dünyadaki "tüm toplumları etkileyen" (Yalçın, 2004; s. 1) bir şekilde.

Bugün nitelik itibariyle bireyselleşen bu hareketin, toplumsal karşılığı ise çok büyüktür. Çünkü bu gerçeğe katılan birey sayısı bugün dünyada milyonlarla hatta tarihsel olarak bakılırsa milyarlarla ifade edilmektedir. Bazen "kurulan hayaller" (Sayad, 2003) bazen de "yitiklik duygusu" (Faist, 2003) bireylerin hareket güdüsü olarak göçün "failleri" (Giddens, 2002) haline gelmelerini sağlamıştır. Heidegger bu büyük dönüşüm karşısında "evsizlik dünyanın kaderi olmaya doğru gidiyor" (Heidegger, 1997) demekten kendini alamamıştır. "Göçerlik, Edward Said'in de işaret ettiği gibi 'kesintili bir var olma durumudur' ve geride bıraktığınız yerlerle bir kavgaya tutuşma biçimidir" (Habermas, 2005; s. 10-11). Yaşadığı sorunların bir çıkış noktası, bir "umuda yolculuğun" adı haline gelmiştir. Fakat "göç, tek yönlü bir yolculuktur. Artık geri dönülecek bir yuva da yoktur" (Hall, 1987; s. 44) üstelik. Çünkü vaat edilen ümitler için kayıp kıtalara "ucu açık" bir yolculuktur hatta "sürgündür ve sürgündeki kişi bilir ki 'seküler ve olumsal dünyada'[17] evler daima geçici" (Said, 1990; s. 357). Bu nedenle modern dönemin dinamiği göç ise bu dinamiğin muhatabı olan bireyler de "köksüz ve yersiz yurtsuz" (Deleuze ve Guattari, 1990) insanlar topluluğudur ve bu insanlar "köksüzlüğe kök salmış" (Chambers, 2003; s. 51) yığınlar grubudur. Tüm bu algılar gösteriyor ki göç; bireyleri, zihinleri, toplumları, sosyal ve ekonomik hayatı derinden etkileyen (hem olumlu anlamda hem de olumsuz anlamda), tarihin gördüğü en büyük sosyal hareketlerden birisidir.

2.2. Göçün Kavramsal Mahiyeti ve Göç Tanımları

Göç modern dönemin, değişimi tetikleyen en büyük olgularından birisidir ve "modernitenin ürettiği bir kavramdır" (Tekeli, 2007; s. 447). "Göç, öncelikle fiziksel mekandaki hareketlilik olarak değerlendirilse de, bireylerin ve toplumların üzerinde çok daha geniş etkiler yaratan önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar" (Demir vd., 2006; s. 1). Göç hakkındaki herhangi bir tartışma, göç politikalarının sabit ve yerleşik yaşama ait kategorilerine karşın, dinamik olana ve yerinden olmaya dikkati çekerek başlamalıdır" (Diken, 2007; s. 41). Hemen hemen tüm göçü tanımlama çabaları yer değiştirmeye dayalı olan bir sosyal değişime işaret etmektedir ve onu dinamik bir süreç olarak ele almaktadır. "Göç yalnızca dönüşüme uyum yapmanın bir aracı olmamaktadır. Bu uyum, toplumsal gerilmeleri de içermektedir. Toplumsal sorunlardan kaçınmanın yollarını bulabilmek için de göçü önceden kestirebilmek gerekmektedir.

[17] Said burada "seküler ve olumsal dünya" derken "modern dönemi" kastetmektedir.

Ayrıca çok sayıdaki toplumsal olgunun önceden kestirilebilmesinde göç, gerekli temel verilerden birini oluşturmaktadır" (Tekeli, 1997; s. 7). Böylesine önemli bir çıkarıma ulaşabilmek için bu sosyal olgu hakkında düzenli ve geniş kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır. Ancak araştırmalardan önce de bu sosyal gerçekliği tanımlayarak, süreci somutlaştırmak gerekmektedir. Tekeli göçü "genellikle bir yerde yaşayanların, kendi özgür iradesiyle yaşam yerlerini, uzun süreler için başka yerlerde yaşamak üzere değiştirmeleri ve yeni yaşam yerlerine entegre olmaları süreci olarak tanımlamaktadır. Göç, yerleşme sisteminin değişen koşullara uyumunu sağlayan bir toplumsal süreçtir" (Tekeli, 2006; s.69). İçduygu ve Ünalan'a göre ise "göç, insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçişi olarak anlatılmaktadır. Ancak göç durağan bir olgudan daha çok, nedenleri ve sonuçları ile birlikte algılanan ve dolayısıyla bir süreci anlatan bir kavramdır" (İçduygu ve Ünalan, 1997; s. 38). Özcan'a göre ise göç; yer ve zaman bağlamında düşünülmesi gereken bir sosyal olgudur. Bu nedenle göç; "insanların yaşadıkları yeri terk edip devamlı olarak yaşayacakları başka bir yere gitmeleri olarak tanımlanabilecek" (Özcan, 1997; s. 78) bir sosyal harekettir. "Göç, genelde demografi açısından; mesafeli, fiziksel, coğrafik ayrılmalar veya hareketlilik olarak tanımlanmaktadır. İç göçün tanımında ise uluslararası boyutta farklılıklar vardır. Bazı ülkelerde farklı dillerin konuşulduğu bölgeler arasındaki hareketlilik iç göç olarak tanımlanırken, bu tanım kimi ülkeler için göçün orjin veya göçü veren yerleşim yeri ile göçün tanım alanı veya göçü alan yerleşim yeri arasındaki minimum uzaklık kriterine göre tanımlanmaktadır. Genelde kullanılan iç göç tanımı ise politik veya idari açıdan tanımlanmış alanlar arasında meydana gelen daimi ikametgah değişikliğidir" (Hoşgör, 1997; s. 104). Demirci ve Sunar ise göçü, "sınırları tanımlanmış belirli bir alandan diğer bir alana olan hareketlilik olarak tanımlamaktadır. Belirli bir nüfusun göç eden veya etmeyen olarak ayrılabilmesi için öncelikle hangi yerleşim alanları arasındaki hareketliliğin göç olarak tanımlanacağının belirlenmesi gerekir. Bu kapsamda çoğunlukla yaşadığı alanı değiştiren kişi, göç eden kişi olarak tanımlanmaktadır" (Demirci ve Sunar, 1997; s.126).

"Göç genel olarak, belirlenmiş bir zaman dilimi içinde belirli bir yerleşme alanından dışarıya olan yer değiştirmelerin sayısı olarak tanımlanır…Toplumdaki değişmelere bağlı olarak nüfusun mekanda yeniden dağıtılmasını sağlayan süreçtir, göç…Toplumbilim açısından (ise) göç eden kimse, toplumdaki yeni koşullara uyum yaparken yaşadığı topluluğu değiştirmektedir. Burada göçün tanımlayıcı temelini

"topluluk" ya da bir yerleşme birimi oluşturmaktadır. Çünkü kişinin bu yaşadığı yerden ayrılması, kişinin toplumda eskiden kurduğu ilişkilerin değişmesini, yeni ilişkiler içine girmesini gerektirir" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 62-63).

Akkayan'ın tanımına göre; "göç, kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, tamamen yahut geçici bir süre için bir iskan ünitesinden (şehir, köy gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayıdır" (Akkayan, 1979; s. 21). Yüceuluğ ise "göç; nüfusun çeşitli sebeplerin altında oldukça uzun bir zaman için yer değiştirmesi" şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Akkayan, 1979; s. 22) .

Hillman'a göre "göç, insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesidir" (Durugönül, 1996; s. 95). "Göç, en genel olarak insanların yaşamlarını başka bir coğrafi mekanda sürdürmek üzere yer değiştirmeleridir. Yer değiştirme eyleminin göç kabul edilebilmesi için, yer değiştirme eyleminde süreklilik olması ya da yerleşme amacının bulunması ölçüt alınabilir" (Sağır, 1996; s. 379).

Bir başka tanımda da "demografik bir süreç olarak göç, insanların bulundukları yerden bir başka yere hareketliliğini" ifade eder…Başka bir tanıma göre göç, belirli bir zaman içinde belirli bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine yönelik yer değiştirmedir. Daha açık bir ifadeyle göç, "birey ve grupların ekonomik, sosyal, kültürel vb. nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmelerine denir" (Gündüz ve Yetim, 1996; s. 110).

Faist ise göçü, "en genel şekliyle mekansal bir hareket, bir mekandan diğerine, bir toplumsal veya siyasal birimden diğerine doğru bir aktarım olarak anlaşılabilir… Göç yaşanılan yerin, daimi veya yarı daimi olarak, genellikle bir çeşit idari sınırın dışına doğru değiştirilmesidir. Doğum ve ölüm gibi tekil demografik olaylardan farklı olarak, bir kişi birçok defa, farklı süreler için ve bir çok bölgesel ayrımın dışına doğru göç edebilir. Bu nakil, önceki bağları zorlayabilir, koparabilir, değiştirebilir ya da güçlendirebilir. Benzer bir tanımlama, en genel anlamıyla "göçün", kişilerin belli bir uzaklığa, göreli olarak daimi bir hareketi olarak alışılmış şekilde tanımlandığını ifade eder. Ancak bu tanım ya da bunun herhangi bir "yardımcı sözcesi", sadece konuyu sınırlandırmak için yola çıkıyor, zira en önemli terimler ("daimi", "belirli") hala belirtilmektedir/vurgulanmaktadır. Diğer tanımlar, bir takım hareketleri dışlarlar: Yaşanılan yerin bir kişi veya grup tarafından daimi olarak değiştirilmesi demek olan

insan göçü; göçebelik, emek göçü, gidiş-geliş ve turizm gibi özünde geçici olan hareketleri dışlamaktadır" (Faist, 2003; s. 41-42).

Ünalan'a göre, "en basit şekliyle göç veya göç hareketi, iyi tanımlanmış coğrafik bölgeler ve/veya idari alanlar arasındaki yerleşim yeri (ikametgah) değişiklikleri olarak tanımlanabilir. Göçün tanımına, mesafe boyutuna ek olarak, zaman ve kalıcılık boyutu da eklenebilir. Genel olarak, göç çalışmalarında bir yer değiştirme hareketinin göç hareketi olarak tanımlanabilmesi için çoğunlukla altı ay ya da bir yıl ölçütü kullanılmaktadır. Göç hareketinin varış noktasında kalıcı bir yerleşim yapmak üzere gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği konusu ise, bu bilginin subjektif değerler içermesi ve ölçülmesinin zorluğu nedeniyle, göz önüne alınmayabilmektedir. Kısaca, göç tanımında temel olarak, mesafe ve zaman boyutu bulunmakta bazen de göç hareketinin kalıcı amaçlı olup olmadığı da göz önüne alınabilmektedir" (Ünalan, 1997; s. 91-92). Barut'a göre ise, "bir yerleşim biriminden, gruptan ya da siyasal sınırları belirgin bir toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli birey veya kitle hareketi olarak tanımlanmaktadır" (Doğan, 2002; s. 22). Diken'e göre de "göç, düzenli ve saf olarak algılanan sabit sınırları aşan bir akıştır...(akış) sabit noktalar arsındaki bir harekete indirgenemez. Akışlar gibi ele alınabilecek göçmen kültürler de her yerdedir; önceden belirlenmiş, sabit ya da yerleşik değillerdir. Göç politikaları akışları sınıflandırma, kodlar, temsil ve fanteziler yoluyla saptama, durgunlaştırma ve yerleştirme amacıyla ortaya çıkmış çabalardır. Göç politikalarının katı kimlik tanımlamalarına karşın göçebe akışkanımsı yerinden edilmeler arasındaki bu zıtlık, göç alanını tanımlayan temel özelliktir" (Diken, 2007; s. 42-43). Bu bir anlamda da modern dönemde karşımıza çıkan göç sürecinin bir yansımasıdır. Çünkü artık ölçek olarak "bireyselleşen modern dönem göçleri" daha "mümkün" hale gelmesiyle, bir süreç ve süreklilik haline gelerek, tüm hayatı yönlendirecek bir akış (süreç) haline gelerek, anlık ya da başı sonu belli bir zaman aralığına sahip, geçmişteki örneklerinden çok farklı bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Artık göç, hayatın her yerinde ve modern dönem bireylerini her an kuşatan "sosyal bir gerçeklik" haline gelmiştir. Çünkü daha önceki dönemlerde (modern öncesi dönemlerde) kominal yaşam tarzının bir parçası olarak var olan bireyler, kendilerini ancak içinde yaşadıkları topluluk üzerinden tanımlayabilmekteydiler. Göç kararının alınabilmesi için de "normal dışı bir durumun" ortaya çıkarak, topluluğun tamamını etkilemesi gerekiyordu. Bu etkilemeye ek olarak da göç kararının tüm topluluk tarafından verilmesi de ayrı bir gereklilikti ve bu nedenle de "göç etmek", "alınması çok zor bir kararın" ürünüydü. Teknolojik faktörlerin

(iletici) çok kısıtlı olması ve gidilecek yerin niteliklerinin bilinmemesi bu kararın rasyonelliğine ayrıca gölge düşürerek göçü sınırlandırmaktaydı.

Bugün artık göç hem karar yönüyle hem de hareket yönüyle çok daha rasyonel ve kolay bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle "günümüzde bir yerdeki göç miktarı genellikle, belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle, yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanı dışına taşıyanların sayısı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda göçü, nüfusun yer değiştirmesi kavramından ayrıcı özellik, bu yer değiştirmenin bireyin kendi iradesiyle gerçekleştirmesi olmaktadır. Bu nedenle bu tanım daha çok "modern sanayi toplumları" için söz konusudur. Genelde tarım toplumlarında insanlar toprağa bağlı oldukları için nüfusun yer değiştirmesi bireyin kendi iradesiyle olmaz. Eğer modern anlamda göç bireylerin kendi istekleriyle yer değiştirmesi ise, bu kategorinin ortaya çıkabilmesi için modern toplumun, ulus devletin ve özgür bireyin oluşması gerekir. Böyle olunca da iç göç, modern toplumların insan-yer (mekan) ilişkisinin düzenlenmesinde yararlanılabilecek bir kategori olarak gelişmiştir" (Tekeli, 2007; s. 447-448). Ayrıca içinde bulunulan dönemde "göç örüntüsüne bakıldığında, "kente göçenlerin" çoğunun kente gelmeden, kent olanak ve yaşantısına ilişkin doğrudan ya da dolaylı ama en azından göçmeye ikna edici yeterlilikte bilgi sahibi oldukları görülebilmektedir. Göç örüntüsü bu olanağı sağlamasa bile, göçenler, bugün köylerde bile, radyo ve özellikle TV aracılığı ile kent yaşantısını öğrenmektedirler. İletişim, özellikle görüntülü iletişim yabancılaşma olasılıklarını oldukça azaltmaktadır. Görüntülü iletişim yalnızca göçenlerin çıkış noktalarında ya da duraklama eşiklerinde değil, kente geldiklerinde bile, kent yaşantısını öğrenme süreçlerini minimize eden bir etken olmaktadır" (Şenyapılı, 1978; s. 32)[18]. Başka bir ifadeyle risk faktörü, göç kararının alınması ve davranışa dökülmesi esasında bir baskı aracı olarak hafifletilmiş bir faktör haline gelmiştir.

[18] Bu noktada TRT'nin yayın hayatına başlamasının, göç üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu ortaya koyan bilimsel çalışmalar geçmiş dönemlerde yapılmamış olsa da "1940'lar ve 1950'lerde artan gazetecilik ve radyo yayıncılığına ek olarak 1960'larda profesyonelleşerek sürekli yayınlar ve sistemli iletişim araçları haline gelmiş unsurlar ülke gündeminde etkin rol oynamaya başlamıştı. 1960'ların sonundaki "sistemli ve düzenli televizyon yayıncılığının" hayata geçmesi kentsel yaşamın "kırdan görünürlüğünü" önemli ölçüde arttırmıştı. Bu nedenle o yıllarda yoğun göçlerin yaşanmasında (göç kararlarının alınabilmesinde), sürecin kolaylaşmasında ve "daha mümkün" hale gelmesinde hiç şüphesiz iletişim araçlarının da etkinliği söz konusuydu. Her ne kadar ne derecede etkili olduğunu, bilimsel yayınlardan hareketle söylemek pek mümkün olmasa da; günümüzden bir bakışla, "akılcı bir karar alma süreci"nin sonucu olduğunu ortaya koyan verilerden hareketle, belli bir etkinliğinin olduğunu söylemek mümkündür.

Bu nedenle modern dönemde göç, "kayıp kıtalara yolculuktan", "yeniden doğuşa" dönüşerek bireysel tarihlerin bir kopuşu hatta yeniden yazımına hizmet eden "biricik eylem" haline gelmiştir. Birey "içinde yaşadığı toplumda; güdülerini en yüksek düzeyde gerçekleştirmek ister. Bu halde göç kişilerin kullanabilecekleri fırsatların sayısını arttırır, kişiye mesleki ve sosyal hareketlilik sağlar" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 17). Yeni yaşamlara açılmanın kapısı olan göç, hayatı zehir eden "topyekun alt üst oluştan doğan…nüfusun en yoksul kesimlerini kendi toprağına, kendi arazisine, ayrıca da köylü ethos'unu oluşturan bütün bir yaşama sanatına, var oluş biçimine, düşünce ve eylem tarzlarına, dünyayı algılama şekline bağlayan göbek bağını koparıp atmıştır. Bununla da kalmamış, uzun zaman boyunca, benliklerinin en derininde "cemaatçi" insanlar olmuş, yani (ideal durumda) ancak bir grubun üyesi olarak var olmuş insanları bireyselleşmeye itmiştir" (Sayad, 2003; s. 26-27). Başka bir ifadeyle belirmek gerekirse modern dönemin en belirgin özelliklerinden birisi olarak karşımıza çıkan "bireyselleşme"nin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli faktörlerden birisi de bu dönemdeki göç kararının alınış ve gerçekleşme şeklidir.

2.3. Göçü Açıklamaya Çalışan Kuramlar

Göçün modern dönemdeki, bu büyük ve yoğun şekli, belli bir süre sonra araştırmacıların dikkatini çekmiş ve onu açıklayan kuramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Göç etmiş insanlarla ilgili yapılan ilk araştırma onların göç nedenlerinden ya da göç şekillerinden ziyade, yaşam alanlarını yoksullukları yönüyle incelemeye çalışmıştır. James Whitelaw'un 1805 tarihli "Survey of Poverty in Dublin (Dublin'de Yoksulluğun Araştırması)" çalışmasıyla göçmenlerin kendisi artık araştırmacıların hayatına girmiş, göç ve göçün ortaya çıkardığı sorunlar analiz edilmeye çalışılmıştır (Davis, 2007; s. 35). Göçün kuramsal boyutta çalışılmaya başlanması ise "İngiliz kökenli Alman coğrafyacı ve harita uzmanı olan Georg Ravenstain'ın bu konuda ilk defa 1885 ve 1889'da Londra'da Royal Statistical Society'ye "Göç Yasaları" konulu iki tebliğ sunması (Abadan-Unat, 2006; s. 20) ile başlamıştır.

Göçün "modern anlamdaki" tarihinin 250 yılı aşkın bir süreye dayanmasına, göçmenlerin araştırma konusu olmasının ise 200 yılı aşan bir geçmişi olmasına ve "kuramsal anlamdaki" göç çalışmalarının da 100 yıldan daha da geriye götürebilmesine rağmen, bugün milyonları kuşatan bir olgu haline gelen göçü açıklayabilen "tek bir büyük kuram yoktur" (Abadan-Unat, 2006; s. 19) ve de olması da beklenemez. Göçün -bugüne kadar yapılan çalışmalardan hareketle- nedenleri, süreci ve sonuçları yönüyle

çok karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle onu; tek tipleştirmeye müsait, her ortam ve koşulda aynı şekilde gerçekleşen, aynı sonuçları ortaya çıkardığını iddia eden her kuramsal çalışma "indirgemeci bir zihniyetin" ötesine geçemeyerek "yanlışlanabilir" bir çalışma ürünü haline gelmiştir. Bugün göçle ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar da uzun bir tecrübe dönemi sonrasında konsensüs gösteren görüşleriyle göçü tamamiyle açıklayabilecek bir "makro boy kuram"ın olamayacağını söyleyebilmektedirler. Çünkü göç gibi çok karmaşık bir olgu hem toplumdan topluma hem bireyden bireye hem de kültürden kültüre çok farklı gerçeklikleri bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca nedenleri, süreci, gerçekleşme şekli ve sonuçları yönüyle de çok büyük farklılıklar göstererek kişiden kişiye değişebilecek gerçekliliklere sahip sosyal bir olaydır. Tüm bunların ötesinde de göç dönemden döneme (belli bir zamanda ortaya çıkan göç şeklinin sonraki dönemlerde çok farklı bir şekle dönüşmesi yönüyle) çok büyük değişlikler yaşamaktadır (niteliği, şekli ve ölçeği yönüyle) ve bu nedenle onu belli bir zamana ya da döneme sabitleyen çalışmaların ya da kuramsal belirlemelerin olması beklenemez. Ayrıca bu tarz çalışmalar tek tipleştirici bakış açılarını da (indirgemeci) zamansal anlamda "tek boyutlu" hale getirerek, sosyal gerçekliği algılama şekillerini de çok dar bir boyutla çok yönlü düşünmekten uzak bir algısal perspektife taşıyarak, sosyal çalışmanın doğasına aykırı, çok yönlü düşünce biçiminden uzak, hatalar zincirine sürüklenmekten kaçınamamaktadır.

Bütün bu söylemimizle teorik çalışmaların tamamiyle göç çalışmalarından dışlanabileceğini iddia etmek mümkün değildir. Bizim buradaki çabamız göç gibi çok karmaşık bir doğaya sahip olan sosyal bir olgunun, tek bir kuramla (makro boy) açıklanmayacağını ortaya koymaktadır. Her sosyal araştırmanın tutarlı bir bakış açısı ve sistemli bir araştırma zemininde yürütülebilmesi için belli bir kuramsal temeli gözden geçirmek zorunda olduğunu da ayrıca belirtmek yerinde olacaktır. Çünkü "kuram, genel olarak, olayların nedenlerini, bir düzen içinde meydana gelip gelmediklerini ve aralarındaki ilişkileri aydınlatmaya ve bunların dayandığı bazı kanunlar bulunup-bulunmadığını ortaya koymaya çalışan bir düşünce sistemi olarak tanımlanır…Bu açıklama, ortaya çıkarma ve aydınlatma görevinin bir devamı olarak, farklı davranış varsayımlarına göre, olayların gelecekte nasıl biçimleneceklerini, bugün göstermekte oldukları benzerlik ve düzenliliklerin ışığı altında kestirmeye çalışması da (prediction), kuramın başlıca görevleri arasındadır… Sosyal bilimlerde kuram, genellikle, her olayı olduğu gibi belirten, açıklayan ve nedenlerini gösteren (explanatory) bir nitelik taşır. Ne yapılması gerektiği, yani normatif (hedefler ve değerlerle ilgili) öğeler (unsurlar),

sosyal bilimlerde çoğunlukla kuramın dışında tutulmuştur…Burada hatırda tutulması gereken nokta, kuramın bizzat hedeflerin saptanmasına yönelmiş olmadığı, fakat hedefler saptandıktan sonra, onları gerçekleştirmek üzere hangi yolların izlenmesi gerektiğini göstermeye yaradığıdır" (Keleş, 1972; s. 2-3). Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere kuram tek başına bir sosyal gerçekliği açıklama aracı haline getirilemez. O sadece bir sosyal gerçekliğe "ön bakışı" ya da "üst bakışı" mümkün kılmaktadır. Başka bir ifadeyle "kuram, tam anlamıyla bir alet kutusudur" (Foucault ve Deleuze, 2003; s. 155). Bir sosyal gerçekliği anlamak, kavramak adına bir anahtar, bir giriş niteliği taşımaktadır. Fakat onun bu yol gösterici rolü, her sosyal geçekliği açıklamaya gücü yeten bir muktedir, bir kuşatıcı anlamına geldiğini söylemeye yetmemektedir. Bazen yol gösterici olduğu bir çalışmanın sonunda, aynı çalışma tarafından yanlışlanabilmektedir. Bu nedenle kuramın "her şey" olduğunu iddia etmenin mümkün olmaması gibi, "hiçbir şey" olduğu da iddia edilemez.

Kuramı değerli kılan onun kullanılabilirliğidir. Her dönem kullanılabilir olması için de çok yönlü, çok boyutlu bir bakış açısının ürünü olmalıdır. "Kuramı kimse kullanmazsa artık kuram değersizdir ya da zamana uygun değildir…Bir kuram bütünleştirmez; o bir çoğalma aletidir ve aynı zamanda kendini de çoğaltır…Bir kuram belirli, özel bir noktada kendi kozasını örer örmez, bütünüyle farklı bir alan içinde açılıp patlamadıkça, hiçbir zaman en küçük bir pratik[19] önemi olmayacaktır" (Foucoult ve Deleuze, 2002; s. 155). Bu yönüyle her kuramın değişimi ve çok yönlülüğü hesap etmesi gerekmektedir ve her sosyal bilimci de kuramsal perspektifi bu boyutuyla değerlendirmelidir. Yani onun değişmez, yanlışlanamaz olduğunu kabul etmemelidir. Aksine zamanı aşkın bir değere bürünebilmesi adına onun değişimine katkı sağlayabilmelidir. Onun değişmezliği üzerinden konuşmak bir sosyal bilimciliyi "bilimsel dogmalara" götürecek ve zamanı yakalayamayan bir "bilimsel gerici" konumuna getirecektir.

Kurama dair bu açıklamalardan sonra göçle ilgili kuramsal temellere değinerek, araştırmanın "ön bakışı" ya da "üst bakışı" adına bir derleme yapmak yerinde olacaktır.

[19] Foucoult ve Deleuze, pratik kavramını burada "uygulama" anlamında kullanmaktadır.

2.3.1. Göçün Niteliği ve Gerçekleşme Şekliyle İlgili Yaklaşımlar

2.3.1.1. Alınan Mesafe ve idari Farklılıklar Açısından Göçler (İç Göç ve Dış Göç)

"İç göçler ülkenin milli sınırları içinde, dış göçler de ülkelerin milli sınırlarını aşarak" (Akkayan, 1979; S. 23) gerçekleşen göçlerdir. Üner'e göre "bir ülkenin sınırları içinde kalan yerleşimler arasında yapılan göç şeklinin iç göç, buna karşılık yerleşmek amacı taşıyan (uzun süreli) ve çalışmak niyetiyle ülke sınırlarını aşan nüfus hareketlerine dış göç" (Üner, 1979; s. 77) denir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi iç göç ve dış göç ayrımını oluşturan "ülke sınırları"dır.

"Göç çalışmalarının sınıflandırılmasının en temel ayrımlarından birisi hiç şüphesiz ulusal sınırlar içindeki göç (içgöç) ile uluslararası göç (dış göç) arasındaki ayrımdır. Soyut anlamda yapısal birçok benzerliklerin yanı sıra bu iki göç şekli arasında belirtilmesi gereken ayrımlar da vardır. Göç veren ve göç alan birimler arasındaki farklı düzeylerdeki "uzaklık" (fiziksel olduğu kadar ekonomik ve kültürel uzaklık), siyasal anlamda göç hareketinin kontrolünün daha belirli olması ve göç edenlerin uyum sorunlarının farklı boyutları gibi noktalar, dış göçü iç göçten ayıran en önemli yönlerdir" (Tekeli, 1998; s. 39). Tekeli'nin bu saptamalarından hareketle iç göçün ve dış göçün sonuçlarının farklı boyutlarda olduğunu, bunun yanında uyum ve bütünleşme sorunlarının aynı özellikleri taşımadığını söylemek mümkündür. Çünkü iç göç hareketinde en büyük problemin daha çok ekonomik sorunlar üzerine kurulduğunu, yapılan çalışmalardan hareketle bilmekteyiz (Şenyapılı, 1978; Şenyapılı, 1982; Göymen, 1982; Hoşgör, T,1975; Arı ve Tütengil, 1966; Kıray, 1981; Kıray, 1972 vb.). Buna karşılık içgöç hareketinde bütünleşmenin diğer unsurları olan kültürel, sosyal, dilsel ve dinsel faktörler açısından bireyler sosyal sermayeleri yönüyle "sıfır" noktasından başlamamaktadır. Buna karşılık dış göç araştırmalarının verileri de göstermektedir ki (Abadan-Unat, 2006; Abadan-Unat, 1983; Kaya, 2007; Bilge, 2007 Beaud ve Noiriel, 2003; Schnapper, 2003; Fırat, 2003 vb.) dış göçün ekonomik bütünleşme sorunsalının yanında kültürel, dilsel, siyasal, sosyal, dinsel pek çok konuda daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalınabilmektedir. Hatta bu konularda göçmenler sosyal sermayeleri yönüyle sıfır noktasında bulunmaktadırlar ve bütünleşme/uyum gibi problemler iç göçe göre çok daha büyük boyutlardadır. Hoşgör'e göre de "iç göç tanımı, politik veya idari açıdan tanımlanmış alanlar arasında meydana gelen daimi ikametgah değişikliğidir" (Hoşgör, 1997; s. 104). Buna karşılık olarak da dış göç, politik ve idari açıdan tanımlanmış alanların yani ülkelerin sınırları dışına gerçekleşen

"daimi ikametgah" değişikliğidir. Bu saptamalar da göstermektedir ki içgöç ve dışgöç ayrımını ortaya çıkaran tek belirleyici, ulus-devletler arasındaki siyasi sınırlarıdır.

2.3.1.2. Göç Kararının Alınışı Yönüyle Göçler (Zorunlu ve Gönüllü Göçler)

İrade esasına göre göç türleri değerlendirildiğinde ikiye ayırmak mümkün hale gelmektedir. Bu şekilde ayırıma tabi tutulunca göçler, "zorunlu göçler" ve "gönüllü göçler" şeklinde ayrılmaktadır (Fichter, 1990). "Göç, fertlerin kendi inisiyatifleriyle gerçekleştirdikleri, serbestçe oluşan bir mobilite olabileceği gibi, fertlerin arzuları dışında çeşitli kuvvetlerin etkisiyle de gerçekleşebilir. Fertler daha iyi hayat şartları, iş imkanları, mali olanaklar, emniyet, istikrar ve çeşitli sosyal imkanlar elde edebilmek arzusu ile serbestçe yer değiştirebilirler. İşte bu yer değiştirmeye serbest göç diyebiliriz…Güdümlü (zorunlu) göçlerde ise fertler, kendi arzuları dışında çeşitli güçlerin etkisiyle yer değiştirmek mecburiyetinde kalırlar. Devletlerin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik vb. konularda aldıkları kararların tatbikatı sonucunda nüfusunda yarattıkları mobilite "güdümlü göçü" oluşturur" (Akkayan, 1979; s. 22-23). Bu göç şekline siyasal durum, doğal şartlar, savaşlar, güvenlik gibi pek çok unsur kaynaklık edebilir. Bu göç şekline ülkemizde son yıllarda gerçekleşen baraj inşaatlarının sebebiyet verdiği yer değiştirmeleri örnek olarak gösterebiliriz (Demir, 1996; Gökçe ve Parlak, 2005).

Zorunlu ve gönüllü göç ayrımı göçün en temel ayrımıdır (Fairchild, 1925). Bu ikili ayrımda ortaya çıkan önemli nokta ya da "vurgu, fiziksel zorlamanın varlığı veya yokluğu üzerindedir. Sınır dışı etmek, sürgüne yollamak, tehcir kadar grupların kavuşturulması gibi olgularla birlikte zorunlu hareket olarak genellikle kölelik ve işkenceyle düşünülen davranışları tanımlamak kesinlikle oydaşmalıdır" (Faist, 2003; s. 48). Literatürde, zorunlu ve gönüllü göç ayrımda bazı farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin Akkayan, kırdan-kente işsizlik nedeniyle gerçekleşen göç şeklini "gönüllü" olarak nitelendirirken (Akkayan, 1979), bazı kuramcılara göre "ekonomik göçmenler ile mülteciler arasına bir çizgi çekmek de zor olabilir, zira gelişmekte olan ülkelerde kriz olgusu daha da kötüleşmekte ve toplumun bütün kesimleri bundan zarar görmektedir" (Faist, 2003; s. 49). Hatta aşırı yoksulluk ve ekonomik mahrumiyet mülteciler doğurur/ortaya çıkarır (Zoberg, 1989).

"Zorunlu-gönüllü ayrımını bir dikotomi olarak değil de dereceli bir ölçü olarak göz önünde bulundurmalıyız. Bu nedenle ana ayrımlardan, sıralı bir ölçüye hareket etmekteyiz şimdi. Bu yüzden özgürlük derecesinin yüksekten alçağa, gönülsüzlük veya

zorunludan, gönüllüğe doğru uzandığını düşünmek anlamlıdır…mülteciler gönülsüz göçmenlerle ve işçi göçmenler de gönüllü göçmenlerle eşanlamlı değildir. Mülteciler ve işçi göçmenler, sözü geçen kollektif özneler tarafından uygulanan ikili ayrımlardır. Hatta daha da kesin olan bir şey var ki, o da zorunludan gönüllüye uzanan bütünün, hem mülteciler hem de işçi göçmenler için geçerli olduğudur… burada gönülsüzlükten gönüllülüğe yelpazesi, insanlar için uygun olan özgürlük derecesine karşılık gelir" (Faist, 2003; s. 49-50). Buradan hareketle de zorunlu ve gönüllü ayrımının iradi ya da özgür bir perspektiften bakılarak belirlendiğini söylemek zor olur. Çünkü bu ikili ayrımda kullanılan her iki kavram, yelpazenin uç noktalarını işaret etmektedir. Bu nedenle tüm göç şekillerini ve göçmenleri kapsayan bir ayrım olmamaktadır. Belki de literatürde mevcut göç şekilleri üzerinden düşünülerek, yelpazenin ara noktalarındaki göç ve niyet ilişkisini de belirleyerek, daha kapsayıcı hale getirmek gerekebilir.

2.3.1.3. Yerleşim Süresine Göre Göçler (Geçici ve Sürekli Göçler)

"Yerleşim süreleri esasına göre gerçekleşen göçleri "geçici" ve "sürekli" göçler olarak ayırabiliriz. Yerleşim süreleri bakımından farklılaşan göçlerde, bireyler göç ettikleri yerden tekrar dönmemek üzere (kesin/sürekli göç) topraklarını terk edebilirler veya bulundukları yerleri belirli sürelerle terk ederek yani geçici göç hareketinde bulunabilirler" (Demir, vd. 2006; s. 5). Buradaki saptamada kasıt, göç hareketini gerçekleştiren bireylerin niyetleri, geriye dönme arzularıdır ya da Anwar'ın deyimiyle "geri dönme mit"leridir (Anwar, 1979). Eğer bireyler niyetleri itibariyle dönmeyi düşünmüyorlarsa bu "daimi göç" örneğidir. Fakat geri dönmek üzere bir niyet varsa, böylesi bir göç hareketi de "geçici göç" türüne örnektir.

Bazı teorisyenler ise geçici göçleri, yani kısa süre için yaşanılan mekanın terk edilmesini, normal bir göç şekli olarak değerlendirmemektedirler. Hatta onlara göre böylesi bir yer değiştirme şekli göç bile kabul edilemez. Bir yer değiştirmenin göç olarak kabul edilebilmesi için zaman önemli bir kavramdır ve uzun süreli bir kalışı gerektirir (Shryock, 1973). Bu sebeple bazı araştırmacılar "geçici göç" türünden söz ederken bunları "mevsimlik göç"ler diyerek kavramsallaştırmaktır (Tekeli, 1997; Akkayan, 1979). Burada önemli olan nokta, bir yer değiştirme hareketinin göç sayılabilmesi için ne kadar bir zamanı kapsayacağıdır. Fakat bu noktada da dünya genelinde çok farklı rakamlar karşımıza çıkmaktadır. "Bazılarına göre bu süre 1 yıl veya 1 yıldan fazla olmalıdır… Endonezya ve Solomon Adalarında yapılan nüfus çalışmalarında zaman kriteri 24 saat olarak alınmıştır…Bankok için yapılan bir göç

çalışmasında 2 yıllık dönem esas alınmıştır…Lagos'la ilgili yapılan araştırmada da 31 günlük süre kriter olarak alınmıştır…Meksika'da ise 5-15 yaş arasında oturduğu yerden farklı bir yerde oturan herkes göç etmiş olarak kabul edilir" (Özcan, 1997; s. 80-81). Bu sürelerin altında ya da dışında gerçekleşen her yer değiştirme ya da göç hareketi "geçici göç" olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde ise bu süreyi belirleyen "genel nüfus sayımlarıdır". Bu sayımlarda bir yer değiştirme hareketinin göç olarak kabul edilmesi için geçmesi gereken süre 5 yıldır (Özcan, 1997; Ünalan, 1997; Hoşgör, 1997; Demirci ve Sunar, 1997; Gedik, 1997), bu sürenin altındaki her göç hareketi daimi olarak kabul edilmemektedir, yani "geçici hareket/göç" olarak kabul edilmektedir.

"Memleketimizin bazı bölgelerinin 'mevsimlik göçe' sahne olduğu daima söz konusu edilmektedir. Mevsimlik göçte, göç edilen yörenin (kaynak noktanın) ekonomik faaliyetinin yoğun olduğu süre dışındaki zamanlarda kişilerin yerlerini gelecek döneme kadar terk edip, diğer bölgelerde çalışmaya gittikleri bilinmektedir. Burada önemli olan olay göçe katılanların gittikleri yerde ne kadar müddet kalacaklarının önceden belli olmasıdır. İkinci türde ise belirli bir süre söz konusu olmayıp, daimi yerleşme arzusu ile eylem gerçekleştirilmektedir" (Akkayan, 1979; s. 24). Fakat "göçün hesaplanmasında bir yıllık bir zaman dilimi seçerseniz "mevsimlik göç" hareketleri dışlanmış olacaktır. Mevsimlik göç hareketi belli bir süre sonra geriye dönüşü olan bir yer değiştirmedir. Göçü bir yapısal değişiklik ve dolayısıyla toplumsal uyum mekanizması olarak kavramlaştırıyorsak, göç hesaplamaları içinde zamanda ve mekanda geri dönüşü olmayan yer değiştirmeler yer almalıdır" (Tekeli, 1997; s. 10).

Tüm bu saptamalar da gösteriyor ki "geçici göç/yer değiştirme/hareket" noktasında üzerinde uzlaşılan bir görüş yoktur. Kimilerine göre geçici göçün süresi tartışılırken kimilerine göre de bir göç hareketi olup olmadığı dahi tartışma konusudur.

2.3.2. Göçü Açıklamaya Çalışan Makro Boy Kuramlar

"Hem çözümsel hem kuramsal hem de görgül anlamda göç çalışmalarında dikkat edilmesi gereken konulardan birisi de göçün bir yandan toplumsal, bir yandan da bireysel düzeyde yaşanan bir süreç olduğudur. Çözümsel olarak göç eden kişinin konumunu ya da konumlarını anlamak, göçün bu toplumsal ve bireysel yanlarının konuya eklemlenmesi ile mümkündür" (İçduygu ve Ünalan, 1997; s. 42). Bu noktadan hareketle de göç kuramlarına bakılınca kabaca iki farklı boyutta toplandıkları göze çarpmaktadır. Bunların ilki göçü, "sistem merkezli" olarak ele alan kuramlar ve ikincisi de "birey merkezli" olarak ele alan kuramlardır. "Sanayi toplumları için tanımlanmış iç

göç olgusunun nasıl gerçekleştiğini kavrayabilmek için sorunu tamamen farklı iki rasyonel açıdan ele almak gerekmektedir… Bunlardan birincisi, göç gereksinmesini "sistem açısından" kavramaktır. Göç, işgücünü, mekanda üretimi daha etkin kılacak şekilde yeniden dağıtarak, mekan organizasyonu, sistemin taleplerine uyumunu sağlayan bir mekanizma olarak görmektedir… İkincisi, göç olgusuna birey açısından yaklaşıldığında ortaya çıkmaktadır. Kişilerin toplumda yaşarken güdülerini gerçekleştirmek için başvuracağı yollardan biri, göç ederek yaşam yerlerini değiştirmek olmaktadır" (Tekeli, 1997; s. 11). Bu bakış açısı kuramlar için de geçerlidir ve kuramları bu iki ana perspektifte sınıflandırmak mümkündür. Bu nedenle kuramlardan bahsederken bu ikili ayrıma dikkat ederek gerekli sınıflandırmayı yapacağız.

Ancak bu ikili ayrıma girmeden önce Ravenstein'den kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü onun "Göç Kanunları (The Lows of Migration, 1985)" adlı çalışması göç çalışmaları alanındaki ilk kuramsal denemedir. Fakat onun göç teorisi ne birey merkezli bir bakışı ne de sistem merkezli bir bakış açısını yansıtmaktadır. Çünkü tamamen dönemin nüfus sayımlarından hareketle göçün genel özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Her ne kadar bu çalışma pek çok çevreler tarafından teorik bir saptama/çalışma olarak lanse edilse de, çalışma derinlemesine incelendiğinde teorinin doğasına aykırı pek çok problemle karşılaşılmaktadır. Örneğin genel-geçer olarak lanse edilen bilgiler daha sonraki sürelerde sınanmamıştır. Ayrıca İngiliz toplumu için gerekli olan veriler başka toplumların göç verileriyle karşılaştırılmamıştır. Nitekim çalışma bugün için yol gösterici bir teorik çalışma olmaktan ziyade nev-i şahsına münhasır bir çalışma olarak yerini almaktadır. Fakat bu çalışmayı önemli kılan, onun bu konudaki ilk girişim olmasıdır.

2.3.2.1. Ravenstein ve Göç Kanunları

"Bir devletin sahip olduğu nüfus konusu İ.Ö. VI. yüzyılda Çinlilerin dikkatini çekmeye başladığı günden bu yana, devlet çalışmalarının asli öğesi olmaya devam etmesine karşılık nüfusun yer değiştirmesi anlamına gelen "göç konusu", ancak 19. yüzyılda bilimsel tartışmalara konu olmaya başlamıştır. Alman-İngiliz kökenli coğrafyacı ve harita uzmanı olan Georg Ravenstein, bu konuda ilk defa 1885 ve 1889'da Londra'da Royal Statiscal Society'ye "Göç Yasaları" konulu iki tebliği sunarak tartışmaları hararetlendirmiştir. Ravenstain "yasa" kavramını kullanmakla, demografik hareketlerinin şaşmaz kesinliğine işaret etmek istemiştir" (Abadan-Unat, 2006; s. 20). Ravenstain bu bulgularına dönemin "İngiliz Genel Sayımları" sonucunu

"gravite formülleri" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 25) yardımıyla irdeleyerek (analiz ederek) ulaşmıştır. Yani elde edilen verilerin ortalamasının alınmasıyla geneli yansıtabilecek sonuçlara ulaşabileceğini kabul eden saptamalardır. Onun bazı saptamalarına kısaca değinmekte fayda olacaktır.

- "Göç hareketlerinin büyük çoğunluğu kısa mesafelerde gerçekleşmekte, uzak mesafeli göçler ise ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı odaklarda olmaktadır" (Abadan-Unat, 2006; s. 20-21). Göçlerin büyük bir kısmının kısa mesafeli olmasının nedeni ise "bir kentte meydana gelen hızlı ekonomik gelişme karşısında kenti çevreleyen yakın yerlerden göçmenlerin hızla bu kente" (Yalçın, 2004; s. 23) yerleşmek amacıyla göç etmekte oluşlarıdır.

- "Göç hareketlerinin başlıca nedeni 'insanoğlunun' durumunu maddi açılardan düzeltme isteği'nden ileri gelmektedir" (Abadan-Unut; 2006; s. 21). Onun görüşlerine göre "göç, kendi başına amaç olamaz; yani, bireyler göç amacıyla yer değiştirmezler. Ravenstain'in belirttiği gibi, kentte gelişen ekonomi ve ticaret olanaklarından faydalanmak, göç edecekler için amaçtır" (Yalçın, 2004; s. 24).

- "Göç sürekli artan bir eğilim göstermektedir… Kent yerlileri, kırsal kesim yerlilerine göre daha az göç etme eğilimindedirler… Kadınlar erkeklere göre daha fazla göç eğilimi taşırlar" (Yalçın, 2004; s. 25-26).

Görüleceği gibi saptamalar nüfus verilerinin sunduğu göstergelerden öteye gitmemektedir ve bu veriler sadece dönemin İngiltere'si için geçerli veriler niteliği taşımaktadır. Fakat Ravenstain bu verilerden hareketle çıkarımların hem iç hem de dış göç için geçerli olacağını düşünmüştür (Jakson, 1986). Nitekim Abadan-Unat'ın Zolberg'den aktardığına göre "Ravenstain kendisine yöneltilen eleştirileri de hesaba katarak daha sonra şu açıklamayı yapmıştır: Nüfus ve ekonomi ile ilgili yasalar fizik yasaların kesinliğini taşımamaktadır, belli bir yöne doğru gelişmesi beklenen bir göç akımı yasama organının müdahalesi ile durdurulabilir" (Abadan-Unat, 2006; s. 21). Yani göç yasaları da beklenmeyen dış etkenlerden ötürü sapmalar yaşayabilecektir. Fakat bu sapmalar çoğunlukla doğal olmayan/beklenmeyen etkenlerden kaynaklanmaktadırlar.

2.3.2.2. Sistem Merkezli Kuramlar

Sistem merkezleri kuramlar "siyasi, ekonomik-kültürel yapılar, göç veren ve yönelinen ülkeler ile uluslararası siyasi ve ekonomik sistemler içindeki bir dizi etmeni belirtmektedirler. Makro-yapısal göç analizleri, göç veren bölgeler ve otoriteler ile

bunların yöneldiği ülkelerdeki (bölgelerdeki) muadilleri ve göçmen birlikleri ve bazen uluslararası örgütler arasındaki üçlü ilişkiyi ifade eder… ulus-devletler, uluslararası sistemdeki dışsal güç, içsel idari kapasite, verim ve siyasi istikrar gibi etmenler konusunda farklılıklar gösterirler. Bu da göç akımlarının oluşması yönünde sonuçlar doğurur" (Faist, 2003; s. 59). Görüldüğü gibi bu görüşlerin merkezinde göç, bireysel bir hareket olmaktan öte, tamamen "sistemden kaynaklanan" "makro boyutta" bir "kitlesel harekettir". Bu nedenle bireysel bir davranış olmaktan ziyade sistemdeki sonuçları ve öncülleri ön planda tutulmaktadır.

Bu görüşler bir anlamda "toplumsal evrimle" de ilişkili olan görüşlerdir. "Toplumun özellikle, "üretim örgütlenmesi" açısından geçirdiği dönüşüme paralel olarak göçün doğacağı kabul edilmektedir. Bu tür açıklamalardan en yaygın olanı, kapalı tarım toplumundan sanayi toplumuna geçerken yaşanan köylülükten kopuştur. Kırsal kesim çözülmekte, kırda açığa çıkan emek, kentte toplanmaktadır. Kentleşme dediğimiz bu iç göç kategorisinde bireyin karar süreçleri geri plana itilmiş, açıklama tamamen sistemin yaşadığı bu dönüşüme oturtulmuştur" (Tekeli, 1997; s. 12). Yani göç bireysel bir karar ve hareket değildir tamamen sistemsel bir gereklilik ve değişimdir. Başka bir ifadeyle de "sosyal bir evrim"dir.

Bu tarz görüşlerin ilk olarak ortaya koyduğu nokta şudur: "piyasa mekanizmasının müdahalesiz çalışması için gerekli ortamın sağlandığı sistemlerde, göç mekanizması, emek gücünün bölgeler veya daha genel olarak mekansal birimler arasında dengenin oluşmasına katkıda bulunur. Büyüme hızının görece düşük olduğu yörelerden daha gelişmiş yörelere yapılan göç hem emek göçü gereksinimi az olan birinci bölgedeki istihdam baskısını hem toprak/emek oranını ve dolayısıyla verimliliği olumlu yönde etkilemekte hem de ikinci bölgenin gereksinim duyduğu işgücünü sağlamaktadır… Zaman içinde, gelişmiş kentsel yöreye yerleşen "yeni nüfusun" yaratacağı "yeni talep", az gelişmiş kırsal yörede üretim artışı ve işgücü talebi doğuracak ve böylelikle göç oranı düşecektir. Kırsal kesimde nüfus fazlasının ortaya çıkışı ile bu süreç yeniden başlayacak, uzun dönemde bölgeler arası nüfus dengesi sağlanmış olacaktır. Bu "denge kuramına" göre (sistemsel anlamda), piyasa mekanizmasının çalışmasına dışarıdan bir müdahalenin yapılmadığı durumlarda bölgeler arasında sözü edilen nüfus dengesi sağlanmış olacaktır. Göç, bu çerçevede, dengesizlikleri giderici olumlu bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir" (Ersoy, 1985; s. 8-9).

Bu "gruptaki analizlerde göç; sosyal sistemin bozulan dengelerini tekrar sağlamak için ortaya çıkan bir mekanizma olarak görülmektedir. Bu analizlerde ortaya çıkan dengesizliğin nedenleri üzerinde durulmamakta, bu dengesizlik bir veri olarak alınmakta ve bu dengesizliklerin sistemde ne kadar göç doğurduğu incelemektedir…Bu analizlerde, iki nokta arasındaki farklılıkları kaldıracak şekilde bir net göç olacağı ve böylece sistemin dengeye kavuşacağı var sayılmaktadır. Böyle bir varsayım içinde bu net göçün sistem dengeye ulaştığında ortadan kalkacağı kabul edilmektedir" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 23). "Bu bakış açısının tipik örneklerinden birisi W. A. Lewis'in "Sınırsız Emek Arzı İle İktisadi Gelişme" (Lewis, 1970) adlı makalesinde çizdiği tablodur. Lewis'e göre, azgelişmiş ülkelerde bölgeler arasında var olan dengesizliğin ve giderek azgelişmişliğin ortadan kalkması için bu ülkelerde var olan ve büyük ölçülere varan işsiz ve gizli işsizlerin harekete geçirilmeleri gerekmektedir. 'Yeniden üretilebilen sermeye kullanan' kapitalist sektörün gelişmesi ile kırsal kesimin "geçim sektöründe" sıfıra yakın üretkenlikteki emek fazlası, kentlere çekilerek kapitalist sektörde çalışmaya başlayacaktır. Sermaye birikimi artışına bağlı olarak büyümesini sürdürecek olan bu sektör, 'geçim sektörünün' emek fazlasını tüketip, ücretler geçimlik düzeyinin üzerine yükselince bu büyüme modelinin sınırlarına dayanılmış olacaktır. Bu aşamada ülkede bölgeler arası nüfus ve ücret dengelenmesi sağlanmış olacaktır…Bu çerçevede göç mekanizması, anılan dengesizliğin giderilmesine katkıda bulunan olumlu bir nüfus hareketi olarak değerlendirilmektedir" (Ersoy, 1985; s. 9).

2.3.2.2.1. Merkez-Çevre Kuramı ve Göç

Literatürde yaygın olarak geçen ve "uluslar arası göçü ve onun karşıtı olan içgöçün nedenini" (Abadan-Unat, 2006; s. 22) açıklamaya çalışan sistem merkezli bir diğer görüş de "merkez-çevre" kuramıdır. Bu kuramın savunucularına göre hem ülkeler hem de "uluslararası sistem" bir bütünlük sergilemektedir ve birbirine bağımlıdırlar. Kaynakların "çevredeki" sınırlılığı, emek zengini bu bölgelerdeki bireyleri de "merkez bölgelere" yöneltmektedir. "Kuramın geliştirdiği şemaya göre merkezdeki kapitalist ağlar, kapitalist olmayan toplumların çevre dokularına sızmaya başlayınca, çevredeki nüfus göç etmeye başlar... Kapitalist çiftçiler küresel pazar ekonomisi ile rekabet edebilmek için çevre alanlarında üretimi tek düze hale getirmekte, sanayi mamulü gübre ve tohum kullanmaya başlamaktadırlar. Geçime dayalı tarım (subsistence agriculture) yerini nakit karşılığında üretilen mahsullere bırakınca, birçok tarım işçisi işsiz kalmaktadır. Böylece yerel tarımsal topluluklar da zayıflamaktadır… Bu süreç

bölgeler arasındaki nüfus akışkanlığını, dolayısıyla göç etme hevesini de artırmaktadır... Merkez kapitalist ülkelerdeki sanayi firmaları, gelişen ülkelerde montaja dayalı fabrikalar kurmaktadır. Bu yoldan yapılan üretim ihracata yöneliktir. Fabrika işçisine karşı olan talep, geleneksel üretim mekanizmalarını zayıflatmaktadır. Bu bölgelerde istenen emek çok defa kadın işgücüdür. İşgücünün daha çok kadınlar tarafından sağlanması ücretleri düşürmekte, yerel üretimleri istenmez bir hale sokmaktadır. Fabrikaların tercihen kadın işgücüne yönelmesi ayrıca erkeklerin iş bulma olasılığını da zayıflatmaktadır. Sonuçta, kökleri sarsılmış ve göç etmeye hazır bir nüfus kesimi ortaya çıkmaktadır" (Abadan-Unat, 2006; s. 31-32).

Merkez-çevre kuramını irdeleyen bir diğer düşünür Lerner'a göre: "çevre oluşumlarda merkez ülkelerin egemen kültürel değerlerinin ve tüketim normlarının yerleşmeye başlaması ile kırsal yörenin geleneksel ve durağan yapısına karşı çıkan modernleşmeye, çağdaş yaşam tarzına kendini uyarlamaya en yatkın dinamik kesimi, bu amaçlarına ulaşma olanaklarının bulunduğu yerleşmeler olarak büyük kentlere göç etmektedirler. Nitekim Lerner çalışmasında, kentleşme ile modernleşme kavramlarını eş anlamlı görmektedir. Ortadoğu ülkelerinde yaptığı araştırmada modernleşmenin ölçütü olarak kullandığı dört değişken içinde en önemlisi, bu ülkelerin ulaştığı kentleşme düzeyidir. Batı toplumlarının egemen değer yargılarını benimsemiş kırsal yörelerin dinamik kesimi göç yoluyla kentlere yerleşmekte ve böylelikle bireyler açısından kültürel denge koşulları sağlanmış olmaktadır" (Ersoy, 1985; s. 10). Bu görüşten hareketle oluşan yeni ekonomik ve sosyal koşullar, "çevreden merkeze" bir hareketin başlangıcı olmaktadır. Bu yeni koşullarla birlikte çevredeki dinamik kesim de merkeze yerleşerek değişime ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu akış, bir ülke içinde (Türkiye'deki göçlerin İstanbul, Ankara ve İzmir'e yönelmesi) olabileceği gibi dünyada da (az gelişmiş ülkelerden gelişmiş Batıya yönelmesi) olabilmektedir. Fakat kimi düşünürler bunun bir dengeleme aracı olduğunu düşünürken (Lerner, 1964; Wolpert, 1966), kimileri de bunu sömürüyü meşru kılma aracı (Amin, 1976; Gills ve Frank, 2003; Sassen, 1989; Castells ve Portes, 1989; Moravska, 1990) olarak görmektedirler.

2.3.2.3. Birey Merkezli Kuramlar

Bireyi merkeze alan kuramsal yaklaşımların ortak noktası "odak noktasının tamamen 'karar veren birey' üzerine" (Faist, 2003; s. 59) kurulmasıdır ve göç rasyonel bir doğrultuda iradi, hür bir davranış/hareket olarak algılanmaktadır. Tıpkı İlhan Tekeli'nin daha önce de değindiğimiz göç tanımında olduğu gibi "göç, genellikle bir

yerde yaşayanların kendi özgür iradesiyle yaşam yerlerini uzun süreler için başka yerlerde yaşamak üzere değiştirmeleri (Tekeli, 2006; s. 69) şeklinde algılanmakta, sistemsel gereklilik olarak algılanmaktan ötede, öncelikle bireysel ve akılcı bir yer değiştirme süreci olarak algılanmaktadır. Buradaki "akılcı davranışın", olumlu bir davranış olarak algılanması şeklinde düşünülmemektedir, belli bir düşünce ürünü olması kastedilerek kullanılmıştır. Bu tarz kuramlarda belirli nedenlerin göç için var olduğu fakat nihayetinde bireysel bir karar (davranış) gerektirdiği ön planda tutulmaktadır. Göçle sistemsel bazı değişimler yaşanabilir ama bu değişimler yaşanan göç davranışlarının sonucunda oluşmaktadırlar.

2.3.2.3.1. Kar-Zarar (Fayda-Maliyet) Kuramı

Todaro'nun da belirttiği gibi, "bireyler göç kararını alırken uzun bir zaman perspektifi için yarar-zarar hesabı yaparlar. Bireyler kentte ne kadar süre sonra iş bulabileceklerini ve kent-kır arası ücret farkının belirli bir süre işsiz kalmaya katlanacak düzeyde olup-olmadığını değerlendirdikten sonra göçe karar verirler" (Ersoy, 1985; s. 10). "Sjaastad, Borjas ve Todaro'nun geliştirdikleri bu modele göre bireyler; rasyonel düşünce sistemlerini kullanarak maliyet/kar hesabını yapmak suretiyle daha yüksek bir kazanç elde edecekleri hesabının sonucunda göç etme kararını vermektedirler. Bu kararlar, insan sermayesine yapılan bir çeşit yatırım olarak da değerlendirilmelidir. Bireyler daha yüksek kazanç sağlamayı umdukları yerlere göç etmeye karar vermektedirler, ancak daha yüksek bir verimlilik sonucu sağlanacak olan daha yüksek karları elde etmezden önce kendileri de yolculuk ve taşınma masrafı, yeni bir dil öğrenme, uyumu sağlamak üzere kabullenilebilecek psikolojik sıkıntılar türünden yatırımlar yapmak zorunda kalmaktadırlar" (Abadan-Unat, 2006; s. 23). Todaro'ya göre göçe zorlayan "faktörler içinde en önemlisi kır-kent gelir ayrımı ve kentte iş bulma olanaklarıdır" (Şenyapılı, 1978; s. 13). Çünkü mevcut durumlar arasında bir karşılaştırma yapan birey, göç sonrasında bu kaynaklara erişebildiği nispette, göç kararının ve karar sonrasında gerçekleşecek hareketin (zahmetin), başka bir ifadeyle zararın, amacına ulaşacağını ya da kâra/yarara dönüşeceğini düşünmektedir.

"Kişinin verdiği göç kararının temel özelliği exante[20] bir karar olmasıdır. Kişi kararını; gideceği yerdeki duruma, çevre şartlarına, kazanç olanaklarına ilişkin

[20] Akılcı

"beklenti"lerine göre verir. Göç kararının verilmesine esas olan değerlendirmeler exante'dir, expost[21] değerlendirmeye dayanması söz konusu değildir. Göç kararının exante oluşu, göç kararları sonucunda "beklenilenin" elde edilmesindeki belirsizliğin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Bu belirsizlik, köyden şehre gelen işçinin, önce köydeki düzenini tamamen bozmadan şehre gelmesi, şehirde belli bir başarıya ulaşmasından sonra köydeki ilişkilerini tasfiye etmesi örneğinde olduğu gibi, "arama" süreci ile azaltılmaktadır" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 28). Bu da gösteriyor ki göç hareketi titiz bir süreçtir ve süreç içinde bireyin amacı en az zararla en çok faydayı (karı) elde etmektir. "Göç edecek kişi kendi içinde bulunduğu durum ile göç ettikten sonra ömrü boyunca elde edeceği faydalar akımının farkının iskonto edilmiş değerini, göç ederken yapacağı masraflar ya da kayıplar ile karşılaştırır. Eğer elde edeceği faydalar kayıplardan fazla ise göç etme kararını verir. Göç kararını veren kişi kendi düzenlerine uyan bütün fırsatlar hakkında bilgi sahibidir. Her alternatifi değerlendirecek, fayda maliyet karşılaştırması yaparak en elverişli fırsatı seçecek ve buna iş için başvuracaktır" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 28-29 ve Tekeli, 1998). Bu yönüyle bakıldığında birey en akılcı kararı vermek için tüm fırsatları değerlendirmektedir. Burada temel amaç ise faydanın maksimize edilmesidir. Yani bu kuram doğrultusunda göç eden bireyler bir anlamda "maksimalist" bir birey özelliği göstermektedirler.

"Fayda-maliyet modelinin en basit şeklinde gizil bir göçmen, gelecekte göç etmekten kazanılacak tüm parasal getirilerin şu anki değerinin, taşınmasının parasal maliyetinden büyük olduğu durumlarda muhtemelen göç edecektir… (birey) bu geçiş sırasında (bireysel karar verme) oluşan fırsatları bir araya toplamıştır: verili bir uzaklığa gitmekte olan kişilerin sayısı, bu uzaklıktaki fırsatların sayısıyla doğru orantılı ve bu esnada oluşan fırsatların sayısıyla da ters orantılıdır" (Faist, 2003; s. 63). Bu durum da gösteriyor ki bireyler hem fırsatları hem de mekanı (olanakları, uzaklığı vb.) ayrıntılı bir şekilde irdeleyerek ince bir kararla göç etmektedirler. Bu mantık Sjaustad ve Todaro'nun belirttikleri ayrıntılı bir fayda-maliyet analizine dayanmaktadır (Sjaustad, 1962; Todaro, 1969).

[21] Bilinçsizce, düşünce ürünü olmaksızın

2.3.2.3.2. İtici-Çekici Faktörler Kuramı

Lee'nin ortaya attığı "itici-çekici" faktörler kuramı da göçün, bireysel bir davranış olduğunu destekleyen kuramdır. Bireyler göç kararını alırken Lee'nin bahsettiği "iten" ve "çeken" faktörleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Eğer göçün kalkış noktasındaki "iten faktörler" ve varış noktasındaki "çeken faktörlerin" toplamı, göçün kalkış noktasındaki çeken ve varış noktasındaki iten faktörlerden ağır basarsa böylesi bir durumda birey "göç kararını" almaktadır. Bu faktörleri dört ana grupta toplamak mümkündür, bunlar;

* Yaşanan yerle ilgili faktörler
* Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler
* İşe karışan engeller ve
* Bireysel faktörlerdir (Yalçın, 2004; s. 30).

Tüm bu faktörlerin toplamı doğrultusunda göç kararı, bireyler tarafından "rasyonel bir karar" olarak neticelendirilmektedir. Bu kuramda öncül olarak birey alınmayarak göç sürecinin kendisine odaklanılsa da sonuç olarak, bireyin kararı önemli hale geldiği için "birey merkezli" kuramlardan biri olarak kabul edilmektedir. "Lee, itici ve çekici nedenlerin göç etme eğilimindeki insanlarca hesaplanması sonucu ortaya çıkabileceğini" (Yalçın, 2004; s. 32) dile getirmektedir. Çünkü iten ve çeken faktörler son derece görecelidir. Kimileri için çok önemli ve baskın olan faktörler kimilerince de hiç önemli olmayabilir. Bu nedenle göç kararı da kişiden kişiye değişen faktörler toplamıdır. Bir bakıma her göç kararı bireyin kendisine has ve biriciktir. Böylece bu kurama "birey merkezli" bir kuram demek yerinde olacaktır.

Wolpert'in "ekolojik modeli" de bir anlamda bu teoriyi destekler niteliktedir. Ona göre; "kişiler rahatsızlık ve huzursuzluk duydukları "zararlı çevresel güçlerin" yarattığı gerginliklerin etkisiyle göç ederler. Böylelikle de yaşadıkları çevre ile aralarındaki uyumsuzluk ve dengesizlik durumu ortadan kaldırılmış olur" (Ersoy, 1985; s. 11). Bir anlamda bireyler, "çevrede" kendilerine "itici gelen faktörleri", "göç edecekleri bölgenin çekici faktörleriyle" dengeleyerek, önceki dengesiz ve hoşnutsuz durumdan kurtulmaktadırlar. Sezal'ın Türkiye değerlendirmesine göre de "kırda artan nüfus baskısı, yetersiz ve kötü dağılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları ve toprağın mirasla parçalanması gibi unsurlar kır nüfusunu kente "iten" faktörlerdir. Nüfusu kente çeken faktörler ise; köy-kent gelir farklılıkları, daha iyi ve ileri eğitim, şehrin cazibesi, iş bulma ümidi, daha yüksek hayat standardı, ulaşım imkanları vb. unsurlardır" (Demir vd., 2006; s. 6). Bu saptama da göstermektedir ki bu

kuram, Cumhuriyet Dönemi'nde yoğun olarak yaşadığımız iç göç hareketine uyan ve onu açıklamaya yardımcı bir modeldir.

Bu teoriyle yakından ilişkili bir diğer teori de Stouffer'a aittir. Stouffer'a göre; "belli bir uzaklığa göç eden insanların sayısı, gittikleri yerdeki "fırsatların çokluğuyla" (doğru) orantılıdır. Yani, gidilecek yerde iş bulma fırsatı fazla ise oraya göçecek insan sayısı da fazla olacaktır" (Yalçın, 2004; s. 28). Bir bakıma teori bize göçlerin; Brezilya'da Sao Poula'ya, Arjantin'de Boenos Aires'e, Çin'de Shangay'a, Mısır'da Kahire'ye, İran'da Tahran'a, Türkiye'de İstanbul'a yönelmesinin sebebinin, oradaki fırsatların ülkedeki göç eden bireylerce algılanması ve buna bağlı olarak da bilinçli bir hareketin kaynağı/sebebi olmasıdır. Bu yörelerin fırsatlarının çok olması, bir bakıma çekici faktörlerin de buralarda yoğunlaştığını göstermektedir. Her fırsat yoğunluğu çekici faktörler yumağını temsil etmektedir. Yeterli itici faktörlerin ortaya çıkması halinde bireyler "akılcı" bir seçimle, "çekici faktörleri" algılamakta ve "fırsatları" değerlendirerek göç kararı vermektedir. Örneğin kırda işsiz olan biri için kentte işgücüne ihtiyaç olması, fırsatların kesişmesi anlamına gelerek, rasyonel bir göç sürecinin işaretçisi olabilmektedir. Bireyin de bu fırsatı algılaması ("akılcı" olduğuna karar vermesi) göç için gerekli öncülleri oluşturarak harekete geçirici bir etki yapmakta ve nihayetinde de "akılcı" bir eylem olarak göç ortaya çıkmaktadır. Giddens'cı bir kavramlaştırmayla belirtecek olursak fail (eyleyen) göç eden kişi, bilinçli ve eylemin getirilerinin farkında, belli bir amaca yönelik (niyetsellik) akılcı bir davranış olarak (Giddens, 1999) göç kararını almakta ve bunu gerçekleştirmektedir.

2.3.2.3.3. Seçkinlik/Seçicilik (Seçkinci) Kuramı

Lerner'e göre de göçe katılan kişiler kırsal kesimin en nitelikli ve en dinamik kesimi olmaktadır. İçinde bulundukları ortamın kendilerini tatmin etmemesi, kendi niteliklerinin ve buna bağlı olarak da beklentilerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bireyler kişisel anlamda içinde bulundukları ortamla dengesiz bir ilişki içindedirler. Bu dengesizliği gidermek üzere bireyler göç kararını alabilmektedirler. Lerner'a göre, "Batı toplumlarının egemen değer yargılarını benimsemiş,[22] kırsal yörelerin dinamik kesimi, göç yoluyla kentlere yerleşmekte ve böylelikle bireyler açısından kültürel denge koşulları sağlanmış olmaktadır" (Ersoy,

[22] Lerner burada kentsel yaşam tarzını kastetmektedir. Çünkü ona göre modernleşme ile kentleşme aynı şeyleri ifade etmektedir.

1985; s. 10). Bu görüşle, herkesin bu davranışı sergilemeyeceği, fırsatları fark edebilmenin ekstra bir yeterlilik gerektirdiği ve bu yönüyle göçe katılan kişilerin "nitelikli/seçkin" bireyler oldukları dile getirilmektedir. Yapılan "gözlemler bir toplumda herkesin göç etmediğini ve göçün çok "seçmeli" olduğunu ortaya koymaktadır… Parnes bu bakımdan yer değiştirmeyi (göç etmeyi) üç ayrı aşamada düşünmektedir. Bu üç aşama ;

*Göç etme kapasitesine sahip olmak,

*Göç etmeye istekli olmak,

*Göç etmektir" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 33-34).

"Çeşitli çalışmalarda kişinin göç edebilme kapasitesini etkileyen özellikleri olarak yaşı, cinsiyeti, etnik kökeni, evlilik durumu, beyaz yakalı ya da mavi yakalı meslekten oluşu, eğitimi ve işsiz bulunduğu sürenin uzunluğunun kullanıldığı görülmektedir… Yukarıda sıralanan değişkenler inceliğinde göçün seçicilik özelliğinin genellikle üç boyut etrafında toplandığı görülmektedir. Göç;

* Yaşa göre,

* Hünere göre ve

* Evlilik yoluyla cinsiyete göre seçicilik göstermektedir" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 34).

"Göçe ilişkin gözlemler (de) göstermektedir ki göç, seçici bir süreçtir. Bir topluluktan göç eden kişilerle göç etmemiş kişiler arasında bir fark bulunmaktadır. Göç eden kişilerin seçiciliği öncelikle göç olgusunun fırsatlar sağlamasının yanı sıra önemli belirsizliklerle karşı karşıya olması ve göç edene bazı pahalar yüklemesi dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle göç eden kişi önce bu riski almaya istekli bir kişi olmalıdır, ayrıca göç edebilmesi için göç edeceği yerde kendisinden yerine getirmesi istenilen işlevleri görebilecek, bir kapasiteye sahip olmalıdır. Son olarak da göçü gerçekleştirmek becerisini göstermelidir" (Tekeli, 1997; s. 15). Bu özelliklere sahip olmak da kesinlikle, yukarıda sayılan "yaşa", "hünere" ve "cinsiyete" göre bir "seçicilik" istemektedir. Nitekim yine "yapılan gözlemlerde genellikle 20-30 yaş grubundaki yetişkinlerin göç etme eğilimlerinin yüksek olduğu bulunmuştur" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 34).

Göçün "seçici bir süreç", "seçkin bir davranış" olduğunun bir diğer göstergesi de bireylerin göç sonrasında itibarının ve sosyal statülerin artacağına olan inançlarıdır. Bu nedenle sosyal statüsünün artmasını isteyen bireyler, göçün bu yönde bir araç olabileceğinin farkına vararak beklentileri yönünde göç kararını alabilmektedir.

Nitekim Abadan-Unat'ın dış göç konusundaki şu saptamaları bize göçe yüklenen anlamlar hakkında fikir verebilmektedir: "İnsanlar sadece gelir sağlamak için değil toplumsal itibarı arttırmak için de çalışırlar… Göçmen işçinin vardığı ülkede kazandığı ücret, geldiği ülkeye kıyasla doyurucudur. Ayrıca göçmen işçi kendisini, kabul eden ülke toplumunun bir üyesi olarak görmemektedir. Tam tersine o, kendini sağladığı kazanç nedeni ile anayurtta statü ve itibar sahibi bir kişi olarak görmekte ve kendisini oraya bağlı saymaktadır[23]. Dolayısıyla uluslararası göç hareketi aynı zamanda yerli işçi kesimine toplumsal hareketliliği, daha itibarlı kademelere yükselme imkanını sağlamaktadır" (Abadan-Unat, 2006; s. 27-28). Bu görüşlerin geçerliliğinin iç göçler için de olduğunu söylemek bugün çok zor olmasa gerektir. Göçe yüklenen anlamlar, kentsel yaşamın kırdan algılanış şekli ve göç edenin kentsel yaşamda bir yer edinmesinin kırsal yaşama göre daha üst statüye sahip olarak algılanması, göçün sosyal bir statü edinmenin göstergesi olduğunun ispatıdır. Bu nedenle göçe seçkinlerin yönelmesi kadar, göçün seçkinleştirici bir etkisinin de olduğu muhakkaktır. Bu nedenle toplumsal statü adına göç hareketine derin anlamlar yüklenebilmektedir. Tekrar Wolpert'e dönerek söylersek; kişilerin bireysel anlamda yaşadıkları uyumsuzluk ve dengesizlik (çevresiyle), göçün sunduğu olanaklarla (seçkinleştirmesiyle) bireysel bir tatmin ortamı sunarak, bireyin toplumsal anlamda dengeli (dengeleyici) bir noktaya gelmesini sağlamaktadır.

Göç edenlerin yaşadıkları bu "seçkinleşme (statü yükselmesi) süreci" geride kalanlar için de bir model ve izlenilmesi gereken bir süreç olarak algılanmaktadır. Fakat göçün çekici faktörlerinin bazen yüksek olmasına rağmen, yine de herkes göç kararının alamayabilmektedir. Buna karşılık olarak da göçün yoğun yaşandığı yerlerde, kentsel yaşama entegre olmayı başarmış göçmenlerin tecrübeleri, bir yol gösterici olarak problemler minimize edilmeye çalışılmaktadır. Göç sonucunda statüsü yükselen (seçkinleşmiş) bireyler, bu tecrübeyi yaşamamış fakat göçün sunduğu imkanlara ulaşmak isteyen bireylere yol gösterici olmaktadır. Gurak ve Caces'in de belirttiği gibi bu ilişki adına "öyle çok üst düzey örgütlenmesi gerekli değildir. Göçmen ağları kendiliğinden ortaya çıktığı için herhangi (sıradan) bir forma dayanabilir. Uluslararası göçler de dahil olmak üzere, önemli derecede göç alan yerlerde, göçmenlerin daha başlangıçta yerleşim yeri olarak kendi benzerlerine yakın yerleri tercih ettikleri bilinen bir durumdur. Büyük kentlerimizde bu türden yerleşimler olduğu bilinmektedir. Yoğun

[23] Göreli yoksunluk hali.

göç alan kentlerimizde göçmenlerin kendi benzerlerine (hemşehrilerine) yakın yerleşimleri tercih etmesinin bir sonucu olarak Karslı, Sivaslı, Erzurumlu vb. yoğun mahalleler olduğu dikkati çekmektedir… Wolpert'in belirttiği gibi, ağ teorisi şu şekilde çalışır; Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumları birbirine bağlayan bir alt yapı oluştururlar ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yani göç dalgaları, kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Zamanla göç (bu ağ üzerinden) kendi kendini devam ettiren bir hal alır" (Yalçın, 2004; s. 49-50).

Bu tarz bir ilişki ağıyla göçün hem sosyal hem de ekonomik anlamda maliyeti ve risk oranı düşürülmüş olmaktadır. Bu yönüyle "ilişki ağları" bir bakıma da "sosyal güvenlik zinciri" işlevi görmektedirler. "Göçmen ilişkiler ağı", geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır. Bu ilişki ağlarının varlığı, uluslararası göçü (aynı zamanda iç göç için de geçerlidir)[24] özendiren öğelerdir. Bu tür bağlar insanların gerektiğinde yardım almak, iş bulmak konusunda başvurabilecekleri bir çeşit toplumsal sermayedir. Zaman içinde bu ilişki ağları göçmen gönderen ülkenin diğer katmanlarına da yayılmaktadır (Taylor, 1986; Massey ve Garcia Espano, 1987; Massey, 1990). Yabancı bir ülkeye (şehre/mekana) ilk kez giden göçmenler, özellikle illegal yollardan gitmeleri halinde, yardım alabilecekleri bir ilişkiler ağı olmadığından yüksek meblağdaki masrafları göze almak zorundadırlar. Ancak onları izleyen her yeni göçmen soydaşlık ve dostluk esasına dayanarak destek görebileceği için, göç masrafları azalmaktadır" (Abadan-Unat, 2006; s. 34-35). Bu yönüyle "göçmen ağları" göçün maliyetini, riskini azaltmasıyla göçü teşvik eden sosyal bir kurum işlevi görmektedir. Bu tarz bir ilişki ağıyla artık seçkin olmayan bireyler bile risk alabilir hale gelmektedir. Çünkü bu haliyle göçün amacına ulaşma olasılığı artmaktadır. Fakat bu kez ortaya "tecrübenin verdiği bir statü ve seçkinlik" çıkmaktadır. Bu nedenle de bu ilişkilerde sosyal statüsü yüksek olan (seçkin) kişiler daha önceden göç eden kişilerdir. Bu kez de statünün göçmenler için, katmanlaştığı mekan kır değil kent içinde ilişkilere dayalı olarak yeniden şekillenmektedir.

[24] Parantez içindeki bölüm yazarın notudur.

BÖLÜM III

TÜRKİYEDE GÖÇ VE KENTLEŞME

3.1. Göç ve Kentleşme

Göç ve kentleşme, dünya tarihinde "modern dönem" içinde atbaşı giden, ayrılmaz iki sosyal gerçekliktir. Bugün için modern dönemdeki "kentleşmeyi" açıklamaya çalışan hiç bir sosyal araştırma, göç olgusunu göz ardı edemez; aynı şekilde "göçü" araştıran her sosyal araştırma da mutlaka kentleşmeyi göz ardı edemeyecektir. Bugün toplumları derinden etkileyen bu iki değişim, yapılan araştırmaların bulgularından hareketle de, ayrılmaz bir bütünlük içinde, karşılıklı sebep-sonuç bağlamında sıkı bir bütünlükle, karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle netleştirmeye çalışırsak, bugün kentleşmeyi göz ardı eden göç çalışmaları ve göçü göz ardı eden kentleşme çalışmaları "yap-bozun" bazı parçalarının eksik kalmasına yol açacaktır. Bunun neticesi olarak da "toplumsal değişme" perspektifinde yapılan bu tür çalışmalar "toplumsal fotoğrafı" sunmaktan son derece uzakta olacaktır. Bugün dünyanın yaşadığı iki önemli "sosyal değişme örneği olan bu gerçeklik," birbirini etkileyen şekilde, "genel-geçer" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani dünyadaki her "kentleşme hareketi" kaynağını "göç"ten (genelde bu göç şekli kırdan-kente göçtür), her "göç hareketi" de kaynağını ketleşmeden almaktadır.

"Yirminci yüzyıla girildiğinde, dünya nüfusunun sadece onda biri kentlerde yaşamaktaydı. 1980'lere gelindiğinde ise kentli nüfusun oranı yeryüzündeki her üç kişiden birine yükselmişti. Yirmi-otuz yıla kalmadan, bu oran her iki kişiden birine denk gelecek" (Huat, 2000; s. 11). Resmi, tersten verecek olursak, yüzyılın başında dünya nüfusunun %90'ı kırda yaşamaktaydı ve kentlere olan yoğun göçlerle birlikte bu oran 1980'lerde %65 dolaylarına gerilemişti ve yoğun göçlerin hala devam etmesiyle bu oran yakın zamanda dünyanın yarısının kentlerde yaşadığı bir demografik görüntüye ulaşacaktır. Yani içinde bulunduğumuz şu zaman diliminde, var olduğundan bu yana "köylü" (kırsal nüfusun baskın olması) olan dünyamız, artık "kentli" bir dünya (kentli nüfusun yoğun olduğu) haline gelecektir. Aslında bu durum dünya tarihi açısından, sosyal gerçekliklerin ifadesi yönüyle, ikinci bir milat dönemini işaret etmektedir. Nitekim resmi rakamlarla "2007, tarihte dünya nüfusunun çoğunluğunun şehirlerde yaşadığı ilk yıl" (Sabah Gazetesi, 13 Kasım 2007) olarak kayıtlara geçerek "yeni

milat"ın başlangıç noktası olarak (resmi anlamda) kayıtlara geçmiştir. Kısacası, artık dünyamız "kentli bir dünya"dır.

Her kentleşme, gelişme ve genişlemenin mekandaki yansımasıdır. Kentleşmenin varlığı gelişme ve değişmenin varlığına, her gelişme ve değişme de bir genişleme olarak mekansal görünümüyle karşımıza çıkmaktadır. Kentteki gelişme, değişme ve büyümenin en büyük itici gücü, bugün karşımıza "göç" olarak çıkmaktadır. Bir anlamda kentin gelişmesinin itici gücü "göç" tür. Göçün adresinin, kentler olduğu sürece, kentleşmenin büyümesi kaçınılmazdır. Her "kent genişlemeyi yarattığı kadar, onun tarafından da yaratılmaktadır" (Braudel, 2004; s. 433). Kentsel genişlemenin bugün somut adı "göç" ise; göçlerin varlığının kentlerin sürekliliğini sağladığını ve kentlerin varlığının da göçleri devamlı kıldığını söylemek mümkün olmaktadır. Bu iki sosyal gerçeklik kaynağını, birbirinden almaktadır. Tıpkı bir bedende karşılıklı (dual) ilişkiyle varlığını devam ettiren iki farklı organizma gibi. Hem iki farklı gerçeklik hem de tek bütünlük. Burada "kentler olmadan göç, göçler olmadan kentler olmaz mı?" sorusu akıllara gelebilir. Elbette olabilir. Fakat "kentleşme olmadan göç" "göç olmadan da kentleşme", "modern dönem" için mümkün değildir. Bugün kentleşmenin de en büyük itici gücü hiç şüphesiz ki göçlerdir. Yani kentlerin devamlılığı bugün, kentleşmenin sürekliliği üzerine kuruluysa, bir anlamda "göçlerin" de üzerinde devamlılığını mümkün kıldığı "bir sosyal yapı, bir fiziksel inşa, bir ekonomik süreç, bir kültürel atmosfer" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası bugün birbirinden ayrılması son derece zor olan, tıpkı talaş yığının pamuk yumağına karışması gibi, iki sosyal gerçeklik haline gelmişlerdir.

Nitekim bu iki sosyal gerçekliği (kent ve göç) tek kavramla ifade etmeye çalışırsak "kentleşme" bunun en uygun olanı olacaktır. Bugün bu gerçekliğin, tüm dünyayı kuşatan bir "küresel olgu" haline dönüşmesi hiç şüphesiz ki boyutlarını ortaya koymak için yeterlidir. Modernleşmenin ilk dönemlerinde gelişmiş Batı'nın tekelinde bir görüntü çizen bu gerçeklik, bugün dünyanın tüm toplumlarını kuşatmaktadır. "Dolayısıyla kentleşme, küresel bir olgu haline gelmiş ve gelişmiş ülkelerin bir ayrılacağı olmaktan çıkmıştır. Dünyanın en büyük kenti olan Mexico City, bir Üçüncü Dünya kentidir. Günümüzde bu olgunun boyutları da değişmiştir. Daha iki yüz yıl önce dünyanın en büyük kentsel yerleşim alanı (Londra ya da Pekin) bir milyondan az nüfus barındırmakta ve dünya genelinde nüfusu yüz bini geçen kentlerin sayısı doksanı aşmamaktaydı" (Huot, 2000; s. 11). Hatta Fransız Devrimi sırasında dünyada var olan toplam kentli nüfusun miktarının yirmi milyon dolaylarında olduğu tahmin

edilmektedir (Davis, 2006). Fakat bugün bu sayıyı tek başına geçen birden fazla kent mevcuttur (Mexico City (22,1 milyon), Seul-İnjon (21,9 milyon), New York (21,9 milyon), Sao Paulo (20 milyon)). Ayrıca nüfusu on milyonu geçen yirmi kadar kent "mega kent" görüntüsü vermektedirler. Bugün "nüfusu yüz bini aşan iki bin üç yüzden fazla kent bulunmaktadır (ve) kentsel yaşantı biçimi dünyaya egemen olmuştur" (Huot, 2000; s. 11). Artık dünyamız hem nitelik olarak hem de nicelik olarak "kentli dünya" haline gelmiştir. Bu dünyanın temsilini de hiç şüphesiz "kentli insan/birey" yapmaktadır.

Bu yönüyle kentleşme de içine, kentsel mekanın büyümesini (hem sayısal hem de fiziksel anlamda), ekonominin büyümesini, bireylerin yaşadığı soysal-kültürel değişimi, "resmi/kurumsal yaşamın" sınırlarının genişlemesi gibi çok geniş yelpazedeki değişimi sığdıran, "büyük bir sosyal kavram"dır. Keleş'in ifadeleriyle "kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır. Kentsel nüfus, doğumlar ile ölümler arasındaki farkın birinciler lehine olması sonucunda ve aynı zamanda köylerden ve kasabalardan gelenlerle, yani göçlerle artar. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde, doğurganlık eğilimleri azaldığından, kentleşme daha çok köylerden kentlere olan nüfus akınlarıyla beslenir. Kentleşmenin dar anlamdaki tanımı, demografik nitelik taşır… Oysa kentleşme, yalnız bir nüfus hareketi olarak görülürse eksik kavranmış olur. Çünkü kentleşme olgusu, bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişmelerden doğar. Bu nedenle, kentleşmeyi tanımlarken, nüfus hareketini yaratan ekonomik ve toplumsal değişmelere de yer vermek gerekir. Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da hesaba katan, geniş anlamda bir tanımı belki şudur; sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci. Kentleşmenin önemli boyutlarından biri olan siyasal davranış değişikliklerini de bu tanımın, kentlere özgü davranış değişiklikleri içinde bulmak olanağı vardır… Kentleşme hareketi, zaman içindeki bir değişmeyi anlatır" (Keleş, 2006; s. 23-24). Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi "kentleşme" çok geniş yelpazedeki, çok boyutlu ve büyük bir değişimi ifade eden bir kavramlaştırmadır. Bu yönüyle onu, tek yönlü gerçeklik olarak düşünmek yanlış bir belirleme olacaktır.

Buradan hareketle literatürdeki diğer bazı kentleşme tanımlarına da değinmek yerinde olacaktır.

* “Kentleşme, en yalın olarak şöyle tanımlanabilir: Bir ülkede, tarımsal olmayan üretimin göreli ağırlık kazanmasına koşut biçimde, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran nüfus birikimi olayı. Buna bağlı olarak “kentlileşme” de kısaca şöyle tanımlanabilir: “Kırda çözülme” ve “kentte yoğunlaşma” nedeniyle kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımlardan kırın özelliklerinden arınarak kentin özelliklerini kazanması süreci” (Kartal, 1992; s. 23).

* Kongar’ın Keleş’ten aktardığı tanıma göre; “kentleşme, kentleri yaratan ve büyümelerini sağlayan nüfus hareketinin adıdır” (Kongar, 1982; s. 24).

* Kıray’ın tanımına göre, “kentleşme toplumların yapısal değişmelerinin en göze çarpan yönüdür. Her şeyden önce nüfusun büyük oranının tarımdan ve topraktan kopup tarım dışı alanlarda, sanayide, karmaşık örgütlerde ve dolayısı ile köyden başka yerlerde, kentlerde hayatlarını kazanmaya ve yaşamaya başlamaları demektir” (Kıray, 1982; s. 57).

* İlk bakışta demografik bir olay gibi görünen fakat toplum yapısındaki ve ekonomideki değişimlerle çok yakından ilgili olan bir süreçtir (Keleş, 1982; s. 67).

* “Kentleşme süreci, mekanda yerleşmenin özgül bir biçimi, yerel örgütlenme, toplumsal tabakalaşma, kurumsallaşma, uzmanlaşma, yeni bir yerleşme biçimlenmesi, sosyo-ekonomik ve kültürel değişime yol açan bir nüfus yoğunluğu gibi öğeleri bir arada toplayan bir dönüşümün içerildiği” (Genç, 1996; s. 308) kavramlaştırmadır.

* Kentlerin sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlayabileceğimiz kentleşme, toplum yapısında artan örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişiklikleri ortaya çıkartan bir nüfus birikimi süreci olarak kabul edilmektedir” (Çifçi-Yeşiltuna, 1996; s. 441).

Kartal’ın bir başka kavramsal girişiminde; “kentleşme, son iki yüzyılın en önemli olgularından birisidir. Teknolojik gelişmeler, üretim biçimi ve ilişkilerindeki değişimler, büyük miktarda nüfusun tüm ülkelerde “topraktan kopması” olayını ortaya çıkarmıştır. Böylece doğan nüfus hareketleri, kentleşme olgusunu yaratmıştır. Kentlerin nüfusu ve sayısı giderek artmıştır” (Kartal, 1978; s. 4). “Kentleşme, bir takım ekonomik ve sosyal süreçlerin işlemesi ile ortaya çıkan bir “sonuç” tur; bir “bağımlı değişken”dir. Kentleşme aynı zamanda toplumsal değişme sürecini önemli ölçüde etkileyen ve çoğu zaman hızlandıran bir olgudur. Bir “bağımsız değişken”dir… Kentleşme, bilim ve teknolojideki gelişmelerin, tarımsal ve tarımsal olmayan üretim güçleri ve ilişkilerindeki değişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak,

kentleşme bir "sonuç" olarak kalmamaktadır. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde kentleşme, göreli olarak yüksek bir hıza ve dereceye ulaştıktan sonra, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısını değişmeye zorlayan temel "bağımsız değişken"lerden birisi olmaktadır. Büyük nüfus yığılmalarının gerçekleştiği kentsel alanlarda, sorunlar belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözülmesi ve nüfusun gereksinimlerinin karşılanması savsaklandığında, sistem içinde patlamaya hazır gerilimler doğmaktadır. Bu gerilimler, köklü önlemler alınması isteklerini yoğunlaştırmakta ve etkinleştirmektedir. Bunlar da öncelikle siyasal yapının biçimlenmesine yansımaktadır. Giderek sosyal ve ekonomik yapının değişim sürecinin hızlanması olasılığı ortaya çıkmaktadır… İşleyiş ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütleşmeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci" (Kartal, 1982; s. 123-124), kentleşmeyi ifade etmektedir.

Wirth da konuya benzer açıdan yaklaşarak şöyle ifade etmektedir, "modern dönemdeki insanın yaşam biçiminin ayırt edici özelliği, uygarlık adını verdiğimiz düşünce ve uygulamalar doğrultusunda, daha küçük özeklerin oluşturduğu kümeler çevresindeki büyük yerleşmelerde yoğunlaşmasıdır… Çağdaş dünya için kullanılabilen "kentlileşme"nin derecesi, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Kentlerin toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfusun oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir… Kentlerin büyümesi ve dünyanın kentleşmesi, modern zamanların en önemli olgularından birisidir… Herhangi bir topluluğu yalnızca büyüklük açısından ele alarak nitelemek oldukça keyfi olacaktır… nüfusa bağlı tanımların, kentsel alanın belirlenmesinde yasal sınırların göz önünde bulundurulmasından, kentin yönetsel bir kavram olarak algılanmasından ve rakamlardan, aşırı bir biçimde etkilendikleri göz önünde bulundurulmalıdır… Kentleşmeyi, kentin fiziksel varlığı ile tanımladığımız, onu yalnızca katı bir biçimde mekanla sınırlandırdığımız ve kentsel tutumların keyfi yasal sınırların bittiği yerde birdenbire kesileceğini düşündüğümüz sürece, bir yaşam biçimi olan kentlileşme için uygun bir kavram geliştiremeyiz… (yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte) kent, bir

çekim özeği niteliğine bürünüp kırsal bölgeler üzerine etkide bulunduğunda, kentsel ve kırsal yaşam biçimleri arasındaki farklar daha da artacaktır. Kentleşme, artık, yalnızca insanları kent olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçiminin belirgin niteliklerinin ve kentin kurumlarıyla kentlilerin, iletişim, ulaşım araçları aracılığıyla oluşturduğu büyünün etkisi altında kalan bireylerde, kentli olarak kabul edilen yaşam biçiminin niteliğindeki değişiklikleri vurgular…kentlileşme, kentlerdeki yaşam biçiminin yapısını belirleyen nitelikler bütünüdür" (Writh, 2002; s. 77-84). Bu ifadelerden de anlaşılabileceği gibi kentleşme sadece fiziksel bir değişmenin (büyümenin) adı olmayıp; içinde sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda çok çeşitli faktörlerin yer aldığı makro boyutta bir kavramlaştırmadır.

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, makro boyuttaki her "göç çalışmasının" kapısı kente ya da kentleşmeye, her kent çalışmasının kapısı da göç olgusuna çıkmaktadır. Bu nedenle aynı kuramsal ve pratik zorunluluk, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye gerçeğinde de geçerli bir saptamadır. Bu nedenle bugün Türkiye perspektifinde, "göç" konusunu irdeleyen her çalışma kentleşmeyi; kentleşmeyi ele alan her çalışma da göçü göz ardı etmemelidir. Aksi taktirde bölümün başında da belirttiğimiz gibi "yap-bozun" parçalarından bazılarının eksik olması gibi "toplumsal değişme" resmini sunmaktan uzakta kalacaktır. Bu nedenle, bu çalışmada, "Türkiye'de kentleşmeyi" ve "Türkiye'de göçü" ele alabilmenin ilk koşulu olarak bu iki sosyal gerçekliğin birlikte ele alınmasına karar verdik.

Ülkemizde çok boyutlu ve büyük değişimin kaynağında, bu iki olgu yer almaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca yaşadığımız "toplumsal dönüşümün" kaynağında bu iki itici güç bulunmaktadır. Cumhuriyet tarihinin ilk dönemlerindeki nüfus sayımları (1927-1950) göz önüne alındığında; bu dönemde nüfusun %20'si kentlerde yaşarken, %80'i de kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. Bu veriler doğrultusunda belirtilen dönemde, Türkiye'nin tipik bir köylü toplumu olduğunu söylemek mümkündür. Ancak aradan geçen seksen yıllık süre içinde yaşanan değişmenin boyutları o kadar büyüktür ki bu rakamlar tamamen tersine dönmüş durumdadır. Çünkü günümüz itibariyle Türkiye, nüfusunun %70'inin[25] kentlerde %30'unun kırsal alanda yaşadığı "kentli bir toplum" görüntüsü vermektedir. Bu rakamsal değişim, içeriğinde de çok yönlü bir değişimi barındırmaktadır. Nitekim bu değişim başta sosyal alandan,

[25] Son günlerde açıklanan, 2007 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'nin kentsel nüfus oranı %70,5'tir.

ekonomiye, kültüre ve siyasal yaşama olmak üzere çok boyutlu ve büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Yani yaşanan süreç 80 yılda Türk toplumunu baştan aşağıya değiştirmiştir ve bu, bir toplumun yaşayabileceği ender rastlanır hızdaki sosyal değişme örneklerindendir. Nitekim, böylesi büyük bir hızlı değişimin ortaya çıkarabileceği tüm sorunlar da bu kısa sürede yaşanmış ve hala yaşanmaya devam etmektedir.

3.2. İmparatorluktan Cumhuriyete Sosyal ve Ekonomik Yapı

"Türkiye'deki kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biridir. Yalnız, tarımdaki değişimlerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir. Ayrıca siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde de kendine özgü etkileri vardır" (Kongar, 2006; S.549). Türkiye'nin yaşadığı bu boyuttaki değişimi anlayabilmek için ise tarihsel perspektifte bir bakışa ihtiyaç vardır. Ancak tarihsel perspektifi sadece Cumhuriyet dönemiyle sınırlamak eksik bir değerlendirmeye yol açacağı için İmparatorluktan devralınan "sosyal" yapıyı da dikkate almak yerinde olacaktır. Her ne kadar "yeni doğan milli devletin ideolojisi, imparatorluk ideolojisine taban tabana karşıt" (İnalcık, 1999; s. 38) ve "bu ideolojik yapılanma açısından baktığımızda Osmanlı ile Cumhuriyet arasında devamlılığın değil neredeyse kaotik nitelikli bir kesintinin ısrarla vurgulandığı" (Işın, 1999; s. 235) sürekli söylenmekte. Yani, yeni kurulan devletin geçmişle bir kopuş yaşadığı (hem tarihsel anlamda hem de ideolojik anlamda) iddia edilmekte ise de sosyal bilimsel bir bakış açısıyla belirtmek gerekirse, bu "kopuşun" sadece "ideolojik" anlamda olduğu bir gerçektir. Çünkü sosyal yapı itibariyle bir kopuşun yaşanması imkansızdır. Bu nedenle "resmi devlet ideolojisi" miras olarak alınmayan Osmanlı İmparatorluğunun, Cumhuriyet'e en büyük mirası sosyal yapısı olmuştur. Hiç bir devletin "kopuş teorisindeki gibi, gökten zembille inebileceği söylemi gerçeği yansıtmamakta"dır (Tuncay, 1999; s. 243). Çünkü ideolojilerdeki kopuşun sosyal hayatta karşılığını bulması mümkün değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sosyal yapı, İmparatorluğun son yıllarıyla aynı nitelikteydi. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk dönemlerine sarkan bu "yapının" nasıl ortaya çıktığını iyi anlamak için Osmanlı'daki sosyal yapıyı incelemeye çalışacağız. "Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı sonrasına uzanan kentleşme ve bölgesel gelişme konuları çevresinde ortaya çıkan, dönemin modernleşme temelli tartışmaların ipuçları, Cumhuriyet öncesi dönemde başlamıştır. Hızlanan nüfus artışı, ekonominin yeniden yapılanması, sınıf esaslı farklılaşma ve toplumsal değişim, kent

mekanında önemli dönüşümleri ortaya çıkarmıştır ve özellikle kent merkezlerinde değişen ekonomik yapıya koşut olarak bir yenilenme ve farklılaşma gözlenmiştir" (Eraydın, 2006; s. 29). Biz de bu birbiriyle ilişkili olan (kopuşun mümkün olmadığı) sosyal süreci iyi analiz edebilmek için, öncelikle Osmanlı'daki yapıya kısaca değinmek gereğini hissettik. "Eski düzene karşı bir tepki olarak kurulan Cumhuriyet, yaklaşık yüz yıl sonra bile, İmparatorluğun kimi niteliklerini yapısında taşımaktadır. Bugünkü Türk Ulusunu anlamak için Osmanlı İmparatorluğu'nun özelliklerini bilmek zorundayız" (Kongar, 2006; s. 49).

"Osmanlı Devleti, doğduğu bölgede kendisine takaddüm eden büyük siyasi organizasyonlarla birlikte tarihin bildiği nadir büyük siyasi yapılar arasındadır" (Ortaylı, 1999; s. 233). "Her şeyden önce Osmanlı tarihi bir İmparatorluk tarihidir, yani belli tarihi koşullar sonucu örgütleyici bir üstün güç ortaya çıkmış, ayrı din ve kültürlere sahip birçok milleti kendi egemenliği altında toplamış, idare etmiş, kendi idaresini egemen kılmıştır… Max Weber patrimonyal terimiyle (bu yapıyı) öbür siyasi formasyonlardan ayırt eder" (İnalcık, 1999; s. 25-38). Böylesine büyük bir yapıyı ayakta tutan, başka bir ifadeyle işler kılan, hem siyasi bir yapılanma hem de sosyal bir şekillenme söz konusuydu. Bu işleyişi mümkün kılan en büyük etken İmparatorluğun üzerine kurulduğu, sistemi ayakta tutan, "katı toprak sistemiydi". Hatta bu sistemi tarihte, geçmiş dönem ve içinde bulunduğumuz dönem de dahil olmak üzere, en iyi işleten (son dönemleri dışında) devlet özelliğini göstermekteydi. Bu katı toprak sistemi hem üretimi mümkün kılıyordu hem de İmparatorluğun en büyük varlığı olan orduyu besliyordu. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu bu sistemin işleyişi konusunda son derece tavizsizdir. Öyle ki onun bu tutumu, çok uzun süreler, İmparatorluğun sahip olduğu sosyal yapısının da şekillenmesinde büyük rol oynamıştı. Bu yapı ayrıca "merkezi yapının" gücünü ve devamlılığını da mümkün kılan bir istikrar unsuru durumundaydı.

Osmanlılarda "toprak sistemi", ekonominin ve İmparatorluğun taşıyıcı sistemiydi. Bu nedenle sistemdeki odak değeri onu değerli/önemli kılıyordu. Toprağın şakaya gelmeyen önemi, onun İmparatorluk boyunca devlet mülkü olarak kalmasını sağlamıştır. Yani özel durumlu topraklar dışında, tarım arazileri devletin mülküydü. Bu sistemin adı da "tımar sistemiydi". Bu sistemin, tarihinin görebildiği en kusursuz işleyiş şeklinin, imparatorluğa belli katkıları vardı. Toprağın mülkünün devlete ait olması güçlü toprak sahiplerinin ortaya çıkmasının önüne geçiyor ve merkezi iktidara karşı güçlenebilecek çevrelerin oluşmasını engelliyordu. Ayrıca tımar sahipleri, miras

hakkına da sahip değillerdi ve merkezi iktidara hizmet ettikleri sürece ellerinde kalabiliyordu. Devletin mülkü olan toprağı, tımar, sadece işleten kişiydi. Bu durum üretimi devamlı ve denetime açık kılıyordu. "Osmanlılarda merkezi bir devlet yapısıyla toprakta devlet mülkiyetinin varlığı ve bir aristokratik hiyerarşinin olmayışı ve 'sipahi'nin 'senyör'den çok memura, 'reaya'nın ise 'serf'ten çok hür köylüye benzemesinden hareketle, Osmanlı toplum yapısının, zamandaşı Batı Feodalizminden farklı olduğu yargısına varılmıştır" (Sencer, 1973; s. 26). Bu durum hem onu farklı kılmış hem de sonraki yaşanan sosyal sürecin de bu doğrultuda şekillenmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca çok iyi işleyen bu sistemle "Osmanlı Devleti, aşamalı bir şekilde beylere ait özel ve kişisel mülkiyet anlayışını yıkmaya çalışmış ve gerçek bir soyluluğu sürdüren malikane sisteminden padişah dirliğine, sipahi tımarına doğru dönüşüm eğilimi göstermiştir… Bütün tımarlar doğrudan doğruya sultan tarafından verildiği için, bu beylerin özel ordularıyla birer derebeyi olmaları önlenmiştir. Öte yandan geniş kullar grubuna sahip olan sultan, fiili olarak beylerin gücünü denetleyebilmektedir… Kısacası, tımar sistemi ve kul sistemi, sultanlara eski feodal ve aristokratik öğeleri, merkezi hükümet zararına fiili olarak engelleme olanağı vermiştir. Bu da aşamalı olarak başarılmış ve mutlak yöneticinin merkezi yönetimiyle, fethedilen topraklardaki çeşitli öğelerin ağır ağır bütünleşmesiyle tamamlanmıştır" (Sencer, 1973; s. 28-35).

Ayrıca bu sistemle İmparatorluk, sınırlarının dört bir yanına güvenlik yönüyle ulaşabiliyordu. Bu durumun bir başka getirisi de "merkezi bir topluluk" olmayan ordunun, tek bir güç olarak hareket etmesi engelleniyor ve merkeze muhalefetin olası imkanları ortadan kalkıyordu. Bir başka önemli nokta da, ordu savaşsız dönemde pasivize edilmeyerek, üretici fonksiyonlarıyla ekonomiye katkıda bulunuyordu (Cem, 1970). Kısacası ülkenin ekonomisi adına en önemli işletmeler özelliğini tarım arazileri göstermekteydi ve buna ek olarak ülkenin sosyal güvenliği de yine bu önemli işletmeler üzerinden sağlanmaktaydı. Bu sistemin kusursuz işleyişi de merkezi iktidarın otoritesini arttırıyordu.

Toprağın, İmparatorluğun sürekliliği açısından hayati önemde olması bazı yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmişti. Bunlardan en önemlisi, toprağı belli bir süre ekmeyen işletmecilerin, elinden topraklarının alınmasıydı. Bu da üretimi sürekli ve istikrarlı kılıyordu. Çünkü köylülerin mevcut konumunun ve sistem içindeki üstlendikleri rollerin devamlılığı isteniyordu. "Osmanlı İmparatorluğu gibi merkezi bir imparatorlukta, tarımsal teknolojinin niteliği, merkezden denetlenen artı-ürünün miktarını daha çok kırsal yoğunluğa bağlı kılmaktadır. Bu nedenle kırdaki nüfusu

optimum yoğunlukta tutmak imparatorluğun en önemli sorunudur" (Tekeli ve Erder, 1978; s. 19). Ayrıca bu yoğunluğun istenen en planlı şekilde olabilmesi, işleyişini de mümkün kılıyordu. Bu sebeple de nüfusun dengeli dağılımı adına, "sürgün" fonksiyonu geliştirilerek, bu amaca ulaşılmaya çalışılmıştır. Yeni fethedilen ülkelere de toprağı işletecek köylü nüfusun aktarılmasının meşruiyeti böylelikle sağlanıyordu. "Örneğin, Anadolu'daki kadıların, Kıbrıs'a gönderilecek kişileri seçerken, kent ya da köyleriyle fazla bütünleşmemiş insanlar üzerinde durmaları isteniyordu… Özellikle köylerinden kente gelenler sürgüne adaydı…(ve) 12.000 aile Kıbrıs'a (fetih sonrası) gönderilmişti" (Faroqhi, 1994; s. 346-347).

Hiç şüphesiz ki toprağın böylesi önemli bir işlevinin olduğu sistemde de işleyiş adına en önemli sınıfı köylüler oluşturmaktaydı. Bir başka ifadeyle, böylesi bir sistemde köylü nüfus ne kadar yoğun olursa, sistemin devamlılığı da o kadar mümkün hale geliyordu. Buna bağlı olarak da İmparatorluk boyunca, köylülerin topraklarını bırakmalarına ve şehirlere yerleşmelerine izin verilmemiştir" (Sencer, 1973; s. 35). Bu durum da ortaya, %80'inin kırsal nüfus olduğu bir sosyal yapıyı çıkarmıştır. "Kentler de birer idari merkez" (Faroqhi, 1994; s. 12) olmaktan öteye gidemeyerek merkezi iktidarın işleyişini mümkün kılan yapılar haline gelmişlerdir.

İmparatorluğun genişleme dönemi boyunca bu süreç, belli başlı bazı aksaklıklar dışında çok iyi işlemiştir. Fakat kaybedilen topraklar ve sonrasında artan nüfus yoğunluklarıyla birlikte topraklarda yaşanan bölünmeler, bir kar marjı olmaktan öteye, geçimin bile sağlanması zor işletmeler haline gelmişti. "İnalcık'ın açıkça belirttiği gibi, Osmanlı Devleti'nin örgütlenmesi 'her bireyi uygun yerinde' tutmaya yönelmişti. Devletin amacı, toplumun geleneksel örgütlenmesinin değişmesini önlemekti" (Kongar, 2006; s. 58). Bu nedenle 18. yüzyılla da birlikte sistemde aksaklıklar ortaya çıkmıştı ve devletle halkın karşı karşıya geldiği yeni bir süreç yaşanmaya başlamıştı. Geçimini sağlayamayan toprak işletmecisi halk, yer değiştirmek (göç etmek) çabasında ve buna karşılık onları yerinde tutmaya çalışan bir de devlet erki mevcuttu. İşte bu sorunlarla birlikte, İmparatorluğun sosyal yapısında bazı değişiklikler ortaya çıkmıştı. Bunlardan birisi de bu dönemler sonrasında kentlerin göçlerle birlikte nüfuslarının artmasıydı.

18. yüzyılda yaşanan yoğun sorunlarla birlikte "Osmanlı toprak rejimi bütünüyle çöküş sürecine girmiş, tarımsal üretim de düşmüş ve dış ticaret bütünüyle Batılı şirketlerin tekeline geçmiştir. Ticaret dengesinde, İmparatorluğun etkisini yitirmesiyle de" (Berkes, 1966) kentsel ve kırsal ekonomi çöküş sürecine girmiştir. Ancak kentin marjinal de olsa, belli bir ekonomik statü vermesiyle birlikte kırdaki

nüfus yavaş yavaş kentlere yönelmeye başlamıştır. Böylece İmparatorluk tarihindeki ilk "itici-çekici faktörler" eşliğinde kırdan-kente göç ortaya çıkmış oluyordu. "Bu göçmenlerin çoğunu kent çekmemiş, kırlık bölgelerdeki belirsizlik ortamı nedeniyle köy itmiştir" (Faroqhi, 1994; s. 359). Ayrıca incelenen, "köylülerin borçlarına ilişkin kayıtlar, nedenin birçok göçmen için kentin çekiminin değil, köyün itmesinin söz konusu olduğunu anlamayı sağlamaktadır" (Faroqhi, 1994; s. 331). Fakat bu dönemdeki yaşanan sorunların yoğunluğuna rağmen, aynı nispette yoğun göçlerin yaşandığını söylemek mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni ise o dönemde devlet uygulamalarının göçü caydırıcı nitelikte olmasıydı. Örneğin o dönem için, İstanbul'a giriş yapmak isteyen göçmenlerin, neden geldiklerini iyi temellendiremediği durumlarda geri gönderilmesi sık rastlanan bir olaydı. Bir de buna ek olarak muhtemelen, göçün günümüzdeki kadar kolay olmaması ve "risk faktörünün" daha fazla olması nedeniyle, bireyler göç kararı konusunda yeterince cesaretlenemiyorlardı. Bunda hiç şüphesiz ki iletişimin kısıtlı olması ve gidilecek yer hakkında bilginin kıt olması, buna ek olarak da iletici faktör niteliğindeki teknolojik araçların olmayışı, bu hareketi son derece zorlaştırmaktaydı. Her şeye rağmen "uzun süren iktisadi ve kurumsal bunalım, şehir nüfusunun önemli ölçüde artmasına yol açmıştır" (Cerasi, 1999; s. 204).

Osmanlı kentleri, "yönetsel yetkeyi ve Devlet Geleneği'nin kültürel egemenliğini temsil eden, imparatorluk iktidar merkezinin kopyalarıdır. Varlıklarını ekonomi öncesi siyasal egemenlik ve göç sembolizmi mantığa borçludur. Öte yandan, Batı kenti daha başlangıcından itibaren ekonomik bir mantığa boyun eğmişti. Aslında, Batı kenti varlığını, cisimleştirdiği ekonomik akılcılığa borçluydu…Yapay oluşum halinde kalan Doğu kenti, hiçbir zaman bir "toplumsal farklılaşma" meydanına dönüşemedi" (Keyder vd,.1994; s. 123). Kentlerde oluşmayan ekonomi temelli yapı, "itici faktörler karşısında" "çekici adresler" işlevi görmüyordu. Bu nedenle uzun süreler kırda yaşanan olumsuz koşullar karşısında, Batıdaki gibi kentlere göç gerçekleşmiyordu. Nitekim yeterli çekici koşullar oluşabilseydi, devletin göçü engelleme çabaları karşısında kentlere göç yoğunluğu mutlaka artacaktı. Çünkü benzer uygulamaların Cumhuriyet döneminde de örneklerini görmemize rağmen, kentlere yoğun göçlerin önü alınamamıştır. Çünkü "kırın iticiliği kadar kentlerin de çekim faktörleri" artık ortaya çıkmaya başlamıştı.

19. yüzyılla birlikte çöken ekonomi karşısında, İmparatorluk sınırları içerisinde "sosyal çalkantılar" yoğun bir şekilde yaşanır olmuştu. Halkın tepkileri birer "sosyal

patlama" niteliğine bürünmüştü. Aydınlar da yaşanan sorunlar karşısında sistemi ve yönetimi yoğun bir şekilde eleştiriye girişmişlerdir. Artık her şey kötü gidiyordu. Ülke baştanbaşa mutsuz insanlar topluluğu haline gelmişti ve artık çarenin, köklü sistemsel değişikliklerde olduğu tezi herkes tarafından kabul ediliyordu. 19. yüzyılın başında İmparatorluk bu yönde büyük atılım gerçekleştirmeye başlamıştı. "19. yüzyılın başında kadim Osmanlı İmparatorluğu son siyasal ekonomik dönüşümünün arifesindeydi. 16. yüzyılda Akdeniz dünyasına uzanan bir dünya İmparatorluğu olarak Osmanlı devleti, dış dünyayla görece az mal değişimi gerçekleştiren, büyük ölçüde kendi kendine yeten bir ekonomiydi. 1800'e gelindiğinde, bu güç çoktandır yok olmuş, kendine yeterlik de bir süredir belleklerden yitmeye başlamıştı. İmparatorluk, temel ilkeleri merkeziyetçilik ve Batılılaşmada odaklanan yoğun bir siyasal reform programı başlatılıyordu. Osmanlı ekonomisi, kendi açısından, kendine yeterlilikten[26] serbest Pazar ekonomisine doğru evrimini sürdürdü" (Keyder vd., 1994; s. 128-129). Bunun için ekonomide ve siyasal alanda pek çok yenilik ve ilk yaşanıyordu. Gerçekleştirilen ekonomik ve sosyal değişim çabalarıyla, imparatorluk yoğun ve köklü bir değişim sürecine girmişti. Bu dönemin yoğun atmosferi karşısında, Ortaylı'nın bu dönem için, "İmparatorluğun en uzun yüzyılı" (Ortaylı, 2005) saptaması çok manidardır. Fakat bu köklü değişimlerin sosyal karşılığını hemen alabilmek mümkün değildir. Bu değişimlerin, toplumsal anlamdaki karşılıklarının alınabilmesi için çok uzun sürelere ihtiyaç vardır. Nitekim bu dönemde yaşanan bu büyük değişimlerin sonuçlarının net olarak görülebilmesi için de böylesi bir uzun süreye ihtiyaç vardı. 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu büyük değişim hamleleri, 19. yüzyılın sonlarında dahi çok hararetli ve yoğun bir biçimde yaşanmaya devam ediyordu. Toplumsal ve sosyal anlamda tepkilerin ve değişimlerin hissedilmeye başladığı bir dönemde, tarihte hiçbir toplumun istemeyeceği, bir kesinti dönemi yaşanmıştı ve yapılan uzun süreli yatırımların meyvelerini alabilmek mümkün olmamıştı. 19. yüzyılın sonu-20. yüzyılın başında, dünya büyük bir kaosa sürüklenmişti ve dünya tarihinin o döneme kadar görebildiği en büyük ve yıkıcı savaş patlak vermişti. Osmanlı İmparatorluğu da bir anda kendisini bu savaşın göbeğinde bulmuştu. Nitekim yaşanan uzun ve yıkıcı savaş atmosferi, bir milletçe kalkışılan büyük değişim sürecini kesintiye uğratıyor hatta geriletiyordu.

[26] Keyder vd.'nin burada "kendine yeterlilikten" kastettikleri şey içine kapalı, dışa açık olmayan bir ekonomi modelidir.

Cumhuriyet Türkiye'si kurulduğunda, sosyal ve toplumsal anlamda girişilen büyük değişim ve yenilik sürecini de devralmıştı. Değişmeye açık hale gelmiş, fakat meyvelerini vermemiş bir toplum vardı ortada. Belki de bu anlamda devrimsel nitelikteki, modernleşme eksenli yeniliklerin meşruiyeti de sağlanmış olmaktaydı. Yani yeniliklere destek verecek, yadırganmayacak bir toplumsal ortam. Nitekim dünyada çok az milletin yaşayabileceği çok büyük değişimi çok büyük bir hızda Cumhuriyet Türkiye'si yaşamıştır. Bir yüzyıldan kısa sürede gelinen sosyal ve toplumsal anlamdaki nokta buna en büyük kanıt niteliğindedir. Ayrıca Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş döneminde yaşadığı "ideolojik kopuş" (eski düzene karşı), bu süreci çok daha hızlandırmıştı. Bu kopuşu her alanda görmek mümkündü; sanattan siyasete, dinden ekonomiye, dilden sosyal yaşamın pek çok yönüne hissediliyordu. Bu ideolojik kopuşla birlikte kentlere ve kırsal yaşama bakışta da büyük farklılık ortaya çıkmıştı. Faroqhi'nin deyimiyle "kentler birer idari merkez" olmaktan öteye, artık ekonominin odak noktaları olarak görülmeye başlanmıştı ve kısa zamanda Batı'nın ulaştığı noktaya ulaşması gereken sosyal, ekonomik ve kültürel ortamlar olarak görülmeye başlanmıştı. Girişilen büyük sanayi yatırımlarının hızı, bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir. "1915 yılında sayıları ancak 264 olan sanayi işletmeleri 1968 yılına kadar 609 kat artarak 160,772'ye ulaştı" (Kongar, 2006; s. 617). 50 yıl kadar olan bu sürede artık kentlerin genel niteliği ve görünümü çok farklı noktalara ulaşmıştı. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan, kırın itici faktörlerine rağmen kentlerin bir türlü çekici olmaması, yaşanması muhtemel göçlerin önüne geçiyordu. 1950'li yıllarla birlikte kentlerde "çekici faktörler" de ortaya çıkmıştı. Bu nedenle de Cumhuriyet Türkiye'si eşine az rastlanır hızda, nüfusun kentlere akışını yaşıyordu. Bunda hiç şüphesiz Cumhuriyet Dönemindeki köklü değişikliklerin büyük etkisi vardı.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin yaşadığı, büyük sosyal ve toplumsal değişme hareketi olan "göç ve kentleşmeyi" daha iyi anlayabilmek için tarihsel süreçte yaşananları gözden geçirmeye çalıştık. Tarihsel öncüllerinden hareketle Cumhuriyet Döneminin daha doğru anlaşılmasının mümkün olacağı düşüncesi böyle bir yol izleme gereksinimi yaratmıştır. Bu tarihsel irdelemeden sonra Cumhuriyet Dönemi "göç ve kentleşme" hareketine geçerek, Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan "göç ve kentleşme" sürecini başlıca üç kısımda irdeleyeceğiz. Bu dönemlerin kabaca kendi içinde "göreli bir bütünlük" göstermesi yönüyle; "1923-1950 dönemi", "1950-1980 dönemi", "1980 ve günümüze kadar olan süre" şeklinde bir bölümleme ile ele alacağız. Bugün, içinde bulunduğumuz iki binli yıllarla birlikte, bir sosyal bilimci öngörüsüyle "göç ve

kentleşme" sürecimizde yeni bir dönemin eşiğinde olduğumuzu, hatta bu süreci yaşamaya başladığımızı söyleyebiliriz. Yine öncelikle bu sürecin başlangıcını da her zaman olduğu gibi üç büyük kentimizde yoğun bir şekilde hissetmeye başladık. Fakat günümüzden bir bakışla, "üst bakışın", henüz yapılamaması ve araştırmalarla "anatomisinin" yeterince ortaya konulamaması gibi nedenlerle bu çalışmada farklı bir bölüm olarak irdeleyememekteyiz. Fakat muhtemel ki geleceğin çalışmalarında üçüncü dönem "1980-2000" şeklinde sınırlandırılacak ve dördüncü dönem "2000 ve sonrası" şeklinde isimlendirilmeye başlanacaktır.

3.3. Cumhuriyet Döneminde Göç ve Kentleşme

3.3.1. I. DÖNEM: 1923-1950 Döneminde Türkiye'de Göç ve Kentleşme

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte Cumhuriyet Türkiye'si, dünya tarihinin "klasik anlamdaki son imparatorluğunun" bıraktığı sosyal yapıyı da devralmıştı. İmparatorluğun gücünü aldığı büyük toprak sistemi, geride tam anlamıyla köylü bir toplum bırakmıştı. Devralınan sosyal yapı içinde, "bu dönemde nüfusun %80'inden fazlası köylerde yaşamaktadır" (Akşit, 2006; s. 125). Hatta nüfusun sadece "%16,4'ü kentlerde yaşamaktadır" (Osmay, 1998; s.140). Fakat yaşanan "ideolojik kopuş" yeni kurulan devlete de, ulus inşasında farklı misyonlar yüklemekteydi. Çünkü önceki devlet (Osmanlı), tüm kurumlarıyla ve ideolojisiyle tasfiye sürecini yaşıyordu. Yeni kurulan devletin "resmi söylemelerinde" eskiye ait her şey "geri kalmışlığın" bir sebebi olarak algılanıyordu. Bu nedenle, "eski sistemin", toprak üzerine kurulu bir sistem olması yönüyle, yeni sistemin kentler üzerine kurulu bir sistem olması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu gereklilikle, yeni kurulan devletin modernleşme tahayyülleri de mekana farklı anlamlar yüklemişti. Yani yeni devletin mekansal yerleşiminin, onun yeni kimliğini ortaya koyacağı düşünülüyordu. Bu nedenle eskiden kopuşu ve yeni ideolojiyi ortaya koyan, "yeni kentlere" ihtiyaç vardı. Bunun en büyük ispatı da yeni başkentin "Ankara" olmasıydı. Türkiye Cumhuriyeti "bir İmparatorluğun parçalanması sırasında ortaya çıkmış ve ulus bilinci "yeniden inşa" edilecek bir ulus-devlettir. Ulus-devlet siyasal olarak kurulmuş olmasına karşın toplumsal bilinç düzeyinde yeniden kurulacaktır. Bunun başarılabilmesi konusunda Cumhuriyet yönetimi mekansal stratejilere önemli roller vermiştir. Bunlardan belki de en önemlisi, başkentin Ankara'ya taşınmasıdır. Üç İmparatorluğa başkentlik etmiş İstanbul'un bırakılarak Ankara'nın başkent olarak ilanı radikal bir karardır. İstanbul ülkenin Batı'yla en sıkı eklemlenmiş, bir bakıma en çok Batılılaşmış kesimidir. Bunun

reddedilmiş olması, Osmanlı Batılılaşmasının yozlaşmış olarak görülmesi, yeni ya da "gerçek" bir Batılılaşma modelinin aranmakta olmasıyla yakından ilişkilidir" (Tekeli, 2001; s. 23-24). "Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren aydınlanma geleneği içinde köktenci bir "çağdaşlaşma" ya da "modernite" projesini uygulamaya çalışmıştır… Böyle bir modernite projesi, gerçekte bir kentsel gelişme projesidir ve bu projenin başarısı, büyük ölçüde, başarılı bir kentsel gelişmenin gerçekleşmesine bağlıdır. Modernitenin ekonomik boyutunun gerçekleşebilmesi için toprağa bağlı köylü kitlelerinin çözülerek hareketlilik kazanması; toplumun bireylerinin, ekonominin gerek duyduğu emeği, gerek duyulan yerde ve anonim ilişkiler içinde sunabilmesi gerekir. Bunun gerçekleşmesinin yolu da kentleşmedir. Kentleşen nüfusun anonim yeni ilişki biçimleri içine girmesi, yeni değerleri benimsemesi ve bir kültürel dönüşüm gerçekleştirmesi beklenmekte; bu kültürel dönüşüm kentlileşme diye adlandırılmaktadır… Kısacası kentleşme/kentlileşme ile çağdaşlaşma projesinin gerçekleşmesi iç içe süreçlerdir" (Tekeli, 1998; s. 1).

Yeni başkent bir bakıma, yeni sistemin ihtiyacı olan bireylerin yetiştirilmesi için bir gereklilik olarak algılanmaktaydı. Çünkü yeni devletin temsili olan birey modeli kentli kimliğe sahip olacaktı ama dönemin koşullarında bu oran sadece %20'ler dolayındaydı ve 1927 yılı itibariyle "İstanbul'un Türkiye'nin toplam kentsel nüfusu içindeki payı ise %40'ı bulmaktaydı" (Erkut, 2006; s. 293). Bu nedenle acilen yeni kentler ve yeni kentli bireylerin ortaya çıkması gerekiyordu. Bu sebeple Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk ve en hızlı girişimi başkentin ve İstanbul'a alternatif yeni kentlerin imarıydı. "Ankara Cumhuriyet'le birlikte modernleşme projesinin uygulanmaya başladığı ilk Anadolu kentidir" (Altaban, 1998; s.41). "Ankara'nın modern bir kent olarak yeniden kurulması rejim için bir prestij projesiydi. Bu nedenle çok sınırlı olanaklara sahip olan bütçeden büyük bir payın bu amaç için harcanmasından kaçınılmadı" (Sey, 1998; s. 26). Yeni kentler; yeni devletin, yeni yurttaşların, yeni "resmi söylemin", yeni sosyal inşaların somut delilleri haline gelmişlerdi. "Cumhuriyet'in ilk yıllarında modernist bir çizgide ulus-devletin oluşumu, belli bir mekanda ve zamanda gerçekleşmiştir. Bu zaman ve mekanın özelliklerine göre biçimlenmiş ve yeni içerikler kazanmıştır" (Tekeli, 2001; s. 61). Bu nedenle bu yeni koşullar içinde, "mekansal algılamalar" çok önemli görülmekteydi. Özellikle yeni başkent üzerinden yapılacak dönüşümler çok önemliydi. Hatta bu dönüşümlerde istenilen sonuçların gerçekleşmesi için, son dönem Osmanlı modernleşmesi gibi "utangaç" bir tavır sergilenmemiş, gerektiğinde eskisinin yıkılıp, yerine yeni dönemin

modernleşmeci anlayışına uygun girişimlerde bulunabileceği gösterilmiştir. Böylece "modernite projesinin toplum içinde bireye ulaşan bir infiltrasyon kazanması amaçlanmıştır" (Tekeli, 2001; s. 74).

Kentleşmeye ve kentlere yeni sistem içinde yüklenen bu hayati anlam, onun şakaya gelmez bir süreç olarak algılanmasını sağlıyordu. Osmanlı'nın geri kalmışlığı da Batı'yla yeterince bütünleşmemesinde okunuyordu. Çünkü Batı medeniyeti, sistemli kentler üzerine kurulmaktaydı ve kentli bir medeniyetti. Osmanlı İmparatorluğu ise tamamiyle köylü ve toprağa dayalı bir sistem üzerine kurulmuştu. Bu sebeple onun Batı'nın ulaştığı modernleşme sürecini yaşaması imkansızdı. Yeni kurulan Cumhuriyet ise Osmanlı'nın kaderini yaşamak istemiyordu, yani köyler ve toprak üzerine kurulu bir sistemden ziyade kentler ve sanayiye dayalı bir sisteme sahip olmak istiyordu. Bu durumun ciddiyeti de ilk Cumhuriyet kentinin yani Ankara'nın imarı girişiminde son derece açık bir şekilde yaşanmıştır. 1928 yılına gelindiğinde "o yıllarda dünya için de çok yeni olan modern mimarinin, temsilcileri çağrılarak, Ankara'da yeni binaların yapılması onlara emanet edilmiş, eğitim kurumlarının programları da bu yönde değiştirilmiştir. Modern mimarlık akımı hakim hale gelmiştir" (Tekeli, 2001; s. 65). Çünkü "planlı kent", modernleşme sürecine uygun bir kent olarak algılanmaktaydı. "Planlama, geleceğe yönelik olarak, istenilen hedeflere ulaşmak amacıyla, sistemli eylem programları hazırlama süreci… geleceğe yönelik olarak bir fikrin/vizyonun varlığı(nın)" (Ersoy, 2007; s. 9-10) ispatı olarak algılanmaktaydı. Şenyapılı'nın bu dönem için yaptığı şu saptamalar da bu düşüncenin doğruluğunu ispatlamaktadır; "İç politikada merkeziyetçi bir yaklaşımın benimsenmesi ile birlikte mekansal düzeyde kentlerin hızla 'çağdaş' bir görünüme ulaşması hedeflenmişti. Bu görüş kapsamında önerilen model Batı kentlerinin 'mamur' örneği idi. Farklı ekonomik yapıların ürünü olan bu model; temiz, güzel, yeşil, görkemli, yapılaşmış, hizmetleri çağdaş bir kent tanımlıyordu. Nitekim Ankara Valisi Haydar Bey 'Yeni kentin planı Postdam'ınkinin aynıdır' derken, 20 yıl sonra 1950 yılında İstanbul Valisi, Belediye Meclisinde "…yıkılan Almanya'nın planları getirildi istifade edilecek" haberini vermiştir" (Şenyapılı, 2004; s. 81-82 ve Şenyapılı, 2006; s. 88). Yani yeni devletin kentleri de "muasır Batı medeniyetinin" kentleri seviyesine çıkartılmaya çalışılıyordu.

Tekeli' ye göre de; modernleşme serüvenimizin başlangıcını, II. Mahmut dönemine kadar götürmek mümkündür ve "salt modernleşme" çizgisinde yaklaşıldığında da bir süreklilik "Osmanlı-Türk" aydınlanmasında göze çarpmaktadır. Büyük kopuşun göze çarpan yönü ise Cumhuriyet'in bir ulus-devlet inşası

olmasındandır. Ulus-devlet ise ticaret ve sanayi üzerinde yükselen bir sistemin ürünüydü. Bu yönüyle ona göre "1923'te henüz bir ulus devletin varlığı söz konusu değildir. Yeni Cumhuriyet, sanayileşmemiş ve kentleşmemiş bir toplum koşullarında bir ulus inşa sorunuyla karşı karşıyadır " (Tekeli, 2001; s. 60). Bu nedenle yeni devlet, gerçek anlamda bir ulus-devlet inşası için, yeni mekanlara/kentlere gereksinim duymaktaydı. Nitekim ilk dönemlerde kentlere de bu misyon, "kopuşun bir sembolü" olarak yüklenmişti. Bu gerçekliğin somut delillerinden olarak, planlı kentler girişiminin, pozitivist düşünce sisteminin ürünleri oldukları söylenebilir.

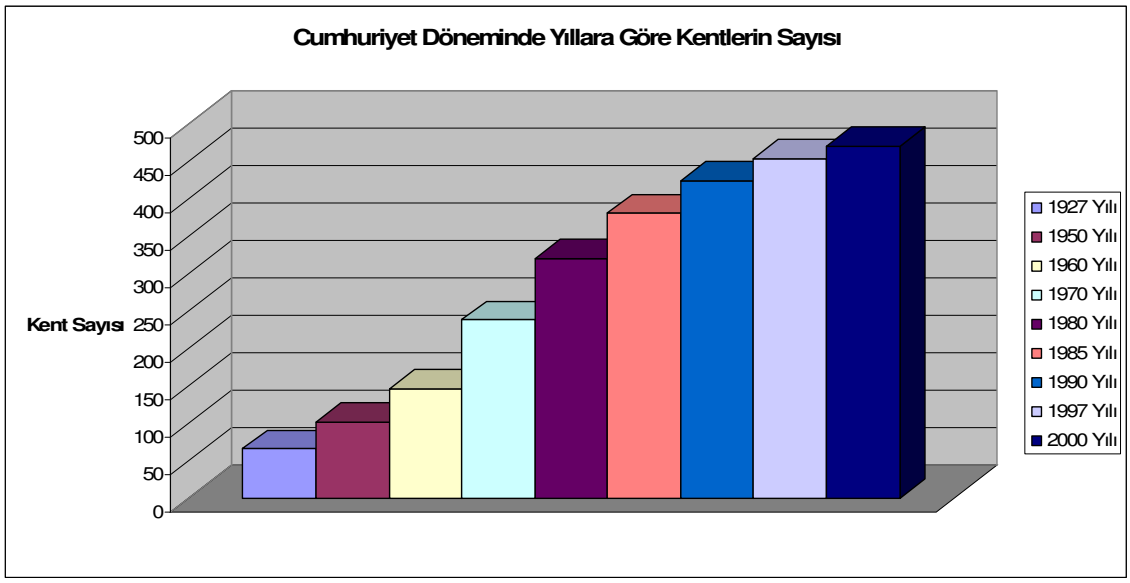

Grafik 1: Grafiğe kaynaklık eden veriler Keleş, 2006.

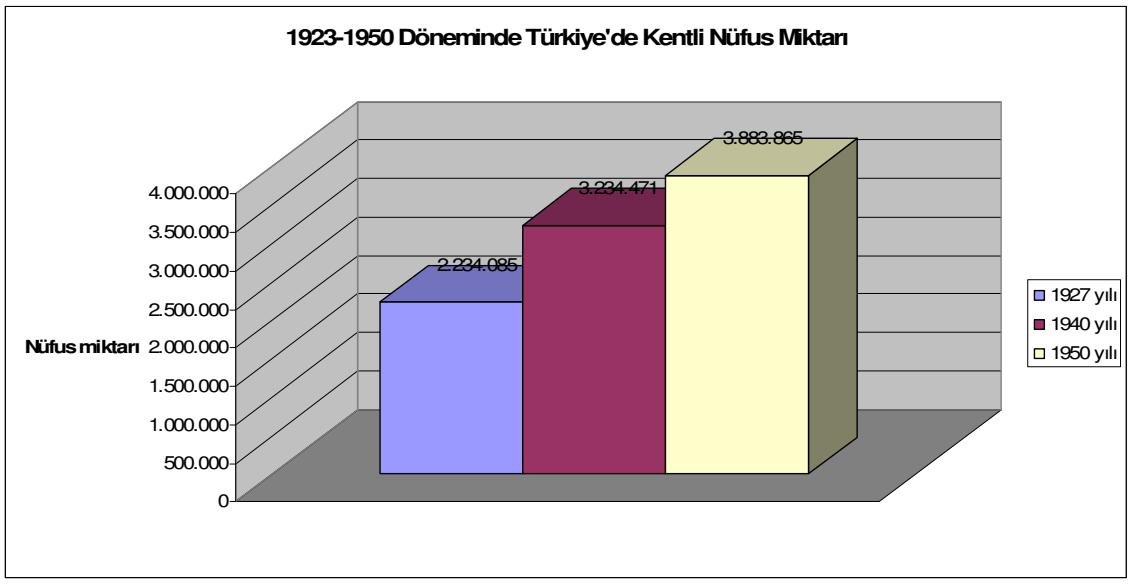

Grafik 2: Grafiğe kaynaklık eden veriler TÜİK'ten elde edilmiştir.

Tüm bu açıklamalarla yeni devletin, "ideolojik arka planında" mekansal yapılanmaya yüklediği anlamlar, verilmeye çalışılmıştır. "Muasır medeniyetler seviyesi"nin kentlere yüklediği anlamlar, yeni devlet içinde benimsenirken, yeni kurulan sistemin devamlılığı adına da mekanın yapılanmasını sürekli kılacak, işleyişini mümkün hale getirecek ekonomik yapılanmasının da benimsenmesi gerekmekteydi. Bu nedenle aynı dönemlerde yoğun sanayi atılımlarına girişmek yönünde çabalar mevcuttu. Yani kentleri ekonomik anlamda ayakta tutacak sanayileşmeye de aynı dönemde geçilmeliydi. M. Kemal Atatürk'ün yeni ekonomik yapılanmanın sinyallerini veren şu sözleri; "yeni Türk Devleti cihangir bir devlet değil, iktisadi bir devlet olacaktır" ve "Türk tarihi incelendiği zaman, bütün yükseliş ve çöküş nedenlerinin ekonomik sorunlardan başka bir şey olmadığı anlaşılır" (Kongar, 2006) şeklindeki sözleri hem geçmişle yaşanacak ekonomik anlamdaki kopuşu hem de yapılmak istenen ekonomik atılımların da işareti niteliğinde olmaktaydı. Fakat savaştan çıkan bir devlet ekonomisinin düşünülenlere yeterince müsaade etmemesi (gerek Osmanlı borçları gerekse ağır savaş yıkımlarının yol açtığı masraflar) ideallere ulaşmada birer engel niteliğindeydi. Ancak her şeye rağmen, önemli ekonomi ve sanayi atılımları gerçekleştiriliyordu ve bu amaca ulaşabilmek adına 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi yapılmıştı. Kongre konuşmaları ve alınan kararlara bakıldığında yeni devlet resmi anlamda "liberal ekonomiyi" benimsemiş oluyordu. Nitekim özel girişimciyi desteklemek adına da bir yıl sonra (1924) "Türkiye İş Bankası" ve hemen ardından da "Sanayi ve Maadin Bankası" devlet tarafından kurulmuştu. 1927 yılına gelindiğinde de sanayiciyi ve sanayi atılımlarını özendirmek adına "Sanayi Teşvik Kanunu" adıyla vergi affından, hükümet yardımına, pazar olanaklarından, yer (arsa) tahsisine kadar kolaylık sağlayan kapsamlı bir yasa yürürlüğe sokulmuştur (Kongar, 2006). Ancak gerek sermaye birikiminin çok sınırlı olması gerekse de ülkede girişimcilik tecrübesinin yerleşmemiş olması gibi nedenlerle bu girişimlerin amacına çok sınırlı ulaştığı gerçektir. Üstelik ülkenin Batıdakine benzer bir burjuvazi sınıfının henüz olmaması "serbest piyasa ekonomisi" yönündeki ilk girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasını ortaya çıkarmıştır ve "1929'da dünyada yaşanmaya başlayan büyük ekonomik bunalım, bu atılımın sürdürülmesini engellemiştir" (Tekeli, 2007; s. 456). Bu nedenle de serbest piyasa ekonomisi II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ertelenmek zorunda kalmıştır. Bu döneme kadar günün ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına, katı bir "devletçi ekonomi" benimsenmek zorunda kalmıştır.

Bu dönemdeki kötü ekonomik koşullar ve girişilmek istenen büyük yeniden yapılanma hareketleri arasındaki uyumsuz durum, bu ekonomik kriz ortamıyla daha da kötü bir boyuta ulaşmıştı. Ülkenin dört bir yanında girişilmek istenen yeniden imar ve modern sanayileşme hareketlerinde, düşünce ve eylem uyuşmazlığı yaratıyordu. Çünkü mevcut ekonomik durum ülkede topyekûn ve dengeli bir kalkınmaya müsaade etmiyordu. Bu nedenle ekonomik ve yeniden imar girişimlerinin büyük bir bölümü İzmir, Ankara ve İstanbul ekseninde yoğunlaşmıştı. Ayrıca Ankara'nın yeni başkent olması ve büyük bir kent imarının sürdürülmesi, bu kenti destekleyen bir ekonomik alt yapıyı da zorunlu kılıyordu. Yine dönemin gergin uluslararası ortamı, savaşa yönelik bir sanayileşmeyi de zorunlu kılıyordu. Bu nedenle sanayi yatırımlarında da istenen derecede çeşitlilik sağlanamıyordu. Genel olarak askeri sanayi ön plana çıkıyordu ve bu yatırımların da erişilebilirliğinin (acil durumlarda) kolay olması için genelde Ankara ve civarında yoğunlaşmasına çalışılıyordu. "1930-1940 yılları arasında kentin mekansal yapısını etkileyen iki önemli dış veriden biri, dünya ekonomisinin 1929 krizi ile başlayan konjonktürü, ikincisi ise bu konjonktüre uyum yapabilmek için ülke içinde benimsenen örgütlenme biçimidir. Dış konjonktür kapsamında azalan talebe karşın ulusal ihracatta kısıntı olmuş, bu durum ithalat çeşit ve miktarlarını da etkilemişti. 1929 yılında 155 milyon TL olan ihracat gelirleri, 1934 yılında 92 milyon TL'ye; 256 milyon TL olan ithalat hacmi de 87 milyon TL'ye düşmüştür… Ülke o yıllarda genelde tarım malları ihraç edip sanayi malları ithal ettiğinden, sanayileşme çabaları bu durumdan çok etkilenecekti. Bu durumda hızlı ve etkin bir karar verme ve uygulama süreci geliştirilebilmesi için merkeziyetçi bir "devletçilik politikası" ve örgütlenme biçimi benimsendi" (Şenyapılı, 2004; s. 79). Bu dönemle birlikte bürokratik örgütlenme merkezi olarak Ankara, ilk göçleri çekmeye başlamıştı ve 1939 yılına gelindiğinde nüfus 125.000'e yükselmişti. Bu hızlı nüfus artışıyla birlikte dönemin mevcut koşullarında bir konut ihtiyacı yaşanır olmuştu. Fakat yaşanan kriz, ithal inşaat ürünlerinin alımını kısıtlıyor ve buna karşılık içerideki ürünlerin de fiyatlarının artmasına sebep oluyordu. Bu dönemde hızlı büyüme sürecindeki kentler olan İstanbul, Ankara ve İzmir, "kriz boyutlarına varan bir konut sorunuyla karşı karşıya idi" (Şenyapılı, 2004; s. 80).

Bu dönemde yaşanan, büyük kentlerdeki imar çalışmaları ve ufak çaptaki sanayi yatırımları da dönemin kriz ortamından etkilenen kırsal kesimdeki belli başlı küçük grupların göçlerine de olanak sağlar hale gelmişti. Fakat bu dönemde büyük kopmalar yaşanmamıştır. Büyük kopuşların yaşanmaması iki nedene bağlanabilir. "Birincisi ve

en önemlisi kırda değişmeyen emek yoğun teknoloji nedeni ile nüfusun topraktan büyük ölçeklerde kopamaması, ikincisi ise kentlerde istihdam olanaklarının çok sınırlı olmasıdır… (göç eden az miktardaki) nüfus, kırın itici (fakir) koşulları ile kentte yapılan tek boyutlu bir yatırım (inşaat) çekiciliğinin birleşmesinden doğan bir göçtür. Gelen nüfus temelde inşaat becerisi özelleşmemiş, fakir bir tarım nüfusu idi" (Şenyapılı, 2004; s. 73-74). Bu kriz ortamının içinde bu yeni gelen nüfusla birlikte artık konut sorunu içinden çıkılmaz bir kriz ortamına dönüşmüştü. "Bu nüfusu istihdam edecek işkolu tek boyutlu ve "işçi" dışındaki girdileri, zaten çok pahalı olan bir alandı. İş kolunun, ekonomik düzeyde çalışabilmesi için işçi girdilerinin en azda tutulması gerekiyordu. Kent mekanı, işçileri kabule hazır olmadığı gibi bu mekanda onlar için yatırım da yapılmazdı. Bu nedenle gelen işçiler, Zekeriya Sertel'in ilettiği gibi, barınak bulamadılar. Kentin eski dokusunda yer yoktu, işçilerin ise bu konuda kiralık konut tutacak ya da yeni konut üretecek parasal olanakları yoktu…(Ankara'nın Jansen planında) Amele Mahallesi'nin tasarlanması bu tarihler arasında kırdan gelen nüfusun, kentin imar planında kendilerine bir mahalle ayrılmasını gerektirecek kadar bir nüfus baskısı koyabildiğini gösterir. Ancak, kentin öteki mahalleleri gibi tasarlanmış, çıkmaz sokaklar ile birbirinden ayrılan konut adalarından oluşan bu mahallenin tasarımı, yöneldiği grubun yaşam koşulları, parasal olanakları ile uyuşmadığından, böyle bir uyuşumu sağlayacak bir örgüt kurulamadığından ve olan sınırları içinde çok yükselen spekülatif arsa değerleri nedeniyle gerçekleşememiştir" (Şenyapılı, 2004; s. 74-75). Böylesi bir ortam üç büyük kentteki ilk gecekondu inşalarının da ortaya çıkmasını sağlamıştı. İstanbul'daki Zeytinburnu, Ankara'daki Altındağ, İzmir'deki Kadifekale gecekondularının ilk inşaları bu döneme rastlamaktadır ve bu gecekondu semtleri daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin "göç ve kentleşme sürecinde" kente göçle gelen bireylerin "referans noktası" olmuşlardır. Bu semtlerin bir özelliği de -dönemin "eski" kent yapıları düşünüldüğünde- kentten çok uzakta olmayan, ulaşım kolay olduğu, iş alanlarına yakın yerlere kurulmalarıdır.

Bu dönemde dikkati çeken bir diğer nokta da, Cumhuriyetin modernleşme idealiyle çelişen, düzenli ve planlı kenti engelleyebilecek, böylesi bir yapılılaşmaya, yönetici bürokrasinin bakış açısıdır. Bu bakış açılarının iki farklı tutumda toplandıkları görülmektedir. "Birinci tutum bu 'barakalaşma' olgusunu geçici de olsa bir çözüm olarak yorumlamaktadır. İşçilere gereksinme olduğu açıktır ama bürokratik işlev ve nüfusa bile barınak sağlanamayan bir ortamda, işçiler için hiçbir yatırım yapılamamaktadır. Bu kesimin kendi geliştirdiği bir çözüm varsa bunu olumlu

karşılamak gerekmektedir. Bu yorum 1930 döneminde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından ifade edilmektedir… Bir diğer tutum ise bu sorunu geçici ve denetlenebilir olarak nitelemektedir" (Şenyapılı, 2004; s. 76). Kentleşme tarihimizde, önceki dönemlerde karşılaşılmayan ve örneği bulunmayan bu tarz yapılanmanın, tecrübe eksikliğinden kaynaklanan yorumu, aslında tüm göç ve kentleşme tarihimizde de büyük bir sorun haline gelen bir sürecin de başlangıcı olmaktaydı. Fakat yaşanan kriz ortamı, çözümsüzlük atmosferinde, bu sorunun giderilebilmesi için yapılacakları engelliyordu. Yani bir sorun niteliğine bürünen "gecekondu olgusu", Cumhuriyet tarihimizde belli bir dönemin alternatifsizliğinden ve yoğun ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Nitekim bu tarz yapılılaşmayı sonraki dönemde "Türk işi mortgage" (Bingöl, 2006) diye niteleyen araştırmacılarımız dahi olmuştur.

"Özetle 1930-1940 yılları, kentin plan dışı sapmalarla mekanda yayıldığı ve yoğunlaşmaya başladığı dönemdir… Bu dönemde yapılan yanlışların ölçeğinin değişerek yinelendiğini ve kentleşmenin bir çok boyutunda denetim dışı gelişmelerin sürdüğünü (söylemek mümkündür)… 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomiye etkileri, 1929 krizinin başlattığı olumsuz öğeleri güçlendirmek yönünde gelişti ve bu etkiler 1940-1950 yıllarının başlarında güçlü bir belirginlik gösterdi… 1940-1950 dönemi bu olumsuz etkiler ile başladı. Ekonomi içinde gelirlerden en az payı alan kesim kırlardı. Nitekim 1936-1945 yılları arasında da kırsal nüfusun ulusal gelirden aldığı payın, kentsel nüfusa düşen ulusal gelir oranının yaklaşık dörtte birini oluşturduğu izlenir… Gerek sınırlı yatırım olanakları kıra yönelmediği için gerekse Osmanlı döneminden arta kalan toprak işleme teknolojisi ve toprak sahipliğinde yapısal değişimler yapılamadığı için, tarım emekçisinin marjinal üretkenliği çok düşüktü. Bu nedenle tarım sektörü sanayiyi destekleyen bir artı ürün birikimi gerçekleştiremiyordu. Dünya savaşı sırasında oluşan ekonomik konjönktür içinde iki sektör arsındaki bu dengesizlik daha da belirginleşti… Bu dönemde ülke ölçeğinde %20,1 olan kentsel nüfus artış hızı çok yüksek değildir ve %17,5 olan genel nüfus artışına çok yakındır. 1927-1935 yılları arasında %2,9, 1935-1960 yılları arasında ise %4,1 olan yıllık ortalama kentleşme hızları, 1940-1945 arasında savaşın etkisinde %1,3'e düşmüş, 1945-1950 yılları arasında %2,6'yı bularak yükselmeye başlamıştır" (Şenyapılı, 2004; s. 114-117). Yani dönemin içinde bulunduğu genel ekonomik atmosfer Türkiye'yi derinden etkilemekteydi.

Tablo 1 : 1936-1948 Yılları Arasında Kırsal ve Kentsel Türkiye'de Kişi Başına Düşen Gelir (TL)

Yıl	Tüm Nüfus	Kırsal Nüfus	Kentsel Nüfus
1936	265	149	645
1943	324	197	744
1945	307	179	731
1948	388	215	748

Not: Z. Y. Herslag'ten (1968) aktaran T. Şenyapılı (2004)

Bu durumun yol açtığı olumsuz gidişatın, sosyal ve ekonomik yansımaları II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmişti. 1945 sonrasında savaştan büyük çöküşle çıkan Batı Avrupa Bloğu'nun hem yeniden imarı hem de artan Sovyet tehlikesi karşısında güçlendirilebilmesi için Amerika, büyük Thuruman Desteğini devreye sokmuştu. Bu düşüncenin ikinci ayağını ise Güneydoğu Avrupa Bloğu'na yapılacak "Marshall Yardımı" oluşturuyordu. Bu yardımdan da büyük oranda Yunanistan ve Türkiye istifade ediyordu. Sadece 1948-1950 yılları arasında Türkiye'ye Marshall Yardımı kapsamında 164 milyon dolar yardım miktarı girmişti. Bu yardımın miktarının, dönem içinde Türkiye'nin yıllık bütçesine yakın bir miktar olduğunu söylemek, alınan miktarın öneminin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Bu yardımın ne şekilde kullanıldığı ve yardım sonrasında ne gibi değişikliklerin ortaya çıktığının belirtilmesi gelecekteki süreçler hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır.

"Bu yardımın %22'si tarımsal mallar ve makineler için harcanacaktır. Bu pay, yardım fonundan faaliyet kolları için ayrılan en büyük yüzdedir. Ayrıca sulama tesisatı için de milyon dolar civarında ödenek ayrılmıştır… Bu yıllar içinde tarım sektörüne yönelen makine ve diğer malzeme yardımının daha iyi kullanılması için kursların açıldığı ve atölyelerin kurulduğu da dönemin gazete haberleri arasında yer alır. Nitekim 1936 yılında sayısı ancak 961 olan traktörler, 1940 yılında 1066'ya, 1948 yılında 1756'ya, 1955 yılında ise birdenbire 40.282'ye yükselmişti. Aynı biçimde 1936 yılında 104 olan biçerdöver sayısı 1952'de 3.222'ye çıkmıştı. 1970 yılında ise Türkiye'de 106.000 traktör, 8.568 biçerdöver ve 14.044 harman makinesi vardı… Marshall yardımının tartışılan konu açısından bir diğer önemli etkisi Anadolu'daki karayolu ağını geliştirmesi oldu…Nitekim 1947 yılında 12.000 km, 1948 yılında 12.246 km olan karayolları, 1952 yılında 22.574, 1960 yılında 40.257 ve 1967 yılında da 46.925 km'ye çıkmıştı. Yol bağlantılarının artışı koşutunda 1947 yılında var olan 15.000 motorlu araç, 1967 yılında 225.000'e ve 1948 yılında 1.211.070 olan yolcu/km, 1955 yılında 8.090.000 yolcu/km'ye yükselmişti" (Şenyapılı, 2004; s. 118-119). Nitekim Marshall

yardımıyla birlikte dünyadaki ve Türkiye'deki ekonomik kriz son bulmuştu. Bu yoğun yardımlar sonrasında, Türkiye'de kırdaki itici güçler (tarımdaki makineleşme), kentteki çekici güçler (sanayi atılımları ve yeni iş sahaları) ve iletici güçler (iletişim ve ulaşım olanakları) oldukça belirginleşmişti. Kısacası göçlerin oluşması için tüm "ortamlar" müsait hale geliyordu. İşte Türkiye 1950'li yılların başında bu akımı çok yoğun olarak yaşamaya başlamıştı.

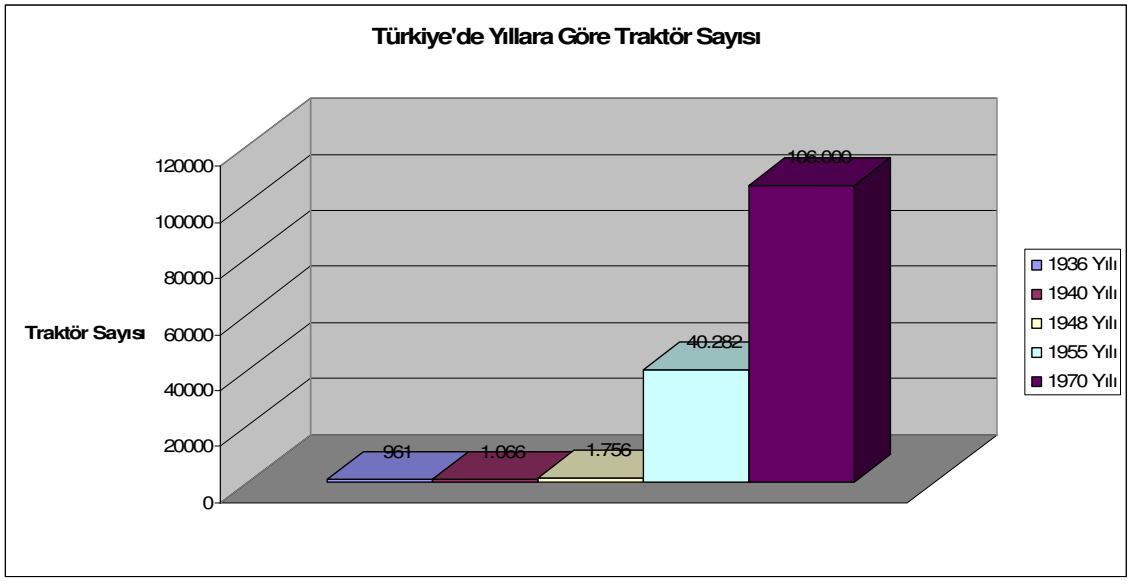

Grafik 3: Grafiğe kaynaklık eden veriler Kongar, 2006'dan alınmıştır.

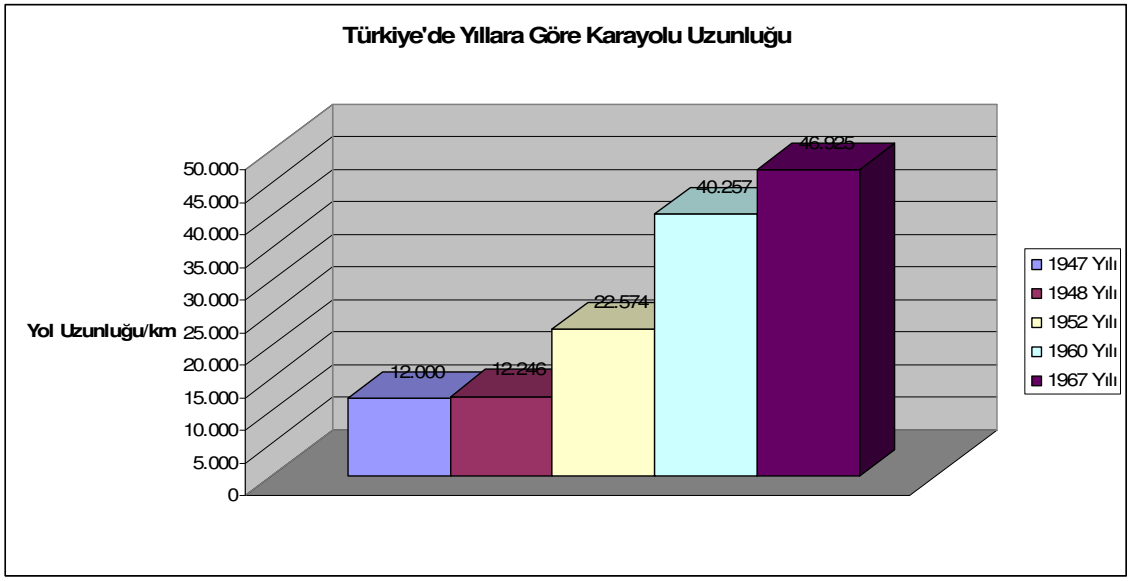

Grafik 4: Grafiğe kaynaklık eden veriler Şenyapılı, 2004'ten alınmıştır.

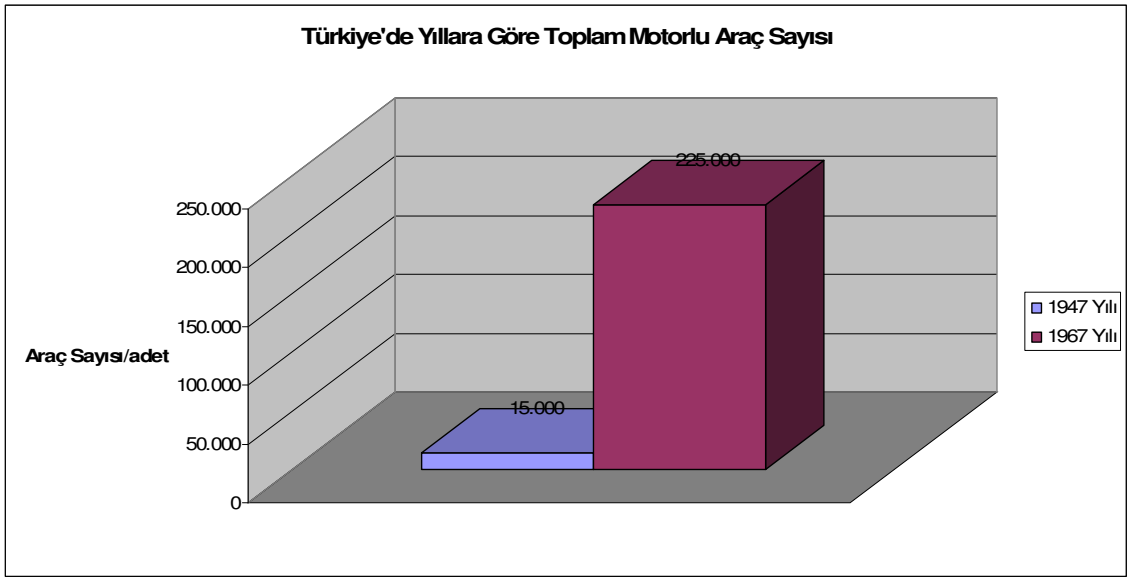

Grafik 5: Grafiğe kaynaklık eden veriler Şenyapılı, 2004'ten alınmıtır.

3.3.2. II.DÖNEM: 1950-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Göç ve Kentleşme

1950'li yılların başıyla birlikte, Türkiye'de Marshall yardımları sonrasında gerçekleşen yatırımlar sonuçlarını vermeye başlamıştı. Ülkede önceki dönemlerde eşine rastlanmayan bir hızla "göç ve kentleşme" yaşanıyordu. Bu dönemde göç kitlesel bir nitelik kazanmış, kentleşme düzeyinde de büyük bir patlama yaşanıyordu. Kısacası çok daha önceleri kendini gösteren "kırın itici faktörleri", artık karşısında "kentin çekici faktörlerini" buluyordu ve devasa göçler (kırdan-kente) Cumhuriyet tarihindeki yerini alıyordu. Yani "kırlardan kentlere doğru büyük kitlesel göçler ve buna bağlı olarak hızlı kentleşme olgusu" (Aslan, 2004; s. 67) toplumun gündemindeki yerini yoğun bir şekilde almıştı. Bu dönemle ilgili yapılan araştırmalardan hareketle, "kırsal Türkiye, büyük bir toplumsal dönüşüm geçirmiştir. 1940'ların kendi içine kapalı, pazardan çok, kendi ihtiyaçları için üretim yapan köy toplulukları, köy cemaatleri geride kalmıştır. Bu toplumsal dönüşümün bir boyutu sosyal kalkınmadır, toplumsal gelişmedir. Diğer bir boyutu tabakalaşmadır, topraksızlaşmadır ve göçtür" (Akşit 2006; s. 145). Türkiye'deki göç ve kentleşme süreci denildiğinde, 1950-1980 arası dönem tüm bu gerçeklilikleri içinde yoğun bir şekilde barındırmaktadır. Boran da bu dönemin henüz çok başında yaptığı araştırmalarında Türkiye'de "köy" ve "kent" faktörlerinin artık iç içe geçtiğini, Türkiye'nin sosyal yapısında birbirini etkileyen iki faktör haline geldiklerini vurgulamıştır (Boran, 1945).

Türkiye'de "köylerden kentlere doğru olan göçün başladığı, doruklarına ulaştığı ve sonra yavaşladığı dönem, 1950-1985 arasındaki 35 yıldır" (Akşit, 1998; s. 25) ve konu üzerinde yapılan araştırmalar da genelde bu dönemde yoğunlaşmıştır. Bu dönemdeki çalışmalar genel olarak göç ve kentleşmeyi; "kimlik (köylü-kentli)", "kalıcılık (daimi-geçici)", "kentleşme", "kentsel dönüşüm", "köylüleşen kentler", "kent içi sınıfsal tabakalaşma", "kentsel uyum", "gecekondu nüfusu", "bütünleşme-bütünleşmeme", "marjinal sektör" vb. başlıklar altında incelemiştir (Şenyapılı, 2006).

Türkiye'de göç ve kentleşme araştırmalarının, göçün ortaya çıkışıyla ilgili olarak, başlangıç noktasında çoğunlukla "tarımdaki makineleşme"nin olduğu vurgusu yapılmaktadır. "İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de hızlı bir kentleşme yaşanmaya başladığında, dikkatler hemen kırsal alana yöneldi. 1948 yılından sonra kırda hızlı bir makineleşme yaşanmaya başlamıştı. Bu nedenle ilk açıklamalar, yaşanan göçü mekanik olarak açıklıyor, makineleşmenin açığa çıkardığı işgücüne bağlıyordu" (Tekeli, 2006; s. 78). Abadan-Unat'a göre; "Türkiye gibi endüstrileşmenin eşiğinde bulunan ülkelerde, kentlere akının başlıca nedeni, kentlerde taze işgücüne gereksinim gösteren yeni sanayiye dayalı işyerlerinin açılması yerine özellikle son 20 yılda[27] Türkiye'de tarımsal gelişmenin önemli bir dönüşüm geçirmesi ve bunun sonucunda tarımda elde bulunan toprakların geçime elverişli olmayıp ya da tarım işçisi olarak geçimini sağlayamayan insanların, kentlerin göstermiş olduğu çekiciliğe kapılıp kentlere akın etmesidir. 1948'den bu yana Türkiye'de tarım üretimi önemli ölçüde modernleştirilmiştir. Genişletilen tarımsal kredi, artan traktör sayısı, yaygınlaştırılan sulama alanları, artan gübre kullanımı ve her şeyden önce küçük köylü işletmelerinin yerine büyük işletmeleri çalıştıran çiftçilerin geçmesi, hızla küçük toprak sahiplerini kentlere göç etmeye zorlamıştır. Bu süreç ekonomik yapıyı olduğu kadar toplumsal yapıyı da değiştirmiştir" (Abadan-Unat, 1982; s. 17). Eren'e göre de Türkiye'de göçün temel nedeni kentin çekici unsurları değil kırın itici gücüdür (Eren, 1982). Bu dönemde "pazar için üretim başlayınca, tarıma karasaban yerine atla çekilen demir pulluk ve daha sonra traktör girince, devlet modernleşmeci atılımlar yapıp eğitim ve sağlık hizmetlerini köye getirince ve ölüm oranı kesin bir inişe geçince, bu dengeler ve döngüler yapısal dönüşümlere uğramakta ve topraktan kopmalar başlamaktadır. Önce tarımsal bölgeler arasında mevsimlik göç başlamakta, daha sonra bu köyden kente göçe dönüşmektedir. 1950 öncesinde bu durum çok az köyde gözlenmekteydi. 1950'lerle

[27] Abadan-Unat bu makalesi yayınladığında "son 20 yıl" tabiriyle süreci elli yıllara kadar götürmektedir.

birlikte köylerin çoğunluğu bu duruma geldi" (Akşit, 2006; s. 127). Şenyapılı da aynı teşhislerle bu dönem için, "bir yandan işletme büyüklükleri, traktör sayıları ve verim artarken öte yandan traktörün yerini aldığı ortakçı, yarıcı gibi tarım emekçileri sektör dışı kalıyordu. Bir traktör en fazla on emekçinin yerini almaktaydı. Bu emekçiler için tarım sektöründen ayrılmaktan başka seçenek yoktu. Öte yandan, kentlerden başka gidecek yer de yoktu… Traktörün tarıma girişinden etkilenen bir diğer grup da küçük çiftçilerdi. Traktörünün çiftçiler tarafından satın alınabilmesini sağlamak için Ziraat Bankası kredi veriyordu ama karşılığında gösterilmesi gerekli teminat küçük çiftçide yoktu. Ayrıca, traktörün ekonomik çalışabilmesi için belirli büyüklükte bir tarlanın sürülmesi gerekiyordu. Tarımın mekanikleşmesi sonucu toprak fiyatları da yükselince makineleşen büyük çiftçilerle yarışamayan küçük çiftçiler, topraklarını satmak zorunda kaldı ve böylece göç için parasal bir olanak elde etmiş oldular" (Şenyapılı, 2006; s. 118). Kıray'a göre de Türkiye 50'li yıllarla birlikte tarihsel anlamda büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir; "Saban ve öküzle birlikte tarıma dayalı bir toplum yapısından, kabaca altı bin yıl sonra gerçekten bir başka toplum yapısına, sanayi toplumu haline, özellikle son otuz yıl içerisinde[28] azalıp çoğalan fakat hiç kesilmeyen bir hızla geçmektedir… Bu yolla belirleyen aşamalar tarımda modern girdiler ve yeni gelişen insan-toprak ilişkileri ile şekillenen, üretim artışına rağmen emek gereksinimi azalan kırsal çevredir" (Kıray, 1982; s. 57 ve Kıray, 1998; s. 141). Kongar da diğer düşünürler gibi Türkiye'de göç ve kentleşme sürecinin ortaya çıkışında, tarımda mekanizasyonun temel önemde olduğunu iddia etmektedir (Kongar, 2006). Keleş'e göre "ülkemizde, tarım kesimine egemen bulunan koşullarda özellikle son elli yılda büyük değişmeler olmuş, bu değişmeler köylüyü tarımdan dışarı itmiştir… tarımda verim düşüklüğü, tarım topraklarının çok parçalanmış olması ve tarımsal makineleşme" (Keleş, 2006; s. 68) kırın itici faktörleri olmuş ve kırdan-kente göçü ortaya çıkarmıştır. Bu tarz bir saptamayı yapan sosyal bilimcileri çokça uzatmak mümkündür. Yani Türkiye'de göç ve kentleşme üzerine çalışan araştırmacılar, kırdan-kente göçü açıklama çabalarında genellikle göçü ortaya çıkaran ilk neden olarak, kırsal alanda mekanik tarımın ortaya çıkmasını yani traktörün girmesini vurgulamışlardır. Fakat bu durumun böyle olmadığını savunan araştırmacılar da mevcuttur. Bunların başında İlhan Tekeli gelmektedir.

[28] Kıray bu makalenin sunumunu 1982 yılında gerçekleştirmiştir.Bu nedenle onun son otuz yıl dediği süre, bu göç şeklinin 1950'li yıllarda başladığını işaret etmektedir.

Tekeli'nin bu konudaki görüşleri oldukça manidardır. Ona göre bu tarz bir açıklama "göç ve kentleşme " araştırmalarımızda illüzyon niteliğinde bazı şeylerin önüne geçmiş ve bu sürecin sadece itici faktörlerle ortaya çıktığını düşünmeye sevk etmektedir. Tekeli'ye göre "ilk sıçramanın gerçekleştiği 1950-1955 döneminde, kırdan kopuş Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yararlanmasına olanak verilmesi üzerine tarımda hızlı bir makineleşmenin yaşanmasıyla açıklanmıştır. 1948-1956 yılları arasında tarımda kullanılan traktör sayısı 1.800'den 44.000'e yükselmiştir. Aynı yıllarda Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF)'nin yürüttüğü Türkiye'de Zirai makinalaşma araştırması (1954) bu kanının pekişmesine yardımcı olmuştur. Bu açıklamalarda genellikle tarıma sokulan her bir traktörün 10 işgücünü açığa çıkaracağı varsayımı üzerine hesaplar yapılmıştır. Bu mekanik açıklama ilk bakışta çok ikna edicidir, ancak bir illüzyon yaratmaktadırlar. O zamandan beri kentleşmeden her söz edildiğinde bu göçü tarımdaki makineleşmeye dayandırmak büyük ölçüde yeterli görülmüştür. Buna dayanarak da Türkiye'deki göçlerin kentlerin çekimiyle değil, kırların itimiyle gerçekleştiği ileri sürülmüştür… Oysa üzerinde düşünüldüğünde bu illüzyon ortadan kalkmaktadır. 1948 yılında ekili-dikili ve nadasa bırakılan alanlar 15.408 bin hektardan 1956'da 24.329 bin hektara yükselmiş, böylece Türkiye'de ekilebilecek toprak miktarının sınırlarına varılmıştır. Bu artışta traktörle sürülen toprakların payı 5.156 bin hektardır. Buna karşılık hayvanla işlenen toprak miktarı %40 artış göstererek 13.788 bin hektardan 19.173 hektara yükselmiştir. Aynı dönemde çift hayvanlarında da %5,6'lık bir artış olmuştur. Bu sayılar traktörün girişinin kırsal alandaki üretiminin de artması yüzünden toplam emek talebini azaltmadığı, hatta çok önemli derecede arttığını göstermektedir. Öyleyse bu mantığa göre köylülerin köyden itilmeleri için bir neden yoktur. Tersine eskiden eksik istihdam edilen köylülerin hem emek talebinin artması hem de büyük sayılarda göç verilmesi dolayısıyla daha çok çalışmak durumunda kaldıkları, eksik istihdamın azaldığı söylenebilir. Bu durumda kırda açığa çıkan nüfus miktarını açıklamakta kullanılan bir başka varsayım, traktörlerin genellikle daha önce ortakçı kullanılan çiftliklerce alındığı ve makineli tarım başlayınca, ortakçıların çiftlik dışına çıkarıldıkları, bunların da göçe neden olduklarıdır. Kuşkusuz böyle durumlar vardır. Ama bunun büyük sayılardaki göçü açıklamakta yetersiz kalacağı söylenebilir. Kazım Köylü (1948 ve 1951), İkinci Dünya Savaşı öncesindeki bir araştırmasında büyük çiftliklerin çok büyük kısmının işçi bulunamadığı için ekilemediğini saptamıştır. Yani büyük çiftliklerde açığa çıkarılacak büyük sayılarda emek bulunmaktadır. Ayrıca bu türde açığa çıkarılanların önemli bir kısmının ormanlık yerlerde ve meralarda

kendilerine yer açtığı bilinmektedir. Göçü traktör sayısıyla açıklamanın tutarlı olmayacağının bir başka kanıtı da, Türkiye'nin dış ödemeler dengesinde karşılaştığı sorunlar dolayısıyla 1956-1962 döneminde traktör sayısı artmazken, aynı miktarlarda kırdan kente göçün gerçekleşmiş olmasıdır. Demek ki çözülmeyi salt makineleşmeye bağlamak yeterli değildir" (Tekeli, 2007; s. 456-458, ayrıca bkz. Tekeli, 2006; Tekeli ve Erder, 1978).

Bu yönüyle yaklaşılınca göçü sadece "itici faktörlere" hapseden temel noktanın, tarımdaki makineleşme olduğunu iddia eden görüşler eksik kalmaktadır. Çünkü bu görüşlerde çekici faktörler yeterince irdelenmemiş olmaktadır. Nitekim göçün böylesine büyük bir nitelikte olmasının temel sebebi de kırdaki itici faktörler karşısında kentteki çekici faktörlerin de devreye girmesidir. Bunun yanında bir de iletici faktörler diyebileceğimiz karayolu ağlarının iyileşmesi ve yolculuğu mümkün kılan teknolojik unsurların devreye girmesi, gidilecek yer hakkında basın-yayın/iletişim yoluyla bilgi edinilmesi artık bu göç kararlarının daha kolay alınmasını mümkün kılmıştır. Buradan hareketle de Türkiye'nin kırsal yapısında Osmanlı'nın gerileme döneminden beri var olan itici faktörlerin karşısında, çekici kent faktörleri oluşunca doğal olarak yoğun bir göç atmosferi yaşanır olmuştur. Türkiye'deki yoğun göçlerin ortaya çıkması da böylesine birbirini tamamlayan karşılıklı süreçlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Yani göçler ne salt itici ne de salt çekici faktörlere indirgenebilir. Ortaya çıkabilmesi için karşılıklı bir ilişki sonucu her ikisinin de oluşması gerekmektedir. Yani artık "1950-1960 dönemi kapsamında kentlerde artan ticaret, küçük sanayi ve altyapı yatırımları kentin çekiciliğini artırmıştı. Bu dönemde kır "itiyor" ancak kent de "çekiyordu". Kentlerin ekonomik yapılarında ortaya çıkan bu değişiklikler" (Şenyapılı, 2004; s. 186) hem kente göç edenlere yeni olanaklar sunuyordu hem de kırdaki insanları kente göçe teşvik ediyordu.

Bu dönemin başından itibaren, verilere yansıyan rakamlarla görülmektedir ki kırda büyük miktarlarda kopuşlar ortaya çıkmıştır. Dönemin hemen başında "köyden kente net iç göç 1945-1950 arasında 214.000 iken, 1950-1955 arasında 904.000'e çıkmıştır. Büyük bir sıçrama ile başlangıç sayıyı 4'e katlamış olan 900.000 civarındaki miktar daha sonraki iki beşer yıllık dönemde de aynı kalmıştır (sırasıyla 964.000 ve 1.027.000'e çıkmıştır). 1965-1970 yılında tekrar bir sıçrama olmuş ve köyden kente göç edenlerin miktarı bir önceki sayıyı ikiye katlamış ve 1.896.000'e ulaşmıştır. Daha sonraki iki beşer yıllık dönemde 1.692.000'e düşmüştür" (Akşit, 1998; s. 25). Bu dönemin nüfus sayımlarında da rastlandığı gibi artık Türkiye'de göçler milyonlarla

ifade edilen bir sosyal hareket haline gelmiştir ve beraberinde de büyük değişimleri, dönüşümleri getirmesi kaçınılmazdır. Nitekim bu dönemdeki bu sosyal değişimin yansımalarını ekonomiden siyasete, kentleşmeden sosyal yaşama, eğitimden sağlığa vb. pek çok alanda hissetmek mümkündür.

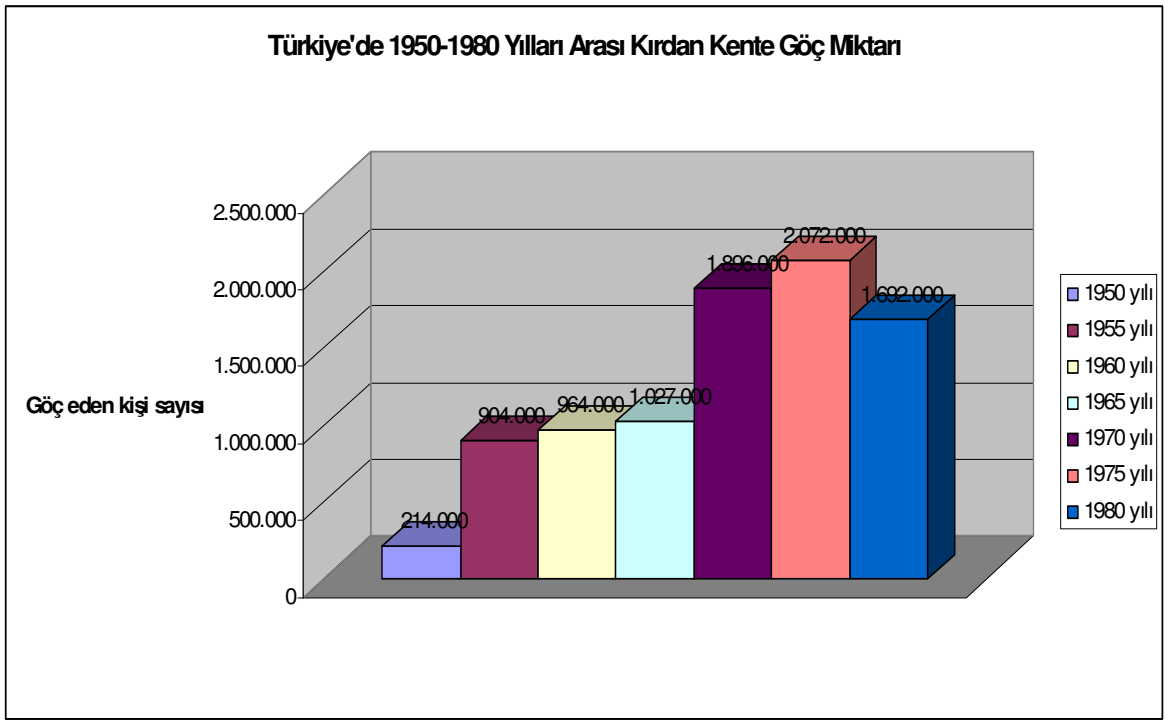

Grafik 6: Grafiğe kaynaklık eden veriler TÜİK'ten elde edilmiştir.

Bu dönemin hemen başında kente ve kentleşmeye bakışta, devlet erki arasında da büyük bir değişim yaşandığı görülmektedir. Hatta yeni siyasi oluşumlarla kente yüklenen "katı modernleşme" eksenli bakışta da çözülme yaşandığı görülmektedir. "II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin çok partili demokratik rejimi benimsemesinden sonra, siyasal ideolojiler çeşitlenecek ve kendi aralarında yarışarak kendilerini yeniden üretmeye çalışacaklardır. Böyle çoğulcu bir ortamda artık devletin mimarlığa ilişkin ideolojilerin oluşturulmasında etkileri zaman içinde gittikçe azalacaktır. Uluslararası etkileşimler, piyasa değerlerinin etkileri devletin yönlendirmelerine göre daha çok önem kazanmaya başlayacaktır" (Tekeli, 2001; s. 66-67). Böylesi bir durumda da kente yüklenen anlamlar, resmi bakış açısı ve pratikteki oluşumlar arasında derin uçurumlar açılmaya başlayacaktır. Hatta bu çarpık durum kente ve moderniteye yüklenen anlamlarla ilk yıkıcı örneklerini de dönemin hemen başında vermeye başlamıştı.

Tekeli'nin "Menderes Operasyonu" olarak nitelediği uygulamayla birlikte Türkiye hem kentleşmenin üzerinden okuduğu modernleşme anlayışında büyük bir sapma yaşamaya başlamış hem de modernitenin mekana yansıyan yıkıcı yüzüyle karşılaşmıştır. Bunun ilk örneğini de dönemin iktidarının İstanbul'da, kendi modernleşme mekanını kendinden önceki siyasal söylemin mekansal üretimi olan Ankara'ya karşı yaptığı da gayet açık bir şekilde görülmektedir. İstanbul'daki Vatan Caddesi'nin yapımı ve civarının imarında yaşanan yıkımlar bunun somut örnekleri olmuştur. 1956-1960 yılları arasında yürütülen Menderes Operasyonu ayrıca "operasyonun yürütülmesi için gerekli kaynağın sağlanma biçimi, operasyonda uygulamaya çalışılan kararların planlamayla ilişkisinin önceden kurulmamış olması, operasyonun yürütülmesinde hukuk devleti sınırlarının zorlanmış olması hep modernite projesinin meşruiyet çerçevesi dışında kalmıştır. Bu operasyonun ilginç bir özelliği gerçekte yönetimin modern kent imajını yaşama geçirmek için çok yönlü modernite projesinin diğer boyutlarını ihlal etmesinden doğmaktadır. İstanbul, Menderes Operasyonu'yla, modernitenin yıkıcı yüzünü görmüş oldu" (Tekeli, 2001; s. 79-80). Böylece Türkiye'de gerektiğinde bu sapmaların yaşanabileceği şeklinde bir algının da yerleşmesinde işlevsel olmuştur.

"Çok partili siyasal hayata geçilirken konut surunu da yeni boyutlar kazanmaya başlamıştı. Türkiye'de önemli politik, ekonomik değişmelerin olduğu bir dönemde, özellikle 1950'den sonraki liberal ekonomi politikasının yol açtığı hızlı ve plansız kentleşme konut ihtiyacını hızla büyük sayılara ulaştırdı" (Sey, 1998; s. 285). Bu dönemin bir özelliği de, çok partili yaşam deneyiminden uzakta olan bir toplumsal yapının bu konjonktür için toplumu uzun süreli okuma, algılama ve anlama çabalarından uzakta, popülist politikalara hapsetmesidir. Çünkü yaşanan hızlı sosyal değişmeye, olanakların sınırlı olması nedeniyle yeterli cevap verilmemekte ve yaşanan sorunlara hızlı ve anlık cevaplar verebilmek adına da siyasal popülizme kayılmaktadır. "II. Dünya Savaşı sırasında gelişmekte olan ülkeler genellikle popülist politikalar izlemişlerdir. Bu eğilim, ister otoriter ister demokratik rejimlerde olsun, değişik biçimlerde dahi olsa, çok güçlü olarak çıkmıştır. Bu ülkelerin, dünya ekonomisine eklemlenme biçimi ve uyguladıkları modernite projelerinin bu eğilimi yarattığı söylenebilir. Bu ülkelerde geleneksel yapılar çözülmeye başlamış ve bunun sonucunda hızlı kentleşme ortaya çıkmıştır. Ama bu ülkelerde, geleneksel yapılardaki çözülme kentlere gelen bu grupları yeni bir toplumsal düzene entegre edecek hızda olmamıştır. Yeni ilişki biçimleri gelişememiş, sivil toplum kurumları oluşamamış, toplumsal ve siyasal ideolojiler kristalize hale gelememiştir… Böyle bir geçiş toplumunda popülizm,

kristalleşmemiş değişik grupları bir arada tutulabilen bir ideoloji olabilmiştir. Bu ideoloji ekonomik elitler, aydınlar, orta sınıflar, işçiler ve köylüler arasında koalisyonlar kurulabildiği gibi, değişik siyasal ideolojilere de kolayca eklemlenebilmiştir" (Tekeli, 2001; s. 46-47). Böylesi popülist politikaların Türkiye'de bu grupların, gerçek anlamda yüzleştikleri, bir araya geldikleri dönem olan 1950'li yılların başında toplumsal ve siyasal yaşama girmeye başlamıştır. Parti uygulamaları ve tüzüklerine de söylemsel olarak açıkça yansımaya başlamıştır.

Bu durumun en açık örneğini bu dönemde başlayan gecekondulaşmada görmek mümkündür. Çünkü bu dönemde Türkiye'de tek büyük değişiklik kentleşmenin çok hızlı boyutlarda gerçekleşmesi değildir. Aynı zamanda tek partili otokratik düzen yerini çok partili demokratik bir açılıma da bırakmıştır. Bununla birlikte tutucu, katı modernist söylemde de çözülmeler yaşanmaya başlamıştır. "Artık rejim modernite projesinin uygulanmasında paternalistik tutumunu sürdüremeyecek, modernite projesinin popülisitik bir yorumu yer alacaktır… Modernite projesinin Türkiye koşullarında, kentleşmenin ilk aşamasında yetersiz kalışı, değişik nedenlere dayalı olarak çok yönlü olmuştur. Merkezi ve yerel yönetimler hızla büyüyen kentin gerektirdiği alt yapıyı gerçekleştirecek kaynağı sağlayamamaktadır. İşbirliği olan bir planlama ve denetim sistemi oluşturamamaktadır, başka bir deyişle etkili bir regülasyon sistemi oluşturamamaktadır. Sermaye birikimi ve dıştan sermeye akımı yetersiz kalmaktadır. Kırdan kopan, yeni gelen kitlelerin kapasiteleri değişik bakımlardan onların sorunlarını modernitenin meşruiyet kalıpları içinde çözme olanağı vermemektedir. Sistem onları kısa sürede yapabilir kılmamaktadır…Bunun sonucunda toplumun karşılaştığı sorunlara modernite projesinin meşruiyet çerçevesine değişik bakımlardan sığmayan anlık yanıtlar yükselmektedir. Kuşkusuz bu yanıtlardan ilk akla geleni kentte oluşan gecekondu kuşaklarıdır" (Tekeli, 2001; s. 77-78). Çünkü günün koşullarında siyasi erkin, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktan uzakta olması, onu böylesi uygulamaların içine itmiştir. Çünkü sistemin işleyişi açısından artık karşılıklı ilişkinin zorunlu olduğu bir toplumsal süreç gelişmişti.

Bu süreci çok iyi açıklayan görüşleriyle, Şenyapılı'ya göre; "başlayan sanayileşme süreci ve yatırımlar, pahalı yabancı teknoloji ve kapital ithaline dayanıyordu. Bu girdilerin pahalı olmasına karşılık kar edebilmek için bir diğer girdinin, emeğin 'ucuz' olması gerekliydi. Burada kullanılan "ucuz" deyimi yalnızca emeğin ücretini kapsamaz, sorunlarını işverene ve devlete mali yük yüklemeden çözebilen bir emeği ifade eder. Örneğin, yerleşme sorunlarını bu tür maliyetler

yüklemeden, ikinci el yapı malzemesi ve kendi emeği ile çözebilen, iş kurduğunda gene terk edilmiş binalarda, çok az bir altyapı ile modası geçmiş ikinci el kapital kullanan emek gibi. Bu tür ucuz emeği ise gecekondu kesimi sağlamaya hazırdı… Böylece ilk kez gecekondu erkekleri genelde marjinal işlerden küçük çaplı ancak marjinal olmayan işlere geçtiler. Her ne kadar yeni açılan teknik ve bürokratik işlerde çalışmasalar da bu işlere bağımlı olarak inşaat, ulaşım ve hizmet sektörlerinde açılan işlere girebiliyorlardı… Kent ekonomisinde temel önemi olan işlere geçmenin ve böylece "işlevsel" bir nitelik kazanmasının paralelinde, gecekondu kesimi politik bir boyut da kazandı. Demokrat Parti 1950'ler öncesinde kentlerin çevresine itilmiş bu kesimin yalnızca ekonomik değil politik önemini de değerlendirdi. Gecekondu nüfusu oy potansiyelini mekana yerleşmede pazarlık aracı olarak kullanabilme olanağı elde etti. Gecekondu bölgelerinde parti ocaklarına kayıt karşılığı tapu dağıtıldığı, altyapı getirildiği gene dönem gazetelerinde belgelenmiştir… Sosyo-kültürel boyutta dikkatle önlenen kentle bütünleşme olanağını, siyasal boyutta bulmuş ve dikkatle kullanmıştır… Politik ilişkiler sonucu altyapı yatırımlarının gecekondu alanlarına yönelmesi, artan aile gelirleri ile de birleşince gecekondu mahallerinin mekansal kalitesi yükselirken, gecekondu olgusu da resmi olmayan bir kalıcılık kazanma yoluna girdi. Gecekondu yapım süreci de arazinin işgalinden yapı malzemeleri ve emeğin sağlanmasına dek resmi olmayan bir biçimde örgütleniyordu. Böylece eski tarlaların ortasında kurulan "barakalar" yavaş yavaş düzenli mahalleler olma yoluna giriyordu… Böylece 1950-1960 döneminde ekonominin genel yönelişi içinde, marjinal işlerden marjinal olmayan işlere geçerek vazgeçilmez "işlevsellik" kazanan gecekondu nüfusuna elbette bu işlevsellikten kar sağlayan kentli kesimler sahip çıkıyordu. Bu işlevsellik ile oy potansiyeli birleştiğinde gecekondu kesimine bir yanda emeğin "ucuzluk" niteliğini koruyacak ve bu niteliğin çok yavaş değişmesini sağlayacak ölçüde (daha fazla değil) gelir ve güvence olanakları sağlanıyordu; öte yandan bu büyük işgücü kitlesinin kentte yerleşikliği fizik mekanda sağlanan yatırımlarda perçinleniyordu. 1950-1960 döneminde gecekondu ailesi ekonomik ve politik açılardan kentte yerleşmenin temellerini atmıştı" (Şenyapılı, 2004; s. 186-188).

Gecekondunun çok partili hayatla birlikte, artan sanayi yatırımlarına paralel olarak kazandığı meşruiyet, Cumhuriyet Türkiye'sinin kentleşme hayatına patronaj ilişkilerin girmesini sağlıyordu. Ayata'nın Batı Anadolu'da küçük bir kasabada (Beyazsaray) yaptığı araştırma, çok partili sistemin hayatımıza girmesiyle ortaya çıkan patronaj ilişkileri somut bir şekilde açıklamaktadır (Güneş-Ayata, 1998). 1950'li

yıllarla birlikte bu olgu kentlerimizde çok büyük şekilleriyle yaşanır olmuştur. Temelini popülist politikalardan alan bu ilişki türü toplumsal, sosyal ve siyasal hayatı derinden etkilemiştir. Türkiye'de "popülizm sadece yönetimlerin halkın kısa erimli isteklerine duyarlılığını değil, aynı zamanda 'patron-client' ilişkileri içinde gelişen bir siyasal parti pratiğini getirmiştir" (Tekeli, 2001; s. 77). Patron-adamı (patron-client) ilişkisi (Ayata'nın tabiriyle "hamilik"), denetlediği kaynakları siyasal sadakat ya da bağlılık gösteren kimselere kişisel çıkar sağlayacak biçimde, yasal düzeni belli ölçülerde bozarak dağıtmaktadır. Bu ilişki, denetlenen kaynağa, çıkar dağıtılan tabanın genişliğine, siyasal sadakatin gösterilme biçimlerine bağlı olarak değişik biçimler alabilmektedir" (Tekeli, 2001; s. 47).

Bu dönemin başına kadar Cumhuriyet Devrimleri'nin yaşam alanlarının kentlerle sınırlı kalması, modernleşme süreçlerinin bu mekanlar üzerinden işletilmesi ve modernitenin kentleşmeyle olabileceği düşüncesi, bu sürecin kırsal kesime ulaşmasını engellemişti. Bu yönüyle toplumun %80'ini oluşturan bu kesim modernleşme sürecinin bir parçası haline gelememişti ve süreçten uzakta, devrimlerin hiçbir yansımasını hayatında hissetmeden yaşamına devam ediyordu. Çünkü yaşam perspektifinde modernleşme süreciyle ilişkili olarak, hiçbir değişiklik olmamıştı. Bu haliyle düşünüldüğünde 1950'li yıllarla birlikte ortaya çıkan nüfus hareketiyle, modernleşme sürecinden uzakta kalan kitleler, oluşturulmak istenen "modernitenin yaşam alanlarına" akın ediyorlardı. "Cumhuriyet Devriminin yayılması çalışmaları, tüm çabalara karşın daha geniş bir nüfus kesimi olarak kırsal kesimde ciddi dönüşümler sağlamadı. Kırsal nüfus bu nitelikleriyle kentlere göç etti. Seçim sürecinde kırsal kesimin ağırlıklı konumu, bundan sonra, önemli bir güç kaynağı haline gelecektir. O zamana kadar kendisine hiçbir şey sorulmayan, varlığı pek önemsenmeyen, ancak "uyandırılacak bir dev" olarak görülen, bütün ataletiyle geniş köylü yığınlar, bir yandan kentsel alanlara akarken, öbür yandan siyasetin nesnesi durumuna dönüşmüştür" (Günlü, 2002; s. 271). Böylesi bir kitleyi hem sistem adına işlevsel kılmak hem de çok partili hayatın kaygısıyla yanında görmek adına toplumda büyük bir "patronaj ilişkiler" sistemi ortaya çıkmıştır. Nitekim bunun en büyük yansıması olan gecekondular, büyük kentlerimizi kuşatan çeperler haline gelmişlerdir. Bu dönemdeki yapılaşmalarla Türkiye'nin gecekondu semtleri "dünyanın en büyük gecekondu semtleri" listelerine girmeye başlamışlardır.

Tablo 2: Dünyanın En Büyük Otuz Gecekondu Semti

	Milyon
1. Neza / Chalco / Izta (Mexico City)	4,0
2. Libertador (Caracas)	2,2
3. El Sur / Ciudad Bolivar (Bogota)	2,0
4. San Juan de Lurigancho (Lima)	1,5
5. Cono Sur (Lima)	1,5
6. Ajegunle (Lagos)	1,5
7. Sadr (Bağdat)	1,5
8. Soweto ((Gauteng)	1,5
9. Gazze (Filistin)	1,3
10. Orangi (Karaçi)	1,2
11. Cape Flats (Cape Town)	1,2
12. Pikine (Dakar)	1,2
13. Imbaba (Kahire)	1,0
14. Ezbet El-Haggana (Kahire)	1,0
15. Cazenga (Luanda)	0,8
16. Dharavi (Mumbai)	0,8
17. Kibera (Nairobi)	0,8
18. El Alto (La Paz)	0,8
19. Ölüler Şehri (Kahire)	0,8
20. Sucre (Caracas)	0,6
21. İslamşahr (Tahran)	0,6
22. Tlalpan (Mexico City)	0,6
23. Inanda INK (Durban)	0,5
24. Menşiyet Nasr (Kahire)	0,5
25. Altındağ (Ankara)	***0,5***
26. Mathare (Nairobi)	0,5
27. Aguas Blancas (Cali)	0,5
28. Agege (Lagos)	0,5
29. Cite-Soleil (Port-au-Prince)	0,5
30. Masina (Kinşasa)	0,5

(Davis, 2006; s. 44)

Bu dönemdeki böylesi ilişkilerin en somut delili olarak karşımıza "gecekondu afları" çıkmaktadır. Her ne kadar bu af yasaları Cumhuriyetin modernleşme sürecinden tamamen kopuşu simgelemese de her af yasası, modernleşe sürecini biraz daha aşındırmış ve ondan biraz daha taviz vermiştir. "Çok partili rejime geçişle birlikte zaman zaman af yasaları çıkarılarak gecekondulara güvence verilmiş, yasallaştırılmıştır. Bu af yasaları incelendiğinde affın hep belli bir alan ve zamanla sınırlı tutulduğu, en azından yasalarla modernitenin normlarının korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Gecekondu olgusunu bir realite olarak kabul ederek, bu süreci

meşrulaştırma yoluna gidilmektedir. Gerçekçi olmadığı bilinerek modernitenin normları; hukuksal ilkeleri ve yasal kuralları yönlendirmiş ve meşruiyetin ölçütü olmayı sürdürmüştür. Patronaj ilişkileriyle yoğrulmuş bir popülizm uygulamasının mantığını bu yasalarda da açıkça gözlemek olanaklarıdır" (Tekeli, 2001; s. 29 ve 80-81). Her ne kadar modernite açısından bir meşruluk dayanağı olmasa da gecekondular sürekli artarak genişleme sürecini devam ettirmiştir. Hatta "kente yeni gelenlerin modernite dışında emrivakilerle kurduğu yeni düzen sadece modern dışı alanda kalmamakta, modernin içine sızarak onu değişik bakımlardan tahrip eder hale de gelmektedir" (Tekeli, 2007; s. 464).

Bazı araştırmacılara göre de, gecekonduların kentleşme hatta modernleşme süreci içinde belli işlevsel özellikleri olan "sosyal kurumlar" olduğu dile getirilmektedir. Kentleşme denilen süreç kırsal yaşamdan göçle başlar ve "kentle bütünleşme" yönünde ilerleyen bir süreçtir. Kentle bütünleşme de içinde pek çok sorunu barındıran (bireysel sorunlardan sistemsel sorunlara kadar) bir süreçtir. Birleşmenin gerçekleşmemesi ise içinde krizleri de barındıran sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Buradan hareketle de kimi araştırmacılara göre gecekondular, sistemin sınırlı olanaklarına karşılık "sosyal gerilimi" engelleyen, acil ihtiyaçlar grubuna ait bir mekanizma ve bunun yanında da bireylerin sistemle bütünleşebilmeleri için gerekli olan ortamı ve süreyi sağlayan mekanizmalardır. Ülkemizdeki bu tarz görüşlerin en bilineni Mübeccel Kıray'ın gecekondular için ortaya attığı "tampon mekanizmalar" görüşüdür.

Kıray'a göre "gecekondular, yalnızca tarımda pazara yönelik üretime (cash cropping) geçişin göresel olarak hızlandığı ve kentteki nüfus yığılmasının hızla artmasına karşılık, çok yavaş bir sanayileşmenin gerçekleştirildiği toplumlarda ortaya çıkmıştır" (Kıray, 1982; s. 339 ve Kıray 1998; s. 90). Yani gecekondular sanayileşme ve kentleşme hızının eşdeğer olmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. "Ekonomisi gelişmekte olan sanayileşmiş toplumlarda, kırsal bölgelerden kopup şehirlere göçenler, her zaman önce merkezi iş mıntıkasına ya da diğer işyeri nüvelerine çok yakın, en az masrafla çalışma alanlarına ulaşabilecekleri geçiş mıntıkalarına yerleşirler. Fakat burada kalma süreleri çok kısadır. Şehrin ekonomisinin arz ettiği ücreti yüksek işlere girenler, süratle buradan ayrılır, düzenli konut mıntıkalarına taşınırlar. Plansız olmasına ve arsa, kira yarışmasına rağmen gelişen sanayinin sağladığı gelir, bu yeni gelen ve sayıları çok olmayan kırsal nüfusu nispeten buhransız olarak şehir yapısına "asimile eder". Hem köylü hızla hünerli sanayi işçisi ya da hünerli örgütlerde çalışan memurlar

haline gelir hem de şehirde bunun yansıması olarak düzenli konut mıntıkaları gelişir… Başka türlü söylemek gerekirse şimdi bu toplumda şehirlere nüfus yığılması oranı sanayileşme ve örgütleşme hızımızdan çok fazladır. Şehirli nüfus oranı örneğin bizde %18 gibi bir hızla artarken sanayide çalışan nüfusun artışı %8'i bile bulmamaktadır… Bu halde topraktan kopup şehre gelen nüfus gereği gibi şehirsel faaliyetlere girişmemekte, köylü kalamadıkları gibi tam şehirli de olmamakta, üretime belirli bir katkısı bulunmayan dağınık, küçük servis işlerinde kalmaktadır" (Kıray, 1982; s. 275-277 ve Kıray, 1998; s. 19-21). Böylesine gelişen bir kentleşme ve kentle bütünleşme sürecinde gecekondular bir sıçrama tahtası ya da bir tampon kurum niteliğinde sürecin işleyişine katkıda bulunmaktadırlar.

Kongar da bu süreci işaret ederek; "toplumların değişme durumlarında bile, denge ve bütünlüklerini sağlayan mekanizma ve kurumlara "tampon kurumlar" ve "tampon mekanizmalar" denilir" (Kongar, 1982; s. 28) açıklamasını yaparak sürece işaret etmektedir. Kıray'a göre "tampon kurumlar ya da tampon mekanizmalar göreli olarak hızlı ve kapsamlı değişme zamanlarında ortaya çıkan, ne eski ne de yeni yapıya ilişkin olan, yalnızca değişmekte olan yapıda görülen, bütünleşmeyi sağlayan kurum ve ilişkilerdir" (Kongar, 1982; s. 29). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi gecekondu bir değişme aracı hatta toplumsal değişmenin sürdürülebilmesi için bir ara kurum niteliğindedir. Burada çok hızlı bir değişme süreci içinde toplumsal bütünlüğün de bir aracı haline gelebilmektedir. Buradaki işlevsel özellik "düzensiz şehirleşmenin" yaratacağı sosyal problemleri ortadan kaldırmasıdır. Bu yönüyle gecekondular bu dönemlerde birer "ara kurum/mekanizma" işlevi görmektedirler.

Gecekondular Türkiye'nin kentleşme sürecinde bir ara kurum hatta "arada sosyal sınıfı" temsil etmektedir. Yani ne köylü bir sınıfsal özellik ne de tamamen kentli bir sınıfsal özellik gösterirler. Kentleşme yönüyle kırdan çok daha ötede, kentli sınıftan da geride olmaktadır. Fakat onun yolculuğu kırdan başlamış ve tamamen kentli oluncaya kadar devam edecektir. Onun bu durumu kendisini nasıl algıladığıyla da ortaya çıkabilmektedir. Gecekonduluda "müphem fakat güçlü bir güvensizlik duygusu egemendir. Bu duygu, onların güvenlik sağlayan her şeye ve ilişkiye önem vermelerine yol açar… Bunların başında kentte bir gecekondu edinmek gelir… Hiçbir gecekondulu, köye geri dönmek istemediği halde, gene de köydeki ufacık toprak parçasını da elinden çıkarmak istemez ve köydeki aile toprakları üzerinde hak iddia etmekten geri kalmazlar. Bu toprak, eğer kentte her şey kötü giderse, başvuracakları son kaynaktır ve güvenlik sağlayan mekanizmalardan biridir… kırda kalan köylülerden çok daha iyi

(durumdadır). Çocuğunu okutabilmek için daha iyi fırsatlar vardır. Sağlık servisi gibi bazı kolaylıklardan faydalanma bakımından daha şanslıdır. Üyesi olduğu grubu yargılamak söz konusu olduğu zaman ise, toplumun köylülere pek az hareketlilik fırsatı tanıdığı ve mevcut tabakalaşmayı veri olarak kabul ettikleri için, kendilerini farklı bir sınıfla ya da daha yüksek bir tabaka ile karşılaştıramamakta ve ona özlem duymamaktadır" (Kıray, 1998; s. 102-103). Bu da gösteriyor ki gecekondulunun kendine bakışı hatta kendini toplum içinde konuşlandırdığı nokta da "arada bir sınıf" niteliğindedir. Gecekondular da toplum içinde, onların bu arada kaldıkları süreyi daha kolay daha sorunsuz atlatmaları için kendilerince geliştirilen bir yöntem olmuştur.

Gecekondulların kendilerini böyle tanımlamalarında "göreli yoksulluk" psikolojisi hakimdir. Yani kendini kıyasladığı grubun kentli değil de köylü olması ve durum değerlendirmesini onun üzerinden yapmasıdır. "Hızlı kentleşme, gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin ilk başladığı yıllarda beklendiği gibi, radikal siyasal hareketlere yol açmamış ve tehdit oluşturmamıştır. Bu olgu değişik kuramlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri, göreli yoksunluk (relative depriviation) kuramıdır. Buna göre, kente gelen yeni gruplar, göreli yoksunluklarını, geldikleri yörelerde yaşayanlara göre saptamaktadırlar. Bu da onları radikal tutumlardan uzaklaştırmaktadır. Bir diğeri ise Huntington'un hipotezidir. Kentli yoksullar, kısa sürede karşılanması gerekli acil gereksinmelerle karşı karşıyadır. Bunu da var olan iktidar gruplarıyla çatışarak değil, onların yanında yer alarak çözebilmektedirler" (Tekeli, 2001;s. 48-49). İleride değineceğimiz gibi Fanon da bunun, şiddetin ortaya çıkmasını engellediğini dile getirmektedir (Fanon, 1996 ve Fanon, 2001). Türkiye'nin büyük hızlarla yaşadığı bu göç ve kentleşme sürecinde sınıfsal kökenli bir çatışmanın sistemsel bir kriz örneğiyle hiç yaşanmamasının altında bu temel iki neden vardır. Kendisini karşılaştırdığı grup kentli değil, geldiği yerdeki bireylerdir ve buna ek olarak da sistemden taleplerini "karşı söylemler" geliştirerek değil, onların yanında yer alarak ifade etmesidir. Dönemin siyasal konjonktürünün de, karşı söyleme dönüşmeyen bu istekleri giderecek olanaklarının sınırlılığı, ortaya gecekonduların "meşruiyetini" çıkarmıştır. "Hızlı kentleşmenin gereklerinin modernite projesine uygun olarak yerine getirilmeyişi karşısında toplumun bir realite olarak ürettiği anlık çözümlerin varlığı, bunların toplumda nasıl meşrulaştığı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çözümler, toplumda siyasal süreçler içinde yasallaştırılsalar bile, toplumun belli kesimleri ya da tümü için meşru görülmesini sağlayamamıştır. Onların yasallaşmasını sağlayan iki dayanak vardı. Bunlardan birincisi toplumun

karşılanmayan gereksinimleri iken, ikincisi popülist siyasal pratiktir" (Tekeli, 2001; s. 80).

Böylesine hızlı bir değişim içindeki toplumsal ve sosyal süreç, kentlerin tamamen bir gecekondu havzası haline gelmesine yol açmıştır. 1950'li yılların başından itibaren giderek artan gecekondu oranlarının neticesinde, 1950-1980 döneminde sayıları yüz binlerle ifade edilen gecekondu sayısı ve milyonlarla ifade edilen bir gecekondu nüfusu ortaya çıkmıştır. "Uzun süre (sistemsel kaygılardan hareketle) Türkiye'nin büyük kentlerinde hem gecekondulara hem de gecekonduda oturanlara geçici diye bakılmıştır. Geçen yirmi sekiz yıl[29] içinde ise gecekondular gelişmiş ve kentlerin egemen ve kalıcı özelliği durumuna gelmiştir. Ankara'da nüfusun %61'i, İstanbul'da %45'i ve İzmir'de %43'ü gecekondu semtlerinde oturmaktadır" (Kıray, 1998; s. 91). Böylesine bir bakış, kentlerimizi "gecekondulaşan kentler" niteliğine sokarak büyük kentlerin hakim yapısal görüntüleri haline gelmelerini sağlamıştır. Hatta ilerleyen süreçte birer ekonomik meta haline dönüşmüş ve rant savaşlarının yaşandığı bir alanı haline gelmiştir. 1950-1980 yılları arasında Cumhuriyet'in modernleşme ideolojisinin yerleşim alanları artık "gecekondu kentleri" haline dönüşmüşlerdi ve büyük sorunların merkezi olarak birer "çarpık/yalancı kent" örneklerini oluşturmuşlardı.

[29] Mübeccel Kıray verdiği bu tarihi 1973 yılında telaffuz etmiştir.Yani süreci 1950'li yılların başına götürmektedir.

Tablo 3: Dünyada Ülkelerin Gecekondu Nüfusuna Göre Sıralanışı

	Gecekondu nüfusu / Kent nüfusu oranı (%)	Sayı (milyon)
Çin	**37,8**	193,8
Hindistan	**55,5**	158,4
Brezilya	**36,6**	51,7
Nijerya	**79,2**	41,6
Pakistan	**73,6**	35,6
Bangladeş	**84,7**	30,4
Endonezya	**23,1**	20,9
İran	**44,2**	20,4
Filipinler	**44,1**	20,1
Türkiye	***42,6***	***19,1***
Meksika	**19,6**	14,7
Güney Kore	**37,0**	14,2
Peru	**68,1**	13,0
ABD	**5,8**	12,8
Mısır	**39,9**	11,8
Arjantin	**33,1**	11,0
Tanzanya	**92,1**	11,0
Etiyopya	**99,4**	10,2
Sudan	**85,7**	10,1
Vietnam	47,4	9,2

Kaynak: Davis, 2007; s.40

Tablo 4: Türkiye'de Yıllara Göre Gecekondu Nüfusu

Yıllar	***Gecekondu Sayısı***	***Gecekondu Nüfusu***	***Gecekondu Nüfusunun Kentsel Nüfusa Oranı***
1955	50.000	250.000	4.7
1960	240.000	1.200.000	16.4
1965	430.000	2.150.000	22.9
1970	600.000	3.000.000	23.6
1980	1.150.000	5.750.000	26.1
1990	1.750.000	8.750.000	33.9
1995	2.000.000	1.000.000	35.0

Tabloya kaynaklık eden veriler Keleş, 2006[30]

Bu durumun ortaya çıkmasının en önemli faktörlerinden birisi de gelişme modelinin, "ithal ikameci" sanayileşme modeli olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu bu sanayi tarzı, sınırlı bir istihdamla birlikte istikrarsız bir çalışma ortamı getiriyordu. Krizlerden çabuk etkilenen bu model, büyüme yönündeki ivmesini de iç

[30] Keleş'in sunduğu bu rakamlar tahminidir. Bu nedenle Davis ve Keleş'in verdiği rakamları içeren tabloları peş peşe verme gereksinimi duyulmuştur.

pazardan değil dışarıdaki üretim ve istikrardan alıyordu. Bu güvensiz ortam hem üretim temposuna hem fiyatlar düzeyine hem de istihdam boyutuna oldukça yüksek düzeyde etki ediyordu. Kendini güvende hissedemeyen hem işveren hem de işçi, uzun süreli planlamalar yaparak hedefler geliştiremiyordu. Bu nedenle büyüme rakamları tam olarak istihdama ve ücretler düzeyine yansımıyordu. Böylesine büyük güvensiz ortam sınıfsal sıçramaları engelliyor, bunun yanında da bu yönde hamleler yapmanın, risk almanın önüne geçiyordu. Bu nedenle kendini konumuyla bütünleştiren, durumunu kabullenen en azından elindeki güvenli ortamı kaybetmek istemeyen, özgüveni sınırlı büyük kentli nüfuslar, bu dönemin genel kentli insan profili haline gelmişti. Bu sebeple ki çoğu zaman geçici olarak algılanan hatta bir "tampon kurum" olarak görülen (sınıfsal sıçrama tahtası olarak) gecekondular maalesef bu dönemin genel kent görünümünü ve nüfusunu oluşturmuştur. Her şeyin güvensiz olduğu ortamda "ihtiyaçlar hiyerarşisi"nin en önemli basamaklarından biri olan, barınmayı sağlayan "gecekondular" da yitirilmemesi gereken, önemli edinilmişlikler özelliğini kazanmıştır. Bu nedenle sınıfsal hareketler ve sosyal güvenliğin sınırlı olduğu bu kent ortamları" çarpık ilişkiler" ve "çarpık yapıların" asli mekanı haline gelmiştir. Örneğin, "bu devirde babana dahi güvenmeyeceksin" gibi klişe sözler bile sistemsel kaygıların insan hayatını ne kadar derinden etkilediğini göstermektedir. Kent yaşamının istikrarsız ortamı tutarlı ilişkiler sisteminin önüne geçerek "acımasız bir kent hayatı" ortaya çıkarmıştır. Böylesi çarpık ilişkilerin ortaya çıkardığı bireyler de, sosyal yaşamı yönüyle "travmatik" kişilik özellikleri taşıyan, çarpık kenti kabullenen ve bu kentin içinde yaşayabilen bireyler haline gelmiştir. Bu sebeple bu dönemin çarpık sistemsel yapısı, çarpık bireyler ve bu bireylerin üretimi olan mekanlar da sonuçta, "çarpık kentler" olarak ortaya çıkmaktaydı.

Nitekim 1950-1980 tarihleri arasında; sanayileşme, kentleşme ve göç ekseninde kentlere bakıldığında Türkiye tüm tarihi boyunca daha öncesinde eşine hiç rastlamadığı bir çok gerçekliği ilk defa yaşamıştı. Yani bir yandan kentlileşiyor, bir yandan sanayileşiyor, bir yandan büyük göçler oluyor, bir yandan siyasal değişimler yaşıyor ve bunların neticesinde de bir çok sorunla karşılaşıyordu. Bu sorunlar yumağı kentlerde yolunda gitmeyen pek çok şeyin olduğunun ispatıydı. 1923-1950 yıllarının "kentsel algısı" ve kentlere yüklediği misyon artık çok uzaklarda kalmıştı. Kentler modernitenin taşıyıcısı ya da yaşam alanı olmaktan çok uzakta, artık görüntüsü gibi içinde de çarpık sosyal bir yapıyı barındırır hale gelmişti. Türkiye'de koca metropoller ortaya çıkmıştı ama metropol insanı "modernitenin taşıyıcısı" olamamıştı. Cumhuriyetin resmi

ideolojisinin ideal kentleri, birer sapkın kent örneğine dönüşmüştü. Hatta en büyük ideali, "yeni başkenti Ankara" bunun başında geliyordu. 1970'lerin sonunda artık Türkiye'de gecekonduların hakim unsur haline geldiği "gecekondu kentleri" ortaya çıkmıştı. Mumford'un deyimiyle "kentler bir çanak gibi düşünülürse", artık Türkiye kentlerinde, bu çanağın içindekilerin çeperine yaptığı basınç, kentlerin kaldırılabileceği nitelikte değildi. Hatta hakim görüntü örnekleri, bu dönemde kentlerimizin (bir çanak gibi düşünülürse) patladığı ve "patlak/çatlamış/parçalanmış kentler" (işlevini yitirmesi yönüyle) haline gelmiştir. Yani Cumhuriyetin "ideal kentleri" tüm dünyanın gelişmekte olan ülkelerinin yaşadığı süreci yaşıyordu ve sıradanlaşıyordu. Yani Türkiye'nin göçlerle şişen kentleri Meksiko City'nin, Kahire'nin, Sao Paolo'nun, Boenos Aires'in, Bağdat'ın, Şahgay'ın, Cakarta'nın yaşadıklarını yaşıyordu.

Keleş'in ifadeleriyle söylemek gerekirse bu dönemde "Türkiye'deki kırsal fakirlik kentsel fakirliğe dönüşüyordu". Osmanlı'dan beri kırsal alandaki çöküşün yaşanan ekonomik buhranın yönü, artık bu dönemde bu kitlelerin kentlere yönelmesi ile kentlerde yaşanır olmuştu. Artık bu dönemle birlikte kentler de fakirleşen yaşam alanları haline gelmişti. Bu dönemin özelliği "büyük kentlerde, yaşam ve kültür düzeyleri ve dünya görüşleri birbirine karşıt bireylerden oluşan heterojen ve bütünleşmemiş bir toplumsal yapı oluşmasıdır. Bu nitelik, kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı olması karşısında, kentlere göçün kentte yaratılan iş olanaklarıyla koşut gitmemesinden, kısacası, kırsal yoksulluğun kentsel bir yoksulluğa dönüşmesinden doğmaktadır. Bu iki ayrı dünyanın insanları arasında sağlıklı bir etkileşim ortamının var olduğunu söylemek güçtür. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin ve Antalya gibi kentlerde, gecekonduların, kent çeperini bir yoksulluk kuşağı gibi sarması, bu dengesizliğin bir belirtisidir. Kentleşmeye takılan "çarpık", "sağlıksız" ve "aşırı" gibi nitelikler, onun bu özelliğinden dolayıdır" (Keleş, 1982; s. 69). Bu yönüyle Türkiye, bu dönemde sapkın kentleriyle, "kentsel gerilim" (Erder, 1997) örneklerini de yaşamaya başladı. Buradan hareketle de söylemek gerekirse Türkiye'nin 1950-1980 döneminin "göç ve kentleşme" modeli, 1923-1950 yılları arasındaki "göç ve kentleşme" modelinden çok farklı bir yapıda ve şekildeydi. Bu yönüyle iki dönemi evrimsel açıdan bir süreç dahilinde bütünleştirmek mümkün olsa da yapısal, sosyal ve görüntüsel anlamda bütünleştirmek mümkün değildir. Bu yönüyle farklı dönemler şeklinde irdelemek daha yerinde olmaktadır. Böylesi bir durum, bu dönemlerin hem kendine has özelliklerini daha görünür kılmakta hem de düşünce sisteminde, dönemler lehine düşülebilecek anakronizm hatalarını biraz daha azaltabilmektedir.

3.3.3. III. DÖNEM: 1980'den Günümüze Türkiye'de Göç ve Kentleşme

1980'li yılların başına gelindiğinde Türkiye'de en azından istatiki anlamda da olsa, bir birine denk kırsal ve kentsel nüfus ortaya çıkmıştı. Hemen akabindeki yıllarda da bu oran kentsel nüfus lehine dönmeye başlamıştı. Yani 1980 ve sonrasında artık Türkiye, kentli bir toplum ve sayısal olarak da hızla, gelişmiş ülkelerin kent rakamlarına doğru ilerleyen bir ülke haline gelmişti. Yani Cumhuriyetin hemen başında %20'leri dahi zor bulan kentli nüfus miktarı 1980'lerde toplumun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı bir görünüme kavuşmuştu. Bu nedenle de 1980'lere gelindiğinde de Türkiye'de göç ve kentleşme anlamında daha önceki dönemlerden farklı özellikler gösteren bir süreç ortaya çıkmıştı. Nitekim bugün resmi rakamlarla açıklan masa da 2007 nüfus sayımına göre nüfusun %70'inden fazlasının artık kentlerde yaşadığı basın-yayın organlarında sıkça telaffuz edilir hale gelmiştir.[31]

Tablo 5: 1980-2007 Arası Türkiye'nin Toplam Nüfusu

Yıllar	Nüfusu	Sayımlar Arası Yıllık Artış (‰)
1980	44.736.957	20,65
1985	50.664.458	24,88
1990	56.473.035	21.71
1997	62.606.157	14.73
2000	67.830.927	18,30
2007	70.586.256	17,90

Kaynak: TÜİK nüfus sayım sonuçları

1980'li yıllarla birlikte büyük değişim evresi sadece Türkiye için geçerli değildi. Bu dönemle birlikte "soğuk savaşın" göstergeleri de yavaş yavaş Amerika lehine değişiyordu. Bu dönüşüm Amerika endeksli "serbest piyasa" ekonomisine de yansıyordu. "Serbest-piyasa ekonomisi" bu dönemde ölçek ve şekil değiştirerek "küresel pazar ekonomisi"ne dönüşmüştü. Çevre ülkeler olarak isimlendirilen, gelişmekte olan ülkeler de hızla bu küresel ekonominin içine çekilmekteydiler. Türkiye de bu yıllarla birlikte bu küresel pazar içinde yer alarak büyük bir ekonomik değişimin içine girmişti. Bu değişim atmosferinden de yine her zaman olduğu gibi "ekonomik modelin mekansal yansıması" olan kentler etkileniyordu. "Dünyanın bir çok kentinde son yirmi yılda gerçekleşen ekonomik, sosyo-kültürel, toplumsal, mekansal ve politik değişimler Türk kentlerinde de izlenmektedir. Ekonomik yeniden yapılanma, üretimin

[31] Yakın zamanda açıklanan TÜİK 2007 "adrese dayalı genel nüfus sayımları" sonuçlarına göre, nüfusun %70,5'i kentlerde yaşamaktadır (www.tuik.gov.tr).

yeni örgütlenme biçimleri ve hizmet sektörünün bilgiye dayalı yeni dallarının da eklenmesi ile artan önemi, çalışan nüfusun kompozisyonu ve yapısında değişikliklere yol açarken, toplumun giderek birbirinden kopan ve farklılaşan gruplarının farklı yaşam alanlarını tercih etmesi, özellikle ekonomik faaliyetlerin yığıldığı kentlerde yaşam alanlarının dönüşüm ve farklılaşmasına yol açmıştır" (Uzun, 2006; s. 340). Bu nedenle yeni sistemin "yeni sosyal yansımaları" da tüm dünyada olduğu gibi bu yıllarla birlikte Türkiye'de kendini yavaş yavaş göstermeye başlamıştı. "Geçtiğimiz 25 yılda, ekonomi iki açıdan değişti; Birincisi bilgi ve enformasyon yoğun etkinliklere doğru bir kayma gözlendi, buna bağlı olarak istihdam yapısı da değişti. 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bilgisayar ve elektronik haberleşme teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak uzmanlaşmalarda da çeşitlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler kentsel toplum yapısında olduğu kadar, kentlerin mekansal organizasyonlarında da dönüşümlere yol açmıştır" (Erkut, 2006; s. 297). Özellikle bu yapılanmadan, Türkiye'nin büyük merkezleri başta olmak üzere tüm kentler etkilemeye başlamıştır. Hizmet sektörünün ve teknoloji ağırlıklı üretimin istihdama yansıması da büyük oranlarda olmuştur. Bu değişimin makro ölçekteki yansımaları, Türkiye'deki kent formunun yaşadığı dönüşümleri ortaya çıkarmıştır. "1980'li ve 1990'lı yıllar ülkede toplumsal oluşumun, ekonominin "serbest piyasa ekonomisi", "özelleştirme" gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışılması ile yeni bir döneme girmesine tanık oldu. Bu arada modernleşmenin "küreselleşme" denilen süreçle algılanır oluşu, Türkiye'nin bir yandan uluslararası düzeyde diğer yandan ise ulusal düzeyde yeni sorunsal alanları ile karşılaşmasını gündeme getirdi. "İletici" etkenlerle açıklanan göç örüntüsü daha çok bu dönemde belirginleşti. İletişim ve ulaşım koşullarının gelişmesindeki süreklilik, bireysel yaşamın toplumsal yaşam karşısında öne çıkması ve sivil toplumun siyasal toplum önünde önem kazanması ile insanların toplumsal hareketliliği daha da arttı" (İçduygu ve Ünalan, 1998; s. 44). Tüm bu oluşumlar Türkiye'de kentsel formasyona "yeni" olan pek çok şey kazandırmıştır.

Dünya genelinde makro ölçekte yaşanan sistemsel gelişmelerle birlikte, yeni kent formasyonunda bu yeniliklere ayak uydurabilecek bir takım değişiklikler yapılıyordu. Başta Dünya Bankası olmak üzere, pek çok uluslar arası kurum özellikle metropol yapılanmalarında pek çok yenilik öneriyor ve çevre (gelişmekte olan) ülkelerin bu yeni yapılanmaya ayak uydurabilmeleri için büyük krediler veriyordu. Daha önce makro boyutta düşünülmeyen kent çalışmalarının, başarıya ulaşmaması, bu kurumları yeni dönemde makro planlamalara itmişir. Bu koşullar "1980'lerde Dünya

Bankası'nı bütüncül bir yaklaşıma yönlendirdi. Konut sorunu genel ekonomik çerçeve içinde ele alınmalı, ulusal konut ve kredi politikalarının/reformların yanı sıra, uygulama için de yeni kurumlar geliştirilmeliydi… (Artık) Metropoliten yönetimleri güçlendirilecek ve kaynağı konut sektörüne onlar aktaracaktı. "Yönetişim" kavramı bağlamında hükümet, piyasa-toplum ilişkilerini kuracak, konut sektör politikası ve kentsel gelişme politikaları içinde gecekondu yerleşmelerinin korunmasını ve yeniden yapılanmasını sağlayacaktı. Bu politika içinde "kendi evini yapana yardım", "ıslah" projeleri yine vardı ama artık bağımsız projeler bağlamında değil, bu genel çerçeve içinde ele alınıyordu. Bu yaklaşım bağlamında gelişmekte olan ülkelere IMF ve Dünya Bankası orta vadeli borçlar verdi" (Şenyapılı, 2006; s. 111). Böylelikle makro boyutta düşünülen sistemsel yeniliklerin daha kapsamlı olması sağlanacaktı ve gelişmekte olan ülkelerin sınırlı kaynaklarına karşılık bu politikalarla yeni sisteme eklemlenmeleri sağlanmış olacaktı.

Dünya genelinde girişilen makro ölçekteki bu yenilik çalışmaları, tekrar "serbest piyasa ekonomisi"ne yönelerek uluslararası pazara açılan Türkiye'yi de, çok geçmeden etkisi altına almaya başlamıştı. Alınan karar ve uygulamalardaki yenilik, bu sürecin hızlı yaşandığını da gösterir niteliktedir. "1970'lerdeki (1974 Dünya Petrol Krizi ve etkilerin popülist politikalarla derinleşmesi) krizin Türkiye'nin ekonomik durumunu olumsuz etkilemesine karşın, özellikle siyasal etkenler ile tarıma kredi verilmiş ve tarım ürünlerine sübvansiyon uygulanmış ve bu uygulamalar göç hızını azaltmıştı. Türkiye'de 1980 sonrası 24 Ocak kararları ile devlet korumacılığının bittiği, tarım sektörüne desteğin ve sosyal yardımların azaldığı, sendika faaliyetlerinin zayıfladığı ve ücretlerin donduğu izlendi. Bu yeni dönemde dışsatıma, mali piyasalara ve özelleşmeye dayalı bir gelişme modeli benimsendi. Ekonomideki bu radikal yön değişikliği, gelirlerin kutuplaşmasına yol açtı. Türkiye'de konut pazarında çok fazla düzenleyici kurallar vardı ve faizler de serbest pazar düzeyi altında idi. Bu durum yatırımların konut piyasasına kaymasını engelliyordu. Dolayısıyla, yeni konut finans kurumları gerekmekteydi. Dünya Bankası'nın da, özellikle konut finansmanı için yeni kurumlar önerisi, Toplu Konut İdaresi'ni getirdi. Ancak Dünya Bankası'nın verdiği krediler, konut finans sistemi gelişmiş olan ülkelerde daha iyi işledi. Yeni kurulan bu kurumlar gelişmekte olan ülkelerde yoksullara erişemedi… Bu dönemde kar getirecek yatırım alanı arayan ve bu nedenle sanayi yatırımlarını tercih etmeyen özel sektör, büyük çaplı ve lüks konut projeleri ile konut sektörüne girdi. Bu yaklaşım, kentin bazı alanlarındaki gecekonduları, özel sektör için de rant kaynağına çeviren bir dizi af

yasasının çıkması ile güçlendi ve gecekondu da bu ortamda kendini yeniden üretemez oldu. Konut sektörü diğer sektörlere göre daha yüksek getiriye sahipti. Gecekondular da bu dönemde af yasaları ile ticarileşti, bir konut türü olarak temel özelliklerini yitirdi ve kendini üretemez düzeye gelerek dönüşmeye başladı" (Şenyapılı, 2006; s. 111-112). "Neo-liberal politikaları uygulayan batılı devletlerin 50 yıldır müdahale ettikleri konut piyasasından radikal bir biçimde çekildikleri bir dönemde, Cumhuriyet yönetimi konut piyasasında tarihindeki en etkin müdahale araçlarını devreye soktu: Toplu Konut Yasası, Toplu Konut İdaresi ve Toplu Konut Fonu. Bu kurumların işlevleri Batı'da olduğu gibi piyasayı ayarlama ve denetleme gücüne sahip, kendi kurallarıyla işleyen ikinci bir piyasa yaratmak değil, piyasada eskiden beri bulunan ve piyasaya yeni girecek aktörlerin yeni biçimlere ve ölçeklere alışmasına destek olmaktı" (Bilgin, 1998; s. 266). Bu durumla birlikte, yeni dönemin kentsel formasyonunun uygulanabilirliği için kent içi gecekondu bölgeleri bu kez "dönüşüm alanları" haline gelerek, farklı cazibesi olan mekanlar haline dönüşmüştü. 1950-1980 döneminde kırsal alandan göç edenleri cezbeden bu alanlar, artık sermayenin yeni yönelimleri için aradığı mekanlar olarak sermaye sahiplerini cezbediyordu. Bu durumla birlikte bu konuda hem devlet erki yeni siyasal söylemler geliştiriyor hem de sermaye sahipleri yeni koşulların sürdürebilirliği için yeni arayışlara girişiyordu. Nitekim "24 Ocak 1980 kararlarının temelinde (de) , kamu yararı kavramının öncelikle ekonomik politikalar üzerindeki etkisinin kaldırılması, rant gelirinin önündeki ülke ve toplum çıkarını gözeten kısıtlama ve engellerin yok edilmesi, ulusal değerlerin korunmasını öngören anayasal ilkelerin aşılması, kısaca yağmaya dayalı spekülatif süreçlerden beslenecek birikimlerin tüketim ekonomisiyle piyasaya kazandırılarak, finans kaynaklarının üretim dışı kazançlarla arttırılması vb. gibi hedefler yatıyor(du)" (Ekinci, 1998; s. 195).

Türkiye'de bu dönemde gerçekleşen kent içi yenilik girişimleri, küresel ekonominin bir parçası olacak kentlerin de, yeniden yapılanmasını gerektiriyordu. Özellikle büyük kentlerimizin çok büyük bir kısmının gecekondu mekanları olması, bu sürecin hem sosyal yönden hem de ekonomik açıdan pek çok sorunu bünyesinde barındırmaktaydı. Bu alanların devlet eliyle dönüştürülmesinin ağır bir ekonomik bedeli olacağı açıktı. Çünkü özellikle üç büyük kentte, nüfusun %50-60'lara varan kısmı bu mekanlarda yaşamaktaydı. Bu da göstermektedir ki çok büyük bir konut sorunu ortaya çıkabilirdi. Bu nedenle sadece devlet eliyle dönüştürülmesi mümkün olmayan bu alanların yeniden imarı için, özel sektörün bu alana çekilerek teşvik edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı. Fakat bu kez de gecekondulların, mülklerin resmi

sahipleri olmamaları nedeniyle, özel sektörün girişimleri karşısındaki durumlarının ne olacağı büyük bir sorun haline gelmişti. Bu nedenle, bu dönemin hemen başında kamuoyunda "Özal Affı" olarak bilinen, gecekondular için o döneme kadarki en büyük af devreye sokulmuştu ve doğabilecek büyük sosyal belirsizlik ortamı engellenmeye çalışılmıştı. Böylelikle yeniden yapılanma için hem uygun ortam sağlanmış olacaktı hem de çok büyük miktardaki gecekondulu nüfusu bekleyen konut sorunu ve buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek olan sosyal sorunlar engellenmiş olacaktı. Fakat bu düşüncelerle dahi olsa bu dönemdeki af, hem ölçek yönüyle hem de nitelik yönüyle diğerlerinden çok başka bir formdaydı. Hatta bu yeni durum, içerisinde, kendinden önceki dönemlerden "göreli bir kopuş" sürecini de barındırmaktadır. "Bu döneme kadar çıkartılan gecekondu afları belli zaman ve mekanla sınırlı olarak yapılmış olan gecekonduları yasallaştırırken gecekondulara sadece güvence sağlıyordu. Oysa bu dönemde çıkan gecekondu afları, hem tüm kentte kaçak yapıları affediyor hem de gecekondu affının amacını gecekondulara güvence vermekten çok, gecekondulara yeni yapılaşma hakları vererek kentsel ranttan pay vermeye yöneltiyordu" (Tekeli, 2001; s. 84).

Böylesi bir düşünceyi, arka planında barındıran bu yeni kararlar süreci, aslında "modernleşme eksenli idealist girişimlerden" de bir kopuşu simgeliyordu. "1980 sonrasında Türkiye'de modernite projesinin temelde sürdüğü, ancak gerçekleşmesinin, devletin yönlendiriciliğinden çok büyük ölçüde emrivaki oluşumlara bırakıldığı, bunun da dünyadaki gelişmeler paralelinde, moderniteden uzaklaşma eğilimi yarattığı söylenebilir. Türkiye 1980'e kadar korunmuş bir ekonomi içinde ithal ikamesiyle sanayileşme politikası izlerken, bu tarihten sonra dışa dönük bir ekonomi politikası izlemeye başlamıştır. Batı'dan korunmuş bir Batılılaşma (Batı'ya rağmen Batılılaşma) değil, Batıyla bütünleşerek, yarışarak gerçekleştirilecek bir gelişme amaçlamaktadır" (Tekeli, 2001; s. 32). Bu durum gecekondululara, sadece kentle bütünleşmeleri için bir yaşam alanı sunmuyordu. Hatta modern kentlerin en büyük sorunlarından biri olan konut ve arsa spekülasyonunun da baş aktörü haline getiriyordu. Bu yeni durumla birlikte gecekondululer "kentte toprak/arsa spekülasyonu yapabilen" bireyler haline gelerek, elde edilmemiş (çalışmayarak) bir statü edinerek, kent içi sınıfsal roller açısından yeni bir konuma gelmişlerdir. "Bu çözüm (geçen süre boyunca) ancak büyük kentlerde prestijli konut alanlarına yakın gecekondu mahallelerinde etkili olmuş ve dönüşümlere yol açmıştır… 1984 yılında yürürlüğe giren bu aftan sonra, geçen yirmi yılda beklenen dönüşümün piyasa mekanizması içinde gerçekleşmesi ancak belli

alanlarda oldu. Ama Türkiye'de kent planlamasının gündemine "dönüşüm projeleri" sorunsalı girdi. Bu dönüşümde belediyeler girişimci rolünü oynamaya başladılar. Bu yolla önemli dönüşüm projeleri gündeme geldi. Kırk yıl boyunca sürekli çözümsüzlüklerin nedeni haline gelmiş olan modernitenin meşruiyet kalıbı, değişim projeleriyle kendisini yeniden üretme yolu buluyordu" (Tekeli, 2001; s. 465-467).

1980'li yılların hemen öncesinde yaşanan büyük krizlerle, Türkiye ekonomisi her yönüyle büyük yaralar almıştı. Siyasal iktidarlar, oluşabilecek büyük sosyal tepkilerin önüne geçebilmek adına, "anlık çözümlerle" popülist politikalar ortaya koymuşlardı. Bu nedenle "1970'lerdeki krizin Türkiye'nin ekonomik durumunu olumsuz etkilemesine karşın, özellikle siyasal etkenler ile tarıma kredi verilmiş ve tarım ürünlerine sübvansiyon uygulanmış ve bu uygulamalar göç hızını azaltmıştı… (1980 sonrasındaki ekonomik iyileşmelere paralel olarak) 1980 sonrasında kentlere göç yeniden arttı. Bunun nedeni devlet desteğinin tarımdan çekilmesi değildi, ayrıca siyasaldı. Siyasal karışıklıklar zorunlu göçlere yol açıyordu. Bazı köyler güvenlik nedeniyle boşaltıldı, bazı köylerse güvenliğin yanı sıra siyasal karışıklıkların da arttırdığı ekonomik nedenlerle boşalmaya başladı. Siyasal nedenli göç, etnik grupları kentlere getirdi ve yerleştirdi. Yeni gelenler ya kentlerin çeperlerinde dönüşemeyen eski gecekondu mahallelerine kiracı olarak eklendiler ya da kent merkezinde zenginlerin çeperdeki yeni konut alanlarına yerleşmesi ve ticaret, küçük imalatın dışa kaçması ile boşalan çöküntü alanlarına girdiler. Özellikle de bu çöküntü alanlarında bugün gerçek yoksulluk yaşanıyor" (Şenyapılı, 2006; s. 111-113). Yani bu dönemde Türkiye'nin göç tarihinde yeni olan pek çok durumla karşılaşıldı. Bunlardan biri de "zorunlu iç göçler"dir. 1980 ihtilali sonrasında, askeri güçlerin büyük kısmının şehir merkezlerine kaydırılmasıyla, kırsal alanlarda güvenlik yönüyle otoriter boşluklar ortaya çıkmıştı. Bu boşluğu değerlendiren terör örgütleri kısa sürede güçlenerek, özellikle ülkenin Güneydoğusunda, güvenlik anlamında büyük tehditler oluşturmaktaydılar. Bu sosyal güvensizlik ortamı ekonomiye de çok geçmeden bulaşarak, ekonomik bir tehdit haline gelmişti. Hem ekonomik hem de sosyal temelli bir güvensizlik ortamının itici bir etken olarak ortaya çıkması, Türkiye'nin göç tarihinde daha öncesinde karşılaşmadığı yeni bir göç şeklini ortaya çıkarıyordu. "Bu dönemde Türkiye'de göç siyasi nedenlerin de katkısıyla giderek daha da yoğunlaştı: zorunlu ve gönüllü göç ayrımı da bu yoğunluğun bir parçası oldu. Doğu ve Güneydoğu'dan hem can-mal güvenliği olmadığı hem de savaş-benzeri durum nedeniyle yer değiştirmeye zorlanmaları sonucu, önemli oranda bir nüfus, önce daha

güvenli görünen civar illere, sonra da İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Mersin başta olmak üzere, Batı ve Orta Anadolu'ya göç ederek, söz konusu yerleşim yerlerinin varolan kentsel sorunlarını daha da yoğunlaştırdı" (İçduygu ve Ünalan, 1998; s. 44). Peker'e göre, "1980'lerden sonra göç ulusal kalkınma persfektifi ile birlikte gelişmişti. 1980'lerde liberalizasyon ile bölgesel merkezlerin oluşması, göç sürecinde bir değişiklik olarak ortaya çıktı. 1980'lerin ortasından sonra başlayan göç ise, Güneydoğudan güvenlik dolayısıyla zorunlu göç evresini ve önceki göçlerden farklılaşmayı ifade etmektedir" (Günlü, 2002; s. 283). 1980 öncesinde göreli bir yavaşlamaya giren içgöç hareketi, bu kez Güneydoğu eksenli bir göçe dönüşerek yeniden artmıştı. Fakat bu dönemlerde ortaya çıkan bu göç şekli, gecekondu mekanlarının, kendini yeniden üretiminin tükendiği bir döneme rastlamasıyla, kendi gecekondu muhitlerini ortaya çıkaramadı. Bunda hiç şüphesiz ki büyük kısmının 1984 sonrasında gerçekleşmesi nedeniyle, "af kapsamına" girmemeleri önemli bir etkendir. Bu nedenle bu dönemde gelenler ya var olan gecekondu semtlerinde kiracı olarak yaşamaya başladılar ya da kent merkezindeki terk edilen "çöküntü alanlarına" yerleştiler. Bu yerleşimlere örnek vermek gerekirse İstanbul'daki; Eminönü-Küçükpazar, Fatih-Zeyrek ve Beyoğlu-Tarlabaşı bu dönemdeki yerleşmelerle, günümüzde birer kent içi "çöküntü alanları" haline gelmişlerdir.

Cumhuriyet tarihinin genel göç ve kentleşme hareketinden farklı olarak, bu yoğun göçlerin, üç büyük kentin yanında yeni merkezleri de göç edilen alanlar olarak belirlediği ortaya çıkmaktadır. Özellikle Diyarbakır, Gaziantep, Adana, Mersin, Kayseri, Antalya, Bursa, İzmit gibi merkezlerin de -bu göçlerin yeni adresleri olarak- 1980'lerle birlikte büyük nüfus artışı içine girdikleri görülmektedir. Bu da Cumhuriyet tarihi boyunca kentleşme hegemonyasını elinde bulunduran üç büyük merkeze alternatif yeni bölgesel merkezlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu yeni göç dalgasının özellikle kentsel yapılanma üzerinde, iki önemli etkisi olmuştur. Birincisi gecekondu alanlarının yeni kiracıları olmaları yönüyle, "gecekonduların eski sahiplerine" sağladıkları ekonomik özgüvenle, onların kentsel konut ve arsa spekülasyonların da daha etkili olmalarını sağlamışlardır. İkincisi ise "kentin geleneksel sahipleri" (Aslan, 2007)'nin kent merkezlerini terk etmelerini hızlandırarak; "kentsel ayrışma", "kentsel dönüşüm", yeni "toplu konut inşalarını" ve bu konutlara olan talep miktarlarının artmasını sağlamışlardır. Bu nedenle kentin dışında, yeni yerleşim alanları oluşmaya başlamakta ve buna ek olarak da var olan gecekondu semtlerinde, hızlı dönüştürme projeleriyle toplu konutlar inşa edilmektedir.

Bu nedenle ortaya 1950-1980 döneminden çok farklı bir kent formu çıkmaya başlamıştır. Son derece modern toplu konutlarla gecekondu mahallelerini ve yüksek gökdelenler/plazalar/alış-veriş/eğlence merkezlerinin hemen yanında son derece kötü görünümlü "çöküntü alanlarını" görmek mümkündür. Fakat böylesi bir yeniden yapılanma (küresel ekonomiye eklemlenme) süreci, içerisinde önceden hiç rastlanılmayan ironileri barındırmaya başlamıştır. Fiziksel mekanda bu kadar yakınlaşan sosyal sınıflar, sosyal ve ekonomik anlamda birbirlerine karşı Cumhuriyet tarihinin en büyük uzaklığını yaşamaktadırlar. Yani Cumhuriyet tarihindeki seyrinden farklı olarak, dışa açılma çabalarıyla gelinen, küresel ekonominin bir parçası olan Türkiye kentlerinin, Batı'da kent formlarında ortaya çıkan "kent içi sınıfsal ayrışmaları" yaşamaya başladığı görülmektedir. Nitekim yapılan araştırmaların bulguları da bu düşünceleri destekler niteliktedir. Mustafa Sönmez'in daha bu dönemin ilk yarısında yaptığı araştırmasının sonuçlarına göre, "en zengin grubun geliri ile en yoksul grubun geliri arasındaki fark 1437 kat civarındadır" (Sönmez, 1988). Bu durum da göstermektedir ki yeni ekonomik model ve göçlerin yansımasıyla sosyal adaletsizlik çok yüksek düzeylere ulaşmıştır ve kentsel ayrışmalar bundan sonraki dönemlerde katlanarak artacaktır.

Fotoğraf 1: 1980 sonrası büyük kentlerimizdeki lüks yapılaşma ve ayrışmanın göstergesi olan bir yapı

Fotoğraf 2: Yeniden yapılanmanın farklı mimarisi ve değişmeyen gerçeği olarak yüksek duvarları

Resim 3: Lüks yapıların "farklılıklara" vurgu yapan yaşam alanları inşasına bir örnek

Fotoğraf 4: "Farklılıklara vurgu yapan lüks konutlar yaygınlaşıyor

1980'ler sonrasında ortaya çıkan yeni kent formlarıyla birlikte, bütünleşme eksenli sorunlar çok daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Özellikle önceki dönemlerin göç edenlerinin bütünleşmesi için önemli olan gecekondu alanları, artık bu dönemde yeni yapılanmalara izin vermiyordu. Hem mekansal açılımların yetersiz oluşu hem devlet kontrollerinin 1984 affından sonra artması hem de dönüşüm politikalarıyla var olan mekanların da daralma sürecine girmesiyle birlikte yeni göçmenler büyük konut sorunları yaşar hale gelmişlerdi. Ekonomik yetersizlikleri, bu kez onları yeni çözümler üretmeye zorlamıştı. Bu kez bir çözüm olarak, terk edilen eski ve köhnemiş hale gelen kent merkezindeki çöküntü alanları, bu grupların yeni yerleşmelerinin adresi haline gelmişti. Çok kısa bir süre içinde bu alanlar, Güneydoğu'dan göç eden Kürt kökenli vatandaşlarımızın yerleşim mekanları haline gelmişlerdi. Fakat "1990 sonrasında özellikle merkezleri yeniden yapılandırma/canlandırma ve seçkinleştirme projeleri gündeme geldi" (Şenyapılı, 2006; s. 113). Bu projelerin uygulama alanı haline gelmesiyle de buraların asıl sahipleri olmayan halk, bir anda buraları terk etmek zorunda kalmıştır ve çok büyük bir kısmı hala bu sorunla karşı karşıyadır. Yani 1950'lerle başlayan göçlerin yöneldiği gecekondu alanları, 1980 sonrasında göç edenler için bir "tampon kurum" işlevi görmemişlerdir. Bu haliyle bütünleşme sorunsalı çok daha büyük olan, etnik farklılığı olan 1980 sonrası göçlerin içine, çok daha kısa bir

süreye yayılmak zorunda kalan ekonomik bütünleşme ve kültürel bütünleşme yanında, dilsel ve kimliksel bütünleşmeler de girince daha karmaşık bir "göçmen bütünleşmesi" süreci ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu niteliksiz göçmen kitlesi, alternatifsiz ekonomik koşullar ve kısa süreli olmak zorunda kalan eklemlenme süreci nedeniyle, büyük oranlarda niteliksiz marjinal işlere yönelmişlerdir. Bu kitlelerin yöneldiği işler genelde uzmanlaşma ve nitelik istemeyen pazarcılık, inşaatçılık ve minibüsçülük benzeri işler olmuşlardır. 1980 sonrasında kente yerleşen bu grupların önceki dönem göçmenleri gibi, birer "sıçrama tahtaları"nın olmaması nedeniyle çok geçmeden bu marjinal/informel sektörlerin asli unsurları haline gelmişlerdir. Eraydın bu süreci işaret edecek olmalı ki tampon mekanizma olarak ortaya çıkan mekanizmaların, işlevini yitirip yitirmediğini ortaya koyan araştırmalara yeni dönemde ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. "Kıray'ın 1960'lı yılarda değindiği tampon mekanizmaların günümüzdeki işlevlerinin araştırılması, bunların işlevlerinin yitirilip yitirilmediğinin saptanması günümüzdeki sosyal yapının belirlenmesine büyük katkı sağlayacaktır" (Eraydın, 2006; s. 54). Çünkü 1980 sonrasındaki kentsel yapılanmayı ve göçlerin etkilerini bugünden bakışla 1950-1980 arasındaki kavramlarla açıklama zorluğu yaşamaktayız. Bu nedenle yeni kavramlar için "eski mekanizmaların" yeni yapılanma içindeki işlevlerinin ortaya konulması gerekmektedir.

Kentlerimizde ortaya çıkan bu yeni eksenli bütünleşme sorunsalı, göstergelerden hareketle, daha büyük sorunları bünyesinde barındırabilmektedir. Önceki dönemlerde göçmenler, formel sektörden tamamiyle dışlanmış durumda değillerdi. Örneğin belli statüdeki pek çok memurun gecekondu semtlerinde oturduklarına sıkça rastlanırdı. Bu kişiler üzerinden, cemaat özelliğini yitirmemiş bu gruplar, formel bağlantılar kurabilmekteydi. Böylesi bir kontak (bağlantı) noktası bu grupların resmi söyleme ve bürokrasiye yönelik karşı bir duruşa geçmelerini engelleyen etkenlerden birisiydi. Fakat 1980 sonrasında bu yolların tamamen kapanmasıyla ve yeni göçmenlerin tamamiyle informel sektörlerin asli unsurları haline gelmeleriyle büyük kentlerde, bu yeni gruplarca resmi söyleme ve bürokrasiye yönelik karşı oluşumlar ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle 1980 sonrasında büyük kentlerimizde mafyalaşma, illegal (yasadışı) oluşumlar ve suç oranlarında büyük artışlar gözlenmiştir. "Bu grupların devletten bekledikleri hizmetlerde aksamalar olduğunda, yine kendi enerji ve kaynaklarını mobilize ederek, ortak yaşama alanlarıyla ilgili sorunları çözümledikleri anlaşılmaktadır. Diğer taraftan son dönemlerde, "devletin küçültülmesi" programı doğrultusundaki uygumlalar ve bazı kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinin

"topluma ve piyasaya" bırakılması, bu alanlarda yaşayanların, "devletten umutlarını" kesmelerine ve sorunlarını gittikçe daha fazla içlerine kapanarak çözmelerine neden olmaktadır" (Erder, 1998; s. 113). Bu nedenle, 1950-1980 dönemi kentlerini "çarpık" olarak nitelendirmek yeterliyken, artık 1980 sonrası yeni oluşumlarla patolojik/"anomik" (Bayhan, 1996) kentleşme şeklinde tabir etmek daha yerinde olacaktır. Kısacası yoksulluktan kurtulmanın adresi olan kentlerimiz zamanla, (Keleş'in ifadesiyle) kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa geçişimizin göstergesi (Keleş, 1982) olmuşlardır. Çünkü, "1990'larda emek pazarı daraldı, ihtisaslaştı ve parçaları arasında geçirimi çok aza indi. Emek piyasasının bu yeni örgütlenmesi bağlamında dışlanan ve emek pazarına katılamayan kesimler için geriye patronaj ilişkileri ile iş aramak ya da gayri resmi sektöre ve yasadışı işlere giriş olasılığı kaldı" (Şenyapılı, 2006; s. 144). Çünkü resmi oluşumlarla tanışamayan bu gruplar, kendi işlerini ancak kendilerinin halledebileceği yönünde bir yargıya varmışlardı. Son dönemlerde mafyalaşmanın yükselen bir değer haline gelmesinin toplumsal arka planında bunlar gizlenmektedir. Gelecek dönemlerde de kentlerimizin yaşayacağı dönüşümlerde bu "bütünleşme ve illegalleşme" perspektifinde büyük sorunlar yaşanabileceğe benzemektedir. Özellikle yeniden yapılanma, kentsel dönüşüm ve seçkinleştirme gibi çalışmalara da eklemlenememeleri nedeniyle karşı duruşların keskinleşme olasılığı yüksek bir ihtimaldir.

Bu dönem için özellikle belirtilmesi gereken bir nokta da kentli nüfusun eriştiği demografik özelliktir. "1990 sayımına göre kentli nüfusun %98'i 100.000'den, %42'si 1.000.000'dan kalabalık kentlerde yaşamaktadır" (Kongar, 2006; s. 555). Bu da gösteriyor ki genel nüfusun ve kentli nüfusun çok büyük bir kısmı Türkiye için büyük sayılabilecek kentlerde yaşamaktadırlar. Yani hem kurumsal hem de sosyal yönüyle tam bir "modern kent" yapılanmasının olduğu mekanlarda yaşamaktadırlar. "2000 yılında toplam nüfusun %64,9'u kentsel mekanlarda yaşamaktadır (bu oranın 2007 sayımlarının resmi olmayan sonuçlarına göre %70'lere ulaştığı düşünülmektedir. 1990-2000 arasında şehir nüfusunun yıllık artış hızı iç göçlere bağlı olarak %26,8 ve köy nüfusunun yıllık artış hızı (ise) %4,2'dir" (Toksöz, 2006; s. 196). Bu bölümün başından beri verdiğimiz rakamlar dikkate alınırsa, Cumhuriyet döneminin ilk resmi sayımından bu yana, o dönem için %80'lere varan kırsal nüfus miktarı sadece iki kattan biraz fazla artarken kentsel nüfus miktarı 15 kattan fazla bir artış göstermiştir. Bu rakamlar bile Cumhuriyet tarihi boyunca ne kadar büyük bir dönüşüm yaşandığının ispatı olabilmektedir. Buna karşılık 1980 sonrası dönemde yeni bir sürece girilerek hem

kentsel oran kırsal nüfusu geçmiş hem de bu tarihten sonra kırsal nüfus ilk defa oransal azalmasının yanında miktarsal olarak da azalmaya başlamıştı. Yani kırsal nüfustaki artış durmuş ve bu tarihten sonra azalmaya başlamıştır. "1980'den 1997'ye kırsal nüfus 25 milyondan 22 milyona düşmüş, buna karşılık olarak da kentli nüfus 19,6 milyondan 40,9 milyona çıkmıştır. Kentsel nüfus oranının önümüzdeki 25 yıl içinde %85'e çıkabileceği ihtimal dahilinde görülmektedir" (Behar vd., 1999). Bununla beraber "1980-2000 döneminde tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı (da) sürekli (olarak) azalmış ve 1980'de %60 olan bu oran 2000'de %48,4'e düşmüştür. Hizmet sektörünün payı ise aynı dönemde artış göstererek %23,4'ten %33,5'e çıkmıştır. Sanayide ve inşaatta artışlar çok sınırlı düzeydedir; sanayide istihdam edilenlerin oranı %11,6'dan %13,3'e ve inşaatta çalışanların oranı %4,1'den %4,6'ya yükselmiştir" (Toksöz, 2006; s. 206).

Tüm bu rakamsal veriler de göstermektedir ki artık Türkiye tipik bir kentli toplum olma yolunda hızla ilerlemektedir. Öyle ki bu durum artık rakamlara da çok net bir şekilde yansımaktadır. 2000'li yılların içinde bulunduğumuz şu dönemler itibariyle, %70'lere dayanan kentli nüfus karşısında %30'lar düzeyine inen bir kırsal nüfus göstergesi ortaya çıkmıştır. Bu göstergeler ışığında Cumhuriyet tarihinin hemen başındaki demografik göstergelerin neredeyse tersine döndüğünü söylemek mümkündür. Hatta bu nüfusun çok büyük bir kısmının (%98) büyük kentlerde (100.000 ve üzeri) yaşadığı düşünülürse, kentsel yaşam tarzının, Cumhuriyet Türkiye'sinin hakim yaşam tarzı haline geldiğini söylemek mümkün olmaktadır. Yani Cumhuriyet'in hemen başındaki "idealist" düşünce, istenen formuyla olmasa da rakamsal olarak gerçekleşmiş durumdadır.

Tekeli'ye göre böylesi bir demografik yapılanmada artık, göçün şekli ve mahiyeti de değişmektedir. Buna karşılık olarak da hakim göç şekli kırdan-kente göç şekline değil, kentten-kente göç şekline dönüşmektedir. "Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçen bir dünyada artık nüfusun büyük ölçüde kentleşmiş olduğu, kentli kültürün belli ölçüde yaygınlaştığı, dolayısıyla insanların mobilitesinin yükseldiği düşünülürse, insanlar sanayi toplumuna göre daha çok yer değiştirecektir. Kapitalin sürekli olarak kendisini mekanda yeniden dağıtan rasyoneli de bu beklenti içindedir" (Tekeli, 1998; s. 19). "Bir düşünce deneyi yaparak kentleşme sürecinin tamamlandığını düşünmeye başlarsak bu tarihten sonra gerçekleşecek tüm iç göçler kaçınılmaz olarak kentler arası göç haline geleceklerdir. Bu tür göçlerin kentleşmeden ayrı bir kategori olarak ele alınmasının nedeni, bu göçlerin salt bir yaşam yeri değiştirmesi olması ve

artık bireyle ilgili bir dönüşüm beklentisini taşımamasıdır. Bu varsayımın yapılabilmesin nedeni kentleşme-kentlileşme ayrımının önemini yitirmesine bağlıdır. Kentleşme ve kentlileşme ayrımı olgunun başlangıcında yapılmış olsa bile günümüzde gelinen noktada bu ayrımı sürdürmenin ne kadar olanaklı olacağı tartışma konusudur" (Tekeli, 2007; s. 470).

Türkiye'de göç araştırmaları tarihine bakılırsa, sürekli olarak göçlerin kırdan-kente göç şeklinde olduğuna odaklanıldığı görülecektir. Bu da yapılan araştırmalardan hareketle kırın ittiği, kentin çektiği sürece göçün olacağı şeklinde genel bir kanının ortaya çıkmasını sağlamıştır ve buradan hareketle de bu göç şeklinin sona ermesiyle göçün de sona ereceği şeklinde bir yanılsamasının olmasını beraberinde getirmektedir. Fakat kentli nüfus oranının belli bir göstergeye erişmesiyle göçün sona ermediğini, gelişmiş Batı toplumları örneğinden hareketle söylemek mümkündür. Çünkü bu toplumlarda göstergelerin bu yönde değişmesiyle hakim göç şekli artık kentten-kente göç şekline bürünmüştür. Türkiye'nin de günümüz itibariyle kentli bir toplum profiline ulaşmasıyla birlikte, hakim göç şeklinin kentten kente göç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu göstergelerin arttığı nispette de bu göç şeklinin hakimiyet oranı sürekli yükselecektir. Tekeli, bu yöndeki görüşlerini Ayşe Gedik'in yaptığı bir araştırmanın verileriyle (Gedik, 1996) desteklemektedir. Onun "hesaplamalarına göre 1965-1970 döneminde il merkezleri arasındaki göç toplam göçlerin %28,5'ini oluşturarak, aynı dönemde tüm göçlerin %17'sini oluşturan kır-kent göçlerini aşmıştır. 1975-80 döneminde il merkezleri arasındaki göç %33,7'ye yükselirken kırlardan kentlere olan göç %14'e düşmüştür. 1980-1985 döneminde il merkezleri arasındaki göç, toplam göçlerin %31,2'si iken, kırdan-kente olan göçler %8,5 düzeyinde kalmıştır… Artık hakim olan göç eğilimi kentten kente olan göçlerdir. Bu göçler kırdan kente olan göçlere göre daha akışkandır. Göç edenler gittikleri yerlerde çok daha az uyum sorunları yaşamaktadırlar. Sistemin akışkanlığı artmıştır. Nüfusun dağılımı ekonomik fırsatlara daha kolayca uyum sağlamaktadır. Göçün, sistemin etkin olarak çalışmasını sağlamakta katkısı daha çok artmıştır" (Tekeli, 2007; s. 470-471). Kent(li)leşen toplumun göç şekli de kentler arası göç haline dönüşmüştür.

Tüm bunlardan hareketle Türkiye artık hem demografik anlamda hem kentleşme anlamında hem de kentleşen yapının temsilcisi olan kentlileşmiş insan profilleriyle artık tamamen kentli/kentlileşmiş/kentleşmiş bir toplum özelliği göstermektedir. İçinde bulunduğumuz 2000'li yıllar itibariyle de göstergeleri (demografik özellikleri) gibi sosyal anlamda da artık kentli bir toplum özelliği

göstermektedir. Kısacası bir yüzyıldan kısa bir sürede geçirmiş olduğu büyük değişim ve dönüşümlerle, Cumhuriyet'in hemen başındaki "kırsal toplum" artık yerini "kentli bir toplum"a bırakmıştır ve günümüzde kentsel yaşamın hakim olduğu bir toplum özelliği göstermektedir

BÖLÜM IV

KENTLERE GÖÇLERİN DEĞERLENDİRME OLARAK KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA

4.1. Literatürdeki Kavramlar ve Kullanımları

Bu bölümde ortaya konmaya çalışılan "kavramsal tartışma" bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Araştırmanın oldukça yoğun seyreden iki boyutu; hem ilgili literatürün çok ayrıntılı olarak irdelenmesi hem de alanda yapılan çalışmalar, kullandığımız kavramların, "netlik" kazanmasına dönük bir çabanın harcanması gerekliliğini hissettirmiştir. Zira araştırma süreci içinde yapılan çalışmalarda, Türk göç ve kentleşme sosyolojisinde, sürekli olarak bir kavramsal kargaşanın var olduğu gerçeği kendisini göstermiştir. Bu noktaya gelinmesindeki en temel problem ise, "yoğun alan araştırmaları"nın üzerine, kavramsal mutabakatlar sağlayacak ve ortak zemin yaratmaya yardımcı olacak "teorik/kuramsal" çalışmaların yapılmamış olmasıdır. Böylesi bir sorunsal ya da gerçeğin özünde de, Türk sosyolojisinin halen içinden çıkmayı tam başaramadığı, derin "teorik" ve "pratik" ayrışması yatmaktadır. Ülkemizde bu alana dair tartışmaların yapılmaması, kavramların "muğlak" kalmasına yol açmıştır. Bu da en çok siyasetçilerin işine yaramış, siyasetçiler yıllarca muğlak kavramları -terim yerindeyse- sömürerek siyaset yapmayı sürdürmüşlerdir. Bu konunun en büyük örneğini de her iktidarın, kendi gecekondu affının meşruiyetini izah girişimleri göstermektedir. Bu durumu yıllarca basın-yayın organlarında görmek de mümkün olmuştur. Çok kısa aralıklarla yapılan gecekondu haberlerinin bir kısmında, gecekondular göç edenlerin "başını sokacakları bir ev" olurken (bir bütünleşme mekanizması) başka bir haberde "Ankara'nın protokol yolunun gecekondulardan arındırılması" karşısında "rezillikten kurtulduk" yakıştırması (çarpık ve düzensiz kentleşme göstergesi), bu konulara bakışın ne kadar düzensiz, günübirlik/anlık ve muğlak olduğunu göstermektedir. Konu hakkındaki görüşlerin böylesi muğlaklık sergilemesinin nedeni, toplumda ve çalışmalarda karşımıza çıkan kavramların belli bir tutarlık göstermemesiyle başlamaktadır. Bu problemleri ortadan kaldıracak katkılar hiç şüphesiz ki ilk olarak bilim dünyasından gelmelidir. Bunun yapılabilmesi için de öncelikle disiplinlerin kendi içlerinde, teori ve pratik birlikteliğini sağlamaları gerekmektedir (sosyolojik çalışmalar için, teori ve pratik/uygulama birlikteliğinin -

başka bir ifadeyle belirtmek gerekirse "ayrılmazlığının"- ne kadar önemli olduğunu ikinci bölümün başında irdelediğimiz için burada tekrar o tartışmalara girilmeyecektir). Bu durumun ortaya çıkma nedenlerinden bir başkası da konu çerçevesindeki teorik ve kavramsal derlemelerin, ihtiyacı karşılamayacağı düşüncesiyle "ithal" edilmiş olmasıdır. Fakat bizler de şunu çok iyi biliyoruz ki her göç ve kentleşme süreci, gerçekleştiği topluma özgü bir değişim süreci olarak, kendine has nitelikleri bünyesinde barındırmaktadır. Göç ve kentleşme sürecini yaşayan "her ülke, göçün genel anatomisi (ve bunun) dışında, ayrıca yorum isteyen belli tarihsel ve toplumsal etkenleri de hesaba katıp yorumlamak ve buna uygun politikalar oluşturmak zorundadır" (Abadan-Unat, 2006; s. 53). Buna erişemeyen her ülkenin, göç ve kentleşme çalışmaları, amacına ulaşmak konusunda problemler yaşayacaktır. Çünkü bir problemi teşhis edebilmek kadar onun doğru şekilde ifade edilmesi de çok önemlidir. Bu durum tıpkı konuşamayan birinin "allame-i cihan" olması gibidir: Bilir fakat konuşamaz.

Yaşanan tutarsızlık örneklerini en çok da kavramların tanımlanması konusunda hissetmekteyiz. Örneğin kentleşme ve kentlileşme tanımlarında (bu tanımlar daha önce verildiği için yeniden ele alınmayacaktır) bu kavramlara yüklenen anlamların birbirinden ne kadar farklı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Literatürde sık kullanılan tanımlardan birine göre (bu tanım Keleş'e aittir), "Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da hesaba katan, geniş anlamda bir tanımı belki şudur: sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci. Kentleşmenin önemli boyutlarından biri olan siyasal davranış değişikliklerini de bu tanımın, kentlere özgü davranış değişiklikleri içinde bulmak olanağı vardır" (Keleş, 2006; s. 24). Yine ilerleyen satırlarında Keleş şunları dile getirmektedir; "Kentleşme hareketi, zaman içindeki bir değişmeyi anlatır. Bir ülkenin ya da bölgenin kentleşme derecesi ya da kentleşme düzeyi (kentleşme oranı) denildiğinde, o ülkenin ya da bölgenin nüfusunun belli bir tarihte, belli bir tanıma göre kent sayılan yerleşme özeklerinde yaşayanların oranı anlaşılır… Bu kavramları birbirleriyle karıştırmamak gerektiği gibi, kentleşmenin sadece bir yönünü, toplumsal değişme boyutunu yansıtan kentlileşme ile kentleşme hareketini karıştırmaktan da sakınmalıdır" (Keleş, 2006; s. 24). Keleş'in benzer ifadeleri bir başka eserinde de karşımıza çıkmaktadır (bkz. Keleş, 1976; s. 31-32). Fakat her iki kaynakta da "birbirine karıştırılmaması gerektiği" vurgusu yapılmasına

rağmen "kentlileşmenin" ne olduğunun tanımı yapılmamaktadır. Benzer görüşler çerçevesinde aynı vurguyu Kartal da yapmaktadır. Kartal'a göre "kentleşme ile kentlileşme arasındaki ayrıma da değinmemiz gerekmektedir. Kentleşme, en yakın olarak, şöyle tanımlanabilir: Bir ülkede tarımsal olmayan üretimin göreli ağırlık kazanmasına koşut biçimde, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran nüfus birikimi olayı. Buna bağlı olarak "kentlileşme" de kısaca şöyle tanımlanabilir: "Kırda çözülme" ve "kentte yoğunlaşma" nedeniyle kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımlardan kırın özelliklerinden arınarak kentin özelliklerini kazanması süreci" (Kartal, 1992; s. 23). Kartal benzer yöndeki görüşlerini başka bir eserinde daha geniş çerçevede değerlendirmektedir (bkz. Kartal, 1978; s. 4-16). Bir diğer eserinde de "kentleşme, birtakım ekonomik ve sosyal süreçlerin işlemesi ile ortaya çıkan bir "sonuç"tur" (Kartal, 1982; s. 123). Fakat her iki yazara göre de kentleşme siyasetten ekonomiye, teknolojiden kalkınmaya/gelişmeye, eğitimden çağdaşlaşmaya kadar pek çok faktörü içinde barındıran bir "değişme sürecinin" (her iki yazar da bu yönde vurgu yapmaktadır) adıdır. Bu yönüyle Keleş'in geniş tanımında söyledikleri dikkate alındığında, yani bir sosyal değişme süreci olan kentleşmenin içinde; ekonomi, siyaset, eğitim, "toplumsal" pek çok boyut var olmasına rağmen, bu değişimin yaşayanları olan bireylerin, değişimlerini (değişimin hangi boyutunu ve ne derece yaşadıklarını) birbirinden ayrı tutmak ya da tanımlamak ne kadar mümkündür? Kentlileşme ve kentleşmenin ayrı şeyler olduğu söylemi, bunu savunan yazarların tanımlarında kendini göstermemektedir. Çünkü kentleşme ve kentlileşme iç içe geçmiş ve birbirinden ayrılması son derece zor olan iki gerçekliktir. Bu yönüyle hangisinin nerede başladığının hangisinin nerede bittiğinin belirlenmesi son derece zordur. Bu yönüyle her iki yazarın savundukları nokta açıklamalarına yansımamıştır.

Nitekim bu yöndeki vurguyu, literatürde en çok atıf yapılan yazarlardan biri olan Tekeli'nin açıklamalarında görmekteyiz. Ona göre; "kentleşme dediğimizde yapısal değişmeyi de işaret eden bir iç göç hareketinden söz ediyoruz. İç göçle yaşamlarını köylerde sürdürenlerin bu yaşam yerlerinden koparak kentlerde tarım dışı işlerle hayatlarını kazanarak yaşamaya başlaması anlatılmaktadır. Kentleşmeyle bu tür, tek yönlü bir yer değiştirme ve aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm kastedilmektedir" (Tekeli, 2007; s. 455). Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, kentleşme ile aynı zamanda kentlileşme de kastedilmektedir. Yani kentleşme süreci, içinde kentlileşmeyi de barındırmaktadır. Bu nedenle olacak ki Tekeli, kentleşmeye dair böylesi bir açıklama yaptığı her eserinde "kentlileşme" diye ayrı bir tanım yapma gereksinimi

duymamaktadır. Bu yönüyle ona göre göç ile başlayan ve kente yerleşmeyle sonuçlanan hareket hem bir kentleşmedir hem de kentlileşmedir. Bu ikisinin birbirinden ayrılması ya da ayrı düşünülmesi son derece zordur hatta mümkün dahi değildir. Bu düşünceleri desteklemesi yönüyle, Türkçe çalışmaların çok sık başvurduğu yazarlardan biri olan Wright'a değinmek yerinde olacaktır. Ona göre; "kentleşmeyi, kentin fiziksel varlığı ile tanımladığımız, onu yalnızca katı bir biçimde mekanla sınırladığımız ve kentsel tutumların keyfi yasal sınırların bittiği yerde birdenbire kesileceğini düşündüğümüz sürece, bir yaşam biçimi olan kentlileşme için uygun bir kavram geliştiremeyiz… Kentleşme, artık, yalnızca insanları, kent olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir. Kentleşme ayrıca, kentlerin büyümesinin beraberinde getirdiği yaşam biçiminin belirgin niteliklerinin ve kentin kurumlarıyla kentlilerin, iletişim, ulaşım araçları aracılığıyla oluşturduğu büyünün etkisi altında kalan bireylerde, kentli olarak kabul edilen yaşam biçiminin niteliğindeki değişiklikleri vurgular" (Wright, 2002; s. 81-82). Buradan hareketle de kentleşmeyi ve kentlileşmeyi birbirine "karıştırmamak" mümkün değildir, çünkü hiç ayrılmamışlardır, ayrı düşünmek de mümkün değildir.

Bu yöndeki farklı görüşlerin Türkiye'de toplumbilim sözlüklerine de yansıdığı görülmektedir. Ozankaya'nın sözlüğüne göre; "kentleşme: Tarım dışı etkinliklerin, özellikle işleyimin (endüstri) gelişmesi sonucu nüfusun kentlerde toplanması ve kentsel alanların genişlemesi süreci" (Ozankaya, 1975; s. 63) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda da kentleşme, daha çok fiziksel ve nüfus yönüyle bir büyüme süreci olarak ele alınmaktadır. Sosyal değişme yönüne vurgu yapılmaması, yazarın kentleşme ve kentlileşmeyi ayrı iki gerçeklik olarak düşündüğü izlenimi oluşturmasına karşılık, sözlükte ayrıca "kentlileşme" kavramına yer vermemiştir. Erkal vd.'nin hazırladığı "Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü" (Erkal, vd., 1997) adlı eserde ve Hançerlioğlu'nun "Toplumbilim Sözlüğü" (Hançerlioğlu, 2001)'nde hem kentleşme hem de kentlileşmeye yer verilmemiştir. Farklı bir durum da Kızılçelik ve Erjem'in ortaklaşa hazırladığı sözlükte karşımıza çıkmaktadır. Çok farklı yazarlardan alıntılar yapılarak kentleşme süreci tanımlanmaktadır: "Kentleşme yalnız bir nüfus hareketi olarak ele alınırsa, eksik değerlendirilmiş olur. Çünkü kentleşme olgusu, bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmelerden ortaya çıkar. Bu nedenle, kentleşmeyi tanımlarken, nüfus hareketini doğuran ekonomik ve sosyal gelişmeleri irdelemek gerekir… kentleşme, benzer nedenlerden aynı zamanda fiziksel çevre ve yaşam

koşullarında kendisini gösteren bir değişmedir…Kentleşme olgusunun en belirgin yönlerinden biri de sosyal değişme ve yeni bir şekillenme süreci olmasıdır…kentleşme kırsal kesimden kentsel kesimlere nüfusun hareket etmesi ve bu hareketin sonucu olarak kentsel kesimlerde yaşayan nüfusun artmasıyla ilgili bir süreçtir" (Kızılçelik ve Erjem, 1992; s. 252-253) şeklinde açıklamalar yapılarak inişli-çıkışlı bir görüntü sergilemektedir. Bu yönüyle Türkçe literatürde bu kavramları birbirinden ayrı düşünme çabası zihinsel bir karmaşaya sebep vermiş ve bu zihinsel karmaşadan kaynaklanacak ki tutarsız irdelemeleri beraberinde getirmiştir.

Aynı yöndeki kavramsal kargaşa, "bütünleşme" kavramının kullanımında da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bütünleşme kavramından kastedilen şeyin ne olduğu konusunda, kimi çalışmalardaki tanımlar bütünleşmeyle kentlileşmeyi ifade ediyor izlenimi verirken, kimi çalışmalarda kentleşme kavramıyla eşdeğer bir kullanım sergilemektedir. Tüm bunların dışında bazı çalışmalar da bütünleşmenin bambaşka bir anlamı olduğunu ifade ederek, farklı bir kullanım içine girmektedirler. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki bütünleşme kavramı da aslında yazarlarımız tarafından, İngilizce "integrate" kavramından esinlenerek kullanılmaktadır. Bu yönüyle onu entegrasyon olarak da kullananlar mevcuttur. Kavramın Türkçe karşılığına bakıldığında "bütünleşme" ve "eklemlenme" gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle "eklemlenme" kavramı da aslında anlam olarak "bütünleşme" ve "entegrasyon" kavramlarıyla aynı anlama gelmektedir. Bu kavramın sosyoloji literatüründeki kullanımı dikkate alındığında, "kullanılan kavramsal araçlar bir yaklaşımdan diğerine farklılık gösterse de, tümü Emile Durkheim'den alınan ulus ve ulusal bütünleşme kavramlarından kaynaklanır" (Monkachi, 2003; s. 59). Bu düşüncenin temelinde ulus-devlet sisteminin işleyişi için gerekli olan önemli şeylerin barındığı bilinen bir gerçektir. Ulus-devlet sisteminde kentler hayati bir öneme sahiptir. Çünkü ulus inşası için ortak bir zemine (pek çok farklı kırsal alandan bireyin bir araya gelebileceği ortak bir alan olarak) ihtiyaç vardır ve bu zemin de kentsel yaşamın kendisinde mevcuttur. Böylelikle bireyler, ulus-devletin kurumlarıyla tanışarak ulus inşasının birer parçası haline gelmektedirler. "Endüstriyel ve ulusal toplumların ortaya çıkışıyla, küçük yerel topluluklar arasındaki etkileşim devam etse de artık toplumsal bağın temelini oluşturmaz. İş bölümünün dallanıp budaklanması, taşımacılıktaki gelişmeler ve ulusun ortaya çıkışı, bireylerin ister istemez, öncekine oranla çok daha geniş bir düzlemde geçen toplumsal ilişkiler içinde yer almalarına ve tanımadıkları milyonlarca bireyle ilişkiye girmelerine yol açmıştır. Çağdaş topluma özgü "organik dayanışma"nın

başarısında hukukun temel rol (devlet müdahalesinin aracı olarak) oynaması bundan kaynaklanır. İnsanları sıkıca birbirine bağlayan, artık bu görünmez ve nesnelleşmiş bağdır. Hukukun her yere burnunu sokması (Durkheim ev içi konulara kadar girdiğini söyler), sanayileşmenin insanların hareketliliğini öngörmesi (örneğin köyden kente göç), modern uluslarda, tüm bireyleri potansiyel olarak "köksüzleşmiş"tir; çünkü bireyler, onları önceden birincil gruplara, atalarına, doğum yerlerine bağlayan köklerinden kopmuşlardır" (Beaud ve Noiriel, 2003; s. 19). "Birey; okul, din, askerlik hizmeti gibi farklı kurumlar içinde yer almaktadır" (Monkachi, 2003; s. 59). Böylece göçle birlikte başlayan süreç kentte, büyük bir değişimle bütünleşme/(birbirine) eklemlenme projesine dönüşmektedir. Kurumsal yaşam ve kentsel hayat tarzı artık bireyleri, bir organizmayı bir araya getiren uzuvların bütünleşerek işlevsel hale gelmesi gibi, bir arada tutmakta ve uluslaşmalarına yol açarak sistemsel bir birliktelik oluşturmalarını sağlamaktadır. Bu yönüyle "bütünleşme" -Durkheim'ın ortaya attığı şekliyle- birbirine "eklemlenme"yle ortaya çıkan birarada olabilme projesidir. Yani göçle birlikte kentlere yönelme, aslında kimliksel bir farklılaşmayı da bünyesinde barındırmaktadır. Bu sürecin sonuçlanmasıyla birlikte bambaşka bir birey ortaya çıkmaktadır. Durkheim bu sürecin sonunda, "sosyal bir asimilasyon"un meydana geldiğini savunmaktadır (kentleşme sürecinde "sosyal asimilasyon" kavramına ilerleyen satırlarda ayrıntılı olarak yer verilecektir). Buradan hareketle de bütünleşme ya da eklemlenme kavramları, kentleşme ya da kentlileşme kavramından ötede bu kavramların üzerine inşa edilen "uluslaşma"yı, sistemsel bir bütünlüğü ifade etmektedir.

Kavramın Türkiye'deki kullanımı ise bu anlamından çok uzakta, bir çok farklı anlamda kullanılmaktadır; "kentsel bütünleşme" (Ersoy, 1985), "kentle bütünleşme" (Göymen, 1982), "ekonomik bütünleşme" (Kıray, 1982) vb. pek çok kavrama ve farklı anlamlarına rastlanmaktadır. Bu kavramların kullanımına bakılınca aslında, kastedilen anlam ve kullanılan kavramın uygunsuzluğu göze çarpmaktadır. Ersoy'un bu konudaki görüşleri konunun irdelenmesi için yerinde olacaktır. Onun aktarımıyla; "bütünleşme kavramına yüklenen içerik üzerinde de farklı görüşler ileri sürülmektedir. Örneğin Modernleşme Okulu'nun benimsediği bütünleşme kavramı teleolojik bir anlam içerir. Bu yaklaşım kentlilerin açıkça belirtilmesine karşın küçük kentsoylu kesimin ulaştığı ideolojik, politik ve ekonomik yaşam tarzını, kentten kıra göç edenlerin ileride ulaşacakları bir ideal durum olarak görmektedir. Diğer bir anlatımla, kentle bütünleşmelerinin düzeyi göçmenlerin ne denli benzer bir yapı oluşturabildikleri veya

anılan yaşam tarzı ve ilişkiler ağına hangi ölçüde girebildikleri ile ölçülmektedir. Bu anlamda bütünleşme, "modernleşme" diye adlandırılan bir evrim sürecinin alt evrelerinde bulunan nüfus grubunun (göçmenler), dönüşüm geçirerek bu sürecin üst evrelerine ulaşmış kentsoylu kesime benzemesi, onunla birleşmesi, aynılaşması olgusudur" (Ersoy, 1985; s. 16). Yani göç eden bireylerin geldikleri yerde (kırsal alanda) edindikleri kimliksel kalıplarını kent yaşamı içinde geride bırakarak kentli bir kimlik edinmesi sürecidir. Bu görüşlerden de anlaşılacağı gibi bu süreç "sosyal evrim" niteliğinde bir değişmedir.

Ersoy aynı çalışmanın ilerleyen satırlarında da "eklemlenme" kavramını irdelemektedir. Ona göre; "eklemlenme ise bütünleşme kavramından farklı, bir dizi nitelik bakımından farklılık gösteren iki kesimden birisinin diğerine dönüşmesi ona benzemesi, onunla aynılaşması inceleme konusu olurken, eklemlenmede, bu kesimlerin birlikte oluşturdukları sentezin yapısının araştırılması ön plana çıkmaktadır. Yeni bileşimde kent kültürü ideolojisi ve ekonomisinin başat unsurlar olmasına karşılık göçmenlerin kırdan taşıdıkları, beraberlerinde getirdikleri kültürel, ideolojik ve ekonomik öğeler de varlığını sürdürmekte ve böylelikle birbirlerini karşılıklı etkileyen yepyeni eklemlenmiş kentsel yapı ortaya çıkmaktadır" (Ersoy, 1985; s. 17). Yani eklemlenme, bütünleşme kavramından çok farklı bir şeydir. Fakat burada göze çarpan öncelikli nokta, kastedilenle kullanılan kavramın uyumsuz olmasıdır. Çünkü eklemlenme de bütünleşme ile eşanlamlı bir kelimedir. Ersoy'un burada kullandığı kavramın içeriği ise bütünleşmeden önceki bir aşamayı ifade etmektedir. Yani kent(li)leşmenin sonuçlanmadığı, son aşamasına ulaşmadığı, bireylerin hala kırsal bir takım özellikleri bünyesinde barındırdığı bir dönemi işaret etmektedir. Bir başka bakış açısından söylenirse, "bütünleşme" kavramının Durkheim'cı bir metodolojiyle "sosyal asimilasyon" kavramı yerine kullanabileceğidir. Çünkü yukarıda Ersoy, bütünleşmeyi, "iki kesimden birisinin diğerine dönüşmesi" şeklinde tanımlamaktadır. Yani bir başkalaşım mevcuttur. Fakat göç ve kentleşme bir süreçse ve bütünleşme "iki kesimden birisinin diğerine dönüşmesi" ise karşılıklı etkileşim nerede başlamakta, oluşturdukları "sentez" nasıl ortaya çıkmaktadır? Eğer bir "sentez" söz konusu olursa "birinin diğerine dönüşmesi" gibi durum ortaya çıkmayacaktır. Bu yönüyle bu kavramlar üzerinden, göç ve kentleşmeyi bir "değişme süreci" olarak -en azından içerikleri yönüyle- düşünmek olanaksızdır.

Tankut'un "bütünleşme" kavramı ise çok farklı sorunları taşımaktadır. Ona göre; "kentleşmeyi, kentle bütünleşme diye anlayabiliyorsak, bütünleşmeyi de kent

yaşamına gerçek ve bütün olarak katılım diye anlayabiliriz… kentleşme, kentle bütünleşme genel anlamda bir kalkınma sorunudur…denilebilir ki kentleşmenin başarısı kentle bütünleşmeye bağlıdır" (Tankut, 1982; s. 14-16). Buradan anlaşılacağı gibi ona göre "bütünleşme", kentleşme ile bağlantılı ve kentsel yaşama uyumu göstermektedir. Fakat kentleşmenin mi bütünleşmenin sonucu; bütünleşme mi kentleşmenin sonucu buradan anlaşılmamaktadır. Bütünleşme kentsel yaşama uyum ise, kentleşmenin düzeyini nasıl ortaya koymaktadır? Ayrıca "kentleşmeyi, kentle bütünleşme diye anlayabiliyorsak" saptamasının öncülleri yoktur. Yani bu görüşü destekleyen ya da böylesi bir durumu ortaya çıkaran açıklamalara yer verilmemektedir. Bu yönüyle bu saptama göreceli bir yorumdan öteye geçememektedir.

Abadan-Unat ise bütünleşmeyi, bir modernleşme süreci olarak ele almaktadır. Ona göre; "modern kişi, ana-baba yetisinden oldukça bağımsız, geleceği planlayan, insanoğlunun doğayı denetleyebileceğine inanan, içinde bulunduğu durumun kendi sorumluğunun ürünü olduğunu kabul eden, bilime inanan bir insandır. Oysa kırdan kente gelen kişi geleneksel değer yargılarının etkisiyle bunun tam tersine bir kişilik taşır, içinde bulunduğu grupların sayısı dardır, dünyaya kuşku ile bakar, kadere inanır, ana babasıyla daha yoğun bir biçimde özdeşir, geleceği planlamaz, adak-niyet, büyü gibi mistik yöntemlere inanır, cinsiyet konularında kadına ikinci sınıf vatandaş gözüyle bakar. İrdelemeye çalışmak istediğimiz bütünleşme süreci, aslında bu iki tipin kaynaşabilip, kaynaşabilemeyeceği meselesidir" (Abadan-Unat, 1982; s. 18-19). Böylesi bir bakış açısı oldukça göreceli ve geneli açıklamaktan uzakta bir duruşu sergilemektedir. Modernleşmenin ölçütü olarak verilen unsurlar karşısında kırsal özelliklerin (geleneksel özelliklerin) geri kalmış, modernleşme karşıtı bir duruş olarak verilmesi bireysel bir bakış ifadesidir. Bu duruş, köy ve kenti bir çelişki olarak algılamanın neticesinde ortaya çıkmaktadır. Kentleşmenin, gelişmeye açık bir değişme süreci olduğu kesindir. Fakat modernleşme, bir değer yargısı olması yönüyle bu değişme sürecini genel boyutlarıyla açıklamaktan uzaktır. Eğer kentleşme ya da bütünleşme süreci böyle bir sonucu ortaya çıkaracaksa, böylesi bir değişim sürecinin bireylerinin de "tektipleşmesi" gerekirdi. Aynı süreci yaşayan herkesin genel itibariyle aynı sonuca ulaşması gerekirdi.

Kıray'a göre de "bütünleşme" düzeyi, kentleşme ve sanayileşme düzeyiyle doğru orantılıdır. Ona göre; "kentleşme ve sanayileşmenin değiştirdiği bir başka yön çok sayıda uzmanlaşmış, özel bilgi ve beceri ile donanmış kişilerin, büyük örgütler içerisinde her birinin ne yapacağı diğerine göre açıkça belirtilmiş bir biçimde

çalışmaları, bilgi (enformasyon), hizmet ya da mal üretmeleridir. Modern sanayi toplumunun özelliği belki de tarım nüfusunun azalmasından çok bu iş örgütleri ve sanayide ortaya çıkan çok uzmanlaşmış birbirine bağımlı olarak çalışmak zorunda olan meslekler ve meslek sahipleridir… kentlerin ana nüfusunu bu uzmanlaşmış işlerde çalışan, alt-orta ya da üst-orta tabakalar oluşturur. Kişinin uzmanlaşması azaldıkça geliri, güvencesi, statüsü de ona göre azalır. Bir büyük örgütün, işletmenin parçası olmadığı kadar kentli, modern sanayi toplumlarında, hep bütünleşmesini tamamlamamış olarak kalır. Ekonomisi gelişmeye devam eden, örgütlü istihdam olanağı açık, sanayileşmiş toplumlarda, onun için bütünleşmemiş nüfus en azdır… Bu uzmanlaşmış, güvenceli işlerde çalışmak üzere yetiştirilmek ve bir zanaatkar olarak yetiştirilmek çok farklıdır. Modern sanayi toplumlarında kentli çocukların yetişkin haline getirilmesi fonksiyonu artık aileden kopmuştur. Eğitim, özellikle beceri ve uzmanlaşma verecek eğitim, toplumca sağlanmaktadır. Bu eğitime erişebilirlik kent yaşamının önemli tayin edicilerindendir. Bundan başka ailenin dışına kaçmış fonksiyonlardan, sadece beceri veren eğitimi değil, çocuğun okul öncesi yetiştirilmesi ve ilkokul düzeni de vardır. Çocuk sanayi toplumunun bütünleşmiş bir üyesi olabilmek için çok küçük yaştan ailesinin dışındaki örgütlü eğitim çevrelerine kaymaktadır" (Kıray, 1998; s. 142 ve Kıray, 1982; s. 58). Kıray'ın bu değerlendirmesi, bütünleşme kavramını, Durkheim'in kullandığı çerçevede kullandığını göstermektedir. Bireyin, kentleşme ve bütünleşme düzeyi, kentin "emebilme" potansiyeliyle doğru orantılıdır. "Emebilme" potansiyelinin düşük olduğu nisbette de kent(li)leşme ve bütünleşme konusunda problemler yaşanacaktır. Ayrıca bütünleşmeyi, modern ulus-devlet ve sanayileşmiş toplumun kurumlarıyla tanışma, içselleştirme olarak tanımlamaktadır. Her bireyin eğitim kurumları aracılığıyla sistemin gereksinimi doğrultusunda yetiştirilmesi ve uzmanlaştırılması da ona, toplumsal organizma içinde bir konum/statü vererek işlevsel kılmaktadır. Karşılıklı ilişki de ulus inşasını hem mümkün hem de sürekli kılmaktadır. Bireylerin bütünleşme düzeyi de edindikleri ya da edinebildikleri statüleriyle doğru orantılıdır. Bu yönüyle bütünleşme sadece bireysel bir çaba doğrultusunda gerçekleşmemekte, aynı zamanda sistemin imkanlarıyla (emebilme potansiyeliyle, bu da genelde kentleşme ve sanayileşme düzeyini işaret etmektedir) doğru orantılıdır. Bu yönüyle Kıray bütünleşme kavramını, kavramın mahiyetiyle uyumlu olarak kullanmaktadır, yani kavramsal kargaşaya düştüğü söylenemez. Çünkü onun kullandığı anlamıyla hem bir uluslaşma hem de kimliksel bir farklılaşma olduğu gayet net olarak ortaya konulmaktadır.

Keleş de Kıray gibi, bütünleşme düzeyinin kentleşme düzeyiyle orantılı olduğunu dile getirmektedir. Kentleşmenin düşük düzeyde olması kentte yaşayan, başka bir ifadeyle bir araya gelen, kitlelerin bütünleşerek ortak bir paydada buluşmalarının önüne geçmektedir. Durkheim'ın kullandığı şekliyle uluslaşma olasılığı ortadan kalkmaktadır. Böylesi bir durumda da kimliksel farklılaşma olasılığı, yani kentli bir birey olma olasılığı ortadan kalkmaktadır. "Türkiye'deki kentleşmenin (bir diğer) özelliği, büyük kentlerde, yaşam ve kültür düzeyleri ve dünya görüşleri birbirine karşıt bireylerden oluşan heterojen ve bütünleşmemiş bir toplumsal yapı oluşturmasıdır. Bu nitelik kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı olması karşısında, kentlere göçün kentte yaratılan iş olanaklarıyla koşut gitmemesinden, kısacası, kırsal yoksulluğun kentsel bir yoksulluğa dönüşmesinden doğmaktadır. Bu iki ayrı dünyanın insanları arasında sağlıklı bir etkileşim ortamının var olduğunu söylemek güçtür" (Keleş, 1982; s. 69). Böylesi bir ortamın bireyleri de bütünleşmekten uzakta kalmaktadır.

Şenyapılı da bütünleşmeyi "gecekondu nüfusunun ekonomik profilleri" üzerinden irdelemeye çalışmıştır. Onun bulgularına göre gerçekleştirdiği yorumlar doğrultusunda, bu kitlenin kentle bütünleşme düzeyi kentin diğer katmanlarından çok uzaktadır. Şenyapılı çalışmasında, nüfusun birbirine eklemlenememesinin sebebinin, gecekondu nüfusunun kentin diğer kurumlarıyla bütünleşme düzeyinin düşüklüğünden kaynaklandığını dile getirmektedir. "Gecekondu kesimi gerek eğitim, deneyim ve çeşitli fırsat eşitsizlikleri gerekse düşük gelirden ötürü kent yaşamının sınırlı kesimlerine katılabilmektedir. Kentte en az katılabildiği kurumlar kentin öteki katmanları için geliştirilmiş sosyo-ekonomik kurumlardır….Kentin uzmanlaşmış eğitim, kültür, güvence, ekonomik kolaylıklar, eğlence-dinlence sağlayan örgütlerinden en az düzeyde yararlanmaktadır" (Şenyapılı, 1982; s. 113-114). Şenyapılı'nın bu vurgularından hareketle kentlerde, bütünleşemeyen bir birlikteliğin varlığı söz konusudur. Bu duruma göre kurumsal düzeye yansıyan eksiklikler, bütünleşememenin gerekçesi olmaktadırlar. Bu durumu yaşayan kitle de bütünleşememe profilini net biçimde ortaya koyan "gecekondu nüfusu"dur. Çünkü kent yaşamının sahip olduğu ekonomik ve sosyal hayat, onun elde edebileceği nitelikte bir yaşam tarzı değildir.

Bu tarz çalışmalar ve saptamaları uzatmak mümkündür. Fakat tüm çalışmaların genel yansıması burada verilenler doğrultusunda olacaktır. Türkiye'deki göç ve kentleşme çalışmaları ele alındığında "bütünleşme" kavramını irdeleyen, anlamı ve kullanımına ilişkin belirlemeler yapan kavramsal çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu kavramın niteliği yönündeki çalışmaların bu denli az olması, bu alan için çok önemli

olan böylesi bir kavramı büyük ölçüde "göreceli" hale getirmiştir. Yani araştırmacılar kavramlarla kendi inisiyatifleri ve istekleri doğrultusunda "oynamak" fırsatı bulmaktadırlar. Bu problemin derinliği ise dışardan bir bakışla anlaşılmamaktadır. Ancak çalışmalar esnasında tıpkı "sokratik bir yöntemle" (Bahtin, 2005), çalışmaların yan yana getirildiği durumlarda, kavramsal kargaşanın derinliği fark edilebilmektedir. Çünkü kavramların kullanımı tüm araştırmalar boyunca tutarsız bir durum sergilemekte ve "olası" dikkatsiz tavırlarla birleşince ortaya yanlış anlaşılmalar çıkabilmektedir. "Sosyologlar, kavramları tanımlamadan, anlamlarını belirtmeksizin ve de onları ilgili metodolojik bağlama oturtmadan kullanmaya o kadar alışmışlardır ki; çoğu zaman, kullandıkları kavramın anlatmayı amaçladıklarından farklı anlamlara kaydığını fark etmezler. Bu durumda, belirgin sınırları olmayan düşünce, tartışmalara yol açan bir çelişkiler öbeğine döner ve önceden alacağı biçimleri öngörüp eleştirme olanağı olmaksızın, herhangi bir amaca hizmet etmek üzere, neredeyse istenildiği kadar, kılıktan kılığa girebilir" (Durkheim'dan aktaran Beaud ve Noiriel, 2003; s. 17). Böylesi bir durumu "bütünleşme" kavramında da görmekteyiz. Bütünleşme kavramını sosyolojik literatürde ilk kullanan kişi Durkheim'dır ve bu kullanımını da 'göç ve kentleşme süreci'ni yeterli derecede irdeleyebilmek adına yapmıştır. Fakat bu güne kadarki "Türkiye göç ve kentleşme çalışmaları literatürü" dikkate alındığında, bu kavramın ortaya atılış amacına ve anlamına sadık kalınarak yapılan araştırmaların son derece sınırlı olduğu söylenebilir. Bunun da ötesinde kavram farklı anlamlarda, çoğunlukla da kentleşme ya da kentlileşme anlamlarında kullanılmıştır. Fakat Durkheim'in bu kavramı kullandığı anlam daha önce de belirttiğimiz gibi çok daha başkadır. Bugünkü gelinen nokta itibariyle de kavram hakkında "büyük bir kargaşa" yaşanmaktadır. Her ne kadar yapılan pek çok çalışma, bütünleşme sürecinin her toplumda farklılık gösterebileceği fikrine sahip olsa da, bizim çalışmalarımızda toplumumuzu açıklamaya çalışan bütünleşme perspektifi net olarak ortaya konulamamıştır. Çünkü toplumsal izdüşümünden hareketle, bizim uluslaşma sürecimiz, "göç ve kentleşme" perspektifinden okunamamıştır. "Kurumsalcı yaklaşım teorisyenleri tarafından, bu konuyla ilgili araştırmacıların birçoğunda bütünleşme süreçlerinin farklılık gösterebileceği fikrini doğurmuştur. Yeni gelenin (göç edenin) statüsü ve yerleştiği (yeni) toplum içinde bu statünün evriminin incelenmesi, vatandaşlık alma (ya da yurttaş olma) koşullarının ve göç dalgalarını karşılayan veya bunları kontrol eden yapıların çözümlemeleri, göçmenlerin deneyimlerinin değişik ülkelere göre farklılaştırılmasını sağlamış ve böylece farklı ulusal deneyimlerin yeni

gelen ve önceden gelmiş göçmenler üzerindeki etkilerinden yola çıkarak, ayrıştırılmasına imkan vermiştir. Yani bu çalışmaların, her topluma, daha doğrusu her ulus-devlete göre bütünleşme biçimlerinin farklı olduğunu ortaya koymuştur… (Fakat) Teorik duyarlılıkları her ne olursa olsun, bu yayınların büyük bir çoğunluğu, göçmenlerin bütünleşmesini bir ulusal inşa süreci olarak düşünür… (uluslaşma adına düşüldüğünde) bütünleşmenin her zaman tamamlanmamış bir başka sürecin, yani ulusal bütünleşmenin bir izdüşümü olduğu düşüncesi güçlüdür" (Monkachi, 2003; s.57).

Bu durumun ortaya çıkmasına yol açan en önemli etken yine sosyolojimizin "göç ve kentleşme çalışmalarına" bakışından kaynaklanmaktadır. Çünkü bütünleşme kavramı; sistemsel, uluslaşma ve kimliksel perspektiflerin ön plana çıktığı bir kavramlaştırmadır. Fakat Türkiye'de yapılan "göç ve kentleşme araştırmaları"na bakıldığında, sürece bir "değişme süreci" olarak bakılsa da, bu yönüyle (kimliksel farklılaşma) hiç irdelenmemiş olduğu görülür. Böylesi bir boşluk doğal olarak kavramın hem muğlak kalmasını hem de sık kullanıma dayalı olarak bir kargaşaya dönüşmesini getirmiştir. Nitekim yapılan araştırmaların geneline bakıldığında göçün sebepleri, kentteki bireylerin süreci nasıl yaşadıkları gibi konulardan hareketle, bireysel boyutların ötesine geçebilecek makro çıkarsamalar yapılamamıştır. Örneğin Cumhuriyet Tarihi'nde gerçekleşen göçlerin "ulus-devlet inşasına" ne gibi yansımalarının olduğu gibi sistemsel sorular yeterince sorulamamıştır ya da kent(li)leşme süreci bir "sosyal değişimden" hareketle "kimliksel bir başkalaşmadır" ve "bu kimliksel başkalaşımın boyutları ve sonuçları nelerdir", bu yönde yeterince bilgi sahibi değiliz. İşte böylesi bir araştırma ortamının olmayışı, "bütünleşme" kavramına gereken anlamların yüklenmesinin de önüne geçmiştir.

4.2. Kullanılmayan Kavramlar ve Hissedilen Eksiklikler

Bu durumun bir başka göstergesi olarak "sosyal asimilasyon" ve "gettolaşma" kavramlarının literatürümüze girmemesi (literatürde çok sınırlı düzeyde kullanımları vardır) olarak gösterilebilir. Bu yönüyle hem yeterli kavramsal çerçevenin oluşturulmaması hem de var olan kavramsal çerçevenin yetersiz kalmasından, teorik çalışmalar yeterli düzeye erişememiştir. Yeterli kavramları elde edemeyen zihinler, o konular hakkında yeterince düşünme fırsatı bulamamışlardır. Bu nedenle ki bir "değişme süreci olan" göç ve kentleşme sürecinin nasıl bir değişim olduğunun teorik saptaması yapılamamıştır. İlginç olan bir diğer nokta ise sayısal olarak, yüksek

miktarlara ulaşmasına rağmen, hala "göç ve kentleşme" çalışmalarında teorik perspektifteki ihtiyacın yeterince anlaşılmamış olmasıdır. Bu nedenle olacak ki çoğu çalışmada karşımıza içine düşülmüş derin kavramsal kargaşalar çıkmaktadır.

Kavramsal kargaşanın bir örneğini de daha önce belirttiğimiz gibi "sosyal asimilasyon" kavramında yaşamaktayız. Türkiye'deki "göç ve kentleşme" süreci ele alınırken, en büyük eksikliklerinden birinin, bireyin sosyal, kültürel ve kimliksel anlamda nasıl bir değişim süreciyle karşılaştığı ve değişimin sonunda ne tür bir kimliksel (geldiği yer ile bulunduğu yerde edindiği sosyal ve toplumsal kimliği açısından) değişim süreci yaşadığıdır. Göçle, bireyler atalarının çok uzun süreler yaşayarak devrettikleri sosyal ve kültürel mirası (gelenekler ve görenekler yönüyle), aldıkları göç kararıyla bir bakıma tasfiye etmişlerdir. Geldikleri mekanda bu edinmişlikler ve miraslar hiçbir işe yaramayarak atıl hale gelmişlerdir. Hayatın geri kalanını kent mekanında geçirmek isteyen her birey, yeni koşullar içinde, yeni sürecin işlerliğini mümkün kılacak, edinilmişlikler üzerine yeni bir kimliksel inşa sürecine başlayacaktır. Bütünleşme, makro ölçekteki bir kaynaşma ve biraraya gelebilmekse, "sosyal asimilasyon" da bireylerin bu kimliksel farklılaşmalarını tanımlayarak yeni ortamın istediği -bir başka ifadeyle kaldırılabileceği- yeni kimliğini inşa edebilmesidir. Bu durum bir bakıma sistemsel bir zorlayıştır. Kent mekanında (popülasyon anlamında), çok büyük rakamlara ulaşmakta olan kitlelerin, farklılıklarını koruyarak (eski kimliklerini) bütünleşmelerini, bir araya gelmelerini sağlamak son derece zordur. Bu yönüyle uluslaşması gereken, ortak bir paydada buluşması gereken, kitlelerin geldikleri kent mekanında eskiye dair olanları bir kenara bırakmaları ve yeni işleyişin bir parçası olmalarını sağlayacak yeni kimlikler inşa etmesi istenir.[32] Bu durumda, bireyin kırsal karakterini (kırsal hayatta elde ettiklerini) bir kenara bırakmasını ve göçle birlikte yeni bir kimliksel inşaya girişmesini sağlamaktadır. Bu sürecin tamamlandığı noktada eskiye göre bir başkalaşım gerçekleşmiştir. Bireysel anlamda düşünüldüğünde bu süreç büyük bir anlam ifade etmektedir. Yani gelinen noktada bir emilme/eritme gerçekleşmiş ve birey başkalaşım geçirmiştir. Sosyal içerikteki bu dönüşüm de, sosyal teorisyenlerce "sosyal asimilasyon" olarak kavramlaştırılmıştır.

[32] Dünyada bu konuda yeni bir tartışma 1990'lar sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu konuda Batı literatüründe "çok kültürlülük" ve "çoğulculuk" şeklinde tartışmalarla, farklılıkların korunarak sistemsel inşaların gerçekleşebileceği şeklinde yoğun tartışmalar gerçekleşmektedir. Bu yönüyle eski ve yeni kimliğin ne derece kaynaştığı, kaynaşabileceği ya da kaynaşması gerektiği önemli bir sorun halindedir (bu konuda bkz. Taylor, 2006; Taylor vd., 2005; Touraine, 2002; Touraine, 2004).

"Emilme (asimilasyon/social assimilation), herhangi bir topluma sonradan katılan grupların, o toplum yapısı içinde ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeylerde benzeşmesi süreci olarak kabul edilebilir ve genellikle "emilme", kuşaklar arası değişimle birlikte gerçekleşebilecek uzun süreli bir süreç olarak karşımıza çıkar" (Erder, 2006; s. 67). Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse, "sosyal asimilasyon" aşamasının gerçekleşmesiyle birlikte, bireylerin kimliksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri pek çok konuda yaşadığı başkalaşımın son aşaması da gerçekleşmiş olmaktadır. Yani köylülükle başlayan süreç kentlilikle (her yönüyle) sonuçlanarak istenilen niteliğe kavuşmuştur (bireysel ve sistemsel anlamda). "Park ve Burgess kendi yazdıkları sosyolojiye giriş kitabında, asimilasyonu evrimci bir kavram olarak açıklarlar: göçmen önce rekabetin, daha sonra da çatışmanın egemen olduğu bir aşamadan geçer. Uyum sağlama bu aşamalardan sonra gelir. Asimilasyon ise, nihai bir aşama olarak kabul edilir ve aynı zamanda, sadece göçmenlik durumuna özgü olan tek aşamadır, çünkü önceki aşamalar tüm diğer toplumsal karşılıklı etkileşim biçimlerinde de görülür" (Beaud ve Noiriel, 2003; s. 19). Bu yönüyle bakılınca da değişmenin bu boyuttaki dönüşümü sadece göçle birlikte ortaya çıkabilmektedir. Çünkü göç eden bireylerin bambaşka bir dünyaya kendi istekleriyle girmeleri, bu yönde bir değişim ve bütünleşme enerjisini beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle, içinde bulunulan "psikolojik ortam" da, bireylerin bu yöndeki "evrim"ini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca kentsel yaşam içinde var olan farklı kurumlar (bunun başında eğitim gelir), bireylerin içine girdiği süreci hızlandıran birer etki göstermektedirler. Nitekim sosyal-psikolojik araştırmalardan hareketle "yazarlar, asimilasyon sürecinin büyük bir bölümünün bilinçsiz ve de sonuçta, ne göç alan mekanın gönüllü politik programına ne de grup üyelerinin uyguladığı stratejilere bağlı olmadığını; fakat buna karşın, söz konusu sürecin, bireyin, bir yandan, diğer grup üyeleriyle ve grubun kurumlarıyla özdeşleşmesinden, öte yandan da, grup dışındaki dünyayla çatışmaya girmesinden doğan çok çeşitli etkileşimlerin sonucu olduğunu gösterirler" (Beaud ve Noiriel, 2003; s. 19). Bu sebeple sosyal asimilasyon hem bireyin kendisinden ve psikolojik etkenlerinden hem de içinde bulunduğu ortamın getirileriyle, yoğun bir değişim sürecinin yaşanmasıyla hızlanan bir süreçtir. Tarihteki en hızlandırılmış dönemini yaşamasına rağmen, insan hayatının, düşünüldüğünde, bu sürecin çok uzun bir süre olduğu ortaya çıkmaktadır. Bireysel donanımların etkisiyle bir kuşağı aşkın hatta kimi zaman birkaç kuşak gerektirebilen bir süreç haline dönüşebilmektedir.

Yaşanan sosyal değişimin önemli bir boyutunu açıklayan bu kavramın, Türkiye'deki "göç ve kentleşme sosyolojisi"nde bugüne kadar çok sınırlı bir kullanımının olduğu görülmektedir. Bu durumun getirisi olarak, üzerine teorik tartışmalar da yapılamamıştır. Türkiye gibi Batı literatüründe de, son dönemleri düşünülünce, kavramın kullanımında yüksek düzeyde düşüşler söz konusudur. Asimilasyon kavramının tarihine bakıldığında, "Fransız ve Amerikan üniversitelerinin kurucuları, yüzyıl başında, kendi dönemlerinin yabancı düşmanlığı söylemiyle savaşmak için "asimilasyon" sözcüğünü, sosyal bilimlerin temel kavramlarından biri haline getirmişlerdir. Fakat, ellili yıllardan itibaren, sömürgeciliğin sona erdiği siyasi ortamda, araştırmacılar "gerici" buldukları bu kavramı kullanmaktan vazgeçmişlerdir. Öyle ki, bugün asimilasyon sözcüğünü büyük dergilerin dizininde bile bulmak olanaksızdır. Günümüzde herkesin şikayetçi olduğu, göç ile ilgili araştırmaların entelektüel zayıflığına, asimilasyon kavramı ve bu kavramın beraberinde getirdiği bilimsel mirasın reddi yol açmıştır. Bir fizikçinin, siyasetçilerin kötü kullanımını bahane ederek, kendi disiplinlininin eski buluşlarını yadsıdığı düşünülebilir mi?" (Beaud ve Noiriel, 2003; s. 16). Böylesi bir durum maalesef bu kavramın Türkiye'deki kullanımına da yansımıştır. Hatta öyle ki bu kavramın olumsuz çağrışımlarından hareketle "sosyal asimilasyon" ya da "asimilasyon" kavramı Türkiye'deki "göç ve kentleşme sosyolojisi çalışmalarına" hiç girememiştir. Bu kavramın kullanılamamasının en büyük nedeninin bu olmasının yanında ikinci bir neden olarak da göç ve kentleşme araştırmalarına hakim olan bir bakış açısı karşımıza çıkmaktadır. O da göç ve kentleşme konulu çalışmaların bu sürece "bütüncül" yaklaşamamalarıdır. Yani tek boyutlu bir araştırma perspektifi geliştirilmesidir. Çünkü "göç ve kentleşme"yi konu edinen çalışmalar ya süreci "kırdan bir bakışla" ya da tam tersi olarak "kentten bir bakışla" irdelemişlerdir. Böylesi bir bakış açısı, yaşanan sürecin "bütüncül" bir perspektiften analizi mümkün kılamadığı içindir ki "göç ve kentleşme"yi bir "değişme süreci" olarak ele almaktan uzaktır. Değişimin belli nitelikteki saptamalarının yapılmasına karşın bir "süreç olarak" analizi ve anatomisi yeterince ortaya konulamamıştır. Bu kavramın kullanılamamasının bir nedeni de yapılan çalışmaların "kimlik" boyutunda irdelenememesidir. Böylesi bir durum aynı zamanda "aidiyet" ekseninde bir bakışın da yeterince ortaya çıkmamasına yol açmıştır. Kimliksel bakış açısının yeterince gelişememesi de "köylü" ve "kentli" profillerinin gerçekçi bir zemine oturmasını engellemiştir. Böylesi bir bakış açısının gelişememesinden kaynaklanacak ki Türkiye'de bu konuda kırılması çok zor olan bir köy-kent dikotomisi ortaya

çıkmıştır. Bir değişme sürecinin iki farklı boyutu olarak irdelenmek yerine, aralarında bir kopuşun olduğu (evrimsel süreçten ziyade) ve bu süreksizlikten hareketle de zıt anlamların yüklendiği sosyal gerçeklik haline gelmelerini sağlamıştır. Öyle ki bütün Türkiye'de bir çok araştırmada kentin tanımı ya da özellikleri verilirken, köyün karşıtı üzerinden tanımlanmakta; aynı şekilde köyün/kırın tanımı yapılırken de kentin karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Böylesi bir bakış açısının da süreklilik göstermesine bağlı olarak, bu araştırmalarda "gizil bir ötekileştirmenin" oluştuğu göze çarpmaktadır.

Bu bakış açıları da "sosyal asimilasyon" kavramının çalışmalarda hiç kullanılamamasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Keleş'in "Kentbilim Terimleri Sözlüğü" (Keleş, 1998) içerisinde, "asimilasyon", "sosyal asimilasyon" ya da "emilme", "sosyal emilme" gibi kavramlara rastlanılamaması, "kentbilim çalışmalarında" bu kavramın dikkate dahi alınmadığını göstermektedir. Aynı durumu sosyoloji sözlüklerinde de görmekteyiz. Çünkü bu kavramlara "Toplumbilim Terimleri Sözlüğü" (Ozankaya, 1975), "Toplumbilim Sözlüğü" (Hançerlioğlu, 2001) ve "Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü" (Kızılçelik ve Erjem, 1992) gibi çalışmaların içinde de rastlanılmamıştır. Kavramın "kentbilim" ve "sosyoloji" yazınında yer edinememesi de göstermektedir ki "bir değişme sürecinin" göstergesi olan "asimilasyon" kavramı, yüklenen eksik anlamları nedeniyle, bu çalışmalar adına hayati bir önem üstelenebilecekken dışarıda bırakılmıştır.

4.3. Yeni Kavramlar ve Yeni Kargaşalar

Türkiye'deki çalışmalar dikkate alındığında, 1990'lı yıllarla birlikte, göç ve kentleşmeyi "kimliksel boyutta" irdeleyen çalışmaların sosyoloji literatüründe yer almaya başladığı görülmektedir (Erman, 2002; Ayata, 1996; Güneş-Ayata, 1990; Wedel, 2001 vb.). Fakat her ne kadar bu dönemde böylesi çalışmalarda hareketlenmeler olduğu görülse de, pek çok saptamanın bulgulara dayanmayan ve gözlemlerden öteye geçemeyen yapısı, yeni kavramsal kargaşaları da beraberinde getirmiştir. "Yeni sosyal süreci" yeterince irdelememiş olan akademik çalışmalar da, "yeni kavramlarla" işin içinden çıkılabileceği düşünülerek, gündeme gelen "kavramlar" -hem de yeterince irdeleme fırsatı olmaksızın- yoğun olarak kullanılmaya başlandı. Bu kavramlardan, bulgularla yeterince desteklenmeksizin kullanılan iki tanesi "varoş" ve "getto" kavramlarıdır. Bu kavramların ilk kullanımını akademik çevrelerden önce, Türkiye'de basın organları gerçekleştirmişlerdir. Dönemin yaşanan, çok yoğun sosyal dönüşümlerinin etkisiyle olacak ki; süreci açıklamak çabasında olan sosyalbilimciler,

bir "anahtar kavram" olarak algılayarak bu iki kavrama sarılmışlardır. Akademik çevrelerin bulgularla yeterince desteklenmeden, yoğun bir şekilde kullanımına geçtiği bu kavramlar, beraberinde içine düşülen yeni bir "kavramsal kargaşa" ortamını getirmiştir. Öyle ki günümüzde neredeyse "gecekondu" kavramının yerine geçen "varoş" kavramının ilk kullanım örneklerini, "1 Mayıs 1996" olayları sonrasında, basın bültenlerinde görmekteyiz. Dönemin gazetelerinde atılan "Varoşlar Kente İndi", "Varoşların İsyanı", "Patlayan Varoşlar" gibi başlıklar bir "yol gösterici kavram" niteliğinde, artık sosyologların gündemine girmişti. Muhtemelen, kentlerde gelinen yeni görsel ortamın etkisiyle, bir günde konmuş hissi vermeyen, artık birkaç katlı olan ve legalleşen yapılara; bir günde kondurulduğu hissi veren "gecekondu" kavramını kullanmak yeterli görülmüyor olmalıydı ki, sosyologlarca da varoş kavramı bu kadar kabul gördü. Çok geçmeden iyi tanınan isimler: "Gettolaşan Büyük Kentler" (Kongar, 2006) gibi başlıklarla yazılar yazmaya başladılar. Hocaların bu tavrının "akademinin yeni yetişenleri"ne cesaret vermesiyle olacak, geçmişte düşülen hatalara yenileri eklendi ve peşinden "Gecekondu, Getto ve Kimlik" (Altuntaş, 2001) şeklinde, bulgularla hiç desteklenmeksizin, birçok yazı kaleme alınmaya başlandı. Yani önce kavramlar edinildi ve sonrasında bu kavramlarla var olan sorunlar açıklanmaya çalışıldı.

Dönemin koşullarında yeni durumlar olarak algılanan, pek çok sorun bu kavramlarla açıklanmaya çalışılıyordu. Önceki dönemlerde kimliksel boyutlu araştırmaların çok sınırlı olmasına paralel, yapılan "yeni boyutlu araştırmalar"ın bulguları, farklılık olarak algılanıyordu ve "yenilik illüzyonu", "yeni kavramları" daha çok kullanmaya itiyordu. Dönemin içinde bulunulan siyasi atmosferi nedeniyle (28 Şubat), basında sıkça yapılan benzer nitelikli haberler, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ortamın tamamını kuşatan gerçeklikler olarak algılanmasını sağlıyordu ve alan araştırmalarının bulgularıyla desteklenmeksizin sosyal gerçekliğin, açıklandığı düşünülüyordu. Cumhuriyet Tarihi'nin, 1950'li yıllardan bu yana içinde bulunduğu ve derinden yaşadığı sosyal gerçeklikler, bir anda gözden kaçarak, yeni imajıyla yeni sorunlar niteliğine bürünmüştü. Çok büyük bir nüfusa ulaşan, "bu eski kitleler" artık "sistemsel bir tehlike" olarak algılanıyor ve yaşam tarzları da -kırsal ve kentsel yapının birbirine karışan tarzları- tehlike olarak görülüyordu. Bu "tehlikenin" en göze çarpanlarından biri, Cumhuriyetin resmi ideolojisine aykırı olmasından ve modernleşme tahayyüllerine zıtlık sergilemesinden kaynaklanan, "dinsel merkezli yaşam tarzları"; bir başkası da Cumhuriyet'in bir diğer refleksi olan, "etnik farklılıklara

vurgu yapan kimliksel tanımlamaların" oluşumunun bu dönemde yoğun bir şekilde hissedilmesidir. 1980'li yıllarla yoğun olarak yaşanan "Kürt etnik kimliği"nin kentlere göçü, bu kitlelerin modern kurumlar içinde yeni bir, "etnik kimliğe" dayalı tanımlama sürecine girmelerini sağlamıştır. Bu durum resmi ideolojinin büyük tehlike olarak algıladığı iki "büyük tehlike"nin aynı anda yaşandığını gösteriyordu ve ortaya "büyük bir toplumsal gerilim" atmosferi çıkmıştı. Oysa ki 1980'li yılların başından bu yana dünyada hızlı bir artış sürecine giren "dinsel değerler" buna paralel olarak yansımalarını Türkiye'de de gösteriyordu. Artan "mistik değerler", zenginleri "yoga" ve "Uzakdoğu felsefesi" gibi mistisizmin yeni açılımlarına yönlendirirken (Türkiye'de bu tarz eğitim veren kuruluşların ortaya çıkışı ve sayısının artışı bu döneme rastlamaktadır), gecekondular ve kentin yoksul kesimleri de "kendi tüketim kapasiteleriyle" doğru orantılı olarak yeni oluşum ve yorumlara girişmişlerdi. Böylesi bir durum, onların hayatlarında zaten var olan bu yaşam perspektifinin, daha yoğun ve gözle görülür hale gelmesini sağlamıştı. Dünyada artan değer olan mistisizm[33], gecekondulunun ve düşük statülü diğer kentlilerin yorumunda karşılığını böyle buluyordu.

Cumhuriyet'in resmi ideolojisine karşı tehdit olarak algılanan bu yeni oluşumlar din eksenli bir partiyi de bu dönemde yeni moda haline getirerek, Cumhuriyet Tarihi'nde ilk defa iktidara getirmişti. Bu tedirgin edici, toplumsal gerilim atmosferi içinde, sosyologlar da yeni sürecin tedirginliklerini yaşayarak, bir taraftan yeni süreci acilen açıklamak gereksinimiyle, bu yeni kavramların etkisinden kurtulamamışlardı. "Yenilenen imajıyla" zaten var olan süreç, bir anda yeni bir süreç olarak algılanmıştı. Örneğin "toplumsal hareket ve sistemsel karşı duruş örneklerini 1970'li yıllarda da, 1 Mayıs Mahallesi gibi yapılanmalarda" (Arslan, 2004)[34] görmek mümkündü. 1970'li yıllarda "devrimci söylemler" gecekondularda sıkı bir rağbet görebilmişti. "Alevi ve Sünni gecekonduların varlığı 1960'larda yapılan saha araştırmalarında da görülmüştür. Aleviler ve Sünniler köyden kente göç sürecinin başından itibaren, gecekondularını kabul ettirme çabası içinde olan gecekondu halkı, mahallelerine hizmet getirmek gibi ortak çıkarlar etrafında birleşmişlerdir, özellikle Aleviler, bu kimliklerini kamusal alana taşıyarak görünürlük kazandırmak yerine gizlemeyi yeğlemişlerdir. Bugün farklı olan, bu kimliklerin vurgulanması eğilimidir. Özellikle 1990'lardan itibaren Alevi kimliği

[33] Bu dönemde Avrupa'da ve Amerika'da Uzakdoğu Felsefesi ve Mesneviliğe büyük bir yöneliş olmuştur. Nitekim bu dönemin etkisinin bir devamı olarak Unesco, 2007 yılını "Dünya Mevlana Yılı" olarak ilan etmiştir.

[34] Ayrıntılı bilgiyi aynı kaynak içinde bulmak mümkündür.

kamusal alanda görünürlük kazanmış; bu dönem Alevi örgütlenmesine tanık olmuştur. Gecekondu araştırmalarında da gecekondu mahallelerinin farklı yörelerden gelmiş, farklı bir kültür ve inançları beraberinde getirmiş, farklı siyasi görüşlere sahip, kendi içlerinde çekişen, çatışan gruplardan oluştukları kabul edilmeye başlanmış. Alevi Kürt/Türk, Sünni Kürt/Türk, Şafi Kürt, İslamcı/dinci kimlikler kullanılır olmuştur (Örneğin, Güneş-Ayata, 1990/91; Gökçe, 1993; Wedel, 2001). Bu kimliklerin toplumdaki kutuplaşmalara, kırılma noktalarına denk düşüyor olmaları, gecekonduluyu kolayca "Sakıncalı Öteki"ne dönüştürme olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Gecekondu mahalleleri basında Sultanbeyli gibi "İslamcı" ya da Küçük Armutlu gibi "radikal sol/terörist" mahalleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum post-modern söylemin içerdiği "çeşitlilikten kaynaklanan olumluluk" iddiasına uymamakta, gecekondu mahallelerini "Sakıncalı Ötekiler"in mahali (yaşam alanı) olarak damgalamaktadır" (Erman, 2004).

Peki böylesi bir atmosferde ortaya çıkan "getto" kavramının gerçekte bu sosyal gerçekliği açıklamaya yarar bir niteliği var mı; İlk kullanımı, mahiyeti ve dünyada şu anda genel kabul görmüş hali ile Türkiye'deki kullanımı, birbirlerine uygun mu? Bunlar tamamiyle cevap bekleyen sorular olarak kalmıştır. En başta gettonun tanımına bakmak gerekirse; "göç alan toplumlarda kentlerdeki toplumsal tabakalaşmaya göre ayrımlaşmış alanlardan başka sadece belli göçmen gruplarının yaşadığı alanlar oluşmaktadır. Bu alanlarda yaşayanlar kentin diğer sakinlerinden gelir, çalıştıkları iş vb. kıstaslara göre farklı olmakla kalmayıp, yaşam tarzları, etnik kökenleri, kültürleri, dinleri ve bazen de deri renkleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Genellikle bu tür farklılaşmış ve ayrımlaşmış kent mekanlarına "getto" adı verilmektedir" (Erder, 2006; s. 46). Tarihteki örneklerine bakıldığında ilk ortaya çıkışı kısa süreli de olsa Roma'da görülen "getto" tarzı yapılar, iktidarın kendine karşı tehlike olarak gördüğü grupların, yaşam alanlarını yüksek duvarlarla çevreleyerek hareketlerini sınırlandırmak yoluyla, "kontrol mekanizması" biçiminde ortaya çıkmıştır. Roma döneminde ilk örneğini "Büyük Yahudi İsyanı"[35] sırasında görmekteyiz. İsyanın bastırılması sırasında yaşanan problemlerin tekrar ortaya çıkmaması için, bu "kontrol mekanizması" geliştirilerek "Yahudi nüfusunun" kontrol altında tutulmasına çalışılmıştır. Bu durum, büyük bir nüfusun kontrol altında tutulmasının zorluğu nedeniyle, uzun süreli olamamıştır. "Büyük Yahudi Sürgünü" gerçekleştirilince de ortadan kalkmıştır. Bu

[35] Maccabes İsyanı.

yaşanan sürgün olayı sonrasında bütün Yahudiler, Roma topraklarında muhtelif mekanlara yerleştirilmişlerdir. Büyük çoğunluğu da günümüz Avrupa sınırlarının içindeki pek çok kente yerleştirilmişlerdir. Fakat bu kitlelere yüklenen "suçlu imajı", Avrupa'nın her yerinde, yüzyıllarca sürecek bir kimliğe dönüşmüştür. Bu imaj, yaşanan olayların kendisinin unutulmasına rağmen, kimliksel bir miras olarak nesiller boyu sürmüştür. Avrupa'da bu nedenle Yahudi denilince "suçlu", "isyancı", "beceriksiz" vb. sıfatlar akla gelir olmuştu. Avrupalının bilinçaltına yerleşen bu Yahudi etiketi, Pagan kültürünün terk edilerek Hıristiyanlığın kabul edildiği dönemde dinsel alana taşınınca da ayrımcı/ayrıştırıcı uygulamalar hız kazanmıştı. Nitekim Müslümanlığın İspanya üzerinden Avrupa'ya girmesiyle, Hıristiyanlar tarafından dışlanan Yahudiler, ekonomik ve sosyal anlamda Müslümanlarla diyaloğa girerek, sınırlandırılmış/izole edilmiş hayatlarından kurtulmuştu. Hatta bu dönemde İspanya'ya Avrupa içinden yoğun Yahudi göçleri gerçekleşmiştir. Avrupa'nın diğer bölgelerinde kalan Yahudiler de Müslümanlık-Hıristiyanlık çekişmesinden faydalanarak iki topluluk arasında ekonomik ilişkinin kontak noktasını oluşturmuşlardır. Bir anda, dışlanan bu kitleler, ticaret erbabı insanlar haline gelmişlerdir. Hatta bu dönemde tarihin büyük ticaret erbabı olarak bilinen, "İtalyan ticaretinde" bile, zenginleşerek söz sahibi olmuşlardır. Onların bu etkinliklerindeki ve zenginliklerindeki artışa paralel olarak, diğer Hıristiyan tüccarları, kiliseyi de arkalarına alarak bu kitlelere karşı baskıcı uygulamaya girişmişlerdir (İtalyan tüccarlar kiliseye, bu kitlelerin Slave[36] ticareti yaptığını söyleyerek, din adamlarından baskı için onay almışlardır). Bu anlamda, ilk kavramsal kullanımın da bu uygulamaların başladığı 10. yüzyıl İtalya'sında (Venedik) ortaya çıktığı görülmektedir. Bu uygulamadan sonra kilisenin de teşvikleriyle Avrupa'nın pek çok yerinde "Yahudi gettoları" ortaya çıkmıştır (Pirene, 2005). Bu sürece dayalı olarak "getto kelimesinin 10. yüzyılda Venedik kentinde yaşayan Yahudilerin zorunlu olarak yerleştirildikleri alanın adından geldiği ve bu tür zorunlu Yahudi yerleşmelerinin Avrupa'nın diğer kentlerinde de yaygınlık kazanmasından sonra bu terimin, zorunlu ayrılmış etnik grup yaşama alanları için kullanılmaya başladığı tahmin edilmektedir… Yahudiler ekonomik hayattaki bu kısıtlanmış işlevlerinin yanı sıra 10. yüzyıldan Fransız Devrimi sonrasına kadar, Hıristiyan Avrupa kentlerinde kendilerine ayrılmış mahallelerde zorunlu yerleşmeye tabi tutulmuşlardır. Bu zorunlu Yahudi gettoları, genellikle etrafları surlarla çevrilmiş, giriş ve çıkışı denetim altında tutulan alanlardı. Bu alanlardaki faaliyetler ve

[36] Hıristiyan kölelere verilen ad.

yapılaşmalar, özel denetim altındaydı… Yahudiler, bu dönemde siyasal haklardan yoksundurlar. Özel izne tabi faaliyetlerini sürdürebiliyor, ancak loncalar içinde yer alamıyorlardı. Kentin içinde ya da dışında mülk edinemedikleri gibi kentin içinde dolaşma biçimleri ve kalma süreleri; kıyafetleri bile özel yasal düzenlemelere tabi tutulmaktaydı. Yahudilerin diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olmaları ve getto duvarlarının yıkılması ancak 19. yüzyılın son dönemlerinde gerçekleşebilmiştir" (Erder, 2006; s. 47-49).

10. yüzyılda ortaya çıkan bu süreçle birlikte, öncelikle ekonomik hayatta başlayan dışlama süreci, bir karantinaya dönüşerek yaşam alanlarının (yerleşimlerinin) sınırlandığı bir yapıya dönüşmüştü. Yalıtılmış ortamlarda yaşayan bu kitlelere karşı uygulamalar "sistemsel bir ayrımcılığa" dönüştürülerek, toplumun diğer kesimleri ve sınıflarıyla bütünleşebilmeleri yönündeki tüm mekanizmaların/köprülerin ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Doğal yaşam alanlarının birer "açık hapishane" haline gelmesi, onların toplum nezdindeki kimliklerinin "suçlu", "sakıncalı", "düşük statülü" vb. şeklinde oluşmasına yol açmıştır. Kıyafetlerinin dahi yasalarla belirlenmesi, etiketlemelerin süreklilik ve görsellik kazanmasını sağlayarak, imajın diri tutulmasına çalışılmıştır. Getto tarzı yaşam alanlarının niteliklerini de bu yerleşimler üzerinden okumak önemli bilgiler vermektedir.

Kavramın günümüzdeki hakim anlamıyla kullanımı ise Amerikan menşelidir. Bu kavramın kullanımını hazırlayan koşullar da, keşiflerle birlikte kıtaya köle olarak getirilen zenci ırkın, sanayileşme süreci içinde ortaya çıkan yeni konumları çerçevesinde oluşmuştur. Avrupa'da yaşanan "Yahudi ayrımcılığı ve ayrıştırma" süreci bu kez "sistemin köleleri" olarak görülen zenci gruplar üzerine yönelmişti. Sanayileşme süreci içinde kentlere yerleşen diğer kitleler gibi zenci grupları da kentlere yerleşmişti. Bu kez kırsal yaşamdaki "toprağa dayalı kölelik statüleri", "sosyal anlamda" kentlerde devam etmeye başladı: tıpkı Avrupa gettoları için gerçekleşen süreç, zenciler için Amerikan kentlerinde yaşanmaya başladı. Ekonomik hayattan pay almamaları için bütün yollar kapatılmıştı. Yasalarla güçlendirilen bu statüleri onların sosyal hayatına da yansımıştı. Öncelikle beyazlarla eşit statüde olmadıkları ilan edilerek kırsal hayattaki "düşük düzeyli beklentilerinin" kentlerde de devamı sağlanmıştı. Kurumsal hayatın işleyişi içinde yasalara dayandırılan bu sosyal ve ekonomik düzeyleri yine de kontrollerini yeterli kılmıyordu. Zira "doğal üniformaları (ten renkleri)" (Beaud ve Noiriel, 2003) onların dağınık görüntülerini hemen ele veriyordu ve bu da kentlerde karmaşanın her yerde olduğu izlenimi veriyordu. Çok geçmeden sürecin hemen başında

(kırsal mekandan göçler sırasında) bu durumun engellenmesi için kentsel yaşam içinde mülk edinme hakları da yasalar aracılığıyla kaldırılmıştı. Bunun neticesinde de her yere yerleşmeleri engellenerek, sadece hükümetin kendilerine mümkün kıldığı sınırlı mekanlarda yerleşmeleri sağlanmıştı. Ekonomik çevrelere sokulmaları da engellenerek buraların bir sefalet alanı haline gelmeleri sağlanmıştı.

Zenci grupların yasalara dayandırılmış kölelik statülerinin yaşam alanları olan bu yerleşimler, çok geçmeden dünyanın "en yoğun nüfuslu" yerleşimleri haline gelmişlerdi. Yasalarla devamlılığı sağlanan bu ayrımcılığın asıl amacı, sistemden pay almaları istenmeyen grupların, sistemle bütünleşmemelerini mümkün ve devamlı kılmaktı. Böylesi bir sömürü üzerine kurulu sistemin, akademik çevrelerde o dönem yoğunlaşan "evrimleşme" kavramı çerçevesinde, "az evrimleşmiş gruplar" oldukları savunularak sömürünün bilimsel zemindeki meşrutiyeti de sağlanmış oluyordu. "Touraine'ne göre ayrımcılığın en ağır biçimi" (Wacguant, 2003) bu dönemin sisteminde ortaya çıkmıştı ve devletin resmi elleriyle gerçekleşen katı bir ayrımcılıktı. "Hatta bu durum, 1948 yılında mülk edinebilmeleri ve 1964 yılında beyazlarla eşit statüde olduklarının ilanı olan yasalara kadar resmi olarak da devam etmiştir" (Erder, 2006).

Uzun sürelere yayılmış olan bu ayrımcı tutum, hemen yasaların düzelmesiyle ortadan kalkmamıştı. Yasaların düzeltildiği dönemde zenci gruplar topluma açıldığında, beyazların karşısına sosyal, ekonomik, kültürel anlamda "bütünleşmeme problemi" çok üst düzeylere ulaşmış milyonlar ortaya çıkmıştı. Ayrıca bu döneme kadar geçen uzun süreler çerçevesinde "sisteme karşı isyancı, tamamiyle karşıt ve tehdit olabilecek bir zenci kültürü de ortaya çıkmıştı. Bu kitlelerin yaşam tarzı, tüketimleri, kültürleri hatta dilleri bile sisteme karşı isyancı bir kimliğin parçası" (Marcuse, 1998 ve Marcuse, 1997) olmuşlardı. Bu nedenle yasalarla ortadan kalkan ayrımcılık, sosyal anlamda daha uzun sürmüştü. Hatta "toplumsal hafıza" yönüyle bu durumun hala yaşandığı yönünde pek çok haber ve sosyal-psikolojik araştırmaya rastlanabilmektedir. Böylesine bir durumun bu kadar uzun süre devamını mümkün kılan, bu grupların "asimilasyonunu (emilmelerini) engelleyen ve kendilik bilinci geliştiren 'ırksal üniforma'larıdır" (Beaud ve Noiriel, 2003; s. 19). Nitekim bu nedenle Amerika'da hala zenciler sistemle bütünleşme problemi yaşamakta ve entegre olamamakta, hala yerleşimlerde çok rahatlıkla beyaz ve zenci şeklinde ayrışmış durumları görmek mümkündür. Hiç şüphesiz ki ten farklılığı hala bu durumun bu kadar diri kalmasının en temel faktörüdür. Bu sebeple bugün gelinen noktada, zenci gettoları

Amerika'da informal sektörün hakim olduğu (buna kaçakçılık ve mafya tarzı işler de dahil), suç oranlarının çok yüksek, eğitim oranlarının çok düşük, gelirin az; sisteme karşı tavır alışın ve isyancı söylemlerin hakim olduğu, kural tanımazlığın ilgi gördüğü, konuştukları dilin "isyanlarının aracı" olduğu yaşam alanları (çöküntü alanları), haline gelmişledir. Çünkü ekonomik ya da kentleşme anlamında düşünüldüğünde, Amerikan kentleri dünyada "emebilme potansiyelinin" en yüksek olduğu kentlerdir. Bu nedenle zencilerin bütünleş(e)memelerinde ekstra bir çaba söz konusudur.

Bu tarihsel süreçteki uzun açıklamalar da göstermektedir ki "gettolaşma" bir "az gelişmişlik" ya da "gelişmemişlik" sonucunda ortaya çıkan yapılar değildir. Sistemin "ikinci sınıf insan" hatta çoğu zaman "köle" olarak gördüğü kişilerin mevcut durumlarının korunması adıyla, kurallara dayandırılmış "resmi bir devlet ayrımcılığı"dır. Türkiye'deki kentler hakkında yapılan araştırmaların tamamına yakınının bulgularına göre, kentlerdeki problemlerin temel noktasında, "sanayileşememe (eksik sanayileşme)", "kent(li)leşememe" vb. şeklinde az gelişmişliğin göstergesi olan süreçler yatmaktadır. Yani Türkiye'de ortaya çıkan "gecekondulaşma" benzeri yapılanmalar, "resmi sistemin bir ayrıştırması" sonucu ortaya çıkan yapılanmalar değildir. Ayrıca bu mekanlar hiçbir zaman devlete karşı isyanın başkaldırının, hakim kimliksel ya da ırksal söylemin, tehdidin yaşam alanları olmamışlardır. 1 Mayıs Mahallesi (Aslan, 2005) gibi örnek olaylar yaşansa da bu durum, hiçbir zaman genelin görüntüsünü açıklayan gerçeklikler olmamıştır. Nitekim bir dönemler, metropollerimizin yarısından fazlasının bu nüfusların yaşam alanı olduğu -hatta resmi rakamlarla nüfusların 10 milyonu aştığı dönemler de olmuştur-[37] düşünülürse, böylesi bir tehdidin çok kısa sürede amacına ulaşması gerekirdi. Bugüne kadar Türkiye'de "getto"nun ya da "varoş"un doğru kullanımlar olup-olmadığı yönünde nitelikli yayınlar, tartışma ortamları ya da kongreler şeklinde akademik platformlar oluşmamıştır. Kavramlarla, "anlatılmak istenilen" ile "anlatılan" arasındaki fark, gün geçtikçe büyümektedir. Hatta günümüzde kontrolsüz kullanımlarının yaygınlaştığını söylemek de mümkündür. Birçok yayının söylemlerinin, alan araştırmalarıyla desteklenmeksizin kaleme alındıkları görülmektedir. Kavramın muhtevası düşünülmeden ortaya çıkan süreçleri ve göstergeleri bu kavramlarla açıklama çabası, sık rastlanan yöntemsel hata örnekleri haline gelmiştir. Bu yaşam

[37] Önceki bölümde değindiğimiz, Davis'in "Habitat 2003" verilerine dayanarak söylediğine göre, bugün Türkiye'de 19,1 milyon "gecekondulu" birey vardır. Bu rakam araştırmanın yapıldığı yıl düşünüldüğünde ise kentli nüfusun %42,6'sını oluşturmaktadır.

alanlarının "sisteme karşı isyan mekanizmaları" haline gelip-gelmediğinin yeterli verileri olmaksızın (çünkü bugün bu durumun olduğunu ortaya koyan yeterli düzeyde, geniş araştırma örnekleri yoktur) kullanılması hem bu kitleleri "rencide eden söylemler" hem de "toplumsal düzen açısından tehdit unsuru" haline gelebilecekleri bir gerçektir. Nitekim Amerika örneğinde, tüm çabalara rağmen ayrışma ortadan kaldırılabilmiş ve "isyancı kültür" sistemle bütünleştirilebilmiş değildir.

Süreci yorumlayan bu tarz hatalı kavramlaştırmalara örnek vererek ilerlemek, durumu somutlaştırmaya yardımcı olacaktır. Emre Kongar'a göre Türkiye'nin büyük kentleri "gettolaşan büyük kentler" (Kongar, 2006) haline gelmişlerdir. Bu söylem dikkate alındığında, kentlerin tamamiyle birer getto haline geldiği düşülmektedir. Bu durum ise "getto"ların sınırları belirlenmiş bir yaşam alanı olduğu gerçeğiyle çelişmektedir. Ayrıca belli bir bölgenin "isyansı bir çabasının" ürünü bir oluşum da değildir. Eğer tüm kentlerin genel görüntüsü bu durum içindeyse bu "kasıtlı bir oluşum" örneği olamaz olsa olsa "az gelişmişlik" ya da "gelişmemişlik" sonucu ortaya çıkabilir. Nitekim Kongar, bu görüşlerini şöyle sürdürmektedir. "Trafik sorunu, hava kirliliği, nüfus yoğunluğu… su sorunu, doğalgaz yetersizliği ve bunlara ek olarak eğitim, sağlık gibi hizmetler de yetersiz kalmakta, kentli nüfus, ancak büyük maliyetler ödeyerek, kalitesi de tartışmalı olan bu hizmetlere erişmeye çalışmaktadır… Büyük kentlerde güvenlik de, artık büyük sorun olmaya başlamıştır. Yankesicilik ve araba soygunculuğu, karakolların umursamazlıkla karşıladığı "adi ve önemsiz olaylar" arasına girmiştir… Bu plansız ve programsız büyüme sonunda kentin yeni gelişme alanları o denli hızla genişlemiştir ki, lüks konutların inşa edildiği yeni arsalar, eski gecekonduların içinde kalmıştır… Kamu hizmetlerinin yetersizliği ve farklı toplumsal tabakaların kimi zaman sırt sırta aynı mekânda yaşamak zorunda kalması nedeniyle pek çok üst gelir grubu, mahalle düzeyinde bireysel önlemler almaya yönelmiştir… Bir yandan, yüksek gelir grupları için, etrafı duvarlarla çevrili "siteler" inşa edilirken, öte yandan, düşük gelir grupları, hemşehrilik, akrabalık ve köken bağlarının büyük ölçüde egemen olduğu yoksul mahallelerde yaşar hale gelmiştir… Bu süreç sonunda, büyük kentlerde "gettolaşma" diye adlandırılabilecek bir yapılaşma ortaya çıkmıştır" (Kongar, 2006; s. 564). Bu vurgulardan da anlaşılacağı gibi aslında anlatılanların tamamı "az gelişmeyle" ilgili bir sorunlar yumağıdır. Ayrışmalar ise az gelişmişliğe dayalı olarak ortaya çıkan, "sınıfsal statülerin belirlediği birer "kentsel/mekansal ayrışma" örnekleridir" (Türkan ve Kurtuluş, 2005; Kurtuluş, 2005; Şen, 2005) ve devletin ya da resmi söylemin kasıtlı bir "sistemden uzak tutma çabasının" sonucu oluşan alanlar

değildir. Kasıtlı bir oluşumdan ziyade "az gelişmişlik" ürünü, sorunlar grubudur. Ayrıca Erder'e göre, "gecekondular büyük kentlerdeki yapılanmalarıyla siyasette nüfus sahibi kitleler haline gelmişlerdir" (Erder, 1997). Kongar'a göre bu durum da bir "gettolaşma" göstergesidir (Kongar, 2006).

Fakat siyasal söylemler ya da kanallar geliştirerek merkeze sokulmak/ulaşmak çabası ise, "meşru söylemler yoluyla sistemle bütünleşme çabasının" en büyük göstergesidir. Bu kitlelerin siyaset tarzı eleştirilebilir, fakat böylesi bir durum ayrışmanın ya da sapkın/isyancı davranışların var olmasından ziyade bütünleşmek yönünde aktif bir enerjinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu kitlelerin siyasette merkeze sokulabilmeleri de, bu kitlelere karşı, resmi söylemde "ayrımcı metaforların" gelişmediği, daha doğrusu var olmadığını göstermektedir. Fanon'a göre de kitlelerin eşit hale gelebilmeleri için "politik insan" görünümüne kavuşmaları gerekmektedir. Alt sınıfların görünür hale gelebilmesinin aracıdır da politika. Gettonun dışlanmışlığının sebebi "tartışamama", "merkeze sokulamamakta" yatmaktadır. Politik hale gelmeyen ezilmişlik (alt statü), merkeze sokulmamasının etkisiyle şiddete dönüşmeye mecburdur. Bu bakımdan şiddete dönüşmeyen her ezilmişliğin, politik kanallarının açık olduğu söylenebilir. Bu durum hem birey olabilmenin hem de yurttaş olabilmenin ön koşuludur (Fanon, 1996 ve Fanon, 2001). Bu vurgulardan hareketle, gecekondulaşma bir ayrışma haliyse, bu ayrışma düşük statülülerin ayrış(tırıl)masıdır (ekonomik temelli). Fakat şiddete dönüşmeyen bir ayrışma haline gelmesini de -Fanon'cu söyleme göre ifade edersek-; merkeze sokulmanın en önemli yollarından biri olan "politika kanallarının" açık olmasındandır. Yani bu kitlelerin siyasete sokulabilmeleri, kötü bir olayın göstergesi değildir. Aksine sisteme karşı "isyankar" bir kimliğin de ortaya çıkmasını engellemiştir. Kapsamlı bir alan araştırması örneğiyle söylemek gerekirse, "1973-1974 yıllarında Durham Üniversitesi Coğrafya Bölümünden D.W. Drakakis-Smith ve W.B. Fisher, Ankara Üniversitesi ve Ankara Sosyal İşler Enstitüsü desteği ile Ankara gecekondularında bir çalışma yürüttüler. Bu çalışmada 775 sayılı yasa ile gecekondu alanlarına getirilen kavramlar irdelenmiştir. Çalışma Ankara'nın Dikmen, Etlik gibi kent çeperlerinde yer alan gecekondu mahalleleri ile kent merkezindeki yoksul mahallelerin durumunu karşılaştırır. Ankara gecekonduları eski ve yeni yerleşmeler olarak iki kategoride incelenir. Çalışmada ele alınan bir üçüncü kategori ise, kale ve çevresinde yer alan eski Ankara mahallelerinde oturan nüfustur…Çalışma, gecekondulardan olumlu bir izlenim yansıtır. Gecekonducular hızla kent ile bütünleşerek politik güç niteliğini bile kazanmışlardır. Bu gelişmenin kaynağı

göçenlerin enerji ve azimleridir. Araştırmada Çalışkanlar, Yılmazlar, Yiğitler gibi mahalle isimlerinin bu azim ve enerjiyi ifade ettiği iletilir" (Şenyapılı, 2006; s. 103)[38]. "Yapılan tartışmalar çerçevesinde, gecekondu halkının Türkiye'de, başka bazı ülkelerde olduğu gibi ayrı bir yoksulluk kültürü oluşturmadığı" (Kongar, 1982; s. 47) gerçeğini yine Kongar'ın 1982 senesindeki bir yayından referansla söylemek mümkündür[39].

Küresel sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte tüm dünyada Sivil Toplum Örgütleri (diğer bir ifadeyle NGO) tarzı yapılanmalarla bireysel ifadeler yerini "grupça ifadelere" bırakmıştır. Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllarla birlikte bir "sivil toplum kültürü" ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat Türkiye'de bu tarz yapılanmaların ilk örneklerini, temelleri 1990'lardan çok daha önceye varan, hemşehri dernekleri oluşturmaktadır. Günümüzde gelinen noktada ise "Ankara'da sivil toplum örgütlerinin aşağı yukarı üçte birlik bir kısmını hemşehri dernek ve vakıfları oluşturmaktadır. Diğer büyük şehirlerde ve/veya göç alan yerlerde de durum büyük ölçüde farklı değildir" (Kurtoğlu, 2005). Bu durum küreselleşen dünyada, yerel olan zeminin, "bireylerin ayaklarının altından kaymasıyla" (Giddens, 2001) güvensiz ve hatta kimliğe dayalı bir bunalım durumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Global" olana karşı bireyler, güvensizlik atmosferinden kurtulabilmek için, "glokal" olana sarılma gereksinimi hissetmektedirler. Hiç şüphesiz ki bu güvensiz ortamdan en çok etkilenen gruplar da göçmenler olmaktadır. Göçün bir "köksüzleşme" (Said, 1998) bir "evsizleşme" (Heidegger, 1977) olduğu gerçeği hesaba katılınca bu güvensizlik ortamının ne kadar derin olduğu da hesap edilebilmektedir. Bu bakış açısıyla, "donanımları sınırlı olan göçmenler" de kendi ortak noktalarından hareketle kimliksel vurgularıyla "hemşehri dernekleri" şeklinde yapılanmalar ortaya koyabilmektedir. 1980'lerden sonra Türkiye'de "hemşeri dernekleri/dernekleşmeleri" sayılarındaki artışı bu duruma paralel görmek mümkündür. Yani göç etmek konusunda işlevsel olan "ağ ilişkileri", kente gelindiğinde farklı bir form içinde, bu tarz yapılanmalarla sürdürülmektedir. Ayata'ya göre ise, "bu tarz yapılanmalar birer içe kapanmanın göstergeleridir" (Ayata, 1996). Bu tarz yapılanmaların birer kimliksel vurgu nedeniyle "grupsal bir kapanma" olabileceğini söylemek mümkündür. Fakat dünyadaki konjonktür dikkate alındığında "Sivil Toplum Örgütleri" birer sosyalleşme aracı olabilmektedirler. Ayrıca "kurumsal bir ilişki sistemini" ortaya çıkarması, bu

[38] Bu çalışma içindeki içindeki birçok veri bunu doğrular niteliktedir (ayrıntılı bilgi için bkz. Drakakis-Smith ve Fischer, 1976).
[39] Kongar'ın geçen yıllar karşısında görüşlerinin değişmiş olduğunu görmekteyiz.

ilişkilerin modern kurumlarda da karşılığını bulabildiğini hatta kendini kurumsal ifadelerle kamusal alana çıkarabilecek donanıma eriştiğini göstermektedir. Yani bir içe kapanma örneği olmaktan ziyade, "kurumsal ifade edebilme" ve "kimliksel bunalımlara karşı durabilme" aracı olabilmektedirler. Bu nedenle bu kurumları (STK'ları) günümüzde gelinen noktada yeniden irdeleyecek olan araştırmalarının bulgularına ihtiyaç duyulmaktadır.

Altuntaş da 1980 sonrası göçlerin, 1980 öncesi gecekondulaşma hareketinden farklı olduğunu dile getirmekte, hatta bu sürecin bir "gettolaşma süreci" olabileceğini ifade etmektedir (Altuntaş, 2001). Altuntaş; "gettolarda yaşayanlar için etnik, dini, dilsel farlılıkların yarattığı engeller vardır; etnik özellikleri nedeniyle de toplumla bütünleşmeleri zordur. Sosyal ve ekonomik sınırlılıklara sahiptirler. Toplumsal tabakalaşmanın en altında yer alırlar. Toplumsal yapıya sonradan katılmış, düşük statülü işlerde çalışan azınlık gruplarının yaşadığı yerlerdir. Kent merkezlerinde bulunan lüks konutlara yakın, farklı etnik-sosyal yapıdadırlar. Almanya'daki "Türk Mahallesi", Birleşik Devletlerdeki "Çin Mahallesi" vb.leri gibi" (Altuntaş, 2001; s. 17) demektedir. Altuntaş'ın bu vurgularında hiçbir yanlışlık yoktur, fakat eksiklikler vardır. Öncelikle gettolar resmi bir ayrımcılık örneğidir. Yani resmi yollarla tanımlanmış bir hiyerarşi sonucu ortaya çıkarlar. Ayrıca oluşum şekilleri bireylerin kendilerinin bir araya gelmesiyle olmaz, sistemin bir araya getirmesiyle oluşur. Nitekim örnek verdiği yerleşimlerden biri olan Çinli'lerin ABD'deki yerleşimleridir. Bu yerleşim örneğinde Çinli'lerin doğal bir gettolaşması söz konusu değildir. Genelde zenci yerleşimlerine sokulmalarıyla zaten var olan süreci devralmışlardır. Ayrıca bir dış göç örneği olmaları da yerli-yabancı sınıflamasına dayalı bir "ikincillik" ortaya çıkarmaktadır. Almanya'daki "Türk Mahalleleri" örneği de yine bir dış göç örneğidir. Her dış göç süreci bir dilsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve en önemlisi de kurumsal bir kopuşu beraberinde getirmektedir. Bu kopuşun getirdiği yabancılaşma, Alman toplumunda yasalar ve toplum karşısındaki konumları, onları "düşük statülü sınıf" konumuna itmektedir. Bunlara bağlı olarak da böylesi bir durumun ortaya çıkması normaldir.

Altuntaş ilerleyen bölümlerde, 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan göçlerle birlikte (özellikle Kürt kökenli vatandaşların göçleriyle) getto tarzı yapılanmaların ortaya çıktığını dile getirmektedir (dilsel ve ırksal farklılığın etken olmasına paralel olarak). Bir içe kapanma örneğinin ortaya çıktığını Ayata'nın yukarıda eleştirdiğimiz noktadaki görüşlerine atıfta bulunarak temellendirmektedir (bu konuda yukarıdaki eleştirilerden hareketle yeniden eleştiriye gerek duyulmamaktadır). Ayrıca, Erman'ın

vurgularıyla, 1980'lerle birlikte dinsel, ırksal, politik ayrışmaların arttığını dile getirmektedir. Aynı yayında daha önceden alıntıladığımız gibi Erman bu durumun arttığını dile getirmemekte, sadece kamusal alanda görünürlüklerinin arttığını savunmaktadır. Ayrıca 1980 sonrasında, önceki döneme göre "göç ve kentleşme" boyutunda bir farklılık ortaya çıkmıştır. Fakat bu durumun ortaya çıkmasını sağlayan süreç dönemin kendine has özellikleridir. Bu durumun açıklaması da III. Bölümde ayrıntılı olarak irdelendiği için burada tekrarlanmayacaktır. Yani Kürt nüfusunun bir arada oluşu kasıtlı bir birliktelik örneği değildir, kentsel yapılanma ve ayrışmanın doğal sonucudur. Ayrıca Altuntaş'ın görüşlerinin makale boyunca, somut alan araştırmalarıyla desteklenmeyen duruşu, bir eksiklik olarak görülmektedir. Altuntaş tüm bunlardan hareketle şu yargıya varmaktadır; "kendi içine kapanma, kendini ötekinden farklılaştırma, ötekini dışlama durumu mekana da yansımakta ve 'yabancı'ların girmekte zorlandığı mahalleler, gettolar doğmaktadır" (Altuntaş, 2001; s. 21). Altuntaş'ın var dediği bu tarz yerleşimler henüz Türkiye'de oluşmamıştır. Nitekim kendisinin var dediği yerleşim yerlerine yazıda örnek vermemektedir. Ayrıca 1980 sonrası ortaya çıkan Kürt yerleşimlerinin "getto" olarak isimlendirilmesi için, gettonun özellikleri olan "resmi bir ayrımcılık ya da ayrıştırma"nın ortaya çıkması ve toplumsal anlamda da "ikincilleştirilmeleri" gerekmektedir. Bu özellikleri taşımayan bu ayrışma örnekleri kavrama uygun yerleşimler değildir. Öte yandan bu yapılanmaların ortaya çıkışında, "1984 Özal Affı" dönüm noktasıdır. Bu dönemde, önceki yerleşimler meşrulaşırken, sonrasında mekansal rantın tükenmesi ve mekanda yeni gecekondu alanlarının üretilememesi bu sürecin yenilenmesinin önüne geçmiştir. Bu nedenle yeni gecekondu üretimlerinin ortaya çıkmaması, bu yapılanmada temel bir işlev üstlenmektedir (bkz. Bölüm III). Ayrıca Kürt nüfusun kentlerde biraraya toplanması, göçlerin dönemsel olarak aynı zaman diliminde gerçekleşmeleridir. Güvenlik gerekçesinin de etkili olduğu bu yoğun göçlerle gelenler, kentlerdeki aynı sürecin yaşayanları olarak aynı mekana yerleşmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde yoğun Sivaslı, Erzurumlu, Çorumlu vb. göçleri de yaşansaydı onlar da Kürt kökenli vatandaşlarımızla aynı mekanlara yerleşmek zorunda kalacaklardı. Çünkü dönemin şartları kentin sunumuna göre bunu gerektirmekteydi.

Tüm bu vurgulardan sonra, kavramsal tartışmaların daha sağlıklı ve yerinde olabilmesi için, ortak zeminin akademik platformlar olduğu, tartışma ortamlarına olan ihtiyaç ortadadır. Nitekim kavramsal vurgular adına hem doğru hem de ortak bir kullanım mevcut değildir. Bu kavramsal kargaşa atmosferi bir taraftan sağlıklı

analizleri engellemekte diğer taraftan da doğru anlaşılmayı ortadan kaldırmaktadır. Buna ek olarak "göç ve kentleşme" çalışmaları için, içinde bulunulan dönemi (1980 ve sonrası) analiz edebilmek adına, daha büyük çaplı ve daha çok sayıda alan araştırması ve verilerine ihtiyaç vardır. Öyle ki son dönem vurgularının/yayınlarının verilerden uzak tavrı bu durumun önemini daha da arttırmaktadır.

4.4. Kuramsal Bir Deneme Örneği

Böylesi bir kuramsal denemeye girişme ihtiyacımızın ortaya çıkış nedeni hem bölümün başında savunduğumuz teorik analizlerden uzak çalışma ortamı hem bir değişme süreci olan göç ve kent(li)leşme sürecinin daha iyi ve anlaşılır analizini mümkün kılacak bir ortama katkıda bulunmak istediğidir. Bu kuramsal denememizin ilham kaynağı da diğer pek çok buluş gibi doğada yer alan bir örnekten hareketle oluşturulmuştur. Bu analize kaynaklık eden, hücre çeperinin "seçici geçirgen zar" özelliğidir. Bu seçici geçirgen zar örneğinde her maddenin hücreye girmesi engellenmektedir. Bu zar yardımıyla hücreye sadece, hücrenin ihtiyacı olan maddelerin girişi sağlanır. Hücre çeperinin bir özelliği de hücreye şekil vermesidir. Bu madde alış-verişi "difüzyon" denen olay aracılığıyla sağlanır. Difüzyonla alış-verişin yönü, çok yoğun ortamdan az yoğun ortama doğru olmaktadır ve ortamların yoğunlukları dengeleninceye kadar devam etmektedir.

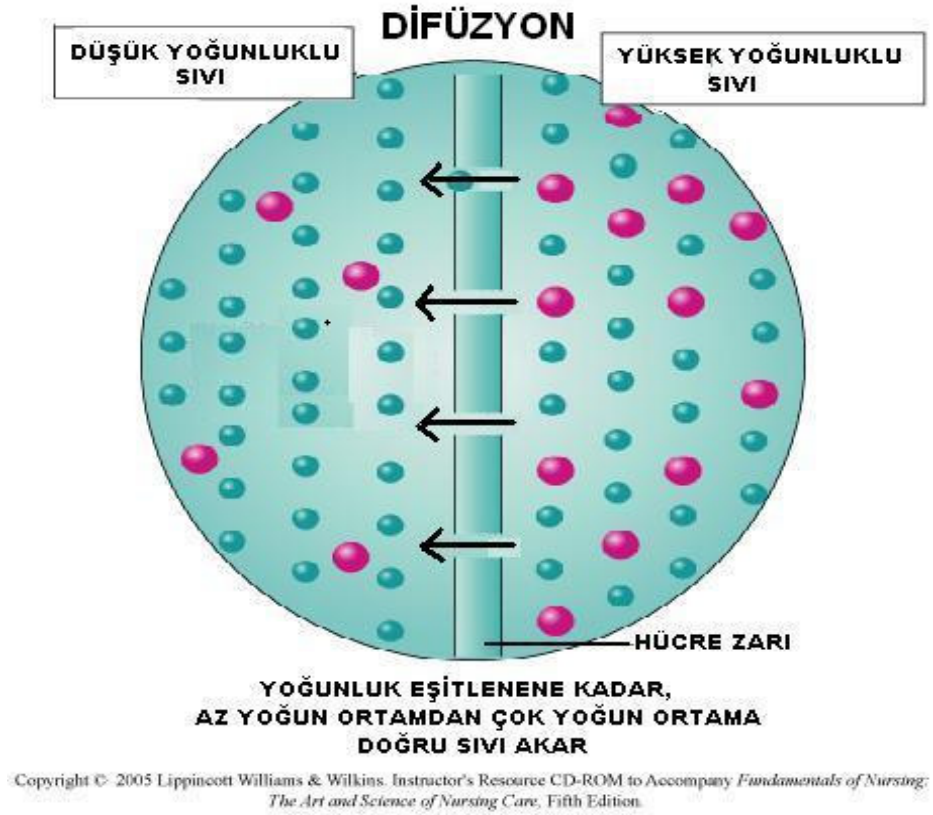

Şekil 2: Difüzyonla hücredeki seçici geçirgen zardan madde alış-verişi sağlanmaktadır

Bu bilgileri kısaca vermemizin sebebi, bu olay esnasında var olan bazı kavramları kullanacak olmamızdır. Göç ve kent(li)leşme sürecinin nasıl bir "değişim süreci" olduğunu anlatırken kullanacağımız kavramlar; "az yoğun ortam", "çok yoğun ortam" ve "seçici geçirgen zar" kavramlarıdır. Fakat bu değişim sürecini açıklarken doğadaki örneğinden farklı olarak, bu "akış/süreç" esnasında bir dengeleme ortaya çıkmamakta ve "az yoğun ortamdan" başlayan akış (birey) "çok yoğun ortam" özelliği kazanmaktadır. Yani "dengeleme" değil bir "dönüşme/başkalaşma" ortaya çıkmaktadır. Bu olayı ifade edecek kavram olarak da "sosyal evrimleşme/başkalaşma" kullanılacaktır. Bu süreci açıklamak için hazırladığımız şekil üzerinden gitmek daha yerinde olacaktır.

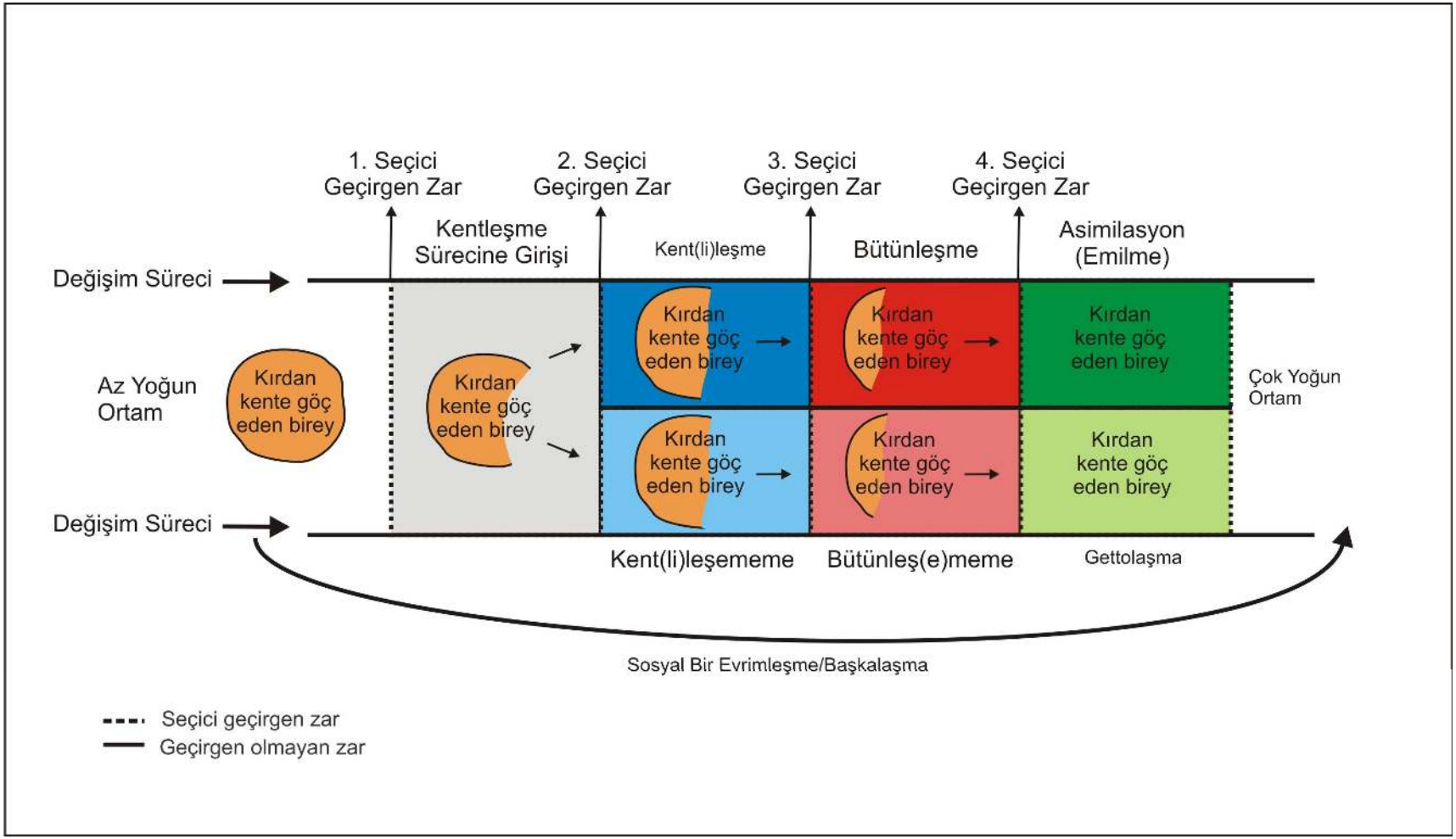

Şekil 3: Göçle birlikte ortaya çıkan/yaşanan "sosyal değişme" süreci

Bu şekilde, seçici geçirgen zarlar, değişimin yönünü tayin etmektedir ve akış sürekli olarak oklar yönünde gerçekleşmektedir. Şekilde var olan kesikli çizgiler "seçici geçirgen zarları", düz ve bütün olan çizgiler de "geçirgen olmayan zarları" ifade etmektedir. Seçici geçirgen olan zarlarda oklar yönünde akış/süreç devam edebilirken, geçirgen olmayan zarlarda akış/geçiş hiçbir şekilde olmamaktadır. Her seçici geçirgen zar, "değişme sürecinin" bir eşiğini ifade etmektedir ve gerçekleşmesi için "asgari koşullara" ihtiyaç vardır. "Az yoğun ortam" ve "çok yoğun ortam" değişimin/akışın/sürecin yönünü tayin etmektedir. Yani "az yoğun ortamdan" "çok yoğun ortama" bir akış/çekim gerçekleşmektedir ve bireyler de bu akışın etkisiyle "değişim sürecine" girmektedir. Bizim açıklamaya çalıştığımız süreçte, "az yoğun ortamı" temsil eden mekan "kırsal bölge"dir. Çok yoğun ortamı temsil eden mekan ise "kentsel bölge"dir. Kırsal bölgenin "itici faktör"leri ve "kentsel bölge"nin çekici faktörlerinin karşılıklı etkileşimiyle de ortaya "göç hareketi" ve bu hareketin sonucunda göçe bağlı olarak "kent(li)leşme", "bir değişim süreci" olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat seçici geçirgen zarlar, her bireyin geçişinin (her bireyin bu sürece katılmasının) gerçekleşmediğini (mümkün olmadığını) temsil etmektedir. Yani her aşamanın ortaya çıkabilmesinin belli öncülleri vardır ve bu öncüller bir önceki ortamda yeterli düzeyde gerçekleşince "seçici geçirgen zardan" bir sonraki aşamaya geçilmektedir. Süreç başarılı olmak ve başarısız olmak yönüyle iki doğrultuda ortaya çıkmaktadır. Çünkü göçle ortaya çıkan sürecin her zaman başarıya ulaşmadığı bir gerçektir. Ayrıca bireylerden bu sürece katılanların, değişimin hangi boyutunda bulunduklarının daha iyi anlaşılabilmesi için de olumlu ve olumsuz süreç kendi içinde aşamalandırılmıştır. Zira göçe katılan tüm bireylerin tek tip ya da homojen bir görünüş sergilemedikleri bilinen bir gerçekliktir. Bireylerin bulundukları aşamayı temsil edebilmesi ve farklılıklarını ortaya koyabilmesi adına bu aşamalandırma işlevsel olabilecektir. Bir yönüyle de süreci yaşayanları "homojenleştirmemeye" ya da "tektipleştirmemeye" yardımcı olacaktır. Ayrıca her sürecin neyi ifade ettiğinin ortaya konulabilmesi, literatürde var olan kavramsal kargaşanın giderilebilmesine yardımcı olacaktır. Okların tersi yönde bir değişim söz konusu değildir. Çünkü literatürde şu ana kadar "kentsel bir bireyin" "kırsal bir bireye" dönüştüğüne dair veri bulunmamaktadır. Süreç az yoğun ortamdan (kırdan) göçle başlar (1. seçici geçirgen zar) ve çok yoğun ortamda (kentte) tam olarak "emilme sürecinin" gerçekleşmesiyle son bulmaktadır. Az yoğun ortam ve çok yoğun ortam birbirlerinin karşıtı değil, sadece sürecin yönünü ve belirleyenlerini tarif eden iki

"sosyal gerçeklik" halidir. Tüm bunlardan hareketle süreci ortaya koyan şeklin aşama aşama, süreçte neyi ifade ettiğine dair açıklayalım.

1.seçici geçirgen zar, sürecin başlangıç noktası olan göç kararının alınmasını/alınabilmesini temsil etmektedir. Göç kararını her bireyin alamaması bu sürece kırda bulunan her bireyin katılmadığını göstermektedir. Göçün belli riskleri olması ve kararın alınabilmesi için de bireysel anlamda belli yeterliliklerin olması, bu zarın özelliğini tayin etmektedir. Nitekim ikinci bölümde irdelediğimiz "seçkincilik kuramı" saptamaları bu zarın özellikleri konusunda uyuşmaktadır. Gidilecek yer hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmak, etkin bir kar/zarar analizi yapmak, okuma-yazma bilmek, genç olmak, erkek olmak (bizim toplumsal kalıplarımız için gerekli), riski göze alabilmek vb. özelliklerin her biri "bu birinci seçici geçirgen zardan geçişi " daha kolay ve mümkün hale getirmektedir. Bu özelliklerin aksi yönde özellikler de göçün ortaya çıkmasını yani "bireyin seçici geçirgen zardan geçişi"ni engellemektedir/zorlaştırmaktadır. Ayrıca bireysel etkileşimlerle, bireylerin kendisinden önce bu kararı almış yakınlarıyla teması (onların yardımı), geçişi (göç kararını) kolaylaştıran bir etkendir.

Kararın alınmasıyla (göçün gerçekleşmesiyle), ilk seçici zardan geçişle birlikte, yani bireyin kırdan koparak kente gelmesiyle değişim süreci başlamıştır. Yani birey kent(li)leşme sürecine dahil olmuştur. Bireyin kente gelişiyle başlayan süreçte, olumlu ve olumsuz gelişmeler çerçevesinde, değişim süreci başarıya ya da başarısızlığa doğru seyretmektedir. Göç bir "sosyal hareketse", oluşturduğu değişim hareketi de bir "sosyal değişme süreci"dir. Bu nedenle değişme sürecinin seyri, yaşananlar ya da edinilenler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak da başarı ya da başarısızlık hali oluşmaktadır. Değişme sürecinin ilk aşaması olan, "kent(li)leşme sürecine giriş" aşamasının da özelliği, başarıyı ya da başarısızlığı oluşturan etkenlerin bu aşamada ortaya çıkmasıdır. Bu aşamayı yaşayan birey, genel özellikleri yönüyle hala "kırsal bir birey" özelliği sergilemektedir. Göç kararını alıp kente yerleşmesine rağmen, kentsel yaşam edinimlerinin ortaya çıkmaması yönüyle "kırsal donanımlar" hala dominant haldedir. Yani mekansal yaşamın kente kaymasına rağmen bu aşamada hala "kırsal birey" hali mevcuttur. Bu durum bireyin "kimliksel algısında", "ekonomik tercihlerinde", "siyasal/ideolojik kalıplarında", "karar alış süreçlerinde", "geleneksel kalıplara bağlılığında" vb. koşullarda kendini yoğun olarak hissettirmektedir. Ekonomik anlamda yetkin özelliklere sahip değildir ve "göreli yoksunluk" halinin en aktif olduğu dönemdir. Bu dönemdeki donanımlarının (sosyal anlamdaki) sınırlı

olması, onu "merkezi nitelikteki" iş alanlarına yönelmekten ve resmi kalıplar içinde hareket etmekten alıkoymaktadır. Bu sebeple genelde ekonomik anlamda, "marjinal sektör" bu aşamada kolay elde edilmesi yönüyle, daha cazip haldedir ve bu kitleler de genellikle bu tarz işlerde çalışırlar. Ekonomik koşulların sınırlılığı ve sosyal donanımlarının yetersizliği bu kitleleri, oluşan "özgüvensiz ortam" nedeniyle, "düşük düzeyli/seviyeli" konutlara yönlendirmektedir. Genelde ucuz ve kolay elde edilebilir ve değişimin başlangıç noktasından (kırsal yaşam kalıplarından) bir kopuşu gerekli kılmaması yönüyle tercihleri "gecekondular" ya da "kentin çöküntü" alanları yönünde olmaktadır. Kurumsal yapılarla ilişki düzeyi çok sınırlıdır ve genel anlamda da özgüvensizlik (ya da özgüvenin sınırlı olması/eksikliği) nedeniyle bir mesafeli duruş hali söz konusudur. Kırsal ilişkiler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bir güvenlik şeridi işlevi görmesine bağlı olarak kırsal edinilmişlikler korunmaya ve devam ettirilmeye çalışılır. Hemşehrilik mekanizması diridir ve sorunların çözümü konusunda "patronaj ilişkiler" yoğundur. Yaşanan sorunlar karşısında "kurumsal süreçler"e çok az başvurulmaktadır.

Bu özelliklerinden kısaca bahsettiğimiz aşamayı en yoğun yaşayan kuşak, göçte aktif ve süreci birebir yaşayan "ilk kuşaktır". Tecrübelerine dayanılabilecek öncül bir kuşağın olmaması "deneme yanılma" olayının çok sık yaşanmasını beraberinde getirmektedir ve tecrübeler de bu süreç çerçevesinde elde edilmektedir. Bir önceki paragrafta sözünü ettiğimiz özellikler, bu aşamadaki sürecin sonuna doğru, başarılı bir değişmeye bağlı olarak çözülme sürecine girmektedir. Kalıplar ve göstergeler kent(li)leşme özellikleri çerçevesinde dönüşümlere uğramaktadır. Fakat başarısızlık halinde hem katılaşmalar başlamakta hem de sürecin yönü kent(li)leşememeye doğru kaymaktadır.

Olumlu bir sürecin ortaya çıkması halinde bireyler *"ikinci seçici geçirgen zardan geçerek"* değişimin "kent(li)leşme" boyutunu yaşamaya başlarlar. Bu boyutta bireylerin ekonomik özellikleri "marjinal sektörden" kopuşu mümkün kılmaktadır. Konut edinimleri, ihtiyaçların farklılaşmasına bağlı olarak, bir "kentsel yapılaşma" özelliği sergilemektedir. Davranış kalıpları, geleneksel özelliklerden sıyrılır hale gelmiştir. Karar alışlarda özgüvene dayalı bir hal ortaya çıkmıştır. Merkezi nitelikli işlere yönelebilme olasılığı artmıştır. Kırsal bağlantılar başarının artması nispetinde koparılmaktadır. Kurumsal yollar sorunların halli konusunda daha fazla kullanılır hale gelmektedir. Siyasal ve ideolojik edinimlere bağlı olarak, sosyal olayları değerlendirme kriterlerinde farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada kentsel yaşama uyum

süreci sağlanmış olsa da kırsal alandan tamamen bir kopuş mümkün değildir (özellikle ilk kuşaklar için). Bu durum kentsel bir yaşam kalıbına karşı bağışıklığın ortaya çıkmasına rağmen, eskiye dair izlerin tamamen silinmediğini göstermektedir.

"Kentleşme sürecine giriş aşamasının" başarısız göstergelerine bağlı olarak da *"ikinci seçici geçirgen zardan geçiş"*, kent(li)leşememe boyutuna kaymaktadır. Bu durumda olumlu sürecin tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu boyutta eskiye dair, bir değişme ortamı oluşmamakta, aksine bir "katılaşma hali" ortaya çıkmaktadır. Yani kırsal kalıplar katılaşarak kentsel ortamda devam ettirilir. Konut problemi, kentsel özellikleri sergilemekten ziyade, içinde var olunan ortamın rantını elde etmek için girişimler ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle, bu konut sistemi içinde güçlenilmeye çalışılmaktadır. İhtiyaç fazlası gecekondu elde etme çabası ortaya çıkmaktadır ve bunun üzerinden gelir arttırmaya çalışılmaktadır. İnformal sektörlerden kopuş, özellikle birinci kuşaklar için, gerçekleşmemekte hatta bu sektörün asli unsurları haline gelinmektedir. Yani bu sektör bir geçiş süreci değil sürekli devam eden bir "meslek" haline gelmektedir. Kurumsal mekanizmalarla iletişim hali ortaya çıkmamakta buna bağlı olarak da bir kopuş yaşanmaya başlamaktadır. Kurumsal süreçlerin kullanılamaması, işlerin bireysel yollarla halledilebilmesi çabasını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun illegal oluşumlarla mafyalaşmayı desteklediği de bilinen gerçeklerdendir. Kimliksel olarak da hala kırsal özellikler baskındır ve tanımlama da (kendini algılayışı) kırsal merkezli bir tanımlamadır. Kurumsal yapıya karşı mesafe, sürecin sonuna doğru "kasıtlı bir uzaklaşmaya" doğru kaymaktadır.

Kent(li)leşme boyutunun tamamlanmasıyla birlikte kimliksel, psikolojik ve sistemsel algılamalar devreye girerek *"üçüncü seçici zardan geçiş"* gerçekleşmektedir. Bu boyutta göstergeler kırdan kopuşu temsil eder niteliktedir. Kimliksel tanımlama da tamamen kent merkezlidir. Bu boyutta kırsal özellikler "sosyal ve toplumsal hafıza" yönüyle varlığını korusa da pratik anlamda pasif hale gelmişlerdir. Yani bireyin hayatını hiçbir şekilde yönlendir(e)memektedirler. Kentsel düşünce sistemi bireyin hayatının merkezi noktalarına yerleşmiştir. Birey kimliksel anlamda kendini tamamen kentli olarak görmeye başlamıştır. Psikolojik olarak da "kendini farklı hissetme hali" ortadan kalkmıştır. Kararları, ideolojik duruşu ve sosyal olayları yorumunu, "eskiye dair" olanlar, hiçbir şekilde etkilememektedir. Kurumsal yaşamlar bireylerin hayatında çok aktif hale gelmişlerdir ve patronoj ilişkiler tamamiyle ortadan kalkmıştır. Bir önceki aşamada farklılaşan tüketim kalıpları bu aşamada daha farklı bir boyuta ulaşmaktadır. Örneğin bireyler eğitimlerini en iyi şekilde sürdürme ve kültürel

aktiveleri artık talep eder hale gelmişlerdir. Kısacası bireyler hem sosyal hem psikolojik hem kültürel hem de kimliksel anlamda kentsel yaşam ve mekanizmalarla bütünleşik hale gelmişlerdir. Resmi yaşam kalıpları ve yoğun kitlelerle girişilen "birincil ilişki" hali hayatlarında yoğun bir şekilde ortaya çıkmıştır. Değişme sürecinin bu boyutunu genelde birinci kuşak tam olarak yaşayamamaktadır. Daha çok ikinci kuşak ve sonrası yaşayabilmektedir.

Kent(li)leş(e)meme boyutunun ilerleyen aşamalarında ise kimliksel, psikolojik ve sistemsel algılamalar tam tersi bir yönde değişim sürecine devam ederek *"üçüncü seçici zardan geçişle"* "bütünleş(e)meme boyutuna" taşınmaktadır. Bu aşamada yoğun bir "psikolojik itilmişlik" ve "mahrum bırakılma hali" hakimdir. Kimliksel tanımlama da yavaş yavaş sistemsel bir karşı duruşa doğru kaymaktadır ve "sisteme/kurumlara dair karşı söylemler" ortaya çıkmaktadır. Dışlanmışlık hali bir uzaklaşmaya, başka bir ifadeyle kaçınmaya doğru yönelmektedir. Kurumsal ilişkiler tamamen ortadan kalkmakta ve "mesafeli duruş" "sıfır ilişkinin" olduğu bir sürece doğru kaymaktadır. Kırsal yaşamdan tamamen farklı, sistemsel ve kentsel yaşama "muhalif" bir "kültürel inşa" süreci yaşanmaya başlamaktadır. Hatta bu sürecin sonlarında artık bu kitleler, illegal yapılanmanın merkezine doğru kaymakta ve bu konuda "hizmet sunan kitle" haline gelmektedirler. Yine bu süreci "bütünleşme boyutu"nda olduğu gibi daha çok ikinci kuşak ve sonrası yaşamaya başlamaktadır. Yani sürecin ortaya çıkabilmesi çoğunlukla, "kuşaklar boyu" ortaya çıkan bir "değişim sürecinin" göstergesidir.

Bütünleşme sürecinin sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda tamamlanmasıyla (kimliksel boyut tam olarak sona ermemiştir) *"dördüncü seçici zardan geçiş"* gerçekleşmekte ve bireyler "asimilasyon (emilme)" sürecine girmişlerdir. Bu sürecin ortaya çıkışı ile birlikte bir önceki aşamada, pratik halde olmayan fakat "sosyal ve kimliksel hafızada" var olan kırsal özellikler, bu süreçle birlikte ortadan kalkmaktadır. Göç ve eskiye (kırsal yaşama) dair hiçbir iz kalmamakta ve bireyler tüm donanımlarıyla kentsel bir özellik sergilemektedirler. Beklentileri çok yüksektir, hatta sistemin en merkezi noktalarını dahi talep edebilmektedirler. Davranış kalıpları, karar alış süreçleri, ideolojik edinimleri geleneksel kalıplardan tam bir kopuşu ifade eder hale gelmekte ve yüzde yüz kentsel nitelik göstermektedir. Bu süreci daha çok ikinci kuşak ve sonrası yaşamaktadır. Hatta çoğu zaman ikinci kuşak bile yaşayamamaktadır. Bu süreci yaşayan (değişimin bu boyutunu) kesimin, genelde "kırsal geçmişle" ve "göçü gerçekleştiren" bireylerle birebir teması ortadan kalkmaktadır. Hatta göçle birlikte gelinen ortamda bu süreçle birlikte "bir başkalaşım" hali ortaya çıkmıştır. Bu

başkalaşımla birlikte eskiye dair hiçbir şey kalmamaktadır. Çoğu zaman bu süreci yaşayanların, göçle birlikte dilsel anlamda farklı bir ortama geçişi söz konusu olmuşsa, eski dili konuşamamaları bile sıradan bir durum haline gelmiştir. Yani bireylerin "dilsel kopuşlarıyla" birlikte düşünce sistemleri bile "eskiye dair olandan" bir kopuşu sergilemektedir.

Bütünleş(e)meme aşamasında psikolojik, kimliksel ve sistemsel algıların keskinleşmesiyle birlikte *"dördüncü seçici zardan geçilerek",* "gettolaşma" sürecine girilmektedir. Bu aşamada "farklılıklara vurgu" yapılarak, bütünleş(e)meme süreci artık bir içe kapanma sürecine dönüşmektedir. İçe kapanma hali "grup dışıyla ilişkilerin" sıfır noktasına varmasını amaçlar ve farklılıklara vurgu olumlu bir özellik olarak algılanır hale gelmektedir. Kimliksel olarak bir başkalaşım ortaya çıkmıştır ama sistemin istediği yönde bir başkalaşım değildir. Hatta çoğu zaman, "sistemsel bir tehdit mekanizması" haline dönüşmüştür. Bu mekanların, illegal yapılanmaların ve suç atmosferinin odak noktası olmaları son derece doğaldır. İsyancı bir "karşı söylem" ortaya çıkmakta ve kimliksel tanımlama enerjisi tamamen farklılıklara vurguya kaymaktadır. Bu nedenle ayrışma ve soyutlama hali (kasıtlı yalıtılmış yaşam alanı) pratiğe yansıyarak grup dışındakilere ve sisteme karşı tepkiye dönüşmektedir. Çoğu zaman yaşanılan mekan, içinde bulundukları düşünce sisteminin (isyan, karşı koyuş, direniş ve ayrışma hali) kalesi olarak algılanmakta ve "kurtarılmış bölge" olarak görülmektedir. Resmi söyleme dair olan her şey bir eleştiri konusu olmaktadır. Eskiden bir kopuş olması yönüyle de farklı bir sosyal, kültürel, kimliksel ve hatta dilsel bir gerçeklik hali ortaya çıkmaktadır. Kimliğin temsili olan davranışlar, giyim-kuşam ve konuşma tarzı, ayrışmayı sürekli kılması yönüyle övülmektedir. Hatta Marcuse'a göre, gelecekte kapitalist sistemin giremeyeceği mekanlar, sadece "gettolar" olacaktır. Ayrışmaya vurgunun bu kadar yoğun olması ve sistemle bütünleşmeme halinin övgüye konu olması nedeniyle bütünleşme mekanizmaları ortadan kalkacaktır. Hatta dilin isyancı bir söylemle farklılaşması, ona göre "farklı kalmayı sağlayacak" yegane araçtır. Dilin farklı kalması, düşünce sistemlerinin kuşatılmasının önüne geçmektedir. Hatta tek tipleştirmenin bu kadar yoğun olduğu dönemde, farklı kalmayı (bütünleşmemeyi) başarmış bu mekanlar, ona göre gelecekte "Marxist devrimin ortaya çıkacağı yerler" olacaktır (Marcuse, 1998; Marcuse, 1997). Buradan da anlaşılmaktadır ki "gettolar" sistemsel bir karşı duruş haline gelmişlerdir.

Bu teorik denemeyle, göçle birlikte başlayan "değişim sürecinin" nasıl bir süreç olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Değişimin süreci toplumdan topluma değişmese

de aşamaların tamamının yaşanmaması gibi bir durum da ortaya çıkabilmektedir. Yani "az yoğun ortamdan-çok yoğun ortama doğru bir akış" gerçekleşse de her toplumda değişme süreci "gettolaşmaya" kadar varmayabilir. Kuşaklar yönüyle düşünülünce he kuşak değişme boyutunu kendi gerçekliği içinde yaşamaktadır. Buna karşılık değişim "tek yönlü bir değişimdir", yani okların tersi yönünde gerçekleşmeyecektir. Çünkü şu ana kadar dünyada kentsel yapıdan kırsal yapıya doğru bir değişim örneği ortaya çıkmamıştır/görülmemiştir. Yani kırsal yapıya doğru evrilen kentli bir bireye rastlanmamıştır. Bu yönüyle tek yönlüdür. Bunun sebebi de "kentsel yapı özelliğinin" kıra karşı "çok yoğun özellik" sergilemesidir. Eğer bir gün kentler "çok yoğun özelliğini" kaybederse yani "az yoğun ortam haline gelirse" bu sefer de yeni oluşan "çok yoğun ortama" doğru bir "akış/değişim süreci" ortaya çıkacaktır. Fakat "çok yoğun" özelliğini koruduğu sürece, değişimin bu yönde gerçekleşmesi süreklilik arz edecektir.

Ayrıca "kentleşme düzeyi ilerlemenin göstergesidir" (Keleş, 1976). Kentleşme düzeyinin yüksek olması, bu değişim sürecinin zamana yayılmasını da etkilemektedir. Gelişme düzeyinin düşük olması, kentleşme düzeyini düşürmekte, bu da emilme düzeyi düşük bir sosyal ve fiziksel mekan ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle şunu demek mümkündür; bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, göçle birlikte ortaya çıkan "sosyal değişme sürecinin" süresini etkilemektedir. Ayrıca bu durum "emebilme potansiyeli" doğrultusunda sürecin başarıya ulaşma olasılığını da arttırmaktadır. Yani kent(li)leşme sürecine giren birey oranı artarken, kent(li)leşememe sürecine giren birey oranı azalacaktır. Batı kentlerinde gelişme hızı ile kentleşme sürecinin paralel olması kentsel problemleri azaltırken, gelişmekte olan ülkelerde paralellik sergilememesi yönüyle, bu değişim sürecinde büyük problemler ortaya çıkmaktadır. Monkachi bir araştırmasında, Fransızların Kazablanka'ya göçünde ve Amerikalıların Paris'e göçünde, böylesi bir sosyal değişme şeklinin ortaya çıkmadığını savunmaktadır. Yani bütünleşme yönünde bir çaba ortaya çıkmamıştır (Monkachi, 2003). Bunun sebebi ise bu göçü yaşayan bireylerin "geldikleri sosyal ortamlarının" "vardıkları sosyal ortama" göre "çok yoğun mekanlar" olmalarıdır. Bu yönüyle, çok "yoğun özellik gösteren bir değişim süreci" yaşamaları, yeni mekan da bütünleşmek yönünde bir çabalarının ortaya çıkmasını engellemiştir. Fakat tersi yönde bir göç olsaydı, yine bu değişim süreci ortaya çıkacaktı. Ayrıca ülkemizin kırsal mekanından yurt dışına göç eden bireylerin döndüklerinde, kentlere yerleşme eğilimi göstermeleri (Keleş, 1976) onların yaşadığı sosyal değişim süreciyle, kırsal yaşam tarzına göre "çok yoğun ortam" özelliği kazanmalarıdır.

Bu kuramsal deneme içinde yer alan bir saptamaya göre, her süreç yani aşama mutlaka yaşanacaktır. Yaşanan süreçlerin kısalığı ve uzunluğu mutlaka birbirlerine göre farklılık gösterecektir, fakat her birey süreçleri mutlaka sırasına göre yaşayacaktır. Her bireyin son kerteye ulaşması gibi bir durum söz konusu değildir. Fakat buna bağlı olarak süreçteki hiçbir aşamayı atlaması da mümkün değildir (bireysel anlamda). Bu "sosyal değişme süreci" kuşaklar yönüyle düşünüldüğünde, farklı bir durum ortaya çıkmaktadır: Her kuşak değişmeye bir önceki kuşağın bıraktığı yerden devam etmektedir. Yani değişme sürecine sonraki kuşaklar "sıfır noktasından" başlamamaktadır. Bu yönüyle "devralınan değişme noktasına" bağlı olarak son kerteye ulaşma süresi ve oranı farklılık sergilemektedir. Ayrıca her kuşağın, devraldığı sosyal değişme noktasının, daha ileride olmasına paralel olarak, kat edeceği mesafenin kısalığı yanında kat etme hızı da artmaktadır. Yani kuşaklar ilerledikçe "son kerteye ulaşma hızı" yani "değişme hızı" da bir artış sergileyecektir. Çünkü bu yöndeki donanımların artması, süreci hızlandıran bir nitelik sergileyecektir.

Bu kuramsal denemeyle amaçlanan, "göç ve kentleşme" yazınında kullanılan kavramları, "muhtevası" yönüyle birbirinden ayırabilmektir. Kavramların muhtevasının belirsizliği bugün, Türkiye'nin "göç ve kentleşme" yazınında içine sıkça düşülen kavramsal kargaşayı yaratmıştır. Bu kuramsal denemeyle amaçlanan, Türkiye'de "gettolaşma" tarzı yapıların ortaya çıkıp-çıkmadığının, kuşaklar yönüyle düşünülmesine sevk etmektir. Yaşanan "sosyal değişme sürecinin" kuşaklar boyunca hangi yönde seyrettiğini açıklayabilme çabasıdır. "Gettolaşma" gibi oluşumlar, uzun bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkan yaşam alanlarıdır. Fakat bu yaşam alanları sosyal, mekansal, ekonomik, kültürel, kimliksel ve dilsel anlamda çok boyutlu bir farklılaşmanın/değişimin ürünüdürler. Bu değişim ve oluşum, kuşaklar yönüyle bir süreklilik gösterdiği nispette ortaya çıkabilecek gerçekliklerdir. Bu yönüyle bu gerçekliğin/oluşumun varlığından söz edebilmek için, "değişimi" bu boyutta düşünerek, kuşaklar boyu bir analiz gerekmektedir. Bu da ancak yaşanan "değişim sürecinin" aşamalandırılarak tahlil edilmesiyle mümkündür. Çünkü sosyal değişmeyi sonraki kuşakların ne yönde ve nasıl yaşadığı bu tarz "kavramların" kullanımında hayati bir öneme sahiptir. Ortaya çıkan her "belirti" ya da "delil" durumu, bizim bu benzeri kavramları kullanmamızı mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle bütüncül ve çok boyutlu düşünmek gerekmektedir. Bu denemeyle kavramların muhtevası belirlenerek bu sorunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu içerik saptamalarıyla birlikte, bir süreç olan "göç ve kent(li)leşme" şeklindeki değişim süreci aşamalandırılarak, bireylerin bu

değişim sürecinin neresinde olduklarının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaya çalışılmıştır. Ayrıca bugün Türkiye'de "göç ve kentleşme" çalışmalarında var olan teori-pratik uyuşmazlığının aşılmasına katkı sağlamaya çalışılmıştır. Bu denemeyle birlikte amaçlanan, artık başlanmasını gerekli gördüğümüz, bu konudaki teorik tartışma ortamına katkıda bulunmaktır. Nitekim başlanılacak kavramsal tartışma perspektifi ile var olan teori-pratik ayrılığı ve kavramsal kargaşa ortamı aşılacaktır. Bu nedenle bu denemelerin artmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

V. BÖLÜM

ARAŞTIRMA VE BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Araştırmanın Yöntemi ve Evreni

Araştırma boyunca alandan, yeterli düzeyde bilgi (veri) edinebilmek adına birden fazla "araştırma yöntemi"ne başvurulmuştur. Araştırmada, veri toplamak adına temel metod olarak, "anket yöntemi" kullanılmıştır. Anket uygulaması sırasında her iki alanda da "tesadüfi örneklem" yöntemiyle belirlenen 300'er kişiyle görüşülmüştür. Toplamda 600 kişilik gruba uygulanan anket çalışması neticesinde, "iki göçmen yerleşimi"nin profilleri karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Anket uygulaması sırasında değişim düzeyinin, alanlar açısından karşılaştırabilirliğinin ve genellenebilirliğinin daha kuşatıcı olması adına, her haneden en fazla bir kişiyle görüşülmesine dikkat edilmiştir. Bu yöntemle araştırmaya konu olan, daha fazla haneye ulaşabilmek temel kaygımız olmuştur. Anket uygulamaları sırasında göçle birlikte başlayan değişim sürecinin cinsiyetleri de içine alabilecek şekilde irdelenmesini mümkün kılacak bir uygulamanın, mekanların genel yapısı ve karşılaştırmanın (mekanların karşılaştırılması adına) mümkün kılınabilmesi için nitelikli olacağı düşüncesiyle de dengeli bir dağılım göstermesine dikkat edilmiştir. Bu nedenle de her iki alandan da 120 bayan (%40) ve 180 erkek (%60) örneklemle yapılan görüşmeler çerçevesinde bu kaygı giderilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacının her iki bölgeyi karşılaştırmak olması yönüyle de evrenlerinin büyüklüğüne bakılmaksızın, her iki alanı yansıtacak makul bir sayının belirlenmesiyle (300 kişi ya da 300 hane), eşit sayıda örnekleme (bireye) anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Eşit sayıdaki örneklem grubunun karşılaştırmaya daha müsait veriler (ölçeksel anlamda) sunacağı düşüncesiyle ve karşılaştırmanın daha mümkün hale gelebilmesi adına, böylesi bir yola müracaat edilmiştir. Örneklem gruplarındaki birey sayılarının toplamda 300 olarak seçilmesi, muhtarlardan alınan kesin olmayan nüfus verileri ışığında yapılmıştır. Böylesi bir ihtiyacın ortaya çıkmasını sağlayan gerekçemiz ise, 2000 yılı nüfus verilerinin güncelliğini yitirmesidir. Buna karşılık muhtarların yerleşim hakkındaki bilgi düzeylerinin etkin nitelikleri ve 2007 yılı TÜİK nüfus sayımlarında oynadıkları etkin rol, böylesi bir girişimin amacına ulaşacağını göstermektedir. Bu nedenle de her haneden bir kişiyle yapılan görüşmelerle

de iki yerleşimin (hanelerin ortalama 4-5 kişiden oluştukları düşünülürse) toplamda %5'i dolaylarındaki bir nüfus kitlesiyle ilişkiye geçilebileceği düşünülmüştür.

Tablo 6: Güney Göçmenlerinin Toplam Nüfusu

	Güney Göçmenlerinin Nüfusu
Osman Yozgatlı-Tellidede	24.000
Ovaeymir	13.000
Toplam	36.000

Tablo 7: Kuzey Göçmenlerinin Toplam Nüfusu

	Kuzey Göçmenlerinin Toplam Nüfusu
Kemer	**9.000**
Mesudiye	**8.000**
Köprülü-Veysipaşa	**7.000**
Toplam	**24.000**

(Bölgelerin muhtarlarından alınan veriler ışığında BÖLGELERİN toplam nüfusları)

Araştırma boyunca anket tekniği yanında, veri toplamak adına, "görüşme tekniği" de uygulanılmıştır. Görüşme şekilleri, elde edilmek istenen verilerin niteliğine bağlı olarak kimi zaman "bire bir mülakat" kimi zaman da "odak grup görüşmeleri" şeklinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler esnasında anket yöntemiyle sorulamayan ya da sorulmasına rağmen verilerinin sınanmasının gerekli görüldüğü bilgilere/verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu görüşmelerin amacına ulaşılabilmesi için, her iki "mekansal yapılanmayı" yakından tanıyan "referans kişiler" belirlenmiş ve bu kişilerin rehberliğinde, istenilen bilgilere en uygun şekilde/tarzda ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu tarz bir uygulamanın gerekli görülmesinin sebebi, içeriden bir bakışla, bireylerin ve grupların "hassasiyet" sınırlarına dikkat edilebilmesini sağlamaktır. Ayrıca bu kişiler yoluyla kurulacak ilişkilerin, daha nitelikli olmasına bağlı olarak, kurulacak güven ortamı sayesinde bilgi aktarımının daha doğal ve gerçekçi olacağı düşünülmüştür. Bu sayede de elde edilecek verilerin daha doğru ve amacına hizmet eder nitelikte olması sağlanmıştır.

Tüm bu tekniklerin yanında başvurulan bir diğer yol da "gözlem/betimleme yöntemi"dir. Araştırmanın özellikle iki farklı "mekansal yapılanma" da, birbirleriyle karşılaştırma şeklinde gerçekleşmesi böylesi bir denemeyi zorunlu kılmıştır. Bu yöntem

sayesinde “mekansal yapılanmaların” sosyal ve fiziksel anlamda karşılaştırılmasına müsaade edecek pek çok veriye ulaşılmıştır. Bu karşılaştırmalarla da pek çok ortak nokta ve farklılık ortaya çıkarılmıştır.

Bu farklı tekniklerin bir arada kullanılmasıyla, toplanan verilerin bir bütünlük sağlaması ve birbirlerinin bıraktığı boşlukları doldurmaları amaçlanmıştır. Böylece edinilen verilerin sınanması ve tutarlı ölçütlerle savunulması mümkün kılınmaya çalışılmıştır. Kurulan bu “bütüncül yöntemsel ortam” neticesinde de sağlıklı “bütüncül değerlendirme” ortamı sağlanmıştır. Bu sayede de “tüme varım”ın daha gerçekçi ve doğru olması kaygımıza hizmet edecek bir araştırma ortamı oluşturulduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Araştırmamızda Aydın ili göçmenlerinin seçilmesinin nedeni ise, bu ilimizin, Cumhuriyet döneminde oluşan kırdan kente göçü hem erken dönemiyle (1980 öncesi) hem de geç dönemiyle (1980 sonrası) yoğun olarak yaşamasıdır. Aydın ilimizin, literatürde sıkça geçen, dönemsel kategorilendirmeye bağlı olarak (1950-1980 ve 1980-sonrası) göçmenlerini karşılaştırma olanağı sağlamasının en büyük nedeni ise göçmenlerin “dönemsel gelişlerine” bağlı olarak kentsel yapı içinde “mekansal olarak” ayrışmalarıdır. 1980 öncesi kente gelen göçmenler, daha çok şehrin “kuzey bölgesi” yerleşimlerinde konuşlanırken, buna karşılık 1980 sonrasında gelenler ise daha çok şehrin “güney bölgesi”ndeki yerleşimlerde konuşlanmışlardır. Kuzeydeki yerleşimlerde göçmenler daha çok “Kemer-Mesudiye-Köprülü-Veysipaşa” hattında yerleşmişlerdir. Güneydeki yerleşimlerde ise daha çok “Osman Yozgatlı-Tellidede-Ovaeymir” hattındaki yerleşimlerde yoğunlaşmıştır. Araştırma boyunca tutarlı bir dil oluşturmak ve kavramsal ifadeyi mümkün kılmak adına, 1980 öncesi yerleşimlerin mekanını bölgesel ifadede, “Kemer Bölgesi” (daha geniş yayılımına bağlı olarak) ve göçmenlerini ifade etmekte ise “Kuzey Göçmenleri” (şehrin kuzey bölgelerinde yerleşmeleri nedeniyle) tabiri kullanılacaktır. Buna karşılık 1980 sonrasındaki göçlerin yerleşme mekanı da aynı gerekçelerle, bölgesel olarak “Osman Yozgatlı Bölgesi” ve göçmenlerini de “Güney Göçmenleri” (şehrin güney bölgelerinde yerleşmeleri nedeniyle) olarak ifade etmek yerinde görülmüştür.

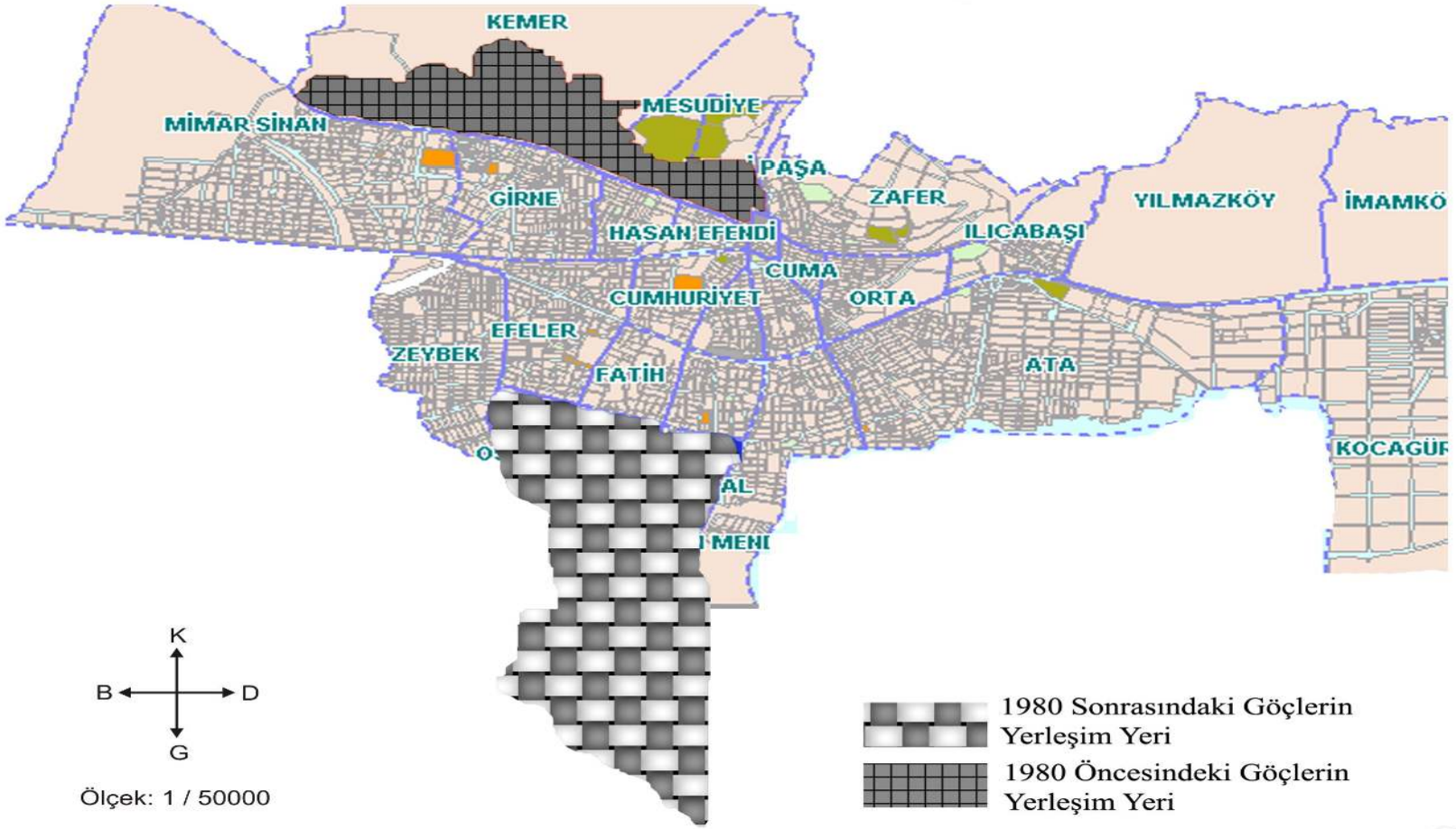

Harita 1: Aydın Göçmenlerinin Dönemlerinin Gelişlerine Göre Kent İçindeki Yerleşimlerini Gösteren Harita

Ayrıca yerleşim bölgelerini ve bireylerini, "değişme persfektifinde" böylesi bir karşılaştırmaya girişme nedenimizi, göçmenlerin zamansal ayrışmaları üzerinden, kentte kalış sürelerinin, sosyal değişme için önemli bir etken olduğu düşüncesinden (Kartal, 1978; Kartal, 1992) hareketledir. Bu nedenle iki farklı bölgenin karşılaştırılabilme olanağı ortaya çıkmaktadır. Göç bir "sosyal değişme" süreci olması yönüyle, bireylerinin başlangıç noktalarındaki "sosyal donanımları" göçün sonraki dönemlerini etkileyen temel bir gösterge niteliğindedir. Bu nedenle de "Kemer Bölgesi"nin daha heterojen yapıdaki göçmen profilinin (bu bölgemiz Antalya, Konya, Denizli, Siirt, Bitlis, Muş, Ağrı gibi illerimizden yoğun göç almıştır) daha homojen görüntü sergileyen "Osman Yozgatlı" bölgesiyle (bu bölgemiz daha çok Siirt, Bitlis, Muş vb. Güneydoğu illerimizden yoğun göç almıştır) "sosyal değişme" yönüyle (değişmenin başlangıç noktasındaki "sosyal donanımlarının" eşit düzeyde olmaması nedeniyle) karşılaştırmanın, "değişmenin boyutuyla" ilgili olarak, sakıncalı olacağına karar verilmiştir. Çünkü etnik ve dilsel farklılıklarının yoğun bir şekilde hissedildiği bireylerin, "değişme boyutunda" böylesi bir ayrışma yaşamayan bireylerle karşılaştırılmalarının, doğru bir karşılaştırma türü olmayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle alınan örneklemlerin "kalkış noktalarına" dikkat edilerek, Doğu ve Güneydoğu eksenli olmasına dikkat edilmiştir. Bu sayede karşılaştırılan grubun ve bireylerinin "sosyal değişme"nin başlangıcında, "göreli bir eşitlik" düzeylerinin oluşması sağlanarak, karşılaştırmaya müsait bir "örneklem kitlesi" oluşturulmuştur. Ayrıca değişmenin boyutunun, "kuşaklar yönüyle" karşılaştırılabilmesi için de "göçü yaşayan ailelerin" Aydın doğumlu bireyleriyle de anket ve görüşmeler yapılmıştır.

Tablo 8: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Yıllara Göre Geliş Tarihleri

	Buraya geliş tarihiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
1951-1970 arası	**4**	1,3
1971-1980 arası	**13**	4,3
1981-1990 arası	**80**	26,7
1991-2000 arası	**170**	56,7
2000'den sonra	**33**	11,0
TOPLAM	300	100

Tablo 9: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Yıllara Göre Geliş Tarihleri

	Buraya geliş tarihiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
1950 ve öncesi	**3**	1
1951-1970 arası	**76**	22
1971-1980 arası	**150**	50
1981-1990 arası	**47**	19
1991-2000 arası	**22**	7
2000'den sonra	**3**	1
TOPLAM	300	100

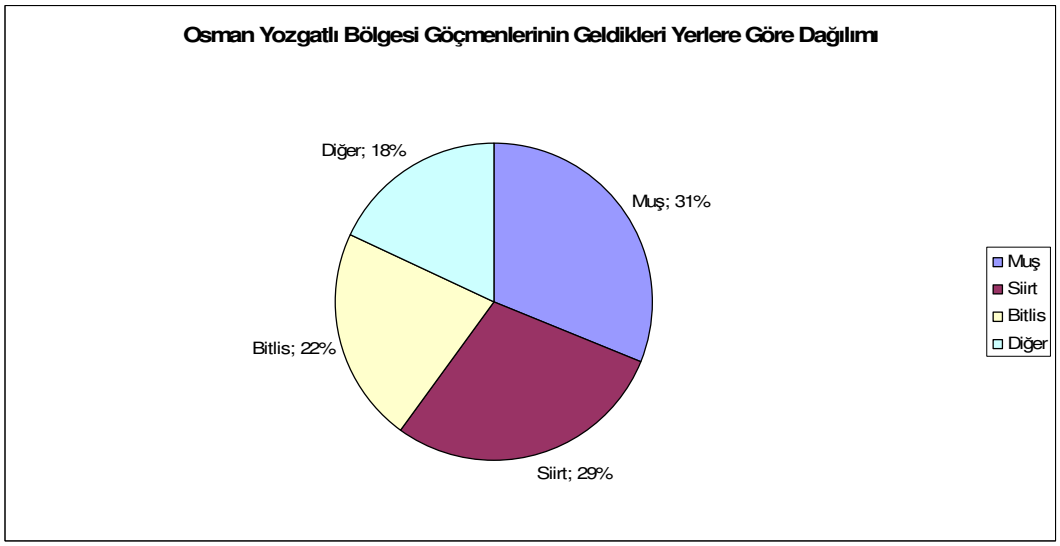

Grafik 7

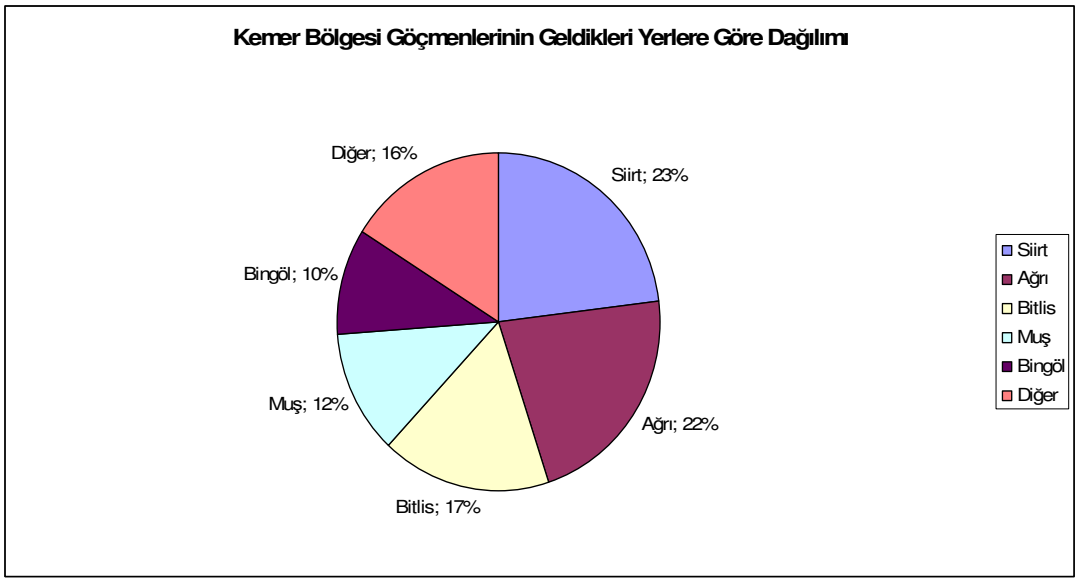

Grafik 8

5.2. Kemer Bölgesi ve Osman Yozgatlı Bölgesinin Genel Karşılaştırılması

Yapılmış pek çok araştırmanın verilerinden hareketle bugün, mekansal yapılanmanın sosyal ve fiziksel içeriğinin, bireylerin yaşadığı değişimleri ortaya koymak adına bir gösterge olabileceğini söylemek mümkündür. Gecekondu mekanlarının, günümüzde çok katlı apartmanlara dönüşmesi "mekanın sadece fiziksel anlamda" değiştiğinin göstergeleri değildir. Nitekim böylesi bir değişimin,"sosyal" ve "ekonomik" pek çok değişme boyutunu da içinde barındırmaktadır. Şüphesiz "gecekondu"da oturan bireyle "çok katlı apartmanlar"da ya da "sitede" oturan bireylerin "sosyal algı"larında da büyük farklılıklar olacaktır. Bu durum mekanın fiziksel yapılanmasının beraberinde, pek çok "sosyal boyutu" taşıdığının da kanıtı olmaktadır. Bu tarz bir farklılık, araştırmamızdaki iki mekanda da son derece fark edilir niteliktedir. Bu nedenle bu özelliklerine, karşılaştırmalar yönüyle kısaca değinmek yerinde olacaktır. Araştırmamızın birinci bölgesi olan "Kemer Bölgesi" "Eski Aydın" şeklinde tabir edilen yerleşimlerle iç içe geçmiş durumdadır. Hatta öyle ki yerleşim bölgesinin içinde pek çok tarihi esere rastlamak mümkündür. Bunun yanında kent merkezine oldukça yakın bir konumda, hatta bugün "kent merkezi" olarak tabir edilen mekanın bir parçası durumundadır. Mekanın göçmenlerinin %76'sının 1980 öncesinde bölgeye yerleşen göçmenler oldukları dikkate alınırsa, dönemin göçmenleri "kent merkezinin" hemen yanı başındaki yerleşim alanlarını tercih etmişlerdir. Bölgede

yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler ışığında; gelenlerin o dönem için ulaşım imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle, böylesi bir tercihte bulundukları görülmektedir. Çünkü kentteki iş alanlarına erişmeleri/erişebilmeleri bu sayede daha mümkün hale gelmektedir. Bölgedeki göçmenlerin deyimiyle, "yürüme mesafesi"nde bir yakınlık söz konusudur. Ankara'da Altındağ (Şenyapılı, 1998; Şenyapılı, 2004; Kongar, 1996), İstanbul'da Zeytinburnu (Şenyapılı, 1978; Şenyapılı, 1998) ve İzmir'de Kadifekale (Şenyapılı, 1998) örneklerinde olduğu gibi, Aydın'ın 1980 öncesi göçmen profilini yansıtan "Kuzey Göçmenleri" de, kent merkezine ulaşım ve erişimi mümkün kılan alanları seçmişlerdir. Yine yapılan görüşmeler çerçevesinde, o dönem için Aydın'da ulaşımı kolay kılacak motorlu taşıtların kullanımının yaygın olmaması göçle gelen bireylerin kentsel mekandan uzaklaşmasını/uzaklaşabilmelerini engelliyordu. Bu nedenle dönemin göçmenleri yoğun olarak "Kemer Bölgesi" yerleşimlerini tercih ediyorlardı. Bunun yanında bölge 1970'lerin sonlarına kadar, eski kentsel yapılarla, yoğun göçler neticesinde oluşan gecekonduların iç içe geçtiği karma bir görüntü sergiliyordu. Fakat 1980 sonrasında bölge, özellikle güney sınırından geçen "Doğu Gazi Bulvarı"ndan başlayarak "yap-sat" modeliyle hızlı bir apartmanlaşma sürecine girmiştir. Böylece büyük kentlerimizde yaşanan değişme sürecine paralel bir değişme süreci de bu bölgemizde yaşanmıştır. Bugün gelinen nokta itibariyle de bölge "apartman (çok katlı konut) yoğun" bir görüntü sergilemektedir. Kent merkezinin genişlemesine paralel olarak bugün bölge "fiziksel" olarak kent merkeziyle bütünleşmiş bir görüntü sergilemektedir. [40]

[40] Bu durum dönemsel olarak düşünülünce Erman'ın şu ifadeleriyle paralellik göstermektedir; " Kentlerin yeni gelenlere konut sağlama konusunda yetersiz kalmaları, kente göç edenleri, konutlarını kendilerine ait olmayan araziler üzerinde yapmaya yöneltmişti. Kente göçenler, gecekondularını önceleri dik dağ yamacı, nehir yatağı gibi tercih edilmeyen ama kentin merkezine yakın olan alanlarda kurdular ve giderek dolmuş aracılığıyla sağlanan ulaşım da etkisiyle, kentin dışındaki çevre alanlara yayılmışlardır" (Erman, 1998; s. 317).

Fotoğraf 5: Kemer Bölgesindeki eski Aydın yapılarına bir örnek

Fotoğraf 6: Kemer Bölgesindeki eski Aydın yapılarına bir başka örnek

Fotoğraf 7: Kemer Bölgesinin günümüzdeki genel görünümüne bir örnek

Fotoğraf 8: Kemer Bölgesinden genel bir görünüm

Fakat araştırmamızın İkinci Bölgesi olan Osman Yozgatlı Bölgesi'nde ise, çok farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Öncelikle 1980 sonrası bu bölgeye gelen göçmenlerin, neden 1980 öncesi göçmenlerine yakın alanlara yerleşemediklerine kısaca değinelim. Şehrin genel coğrafi koşulları düşünüldüğünde "Eski Aydın", tarımsal mekanlarda yapılaşmanın yasak olmasına bağlı olarak, "Aydın Sıradağları"nın başladığı yükseltinin yamaçlarına konuşlanmış durumdaydı. Yani şehrin kuzeyindeki

yükseltilere yayılmıştı. Fakat burada yerleşime elverişli arazilerin dik yamaçlar nedeniyle sınırlı olması ve kuzeydoğusundaki "Tralleis Antik Kenti" ve kuzeyindeki "askeri bölge (Aydın İl Jandarma Komutanlığı)" nedeniyle buraların Sit alanı olmasına bağlı olarak, genişlemesi kısıtlanmıştır. Bu nedenle alan, 1980'lere gelinceye kadar yerleşim açısından "doyma noktasına" erişmişti. Bu doygunluk ve nüfus yoğunluğunun artmasına bağlı olarak artan arazi değerleri de yeni gelenlerin bu mekanlara sokulmasını engelliyordu. Ayrıca aynı dönemlerde bölgenin batı yakasının, belediye tarafından imara açılan ve kontrollü bir yapılaşmayla sistemli bir "siteleşmenin" (Ayko Bölgesi) yaşandığı yerler olması nedeniyle yaşanan "arsa spekülasyonlarına" bağlı olarak, "yeni gelenleri" bu mekanlardan uzak tutuyordu. Nitekim belediye kayıtlarında da bu bölge, "gecekondu önleme bölgesi" olarak geçmektedir. Tüm bu nedenlerin bir araya gelmesine bağlı olarak Aydın'da, 1980 öncesi göçmenleriyle 1980 sonrası göçmenleri mekansal açıdan bir "ayrışma" sürecine girmişlerdir. Bu nedenle eski göçmenlerin "bölgeye", kendilerinden sonra gelenlerin az olmasına bağlı olarak, sistemli bir "hemşehrilik dayanışması" oluşturmaları son derece sınırlı kalmıştır. Ayrıca yerleşimin göçmen profilinin karmaşık bir yapı sergilemesine bağlı olarak, gelen farklı grupların öncelikle (kalkış noktaları yönüyle) kendi aralarında, daha sonra da kentsel yapı ve kentli bireylerle daha yoğun ilişkiye girmeleri durumu ortaya çıkmıştır. Şüphesiz bu durum, dönemin göçmenlerinin yaşadığı "değişime" olumlu yönde etki etmiştir.

Bu nedenle ikinci bölgemizin bireyleri, 1980 sonrasında "kentsel yapılaşma" içinde yeni bir "mekansal edinim/yapılanma" sürecine girmişlerdir. Bu yeni "mekansal yapılaşma" büyümüş kentin, farklı bir noktasında, "kentin güney yakasında", ovanın sınırları içinde başlamıştı. 1970'lerin sonuna kadar bu bölgede henüz köy görüntüsü çizen Ovaeymir ve Kadıköy gibi yerleşimlerle son derece seyrek nüfuslu olan Osman Yozgatlı yerleşimi kent merkezine göre; düşük arsa değerleri, "doymamış yerleşim" görüntüsü ve ucuz hayat şartları nedeniyle, "yeni gelenlerin" "yeni yerleşim mekanları" haline gelmişti. 1980'lerin başından bu yana, göçlerin yöneldiği bu yeni mekansal yapılanma, bugün için yoğun nüfuslu mekanlar (göçlerin etkisiyle) haline gelmişlerdir. Ayrıca 1980'lerin başıyla birlikte, Türkiye genelinde artan "özel dolmuş hatlarına" bağlı olarak, bu dönemin göçmenleri, kent merkezine "1980 öncesi göçmenleri" gibi yakın olmak kaygısı taşımamışlardır. Hatta yapılan görüşmeler çerçevesinde, bölgeyi kent merkezine bağlayan hatlardan biri olan "Ovaeymir-Aydın" hattını, göçle gelen bireylerin kendilerinin kurduğu ve işlettiği ortaya çıkmıştır. Yani kent merkezi ile

ilişkinin önemli bir aracı olan "ulaşım bağlantısını", kendi içlerinde geliştirdikleri bir mekanizmayla giderdikleri anlaşılmıştır. Hatta günümüzde bölgedeki bireylerin önemli iş alanlarından birisini de "minibüsçülük" oluşturmaktadır. Nitekim bugün, "Aydın kentsel yerleşmesiyle" sınırları çakışır hale gelen bu yerleşimlerin, dönemin hemen başında böylesi bir yakınlığının olmadığı düşünülürse (sınırlarının kopuk olması), bu bağlantı mekanizmasının bölgeye yerleşen bireyler için son derece önemli bir görev üstlendiği anlaşılmaktadır.

Bugün gelinen noktada 1980'lerle birlikte, göçlerin etkisiyle henüz "yeni bir yapılaşmanın ürünü olan bu bölge" birinci bölgenin yaşadığı dönüşümleri yaşayamamıştır. Bu nedenle "fiziksel yapılanması" yönüyle kent merkezinden ve birinci bölgemiz olan "Kemer Bölgesi"nden büyük farklılıklar sergilemektedir. Bölgedeki yapılar daha çok bir ya da iki katlı, bahçesi olan, "müstakil kırsal kökenli" evleri andıran bir görüntü sergilemektedir. Ruhsatsız yapılaşmanın yaygın olduğu bu alanlar, sistemli bir şehirciliğin ürünü olan kentsel genişlemenin ürünü değillerdir. Ayrıca yol yapımı, kanalizasyon vb. altyapı donanımları da bölgenin giderek büyümesine bağlı olarak, daha sonraları bölgeye götürülmüştür.[41] Dönemin hemen öncesinde birer tarımsal arazi/bahçe olan, bugünün yerleşim bölgeleri, geniş nüfusların bölgeye gelmesine bağlı olarak, sonraları bir kent formu kazandırılmaya çalışılan alanlar olmuşlardır. Nitekim bugünkü görüntüsüyle, kent merkezine göre "göreli bir düzensizlik/çarpıklık" göze çarpmaktadır.

Fotoğraf 9: Osman Yozgatlı Bölgesinin düzensiz yapılaşmasına bir örnek

[41] Bu verilere, bölgede yapılan "görüşmeler" çerçevesinde ulaşılmıştır.

Fotoğraf 10: Osman Yozgatlı Bölgesinden genel bir görünüm

Ayrıca bu bölgenin özelliği de -"Kemer Bölgesi"nden farklı olarak- etrafının tamamen kentsel yapılaşmalarla çevrelendiği bir alan değildir. Yerleşim bölgesi, Aydın'ın genişleme profilinde bir yön olan, Aydın Ovası düzlüklerinde kurulmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak, Kemer Bölgesi gibi mekansal sınırlılığı olan bir yaşam alanı oluşturmamıştır. Nitekim bugün gelinen nokta itibariyle de 1980 sonrası artarak süren, Aydın'a Doğu illerinden gelen göçlerin adresi olmaya devam etmektedir. Bölge, bu yönüyle, Kemer Bölgesine göre daha büyük (ve büyümeye müsait) bir "mekansal yapılanma" örneği teşkil etmektedir. Bölgenin kuzeyinde Aydın kentiyle sınır ilişkisi ve doğusunda Muğla Karayolu sınırı nedeniyle bu yönlerde büyüyememesine karşılık, güney ve batısında geniş tarım arazileri bulunmaktadır. Bu nedenle de yerleşim sürekli olarak güney ve batı eksenli bir şekilde büyümeye devam etmektedir. Bu büyümenin neticesinde de kent sınırlarının oldukça dışına yapılan "Aydın Cezaevi" bugün, örneğine büyük kentlerde rastladığımız gibi (İstanbul'daki Bayrampaşa-Sağmacılar ve Metris Cezaevleri), bu yerleşimlerin sınırları içinde kalmış durumdadır.

Fotoğraf 11: Aydın Cezaevi şehrin oldukça dışında inşa edilmesine rağmen bugün Osman Yozgatlı Bölgesi yerleşim sınırları içindedir

Ayrıca Osman Yozgatlı Bölgesindeki "mekansal yapılanmaya" bağlı olarak, birinci bölgede ortaya çıkmayan bir farklılık göze çarpmaktadır. Kentin genişlemesine bağlı olarak düzensiz de olsa bir "kent formu" kazanan bu bölgenin, verimli tarım arazilerinin hemen yanı başında kurulmasına bağlı olarak, tarım arazilerinde çalışmak gibi bir iş olanağı da sunmuştur. Böylesi bir durumun ortaya, kente göçle gelen bireylerin, bu bölgede hala tarımsal iş alanlarından istifade etmesi (kopmaması) gibi bir olanağı çıkarmıştır. Yani bu bölgemizde, diğer bölgemizde (Kemer Bölgesi) oluşmayan/ortaya çıkmayan bir "informel sektör" olarak tarım işçiliği gibi bir "iş sahası" oluşmuştur. Bu durumun bölgeye kentleşme bakımından hem olumlu anlamda hem de olumsuz anlamda çeşitli katkıları olmuştur. Öncelikle olumsuz katkısı yönüyle belirtmek gerekirse, bu durum bölgenin bireylerinin, kente yerleşmeleriyle birlikte tarımsal ekonomiden kesin bir kopuş yaşamalarını engellemektedir. Kentsel ekonomiye eklemlenmeyi geciktiren bu duruma bağlı olarak da, kentsel bir yaşam tarzının ortaya çıkışı oldukça gecikmektedir. Böylesi bir durumda da ortaya "kent(li)leşme" yönündeki "sosyal değişme sürecinin" oldukça gecikmesini beraberinde getirmektedir. Böylesi bir yapı bölgede, yarı kentli yarı kırsal bir "yaşam alanı" oluşmasını sağlamıştır. Nitekim bölgede kırsal yaşamdan gelen, bahçede meyve-sebze yetiştirmek, tandırda ekmek

yapmak gibi pek çok örneği, yaygın olarak görmek mümkündür. Bu tarz bir yaşam şeklinin, yaygın bir karakter halinde bölgede var olması, beraberinde kentsel kurumlarla ve kent merkeziyle ilişkiyi sınırlandırmaktadır. Çünkü böylesi bir yaşam tarzının varlığı bireylerin kırdaki rollerinin burada da devam etmesini beraberinde getirmektedir.

Tablo 10: Güney Göçmenlerinin Kent Merkezine Gidiş Sıklığı

	Aydın kent merkezine ne sıklıkla gidersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Her gün	**86**	28,7
Haftada birkaç	**68**	22,7
Haftada bir	**31**	10,3
Ayda birkaç	**20**	6,7
Ayda bir	**21**	7
Çok nadir	**53**	17,3
Hiç gitmem	**21**	7
Toplam	300	100

Tablo 11: Güney Göçmenlerinin Daha Çok Hangi Gerekçelerle Kent Merkezine Gittiği

	Aydın kent merkezine daha çok hangi amaçla gidersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Hiç gitmem	**21**	7
Resmi işler oldukça	**67**	22,3
Sağlık kuruluşlarına	**29**	9,7
Gezmek için	**78**	26
İşim orada olduğu için	**89**	29,7
Diğer	**16**	5,3
Toplam	300	100

Tablo 12: Kuzey Göçmenlerinin Kent Merkezine Gidiş Sıklığı

	Aydın kent merkezine ne sıklıkla gidersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Her gün	**213**	71
Haftada birkaç	**39**	13
Haftada bir	**24**	8
Ayda birkaç	**12**	3,7
Ayda bir	**5**	1,7
Çok nadir	**6**	2
Hiç gitmem	**1**	0,3
Toplam	300	100

Tablo 13:Kuzey Göçmenlerinin Daha Çok Hangi Gerekçelerle Kent Merkezine Gittiği

	Aydın kent merkezine daha çok hangi amaçla gidersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Hiç gitmem	**2**	0,7
Resmi işler oldukça	**11**	3,7
Sağlık kuruluşlarına	**8**	2,7
Gezmek için	**57**	19
İşim orada olduğu için	**219**	73
Diğer	**3**	1
Toplam	300	100

Bu durumun olumlu katkılarına gelince; bölgeye göçle gelen bireylerin, kırsal hayattan "keskin olmayan" kopuşları (yarı kent-yarı kır yaşam tarzı), etnik farklılığa da bağlı olarak, ortaya çıkabilecek olası "kültür-şokunun" da (Güvenç, 1984) önüne geçmektedir. Diğer bir ifadeyle, göçle birlikte ortaya çıkan "sosyal ve ekonomik" anlamdaki "keskin kopuş" bu bölgedeki bireylerde ortaya çıkmamakta, yerine "yumuşak bir kopuş" örneği diyebileceğimiz tarzda bir kopuş süreci çıkmaktadır. Sürecin süresi yönüyle ortaya çıkan olumsuz özellik, "kopuşun tehlikeleri yönüyle" olumlu bir özelliğe dönüşmektedir. Ayrıca yeni gelen bireylerin, büyük kentlerde atıldıkları "informel sektörün" benzer nitelikteki örneğinin, Aydın'ın büyük bir şehir olmamasına bağlı olarak geniş bir yapıya kavuşmaması karşısında, yeni bir örnek

olarak karşımıza çıktığı (büyük şehirlerde rastlanmayan bir örnek olması yönüyle) görülmektedir. Ayrıca bu durumun önemli bir katkısının da "kadın göçmenler" yönüyle olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle göçle birlikte "kültürel bir kopuş" yaşamayan birinci kuşağın kadın bireyleri, büyük kentlerdeki örneklerinde görüldüğü gibi bu süreçten olumsuz yönde etkilenmektedir. Sınırlanan yaşam alanları (ev içi işlerle ilgilenmeleri), eğitim ve dil problemleriyle birleşince, bu kuşakta karşımıza, kadınların yaşam alanlarının "evin duvarlarıyla sınırlandığı" bir gerçekliği çıkarmaktadır. Ekonomik anlamdaki "pasivize oluşu" (kırsal ekonomiye göre) onun beklenti ve isteklerinin sınırlandığı bir gerçekliği beraberinde getirmektedir. Bu nedenle göçü yaşayan birinci kuşağın kadınlarında, gerilemiş bir "sosyal statü" örneği ortaya çıkmaktadır. Fakat bu durum[42] "Osman Yozgatlı Bölgesi" kadınlarında beklendiği ölçekte yaşanmadığı araştırma bulgularında ortaya çıkmaktadır.[43] Bu durumun en önemli nedeni de "tarımsal sektörün" bu bölgedeki çalışanları düşünüldüğünde, asli unsurunu kadınların oluşturmasına dayanmaktadır. İlk kuşak göçmen kadınlarının yaşadığı "ekonomik pasivize oluş", bu bölgenin ilk kuşak kadınlarında beklendiği ölçekte yaşanmamaktadır. Bu duruma bağlı olarak beklenen "gerilemiş sosyal statü" örneğinin, beklenen nitelikleriyle bu bölgede yaşanmadığı görülmektedir. Ayrıca kadınların ekonomik katkıları, evle sınırlı kalmayan yaşam alanları; kente gelen erkek bireylerin, beklentilerine ve isteklerine yakın bir beklenti ve istek düzeyinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca onların ekonomik edinimlerine bağlı olarak "ben de kazanıyorum"[44] şeklindeki algıları, onların kentle diyaloglarını/temaslarını/ilişkilerini mümkün kılmaktadır. Fakat bu "göreli statülerine" bağlı olarak kırsal formdan, çalıştıkları iş alanı olarak tamamen kopamamaları, erkek bireylerin yaşadığı "sosyal değişme süreci" karşısında "ikincil statülerinin" devam etmesini/sürmesini sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle belirtmek gerekirse, beklenti ve isteklerine paralel bir değişme ortamı, kentsel yaşam tarzıyla temaslarının sınırlılığına bağlı olarak, sınırlı ölçekte gerçekleşmektedir/kalmaktadır.

[42] Kadınların gerilemiş sosyal statüleri.
[43] Bu yöndeki veriler ilerleyen süreçte yoğun olarak verilecektir.
[44] Bu yöndeki görüşler, yapılan görüşmeler çerçevesinde bölgenin kadınları tarafından sıkça telaffuz edilmiştir.

Tablo 14: Osman Yozgatlı Bölgesinin Mesleğe Göre Dağılımı

	İş durumunuz/mesleğiniz nedir?	
	Kişi	**Oran (%)**
Çalışmıyor	39	**13**
Emekli	19	**6**
Memur	3	**1**
Kıdemli üst düzey memur(öğretmen, doktor vb.)	3	**1**
İşçi	14	**5**
Küçük esnaf	16	**5**
Geçici işçi	2	**1**
Tarım işçisi	51	**17**
İnşaat işçisi	137	**46**
Diğer marjinal işler (işportacı, seyyar satıcı, ayakkabı boyacısı vb.)	20	**7**
TOPLAM	**300**	**100**

Tablo 15: Kemer Bölgesinin Mesleğe Göre Dağılımı

	İş durumunuz/mesleğiniz nedir?	
	Kişi	**Oran (%)**
Çalışmıyor	24	**8**
Emekli	39	**13**
Memur	18	**6**
Kıdemli üst düzey memur(öğretmen, doktor vb.)	36	**12**
İşçi	72	**24**
Kıdemli üst düzey işçi (mühendis vb.)	12	**4**
Küçük esnaf	81	**27**
Geçici işçi	3	**1**
Tarım işçisi	3	**1**
İnşaat işçisi	6	**2**
Profesyonel yönetici	9	**3**
TOPLAM	**300**	**100**

Tablo 16: Osman Yozgatlı Bölgesinin Cinsiyete Göre

İnformel Sektör İçindeki Dağılımı

	Osman Yozgatlı Bölgesindeki informel sektörün cinsiyete göre dağılımı					
	Tarım		İnşaat		**Diğer**	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)	Kişi	**Oran (%)**
Kadın	45	88	0	0	11	**55**
Erkek	6	12	137	100	9	**45**
Toplam	**51**	**100**	**137**	**100**	**20**	**100**

5.3. İki Bölgenin Ekonomik Yönden Karşılaştırılması

Değişmenin niteliği ve boyutu yönüyle, önemli bir göstergeler bütünü olan "ekonomik göstergeler", bu konuda önemli veriler sunmaktadır. Ekonomik statünün/edinimlerin, sosyal anlamdaki pek çok değişimin hem öncülü hem de sonucu olabilmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde de "göçmenlerin ekonomik göstergeleri" yaşadıkları "sosyal değişme sürecinin" anlaşılabilmesi adına hayati bir öneme sahiptir. Ayrıca Mashlow'un "ihtiyaçlar hiyerarşisi" (Kağıtçıbaşı, 2005) göz önünde bulundurularak söylenirse, "temel ihtiyaçların" yeterli düzeyde karşılanabilmesi için, ekonomik bütünleşme olmaksızın; sosyal, kültürel ve kimliksel bütünleşmenin gerçekleşmesi/inşa edilmesi olanaksız gibi görülmektedir. Bu yönüyle, bütünleşmenin önemli aşamalarından biri olan, "ekonomik bütünleşme" yönüyle bölgelerimizi karşılaştırmak yerinde olacaktır.

5.3.1. Bölgelerin Geliş Tarihlerine Göre Karşılaştırılması

Öncelikle verilerini daha önce de verdiğimiz bölgelerimizin göçmenlerinin Aydın'a geliş tarihleri yönüyle karşılaştırılınca, ilk bölgemizin verilerinden hareketle %76 gibi çok yüksek bir oranın 1980 öncesi dönemde geldiği düşünüldüğünde; bu bölgenin bireylerinin hem bütünleşmek yönünde daha uzun bir süreye sahip olduğu hem de göçle gelen ailelerin "değişme sürecine" artık ikinci ve sonraki kuşaklarının da katıldığını söylemek mümkündür. Buna karşılık birinci bölgemizdeki göçmenlerin de, %94,4'ü gibi tamamına yakın bir kısmı ise 1980 sonrasında bölgeye yerleşmişlerdir. Hatta 1990 sonrası veriler dikkate alındığında bile karşımıza %67,7 gibi bir oran çıkmaktadır. Bu nedenle bu bölgemizde de değişme boyutunu "henüz ilk kuşağın yoğun bir şekilde yaşadığını söylemek mümkündür. Bu göstergelerin ekonomik edinimlere de yansıdığını beklemek normal bir durum haline gelmektedir.

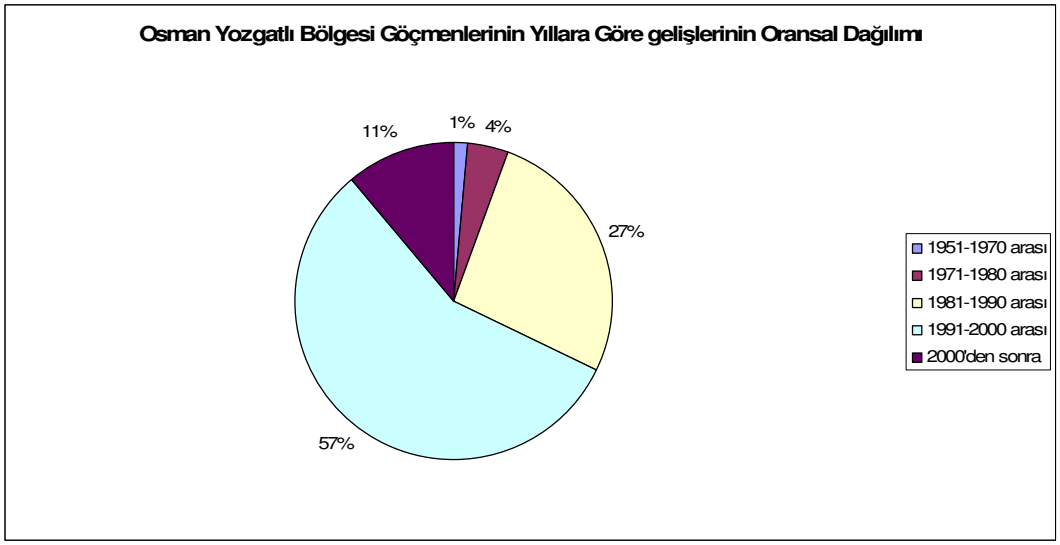

Grafik 9

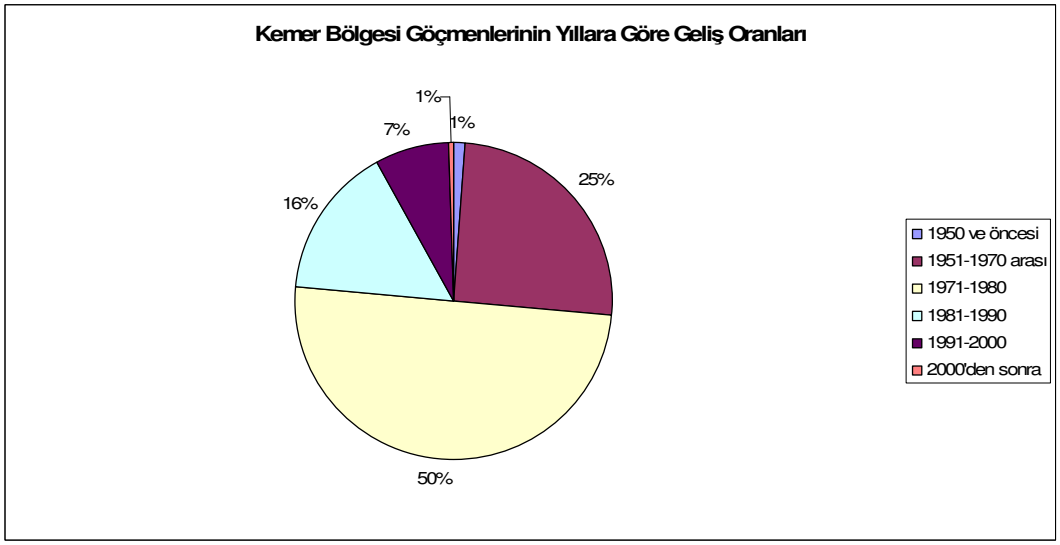

Grafik 10

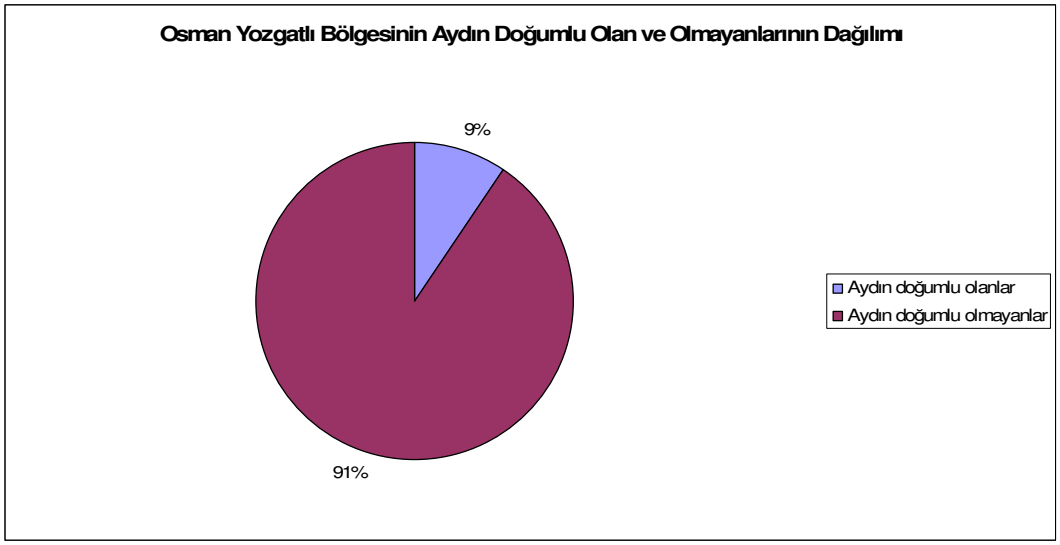

Grafik 11

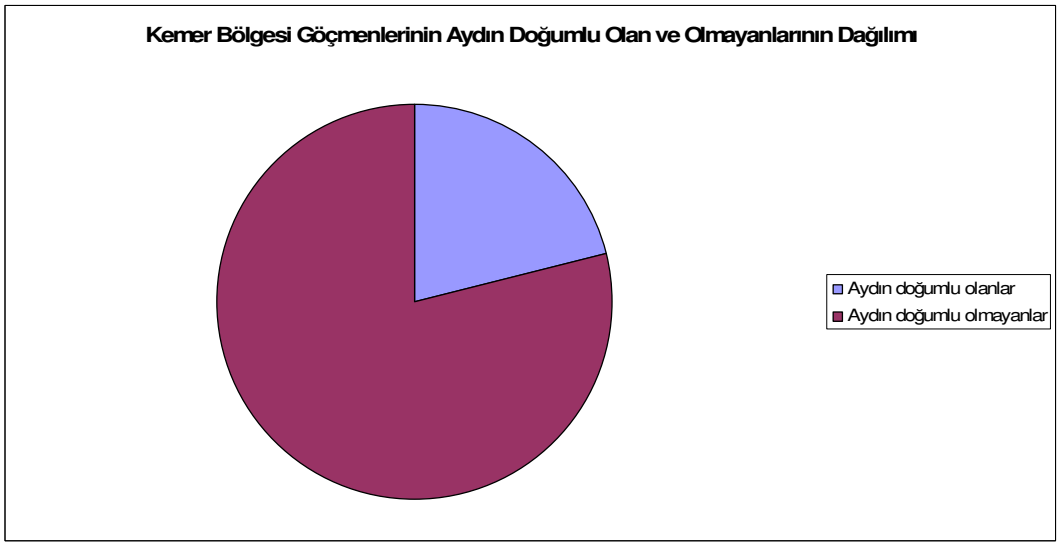

Grafik 12

5.3.2. Bölgelerin Mesleksel Dağılımı

Nitekim yaşanan "sosyal edinimler" karşısında elde edilen mesleksel rollerde de karşımıza büyük farklılıklar çıkmaktadır. Birinci bölgenin bireylerinde karşımıza daha çok belli bir "tanımlanmış iş/meslek" profili çıkmaktadır. Kentte kalış süresinin uzunluğu ve kuşaklar yönüyle yansıması düşünüldüğünde, mesleksel edinimler bütünleşmek yönünde göstergeler sunmaktadır. Kemer Bölgesinin mesleksel dağılımı

içinde "tanımlanmış bir meslek" sahibi[45] olan bireylerin oranı çok yüksektir. Buna karşılık "Güney Göçmenleri"nin mesleksel dağılımları dikkate alındığında kentin ekonomik anlamdaki, "enformel sektörün"ün asli unsurunu oluşturdukları göze çarpmaktadır. Bu bölgemizde de nüfusun %67,7'sinin "enformel sektör"[46] sahibi olduğu göze çarpmaktadır. Bu sektördeki dağılımda kadınların genelde tarım işçiliğinde, erkeklerinse inşaat işçiliğinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 17: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Mesleksel Dağılımı

	Mesleğiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Çalışmıyor	**24**	8
Emekli	**39**	13
Memur	**18**	6
Kıdemli memur	**34**	11,3
İşçi	**72**	24
Kıdemli işçi	**12**	4
Küçük esnaf	**78**	26
Geçici işçi	**10**	3,7
Tarım işçisi	**1**	0,3
İnşaat işçisi	**6**	2
Profesyonel yönetici	**6**	2
Toplam	300	100

Tablo 18: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Mesleksel Dağılımı

	Mesleğiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Çalışmıyor	**36**	11,2
Emekli	**19**	6,3
Memur	**5**	1,7
Kıdemli memur	**3**	1
İşçi	**14**	4,7
Küçük esnaf	**16**	5,3
Geçici işçi	**2**	0,7
Tarım işçisi	**51**	17
İnşaat işçisi	**132**	44
Diğer marjinal işler	**20**	6,7
Toplam	300	100

[45] Aynı zamanda düzenli bir iş sahibi.
[46] Düzenli olmayan bir iş sahibi.

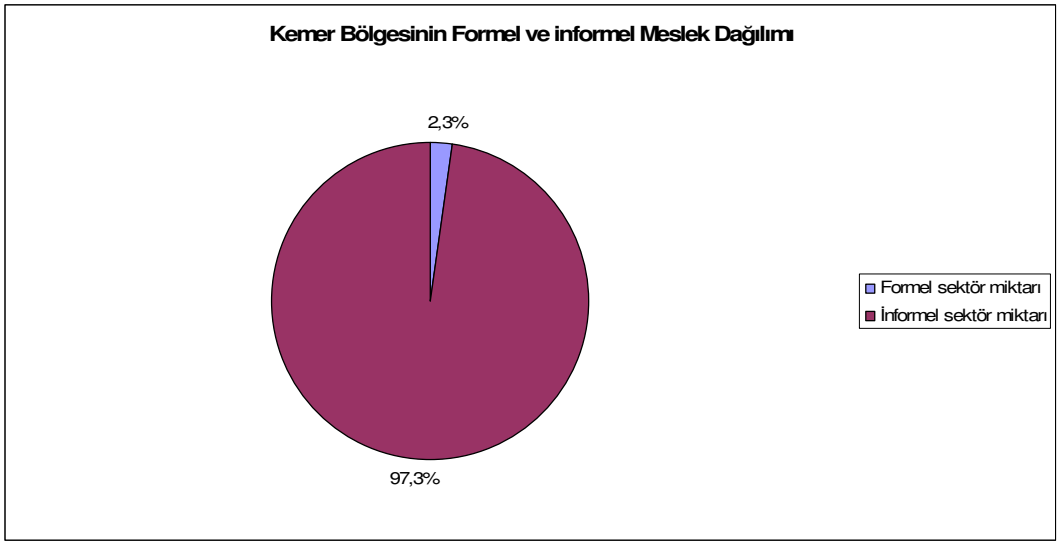

Grafik 13

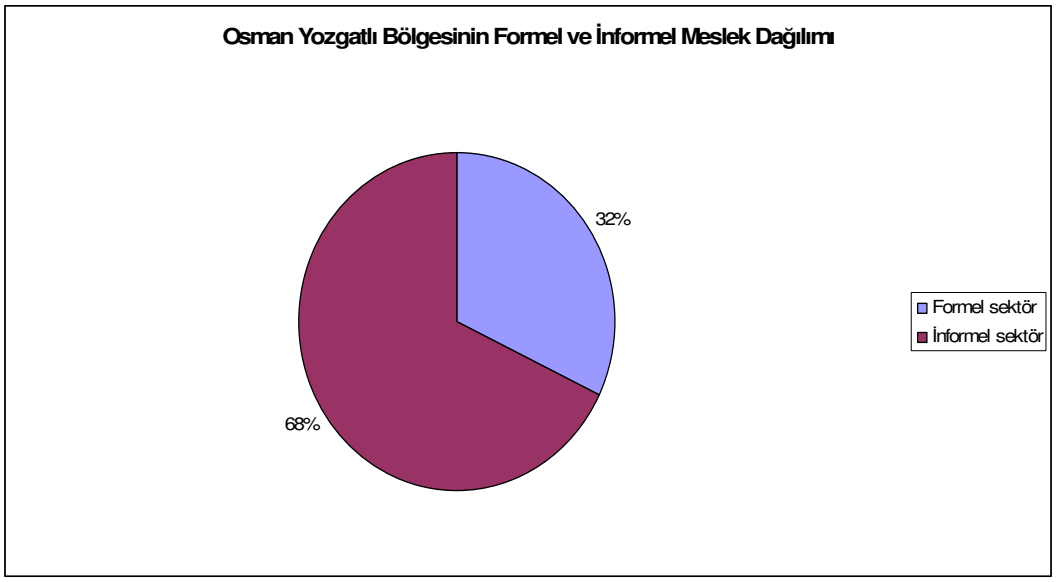

Grafik 14

Ayrıca bu dağılımı irdelerken göç eden hanelerdeki, anket yapılan bireylerin, ne kadarının "kent merkezi" doğumlu olduklarının dikkate alınmasının faydası olacaktır. Çünkü "Kemer Bölgemizde" Aydın doğumlu bireylerin oranı %20'lerin üstündeyken bu oran, "Osman Yozgatlı" bölgesinde %5,7'de kalmaktadır. Bu veriler de göstermektedir ki birinci bölgemizin göçmenlerinin ikinci ve sonraki kuşakları da ekonomik aktivitelere aktif olarak katılırken bu oran "Güney Göçmenlerinde" henüz

oldukça düşük düzeylerdedir. Bu durumda kentsel meslek grupları içinde, bölgelerdeki bireylerin "tanımlanmış mesleklere" katılım oranını da derinden etkilemektedir.

5.3.3. Geliş Nedenlerine Göre Karşılaştırma

Böylesi bir uçurumun ortaya çıkmasının bir nedeni de 1980 öncesinde Aydın'a göç eden bireylerin, "seçkinlik teorisindeki" vurgulara göre, "seçkin bireyler" özelliği göstermesine karşılık, 1980 sonrası bireylerde bu oran oldukça düşük düzeydedir. Hatta göç türünde, "zorunlu göç" örneği şeklindeki göçlerin oranı da oldukça yüksek düzeydedir. "Çekici faktörlerin" baskın olduğu "Kemer Bölgesine" karşılık, "Osman Yozgatlı Bölgesinde" de "itici faktörlerin" ağır bastığı görülmektedir. Kuzey Göçmenlerinin %64,3'ü gibi yüksek bir oranın kente geliş nedeni "Kentte yaşamak" ve "yeni bir iş bulmak" için olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık Güney Göçmenlerinin %69,3'ü "itici faktörler" nedeniyle göç etmiş durumdadır. Bu bölgenin bireylerinin; "yeterli iş imkanı olmadığı için", "topraklar geçimimizi sağlamadığı için" ve "güvenlik nedeniyle" gibi cevaplar vermeleri itici faktörlerin baskın olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu dönemde bireylerin %19'unun güvenlik gibi "zorunlu göç"le gelmeleri de önemli bir göstergedir. Çünkü böyle bir nedenle, kente gelmek zorunda kalan bireylerin "kentle bütünleşmek" yönündeki enerjilerinin (çabalarının), "seçkin özelliklere" sahip bireyler kadar yüksek olması beklenemez. Ayrıca iletici birer faktör olan yakınların, tanıdıkların ya da hemşehrilerin varlığı da bu enerjinin göstergesi olması yönüyle manidardır. Çünkü kuzey göçmenlerinde bu oran %6,3 iken, Güney Göçmenlerinde %18,7 düzeyindedir. Bu göstergelerden hareketle de, Kuzey Göçmenlerin dış gruplarla ilişkisinin daha yüksek olacağı, bunun yanında ise Güney Göçmenlerinde bu oranın azalacağını beklemek mümkündür. Böylesi bir sürecin ortaya çıkması da kentsel iş alanlarıyla tanışma ve bütünleşme düzeylerine de etki etmektedir.

Tablo 19: Güney Göçmenlerinin Göç Etme Sebebi

	Göç etme sebebiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Topraklar geçimimizi sağlamadığı için	30	10,3
Yeterli iş imkanı olmadığı için	118	39,3
Eğitim imkanları kısıtlı olduğu için	2	0,7
Daha önce gelen yakınlarım olduğu için	56	18,7
Yeni bir iş bulmak için	13	4,3
Kentte yaşamak için	5	1,3
Tayin nedeniyle	8	2,7
Güvenlik sorunu ve kan davası Tablo :	57	19
Diğer	11	3,7
TOPLAM	300	100

Tablo 20: Kuzey Göçmenlerinin Göç Etme Sebebi

	Göç etme sebebiniz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Topraklar geçimimizi sağlamadığı için	10	3,3
Yeterli iş imkanı olmadığı için	61	20,3
Daha önce gelen yakınlarım olduğu için	19	6,3
Yeni bir iş bulmak için	28	9,3
Kentte yaşamak için	153	51
Tayin nedeniyle	9	3
Güvenlik sorunu ve kan davası	17	5,7
Diğer	3	1
TOPLAM	300	100

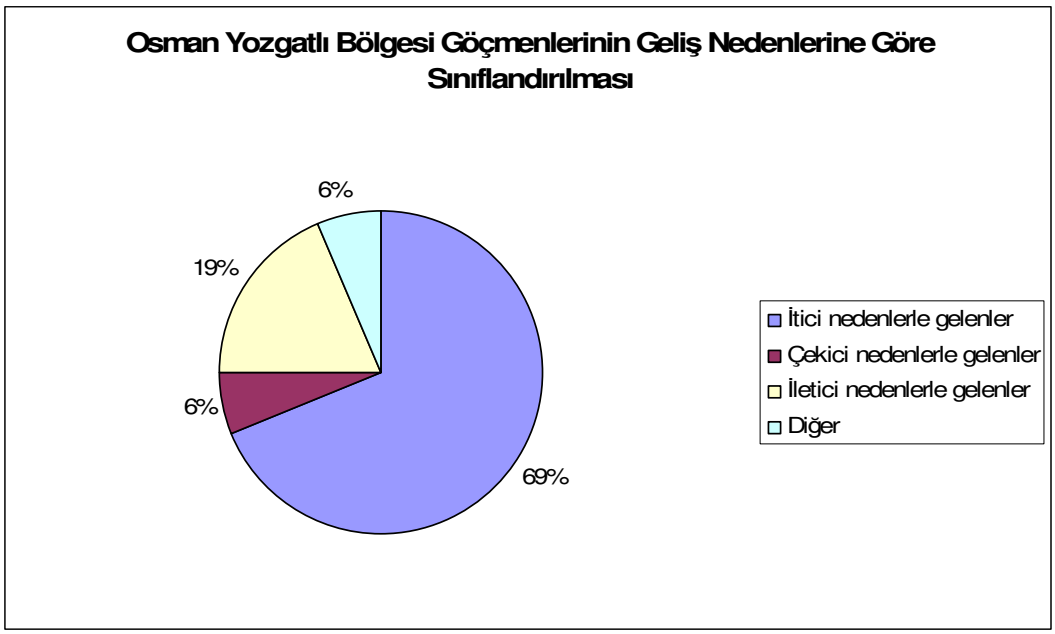

Grafik 15

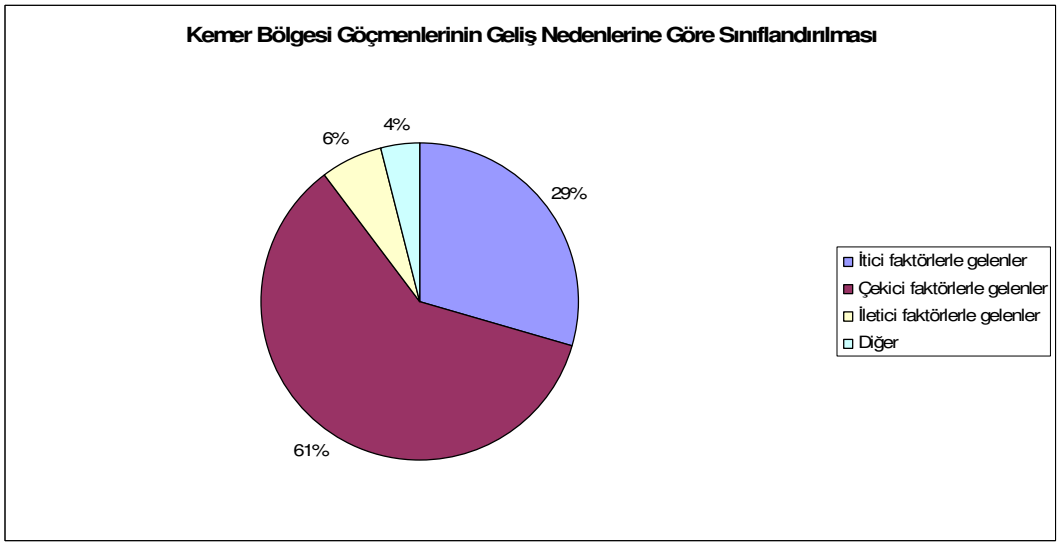

Grafik 16

5.3.4. Göçmenlerin Gelirleri Yönüyle Karşılaştırılması

İki bölgenin göçmen profilinde ekonomik anlamda göze çarpan diğer bir gerçeklik de, ekonomik kazanımları arasındaki derin farklılıklardır. Mesleksel dağılımlardaki büyük farklılık şekli kendini ekonomik gelir düzeyinde de göstermektedir. Ayrıca anket uygulaması sırasında bu verileri elde etmek için sorduğumuz soruların cevaplarının verilmesi konusunda, iki bölge arasındaki var olan

bir farklılık dikkatimizi çekmiştir. "Ailenizin toplam aylık geliri nedir?"sorumuza "Kemer Bölgesi" sakinleri kolayca cevap verebilirken, "Osman Yozgatlı Bölgesi" sakinleri ise cevap vermekte zorlanıyorlardı. Bu durumun en büyük nedeni olarak da karşımıza "mesleksel dağılımları" çıkmaktadır. Çünkü "Kuzey Göçmenlerinin" düzenli bir iş ve meslek sahibi olmalarına karşılık aylık gelirleri de öngörülebilir ve net rakamlardan oluşmaktadır. Fakat "Güney Göçmenlerinin" informel sektör ağırlıklı mesleksel dağılımı ve neticesinde düzenli olmayan çalışma tempolarına dayalı olarak, "aylık gelir düzeyleri" de net rakamlara dayanmamaktadır. Bu nedenle bu bölgemizden aldığımız rakamlar da "ortalama aylık gelir" şeklinde olmaktadır. Tüm bunlardan hareketle iki bölgemizin ekonomik göstergeleri "farklı uçlarda" veriler sunmaktadır. "Kuzey Göçmenlerinin" kentte kalış süreleri ve iş alanlarındaki entegre göstergeleri, bu bölgemizdeki hanelerin gelir düzeylerine de yansımış durumdadır. Bu bölgemizdeki hanelerin, ankete katılanlarının sunduğu verilere göre; %59'unun aylık geliri 1.000 YTL ve üzerinde iken buna karşılık bu oran "Güney Göçmenlerinde" %16'ya gerilemektedir. Yeni düzenlemelerle asgari ücret düzeyine yapılan zamla ara miktar olan "asgari ücret-500 YTL" arası şıkkımızın niteliği, ücretin 435 YTL'ye yükselmesiyle (www.ntvmsnbc.com) ortadan kalkmış durumdadır. Buna bağlı olarak da 500 YTL düzeyi ve aşağısı dikkate alındığında da bu kez farklı bir yoğunlaşma hali karşımıza çıkmaktadır. "Güney Göçmenlerimizde" yoğunluk bu dilimde artarken, "Kuzey Göçmenlerimizde" bu dilimde azalma görülmektedir. "Güney Göçmenlerimizin" %37'si 500 YTL ve aşağısında bir gelire sahipken, bu oran "Kuzey Göçmenlerinde" %6 gibi çok düşük bir düzeye gerilemektedir. Bu veriler de bize göstermektedir ki "mesleksel dağılım şekli" ve " kentte kalış süresi" gelir düzeyiyle çok yakın bir ilişki içindedir.

Tablo 21: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Ortalama Aylık Geliri

	Aylık ortalama toplam geliriniz nedir?	
	Kişi	**Oran (%)**
500 YTL ve altı	**18**	6
500-750 YTL arası	**21**	7
751-1.000 YTL arası	**84**	28
1.000 YTL ve üzeri	**177**	58
TOPLAM	300	100

Tablo 22: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Orta Aylık Geliri

	Aylık ortalama toplam geliriniz nedir?	
	Kişi	**Oran (%)**
500 YTL ve altı	**111**	37
500-750 YTL arası	**83**	27,7
751-1.000 YTL arası	**58**	19,3
1.000 YTL ve üzeri	**54**	18
TOPLAM	300	100

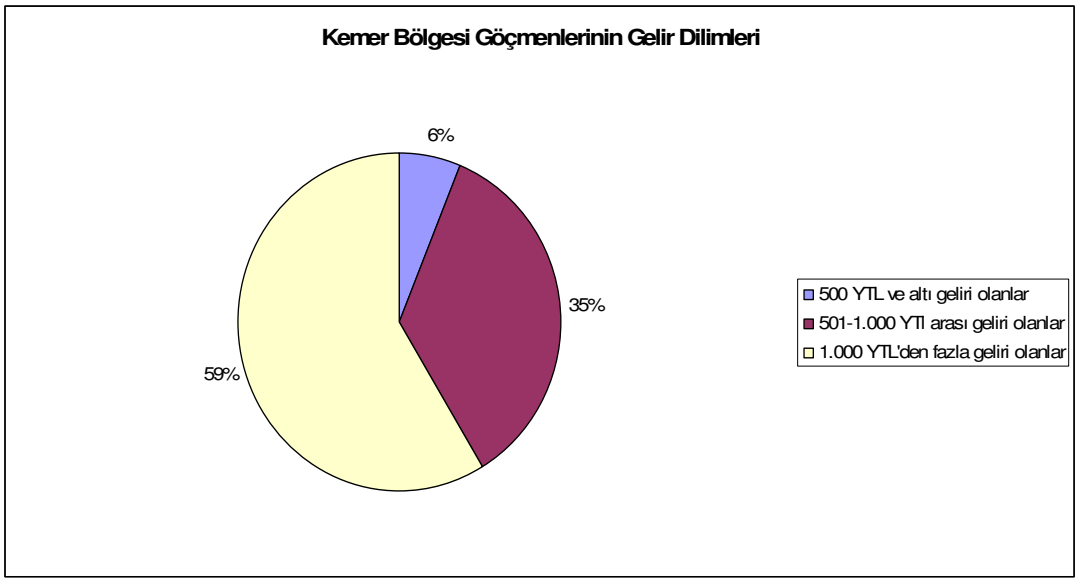

Grafik 17

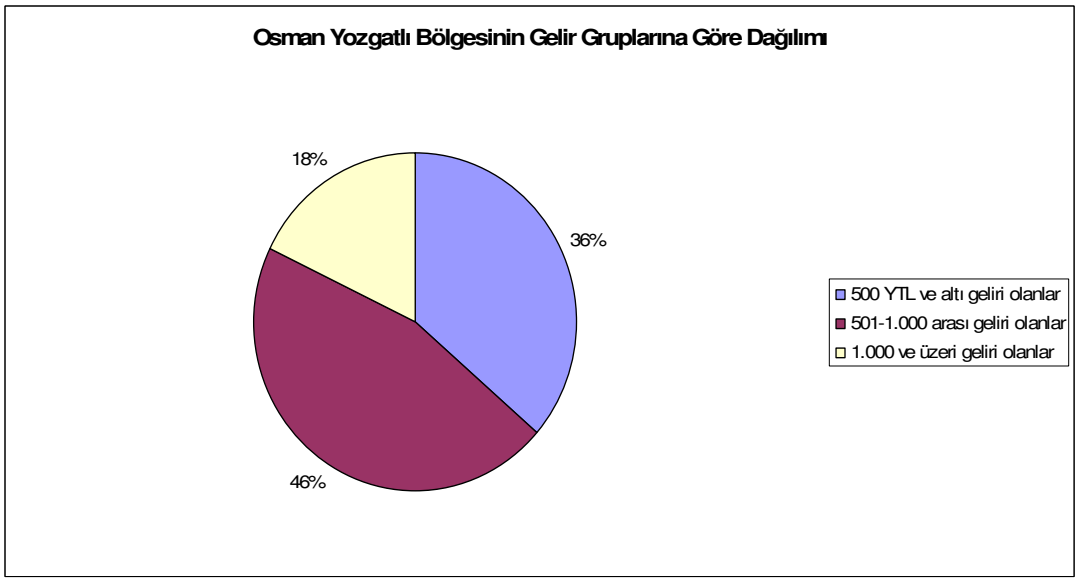

Grafik 18

5.3.5. Göçmenlerin Sosyal Güvenlik Durumları

Mesleksel dağılımlara dayalı olarak, iki bölgemizin sahip oldukları sosyal güvence şekillerinde de büyük farklılıklar söz konusudur. "Güney Göçmenlerinin" "informel sektör" ağırlıklı profili beraberinde de güvencesi olmayan yoğun bir kitleyi ortaya çıkarmıştır. Nüfusun %36'sının sosyal güvencesi yokken buna karşılık %28'inin de güvence şekli "yeşil karttır". Güvenceli çalışmaya ya da prim ödemeye dayalı kitlenin oranı ise %36 düzeyindedir. Buna karşılık "Kuzey Göçmenlerinde" durum mesleksel dağılımlarına dayalı olarak farklı bir görüntü çizmektedir. Çalışmasına ya da prim ödemesine dayalı olarak güvencesi olan nüfusun miktarı %89 düzeyindeyken, yeşil kart sahibi nüfus oranı %8, güvencesi olmayan kitle ise %3 düzeyindedir. Bu iki bölgenin "sosyal güvence" düzeylerindeki derin farklılık "ekonomik" ve "mesleksel" dağılım şekillerinden kaynaklanmaktadır. "Güney Göçmenlerinin" kentin informel sektörünün "asli unsuru" olması ve "gelirlerine" yansıyan bu durumları beraberinde güvencesi olmayan ya da "yeşil kart" sahibi olan nüfusun da oranının çok yüksek çıkmasını sağlamıştır.

Tablo 23: Osman Yozgatlı Bölgesinin Sosyal Güvence Durumu

	Sosyal güvence durumunuz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Güvencem yok	109	36,3
SSK	79	26,3
Bağ-Kur	15	5
Emekli Sandığı	11	3,7
Yeşil Kart	84	28
Diğer	2	0,7
TOPLAM	300	100

Tablo 24: Kemer Bölgesinin Sosyal Güvence Durumu

	Sosyal güvence durumunuz nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Güvencem yok	9	3
SSK	137	45,7
Bağ-Kur	108	36
Emekli Sandığı	16	5,3
Yeşil Kart	24	8
Diğer	6	2
TOPLAM	300	100

5.3.6. Göç Sonrasında Ortaya Çıkan Ekonomik Koşulların Değerlendirmesi

Araştırmanın önemli bulgularından birisi de "gelinen yer" ile "varılan yer arasındaki" ekonomik durumların karşılaştırılmasında ortaya çıkmaktadır. Çünkü "Güney Göçmenlerinin" sahip oldukları kötü ekonomik göstergelerin oranları, onların "ekonomik koşullarını algılarında" ortaya çıkmamaktadır. "İnformel sektör"ün asli unsuru olmalarına ve kentsel göstergelerinin olumsuz durumlarına rağmen, "geldikleri yere göre ekonomik koşullarının daha iyi" olduğunu söyleyen nüfusun oranı %57,7 şeklinde yüksek bir orandır. "Daha kötü koşullara sahip olduğunu" belirten nüfus miktarı %34,3'tür. Bu durumu ortaya çıkaran neden ise -hiç şüphesiz- daha öncesinde yapılan alan araştırmalarının bulgularından hareketle göçmenlerin "göreli yoksunluk" halidir. Bir fark olmadığını söyleyen nüfus miktarı da %8 düzeyindedir. Kuzey Göçmenlerinin daha iyi ekonomik göstergelerine dayalı olarak ekonomik algılarında, "olumlu bir algı" hali göze çarpmaktadır. Kuzey göçmenlerinin %81'i göç sonrasındaki ekonomik koşullarının daha iyi olduğunu dile getirirken, buna karşılık daha kötü olduğunu söyleyenlerin oranı %13 gibi düşük bir düzeydedir. Fark yaratan bir durum olmadığını söyleyenlerin oranı ise %6 oranındadır. Bu durum da net olarak ortaya koymaktadır ki kente yeni gelenlerin "algı düzeylerine göre" kötü olmayan koşulları, kentte kalış süresi ve ekonomik göstergelerinin "kentli formata" yakınlaşmasıyla doğru orantılı olarak bir artış göstermektedir.

Tablo 25: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Göç Sonrası Ekonomik Koşullarını Algıları

	Geldiğiniz yer ile burayı karşılaştırdığınızda, ekonomik koşullarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Hiçbir fark yok	24	8
Burada daha iyi	173	57,7
Burada daha kötü	103	34,3
TOPLAM	300	100

Tablo 26: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Göç Sonrası Ekonomik Koşullarını Algıları

	Geldiğiniz yer ile burayı karşılaştırdığınızda, ekonomik koşullarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Hiçbir fark yok	18	6
Burada daha iyi	243	81
Burada daha kötü	39	13
TOPLAM	300	100

5.3.6.1. Güney Göçmenlerinin Geliş Nedenlerine Göre Ekonomik Koşullarını Nasıl Değerlendirdikleri

Ayrıca bu göstergelere dayalı olarak önemli olan bir nokta daha göze çarpmaktadır. Kente yakın tarihli olarak gelenlerin (Güney Göçmenleri); göç etme nedenleriyle, ekonomik algı düzeyleri arasında derin bir ilişki olduğudur. Fakat kalış süresine göre daha eski tarihli olan göçmenlerde (Kuzey Göçmenleri) ise bu ilişki hali ortadan kalkmaktadır. Çünkü kente geliş sebeplerine göre Güney Göçmenlerinde değerler dikkate alındığında, "burada daha kötü" diyenlerin %75,72'si itici sebeplerle kente gelmişlerdir. "Topraklar geçimimizi sağlamıyordu" diyenlerin %39'u; "yeterli iş imkanı olmadığı gerekçesiyle" gelenlerin %33'ü (%12'si ise fark yaratmadığını dile getirmekte); "güvenlik gerekçesiyle gelenlerin" %42'si; "eğimin imkanlarının yetersizliği" gerekçesiyle gelenlerin ise %100'ü "daha kötü koşullara sahip olduğunu" dile getirmektedir. Buna karşılık olarak da "iletici" nedenleri bulunan yani "daha önce göç eden yakınlarının olması" nedeniyle gelenlerin memnuniyet oranı %68 düzeyindedir. Çekici faktörlerle gelenlerden, "yeni bir iş bulmak" nedeniyle gelenlerin

%77'si; "kentte yaşamak için" gelenlerin %75'i göç sonucunda "durumlarının daha iyi olduğunu" dile getirmektedirler. Tüm bu göstergelerin ilk yıllarda yaşamasına rağmen, sonraki dönemlerde ortadan kaybolduğunu "Kuzey Göçmenlerinden" hareketle söylemek mümkündür. Bu nedenle "itici faktörlerle" gelenlerin de ilerleyen dönemlerde memnuniyet düzeylerinin "bütünleşme düzeyine" paralel olarak arttığını söylemek mümkündür. Bu durumun ortaya çıkmasının bir nedenini de "itici faktörlerin" oluşturduğu psikolojik atmosferin, göç zamanının yakınlığa dayalı olarak göçmenlerin, üzerlerinden atamamasına bağlanabilir.

Tablo 27: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Geliş Nedenine Bağlı Olarak Göç Sonrası Memnuniyet Algısı

		Geldiğiniz yer ile burayı karşılaştırdığınızda, ekonomik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?			
		Hiçbir fark yok	Burada daha iyi	Burada daha kötü	TOPLAM
Göç etme sebebiniz nedir?	Topraklar geçimimizi sağlamadığı için	1	17	13	31
	Yeterli iş imkanı olmadığı için	14	65	39	118
	Eğitim imkanları kısıtlı olduğu için	0	0	2	2
	Daha önce gelen yakınlarım olduğu için	4	38	14	56
	Yeni bir iş bulmak için	1	10	2	13
	Kentte yaşamak için	0	3	1	4
	Tayin nedeniyle	1	4	3	8
	Güvenlik sorunu ve kan davası gibi nedenlerle	2	31	24	57
	Diğer	1	5	5	11
TOPLAM		24	173	103	300

5.3.7. Göçmenlerin Tasarruflarını Nasıl Değerlendirdikleri

Ekonomik göstergelerle ilgili olarak önemli bir veri de, iki bölgedeki göçmenlerin tasarruflarını/yatırımlarını nasıl değerlendirdikleri ya da değerlendirmek istedikleri konusunda karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle şunu belirtmek yerinde olacaktır. Sorumuzda "nasıl değerlendirirsiniz ya da değerlendirmek istersiniz?" şeklinde bir düzenlemeye gitmemizin nedeni; "tasarruf yapamıyoruz" cevabı

verenlerden, "olsa nasıl değerlendirecekleri" sorusunun cevabını alabilmek içindir. Bu şekilde düzenlemeye gidilince iki bölgenin verilerinde önemli bir farklılık ortaya çıkmış durumdadır. Ankete katılan "Güney Göçmenlerinden" büyük bir kısmı (%39) yatırımlarını "taşınmaz mallar üzerine" düşünmektedir. Buna karşılık "Kuzey Göçmenleri"nin çoğunluğu ise (%43) yatırımlarını daha çok banka/finans vb. yatırım şekilleriyle değerlendirmek istediğini dile getirmektedir. Bir önemli nokta da " Güney Göçmenlerinin" %19'u yatırımlarını memlekette değerlendirmek istediğini dile getirirken (memlekette yeni bir iş kurmak isteyenler %13 iken memlekette taşınmaz almak isteyenler %6'dır.), buna karşılık "Kuzey Göçmenlerinden" yatırımlarını memlekette değerlendirmek isteyen hiç kimse olmamıştır.

Tablo 28: Osman Yozgatlı Bölgesinin Ekonomik Yönden Tasarruflarının Ne Yönde Değerlendirdikleri

	Ekonomik yönden tasarruflarınızı/yatırımlarınızı nasıl değerlendirirsiniz ya da değerlendirmek istersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Şimdi oturduğum yerde ev ya da arsa gibi taşınmaz alarak	118	39,3
Şimdi oturduğum konutu iyileştirerek	13	4,3
Daha iyi bir yerde ev ya da asa gibi taşınmaz alarak	49	16,3
Memlekette ev ya da toprak gibi taşınmaz alarak	18	6
Aydın'da yeni bir iş kurarak	50	16,7
Memlekette yeni bir iş kurarak	38	12,7
Banka/finans ya da borsa gibi diğer para piyasalarına yatırırım	8	2,7
Diğer	6	2
TOPLAM	300	100

Tablo 29: Kemer Bölgesinin Ekonomik Yönden Tasarruflarının Ne Yönde Değerlendirdikleri

	Ekonomik yönden tasarruflarınızı/yatırımlarınızı nasıl değerlendirirsiniz ya da değerlendirmek istersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Şimdi oturduğum yerde ev ya da arsa gibi taşınmaz alarak	84	28
Şimdi oturduğum konutu iyileştirerek	18	6
Daha iyi bir yerde ev ya da asa gibi taşınmaz alarak	11	3,7
Aydın'da yeni bir iş kurarak	50	18
Banka/finans ya da borsa gibi diğer para piyasalarına yatırırım	127	42,3
Diğer	3	1
TOPLAM	300	100

5.3.8. Göçmenlerin Geçim Durumları Yönüyle Karşılaştırılması

Bir diğer önemli ekonomik veri de, "geçim sıkıntısı" konusunda karşımıza çıkmaktadır. Her iki bölgede de bir birinin tam terzi sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Burada ilginç olan bir nokta da, ekonomik durumunun memlekete göre daha iyi olduğunu belirten (%57,7) "Güney Göçmenlerinin", "bu göreli iyi durumlarına" karşılık %73'ünün hala geçim sıkıntısı çekiyor olmasıdır. Yani "Osman Yozgatlı Bölgesinde"ki göçmenlerden, her dört kişiden üçü geçim sıkıntısı çekmektedirler. Buna karşılık ekonomik sıkıntısı olamayan nüfus %27 düzeyindedir. "Kuzey Göçmenlerin"nden %67'si ekonomik anlamda geçim sıkıntısı çekmemekte iken %33'ü geçim sıkıntısı çekmektedir. Yani durum Osman Yozgatlı göçmenlerine göre tam tersi bir görüntü sergilemektedir.

Tablo 30: Osman Yozgatlı Bölgesinin Geçim Sıkıntısı Çekip-Çekmemesi

	Geçim sıkıntısı çekiyor musunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	219	73
Hayır	81	27
TOPLAM	300	100

Tablo 31: Kemer Bölgesinin Geçim Sıkıntısı Çekip-Çekmemesi

	Geçim sıkıntısı çekiyor musunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	99	33
Hayır	201	67
TOPLAM	300	100

5.3.9. Bölgelerin Yaşam Standartları Yönüyle Karşılaştırılması

Önemli bir nokta da bireylerin "yaşam standartlarını nasıl değerlendirdikleri" noktasında karşımıza çıkmaktadır. Kentte kalış süresi uzun olan bireylerin oluşturduğu "Kuzey Göçmenleri" grubumuzun, bu konudaki cevapları "orta ve iyi" grubunda toplanmaktadır. Kuzey göçmenlerinden ankette katılanların %41'i "yaşam standardının iyi olduğunu" ve %24'ü de "orta olduğunu" dile getirmiştir. Anketimize katılanlardan %84'ü yaşam standardı hakkında olumsuz bir görüş belirtmemiştir. Fakat "Güney Göçmenlerinin" %48'i ise "yaşam standardının kötü" olduğunu dile getirmiştir. Yaşam "standardı hakkında", olumsuz görüş ("kötü" ya da "çok kötü") bildirenlerin oranı ise %59 düzeyindedir. Bu durumlar da göstermektedir ki "kentte kalış süresi" uzun olan kitlemizin, "yaşam kalitesi" anlamında beklentilerinin karşılanmasına karşılık, "kalış süresi kısa olan" grubun beklentilerinin karşılanma düzeyinin henüz gerçekleşmediğidir. Burada önemli olan nokta "Güney Göçmenlerinin" kendilerini, kırsal ekonomik koşullar karşısında daha iyi durumda görmelerine karşılık, kentsel formatlar karşısında yeterli koşullarda algılamadığıdır. Yani ekonomik göstergelerinin yanında kendilerini algılayış şekli de "kır ve kent arasında" arada bir noktada olmaktadır. Kuzey Göçmenlerinin ise, ekonomik göstergelerinin yanında, kendilerini "ekonomik sınıf olarak da" kentli formatla eşdeğer göstermeleridir.

Tablo 32: Osman Yozgatlı Bölgesinin Yaşam Standardını Nasıl Algıladığı

	Genel olarak değerlendirecek olursanız yaşam standardınız ne düzeydedir?	
	Kişi	Oran (%)
Çok iyi	24	8
İyi	48	16
Orta	51	17
Kötü	144	48
Çok kötü	33	11
TOPLAM	300	100

Tablo 33: Kemer Bölgesinin Yaşam Standardını Nasıl Algıladığı

	Genel olarak değerlendirecek olursanız yaşam standardınız ne düzeydedir?	
	Kişi	Oran (%)
Çok iyi	57	19
İyi	123	41
Orta	72	24
Kötü	33	11
Çok kötü	15	5
TOPLAM	300	100

5.3.10. Göçmenlerin Memleketle İlişki Düzeyi ve Şekli

Bu iki bölgemizden elde ettiğimiz verilerden önemli olan bir nokta da grupların memleketle ilişki şekli ve düzeyidir. "Güney Göçmenlerinin" sunduğu veriler dikkate alındığında, memleketle yoğun bir ilişkinin olduğu ve bunun yanında ekonomik anlamda da bu ilişkinin devam ettiğidir. Bu bölgemizde verilen cevaplar öncelikle "gidip-gelmek" şıkkında yoğunlaşmaktadır (%44). Buna karşılık diğer göstergeler de birbirine yakın durmaktadır. "Sadece haberleşme" şeklinde bir iletişimin olduğunu dile getirenler %13 düzeyindedir. Ekonomik bir ilişkisi olduğunu dile getirenlerden %14 gibi bir kitle ise "memleketten tüketime dönük" ya da "doğrudan maddi" yardım aldığını dile getirmektedir. Buna karşılık olarak da %8 gibi bir oran da memleketle öncelikli (en sıkı) ilişki şeklinin "maddi yardımda bulunmak" olduğunu dile

getirmektedir. Buna karşılık olarak memleketle ilişkisi yönüyle, "hiçbir ilişkisi olmadığını" dile getirenlerin oranı da %16 düzeyindedir. Bu oran önemli bir gösterge olmasına rağmen, %19'luk zorunlu göç oranı dikkate alındığında bu orana yakın bir "ilişkisizlik halinin" oluşması da son derece doğaldır. Fakat bu göstergelerden sonra "Kuzey Göçmenlerinin" verileri dikkate alındığında ise karşımıza önemli farklılıklar çıkmaktadır. Öncelikle, "Osman Yozgatlı Bölgesi" kadar yoğun bir "zorunlu göç hali" olmamasına rağmen, hiç bir ilişkinsin olmadığını dile getirenlerin oranı daha yüksektir. Bu oran %32 düzeyindedir. Bu durumun en büyük göstergesi olarak da yapılan görüşmelerden anlaşıldığı şekliyle, sonraki kuşakların yaşadığı "değişme düzeyine" paralel olarak, memleketle ilişkiye girme düzeylerinde de büyük bir azalma hali ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık olarak da "sadece haberleşmek" şeklindeki ilişki hali ise %29 düzeyindedir. Bunun yanında araştırmaya katılanların %26'sı ise ilişki şeklinin "gidip-gelmek/ziyaret etmek" şeklinde olduğunu dile getirmektedir. Böylece ekonomik eksenli bir ilişkisi olduğunu söyleyenlerin oranı ise %13 gibi çok düşük düzeydedir. Bu oran da kendi içinde düşünüldüğünde; "yardım etmek" şeklinde ilişkisi olanlar %9 iken, "yardım alanlarının" oranı ise sadece %4 oranındadır. Bu veriler de ortaya net olarak koymaktadır ki kentte kalış süresine bağlı olarak, memlekette ilişki şekli ve düzeyinde farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Kalış süresinin artmasına paralel olarak öncelikle ekonomik ilişki ortadan kalkarken, daha sonraları da ilişki şekli "ziyaret" şekline dönüşmektedir. Fakat bu durum kuşakların değişimiyle birlikte "aktif ilişkinin" sona erdiği ve "ilişkisizlik" halinin başladığını ortaya çıkarmıştır.

Tablo 34: Osman Yozgatlı Bölgesinin Memleketle İlişki Düzeyi

	Memleketle ilişkileriniz sürüyor mu?	
	Kişi	Oran (%)
Hayır, ilişkim yok	48	16
Haberleşmek biçiminde	39	13
Gidip-gelmek/ziyaret biçiminde	136	44
Yardım etmek biçiminde	24	8
Yardım almak biçiminde	42	14
TOPLAM	300	100

Tablo 35: Kemer Bölgesinin Memleketle İlişki Düzeyi

	Memleketle ilişkileriniz sürüyor mu?	
	Kişi	Oran (%)
Hayır, ilişkim yok	96	32
Haberleşmek biçiminde	87	29
Gidip-gelmek/ziyaret biçiminde	78	26
Yardım etmek biçiminde	27	9
Yardım almak biçiminde	12	4
TOPLAM	300	100

Nitekim bölgelerimizin yardım alan kitleleri dikkate alındığında, "Güney Göçmenleri" önemli bir veri sunmaktadır. Güney göçmenlerinin ankete katılan grubunun "yardım alındığını" dile getiren oranı içinde, "sadece para yardımı olanların" oranı %24, "sadece yiyecek yardımı alanların oranı" ise %60 iken "hem para hem yiyecek yardımı alanların" oranı ise %16 düzeyindedir. Yani ilişki hali daha çok "tüketim alışkanlıklarının değişmemesine" dayanmaktadır. Kentsel yaşama entegre olamamak, bireylerin "tüketim alışkanlıklarında" da kendini göstermektedir. Nitekim bu durumun ortaya çıkmasının bir nedeni de "ekonomik formatın" kentli bir görüntü kazanmamasına dayanmaktadır. Çünkü görüşmeler esnasında, bireylerin "kırsal tüketim" tarzından kopmadıklarını gösteren söylemlerinin yanında, "ekonomik giderleri" azalttığı yönünde söylemlerle de karşılaşılmaktadır. Yani yiyecek yardımı da kendi içinde "ekonomik bir kaygı halini" gerekçe olarak barındırmaktadır. Bu verilerin göz önüne alınmasıyla birlikte, ekonomik koşulları daha iyi olan "Kuzey Göçmenlerin", "memleketle ilişki düzeylerinin düşmesi" gibi bir durumun ortaya çıkması son derece doğaldır.

Tablo 36: Osman Yozgatlı Bölgesinin Memleketten Aldığı Yardımın Şekli

	(Yardım alıyorsa) Ne tür yardım alıyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Sadece para yardımı	10	24
Sadece yiyecek yardımı	25	60
Para ve yitecek yardımı	7	16
TOPLAM	42	100

5.3.11. Göçmenlerin Ev İçi Üretime Katılıp-Katılmadıkları Yönüyle Karşılaştırılması

İki grubun tüketim alışkanlıklarının farklı olduğuna dair bir başka kanıt da "kendi tüketiminizin için evde yaptığınız üretimler var mı?" şeklindeki sorumuza alınan cevaplarda ortaya çıkmaktadır. Güney Göçmenlerinin %79'u bu soruya "evet" şeklinde cevap verirken, "Kuzey Göçmenlerinin" %66'sı bu soruya "hayır" şeklinde cevap vermiştir. Bunun yanında "Güney Göçmenlerinin" %55'i daha çok kışlık gıda hazırlandığını", %17'si "kazak-hırka, çorap vb." giysi ördüğünü ve %7'si ise "kız çocukları için çeyiz hazırladığını" dile getirmişlerdir. Buna karşılık olarak da "Kuzey Göçmenlerinin" %22'si "kışlık gıda hazırlarken", %7'si "giysi ördüğünü" ve %5'i de "kız çocukları için çeyiz hazırladığını "dile getirmiştir. Görüldüğü gibi hanelerin "tüketim alışkanlıkları" kentte kalış sürelerine bağlı olarak geleneksel kalıplardan uzaklaşmaktadır.

Tablo 37: Osman Yozgatlı Bölgesinin Evde Yaptığı Üretimler

	Kendi tüketiminiz için evde yaptığını üretimler var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Hayır	**63**	21
Kışlık gıda hazırlamak (sebze kurutma, reçel,turşu, salça vb.)	**165**	55
Kazak-hırka, çorap vb. giysi örmek	**51**	17
Kız çocukları için çeyiz hazırlamak (nakış, dantel vb.)	**21**	7
TOPLAM	300	100

Tablo 38: Kemer Bölgesinin Evde Yaptığı Üretimler

	Kendi tüketiminiz için evde yaptığını üretimler var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Hayır	**204**	66
Kışlık gıda hazırlamak (sebze kurutma, reçel,turşu, salça vb.)	**66**	22
Kazak-hırka, çorap vb. giysi örmek	**21**	7
Kız çocukları için çeyiz hazırlamak (nakış, dantel vb.)	**15**	5
TOPLAM	300	100

Ayrıca bölgelerin tüketim alışkanlıkları da alış-veriş şekillerine de net olarak yansımış durumdadır. Çünkü alış-veriş yapılan yerlerde de farklılıklar söz konusudur. Bölgelerimizde yönelttiğimiz "alış-verişlerinizi genellikle nerelerden yaparsınız?" şeklindeki sorumuza; "Güney Göçmenlerinin" %54'ü "semt pazarından", %33'ü mahalle bakkalından", %8'i de "büyük marketlerden" şeklinde cevap vermiştir. Buna karşılık olarak da "Kuzey Göçmenlerinin" %46'sı büyük marketlerden, %39'u "semt pazarından" ve %13'ü de mahalle bakkalından şeklinde cevap vermiştir. Bu veriler "düzenli alış-veriş" şeklinin olup-olmaması konusunda da fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu durum da ekonomik yeterlilik haliyle alakalı bir durumdadır. Yani ekonomik yeterliliği daha yüksek olan "Kuzey Göçmenlerinin" alış-veriş şekli daha düzenli bir görüntü sergilerken, bu oran ekonomik yeterliliğe ve düzensiz ücret/gelir düzeyine bağlı olarak, "Güney Göçmenlerinde" düşmektedir. Burada iki "mekansal yerleşimde" gözden kaçmaması gereken bir noktada "Kemer Bölgesi" bu alışkanlığı teşvik edecek alış-veriş merkezlerine daha yakınken, "Osman Yozgatlı Bölgesi" ise daha uzak bir görüntü sergilemektedir. Alandaki anket sonrası gözlemler sırasında elde ettiğimiz bir veri olmasına dayalı olarak, bu durumun etki düzeyini ölçen bir veri olmadığı için elimizde ne derece etkili olduğunu ortaya koyacak yönde veri olmamasının yanında, gözlemlerimizin ve mülakatların sonuçlarına dayanarak bu durumun netice üzerinde az da olsa etkisi bulunduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Tablo 39: Osman Yozgatlı Bölgesinin Alış-Verişi Nereden Yaptığı

	Alış-verişlerinizi nereden yaparsınız?	
	Kişi	Oran (%)
Semt pazarından	162	54
Mahalle bakkalından	99	33
Büyük marketlerden	24	8
Diğer	15	5
TOPLAM	300	100

Tablo 40: Kemer Bölgesinin Alış-Verişi Nereden Yaptığı

	Alış-verişlerinizi nereden yaparsınız?	
	Kişi	Oran (%)
Semt pazarından	117	39
Mahalle bakkalından	39	13
Büyük marketlerden	138	46
Diğer	6	2
TOPLAM	300	100

Bu yöndeki verilerde karşımıza çıkan bir diğer önemli nokta da diğer "kentsel tüketim alışkanlıkları" ve "tüketim tarzlarını" ortaya koyan edinimleridir. Ekonomik düzeyle de yakından alakalı olan bu göstergeler aynı zamanda da "ihtiyaç algısını" ve "kazançlarını harcama şeklini" ortaya koyabilmektedir. Bunlardan en önemlisi de "kredi kartı" kullanımında karşımıza çıkmaktadır. "Güney Göçmenlerinin" %75'inin kredi kartı yokken, %25'i en az bir kredi kartına sahiptir. Bu oran "Kuzey Göçmenlerinde" tamamen tersine dönmektedir ve ankete katılanların %81'inin en az bir kredi kartı vardır. Kredi kartının bir ihtiyaç olup olmadığının sorulması karşısında ise "Güney Göçmenlerinin" %79'u ihtiyaç olarak görmezken, %21 ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. Fakat kredi kartı kullanan bir kitle olan, "Kuzey Göçmenlerinin" ise %72'si bir ihtiyaç olarak algılarken %28'i ihtiyaç olarak görmemektedir.

Benzer bir durum otomobil konusunda karşımıza çıkmaktadır. Sahip olmak konusunda "ekonomik yetersizlik" hali bir engel olmasına karşılık, "Güney Göçmenlerince" ihtiyaç olarak da algılanmamaktadır (%62). Bu durum ise kuzey göçmenlerinde tersine dönerek, ihtiyaç olarak görenlerin oranında artış söz konusudur (%69). Aynı durum bilgisayar konusunda da karşımıza çıkarken durum "cep telefonu" konusunda değişmektedir. "Güney Göçmenleri" ve "Kuzey Göçmenlerinin" verileri bir birine yakınlaşmaktadır. "Güney Göçmenlerinin" cep telefonuna sahip olma oranı %77 iken bu oran "Kuzey Göçmenlerinde" %73 düzeyindedir. Bir ihtiyaç olarak görmek noktasında da yine "Güney göçmenleri" %78 oranında "evet" derken, "Kuzey göçmenleri" de %71 "evet" cevabını vermiştir. Burada göstergelerin birbirine yaklaşması hatta "Güney göçmenlerinin" biraz öne geçmesinin nedeni ise "cep

telefonunun toplumdaki yaygınlığı" ve "kolay erişimi" buna gerekçe olarak gösterilebilir.

Tablo 41: Osman Yozgatlı Bölgesinin Kredi kartı Sahibi Olanları

	Kredi kartınız var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	225	75
Hayır	75	25
TOPLAM	300	100

Tablo 42: Kemer Bölgesinin Kredi kartı Sahibi Olanları

	Kredi kartınız var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**243**	81
Hayır	**57**	19
TOPLAM	300	100

Tablo 43: Güney Göçmenlerinin Kredi Kartını İhtiyaç Olarak Algısı

	Sizce kredi kartı kullanımı bir ihtiyaç mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**63**	21
Hayır	**237**	79
TOPLAM	300	100

Tablo 44: Kuzey Göçmenlerinin Kredi Kartını İhtiyaç Olarak Algısı

	Kredi kartınız var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**216**	72
Hayır	**84**	28
TOPLAM	300	100

Tablo 45: Güney Göçmenlerinin Otomobili İhtiyaç Olarak Algısı

	Sizce otomobil ihtiyaç mıdır?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	114	38
Hayır	186	62
Toplam	300	100

Tablo 46: Kuzey Göçmenlerinin Otomobili İhtiyaç Olarak Algısı

	Sizce otomobil ihtiyaç mıdır?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	207	69
Hayır	93	31
Toplam	300	100

Tablo 47: Güney Göçmenlerinin Cep Telefonu Kullanma Oranı

	Cep telefonunuz var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	231	77
Hayır	69	23
Toplam	300	100

Tablo 48: Güney Göçmenlerinin Cep Telefonunu İhtiyaç Olarak Algısı

	Sizce cep telefonu ihtiyaç mıdır?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	234	78
Hayır	66	22
Toplam	300	100

Tablo 49: Kuzey Göçmenlerinin Cep Telefonu Kullanma Oranı

	Cep telefonunuz var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	219	73
Hayır	81	27
Toplam	300	100

Tablo 50: Güney Göçmenlerinin Cep Telefonunu İhtiyaç Olarak Algısı

	Sizce cep telefonu ihtiyaç mıdır?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	213	71
Hayır	87	29
Toplam	300	100

Bu noktaya kadar ki ekonomik göstergeler bize göstermektedir ki yakın tarihte göç edenlerle, uzak tarihte göç edenlerin ekonomik verileri arasında büyük farklılıklar söz konusudur. Kentte kalış süresi "ekonomik bütünleşme" yönünde olumlu bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Yani eski tarihli göçmenlerin ekonomik göstergeleri daha kentli bir profil sunarken, yakın tarihli göçmenlerin ekonomik profilleri ise kentsel formata ulaşmamış bir görüntü sergilemektedir. Fakat yakın tarihli göçmenlerin kendilerini, "ekonomik yönden" algılarına da dayanarak, henüz "arada bir sınıf" (kır ve kent arasında) olduklarını söylemek mümkündür. Bu durumun ilerleyen süreçlerle birlikte -kalış süresi daha uzun olan, eski tarihli göçmenlere dayanarak- kentsel formata yakınlaşacağını söylemek mümkündür. Bu yönüyle ekonomik anlamdaki "düşük statülü" profillerinin, bir kasıtlı ayrışma ya da "elde edemezlik psikolojisiyle" içe kapanmaya dönüşeceğini beklemek yerinde bir beklenti hali olmayacaktır. Nitekim bu durum, onların yoksunluk hislerinin, "göreli yoksunluk" şeklinde ortaya çıkmasında da doğrulanmaktadır. Çünkü "yoksunluğun/elde edemezliğin", karamsar bir psikolojik atmosfer oluşturmamasında, kendisini kente göçle birlikte "sınıfsal anlamda" statü atlamış (kıra göre) olarak algılamasında yatmaktadır. Nitekim tüketim anlayışları ve şekillerinin de "kasıtlı bir geleneksellik devamı olmadığı", ekonomik düzeyle (elde edebilme düzeyiyle) yakından ilgilidir. Bu yönüyle "yakın tarihli göçmenlerin" ekonomik göstergelerinin "uzak tarihli göçmenlerin" göstergelerine dayanarak ilerleyen

süreçlerde kentli formata yakınlaşacağını beklemek yerinde olacaktır. Öyle ki bu durum onların "geçim sıkıntısı çekmemeleri karşısında, ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları" sorularına verdikleri cevaplara net olarak yansımaktadır.

Tablo 51: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Gıda İhtiyaçlarına Yansıması

	(Geçim sıkıntısı çekiyor iseniz) Yeterli geliriniz olsaydı gıda ihtiyaçlarını daha karşılar mıydınız?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	210	96
Hayır	9	4
Toplam	219	100

Tablo 52: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Aile İçi Sorunlara Yansıması

	(Geçim sıkıntısı çekiyor iseniz) 'Yeterli gelirimiz olsaydı aile içi sorunlar yaşamazdık'.	
	Kişi	Oran (%)
Evet	177	81
Hayır	42	19
Toplam	219	100

Tablo 53: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Çocuklarının Eğitimine Yansıması

	(Geçim sıkıntısı çekiyor iseniz) 'Yeterli gelirimiz olsaydı çocuklara yeterli eğitim fırsatı yaratırdım'.	
	Kişi	Oran (%)
Evet	201	92
Hayır	18	8
Toplam	219	100

Tablo 54: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Sosyal ve Kültürel Aktivitelerine Yansıması

	(Geçim sıkıntısı çekiyor iseniz) 'Yeterli gelirim olsaydı sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanırdım'.	
	Kişi	Oran (%)
Evet	173	79
Hayır	46	21
Toplam	219	100

Tablo 55: Güney Göçmenlerinin Yeterli Gelire Erişmesinin Konut ve Yaşanılan Mekansal Alana Yansıması

	(Geçim sıkıntısı çekiyor iseniz) 'Yeterli gelirim olsaydı konutumu değiştirerek buradan ayrılırdım'.	
	Kişi	Oran (%)
Evet	140	64
Hayır	79	36
Toplam	219	100

5.4. İKİ BÖLGENİN SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

5.4.1. Kent Merkezindeki Farklı Alanlarda Yaşamak Arzusu/Eğilimi ve Güney Göçmenlerinin Ayrışma Eğiliminin Karşılığı

Bu araştırmanın önemli noktalarından birisi de, göçlerin mekansal ayrışmasına bağlı olarak, "bir içe kapanma" ya da "kasıtlı bir ayrışma" sürecinin var olup-olmamasıdır. Nitekim artık kentler içerisinde yoğun olarak hissedilen bu ayrışma durumları, "Türkiye'de gettolaşmanın başladığı" şeklinde yorumları beraberinde getirmektedir. Şüphesiz bu konudaki önemli verilerden birisi de göçmenlerin mekana (kendi yaşam alanına) yüklediği anlamlardır. Onların mekana yükledikleri anlamlar arka planında da ayrışmaya ya da bütünleşmeye yükledikleri anlamları barındırmaktadır. Fakat bu durumun ortaya çıkarılması ise sadece "bir soru" ile mümkün değildir. Böylesine derin ve hassas bir bilgi sadece gözlemlerle ya da olup bitenlere "dışarıdan bir yorum"la mümkün olmamaktadır. Bu konudaki yargıların net olabilmesi için birçok veriyi bir arada kullanmak gerekir. Hatta elde edilen verileri bir birleriyle sınamak da gerekmektedir.

Bu konuya öncelikle her iki bölgenin de mekansal algıları ve mekana yükledikleri anlamlar ile başlayalım. Bu noktadaki ilk verimiz, bireylerin "oturdukları mahalleyi değiştirmek isterler mi?" sorusuna verdikleri cevaplardır. Bu konuda dışarıdan bir bakışla söylemek gerekirse, sosyal ve ekonomik anlamda, geri planda kalmış bireylerin "bütünleşmek" yönünde bir çabası olacaksa, bunun da mekansal olarak daha kentli bir formasyonla olacağı düşüncesidir. İlk bakışta "Güney Göçmenlerinin" böyle bir çabası varsa mekansal farklılaşmayı (yer değiştirme) arzulayacakları yönünde bir fikir oluşmaktadır. Fakat bölgelerimiz bu yönüyle karşılaştırıldığında, "Güney Göçmenlerinin" mekansal farklılaşmayı arzulamadıkları çok net olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü ankete katılanların %21,7'si (sadece 65 kişi) oturduğu mekanı/mahalleyi değiştirmek isterken, %78,3'ü ise (235 kişi) "oturduğu mekanı/mahalleyi değiştirmek istemediğini" dile getirmiştir. Buna karşılık olarak da "Kuzey Göçmenlerinin" %44'ü "görece bütünleşmiş bir mekan" olmasına rağmen "oturduğu mekanı/mahalleyi" değiştirmek istediğini dile getirirken, %56'sı ise değiştirmek istemediğini dile getirmektedir. Bu veriler yalnız başına dikkate alındığında, "Güney Göçmenlerinin" ezici çoğunluğunun mekansal bağının olduğu ya da mekana farklı anlamlar yükleyerek, sabit kalmak arzusunda olan bireylerden

oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu yönüyle "içe kapanmak/bütünleşmemek" yönünde kasıtlı bir durumun olduğunu söylemek kolaylaşmaktadır. Bu noktada nedeninin daha iyi anlaşılabilmesi için de "evet ise nedenleri" ve "hayır ise nedenleri" nelerdir? Şeklinde, derinlemesine bilgi edinmek yönünde bir gereksinimimiz oluştu. Bu yöndeki sorularımıza "Kuzey Göçmenlerinin" "evet" diyenleri (132 kişi) içindeki dağılımına bakılınca, değiştirmek yönündeki arzulayanlarının büyük bir kısmı olan %84'ü (110 kişi), gerekçe olarak "daha iyi bir yerde yaşamak istediğini" dile getirmiştir. Geriye kalanların %12'si "işyerine yakın bir yere taşınmak istediğini" dile getirirken, %4'ü de "diğer" yönünde bir gerekçe sunmuştur. Aynı irdelemeyi "Kuzey Göçmenlerinin" "hayır" şıkkını işaretleyenlerinde de (168 kişi) yaptığımızda ise bu oran içindeki dağılımında; %41'lik (69 kişi) bir kısım "kentin tüm olanaklarına buradan ulaşabildiğini" söylerken, %38'lik (64 kişi) bir kısmı "burada huzurlu olduğunu", %11'lik (18 kişi) bir kısmı da "akraba ve hemşerilerine yakın olmayı" gerekçe göstermiştir. "Bütçeme uygun olduğu için" diyenlerin oranı ise %10'dur. Bu durum da ortaya koymaktadır ki "hayır" ve "evet" cevaplarının dengeli dağılımının içerisinde de tutucu bir davranış şekli ortaya çıkmamıştır.

Aynı irdelemeyi "Güney Göçmenlerinde" yaptığımızda ise; "ayrılmak isteği yönünde evet diyenlerden (65 kişi)" 41 kişi (%63'ü) "daha iyi bir yerde yaşamak" yönünde görüş belirtmiştir. %27'si ise "diğer şıklarda" dengeli bir şekilde dağılmışlardır. Fakat burada önemli olan büyük bir çoğunluğun verdiği şık olan "hayır" (235 kişi) şıkkının dağılımıdır. Bu şık da kendi içinde ayrılmama gerekçesini; %32 (75 kişi) ile "akraba ve hemşerilerine yakın olmak", %29'u (68 kişi) "bütçesine uygun bir mekan olmasını", %19'u (45 kişi) "burada huzurlu olduğunu" ve %17'si ise "ben ya da ailemden biri/bir kaçı dil problemi yaşadığı için" şeklinde gerekçe bildirmişlerdir. Büyük bir çoğunluğun verdiği cevabın, kendi içinde böylesi "ayrılmama gerekçesi" sunması ise, "ayrışma" yönünde bir çaba olduğu fikrinin oluşmasını hala mümkün kılmaktadır. Çünkü ayrılmak istemeyenlerin %32'si "akraba ve hemşerilerine yakın olmak" isteğini dile getirirken, %17'si "dilsel farklılıklarını" gerekçe göstererek kent merkezinde ya da daha farklı alanlarda yaşamak istemediğini dile getirmektedir. Burada bu durumu mümkün kılan bir oluşum olarak, gerekçenin nedenlerinin araştırılmasında "hemşehrilik mekanizmasının" nasıl işlediğine bakıldığında ise, "aktif bir yardımlaşma ve dayanışmanın derneği olmadığı" ortaya çıkmaktadır. Çünkü her iki alanda da bölge içerisinde ilişkileri düzenleyecek bir "hemşeri derneğine" rastlanmamıştır. Fakat bu mekanizmanın olmaması hala bizi tatmin etmemekte ve

"ayrışma çabasının" ya da "içe kapanma halinin" olup-olmaması yönünde, başka verilere gereksinim duyulmaktadır.

Bu noktada da "ayrışma çabasının" en önemli göstergelerinden biri olan "dışa açılmama/içe kapanma" eğiliminin yanında, "grup içi homojenliğinin korunması" refleksinin oluşup-oluşmadığı[47] yönünde irdelemenin yerinde olacağı düşünülmüştür. Çünkü "içe kapanan/bütünleşmek istemeyen grupların", dışa açılmama yönündeki çabasına karşılık, "grup içi homojenleşmiş atmosferi" bozacak her etkiye de olumsuz yönde tepki verdiklerini, daha önceki araştırmaların verilerinden hareketle söylemek mümkündür. Bu yöndeki sınamamızı mümkün kılan verimiz de, özellikle anket esnasında "Güney Göçmenlerimiz" için sorduğumuz (çünkü "Kuzey Göçmenlerinin" mevcut mekansal yerleşimleri heterojen bir yapıya sahiptir); "oturduğunuz bu bölgeye sizin hemşehrilerinizden olmayan kişilerin de oturmasını ister misiniz?" şeklindeki sorumuzdur. Bu soruya "Güney Göçmenlerimizin" çok büyük bir kısmı, %86'sı (259 kişi) gibi büyük bir kitle "evet" yönünde cevap verirken, buna karşılık %14'ü ise (41 kişi) "hayır" yönünde cevap vermiştir. Yani bu verilerden hareketle, mekana bağlılık belirten bu grubumuz (ayrılmak istememek yönüyle) aslında dışarıdaki gruplarla ilişkiyi koparmak, uzaklaşmak yönünde bir eğilim içinde değildir. Dışarıya açılmamak yönündeki veriler aslında "açılamamak" şeklinde karşılığını bulmaktadır. Fakat "açılamamak", beraberinde "içe kapanmak" yönünde bir olguyu oluşturmamıştır. Çünkü ilişki halini mümkün kılacak durumu, %86 gibi çok büyük bir kitle istemektedir. Bu nedenle bireylerin kente açılmamasının kasıtlı bir "karşı söylem" ya da "kimliksel bir tanımlama" ürünü olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun asıl nedenini; "ekonomik ve sosyal donanımları yönüyle" kendini, kentte merkezi noktalara erişebilecek durumda görememesine bağlıdır. Bu nedenle sahip olduğu "güvensiz atmosfer" karşısında, "farklılıklarına vurgu yapamamakta", buna karşılık sahip olduğu geleneksel "kimlikler" üzerinden kendine "sosyo-psikolojik" anlamda "güvenli bir yaşam alanı" oluşturma çabasındadır. Bu nedenle kendisinden kaynaklanan "sınırlı ilişki halinin" (dış gruplarla) giderilmesi için, karşı taraftan gelecek girişimleri de dışlamamaktadır. Bu da gösteriyor ki bireylerin, bütünleşmek yönündeki eğilimleri "hızlı ve aktif" bir durumda olmasa da "mevcut/var olan" bir görüntü sergilemektedir.

[47] Bir önceki bölümde irdelediğimiz gibi bu özellik "içe kapanan/gettolaşan" yapıların en önemli özelliklerinden birisidir.

Tablo 56: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Oturduğu Mahalleyi Değiştirmek İsteme Düzeyi

	Oturduğunuz mahalleyi değiştirmek ister misiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	65	21,7
Hayır	235	78,3
Toplam	300	100

Tablo 57: Kemer Göçmenlerinin Oturduğu Mahalleyi Değiştirmek İsteme Düzeyi

	Oturduğunuz mahalleyi değiştirmek ister misiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	132	44
Hayır	168	56
Toplam	300	100

Tablo 58: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Yer Değiştirme İsteğinin Nedeni

	(Evet ise) Nedenleri nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Daha iyi bir yerde yaşamak için	41	63
Kent olanaklarından daha fazla yararlanmak için	7	11
Çocuklarımın daha iyi bir yerde yetişmesi için	9	13
Daha huzurlu bir yerde olmak için	5	8
Diğer	3	5
TOPLAM	65	100

Tablo 59: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Yer Değiştirme İsteğinin Nedeni

	(Evet ise) Nedenleri nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Daha iyi bir yerde yaşamak için	141	84
İş yerine yakın olmak	20	12
Diğer	7	4
TOPLAM	168	100

Tablo 60: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Yer Değiştirmeme İsteğinin Nedenleri

	(Hayır ise) Nedenleri nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Burada huzurluyum	45	19
Akrabalarıma ve hemşehrilerime yakın olduğu için	75	32
Bütçeme uygun olduğu için	68	29
Ben ya da ailemden biri/birkaçı dil problemi yaşadığı için	40	17
Kent merkezi bize göre değil/Biz buradan başka yerde yapamayız	7	3
TOPLAM	235	100

Tablo 61: Kemer Göçmenlerinin Yer Değiştirmeme İsteğinin Nedenleri

	(Hayır ise) Nedenleri nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Burada huzurluyum	64	38
Akrabalarıma ve hemşehrilerime yakın olduğu için	18	11
Bütçeme uygun olduğu için	17	10
Kentin tüm olanaklarından burada yararlanabiliyoruz	69	41
TOPLAM	168	100

Tablo 62: Güney Göçmenlerinin Hemşehrileri Dışındaki Kişilerin Mekana Yerleşimlerine Bakışı

	Oturduğunuz bu bölgeye sizin hemşehrilerinizden olmayan kişilerin de oturmasını ister misiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	259	86
Hayır	41	14
Toplam	300	100

5.4.2. Hemşehriliğe Yüklenen Anlamlar

Bu noktada önemli bir verinin de, o zaman bu grupların hemşehrilik mekanizmasına yükledikleri anlamlarda olacağı açıktır. Yani "kasıtlı bir ayrışma çabası olmayan bütünleşememiş mekanımız" ve "bütünleşmiş bir profil gösteren mekanımızın", göstergelerini karşılaştırmak yerinde olacaktır. Özellikle "mekansal aidiyeti olan" ama buna karşılık "kasıtlı bir ayrışma çabası olmayan", "Güney Göçmenlerinin", bu mekanizmayı nasıl algıladığı önemli hale gelmektedir. Öncelikle

“Kuzey Göçmenlerinin” bu sorumuza verdiği cevaplara değinelim. “Kuzey Göçmenlerinin” %35’i hemşehriliğin kendisi için “kültürel bir birliktelik” ifade ettiğini dile getirmiştir. Buna karşılık %33’ü de “hiçbir şey ifade etmediğini”, %19’u ise “maddi-manevi dayanışma” halini ifade ettiğini dile getirmiştir. Bunun yanında %13’lük kesim de “diğer” şıkkı işaretlemiştir. Tüm bunlara karşılık “Güney Göçmenleri” ise bu sorumuza çok farklı yönde cevaplar vermişlerdir. Burada öncelikle göze çarpan veri ise diğer alanda çok yüksek düzeyde olan, “hiçbir şey ifade etmiyor” cevabının %5’e düşmesidir. Yani hemşehriliğin, kendisine hiçbir şey ifade etmeyenlerinin oranına bakılırsa, ona bir değer ve bir rol biçenlerin oranı bu mekanımız da hala çok yüksektir. Nitekim diğer verilen cevaplara da bakılınca durum aydınlanmaktadır. Ankete katılanlardan %41’i hemşehriliğin kendisi için “maddi-manevi dayanışma” ifade ettiğini dile getirmiştir. Katılanların %36’sı “aidiyetten dolayı bir güven duygusu” ifade ettiğini dile getirirken %16’sı da “kültürel bir birliktelik” hali ifade ettiği dile getirmiştir. Tüm bu verilerden de anlaşıldığı gibi “Kuzey Göçmenlerinin” hemşehriliğe yüklediği anlamlar, “kentsel koşullara” karşı bir “güvenlik duvarı/şeridi”, “ayakta durabilme mekanizması”, “psikolojik moral” vb. yönünde anlamlardan ziyade “kültürel birliktelik” ve “nötr ilişki” halidir. Buna karşılık “Güney Göçmenleri” için “hemşehrilik”, çok daha farklı anlamlar taşımakta ve çeşitli “misyonlar” üstlenmektedir. Onlara göre “kentsel yaşamın tehlikelerine” karşı bir “güvenlik şeridi”, “maddi-manevi dayanışma” ve “moral destek sunmak” gibi çeşitli misyonlar üstlenmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasının en büyük nedeni, daha öncesinde de sunduğumuz “ekonomik göstergelerdir”. Çünkü informel sektörün “asli unsuru” olan bu kitlelerin hayat tarzlarının da informel ilişkiler üzerine kurulması çok doğaldır. Kurumsal yaşam tarzına entegre olamamış bireylerin, geleneksel kalıplarının ve kimliklerinin de hala devam etmesi, onun kentsel yaşam içindeki “psikolojik savaşında” kendisine “moral veren” ve “başarısızlık psikolojisini” aşmasını sağlayan bir ilişkiler sistemi kurmasını sağlamaktadır. Bu ilişkilerin çözülmesinin en önemli yolu da “ekonomik”, “bireysel” ve “kültürel” göstergelerinin “Kuzey Göçmenlerinin” seviyesine yükselmesidir.

Tablo 63: Osman Yozgatlı Bölgesinin Hemşehriliğe Bakışı

	Hemşehrilik sizin çin neyi ifade ediyor	
	Kişi	Oran (%)
Hiçbir şey ifade etmiyor	15	5
Aidiyetten dolayı bir güven duygusu	88	36
Maddi-menevi dayanışma	123	41
Kültürel birliktelik	48	16
Diğer	6	2
TOPLAM	300	100

Tablo 64: Kemer Bölgesinin Hemşehriliğe Bakışı

	Hemşehrilik sizin çin neyi ifade ediyor	
	Kişi	Oran (%)
Hiçbir şey ifade etmiyor	99	33
Maddi-menevi dayanışma	57	19
Kültürel birliktelik	105	35
Diğer	39	13
TOPLAM	300	100

5.4.3. Sorunlar Karşısında Başvurulan Mekanizmalar ya da Kurumlar

Bu durumun ortaya çıkmasını sağlayan en büyük özellik de kentsel sorunlar karşısında, onlarla baş edebilme potansiyelleri ya da sorunları çözebilme kapasiteleri ve donanımlarıdır. Kentsel yaşam içinde, karşılaştığı sorunları kendi bireysel donanımlarıyla çözebilen bireyler, "kentli birey" özelliğine erişebilmiş bireylerdir. Bu yönde "değişim sürecinin" başarıya ulaşması nispetinde de bireyler, geleneksel kalıplardan kopabilmek becerisini gösterebilecektir. Bu yöndeki en önemli göstergelerden birisi de, kentsel yaşam içinde yoğunlaşan "kurumsal yapılardan" faydalanabilme durumudur. Kurumsal yaşama tamamiyle entegre olabilmiş bireyler, aynı zamanda kentli bir birey olabilme sürecinde de başarılı olabilmiş demektir. Bu yöndeki veriler ekseninde, bölgelerimizi karşılaştırmak da anlamlı olacaktır. Bu konudaki ilk sorumuz göçmenlerin; "herhangi bir mali, sosyal ya da hukuki bir sorunla

karşılaştığınızda (başınız sıkıştığında) ilk nereye başvurursunuz?" şeklindeki soruya "Kuzey Göçmenlerinin" % 72'si "banka, hukuki danışman ve devlet kurumları gibi resmi birimler" şeklinde cevap vermişlerdir. Buna karşılık "aile ve akrabalarım" diyenler %15, "arkadaş çevrem" diyenler %5 ve "hemsehrilerim" diyenler %3 gibi çok düşük düzeylerde kalmışlardır. Buna karşılık olarak da "Güney Göçmenlerinin" verdiği cevaplar ise çok farklı yöndedir. "Güney Göçmenlerinin" karşılaştıkları sorunları çözüm konusunda; %47'si "aile ve akrabaları", %32'si "hemşehrileri", %6'sı "arkadaş çevresini", %5 "komşularını" ve sadece %9'u "resmi kurumları" tercih edeceğini dile getirmiştir. Yani bütünleşme düzeyi yüksek olan bireylerimiz, kurumsal yaşama ayak uydurabilirken, bütünleşme düzeyi düşük olan bireylerimiz ise, resmi yolları kullanabilme kapasitesine bağlı olarak da kurumsal yapıları/kurumları sorunlar karşısında kullanamamaktadır ya da kullanabilme becerisine sahip değildir. Bu durumun en güzel ifadesini de, yine örnek bir olay olan, "iş arama konusunda" görmekteyiz. Göçmenlerimize bu durumu sınamak için sorduğumuz; "iş arayacak olsanız, ilk aklınıza gelen hangisidir?" şeklindeki sorumuza verdikleri cevaplar da bu durumu doğrulayan yönde veriler sunmaktadır.

Tablo 65: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Sorunlar Karşısında Başvurduğu Mekanizmalar

	Herhangi mali, sosyal ya da hukuki bir sorunla karşılaştığınızda (başınız sıkıştığında) il nereye başvururusunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Aile ve akrabalar	141	47
Arkadaş çevrem	18	6
Komşularım	15	5
Hemşerilerim	96	32
Banka, hukuki danışman ve devlet kurumları gibi resmi birimler	27	9
Diğer	3	1
Toplam	300	100

Tablo 66: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Sorunlar Karşısında Başvurduğu Mekanizmalar

	Herhangi mali, sosyal ya da hukuki bir sorunla karşılaştığınızda (başınız sıkıştığında) il nereye başvururusunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Aile ve akrabalar	45	15
Arkadaş çevrem	15	5
Komşularım	12	4
Hemşerilerim	9	3
Banka, hukuki danışman ve devlet kurumları gibi resmi birimler	216	72
Diğer	3	1
Toplam	300	100

Tablo 67: Osman Yozgatlı Bölgesinin İş Arama Konusunda Kime Müracaat Edeceği

	İş arayacak olsanız, ilk aklınıza gelen hangisidir?	
	Kişi	Oran (%)
Gazete İlanları	3	1
İş ve İşçi Bulma Kurumu	59	20
Akrabalarım	120	40
Hemşehrilerim	97	32
Arkadaşlarım	18	6
Üst düzeydeki ileri gelen (siayasiler vb.) tanıdıklar	3	1
TOPLAM	300	100

Tablo 68: Kemer Bölgesinin İş Arama Konusunda Kime Müracaat Edeceği

	İş arayacak olsanız, ilk aklınıza gelen hangisidir?	
	Kişi	Oran (%)
Gazete İlanları	64	21,3
İş ve İşçi Bulma Kurumu	158	52,7
Akrabalarım	27	9
Hemşehrilerim	18	6
Arkadaşlarım	21	7
Üst düzeydeki ileri gelen (siayasiler vb.) tanıdıklar	12	4
TOPLAM	300	100

5.4.4. Bilgiye Başvurma ve Kişisel Değerlendirme Kriterleri

Benzer durum, bölgelerin göçmenlerinin diğer insanlarla ilişkiye geçme ve "bilgiye başvurma" durumlarında da ortaya çıkmaktadır. Geleneksel kalıplardan kopabilme becerisine ve kentli bir birey olabilme düzeyine bağlı olarak, bireylerin

"bilgiyi edinme ve dikkate alma" konusunda kentli göstergelere yaklaştığı ve ilk karşılaştığı/tanıştığı bireylerde dikkate aldığı göstergelerin, geleneksel kalıpların dışına çıktığı gözlenmiştir. "Kuzey Göçmenleri"nin %39'u "eşim ve çocuklarım", %26'sı "eğitimsel edinimlerim ve kitaplar", %20'si "TV kanalları", %8 "anne-baba ve diğer aile üyelerim" derken, sadece %3'ü "arkadaş/dost" ve %4'ü de "akraba ve hemşehriler" cevabını vermiştir. Buna karşılık "Güney Göçmenlerinin" %30'u "akrabalar ve hemşehriler" derken, %22'si "anne-baba ve diğer aile üyelerim", %19'u "eşim ve çocuklarım", %12'i "TV kanalları" derken, "eğitimsel edinimlerim ve kitaplar" %3'te kalmıştır. Yani "Güney Göçmenleri" bilgiye erişim ve edinim noktasında, geleneksel kalıpların dışına çıkmamışken. Kuzey Göçmenleri ise geleneksel kalıpların dışında bir görüntü sergilemektedir. Aynı eğilim göçmenlerin, "herhangi bir kimseyle tanışmanız sırasında öncelikli öğrenmek istediğiniz yönü nedir?" şeklinde sorduğumuz soruda da karşımıza çıkmaktadır. "Güney Göçmenleri" tanımadıkları bireyleri daha çok geleneksel kanallar yoluyla tanımaya çalışırken "Kuzey Göçmenleri" ise görece geleneksel kalıpları, daha az kullanma eğilimi göstermektedir.

Tablo 69: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Dikkate Aldığı Bilgi Kaynakları

	En çok dikkate aldığınız bilgi kaynakları nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Eşim ve çocuklarım	57	19
Annem-babam ve diğer aile üyelerim	66	22
Arkadaş/dost	33	11
Akrabalar ve hemşehriler	90	30
Komşular	9	3
Eğitimsel edinimlerim ve kitaplar	9	3
TV kanalları	36	12
TOPLAM	300	100

Tablo 70: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Dikkate Aldığı Bilgi Kaynakları

	En çok dikkate aldığınız bilgi kaynakları nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Eşim ve çocuklarım	117	39
Annem-babam ve diğer aile üyelerim	24	8
Arkadaş/dost	9	3
Akrabalar ve hemşehriler	12	4
Eğitimsel edinimlerim ve kitaplar	78	26
TV kanalları	60	20
TOPLAM	300	100

Tablo 71: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Tanışma Sırasında Dikkat Ettikleri Noktalar

	Herhangi bir kimseyle tanıştığınızda öncelikle hangi yönünü öğrenmek istersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Memleketini	143	47,7
Mesleğini	23	7,7
Öğrenim düzeyini	17	5,7
Maddi düzeyini	9	3
Medeni durumunu	9	3
Sosyo-kültürel düzeyini	31	10,3
Siyasi yönünü	16	5,3
İnanç yönünü	52	17,3
Toplam	**300**	**100**

Tablo 72: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Tanışma Sırasında Dikkat Ettikleri Noktalar

	Herhangi bir kimseyle tanıştığınızda öncelikle hangi yönünü öğrenmek istersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Memleketini	39	13
Mesleğini	93	31
Öğrenim düzeyini	75	25
Sosyo-kültürel düzeyini	84	28
Siyasi yönünü	9	3
İnanç yönünü	24	8
Toplam	300	100

5.4.5. Göçmenlerin Kendilerini Kimliksel Olarak Nasıl Algıladıkları

"Ayrışmak" ya da "içe kapanmak" yönünde bir eğilimi olmayan yakın dönemli göçmenlerin (Güney Göçmenlerinin), kentli bireylerle ve kurumlarla ilişki halinin kısıtlı olmasını sağlayan en önemli durum ise, kendisini "kimliksel anlamda" ve "sosyal statü olarak" nasıl algıladığında gizlidir. Bu durum hiç şüphesiz ki onun, "kurumlarla" ve "kendisinden statü olarak üstün gördüğü kentli bireylerle" ilişkiye girebilme düzeyini doğrudan etkilemektedir. Fakat bütünleşme yönünde eğilim gösteren bireylerin (Kuzey Göçmenlerinin) ise bu yönde daha yoğun ve kolay ilişkiye girebildiği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada yönelttiğimiz sorulardan biri olan "kentli ya da köylü olma konusunda kendinizi daha çok hangisi olarak nitelendirirsiniz?" şeklindeki sorumuza verilen cevaplar yol gösterici niteliktedir. "Güney Göçmenlerinin" %34'ü "kendini bazı yönlerden köylü bazı yönlerden kentli" olarak algılamaktadır. Ankete katılanların %25'i kendini "tamamen köylü", %23'ü "köy kökenli kentli", görürken sadece %18'i kendini "tamamen kentli" olarak görmektedir. Buna karşılık "Kuzey Göçmenlerinin" ise büyük bir kısmı, %70 gibi yüksek bir oranla, kendini "tamamen kentli" olarak görmektedir. Bunun yanında %16'sı "bazı yönlerden köylü bazı yönlerden kentli", %11'i "köy kökenli kentli", sadece %3'ü ise "tamamen köylü" olarak algılamaktadır. Nitekim bu durum da bireylerin, kentsel yaşam içinde dikkate aldıkları kriterleri yakından ilgilendirmektedir. Kimliksel olarak kendini nasıl algıladığı onun dış dünya ile (kent ile) ilişkisinin ana ekseninde yer almaktadır. Bu durumun ortadan kalkmasını sağlayacak durum da göstergelerinin ve bireysel donanımlarının kentli format yönünde evrilmesiyle ortaya çıkacaktır. Evrilmiş bir özellik gösteren bireylerde (Kuzey Göçmenleri) bu durum kendini net olarak ortaya koyarken, evrilmemiş bir özellik sergileyen bireylerde (Güney Göçmenleri) henüz bu yönde bir değişim ortaya çıktığı söylenemez.

Tablo 73: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Kendilerini Nasıl Algıladıkları

	Kentli ya da köylü olma konusunda kendinizi daha çok hangisi olarak nitelendirirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Tamamen köylü	75	25
Tamamen kentli	54	18
Köy kökenli kentli	66	23
Bazı yönlerden köylü bazı yönlerden kentli	102	34
TOPLAM	300	100

Tablo 74: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Kendilerini Nasıl Algıladıkları

	Kentli ya da köylü olma konusunda kendinizi daha çok hangisi olarak nitelendirirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Tamamen köylü	9	3
Tamamen kentli	210	70
Köy kökenli kentli	33	11
Bazı yönlerden köylü bazı yönlerden kentli	48	16
TOPLAM	300	100

5.4.6. Göçle Birlikte İçine Girilen Sosyal Ortamda Dilsel Farklılık Yaşayanlar ve Sosyal Hayatlarına Yansıması

Bu konudaki en önemli özellik olarak da karşımıza, kendini ifade edebilme düzeyi çıkmaktadır. Bu konunun sınanmasını mümkün kılacak unsur da, kendini ifade edebilmenin aracı olan "dili kullanabilme" düzeyi ya da yeteneğidir. Çünkü bireylerin dili kullanabilme kapasiteleri, kendini ifade edebilme düzeyleriyle de yakından alakalıdır. Kendini ifade etme noktasında, sınırlılıkları olan bireylerin, diğer bireylerle ilişkiye girme düzeyinde de sınırlılıklar ortaya çıkacaktır. Dili yeterli koşullarıyla kullanılabilmesi nispetinde, dış dünya (gruplar) ile ilişkiye girme düzeyinde artış söz konusu olacaktır. Çünkü bireyler sosyal ortamlarının sınırlarını, kendilerini ifade edebildikleri şekliyle çizmektedirler. Dilsel problem yaşayan bireylerin, tüm bu gerekçelerle sınırlı bir "ilişki sistemi" ve "sosyal ortamının" oluşması ise son derece doğaldır. Bu noktadaki ilk verimizi ise bireylerin yaşadıkları göç ile ilgili olarak farklı bir dil atmosferine girip-girmedikleridir. Göçmenlere yönelttiğimiz "geldiğiniz yerde iken gündelik hayatta hangi dili konuşurdunuz?" şeklindeki soruya; "Güney Göçmenlerinin" %97'si "Türkçe dışında bir dil"i konuştuklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında, %95 gibi çok büyük bir kısmı ise "Kürçe" konuştuklarını dile getirmişlerdir. Bu oranlar benzer şekliyle "Kuzey Göçmenlerinde" de ortaya çıkmaktadır. Ankete katılan "Kuzey Göçmenlerinden" %96'sı geldikleri yerde Türkçe dışında bir dil kullandıklarını dile getirmiştir. Ankete katılanların %94'ü ise geldikleri yerde "Kürtçe" konuştuklarını ifade etmişlerdir. Bu veriler de çok net bir şekilde ortaya koymaktadır ki iki göçmen grubumuzda, yaşadıkları göç sürecine bağlı olarak, "dilsel anlamda", farklı bir ortama girmişlerdir. Nitekim bu durumda bireyler kendilerini geldikleri yerdeki kadar rahat ifade edememe durumuyla karşılaşmışlardır. Böylesi bir durum da ister-

istemez beraberinde, "sınırlandırılmış ya da sınırlandırılmak zorunda kalınan bir sosyal ortamı" getirmiştir. İçine girilen yeni sosyal ortama bağlı olarak, "dilsel bütünleşmeyi" gerçekleştirdikleri nispette de ilişkiye girilen sosyal ortamlar genişleyecektir.[48]

Tablo 75: Güney Göçmenlerinin Göç Öncesinde Konuştukları Dil

	Geldiğiniz yerde iken gündelik hayatta daha çok hangi dili konuşurdunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	10	3,3
Kürtçe	285	95
Arapça	4	1,3
Diğer	1	0,3
TOPLAM	300	100

Tablo 76: Kuzey Göçmenlerinin Göç Öncesinde Konuştukları Dil

	Geldiğiniz yerde iken gündelik hayatta daha çok hangi dili konuşurdunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	12	4
Kürtçe	282	94
Arapça	3	1
Diğer	3	1
TOPLAM	300	100

5.4.7. İletişim Geçilen Sosyal Alanlar ve Kullanılan Dil

Yeni gelinen "sosyal yaşam alanı" içinde de, bireylerin dili kullanım şekillerinin bir farklılık oluşturup-oluşturmadığı şeklinde bir bilginin bu konuda değerli olacağı düşünülerek göçmenlere, "Türkçe konuşurken şivenizin kentteki insanlardan farklı olduğunu düşünüyor musunuz?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. İki farklı alandan "dilsel bütünleşmeye" veri oluşturacak iki farklı yönde cevaplar alınmıştır. "Kuzey Göçmenlerimizin" ankete katılanların %80'i bu sorumuza "hayır" şeklinde cevap verirken, buna karşılık olarak da %20'si "evet" yönünde cevap vermişlerdir. Ancak "Güney Göçmenlerinde" durum çok daha farklıdır. "Güney Göçmenlerinden" anketimize katılanların %74'ü bu sorumuza "evet" şeklinde cevap verirken, %26'sı ise "hayır" şeklinde cevap vermişlerdir. Yani "Kuzey Göçmenlerinin" büyük bir kısmı

[48] Görüşmeler esnasında "Osman Yozgatlı Bölgesinde" karşılaştığımız örnek bir olay bu konuda anlamlıdır. Görüşülen bayanlardan birisi, çocuğunun ilköğretim 3. sınıfta olduğunu ve öğretmeninin kendisine bir aydır sürekli haber göndererek çocuğuyla ilgili görüşmek istediğini bildirmesine karşılık "Türkçe" bilmemesine bağlı olarak, okula gidemediğini söylemiştir. Eşinin de başka yerde çalışması nedeniyle, onun da gidemediğini ve kendisinin öğretmenden dilsel problemine bağlı olarak utandığını dile getirmiştir.

dilsel bütünleşmeyi gerçekleştirmişken, "Güney Göçmenlerinin" büyük bir kısmı da "dilsel bütünleşmesi" yönünde henüz problemler yaşamaktadır. Bu durumun onların sosyal ortamlarına da yansıyacağı düşüncesiyle, bu yöndeki sorularımızı yoğunlaştırmak gereksinimi duyularak, bir takım sorular daha yöneltilmiştir. Bu yöndeki soruları, bireylerin ilişkide bulunacakları "sosyal ortamlar" düşünülerek, bu ortamları kapsayacak şekliyle genişletmiş bulunmaktayız. Bu yöndeki sosyal ilişki ortamları düşünülerek, kademe kademe en içten en dışa şeklinde bir gruplama yapılarak, bireylerin dilsel bütünleşme profili ortaya konulmuştur (bu konuda bakınız şekil3). Bu konudaki ilk sosyal ortamının ise "aile içi ortam" olduğu düşünülerek, konuya o noktadan yaklaşılmıştır. Bu nedenle göçmenlere "aile içinde daha çok hangi dili kullandıkları" sorulmuştur. Sorumuza yanıt olarak "Kuzey Göçmenlerinin" %73'ü aile içinde daha çok "Türkçe" konuştuklarını, buna karşılık %27'si de "Kürtçe" konuştuklarını dile getirmişlerdir. Burada dikkati çeken bir nokta, göç öncesinde farklı bir "dilsel yapının" içinde olan bu grubun, "aile içinde" dahi nasıl olup da bu kadar yüksek oranda "Türkçe" konuşabildiğidir. Yapılan görüşmeler esnasında bu sorumuzu, alandaki göçmenlere yöneltince, aslında sorunun cevabı net olarak ortaya çıkıyordu. Sorularımız karşısında "Kuzey Göçmenleri" cevap olarak; "çocuklar bilmiyor", "çocuklar konuşamadığı için" şeklinde benzer cevaplar veriyorlardı. Yani içine girilen, "dilsel yönden farklılaşmış ortam" kuşaklar arasındaki iletişime olumsuz yönde yansıyarak, aile içi etkileşime yansımıştır. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırabilmek adına ilk kuşaklar, içinde bulunulan "dilsel yapıya" paralel olarak da daha sonraki kuşağın "dilsel profiline" yakınlaşmak zorunda kalarak, aile içinde Türkçe konuşmayı tercih etmişlerdir. Fakat "Güney Göçmenleri" ise henüz "dilsel bütünleşmeyi" tamamlayamamalarına paralel olarak, farklı yönde veriler sunmaktadır. Benzer soruya "Güney Göçmenlerinin" ankete katılanların %70'i aile içinde "daha çok kullanılan dilin" "Kürtçe" olduğunu buna karşılık %29'u da "Türkçe" olduğunu belirtmişlerdir. Oran, kalkış noktasındaki konuşulan dilin farklığına göre aşağılara çekilmiş görülse de, henüz "dilsel bütünleşmenin" gerçekleştiği yönünde bir veri sunmamaktadır. Bu durum da henüz, kuşaklar arası iletişimin kalkış noktasındaki dille mümkün olduğu izlenimini vermektedir. Bu verilerden hareketle de ailede kullanılan dilin göçün gerçekleşme zamanına paralel olarak, kalkış noktasında kullanılan dilden farklılaştığını söylemek mümkün olmaktadır.

Benzer kaygılarla, soruyu farklı bir sosyal ortam yönüyle sormaktayız. Göçmenlere bu yönde sorulan diğer bir soru ise; "akrabalarla konuşurken daha çok

hangi dili kullandıkları". Alanlarımız yönüyle, benzer durumlarla tekrar karşılaşılmıştır. "Kuzey Göçmenlerinin" %69'u daha çok "Türkçe" konuştuklarını, %31'i ise daha çok "Kürtçe" konuştuklarını dile getirmişlerdir. Fakat bu oranlar aile içindekine göre Kürtçe kullanımı az da olsa yükselmiş durumdadır. Bu veriler, beklentilerimizin aksi bir yönde veri sunması nedeniyle; "Kürtçe" diyenlere, "neden Kürtçe kullandıkları" sorulmuştur. Bu noktadaki cevaplar ise durumu ortaya koymaktadır. Çünkü alınan cevaplarda, "akraba grupları" içinde bireylerin daha çok kendi kuşaklarıyla ilişkiye girdikleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu oranlar az da olsa "Kürtçe"nin kullanım oranının artmasına sebep olmuştur. "Güney Göçmenlerimizin" ise aynı soru karşısında %75'i "Kürtçe" konuştuğunu dile getirirken, %24'ü de "Türkçe" konuştuğunu söylemiştir. Benzer durumun "Güney Göçmenlerinde" de ortaya çıkması, aynı sorunun "Kürtçe" diyenlere bu alanda da sorulmasını gerektirmiştir. Alınan cevap, "Kemer Bölgesinde" alınan cevaplarla benzeşik durumdadır. Yani aynı kuşakların ilişkilerinin "akraba grupları" içinde daha yoğun olmasıdır.

Aynı soru bu kez, "hemşehrilerle konuşurken daha çok hangi dilin kullanıldığı" şeklinde sorulunca da "alanlar yönüyle" benzer bir durum tekrar karşımıza çıkmaktadır. "Kuzey Göçmenlerinin" %78'i hemşehri ortamında "Türkçe" konuştuğunu, buna karşılık %22'si ise "Kürtçe" konuştuğunu dile getirmiştir. "Güney Göçmenlerinin ise %66'sı daha çok "Kürtçe" konuştuğunu, %34'ü ise "Türkçe" konuştuğunu dile getirmiştir. Yani kullanılan dil, gelinen mekanın "dilsel yapısına" uygun olarak, keskin bir şekilde olmasa da az miktarda evrilmiş durumdadır. Aynı sorumuzu "arkadaşlarla daha çok konuşulan dil" hangisidir şeklinde sorulunca; "Kuzey Göçmenlerinin" %88'i daha çok "Türkçe" cevabını vermiştir. Bu kez baskın bir "Türkçe" verisi sunulması karşısında "neden" sorunu tekrar sorma gereksinimi hissederek, içeriğine dair bilgi edinmek gereksinimi doğmuştur. Sorulan sorular çerçevesinde, arkadaş gruplarının daha çok "dış gruplardan" olduğu yönünde cevaplar gelmiştir. Buna karşılık aynı soru "Güney Göçmenlerine" sorulduğunda, %58'i "Kürtçe", %42'si ise "Türkçe" şeklinde cevaplar vermişlerdir. "Kuzey Göçmenlerinin" sunduğu verilerin aksi yönünde verilerin oluşmasına paralel olarak "Güney Göçmenlerinin", artan "Türkçe" kullanım oranlarına rağmen, "Kuzey Göçmenleri" kadar "dış gruplarla" ilişkiye geçemedikleri ortaya çıkmıştır.

Aynı sorunun "iş yerinizde daha çok hangi dilin kullanıldığı" şeklinde sorulmasına ise, ankete katılan "Kuzey Göçmenlerinin" %93'ü daha çok "Türkçe" derken, sadece %7'si "Kürtçe" cevabını vermiştir. Buna karşılık "Güney

Göçmenlerinde" oranların, arkadaş ortamının da üzerinde, "Türkçe" yönünde çıkacağı düşüncemizi doğrulamamıştır. Çünkü "Güney Göçmenlerinin" %65'i "Kürtçe" derken, %35'i "Türkçe" cevabını vermiştir. Bu ilginç verinin karşısında ankete katılanlara neden sorusu yönlendirilince durum netliğe kavuşmaktadır. Çünkü "informel sektörün", kent içinde "asli unsuru" haline gelen bu göçmen grubunun, "çalışan bireylerinin", çalışma alanlarının "inşaat ve tarlada" yoğunlaşmasına paralel olarak, "kendisi ile aynı sosyal gerçekliği yaşayan bireylerle" bir çalışma grubu oluşturmaktadır. Bu duruma paralel olarak da ortaya "Kürtçe yoğun konuşulan" bir iletişim ortamı çıkmaktadır.

Aynı soru "resmi kurumlar ya da kentteki diğer sosyal alanlar" yönüyle sorulunca her iki alanda da %100'e yakın bir oranda "Türkçe" cevabı verilmiştir. Burada sorunun bu şekilde sorulmasının nedeni çıkacak verinin kestirilememesi değildir. Çünkü "kent içi ortamlarda ya da kurumlarda resmi dilin kullanılmasına" paralel olarak, böylesi bir durumun ortaya çıkması son derece doğaldır. Fakat bu sorunun önemini, bu mekanların, bireylerin sosyal yaşamının en dışındaki halkalarını oluşturmasıdır. Birincil ilişkilerin sona erdiği, ikincil ilişkilerin baskın olduğu ortamlar karşısında, başvurdukları "iletişim unsurunun" göçmenlerce dile getirilmesidir. Yani en dıştaki halkanın "iletişim unsurunun" kendilerince telaffuzunu mümkün kılmaktır. Bu yöndeki veriler, böylesi araştırmalarda ancak bu şekilde kullanılabilir hale gelmektedir. Bu soru, bu tarz kaygılardan hareket edilerek sorulmak gereksinimi hissedilmiştir.

Tablo 77: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Şivelerinin Farklılığı

	Türkçe konuşurken şivenizin kentteki insanlardan farklı olduğunu düşünüyor musunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	222	74
Hayır	78	26
TOPLAM	300	100

Tablo 78: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Şivelerinin Farklılığı

	Türkçe konuşurken şivenizin kentteki insanlardan farklı olduğunu düşünüyor musunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	240	80
Hayır	60	20
TOPLAM	300	100

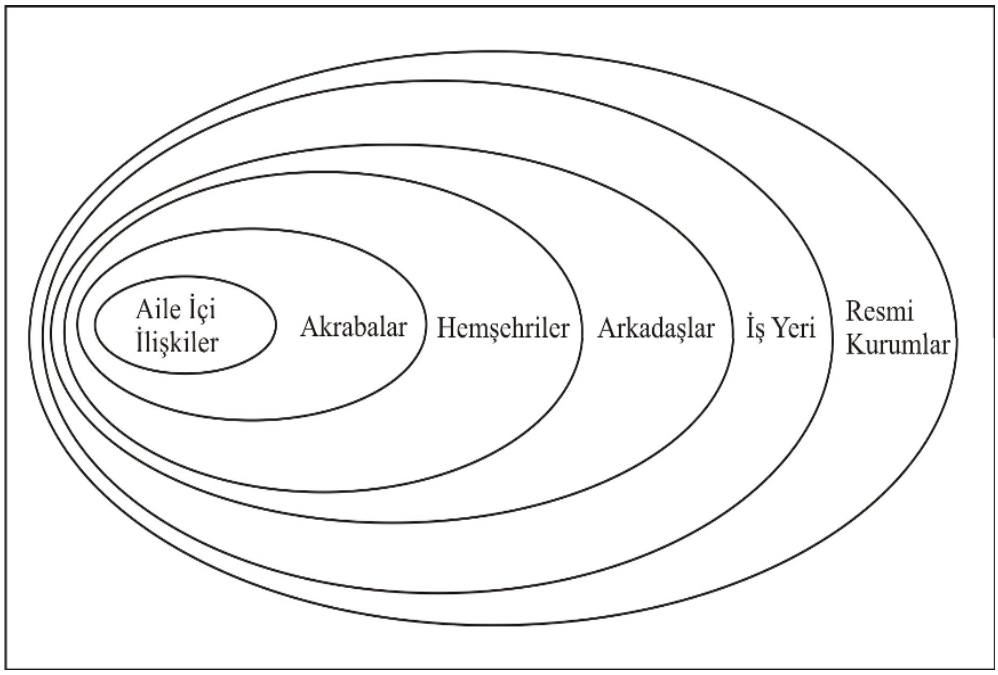

Şekil 4: Göçmenlerin en merkezden en dıştakine sosyal ilişki ortamların gösterimi

Tablo 79: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Aile İçi Kullandıkları Dil

	Aile içinde konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	87	29
Kürtçe	210	70
Diğer	3	1
TOPLAM	300	100

Tablo 80: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Aile İçi Kullandıkları Dil

	Aile içinde konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	81	27
Kürtçe	219	73
TOPLAM	300	100

Tablo 81: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Akrabalarla Konuşurken Kullandıkları Dil

	Akrabalarla konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	72	24
Kürtçe	224	75
Diğer	4	1
TOPLAM	300	100

Tablo 82:Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Akrabalarla Konuşurken Kullandıkları Dil

	Akrabalarla konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	207	69
Kürtçe	93	31
TOPLAM	300	100

Tablo 83: Osman Yozgatlı Bölgesi Göçmenlerinin Hemşehrilerle Konuşurken Kullandıkları Dil

	Hemşehrilerinizle konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	102	34
Kürtçe	198	66
TOPLAM	300	100

Tablo 84: Kemer Bölgesi Göçmenlerinin Hemşehrilerle Konuşurken Kullandıkları Dil

	Hemşehrilerinizle konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	234	78
Kürtçe	66	22
TOPLAM	300	100

Tablo 85: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin Arkadaşlarla Konuşurken Kullandıkları Dil

	Arkadaşlarınızla konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	126	42
Kürtçe	174	58
TOPLAM	300	100

Tablo 86: Kemer Göçmenlerinin Arkadaşlarla Konuşurken Kullandıkları Dil

	Arkadaşlarınızla konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	264	88
Kürtçe	36	12
TOPLAM	300	100

Tablo 87: Osman Yozgatlı Göçmenlerinin İş Yerinde Konuşurken Kullandıkları Dil

	İş yerinizde konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	105	35
Kürtçe	195	65
TOPLAM	300	100

Tablo 88: Kemer Göçmenlerinin İş Yerinde Konuşurken Kullandıkları Dil

	İş yerinizde konuşurken daha çok hangi dili kullanmaktasınız?	
	Kişi	Oran (%)
Türkçe	279	93
Kürtçe	21	7
TOPLAM	300	100

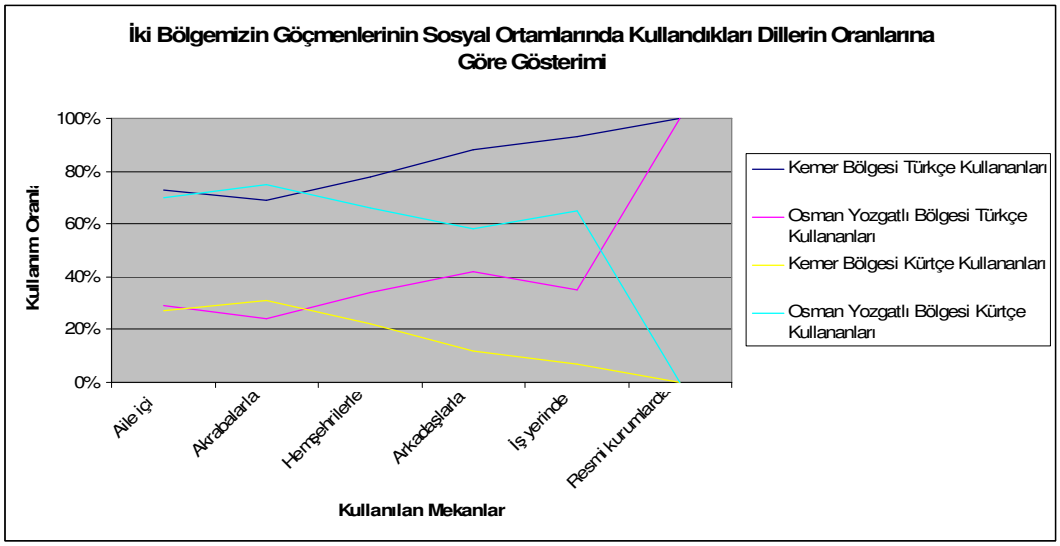

Grafik 19

5.4.8. Dilin Kullanımı ya da Kullanılamamasının Sosyal Hayata Yansıması

Bu yöndeki bir diğer önemli nokta da bireylerin "dili kullanımları ya da kullanmamalarının" sosyal hayatlarını nasıl etkilediğidir. Bu nedenle daha öncesinde verilerini sunduğumuz "Türkçe konuşurken şivenizin kentteki insanlardan farklı olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusunun hemen ardından göçmenlere: "(Evet ise) Bunun kent merkezindeki insanlarla iletişiminize nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?" şeklinde soru yönelmiştir. Evet cevabını verenlerin (Kuzey Göçmenleri: 60 kişi; Güney Göçmenleri: 222 kişi) dağılımları bölgelere göre önemli farklılıklar içermektedir.

"Kuzey Göçmenlerinin" bu sorumuza cevap verenlerinin %88'i "hiçbir problem olmadığını" %10'u "kendisini farklı hissettirdiği için doğal olamadığını" ve sadece %2'si de "doğulu olduğum anlaşıldığı için olumsuz bakanlar oluyor" şeklinde cevap vermişlerdir. Yani "Kuzey Göçmenlerinin" şivesel anlamda farklılık yaşayan (60 kişi), sınırlı miktardaki (%20) grubunun, sosyal yaşantısına bu durumun olumsuz yönde katkısı olan (%2) çok sınırlı bir kesim vardır. Yani dilsel kodların farklılığı, artık bu bölgelerimizin bireylerinin sosyal hayatlarını olumsuz yönde etkilemekten uzaklaşmıştır. Fakat burada asıl önemli olan nokta, şivesel farklılığı çok yüksek oranlarda olan (222 kişi: %74) "Güney Göçmenlerinin" verdikleri cevaplardır. "Güney Göçmenlerinin" bu soruya cevap verenlerinin %41'i (91 kişi) "hiçbir problem olmadığını" dile getirirken, %25 (56 kişi) "anlaşmakta zorlandığını", %20'si (44 kişi) "kendini farklı hissettirdiği için doğal olamadığın", %11'i ise (24 kişi) bu durumun "dikkatleri üzerine çektiğini" ve sadece %3'ü (7 kişi) "doğulu olduğum anlaşıldığı için olumsuz bakanlar oluyor" şeklinde cevaplar vermiştir. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi "Güney Göçmenlerinin" dilsel farklılığı hayatlarında, iletişime dönük problemler oluşturmaktadır. Fakat iletişimsel problemler hiçbir şekilde "etnik farklılığa" dayalı bir ayrışma ya da "kimliksel bir karşı söylemin aracı" haline dönüşmemektedir. Bu durumda da ortaya ayrışmanın temellerinin "kimliksel" ya da "etnik" planda olmadığı şeklinde önemli bir veri sunmaktadır.

Tablo 89: Güney Göçmenlerinin Şivesel Farklılıklarının İletişimlerine Yansıması

	(Evet ise) Bunun kent merkezindeki insanlarla iletişiminize nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Hiçbir problem olmuyor	91	41
Kendimi farklı hissettirdiği için doğal olamıyorum	44	20
Anlaşmakta zorlanıyorum	56	25
Dikkatleri üzerime çekiyor	24	11
Doğulu olduğum anlaşıldığı için olumsuz bakanlar oluyor	7	3
TOPLAM	212	100

Tablo 90: Kuzey Göçmenlerinin Şivesel Farklılıklarının İletişimlerine Yansıması

	(Evet ise) Bunun kent merkezindeki insanlarla iletişiminize nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Hiçbir problem olmuyor	53	88
Kendimi farklı hissettirdiği için doğal olamıyorum	6	10
Doğulu olduğum anlaşıldığı için olumsuz bakanlar oluyor	1	2
TOPLAM	60	100

Bu noktada elde edilen, "dile dayalı problem yaşanmıyor" şeklindeki verilerimizin, sosyal hayatın diğer noktalarında da genellenebilir bir veri niteliği olmamasından hareketle, farklı sorularla genellenebilir bir çerçeve ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle benzer bir soru, daha genel çerçevede "kent yaşamında insanlarla ilişkilerinizde uyumsuzluk yaşıyor musunuz?" şeklinde sorulmuştur. Bu sorumuzun verileri de önemli gerçeklikleri içinde barındırmaktadır. Anketimize katılan "Kuzey Göçmenlerinin" %83'ü (249 kişi) "hayır" şeklinde cevap verirken, %17'si (51 kişi) de "evet" şeklinde cevap vermiştir. Bunun yanında "yaşanan uyumsuzluk halinin" neden kaynaklandığını anlayabilmek adına da "evet" şıkkını işaretleyenlere, "(Evet ise) neden?" şeklinde bir başka soru yöneltilmiştir. "Kuzey Göçmenlerinden" bu soruyu cevaplayanlar (51 kişi) içinde ; %72 (37 kişi) "konuşulan dil ya da şivemiz farklı", %15 (7 kişi) "ekonomik koşullar farklı", %10 (5 kişi) "eğitim durumlarımız farklı", %3 (2 kişi) ise "sosyal statülerimiz farklı" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Görüldüğü gibi zaten çok az düzeyde olan uyumsuzluk halinin de "genel yansıması", daha çok ilk kuşağın problemleri olan "şivesel bütünleşmenin tamamlanmamasına" dayalıdır. Fakat "Güney Göçmenlerinde" daha farklı göstergelerle karşılaşılmaktadır. "Güney Göçmenlerinin" ilk sorumuza verdiği cevaplar kendi içinde %50,3 (151 kişi) "evet" şeklinde cevap verirken, %49,7 (149 kişi) ise "hayır" şeklinde cevap vermiştir. Verilerin sunduklarına göre son derece dengeli bir dağılım söz konusudur. Güney Göçmenlerinin verilerine göre, bu bölgemizin "uyumsuzluk hali" çok yüksek düzeyde çıkmıştır. Yani "Osman Yozgatlı Bölgesinin" göçmenlerinden, her iki kişiden biri kentsel yaşam içinde "insanlarla ilişkilerinde uyumsuzluk" yaşamaktadır. Burada yaşanan uyumsuzluğun içeriğinin anlaşılabilmesi için sorulan "(Evet ise) Neden?" şeklindeki sorumuzun verileri son derece anlamlıdır. Sorumuzu cevaplayan "Güney

Göçmenlerinin" (151 kişi); %56'sı (85 kişi) yaşadığı uyumsuzluğun sebebinin "dilsel ya da şivesel" bir sebebinin olduğunu, %24'ü ise (36 kişi) "sosyal statümüzün farklı olması", %12'si (18 kişi) ekonomik koşulların farklılığı", %5'i (8 kişi) "etnik ve dilsel farklılık nedeniyle" ve %4'ü (6 kişi) "eğitim durumlarımız farklı" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bu nedenle yaşanan uyumsuzluğun büyük bir kısmını, dilsel ya da şivesel anlamda bir farklılık oluşturmaktadır. Bu yöndeki önceki irdelememizden de anlaşılacağı gibi, bireyler yaşanan bu uyumsuzluk halini, genelde "ayrışma" ya da "karşı söylem" oluşturmak için bir gerekçe olarak algılamamaktadır. Bu nedenle uyumsuzluğun, bir içe kapanma sebebi oluşturmadığı açıktır. Diğer şıklar da genelde "bütünleşmenin" sonucu olan ve ilk kuşaklarda ağır basan sorunlar niteliğindedir ve bütünleşmenin ilerleyen süreçlerinde ortadan kalkacak problemlerdir. Soruyu cevaplayanlar içinde (151 kişi) sadece %5'lik bir dilim (8 kişi) "etnik ve dilsel temelli" bir sorun yaşadığını dile getirmiştir (bu oran ankete katılan tüm göçmenler dikkate alınınca %2,7'de kalmaktadır). Fakat bu oranın çok düşük düzeyde kalması "göçmen grubunun", "içe kapandığı" ya da "kimliksel temelde" bir ayrışma halini yaşayacağı ya da yaşayabileceği yönünde bir veri sunamamaktadır. Aksine, elde edilen veriler, bütünleşmenin ilerleyen süreçlerinde zamanla ortadan kalkabilecek problemlerin söz konusu olduğunu göstermektedir.

Tablo 91: Güney Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluk Düzeyi

	Kent yaşamında insanlarla ilişkilerinizde uyumsuzluk yaşıyor musunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	151	50,3
Hayır	149	49,7
TOPLAM	300	100

Tablo 92: Kuzey Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluk Düzeyi

	Kent yaşamında insanlarla ilişkilerinizde uyumsuzluk yaşıyor musunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	51	17
Hayır	249	83
TOPLAM	300	100

Tablo 93: Güney Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluklarının Nedeni

	(Evet ise) Neden?	
	Kişi	Oran (%)
Ekonomik Koşullarımız farklı	18	12
Eğitim durumlarımız farklı	6	4
Konuşulan dilimiz ya da şivemiz farklı	85	56
Sosyal statülerimiz farklı	36	24
Etnik ya a dilsel farklılığımız olduğu için	8	5
TOPLAM	151	100

Tablo 94: Kuzey Göçmenlerinin Kent Yaşamındaki Uyumsuzluklarının Nedeni

	(Evet ise) Neden?	
	Kişi	Oran (%)
Ekonomik Koşullarımız farklı	7	15
Eğitim durumlarımız farklı	5	10
Konuşulan dilimiz ya da şivemiz farklı	37	72
Sosyal statülerimiz farklı	2	3
TOPLAM	51	100

5.4.9. Göçmenlerin Kendilerini Dışarıdan Bakışla Nasıl Algıladıkları

Bu konudaki soruların ortak noktasında, sürekli olarak "bireylerin kendileri yönüyle algılamalarına" dikkat edilmiştir. Fakat "dışarıdan bir bakış açısıyla" kendilerini nasıl algıladıkları irdelenmemiştir. Bu yönüyle "dışarının kendilerine bakışlarını ne yönde algıladıklarının" anlaşılabilmesi adına da kendilerine, "kent merkezinde de yaşayan insanların size bakışlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" şeklinde soru sorulmuştur. Bu sorumuzda da önemli veriler ortaya çıkmıştır. "Kuzey Göçmenlerinin" %89'u "iyi bakıyorlar/hiçbir problem yaşamıyoruz" şeklinde genellenebilir bir şekilde cevap vermişlerdir. Buna karşılık %7'si "genelde iyi bakıyorlar", %3'ü "ne iyi ne kötü bakıyorlar", sadece %1'er kısım "ön yargılı" ve "genelde kötü" şeklinde cevap vermişlerdir. Buna karşılık farklı bir durum "Güney Göçmenlerinde" ortaya çıkmıştır. "Güney Göçmenlerinin" %50'si "iyi bakıyorlar/hiçbir problem yaşamıyoruz" şeklinde cevap vermiştir. Buna karşılık %16'sı "ne iyi ne kötü bakıyorlar", %12'si "genelde iyi bakıyorlar", %10'u "bizi tanıyanlar iyi tanımayanlar kötü bakıyorlar", %6'sı "ön yargılı yaklaşıyorlar", %5'i "genelde kötü bakıyorlar" derken, sadece %1'i "hiçbiri bizi istemiyor/Herkes dışlıyor" şeklinde cevap vermiştir. Verilen cevaplardan da anlaşıldığı gibi "bütünleşmiş ilk bölgenin bireyleri"

dışarıdan bakış hakkında da çok olumlu yönde veriler sunmuştur. Buna karşılık "Güney Göçmenlerinde" de olumlu bir bakış olduğunu belirtenlerin oranı %62 gibi bir oranken, %26'sı ise "nötr yönde" bir bakışın olduğunu belirtirken, olumsuz bir bakış olduğunu söyleyenlerin oranı %12'ye kadar gerilemiştir. Yani verilen şıkların niteliği göz önünde bulundurulunca; "Güney Göçmenlerinin", "dışarıdan bakışlar" karşısında da kendilerini, olumsuz bir konumda algılamamaktadır. Bu verilerin en önemli yönlerinden birisi de hiç şüphesiz ki göçmenlerin "psikolojik arka planı" hakkındaki veriler sunmasıdır. Çünkü bireyler dış bakışı ortaya koyarken, kendilerini dışarıdan nasıl algıladıklarının da verisini sunmuştur. "Güney Göçmenlerinin" bu yönde olumlu veriler sunmaları, gelecekte ortaya çıkacak "bütünleşme ekseni" hakkında da veriler sunmaktadır. Olumsuz bir algı halinin kısıtlı kalması, sosyal anlamda ilişkisel ortamın oluşmasını ve bu ilişki üzerinden "Güney Göçmenlerinin" sosyal anlamda bütünleşebileceği gerçeğini netleştirmektedir.

Tablo 95: Güney Göçmenlerinin Kendilerini Dışarıdan Nasıl Algıladıkları

	Kent merkezinde yaşayan insanların size bakışlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
İyi bakıyorlar/Hiçbir problem yaşamıyoruz	150	50
Genelde iyi bakıyorlar	36	12
Ne iyi ne kötü bakıyorlar	48	16
Bizi tanıyanlar iyi, tanımayanlar kötü bakıyorlar	30	10
Ön yargılı yaklaşıyorlar	18	6
Genelde kötü bakıyorlar	15	5
Hiçbiri bizi istemiyor/herkes dışlıyor	3	1
TOPLAM	300	100

Tablo 96: Kuzey Göçmenlerinin Kendilerini Dışarıdan Nasıl Algıladıkları

	Kent merkezinde yaşayan insanların size bakışlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
İyi bakıyorlar/Hiçbir problem yaşamıyoruz	267	89
Genelde iyi bakıyorlar	21	7
Ne iyi ne kötü bakıyorlar	9	3
Ön yargılı yaklaşıyorlar	2	0,7
Genelde kötü bakıyorlar	1	0,3
TOPLAM	300	100

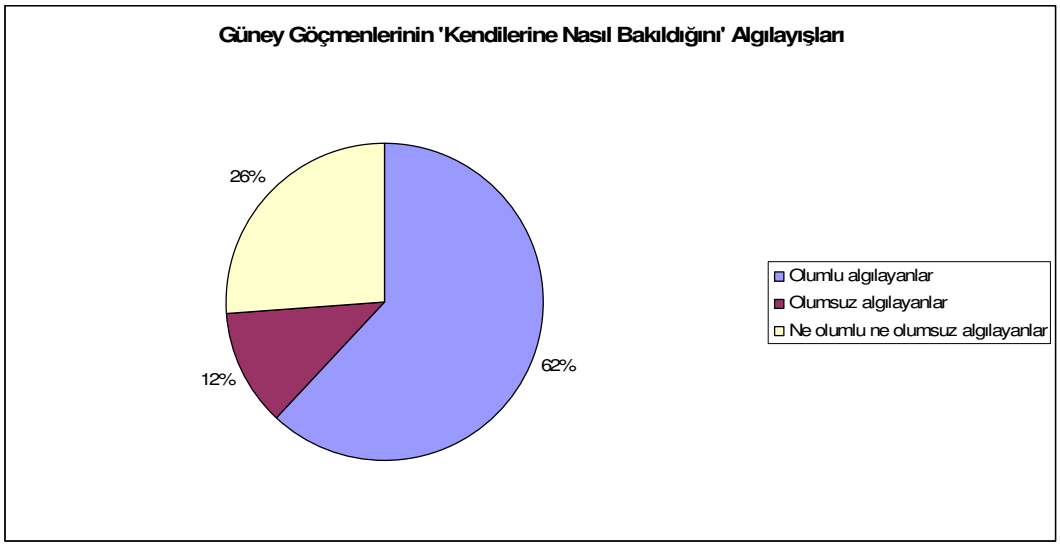

Grafik 20

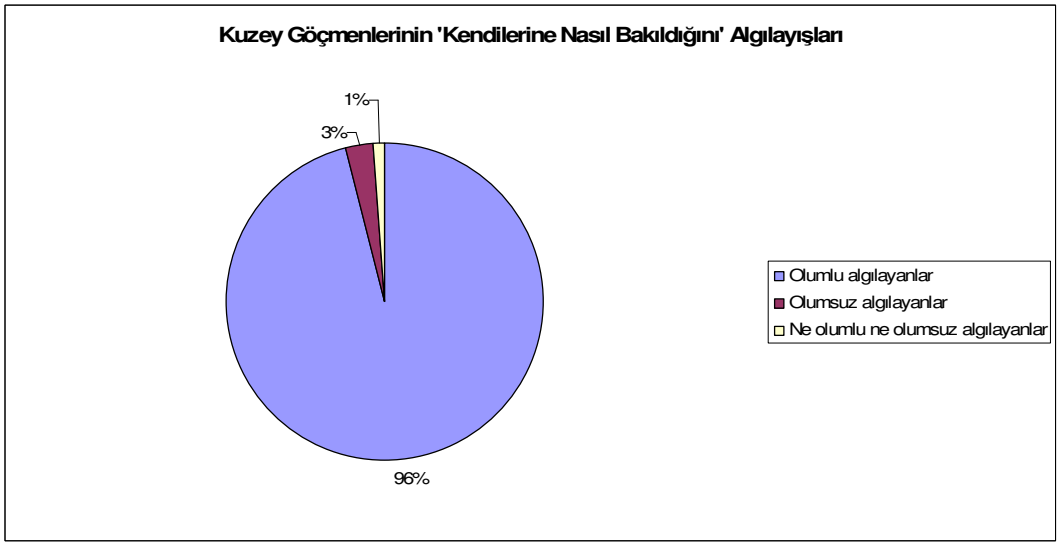

Grafik 21

5.4.10. 'İçe Kapanma Mekanizmalarının' İşleyiş Düzeyi

Dış gruplarla ilişkiye geçişin ve kültürel alış-verişin yoğun olduğu, önemli toplumsal olaylardan birisi de "evlilik" mekanizmasıdır. Evlilik aracılığıyla birlikte, farklı gruplar arasında sıkı ilişkilerin ortaya çıktığı ve "hısım ilişkilerinin" yoğun yaşandığı bilinen gerçeklerdendir. Dışa açılmamak yönünde, refleksif bir tepkisi olan grupların bu nedenle, dış gruplarla ilişkiye geçmemek adına, evliliğin "grup içi"

gerçekleşmesi için yoğun bir çaba harcayacakları son derece açıktır. Dünyada ki önemli örneklerinden bir kaçı; "Yahudilerin evlilik adeti", "Hint asillerinin" ve "Orta Çağ Avrupa Aristokratlarının" evlilik gelenekleri bu konuya sadece birkaç örnektir. Bu nedenle göçmenlerin, "dışa açılamamak" ya da "içe kapanmak/ayrışmak" adına kasıtlı bir çabası olacaksa, evliliğe yüklenen anlamlar da ayrışmayı mümkün kılacak şekilde düzenlenmektedir.[49] Hatta ilişki halini kısıtlayacak bir hayat döngüsünü dahi mümkün kılabilmektedir. Bu nedenle de her iki bölgemizin göçmenlerine, bu yönde soru sormak gereksinimi duyulmuştur. Bu yönde sorduğumuz sorumuz ise "çocuklarınız ya da ailenizdeki diğer bekarların hangi çevreden evlenmesini uygun bulursunuz?" şeklindedir. Bu sorumuza "Kuzey Göçmenlerinin" verdiği cevaplar; %71'i "fark etmez", %18'si "kentli bireyle", sadece %7'si "akraba" ve %3'ü de "hemşehri" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Yani cevaplardan da anlaşılacağı gibi, "kentte kalış süresi" uzun olan göçmen grubu, "evliliği bir içe kapanma mekanizması" olmaktan çıkarmıştır. "Güney Göçmenlerinde" ise; %56 "fark etmez", %20 "akraba", %14 "kentli bireyle", %7 "hemşeri" ve sadece %3'ü "geldiğimiz yerden herhangi biriyle" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu verilerden hareketle, "Güney Göçmenlerimiz" için, göstergelerinin "Kuzey Göçmenlerine" göre, daha "içe kapanmak yönünde" olduğunu söylemek mümkündür. Fakat göstergelerin içe kapanmayı mümkün kılan yönde bir veri sunmadığı, aksine dışa açılmayı mümkün kılacak yönde veriler sunduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle bütünleşme düzeyine paralel olarak da bu göstergelerinin, "Kuzey Göçmenlerinin" göstergeleri yönünde evrileceğini söylemek mümkündür.

Tablo 97: Güney Göçmenlerinin Evlilik İlişkilerinin Nasıl Olmasını İstedikleri

	Çocuklarınızın ya da ailenizdeki diğer bekarların hangi çevreden evlenmesini uygun bulursunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Akraba	60	20
Hemşehri	21	7
Geldiğimiz yerden herhangi biriyle	9	3
Kentli biriyle	42	14
Fark etmez	168	56
TOPLAM	300	100

[49] Ayrışmanın hala aktif olduğu Amerika'da, günümüzde gelinen noktada dahi "zenci ve beyaz ırk" evliliği çok sınırlı düzeyde gerçekleşmektedir. Bu durum da Amerika'da "ayrışmanın" hala aktif düzeyde olduğunu ispatlayan bir göstergedir.

Tablo 98: Kuzey Göçmenlerinin Evlilik İlişkilerinin Nasıl Olmasını İstedikleri

	Çocuklarınızın ya da ailenizdeki diğer bekarların hangi çevreden evlenmesini uygun bulursunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Akraba	21	7
Kentli biriyle	66	22
Fark etmez	213	71
TOPLAM	300	100

5.4.10.1. Akraba Evliliğine Bakışları

Bu durumu irdelemek adına derinlemesine bir soru da "sizce akraba evliliği gerekli mi?" şeklindeki sorumuzdur. Çünkü akraba evliliği, içe kapanma çabasının en yoğun olduğu evlilik halidir ve dış gruplarla ilişkiyi son derece kısıtlamaktadır. Göçmen gruplarının, yani ilişki hali sınırlı olanların tercih edebildiği bir evlilik halidir. Bu evliliğin bir nedenini de, dışa açılmanın tedirgin edici durumuna bağlı olarak özgüven sıkıntısı yaşayanların, bu sorunu en aza indirme çabasının bir ürünü olabilmektedir. Bu sorumuzdan, önceki soruya göre farklılık içeren bir diğer nokta da, "gereklilik/zorunluluk" yönüyle nasıl algılandığıdır. Yani "gerekli görüp-görmemesi" yönüyledir. Bu sorumuzu yönelttiğimiz alanların göçmenlerinin sunduğu veri, önemli bir gösterge halindedir. "Kuzey Göçmenlerinin" %12'si gerekli olduğunu düşünerek "evet" şıkkını işaretlerken, %88'i de gerekli görmeyerek "hayır" şıkkını işaretlemişlerdir. Durum "Güney Göçmenlerinde" biraz daha farklılık taşımaktadır. Ankete katılanların %67'si gerekli görmeyerek "hayır", %33'ü ise gerekli görerek "evet" şıkkını işaretlemiştir. "Bekarların hangi çevreden evlenmesini istedikleri" yönündeki sorumuza göre burada akraba evliliklerini, gereklilik olarak algılama durumu biraz daha yükselmiştir. Bunun nedeninin anlaşılabilmesi için de "(Evet) ise akraba ile neden evlenilmelidir?" şeklindeki sorumuzun cevapları önemli hale gelmektedir. "Kuzey Göçmenlerin" sınırlı bir kısmının cevapladığı bu soru ("Evet" diyenler: 36 kişi) daha çok "aynı çevre çocukları daha iyi anlaşır" ve "örf adetler aynı olduğu için" şeklinde dağılım göstermektedir. "Güney Göçmenlerinde" de az olan, fakat "Kuzey Göçmenlerine" göre göreli bir yükselme gösteren "evet" cevabının içeriği, "Kemer Bölgesinin" sunduğu verilerle benzeşik durumdadır. Soruyu cevaplayanların (99 kişi); %46'sı "örf ve adetler aynı olduğu için", %39'u "aynı çevrenin çocukları daha iyi anlaşır", %7'si de "bir akraba isteyince reddetmek olmaz", %5'i "mal-mülk bölünmesin" ve %3'ü de "soy için daha güvenilir" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Yani verilen cevaplar içeriğinde, "ayrışma" ya da "bütünleşmeme"

çabasını taşımamaktadır. Çünkü içerikte ayrışmak yönündeki cevaplar çok sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Tablo 99: Kuzey Göçmenlerinin Akraba Evliliğine Bakışı

	Sizce akraba evliliği gerekli mi?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**36**	12
Hayır	**264**	88
Toplam	300	100

Tablo 100: Güney Göçmenlerinin Akraba Evliliğine Bakışı

	Sizce akraba evliliği gerekli mi?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**99**	33
Hayır	**201**	67
Toplam	300	100

Tablo 101: Kuzey Göçmenlerinin Akraba Evliliğini Zorunluluk Olarak Algılayanlarının Gerekçeleri

	(Evet ise) Sizce akraba ile neden evlenilmelidir?	
	Kişi	Oran (%)
Örf ve adetler aynı olduğu için	**24**	67
Aynı çevrenin çocukları daha iyi anlaşır	**12**	33
Toplam	36	100

Tablo 102: Güney Göçmenlerinin Akraba Evliliğini Zorunluluk Olarak Algılayanlarının Gerekçeleri

	(Evet ise) Sizce akraba ile neden evlenilmelidir?	
	Kişi	Oran (%)
Örf ve adetler aynı olduğu için	**41**	46
Aynı çevrenin çocukları daha iyi anlaşır	**35**	39
Bir akraba isteyince reddetmek olmaz	**6**	7
Mal-mülk bölünmesin diye	**5**	5
Soy için daha güvenilir	**3**	3
Toplam	99	100

5.4.11. Gündemi Takip Etme Düzeyleri

Bir diğer önemli nokta da; "kentsel yaşam" beraberinde, yoğun bir "sosyal ve siyasal" ortamı getirmektedir. Kentlileşmeye paralel olarak bireylerin de bu yoğun "sosyal ve siyasal" ortamın bir nesnesi haline gelmesine bağlı olarak, bu konulara ilgisi de doğru orantılı olarak artmaktadır. Hatta kentte kalış süresine paralel olarak bu mekanizmaları nasıl ve neden kullanması gerektiğinin bilincine de ulaşmaktadır. Bu nedenle "bütünleşme" ve "bütünleş(e)meme" yönünde bir kutuplaşmanın (göstergeler yönüyle) olduğu iki göçmen grubunun, bütünleşme ve bütünleş(e)meme yönünde eğilim gösteren göstergelerinin, bu konulardaki ilgi düzeyinin farklı olacağı beklentisiyle belli başlı bazı sorular sorulmuştur. Bunlardan ilki, "Türkiye'nin sosyal ve siyasal gündemini ne düzeyde takip edersiniz?" şeklindeki sorumuzdur. Bu sorumuza "Kuzey Göçmenleri" ve "Güney Göçmenleri" farklı yönde cevaplar vermişlerdir. "Kuzey Göçmenlerinin" %46'sı "sürekli olarak", %37'si "düzenli olmasa da olabildiğince takip etmeye çalışıyorum", %13'ü "önemli olaylar oldukça" ve %4'ü de "beni ilgilendirmiyor" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Verilerden hareketle; "Kuzey Göçmenlerinin" daha bütünleşmiş yöndeki profiline uygun olarak, ülke gündemine karşı ilgili olduğunu söylemek mümkündür. "Güney Göçmenlerinin" "sosyal ve siyasal gündeme ilgili düzeylerinin" verileri ise, bütünleşmemiş göstergelerine uygun olarak farklı eğilim göstermektedir. "Güney Göçmenlerinin" %32'si "sadece çok önemli olaylar oldukça", %31'i "beni ilgilendirmiyor", %22'si "düzenli olmasa da olabildiğince takip etmeye çalışıyorum.", %15'i "sürekli olarak" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Verilerden de anlaşıldığı üzere "yakın tarihli göçmenlerin" "uzak tarihli göçmenlere" göre kentsel yaşam içinde, "sosyal ve siyasal gündeme" ilgi düzeylerinde düşüş söz konusudur. Bu verilerden hareketle kentte kalış süresine uygun olarak "sosyal ve siyasal gündeme" dair ilgi düzeyinde de düzenli bir artış söz konusudur.

Tablo 103: Kuzey Göçmenlerinin Gündemi Takip Etme Düzeyleri

	Türkiye'nin sosyal ve siyasal gündemini ne düzeyde takip edersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Sürekli olarak	138	46
Düzenli olmasa da olabildiğince takip etmeye çalışıyorum	111	37
Sadece çok önemli olaylar oldukça	39	13
Beni ilgilendirmiyor	12	4
Toplam	300	100

Tablo 104: Güney Göçmenlerinin Gündemi Takip Etme Düzeyleri

	Türkiye'nin sosyal ve siyasal gündemini ne düzeyde takip edersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Sürekli olarak	45	15
Düzenli olmasa da olabildiğince takip etmeye çalışıyorum	66	22
Sadece çok önemli olaylar oldukça	93	31
Beni ilgilendirmiyor	96	32
Toplam	300	100

5.4.12. Siyasal Faaliyetlere İlgi Düzeyleri

Benzer yönde bir farklılaşma haline, "siyasal faaliyetlere ilgili düzeyinde" de rastlanmaktadır. Bu noktada göçmenlere yönelttiğimiz, "siyasal faaliyetlere hangi düzeyde ilgi gösterirsiniz?" şeklindeki sorumuzun verileri, kentte kalış süresine bağlı olarak, süre ile doğru orantılı artış göstermektedir. Eski tarihli göçmenlerimiz olan "Kuzey Göçmenlerinin" %58'i "sadece oy verdiğini", %27'si "bir parti üyesi olduğunu", %11'i "parti çalışmalarına aktif olarak katıldığını" ve buna karşılık olarak da sadece %4'ü "hiç ilgi duymadığını" dile getirmiştir. "Güney Göçmenlerinin" %53'ü "sadece oy verdiğini", %38'i "hiç ilgi duymadığını", %6'sı "bir parti üyesiyim" ve buna karşılık sadece %3'ü "parti çalışmalarına aktif olarak katılmaktayım" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bu veriler de göstermektedir ki "Güney Göçmenlerinin" büyük bir çoğunluğu siyasi faaliyetlere "ilgisizlik hali ya da oy vermenin ötesine geçmeyen" bir duruş sergilemektedir. Bu verilerin de ortaya çıkardığı gibi kentte kalış süresinin uzamasına bağlı olarak, bireylerin siyasi faaliyetleri daha düzenli ve sistemli hale gelmektedir.

Benzer bir durum da bireylerin oy verme davranışlarında ortaya çıkmaktadır. Göçmenlere bu noktada sorduğumuz soru ise; "bir siyasi partiye hangi gerçeklerle oy verirsiniz?" şeklindedir. "Kuzey Göçmenlerinin" verdiği cevaplarda, şıklarda bir yoğunlaşma söz konusu iken buna karşılık "Güney Göçmenlerinde" dağınıklık ortaya çıkmıştır. Verilen cevaplar doğrultusunda, "Kuzey Göçmenlerinin" %57'si "geçmişteki olumlu icraatlarına bakarak", %19'u "liderine güvendiğim için", %13'ü "dini değerlere önem vermesi", %6'sı "milli değerlere önem vermesi", %3'ü "aile reisim kimi desteklerse" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Genel oy verme davranışının "geçmişteki icraatlar" yönünde olması, bu göçmen grubunun siyasal değerlendirme sürecinin,

rasyonel bir karar alma davranışı olduğunu göstermektedir. "Güney Göçmenlerinin" davranışlarında ise "genel anlamda", "Kuzey Göçmenlerindeki" kadar tutarlı bir zemin ortaya çıkmamıştır. "Güney Göçmenlerinin" %27'si "geçmişteki olumlu icraatlarına bakarak", %26'sı "dini değerlere önem vermesi", %18'i "milli değerlere önem vermesi", %15'i "liderine güvendiğim için", %5'i "hemşerilerim hangi partiyi desteklerse", %6'sı "aile reisim kimi desteklerse" ve %3'ü de "diğer" yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu verilerin sundukları doğrultusunda, belli bir bölgede yoğunlaşmanın olduğu fikri oluşmamaktadır. Bu var olan parçalı "oy verme" hali, "geleneksel karar alma süreci" ile "çözülmüş karar alma sürecinin" karma bir görüntüsünden kaynaklanmaktadır. Bu iç içe geçmiş durum, aslında çözülmenin başladığının da göstergesidir. Nitekim baskın bir çoğunluk olmasa da en fazla işaretlenen şık rasyonel karar alma sürecinin yansıması olan; "geçmişteki icraatlarına bakarım (%27)" şeklinde ortaya çıkmıştır. Fakat var olan genel durumdan hareketle, kentte kalış süresinin uzamasına bağlı olarak, bireylerin sosyal ve siyasal gündeme ilgisi artmakta ve bunun bir sonucu olarak da "oy verme davranışı" "geleneksel karakterden, rasyonel düşünceye" doğru bir değişim göstermektedir.

Tablo 105: Kuzey Göçmenlerinin Siyasal Faaliyetlere İlgi Düzeyi

	Siyasi faaliyetlere hangi düzeyde ilgi gösterirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Sadece oy verme	174	58
Bir parti üyesiyim	81	27
Parti çalışmalarına aktif olarak katılmaktayım	33	11
Hiç ilgi duymuyorum	12	4
Toplam	300	100

Tablo 106: Güney Göçmenlerinin Siyasal Faaliyetlere İlgi Düzeyi

	Siyasi faaliyetlere hangi düzeyde ilgi gösterirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Sadece oy verme	159	53
Bir parti üyesiyim	18	6
Parti çalışmalarına aktif olarak katılmaktayım	9	3
Hiç ilgi duymuyorum	114	38
Toplam	300	100

Tablo 107: Kuzey Göçmenlerinin Oy Verme Gerekçeleri

	Bir siyasi partiye hangi gerekçelerle oy verirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Geçmişteki olumlu icraatlarına bakarak	171	57
Liderine güvendiğim için	57	19
Dini değerlere önem vermesi	39	13
Milli değerlere önem vermesi	18	6
Aile reisim kimi desteklerse	9	3
Diğer	6	2
Toplam	300	100

Tablo 108: Güney Göçmenlerinin Oy Verme Gerekçeleri

	Bir siyasi partiye hangi gerekçelerle oy verirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Geçmişteki olumlu icraatlarına bakarak	81	27
Liderine güvendiğim için	45	15
Dini değerlere önem vermesi	78	26
Milli değerlere önem vermesi	54	18
Hemşehrilerim kimi desteklerse	15	5
Aile reisim kimi desteklerse	18	6
Diğer	9	3
Toplam	300	100

5.4.13. Boş Zaman Faaliyetleri

Kentle "bütünleşen" ve "bütünle(e)meyen" göçmenlerin önemli göstergelerinin bir kısmını da, kentsel yaşamı ve mekanı algılarında görmek mümkündür. Kente dair fikirler ve yaşam tarzları onların, kırsal karakterinin ne kadar çözüldüğü, kentsel karakterinin ne kadar oturduğu hakkında bilgiler sunabilmektedir. Bu konudaki önemli göstergelerden birisini de, kentsel yaşam için önemli olan "boş zaman faaliyetleri" oluşturur. Bu yöndeki sorumuz ise; "boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?" şeklindedir. Her iki göçmen grubunun verdiği cevaplar farklılıklar göstermektedir. "Kuzey Göçmenlerinin" %27'si "ailemle vakit geçiririm", %16'sı "akraba/dost/komşu ziyaretinde bulurum", %15'i "gezerim", %8'i ise "TV izlerim", %11'i "kahveye

giderim", %10'u "kitap/gazete okurum", %7'i ise "sinemaya ya da tiyatroya giderim" şeklinde cevap vermişlerdir. Görüldüğü üzere, çoğunluk ailesiyle vakit geçirdiğini söylemektedir. Verilen cevapların belli bir bölgede yoğunluk göstermemesi, genel bir değerlendirmenin önüne geçmektedir. Fakat genel dağılımın, "Türkiye'nin kentsel formatına" yakın bir dağılım olduğu söylenebilir. Çünkü genel olarak bakılınca Türkiye'nin kentsel yaşamında, "kitap okuma" ve "sinema/tiyatro" alışkanlıkları çok düşük düzeylerde olunca, bütünleşmiş bir profil sunmasına rağmen, "Kuzey Göçmenlerinden" böylesi bir verinin ortaya çıkması son derece doğaldır. "Güney Göçmenlerinde" ise biraz daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Ankete katılanların %40'ı "kahveye gittiğini", %17'si "akraba/dost/komşu ziyareti yaptığını", %16'sı "ailemle vakit geçiririm", %8'i "gezerim", %8 "TV izlerim", %4'ü "kitap/gazete okurum", %1'i de "sinemaya ya da tiyatroya" gittiğini belirtmiştir. Yani bu bölgemizde "okuma" ve "kültürel faaliyet" oranı "Kuzey Göçmenlerine" göre çok daha düşük düzeylere gerilemiş durumdadır. Ayrıca burada göze çarpan bir önemli nokta da baskın bir yoğunlaşmanın (diğer şıklara oranla) %40'la "kahveye giderim" şeklinde ortaya çıkmasıdır. Ayrıca bu aktivitenin genelde, erkeksi bir boş zaman faaliyeti olması hesaba katılırsa, erkeklerin 2/3'ü gibi büyük bir kısmı boş zamanlarını genelde kahvede geçirmektedir. Yani bireyler boş zaman faaliyetlerinde, kentsel yaşamın gereği olan faaliyetlere, çok sınırlı düzeyde katılmaktadır.

Tablo 109: Kuzey Göçmenlerinin Boş Zaman Faaliyetlerinin Dağılımı

	Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Ailemle vakit geçiririm	**61**	27
Akraba/dost/komşu ziyaretinde bulunurum onlarla sohbet ederim	**48**	16
Gezerim	**45**	15
TV izlerim (evde)	**36**	12
Kahveye giderim	**33**	11
Kitap/gazete okurum	**30**	10
Sinemaya ya da tiyatroya giderim	**21**	7
Diğer	**6**	2
Toplam	300	100

Tablo 110: Güney Göçmenlerinin Boş Zaman Faaliyetlerinin Dağılımı

	Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Ailemle vakit geçiririm	**48**	16
Akraba/dost/komşu ziyaretinde bulunurum onlarla sohbet ederim	**51**	17
Gezerim	**24**	8
TV izlerim (evde)	**24**	8
Kahveye giderim	**120**	40
Kitap/gazete okurum	**12**	4
Sinemaya ya da tiyatroya giderim	**3**	1
Diğer	**18**	6
Toplam	300	100

5.4.14. Hangi Faaliyetleri Ne Düzeyde Yaptıkları

Aynı yönde dağılımı bazı faaliyet çeşitlerinin yapılma sıklıklarında net olarak görmek mümkündür. "Kitap okuma, gazete okuma, sinemaya gitme, tiyatroya gitmek" vb. alışkanlıkları, "Kuzey Göçmenleri" daha sık aralıklarla geçekleştirirken, buna karşılık "Güney Göçmenleri" daha seyrek aralıklarla gerçekleştirmektedir. Şüphesiz bu durumlar ekonomi, eğitim, sosyal statü, meslek vb. göstergelerle yakından alakalıdır. Nitekim bu seviyenin, "bütünleşme" düzeyinin aşağılara çekilmesine paralel olarak, bir düşüş göstermesi de son derece doğaldır. Ayrıca bu tarz davranışlar ne bir sebep ne de bir öncüldür (sebeplerin ortaya çıkması adına). Ancak bahsedilen göstergelere bağlı olarak, bir sonuç niteliğinde ortaya çıkabilmektedir. Tüm bunlardan hareketle, böylesi bir düşüşün "Güney Göçmenlerinin" içinde bulunduğu, "ekonomik ve sosyal gerçekliğin" doğal sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bu tarz faaliyetlerin ortaya çıkması "bütünleşme düzeyi" yönünde fikirler verebilecekken, yapılmaması halinde "ayrışmanın/içe kapanmanın" olduğu yönünde veriler sunmamaktadır. Bu nedenle bu konuda, ayrışma halinin var olduğunu söylemek imkansızdır ya da ayrışmanın varlığı konusunda bir veri olduğu söylenememektedir.

5.4.15. Kente ve Kentsel Yaşama Dair Yargıları

"Kuzey Göçmenleri" ile "Güney Göçmenleri" arasındaki önemli farklardan birisi de, kente dair kurulan bazı "yargı ifadelerine" verdikleri cevaplardır. Bütünleşik profil sahibi bireylerle (Kuzey Göçmenleri), bütünleşik bir profil sunmayanların (Güney Göçmenleri) verdiği cevaplar birbirinden farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki

"kent korku verir" ifadesidir. Bu ifadeye "Kuzey Göçmenlerinin" sadece %8'i katılırken, %92'si ise katılmamıştır. "Güney Göçmenlerinde" bu yargıya katılanların oranı, büyük bir artış göstererek %36 düzeyine yükselmektedir ve katılmayanların oranı %64'e gerilemiştir. Aynı durum "kent kaygı verir" ifadesinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadeye "Kuzey Göçmenlerinin" %88'i katılmazken, %12'si katılmıştır. Fakat "Güney Göçmenlerinin" ise katılanlarında bir yükselme olmuş ve bu yargıya %39'u katılırken, katılmayanlar %61 oranındadır. Bir diğer yargı ifademiz ise "kent güvensiz ortamdır". Bu yargıya "Kuzey Göçmenlerinin" %27'si katılırken, %73'ü ise katılmamıştır. Fakat durum "Güney Göçmenlerinde" tamamen farklılaşmıştır. "Güney Göçmenlerinin" %55'i bu yargımıza katılırken, %45'i ise katılmadığını ifade etmiştir. Yani "Güney Göçmenlerinin" yarısından fazlası kenti "güvensiz bir ortam" olarak algılamaktadır. Bir diğer yargı ifademiz ise "kentte iş imkanı vardır" şeklindeki ifadedir. Bu ifade karşısında alınan cevaplar ise son derece ilginçtir. Çünkü mekanlar yönüyle göstergeler tamamen birbirinin zıttı şeklinde ortaya çıkmıştır. "Kuzey Göçmenlerinin" %64'ü katılmadığını dile getirirken, %36'sı katıldığını ifade etmiştir. Fakat "Güney Göçmenlerinin" ise %65'i katılırken, %35'i katılmadığını dile getirmiştir. Bu durum çok önemli bir gerçekliği tekrar teyit etmektedir. Çünkü örnek verilerimizde de sunduğumuz gibi, bölgelerin göçmenlerinin "referans noktasının" neresi olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. "Arada bir sınıf" olan ve "göreli yoksun" Güney Göçmenlerinin, referans noktasının kırsal alan olmasına bağlı olarak bu yargıya katılanlarında artış söz konusudur. Fakat "arada bir sınıf" özelliği göstermeyen "Kuzey Göçmenleri", referans noktalarının kentsel yaşam kalıpları olmasına bağlı olarak, "göreli yoksun" bir özellik sergilememesi nedeniyle "bu yargıya katılma" oranında düşüş görülmektedir. Bir diğer önemli ifade ise "kent sığınılan yer/bir kaçış yeri" yargısıdır. Bu yargıya "Kuzey Göçmenlerinin" %83'ü katılmazken, sadece %17'si katılmıştır. "Güney Göçmenlerinin" ise göstergeleri çok farklı bir boyuttadır. Çünkü bu yargıya %52'si katılırken, %48'i katılmamıştır. Yani çoğunluk kenti bir "sığınma/kaçış yeri" olarak görmektedir. Nitekim değerlerin bu şekildeki dağılımda, göçte "itici faktörlerin" ve "güvenlik gerekçesinin" söz konusu olması böylesi bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Bir diğer yargı cümlesi ise "Kent 'geleneklerin öldüğü yer'dir" ifadesidir. Bu yargıya ise "Kuzey Göçmenlerinin" %84'ü katılırken, %16'sı katılmamıştır. Buna karşılık olarak da "Güney Göçmenlerinin" %51'i kentte "geleneklerin öldüğünü" söylerken, %49'u bunun aksini iddia etmektedir.

Yani geleneklerin kentte "yaşadığını/yaşayabileceğini" ya da "yaşaması gerektiği" yönünde görüş bildirmiştir.

Tüm bu yargı cümlelerine verilen cevaplardan da anlaşıldığı üzere, "Güney Göçmenlerinin" cevapları daha çok kırsal eksenlidir. Karşılaştırma noktası, yani referans noktası tamamen kırsal alandır. Nitekim kentte işsizliğin olduğunu düşünmemeleri de referans noktalarının hala kırsal alan olduğunu göstermektedir. Yani var olan "göreli yoksunluk hali" hala çok aktif düzeydedir. "Kuzey Göçmenlerinde" ise durum tamamen farklılaşmış durumdadır. Çünkü bu yöndeki veriler tamamen farklılık arz etmektedir. Bu durum da artık "Kuzey Göçmenlerinin" referans noktasının kırsal yaşam olmadığını, kentsel yaşamı, kendilerine kriter olarak seçtiklerini göstermektedir. Yani bir kopuş sürecinin, düşünce ekseninde de yaşandığı gayet açıktır. Fakat "Güney Göçmenlerinde" ise bu kopuşun gerçekleştiğini söylemek zorlaşmaktadır. Kopuşun belirtilerinin bazı noktalarda başladığını söylemek mümkün olsa da "sosyal ve kültürel etkileri" de (ekonomik kopuşun olmadığını da önceki verilerle sunmuştuk) hala yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Göç zamanının yakın bir geçmiş olmasının yanında sosyal değişme sürecinin aktif taşıyıcılarının henüz ilk kuşaklar olması da bunda çok önemli bir etkendir.

Tablo 111: Kuzey Göçmenlerinin 'Kent Korku Verir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent korku verir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	24	8
Hayır	276	92
Toplam	300	100

Tablo 112: Güney Göçmenlerinin 'Kent Korku Verir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent korku verir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	108	36
Hayır	192	64
Toplam	300	100

Tablo 113: Kuzey Göçmenlerinin 'Kent Kaygı Verir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent kaygı verir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	36	12
Hayır	264	88
Toplam	300	100

Tablo 114: Güney Göçmenlerinin 'Kent Kaygı Verir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent kaygı verir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	108	39
Hayır	183	61
Toplam	300	100

Tablo 115:Kuzey Göçmenlerinin 'Kent Güvensiz Bir Ortamdır' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent güvensiz bir ortamdır'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	81	27
Hayır	219	73
Toplam	300	100

Tablo 116: Güney Göçmenlerinin 'Kent Güvensiz Bir Ortamdır' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent güvensiz bir ortamdır'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	165	55
Hayır	135	45
Toplam	300	100

Tablo 117: Kuzey Göçmenlerinin 'Kentte İş İmkanı Vardır' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kentte iş imkanı vardır'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	138	36
Hayır	192	64
Toplam	300	100

Tablo 118: Güney Göçmenlerinin 'Kentte İş İmkanı Vardır' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kentte iş imkanı vardır'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	195	65
Hayır	105	35
Toplam	300	100

Tablo 119: Kuzey Göçmenlerinin 'Kent Sığınılan Yer/Bir Kaçış Yeridir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent sığınılan yer/bir kaçış yeridir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	249	83
Hayır	51	17
Toplam	300	100

Tablo 120: Güney Göçmenlerinin 'Kent Sığınılan Yer/Bir Kaçış Yeridir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent sığınılan yer/bir kaçış yeridir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	156	52
Hayır	144	48
Toplam	300	100

Tablo 121: Kuzey Göçmenlerinin 'Kent Geleneklerin Öldüğü Yerdir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent geleneklerin öldüğü yerdir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**252**	84
Hayır	**48**	16
Toplam	300	100

Tablo 122: Güney Göçmenlerinin 'Kent Geleneklerin Öldüğü Yerdir' Yargısına Katılma Düzeyi

	'Kent geleneklerin öldüğü yerdir'	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**153**	51
Hayır	**147**	49
Toplam	300	100

5.4.16. Kuşaklar Arası Farklılık Düzeyleri

Göçmenlerin "kentsel değişme göstergelerinden" önemli bir noktasını da ailelerin "kuşaklar arasında" yaşadığı farklılıklar oluşturmaktadır. Göçle birlikte oluşan, "sosyal değişme sürecini" her kuşak farklı boyutuyla yaşamaktadır. Bu nedenle değişme, kuşaklar yönüyle düşünülünce, aile içi ilişkilerde de özellikle iletişimsel anlamda önemli sorunları beraberinde getirebilmektedir. Göçün ilk dönemlerinde, kuşaklar arası farklılıklar daha derin olurken, ilerleyen dönemlerde bu sorunlar yavaş yavaş ortadan kalkabilmektedir. Kuşaklar arası farklılık "sosyal değişme boyutuyla" düşünülünce, sadece göçmenlerde rastlanan bir gerçeklik değildir. Fakat göçle birlikte yaşanan süreç düşünülünce, göç zamanına yakınlıkla ters orantılı olarak, kuşaklar arası farklılık düzeyi de artmaktadır. Yani göçün üzerinden geçen sürenin artmasına bağlı olarak "kuşaklar arası farklılık" düzeyi de azalmaktadır. Nitekim bu durumu; sosyal, kültürel, eğitimsel ve tüketim kalıplarında olmak üzere çok yönlü bir perspektifte görmek mümkündür. Bu nedenle de iki farklı bölgede değişik boyutlarda ortaya çıkan farklılıkları ortaya koymak adına çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Bu konudaki ilk soru "ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'kılık kıyafette' farklılık var mı?" şeklindedir. Kentsel ve kırsal giyim, kuşak farklılıklarına bağlı olarak, değişmenin farklı boyutunu yaşayan "bölgelerden" değişik yönde sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kırsal kalıplara daha yakın olan "Güney Göçmenleri"nin %76'sı "evet" şeklinde cevap verirken, %24'ü ise "hayır" şeklinde cevap vermiştir. "Kuzey Göçmenleri" ise değişmenin ilerlemiş boyutunu yaşamasına paralel cevaplar vererek bu yöndeki farklılığın "Güney Göçmenlerine" göre nispeten kapandığını ortaya koymaktadır. Çünkü ankete katılanların %41'i "evet" şeklinde cevap verirken, %59'u ise "hayır" şeklinde cevap vermiştir. Bu sonuçlar da, ortaya net olarak koymaktadır ki göç edilen tarihe yakınlıkla beraber ilk kuşağın "kılık-kıyafet" konusundaki davranışları kırsal bölgeye benzeşirken, ilerleyen süreçlerde kentsel kalıplara doğru yakınlaşmaktadır. Bu yakınlaşmayla birlikte de kuşaklar arasındaki farklılık hali azalmaktadır. Nitekim bu durum göçmen bölgelerimizin verilerinde de net olarak görülmektedir.

Tablo 123: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Kılık-Kıyafette' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'kılık-kıyafette' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	228	76
Hayır	72	24
TOPLAM	300	100

Tablo 124: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Kılık-Kıyafette' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'kılık-kıyafette' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	123	41
Hayır	177	59
TOPLAM	300	100

Aynı durumu "meslek tercihleri" konusunda da görmek mümkündür. Göçmenlerin "mesleksel bütünleşmesinin" gerçekleşmediği dönemlerde, bu yöndeki kuşaklar arası tercihler derinleşirken, bütünleşmenin artışına bağlı olarak farklılık düzeyinde de düşüş gözlenmektedir. Bu durumu bölgeler yönüyle görmek de mümkündür. Göçmenlere yöneltilen, "ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'meslek tercihinde' farklılıklar var mı?" şeklindeki soruya; "Güney Göçmenlerinin" %82'si "evet", %18'i "hayır" şeklinde cevap vermiştir. "Kuzey Göçmenlerinde" ise

durum "Güney Göçmenlerinden" farklılık göstermektedir. Çünkü "Kuzey Göçmenlerinin" bu soruya %46'sı "evet" derken, %56'sı ise "hayır" şeklinde cevap vermiştir. Nitekim bütünleşme boyutuna bağlı olarak, göstergeler, kuşaklar arası farklılık düzeyini "meslek tercihi" konusunda etkilemektedir. Çünkü göç tarihine bağlı olarak kuşakların, beklenti düzeylerinde de farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 125: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Meslek Tercihleri' Konusunda Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'meslek tercihinde' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	246	82
Hayır	54	18
TOPLAM	300	100

Tablo 126: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Meslek Tercihinde' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'meslek tercihinde' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	228	76
Hayır	72	24
TOPLAM	300	100

Benzer durumu, bölgelerimize yönelttiğimiz "ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında "eğitim konusunda" farklılıklar var mı?" şeklindeki soruda da görmek mümkündür. Bu soruya "Güney Göçmenlerinin" %73'ü "evet" derken, buna karşılık olarak da sadece %27'si "hayır" şeklinde cevap vermiştir. "Kuzey Göçmenlerinde" ise farklılık düzeyi daha da aşağılara çekilmiş durumdadır. Aynı soruya "Kuzey Göçmenlerinin" %48'i "evet" cevabı verirken, %52'si ise "hayır" cevabı vermiştir. Bu veriler de net olarak ortaya koymaktadır ki bütünleşme düzeyinin artmasına paralel olarak "eğitim tercihlerindeki" farklılıklarda düşüş söz konusudur.

Tablo 127: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Eğitim Düzeyinde' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'eğitim düzeyinde' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	219	73
Hayır	81	27
TOPLAM	300	100

Tablo 128: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Eğitim Düzeyinde' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde çocuklarla ebeveynler arasında 'eğitim düzeyinde' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	144	48
Hayır	156	52
TOPLAM	300	100

Bu yöndeki sorduğumuz bir diğer soru da dinsel boyutta, kuşaklar yönüyle yaşanan farklılık düzeyini ortaya koymak amacındadır. Fakat bu soruya verilen cevaplar ise farklı bir gerçekliği ortaya koymaktadır. Çünkü bu sorunun cevaplarının, bölgeler yönüyle farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda kuşaklar yönüyle farklılığın en az seviyede olduğu konu da "dinsel" konular olmuştur. Yapılan görüşmelerde bu durumun nedenini ortaya çıkarmak amacıyla çeşitli irdelemeler de yapılmıştır. Nitekim bu yönde sorduğumuz; "ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'dini konularda' farklılık var mı?" şeklindeki soruya, "Güney Göçmenlerinin" %31'i "evet" derken, %69'u ise "hayır" cevabını vermiştir. Aynı soruya "Kuzey Göçmenlerinin" %32'si "evet" derken, %68'i ise "hayır" cevabını vermiştir. Bu veriler ve alandaki görüşmelerden elde edilen bulgular ışığında, böylesi bir durumu ortaya çıkaran nedenin "dinsel" değişme ve farklılaşma düzeyinin "sosyal değişme" boyutunda en yavaş işleyeni olmasıdır. Yani "sosyal değişme hızının" göçmenlerde "en yavaş olan yönü" ya da "değişmeye direnen yönü" dini konulardır. Bu yönüyle değişmenin hızının kesildiği hatta değişmeye direndiği böyle bir noktada, alanların verilerinin aynı yönde çıkması da son derece doğal olmaktadır. Bu sebeple de "Kuzey Göçmenleri" ile "Güney Göçmenlerinin" bu konudaki verilerinde farklılıklar ortaya çıkmamaktadır.

Tablo 129: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Dini Konularda' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'dini konularda' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	93	31
Hayır	207	69
TOPLAM	300	100

Tablo 130: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Dini Konularda' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'dini konularda' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	96	32
Hayır	204	68
TOPLAM	300	100

Fakat Kuşaklar arası değişimi -bütünleşme düzeyiyle ilişkili olarak- bu yöndeki farklılıkları ortaya koyacak diğer sorularda net olarak görmek mümkündür. Çünkü bu yönde sorduğumuz diğer sorularımız da ilk üç veriyle uyuşarak, bölgelerin farklılıklar gösterdiğini belgelemektedir. Farklılığı "siyasi konularda", "eş seçimi ve evlenme tarzı", "geleneklere bağlılık", "para harcama şekli", "arkadaş seçimi" gibi pek çok konuda görmek mümkündür. Yani bütünleşme düzeyiyle yakından ilişkili olarak, kuşaklar arası farklılıklar değişme göstermektedir.

Tablo 131: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Siyasi Konularda' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'siyasi konularda' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	114	38
Hayır	186	62
TOPLAM	300	100

Tablo 132: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Siyasi Konularda' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'siyasi konularda' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	135	45
Hayır	165	55
TOPLAM	300	100

Tablo 133: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Eş Seçimi ve Evlenme' Tarzında Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'eş seçimi ve evlenme tarzında' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	252	84
Hayır	48	16
TOPLAM	300	100

Tablo 134: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Eş Seçimi ve Evlenme Tarzında' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'eş seçimi ve evlenme tarzında' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	123	41
Hayır	177	59
TOPLAM	300	100

Tablo 135: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Geleneklere Bağlılıkta' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'geleneklere bağlılıkta' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	195	65
Hayır	105	35
TOPLAM	300	100

Tablo 136: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Geleneklere Bağlılıkta' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'geleneklere bağlılıkta' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	120	40
Hayır	180	60
TOPLAM	300	100

Tablo 137: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Para Harcamada' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'para harcamada' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	96	32
Hayır	204	68
TOPLAM	300	100

Tablo 138: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Para Harcamada' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'para harcamada' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	171	57
Hayır	129	43
TOPLAM	300	100

Tablo 139: Güney Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Arkadaş Seçiminde' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'arkadaş seçiminde' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	225	75
Hayır	75	25
TOPLAM	300	100

Tablo 139: Kuzey Göçmenlerinin Çocuklarla Ebeveynler Arasında 'Arkadaş Seçiminde' Yaşanan Farklılık Düzeyi

	Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında 'arkadaş seçiminde' farklılık var mı?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	156	52
Hayır	144	48
TOPLAM	300	100

Tüm bu veriler de net olarak ortaya koymaktadır ki göçle birlikte başlayan "sosyal değişme süreci", kuşaklar boyunca devam eden bir gerçekliktir. Göç tarihinin yakınlığına bağlı olarak, kuşaklar arası farklılık düzeyi artarken, ilerleyen dönemlerde ise bu farklılık hali azalmaktadır. Ayrıca göç sadece, göçü yaşayan ilk kuşakları etkileyen bir "sosyal gerçeklik" değildir. Göçü yaşamayan (faili olmayan) diğer kuşaklar da bu "sosyal değişme sürecinin" içinde yer almaktadır. Bu nedenle de sonraki kuşakların, sürecin içine girmesine paralel olarak (Kemer Bölgesi örneğinde olduğu gibi) bütünleşme düzeyi ve değişme hızında da artış söz konusu olmaktadır. Ayrıca kentsel yaşamın kurumlarıyla daha erken süreçte tanışma fırsatı bulan (eğitim kurumu) bu kuşakların, göçü yaşayan kuşaklardan farklı olarak "bütünleşme" yönündeki göstergelerinde de artış söz konusudur. Ayrıca sonraki kuşakların bütünleşme ekseni hem ilk kuşaklar için bu yönde katkı sağlarken hem de görsel/somut bir veri niteliği sunarak ilk kuşakların değişme hızını da arttırıcı etki sağlamaktadır. Bu durum da beraberinde kuşaklar arası farklılığın azaldığı bir süreci getirmektedir.

5.4.17. Boşanmaya Yaklaşımları

Bütünleşme düzeyi açısından önemli olan diğer verilerimiz de farklı bölgelerin, göçmenlerinin "boşanmaya" bakışlarıdır. Bu yöndeki iki farklı yargı cümlesine verilen cevaplar ve cinsiyetler yönüyle sorulan sorular önemli sonuçlar sunmaktadır. Boşanmaya bakış, cinsiyetler yönüyle düşünülünce, bütünleşme düzeyi düşük olan "Güney Göçmenlerinin" verdiği cevaplar farklılaşmalar sergilerken, "Kuzey

Göçmenleri" boşanmaya, "cinsiyetler yönüyle" farklı anlamlar yüklememektedir. Güney Göçmenlerinin, boşanma konusundaki cevapları hem daha tutucu hem de cinsiyetler yönüyle farklı uçta sonuçlar sunmaktadır. Buna karşılık olarak "Kuzey Göçmenlerinin" verdiği cevaplar da ise hem tutuculuk düzeyi azalmakta hem de "cinsiyetler" yönüyle verilen cevapların sonuçları birbirine yaklaşmaktadır. Ayrıca "Güney Göçmenlerinin" bu yöndeki farklılıklarının nedeni, bölgede yapılan görüşmeler sırasında, çok net bir şekilde ortaya konulmuştur. Göçmenlere nedenleri sorulunca, alınan cevaplar "kırsal alandaki" tedirginliklerin, göç sonrasında da hala aktif olduğunu ortaya çıkarmıştır. Verilen cevaplarda "çevrede iyi gözle bakılmaz", "herkes ayıplar", "kız boşanırsa millet yanlış anlar" şeklinde cevaplar verilerek, geleneksel ilişkilere dayalı tedirginliklerin, bu konuda net olarak devam ettiğini göstermektedir. Buna karşılık "Kuzey Göçmenlerinin" cevapları ise bu "geleneksel tedirginliklerden" görece uzaklaşmaktadır.

Tablo 141: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Boşanması Daha İyi Olur' Yargısına Bakışı

	Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanma konusunda ne düşünüyorsunuz?			
	Kız çocuğum mutsuzsa boşanması daha iyi olur		Erkek çocuğum mutsuzsa boşanması daha iyi olur	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Evet	27	9	63	21
Hayır	273	91	237	79
TOPLAM	300	100	300	100

Tablo 142: Kuzey Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Boşanması Daha İyi Olur' Yargısına Bakışı

	Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanma konusunda ne düşünüyorsunuz?			
	Kız çocuğum mutsuzsa boşanması daha iyi olur		Erkek çocuğum mutsuzsa boşanması daha iyi olur	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Evet	114	38	123	41
Hayır	216	72	177	59
TOPLAM	300	100	300	100

Tablo 143: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Mutsuzda Olsa Boşanmasına Karşıyım' Yargısına Bakışı

	Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanma konusunda ne düşünüyorsunuz?			
	'Kız çocuğum mutsuzda olsa boşanmasına karşıyım'		'Erkek çocuğum mutsuzda olsa boşanmasına karşıyım'	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Evet	195	65	162	54
Hayır	105	35	138	46
TOPLAM	300	100	300	100

Tablo 144: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Mutsuzda Olsa Boşanmasına Karşıyım' Yargısına Bakışı

	Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanma konusunda ne düşünüyorsunuz?			
	'Kız çocuğum mutsuzda olsa boşanmasına karşıyım'		'Erkek çocuğum mutsuzda olsa boşanmasına karşıyım'	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Evet	72	24	63	21
Hayır	228	76	237	79
TOPLAM	300	100	300	100

Tablo 145: Kuzey Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Başka Çaresi Yoksa Kabullenirim' Yargısına Bakışı

	Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanma konusunda ne düşünüyorsunuz?			
	'Kız çocuğumun başka çaresi yoksa boşanmasını kabullenirim'		'Erkek çocuğumun başka çaresi yoksa boşanmasını kabullenirim'	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Evet	165	55	162	54
Hayır	135	45	138	46
TOPLAM	300	100	300	100

Tablo 146: Güney Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Kararlarını Kendileri Almalıdır' Yargısına Bakışı

	Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanma konusunda ne düşünüyorsunuz?			
	'Kız çocuğum boşanması konusunda kendi karar vermelidir'		'Erkek çocuğum boşanması konusunda kendi karar vermelidir'	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Evet	51	17	66	22
Hayır	249	83	234	78
TOPLAM	300	100	300	100

Tablo 147: Kuzey Göçmenlerinin Aile Fertlerinin Mutsuz Çiftlerinin 'Kararlarını Kendileri Almalıdır' Yargısına Bakışı

	Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanma konusunda ne düşünüyorsunuz?			
	'Kız çocuğum boşanması konusunda kendi karar vermelidir'		'Erkek çocuğum boşanması konusunda kendi karar vermelidir'	
	Kişi	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Evet	132	44	156	52
Hayır	168	56	144	48
TOPLAM	300	100	300	100

5.4.18. Bütünleşmeye Dair Bazı Yargı İfadelerine Verilen Cevaplar

Göçmen bölgelerinin, bütünleşme ve bütünleş(e)meme düzeylerine bağlı olarak bazı yargı cümlelerine verdikleri cevaplar da son derece önemlidir. Bu yargı cümlelerinden ilki "kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir" ifadesidir. Bu ifadeye "Güney Göçmenlerinin" %32'si "hiç katılmıyorum", %21'i "katılmıyorum", %25'i "tamamen katılıyorum", %21'i "katılıyorum" derken sadece %1'i "fikrim yok" şıkkını vermiştir. Buna karşılık "Kuzey Göçmenlerinin" %58'i "hiç katılmıyorum", %17'si "katılmıyorum", %14'ü "katılıyorum", %9'u "tamamen katılıyorum" derken, sadece %2'si "fikrim yok" şıkkını işaretlemiştir. Yani "Kuzey Göçmenlerinin" önemli bir kısmı (%75) kadınların kendi kararlarını kendilerinin alması gerektiği yönünde fikir bildirmişlerdir. Fakat "Güney Göçmenlerinde" önemli bir nokta daha ortaya çıkmıştır. Güney Göçmenlerinin cevaplarını cinsiyetlere göre sınıflandırdığımızda önemli bir fark oluşmaktadır. "Kadınlar kararlarını kendileri almalıdır" diyen %53'lük dilimin (159 kişi) %56'sını (89 kişi) kadınlar oluşturmaktadır. Yani ankete katılan kadınların %75'i "kadınlar kararlarını kendileri almalıdır" şeklinde görüş bildirmişlerdir. Buna karşılık ankete katılan erkeklerin (180 kişi) sadece %39'ü (70 kişi) "kadınların kararlarını kendilerinin almaları gerektiği" yönünde görüş bildirirken %60'ı (109 kişi) aksi yönde görüş bildirmişlerdir. Bu durum çok net göstermektedir ki kentsel yaşama girişle birlikte, ataerkil yaşam tarzı olan kırsal yaşamın kodlarında da bazı değişimler ortaya çıkmaktadır. Erkeğin mutlak iktidarına dayanan, "kırsal/geleneksel ataerkil yapı"nın kentsel yaşamda "mutlak devam ettiğini" söylemek zorlaşmaktadır. Bu veriler de ortaya net olarak koymaktadır ki göç süreciyle birlikte "gizil bir iktidar savaşı" da ortaya çıkmaktadır. Bu iktidar savaşı, "iktidarı elinde bulundurmayan" kadınların, daha hızlı bir değişme süreci yaşamasını; "iktidarı elinde bulunduran" erkeklerinse daha tutucu/muhafazakar (muhafaza etmek anlamında) ya da farklı şekliyle söylemek

gerekirse daha yavaş değişim süreci yaşamasını sağlamıştır. Fakat bu durum göçün ilk dönemleri için geçerli bir saptamadır. Çünkü bütünleşme düzeyinin arttığı noktada, "kadın-erkek" arasındaki "sosyal değişme hızı" ya da değişimi yaşama boyutu farklılığını yitirmeye başlamaktadır. Nitekim bu farklılık hali (cinsiyete dayalı), bütünleşme düzeyi daha yüksek olan "Kuzey Göçmenlerinde" niteliğini yitirmiş durumdadır. Ankete katılan bireylerin, "kadın kendi kararlarını almalıdır" yönünde görüş bildiren %75'lik (225 kişi) kesimin %55'ini (124 kişi) erkekler, %45'ini ise (101 kişi) kadınlar oluşturmaktadır. Yani ankete katılan erkeklerin %69'u, kadınların ise %83'ü "kadınların kararlarını kendilerinin almaları gerektiğini" dile getirmiştir. Bu durum net olarak ortaya koymaktadır ki iktidar savaşı göçün ilerleyen süreçlerinde, bütünleşme düzeyinin artışına bağlı olarak, kadın-erkek farklılığı hem iktidar, aile içi statü hem de düşünce ve karar alma noktasında birbirine yakınlaşmaktadır. Yani kadın-erkek farklılığı "eşitlik" perspektifinde bir değişim süreci yaşamaktadır.

Tablo 148: Güney Göçmenlerinin 'Kadın Her Zaman Kocasının Sözünü Dinlemelidir' Yargısına Bakışı

	'Kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	27	24	57	48	96	32
Katılmıyorum	43	15	32	27	63	21
Fikrim yok	1	1	2	1	3	1
Katılıyorum	54	30	9	7	63	21
Tamamen katılıyorum	55	30	20	17	75	25
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 149:Kuzey Göçmenlerinin 'Kadın Her Zaman Kocasının Sözünü Dinlemelidir' Yargısına Bakışı

	'Kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	96	53	78	65	174	58
Katılmıyorum	28	16	23	18	51	17
Fikrim yok	3	2	3	2	6	2
Katılıyorum	35	19	7	6	42	14
Tamamen katılıyorum	16	10	11	9	27	9
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Bu nedenle, bölgelerin bütünleşme düzeyine bağlı olarak farklılaşan, "yargı ifadelerine" verilen cevaplar, içerikte cinsiyet bağlamında da önemli gerçeklikleri taşımaktadır. Şüphesiz Aydın'da bu durumun ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir etken, bütünleşme düzeyinin düşük olduğu "Osman Yozgatlı Bölgesinde" daha

öncesinde de belirttiğimiz, informel sektöre katılan (tarım işçiliği) kadınların yoğunluğuna bağlı olarak -daha önce de açıkladığımız- "gerilememiş sosyal statülerinin" önemli bir etkisi vardır. Kadınların her şeye rağmen geleneksel kalıplardaki "ikincil statülerinin" kentte, onları erkeklere göre daha değişime açık kılmaktadır.

Tablo 150: Güney Göçmenlerinin 'Sadece Erkek Çalışmalıdır' Yargısına Bakışı

	'Sadece erkek çalışmalıdır'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	6	3	54	45	60	20
Katılmıyorum	36	20	45	37	81	27
Fikrim yok	3	2	6	5	9	3
Katılıyorum	43	24	8	7	51	17
Tamamen katılıyorum	92	51	7	6	99	33
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 151: Kuzey Göçmenlerinin 'Sadece Erkek Çalışmalıdır' Yargısına Bakışı

	'Sadece erkek çalışmalıdır'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	70	39	59	49	129	43
Katılmıyorum	38	20	28	23	66	22
Fikrim yok	7	3	2	2	9	3
Katılıyorum	39	21	18	15	57	19
Tamamen katılıyorum	32	17	13	11	45	15
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 152: Güney Göçmenlerinin 'Kadın İle Erkek Eşit Haklara Sahiptir' Yargısına Bakışı

	'Kadın ile erkek eşit haklara sahiptir'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	19	11	56	46	75	25
Katılmıyorum	22	12	41	34	63	21
Fikrim yok	3	2	3	3	6	2
Katılıyorum	61	34	11	9	72	24
Tamamen katılıyorum	75	41	9	8	84	28
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 153: Kuzey Göçmenlerinin 'Kadın İle Erkek Eşit Haklara Sahiptir' Yargısına Bakışı

	'Kadın ile erkek eşit haklara sahiptir'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	27	15	15	13	42	14
Katılmıyorum	26	14	22	18	48	16
Fikrim yok	12	7	6	5	18	6
Katılıyorum	42	23	39	32	81	27
Tamamen katılıyorum	73	40	38	32	111	37
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 154: Güney Göçmenlerinin 'Kızlarla-Erkekler Eşit Düzeyde Miras Almalıdır' Yargısına Bakışı

	'Kızlarla-erkekler eşit düzeyde miras almalıdır'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	76	42	17	14	93	31
Katılmıyorum	47	26	16	13	63	21
Fikrim yok	1	1	2	2	3	1
Katılıyorum	32	18	37	32	69	23
Tamamen katılıyorum	26	13	46	39	72	24
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 155:Kuzey Göçmenlerinin 'Kızlarla-Erkekler Eşit Düzeyde Miras Almalıdır' Yargısına Bakışı

	'Kızlarla erkekler eşit düzeyde miras almalıdır'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	8	5	7	6	15	5
Katılmıyorum	20	11	16	13	36	12
Fikrim yok	2	1	1	1	3	1
Katılıyorum	47	26	37	31	84	28
Tamamen katılıyorum	103	57	59	49	162	54
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 156: Güney Göçmenlerinin 'Kızlar da Erkekler Kadar Okumalıdır' Yargısına Bakışı

	'Kızlar da erkekler kadar okumalıdır'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	72	40	18	15	90	30
Katılmıyorum	62	34	19	16	81	27
Fikrim yok	3	2	3	2	6	2
Katılıyorum	25	14	38	32	63	21
Tamamen katılıyorum	18	10	42	35	60	20
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 157: Kuzey Göçmenlerinin 'Kızlar da Erkekler Kadar Okumalıdır' Yargısına Bakışı

	'Kızlar da erkekler kadar okumalıdır'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	17	10	10	8	27	9
Katılmıyorum	29	16	16	13	45	15
Fikrim yok	2	1	1	1	3	1
Katılıyorum	58	32	41	34	99	33
Tamamen katılıyorum	74	41	52	44	126	42
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 158: Güney Göçmenlerinin 'Kadınlarla Erkekler Sosyal Anlamda Eşittirler' Yargısına Bakışı

	'Kadınlarla erkekler sosyal anlamda eşittirler'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	75	42	18	15	93	31
Katılmıyorum	50	28	25	21	75	25
Fikrim yok	4	2	2	2	6	2
Katılıyorum	26	14	34	28	60	20
Tamamen katılıyorum	25	14	41	34	66	22
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 159: Güney Göçmenlerinin 'Kadınlarla Erkekler Sosyal Anlamda Eşittirler' Yargısına Bakışı

	'Kadınlarla erkekler sosyal anlamda eşittirler'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	19	11	8	7	27	9
Katılmıyorum	35	19	16	13	51	17
Fikrim yok	7	4	2	2	9	3
Katılıyorum	54	30	42	35	96	32
Tamamen katılıyorum	65	36	52	43	117	39
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 160: Güney Göçmenlerinin 'Eşler Kararlarını Birlikte Almalıdırlar' Yargısına Bakışı

	''.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	55	31	17	14	72	24
Katılmıyorum	63	35	21	18	84	28
Fikrim yok	22	12	14	12	36	12
Katılıyorum	19	10	32	26	51	17
Tamamen katılıyorum	21	12	36	30	57	19
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

Tablo 161: Kuzey Göçmenlerinin 'Eşler Kararlarını Birlikte Almalıdırlar' Yargısına Bakışı

	'Eşler kararlarını birlikte almalıdırlar'.					
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Oran	Kişi	Oran	Kişi	Oran
Hiç katılmıyorum	36	20	21	17	57	19
Katılmıyorum	39	22	24	20	63	21
Fikrim yok	12	6	3	2	15	5
Katılıyorum	36	20	33	28	69	23
Tamamen katılıyorum	57	32	39	33	96	32
TOPLAM	180	100	120	100	300	100

5.4.19. Bölgelere Göre Göçmenlerin 'Geri Dönme Mitlerinin' Aktiflik Düzeyi

Bütünleşme çabasında olan gruplarda önemli bir durum da "geri dönme mitlerinin" hala çok aktif ve yüksek düzeyde olmasıdır. Böylesi bir durumun varlığı da beraberinde içe kapanma" ya da "yaşam alanının homojenleştirilmesi" gibi belli başlı bazı kaygıları beraberinde getirmektedir. Örneğin yurt dışındaki "gurbetçi Türklerin"; "geri dönme mitlerinin yüksekliğine" (Erder, 2006; s. 177-178) bağlı olarak içe kapanan (aynı zamanda homojenleşen yaşam alanları) bir görüntü sergilemektedir. Fakat bütünleşmek yönünde kaygı taşıyan gruplar, bütünleşme düzeyinin düşük olmasına rağmen, "geri dönme mitleri" son derece düşük düzeylerde kalmaktadır. Nitekim bütünleşme profili son derece düşük olmasına rağmen, "Güney Göçmenlerinde" "geri dönmek yönünde" bir eğilim ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle göçle birlikte içine girilen, yeni mekanla (kentle/yeni yaşam alanıyla) bütünleşmek yönünde kalıcı bir eğilimin olduğu, net olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü ankete katılan göçmenlere yöneltilen "ekonomik olarak yeterli düzeye erişince memleketinize geri dönmeyi düşünür müsünüz?" şeklindeki soruya; "Güney Göçmenlerinin" %71'i "hayır" derken, sadece %29'u "evet" şeklinde cevap vermiştir. Buna karşılık olarak da "Kuzey Göçmenlerinin" %84'ü "hayır" derken sadece %16'sı "evet" şeklinde cevap vermiştir. Fakat "göçmenlerin" büyük çoğunluğunun, göçteki temel noktasının "ekonomik yetersizlikler" ve "güvenlik" gibi nedenler olmasından hareketle, "kaygı düzeylerinin" (hem ekonomik hem de huzur yönüyle) giderilmemiş olmasının, bu yönde cevap vermeye sevk edebileceği düşüncesiyle, soruyu farklı şekilde tekrar sorma gereksinimi hissedilmiştir. Bu nedenle "kaygıların da giderildiği düşüncesiyle" yöneltilen, "aynı şekilde yaşama olanağı bulsanız, göç etmeden önceki yaşadığınız yere geri dönmeyi ister misiniz?" şeklindeki soruya; "Güney Göçmenlerinin" %68'i "hayır"

derken, %32'si "evet" şeklinde cevap vermiştir. "Kuzey Göçmenlerinin" ise %82'si "hayır" derken, %18'i "evet" şeklinde cevap vermiştir. Bu veriler de göstermektedir ki her iki göçmen grubunun da "geri dönme miti" düşük düzeylerde kalmaktadır. Özellikle "bütünleşmemiş" bir profil sunan "Güney Göçmenlerinde" geri dönmeye ilişkin beklentilerinin ya da düşüncelerinin olmaması, gelinen yeni mekana atfedilen misyonun da göstergesi olmaktadır. Geri dönme eğilimlerinin sınırlı düzeylerde kalması, "yeni yaşam alanlarına", "geçici" gözüyle bakmadıklarını göstermektedir. İçe kapanmak gibi bir verinin de bu göçmenlerce sunulmaması da "bütünleşme" enerjilerinin/kaygılarının aktif düzeyde olduğunun da kanıtı olmaktadır.

Tablo 162: Güney Göçmenlerinin "Ekonomik Yeterliliğe Erişince Memlekete Geri Dönmek" Arzuları

	Ekonomik olarak yeterli düzeye erişince memleketinize geri dönmeyi düşünür müsünüz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	87	29
Hayır	213	71
TOPLAM	300	100

Tablo 163: Kuzey Göçmenlerinin "Ekonomik Yeterliliğe Erişince Memlekete Geri Dönmek" Arzuları

	Ekonomik olarak yeterli düzeye erişince memleketinize geri dönmeyi düşünür müsünüz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	48	16
Hayır	252	84
TOPLAM	300	100

Tablo 164: Güney Göçmenlerinin "Aynı Koşullar Oluştuğu Taktirde Geri Dönmek" İsteği

	Aynı şekilde yaşama olanağı bulsanız, göç etmeden önceki yaşadığınız yere geri dönmeyi ister misiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**66**	32
Hayır	**204**	68
TOPLAM	300	100

Tablo 165: Kuzey Göçmenlerinin "Aynı Koşullar Oluştuğu Taktirde Geri Dönmek" İsteği

	Aynı şekilde yaşama olanağı bulsanız, göç etmeden önceki yaşadığınız yere geri dönmeyi ister misiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	**54**	18
Hayır	**246**	82
TOPLAM	300	100

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türk göç sosyolojisinde, 1980 sonrası dönemde "kırdan-kente göç" hem nitelik hem de içerik olarak farklı bir boyut kazanmıştır. 1980 sonrası göçleri, 1980 öncesinde yaşanan göç şekillerinden ayıran en önemli gösterge, göçün kalkış noktasının yoğunluk olarak Güneydoğu illerimizi kapsamasıdır. Bu nedenle, önceki göç şekillerinde hissedilmeyen önemli bir fark, göçü yaşayan bireylerin, vardıkları/geldikleri yeni yaşam alanlarında etnik farklılıkları yönüyle ayrışmalarıdır. Bu nedenle göçün bütünleşme süreci içine önceki dönemlerde olmayan pek çok faktör, bu dönemde dahil olmuştur (dilsel ve etnik farklılık temelinde). Bu yaşanan yeni süreç, kentsel yaşama entegre olmak/bütünleşmek açısından da kendine has yeni unsurlar/boyutlar taşımaktaydı. Yeni olan pek çok unsur aslında "yeni sorunlar" anlamına geliyordu. Ayrıca dönemin kendine ait makro boyuttaki, ekonomik ve sosyal özellikleri de göçü derinden etkilemiştir. Dünyadaki küresel dönüşümlerin karşılığını, bu dönemde Türkiye'de de buluyor olması, kentsel yaşama, yeni bir takım özellikleri de kazandırıyordu. Bu yenilenen kent formasyonunun özelliklerini taşıyan bireyler; uzmanlaşmış, eğitimli, kurumsal yaşamı içselleştirmiş, ikincil ilişki kalıplarını yoğun kullanabilen bireylerdir. Kentlerin emebilme potansiyelleri de bu yeni özellikler çerçevesinde belli bir daralma sürecine giriyordu. Bu daralan "emebilme potansiyellerinin" derinden etkilediği öncelikli grup ise bu tarihten sonra kente göç eden bireylerdir. "Niteliksiz" meslek edinimleri, onları kentin genel yaşam perspektifinden uzakta tutmuştur. "Kentin geleneksel perspektiflerini" edinemeyen bireylerin "niteliksiz koşulları", onları "marjinal işlerin" asli unsuru haline getirmiştir. Bütünleşme perspektifinde önceden "geçiş unsuru" olan bu mesleksel edinimler artık bu işlevini yitirerek, yeni göçmenlerin sürekli işi/mesleği haline gelmiştir. Marjinal işlerin "geçiş mekanizması" işlevini yitirmesi, "bütünleşmeye" olan katkısını da azaltmıştır. Bu nedenle de "marjinal mesleksel" edinimler, marjinal kalıplara uygun, "süreklilik gösteren" yaşamların oluşmasını da beraberinde getirmiştir.

Ayrıca bu dönemin hemen başında yaşanan, Cumhuriyet tarihinin en büyük gecekondu affı, eski göçmen mekânlarının çok hızlı dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Eski göçmen mekânları artık çok hızlı bir şekilde "yap-sat modeliyle", geleneksel görünürlüklerini yitirmeye başlamışlardır. Nitekim eskinin "gecekonduları" çok geçmeden, çok katlı apartmanlar haline gelmişlerdir. Görünürlük düzeyleri

aşağılara çekilen eski göçmen alanları, aynı zamanda çeperlerinde oluşan "dönüşüm projeleriyle" arazi spekülasyonlarındaki etkin rolleriyle büyük enflasyonların oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle görünürlüklerini yitirmeye başlayan "eski göçmenler", artık yaşam alanlarıyla da "yeni göçmenlerin" yanlarına sokulamaz hale gelmişlerdir. "Emebilme potansiyeli" azalan yeni kentsel formasyon, artık bütünleşmenin en önemli mekanizmalarından olan "tampon kurumlarını" da yitirmiştir. Bu dönüşümün dışında kalan "yeni göçmenler", eski mekanları kullanamayınca "eski göçmenlerle" etkileşim olanakları da son derece sınırlı düzeylerde olmuştur. Nitekim 1980 öncesi göçlerin kentteki yaşam alanlarını, göçmenlerin geliş tarihlerine göre sınıflandırmak son derece zordu. Yani göçmenlerin geliş tarihlerine göre yaşam alanlarının heterojen bir görüntü sergilemesi, göçte son derece önemli olan "etkileşimlerini" de mümkün kılıyordu. Fakat yeni dönemde, dönemsel gelişler açısından, "etkileşim gözeneklerinin" tıkanmasıyla birlikte "yeni göçmenlerin", "tecrübelerinden istifade edeceği" "eski göçmenlerle", etkileşim kanalları da ortadan kalkmıştır. Bu nedenle de "yeni yaşam alanları" üretmek zorunda kalan "yeni göçmenler", eskilerin tecrübelerinden yoksun "yeni, homojen mekânlarda" buluşmuşlardır. Nitekim kalkış noktaları aynı olan insanların hem kente göç tarihleri aynıydı, hem de kentteki yaşam alanları. Bunların yanında yeni kentsel formasyonla uyuşmayan sosyal, ekonomik ve kültürel edinimleri onları hem yaşam tarzlarıyla, hem ekonomileriyle, hem de kültürel yapılarıyla kentin "marjinal kitlesi" haline getirmiştir.

Tüm bu sebeplerle "bütünleşme" probleminin çok yoğun yaşandığı, yeni ve homojen olan göçmen yaşam alanları, kentlerde yeni formasyonuyla ortaya çıkmıştır. Önceki göçmenlerle iletişim ve etkileşim olanaklarını yitiren, "yenilenen emebilme kriterlerinin" dışında kalan bu kitlelerin, "bütünleşme sorunsalı" da çok farklı boyutlarda olmuştur. Kültürel, dilsel ve etnik birliktelikleri de onları kentin kalıplarından uzakta tutmuştur. Çünkü bu yöndeki ortak paydaları hem onların yaşam alanlarını sınırlandırmış hem de dışarıyla etkileşime geçme düzeylerinin son derece düşük kalmasını sağlamıştır. Nitekim "emebilme potansiyeli düşük kentsel yapılanma", "tampon mekanizmalarını yitirmiş koşullar", "bütünleşme yönünde mesafe kat etmiş eski göçmenlerle ilişkileri olmayan", "kentin yeni taleplerini karşılayamayan edinimlerine" bir de "etnik farklılıkları" eklenince kentsel yapılanma içindeki görünürlükleri genel görüntünün çok dışında bir görsellik sunmuştur. Bu sebeple yeni yapılanma artık sistemin yeni kabullerinin çok dışına çıkmıştır. Nitekim bu yeni gruplar artık "gecekondu kültürü", "arabesk yaşam" vb. "üst kültür" kalıplarının dışında

anılarak; yeni "yaşam alanları" ve "tarzlarıyla", "getto" ve "varoş" kavramlarıyla özdeşleştirilmişlerdir. Bu tarz kavramların çıkış noktasında ise "içe kapanma" eğiliminin son derece yoğun olduğu görüşü hakimdir.

Bu durum akademik çalışmalarda da karşılığını bulmuştur. Böylesi vurgular, temelde "metodolojik" bir takım eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Çünkü 1980 sonrasında farklılaşan göç şeklini açıklama çabaları, kavramsal olarak 1980 öncesi akademik çalışmalardan ayrılsa da yöntem olarak bir farklılık taşımıyordu. Eski metodolojiye uygun olarak gerçekleşen yeni çalışmaların "farklı bulguları", farklılıklara vurgu yapan yorumları da beraberinde getirmiştir. Bütünleşme sorunsalının yeni koşullarını, eskiye ait metodolojik yaklaşımlarla açıklayan çalışmalar, yeni koşulları da bu kavramlarla açıklama gereksinimi duymuşlardır. Yapılan "yeni araştırmaların", "yeni olan yorumları", "bütünleşme sorunsalını" açıklayan, "sapkın yorumların" yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu çalışmaların metodolojik anlamdaki en büyük hataları "yeni göçmen kitlelerinin" bütünleşmek yönündeki süreçlerini, 1980 öncesi bütünleşme perspektifiyle aynı koşullarda değerlendirmesidir. Bu sebeple göçün ilk kuşağının sunduğu verilerin, 1980 öncesindeki göçmenlerin sunduğu ilk kuşak verileriyle örtüşmesi beklenmektedir. Nitekim aynı değişim sürecinin 1980 sonrası göçmenlerde ortaya çıkmaması, hatta temelde "etnik farklılıklarına" dayalı olan ayrışmaları ve yeni koşulların (yukarıda açıklanan yeni koşullar) sunduğu "olumsuz bütünleşme" perspektiflerine dayalı olan "aykırı yaşam kalıpları", bu grupların "bütünleşme/bütünleşememe sorunsalının" açıklanmasında farklı kavramları gün yüzüne çıkarmıştır. Geleneksel göç çalışmalarına paralel olan bu metodolojik yaklaşımlar, "yeni koşullar ve edinilmişliklere" rağmen, bireylerin yaşayacağı bütünleşmeye dayalı olarak, ortaya çıkacak "sosyal değişme" sürecindeki "çözülme süresinin" 1980 öncesiyle eşdeğer olması gibi bir beklenti içine girmiştir. Yani ilk kuşakların yaşaması gereken "değişme sürecinin" 1980 öncesiyle aynı olması gibi bir beklenti oluşmuştur. Çünkü 1980 öncesindeki göç çalışmalarının genel niteliği, ilk kuşak üzerine yoğunlaşarak; yaşanan, "sosyal değişmeye dayalı bütünleşme sorunsalını" açıklamaya yöneliyordu. 1980 öncesi çalışmalar adına hatalı olmayan "metodolojik yaklaşım", yeni koşullar içinde, 1980 sonrasındaki "göç sorunsalını" açıklamaya yönelince, fotoğrafın eksik kalmasına ve yorumların da gerçeklerden uzaklaşmasına yol açmıştır.

Nitekim 1980 öncesi ve 1980 sonrası "göçün genel anatomisi" büyük bir farklılaşma sürecine girmiştir. Bu yönüyle anatomik saptamaların da eski kriterlerle

devam ettirilmesi, göçle "yaşanan sosyal değişme sürecini" açıklamaktan uzaklaşmıştır. Tüm bu beklentiler ve var olan mevcut koşullar, bu grupların "getto" ya da "varoş" tarzı yapılanmalar içine girdiği izlenimini oluşturmuştur. Yani sistemsel anlamda düşünülünce, sisteme karşı bir tehdit niteliğinde olduğu sıkça telaffuz edilir olmuştur. Fakat bu kavramlar, yapılan araştırmamızın bulgularından hareketle, doğrulanamamıştır. "Gettolaşmanın" iki temel ayağının bulunması gerekir. Bunlardan ilki; sistemin merkezi odaklarınca, resmi kanallara dayandırılabilecek kadar büyük bir dışlama halinin olması gerekmektedir. İkincisi ise; bu dışlama sürecine karşı, sisteme karşı bir tavır alış hatta isyan boyutuna varacak "kasıtlı ayrışma ve karşı sölem" halidir. Nitekim araştırmalarımızın bulgularında, 1980 öncesi ve sonrası göçmenlerinin büyük farklılıklar sergilemesine ve hatta 1980 sonrası göçmenlerinin "mekansal ayrışmasına" rağmen, bu yeni göçmen kitlelerinin kasıtlı bir "tavır alış" içinde olmadıkları ortaya çıkmıştır. Yani 1980 sonrası göçlerin yoğun bir şekilde yaşadığı "bütünleşme sorunsalı", karşılığını "bütünleşmeme" ya da "kasıtlı olarak ayrışma" boyutunda bulmamaktadır. Bu süreci daha çok "bütünleşememe" kavramıyla açıklamak yerinde olacaktır. Alandan elde edilen veriler bu doğrultuda gerçeklikler sunmaktadır. Yani göçmenlerin bütünleşememe gerekçeleri daha çok yetersiz ekonomik, kültürel ve sosyal edinilmişlikler üzerine oturmaktadır. Aynı zamanda bu temeldeki mekansal ayrışma hali, kasıtlı bir ayrışma ya da tavır alış halini sunmamaktadır. Nitekim veriler de "bütünleşme enerjisinin" hala aktif olduğunu göstermektedir. Fakat "yeni koşulların" oluşturduğu "yeni süreçlerin" tüm nedenleriyle düşünüldüğünde, "sosyal değişme hızının", 1980 sonrası göçmenlerinde 1980 öncesine göre, azaldığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ilk kuşağın yaşayabileceği bütünleşmeye dayalı sosyal değişme düzeyi de aşağılara çekilmektedir. Hatta gerekli "sosyal değişme sürecine", yukarıda bahsettiğimiz yeni koşullar nedeniyle, ilk kuşağın erişebilme ihtimali de oldukça düşmektedir.

1980 sonrası göçmenlerinin; kentin marjinal sektörünün asli unsuru olması, merkezi odakları/kanalları açacak iş alanlarına sokulamaması, kentin emebilme kriterlerini taşımaması ve önceki göçmenlerle diyalog halinin oluşmaması, hem sosyal değişmenin hızını yavaşlatmakta hem de sürecin daha da uzamasına yol açmaktadır. Fakat sürecin uzamasına ve "bütünleşme gözeneklerinin" son derece tıkanık olmasına rağmen bu durum, mevcut göçmenlerde karşılığını, "kasıtlı bir ayrışma" ya da "sisteme karşı bir tavır alış" noktasında bulmamaktadır. Marjinal kalıplarla donanmış hayatlarının, informel tarzda şekillenmesi, kentin geleneksel kalıpları içinde "aykırı

görünümlerinin" oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu aykırı halin devamlılığını sağlayan en büyük etkense, "homojen yaşam alanları" ve "dış gruplarla" ve "kentsel mekanizmalarla" sınırlı ilişkileridir. Bu nedenle yaşam kalıplarının geleneksel edinilmişlikler üzerine kurulması ve çözülmesinin uzun süreler gerektirmesinin de nedenini teşkil eden önemli nokta budur. Fakat bütünleşme sorunsalı çerçevesinde düşünülünce, bütünleşememe halinin kentsel yapılanma süreci içinde devamlılığı/sürekliliği olacağı izlenimi vermemektedir. "Göreli bir bütünleşememe sorunsalının" olduğunu söylemek yerinde bir kavramlaştırma olmaktadır. Bu sebeple sorunsal nitelikleri farklılaşan ve yoğunlaşan bu yeni göç sürecinin (1980 sonrası göç) kentlerde oluşan "ayrıksı yaşam alanlarının" birer "getto" tarzı yapılanma örneği "oluşturmadıkları" görülmektedir. Nitekim "geri dönme mitlerinin" de düşük düzeylerde seyretmesi, gelinen yaşam alanının "süreklilik arz eden kabulüne" dayanmaktadır. Mekansal özdeşleşmenin göçmenlerde karşılığını "kasıtlı bir ayrışma" ya da "tavır alma" şeklinde göstermemesi de "bütünleşme" yönündeki enerjilerinin aktif olduğunun ispatı olmaktadır.

Tüm bu nedenlerle, 1980 sonrasında yaşanan göçleri açıklamaya çalışan araştırmaların, "bütünleşme sorunsalını", 1980 öncesi araştırmalarının "metodolojik yaklaşımıyla" düşünmemeleri gerekmektedir. Yavaşlayan (hız kesen) "bütünleşme" perspektifinin, "sosyal değişme analizleriyle" kuşaklar yönüyle irdelenmesi, yaşanan süreci açıklamak için (fotoğrafın genelinin görülebilmesi adına) daha yerinde bir yöntemsel yaklaşım biçimi olacaktır. Çünkü "gettolaşma" ya da "varoş" tarzı yapılanmalar, kuşakları aşkın gerçekliklerdir. Bu yönüyle "göçle ortaya çıkan süreci" ilk kuşağın sunduğu verilerle, bu tarz kavramlara hapsetmek hatalı olacaktır. Nitekim ortaya çıkan veriler de bu yönde göstergeler sunmamaktadır. Ortaya çıkan "sosyal değişme sürecinin", kuşaklar yönüyle nasıl seyrettiğini açıklayan verilere ihtiyaç vardır. Nitekim devralınan "sosyal değişme sürecini", kentsel kurumlarla diyaloğun (eğitim vb. üzerinden) artmasına bağlı olarak, nasıl bir seyir izlediğinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu yönüyle 1980 sonrası oluşan süreç düşünüldüğünde, ikinci kuşağın da artık sosyal değişme sürecinde devreye girdiği anlaşılacaktır. Bu kuşakların da içinde bulunduğu sosyal koşulları ortaya koyan ve bu veriler üzerinden kuşakların karşılaştırılabildiği araştırmalara önemli derece de gereksinim duyulmaktadır. Çünkü yapılan araştırmaların yorumları karşısında sunduğu kavramlar, yaptığımız araştırma çerçevesinde doğrulanmamıştır. Nitekim sonuç olarak; 1980 sonrası ortaya çıkan "bütünleşme sorunsalını", 1980 öncesi "bütünleşme sorunsalının" metodolojik

yaklaşımıyla analiz etmek, hatalı sonuçlara götürmektedir. Bu nedenle de IV. Bölümde giriştiğimiz gibi, "yeni kuramsal denemeler" çerçevesinde "yeni metodolojik" yaklaşım örneklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda ortaya atılan, yeni süreci açıklama çabasındaki "getto" ve "varoş" gibi kavramların da akademik platformlarda çokça tartışılması gerekmektedir. Nitekim bugün yaygınlaşan kullanımları hem süreci açıklamaktan uzaklaşmakta hem de ortaya düşünülenle (olması gerekenle) söylenenin (olanın) birbiriyle uyuşmadığı bir kavramsal çerçeve düzlemi çıkarmaktadır. Bu sebeple, içinde bulunulan "yeni sürecin doğasına uygun" yaklaşım tarzlarının geliştirilmesi gerekliliği/zorunluluğu bulunmaktadır. Nitekim yapılan araştırmaların, mevcut kavramlaştırmaları ve metodolojik yaklaşımları çerçevesinde, "dil-düşünce sisteminin" uyumsuzluğundan kaynaklanan kavramsal kargaşa hali kronik bir rahatsızlığa dönüşerek oldukça yaygınlaşmıştır ve yaygınlaşmaya da devam etmektedir. "Var olan sosyal süreci" açıklamaktan uzaklaşan bu yaklaşım tarzının, bugün gözden geçirilmesi önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Çünkü yapılan çalışmalar, içinde bulunulan sosyal süreci anlama/anlamlandırma ve açıklama perspektifinden gittikçe uzaklaşmaktadır. Bu nedenle, özellikle içine düşülen "dil-düşünce sistemi uyumsuzluğunun" giderilmesi ve akademik çalışmalarda "kavramsal mutabakatların" sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle "temel/öncelikli gereksinim" olarak "var olan/kullanılan kavramların" ve ortaya atılacak "yeni kavramların" geniş akademik katılımlarla, tartışılmasını sağlayacak platformların oluşturulması yeni çalışmalar adına yararlı olacaktır. Aksine var olan durumun devam etmesi halinde içine düşülen kronik rahatsızlığın büyümesi/yaygınlaşması da olağan bir süreç haline gelecektir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin; Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri Sunuş Konuşması, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, 1982, Ankara.

Abadan-Unat, Nermin; Batı Avrupa ve Ortadoğu'ya Göç Eden Türk İşgücünün Sosyal Yasalar ve Toplum Yapısı Üzerindeki Etkisi, A.Ü. S.B.F. Yayınları, No: 519(Prof. Dr. İbrahim Yasa'ya Armağan), A.Ü. Basımevi, 1983, Ankara.

Abadan-Unat, Nermin; Bitmeyen Göç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, İstanbul.

Akan, Vildan; Göç ve Gençlik, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 521532, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Akkayan, Taylan; Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2573, 1999, İstanbul.

Aksoy, Asu; Göçmenlik Deneyimine Kozmopolit Perspektiften Bakış, (Kökler ve Yollar; Türkiye'de Göç Süreçleri İçinde; Derleyenler: Ayhan Kaya ve Bahar Şahin); s. 421-443, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, İstanbul.

Akşit, Bahattin; İçgöçlerin Nesnel ev Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış, (Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede), s. 22-37, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul.

Akşit, Bahattin; Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hanehalkı / Aile Araştırmaları: 1923-2002 Yılları Arası Eleştirel Bir Yazın Taraması, (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Ayda Eraydın), s. 123-163, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Altaban, Özcan; Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 41-64, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Altuntaş, Nezahat; Gecekondu, Getto ve Kimlik, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Güz 2001, Ankara.

Amin, Samir; Unequal Development, Harvester Pres, 1976, Londra.

Anwar, M.; The Myth of Return: Pakistanist in Britain,Heinemann Pres, 1979, Londra.

Arı, Oğuz ve Tütengil, Cavit Orhan; İstanbul'a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:25, No: 4, Temmuz 1966-Eylül 1966, İstanbul.

Aslan, Şükrü; 1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İletişim Yayınları, 2004, İstanbul.

Aslan, Şükrü; 1970'li Yıllarda İstanbul'da Katılımcılığın Örneği Bir Yerel Kent Deneyimi: 1 Mayıs Mahallesi, (İstanbul'da Kentsel Ayrışma İçinde; Derleyen: Hatice Kurtuluş), s. 267-286, Bağlam Yayıncılık, 2005, İstanbul.

Aslan, Şükrü; Kentsel Dönüşüm Projeleriyle Resmi Söylemde İnşa Edilen "Gecekondu" ve "Geckondolu" İmgesi, İstanbul Kent Sempozyumu 13-14-15- Eylül 2007, Sempozyum Bildirileri. s. 122-131, Çizgi Basım Yayın Ltd. Şti, 2007, İstanbul.

Aslanoğlu A. , Rana; Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, 2000, Bursa.

Ayata, Sencer; Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman, Toplum ve Bilim, Sayı: 46/47, Sayfa: 18-23, 1996.

Bahtin, Mihail; Rabelais ve Dünyası, Ayrıntı Yayınları, 2005, İstanbul.

Bal, Hüseyin; Kentsel Toplumda Anomi-Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü: Hemşehri Birlikleri, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 431-440, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Bal, Hüseyin; Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitabevi, 2002, Isparta.

Bal, Hüseyin; Kentsel Yapı ve Kentlileşme Süreci (Isparta-Van karşılaştırması), Fakülte Kitabevi, 2003, Isparta.

Baran Gürgün, Aylin; Göç ve Yaşlının Toplumsal Konumu, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 533-545, 20-21-22 Kasım 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Bayhan, Vehbi; Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 178-193, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Beaud, Stephan ve Noiriel, Gerard; Göçmenlerin "Bütünleşmesini" Düşünmek, Toplumbilim Dergisi: Göç Sosyolojisi Özel Sayısı, Sayı:17, S. 15-24, 2003, İstanbul.

Begel, Egon Ernest; Kentlerin Doğuşu, Cogito Dergisi, Sayı: 8, s. 7-16, Yaz-1996, İstanbul.

Behar, C.; Işık, O.; Güvenç, M.; Erder, S.; Ercan, H.; Türkiye'nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve İzdüşümü, TÜSİAD, 1999, İstanbul.

Benevolo, Leonardo; Avrupa Tarihinde Kentler; Literatür Yayıncılık, 2006, İstanbul.

Berkes, Niyazi; Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri: VIII. Batı Sömürgeciliği Hangi Reformları Getirir?, Yön Dergisi, Sayı: 190, 1966.

Bilge, Sırma; Ulus, Cemaat ve Diaspora Arasında Çokmekanlı Aidiyet İcraları: Montreal'de Bir Türk Bayramı, Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri İçinde: s. 317-334 -Derleyenler: Ayhan Kaya ve Bahar Şahin-, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, İstanbul.

Bilgili, Ahmet vd.; Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi: Van Örneği, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 327-338, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Bilgin, İhsan; Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 255-272, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Bingöl, Zeki; Türk İşi Mortgage; 775 Sayılı Gecekondu Yasası ve Uygulaması, Togan Yayıncılık, 2006, İstanbul.

Bloch, Marc; Feodal Toplum, Doğu-Batı Yayınları, 2005, Ankara.

Bookchin, Murry; Kentsiz Kentleşme, Ayrıntı Yayınları, 1999, İstanbul.

Boran, Behice; Toplumsal Yapı Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu, 1945, Ankara.

Braudel, Fernand; Maddi Uygarlık: Gündelik Hayatın Yapıları, İmge Kitabevi, 2004, Ankara.

Bumin, Kürşat; Demokrasi Arayışında Kent, İz Yayıncılık, 1998, İstanbul.

Castells, Manuel; Kent, Sınıf, İktidar, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, Ankara.

Castells M. And Portes A. ; World Underneath: The Origins, Dynamics and Effects of the Informal Economy (The Informal Economy içinde, Der. A. Portes, M Castells, L. Benton, The John Hopkins University Press, 1989, London.

Cem, İsmail; Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, 1970, İstanbul.

Cerasi, M. Maurice; 18. Yüzyıl Osmanlı Kenti, Cogito Dergisi, Sayı: 19, S. 201-215, 1999, İstanbul.

Chambers, Iain; Göç, Kültür, Kümlük; Ayrıntı Yayınları, 2005, İstanbul.

Çevik, Özlem; Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci; Kuramsal Bir Değerlendirme, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2005, İstanbul.

Çiftçi-Yeşiltuna, Dilek; Hemşehri Derneklerinin İçerdiği İletişimin Yapısı; II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, 20-21-22 Kasım 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Davis, Mike; Gecekondu Gezegeni, Metis Yayınları, 2007, İstanbul.

Deleuze, Gilles ve Guattari, Felix; Kapitalizm ve Şizofreni 1: Göçebebilimi İncelemesi, Bağlam Yayıncılık, 1990, İstanbul.

Dellaloğlu F., Besim; Kent Öznenin Evidir,(21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan İçinde; Yayına Hazırlayan: Gümüşoğlu, Firdevs), S. 73-77, Bağlam Yayıncılık, 2001, İstanbul.

Demir, Erol; Banliyöleşme ve Kent İçi Göç: Ankara'nın İki Toplu Konut Banliyösünün Karşılaştırılması, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 163-177, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Demir, Gülsen; Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısçık İlçesi Örneği, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 85-94, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Demir, Gülsen; Ünal, Serdar; Şahin, Kadir; Hızlı bir Gelişme ve Kalkınma Süreci İçinde Yer Alan Turizm Sektörünün Hakim Olduğu Kuşadası'nda, Farklı İş Kollarında Çalışan Göçmenler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme, V. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2006, Malatya.

Demirci, Meryem ve Sunar, Belma; Nüfus Sayımları İle Derlenen İçgöç Bilgisinin Değerlendirilmesi, (Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede), S. 125-151, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul.

Demirkan, Tarık; Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları; Kentler, Cogito Dergisi, Sayı: 8, s. 17-22, Yaz-1996, İstanbul.

Diken, Bülent; Göç; Eleştiri ve Politika Ötesi, (Kökler ve Yollar; Türkiye'de Göç Süreçleri İçinde; Derleyenler: Kaya, Ayhan; Şahin, Bahar); S. 41-61, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, İstanbul.

Doğruel, Fatma; Türkiye'de Bölgesel Politikalar, (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Eraydın, Ayda), S. 164-195, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Drakakis-Smith, D. W.ve Fisher, W. B. ;Housing in Ankara, Ekistics, Sayı: 249, 1976.

Durugönül, Esma; Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 95-100, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Ekinci, Oktay; Kaçak Yapılaş ve Arazi Spekülasyonu, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), S. 191-198, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Eraydın, Ayda; Günümüzde Mekana Yeniden ve Toplu Bir Şekilde Bakma Gereği (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Ayda Eraydın), s. 7-24, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Eraydın, Ayda; Mekansal Süreçlere Toplu Bakış, (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Ayda Eraydın), s. 25-67, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Erder, Sema; Kentsel Gerilim (Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması), um:ag Yayınları, 1997, Ankara.

Erder, Sema; Kentteki Enformel Örgütlenmeler, "Yeni" Eğilimler ve Kent Yoksulları, , (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 107-114, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Erder, Sema; Refah Toplumunda Getto, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, İstanbul.

Eren, Nevzat; Ankara'da Kentsel Bütünleşme İçinde Ana ve Çocuk Sağlığı Hizmetlerinin Yeri (Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri), s. 177-201, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, 1982, Ankara.

Erkal, Mustafa vd.; Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Der Yayınları, 1997, İstanbul.

Erkan, Rüstem; Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim Adamı Yayınları, 2002, Ankara.

Erkut, Gülden; Toplumsal Değişme ve Planlama Eğitimi, (Değişen Mekan - Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Ayda Eraydın), s. 289-306, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Erman, Tahire; Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman , (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 317-324, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınaları, 1998, İstanbul.

Erman, Tahire; Dikmen'de Mekansal Kümelenme, Siyaset ve Kültür, (Kentleşme, Göç ve Yoksulluk içinde, Der: Ahmet Alpay), Sayfa:1-17, İmaj Yayıncılık, 2002, Ankara.

Erman, Tahire; Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondulu Kurguları, European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue No: 1, 2004.

Erol, Metin ve vd.; Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri: Sivas Örneği, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 339-355, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Ersoy, Melih; Göç ve Kentsel Bütünleşme, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 2, A.Ü. S.B.F. ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1985, Ankara.

Ersoy, Melih; Planlama Kuramına Giriş (Kentsel Planlama Kuramları İçinde; Derleyen: Ersoy, Melih), s. 9-34, İmge Kitabevi, 2007, Ankara.

Fairchild, Henry P.; Migration: A World Movement and Its American Significance, Putnam, 1925, New Yok.

Faist, Thomas; Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, Bağlam Yayıncılık, 2003, İstanbul.

Faist, Thomas; Göç-Güvenlik Bağı: 11 Eylül Öncesi veSonrası Uluslar arası Göç ve Güvenlik; (Kökler ve Yollar; Türkiye'de Göç Süreçleri İçinde; Derleyenler: Ayhan Kaya ve Bahar Şahin); s. 19-39, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, İstanbul.

Fanon, Frantz; Siyah Deri Beyaz Maskeler: Ezilenlerin Psikolojisi ve Yabancılaşma, Sosyalist Yayınları, 1996, İstanbul.

Fanon, Frantz; Yeryüzünün Lanetlileri, Avesta Yayınları, 2001, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya; Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, İstanbul.

Fırat, Derya; Göçmenler ile İlgili Fransız Sosyolojik Düşüncesinin Çözümlenmesi: Fransa'daki Türkiye Kökenli Gençlerde Bütünleşmenin Bir Sonucu Olarak "Ötekileşmiş" Kültürel Kökenin Yeniden Keşfi, Toplumbilim Dergisi, Sayı:17, s. 73-85, Ekim 2003.

Fichter, Joseph; Sosyoloji Nedir, Selçuk Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, Konya.

Foucault, Michel ve Deleuze, Gilles; Entelektüeller ve Güç (Kavramlar ve Bağlamlar Arasında: 20. Yüzyıl Düşünürleriyle Söyleşiler; Hazırlayan: Akaş, Cem), S. 112-122, Yapı Kredi Yayınları, 2002, İstanbul.

Gedik, Ayşe; Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Findings in the Literature, Research School of Social Sciences, Working Papers in Demography, The Austuralian National University, 1996, Canberra.

Genç, Ernur; "Kentlileşme", Geleneksel-Modern Gerilimde Kimlikler, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 308-317, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Georgeon, François; Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğunun Son Yüzyılında Ankara'nın Gelişimi (Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri İçinde; Derleyenler; Dumont, Paul ve Georgeon, François), S. 99-115, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, İstanbul.

Giddens, Anthony; Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikalrın Geleceği, Metis Yayınları, 2002, İstanbul.

Giddens, Anthony; Toplumun Kuruluşu, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, Ankara.

Gills, B. K. ve Frank, A. G. ; Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler: MÖ 1700-MS 1700 (Dünya Sistemi, Derleyen: G. Frank ve B. Gills), İmge Yayınları, 2003, İstanbul.

Gökçe, Birsen; Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, 1993, Ankara.

Gökçe, Birsen ve Parlak, Ali; Öncesi ve Sonrasıyla Keban Barajı: 30 Yıl Sonra Ağın ve Keban Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu, Sosyoloji Derneği Yayınları, 2005, Ankara.

Göymen, Korel; Kentle Bütünleşme Sürecinin Yönetsel Boyutu: Hizmetlerin Sunulmasında Kent Yönetimin Politika Seçenekleri ve Katılım (Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri), S. 81-101, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, 1982, Ankara.

Güler, Ali; Doğu Aşiretlerinde Göç Olgusu ve Bunun Doğurguları, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 321-326, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Güler, Müzeyyen; Yağlıdere, Zeytinburnu Brooklyn Köprüsü (Tarımsal ve Güncel Karadeniz'den ABD'ye göç), Toplumbilim Dergisi: Göç Özel Sayısı, Sayı: 17, s. 131-145, 2003, İstanbul.

Gümüş, Adnan; Göç, Din ve Asimilasyon, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 243-251, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Gündüz, Mustafa ve Yetim, Nalan; Terör ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 109-116, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Güneş-Ayata; Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik, Toplum ve Bilim, Sayı:51/52, s. 89-101, 1990/1991, İstanbul.

Güneş-Ayata, Ayşe; Kasabada Politika ve Politikacı, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 50, 1998, İstanbul.

Günlü, Ramazan; Türkiye'de Kentsel Değişimler ve Siyasal Bilinç, Kentleşme Göç ve Yoksulluk (Editör: Dikmen, Ahmet Alpay) İçinde, S. 269-312, İmaj Yayıncılık, 2002, Ankara.

Güvenç, Bozkurt; İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, 1984, İstanbul.

Hançerlioğlu, Orhan; Toplumbilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 2001, İstanbul.

Harvey, David; Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınları, 2003, İstanbul.

Heidegger, Martin; Letter on Humanism, Herper and Row, 1977, New York.

Hele, Hans Jürgen; Kentlileşmiş İnsan, Cogito Dergisi, Sayı: 8, s. 71-79, Yaz-1996, İstanbul.

Hoşgör, Şeref; Türkiey'de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar, (Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede), s. 104-124, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul.

Hout, Jean-Louis, Thalmann, Jean-Paul, Valbelle, Dominique; Kentlerin Doğuşu, İmge Kitabevi, 2000, Ankara.

İçduygu, Ahmet ve Ünalan, Turgay; Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri, (Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede), s. 38-55, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul.

İnalcık, Halil'le Söyleşi (Söyleşiyi Yapan: Ortaylı, İlber); Osmanlı Tarihi En Çok saptırılmış Tarihtir, Cogito Dergisi, Sayı: 19, s. 25-40, 1999, İstanbul.

İsbir, Eyüp; Şehirleşme Meseleleri, Gazi Büro Yayınları, 1991, Ankara.

Jackson, J. A.; Migration, Longman Pres, 1986, New York.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem; Yeni İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınevi, 2005, İstanbul.

Kartal, Kemal; Kentleşme ve İnsan, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No: 175, 1978, Ankara.

Kartal, Kemal; Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı Olarak Ankara, (Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri), s. 123-163, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, 1982, Ankara.

Kartal, S. Kemal; Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme, Adım Yayınları, 1992, İstanbul.

Kaya, Ayhan; Devletler, Azınlıklar ve Korkunun İktidarı: Euro-Türkler ve Avrupa Birliği, Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri İçinde: s. 221-244 - Derleyenler: Ayhan Kaya ve Bahar Şahin- , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, İstanbul.

Kayasü, Serap; Kentsel ve Bölgesel Gelişme ve Planlama: Yeni Kurumsalcı Yaklaşım, (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Ayda Eraydın), s. 280-288, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Keleş, Ruşen; Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 332, 1972, Ankara.

Keleş, Ruşen; Kentbilim İlkeleri, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: G-5, Sevinç Matbaası, 1976, Ankara.

Keleş, Ruşen; Türkiye'de Kentleşme ve Kentsel Gelişme Politikaları (Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri), s. 67-78, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, 1982, Ankara.

Keleş, Ruşen; Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, 1998, Ankara.

Keleş, Ruşen; Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, 2006, Ankara.

Keyder, Çağlar; Özveren, Y. Eyüp; Quataert, Donald; Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, İstanbul.

Kıray, Mübeccel; Gecekondu; Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe, A.Ü. S.B.F. Dergisi, Cilt: XXVII, No: 3, Eylül-1972, Ankara.

Kıray, Mübeccel; Toplumsal Değişme ve Kentleşme: Kentle Bütünleşme Sorunu (Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri), S. 57-66, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, 1982, Ankara.

Kıray, Mübeccel; Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler (Kentleşme Yazıları İçinde: S. 9-18), Bağlam Yayıncılık, 1998, İstanbul. / (Toplumbilim Yazıları İçinde: s. 265-273), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, 1982, Ankara.

Kıray, Mübeccel; Gecekondular (Kentleşme Yazıları İçinde: S. 19-27), Bağlam Yayıncılık, 1998, İstanbul. / (Toplumbilim Yazıları İçinde: S. 275-282), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, 1982, Ankara.

Kıray, Mübeccel; Az Gelişmiş Memleketlerde Şehirleşme Eğilimleri: Tarihsel Perspektif İçinde İzmir (Kentleşme Yazıları İçinde: s. 28-65), Bağlam Yayıncılık, 1998, İstanbul. / (Toplumbilim Yazıları İçinde: s. 283-316), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, 1982, Ankara.

Kıray, Mübeccel; Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe (Kentleşme Yazıları İçinde: s. 90-104), Bağlam Yayıncılık, 1998, İstanbul. / (Toplumbilim Yazıları İçinde: s. 339-352), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, 1982, Ankara.

Kıray, Mübeccel; Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler (Kentleşme Yazıları İçinde: s. 141-151), Bağlam Yayıncılık, 1998, İstanbul. / (Toplumbilim Yazıları İçinde: s. 167-176), Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, 1982, Ankara.

Kızılçelik, Sezgin ve Erjem, Yaşar; Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Göksu Matbaası, 1992, Konya.

King, Anthony D.; Çeperlerin Merkeze Dahil Edilmesi (2): Sömürgelerde Kent Planlaması, Cogito Dergisi, Sayı: 8, s. 193-210, Yaz-1996, İstanbul.

Kongar, Emre; Kentleşen Gecekondular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu (Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4), s. 23-54, 1982, Ankara.

Kongar, Emre; Türkiye Üzerine Araştırmalar, Remzi Kitabevi, 1996, İstanbul.

Kongar, Emre; 21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, 2006, İstanbul.

Kurt, Hacı; Tükiye'de Kent-Köy Çelişkisi, Siyasal Kitabevi, 2003, Ankara.

Kurtoğlu, Ayça; Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler, European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue No: 2, 2005.

Kurtuluş, Hatice; Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir (İstanbul'da Kentsel Ayrışma İçinde; Derleyen: Kurtuluş, Hatice), s. 77-126, Bağlam Yayıncılık, 2005, İstanbul.

Lamberg-Karlovski, C. C.; Third Millenium Modes of Exchange and Modes of Production, (Ancient Civilization and Trade, Editör: Sablof, J. A. and Lamberg-Karlovski, C. C), s. 341-368, 1975.

Lerner, D. ; The Passing of Traditional Society, Free Pres, 1964, New York.

Lewis, W. A.; Ekonomik Development with Unlimited Supplies of Labor, Oxfort University Pres, 1970, Londra.

Maisels, Caharles Keith; Uygarlığın Doğuşu; Yakındoğu'da Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma Kentlere ve Devlete Geçiş, İmge Kitabevi, 1999, Ankara.

Marcuse, Herbert; Karşıdevrim ve İsyan, Ayrıntı Yayınları, 1998, İstanbul.

Marcuse, Herbert; Tekboyutlu İnsan, İdea Yayınları, 1999, Ankara.

Marshall, Gordon; Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, Ankara.

Massey, Douglas S. ; Social Structure, Household Strategies and The Cumulative Causation of Migration, Population Index 56,1:3-26, 1990.

Mellaart, J.; The Origins and Development of Cities in the Near East, Essays in Ancient and Modern Studies, (ed. L. L. Orlin), Ann Arbor: 5-22, 1975.

Monkachi, Nejma; Sınırdaki İki Örnekten Hareketle Göç(ler) Sosyolojisini Yeniden Düşünmek: Kazablanka'daki Fransızlar ve Paris'teki Amerikalılar, Toplumbilim Dergisi: Göç Özel Sayısı, Sayı: 17, s. 57-72, 2003, İstanbul.

Morowska, Ewa; The Sociology and Histeriography of Immigration, (History, Sociology and Polities, ed.Virginia Yans-McLaughlin), p.: 187-240, Oxford University Pres, 1990, London.

Mumford, Lewis; Görünmeyen Kent, Cogito Dergisi, Sayı: 8, s. 169-173, Yaz-1996, İstanbul.

Mumford, Lewis; Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları, 2007, İstanbul.

Ortaylı, İlber; "Osmanlı" Kimliği, Cogito Dergisi, Sayı: 19, S. 77-85, 1999, İstanbul.

Ortaylı, İlber, vd. (Açık Oturumu Yöneten; İlber Ortaylı; Katılanlar: Mehmet Genç, Ekrem Işın, Cornell Fleischer, Mete Tuncay, Hilmi Yavuz, Nuray Mert); "İdeal 'Osmanlı' Yok", Cogito Dergisi, Sayı: 19, s. 232-258, 1999, İstanbul.

Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, 2005, İstanbul.

Osmay, Sevin; 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 139-154, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Ozankaya, Özer; Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980, Ankara.

Özcan, Yusuf Ziya; İçgöç Tanımı ve Verileri İle İlgili Bazı Sorunlar, (Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede), s. 78-90, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul.

Pirene, Henri; Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İletişim Yayınları, 2005, İstanbul.

Pirene, Henri; Ortaçağ Kentleri, İletişim Yayınları, 2006, İstanbul.

Polanyi, Karl; Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, İletişim Yayınları, 2003, İstanbul.

Ravenstein, E. G.; The Laws of Migration, Journal of the Royal Statistical Society, Vol. 48, No: 2, p. 167-235, 1885.

Rich, John; Geç Antik Çağda Kent, Homer Kitabevi, 1999, İstanbul

Rousseau, Jean-Jacques; The Social Contract, Everyman Edition, 1950, New York.

Said, Edwar; Kültür ve Emperyalizm, Hill Yayınları, 1998, İstanbul.

Sassen, S. ; Mobility of Labor and Capital – A Study in International Investment and Labor Flow, Cambridge University Pres, 1989, Cambridge.

Sayad, Abdelmalek; Çifte Yokluk: Göç Ederken Kurulan Hayallerden Göçmen Olmanın Acılarına, Toplumbilim Dergisi: Göç Özel Sayısı, Sayı: 17, s. 25-29, 2003, İstanbul.

Schnapper,Dominique; Kültürel Hakları Nasıl Tanırız, Toplumbilim Dergisi, Sayfa:31-39, Sayı: 17, Ekim 2003.

Sencer, Muzaffer; Osmanlı Toplum Yapısı: Azgelişmişliğin Tarihsel Temeli, Yöntem Yayınları, 1973, İstanbul.

Sencer, Ayata; Varoşlar, Çatışma ve Şiddet, Görüş, Sayı: 6, s. 18-23, 1996.

Servet, Gürbüz; Hayata Dair, Sabah Gazetesi, s. 32, 13 Kasım 2007, İstanbul.

Sey, Yıldız; Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimarlık ve Yapı Üretimi, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 25-39, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Sey, Yıldız; Cumhuriyet Döneminde Konut, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 273-300, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Sezal, İlhan; Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 147-151, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Shaukland, Graeme; Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız, Cogito Dergisi, Sayı: 8, s. 23-35, Yaz-1996, İstanbul.

Shryock, H. S.; J. S. Siegel ve J. S. Associates; The Methods and Materials of Demography, U. S. Government Printing Office, 1973, Washington.s

Simmel, Georg; Metropol ve Zihinsel Yaşam, Cogito Dergisi, Sayı: 8, s. 81-90, Yaz-1996, İstanbul.

Slattery, Martin; Sosyolojide Temel Fikirler, Sentez Yayınları, 2007, İstanbul.

Sönmez, Mustafa; Kırk Haramiler, Türkiye'de Holdingler, Özlem Yayıncılık, 1988, İstanbul.

Şen, Besime; Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi, (İstanbul'da Kentsel Ayrışma İçinde; Derleyen: Hatice Kurtuluş), s. 127-159, Bağlam Yayıncılık, 2005, İstanbul.

Şenyapılı, Tansı; Bütünleşememiş Kentli Nüfus Sorunu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın No: 27, 1978, Ankara.

Şenyapılı, Tansı; Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili (Kentsel Bütünleşme: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri), S. 103-121, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayın No: 4, 1982, Ankara.

Şenyapılı, Tansı; Cumhuriyet'in 75. Yılı, Gecekondunun 50. Yılı, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 301-316, 1998, İstanbul.

Şenyapılı, Tansı; "Baraka"dan Gecekonduya -Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960-, İletişim Yayınları, 2004, İstanbul.

Şenyapılı, Tansı; Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar, (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Eraydın, Ayda), s. 84-122, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Tankut, Gönül; Kentsel Bütünleşme Semineri Genel Değerlendirmesi, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı No:4, s. 249-254, 1982, Ankara.

Taşan-Kok, Tuna; Küresel Bütünleşme Sürecinde Kurumsal ve Mekansal Değişim: Budapeşte, İstanbul ve Varşova Örnekleri, (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Ayda Eraydın), s. 307-339, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Tatlıdil, Ercan; Kent Sosyolojisi: Kuram ve Kavramlar, Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Sayı: 3, s. 25-44, 1992, İzmir.

Taylor, Charles vd.; Çokkültürcülük: Tanınma Politikası (Hazırlayan: Amy Gutmann), Yapı Kredi Yayınları, 2005, İstanbul.

Taylor, Charles; Modern Toplumsal Tahayyüller, Metis Yayınları, 2006, İstanbul.

Tekeli, İlhan ve Erder, Leila; Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-26, 1978, Ankara.

Tekeli, İlhan; 19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü, (Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri İçinde; Editörler: Dumont, Paul; Georgeon, François), s. 19-30, 1992, İstanbul.

Tekeli, İlhan; Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), s. 1-24, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, İstanbul.

Tekeli, İlhan; Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlama Aşamasına Geldi, (Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede), s. 7-21, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul.

Tekeli, İlhan; Bir Modernite Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması, (Modernite Aşılırken Kent Planlaması İçinde), s. 9-34, İmge Kitabevi, 2001, Ankara.

Tekeli, İlhan; Popülist Politikalar, Kentsel Rant Ekonomisi ve Vatandaş Oluşturmayan Kentleşme Deneyi, (Modernite Aşılırken Kent Planlaması İçinde), s. 35-56, İmge Kitabevi, 2001, Ankara.

Tekeli, İlhan; Türkiye'de 1923-1950 Dönemi Mimarlığının Toplumsal ve Siyasal Bağlamı, (Modernite Aşılırken Kent Planlaması İçinde), s. 57-67, İmge Kitabevi, 2001, Ankara.

Tekeli, İlhan; Modernist Meşruiyet Çerçevesinin Yetersiz Kalışının Bir Örneği Olarak İstanbul'un İkinci Dünya Savaşı Sonrasındaki Büyüme Öyküsü, (Modernite Aşılırken Kent Planlaması İçinde), s. 69-85, İmge Kitabevi, 2001, Ankara.

Tekeli, İlhan; Yerleşme Yapıları ve Göç Araştırmaları, (Değişen Mekan - Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Eraydın, Ayda), s. 68-83, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Tekeli, İlhan; Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi, ('Cumhuriyet'in 'Ankara'sı İçinde –Derleyen: Tansı Şenyapılı-), s. 2-21,ODTÜ Yayıncılık, 2006, Ankara.

Tekeli, İlhan; Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler, (Kökler ve Yollar; Türkiye'de Göç Süreçleri İçinde; Derleyenler: Ayhan Kaya ve Bahar Şahin); s. 447-473, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, İstanbul.

Todaro, M. P. ;A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries, American Economic Review, Vol. 59, 1969.

Toksöz, Gülay; Uluslararası Emek Göçü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, İstanbul.

Touraine, Alain; Eşitsizliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?, Yapı Kredi Yayınları, 2002, İstanbul.

Touraine, Alain; Demokrasi Nedir?, Yapı Kredi Yayınları, 2004, İstanbul.

Tuna, Korkut; Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3232, 1987, İstanbul.

Tülin, Hoşgör; Türkiye'de Büyük Kentler İtibariyle Kentleşme-Sanayileşme İlişkisi, Ankara İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1-2 (Prof. Dr. Orhan M. Kürkçüer'e Armağan), 1975, Ankara.

Türel, Ali; Kent ve Ulaşım; , (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 155-170, 1998, İstanbul.

Türkan, Asuman ve Kurtuluş, Hatice; İstabul'da Kentsel Ayrışma (Giriş Yazısı), s. 9-24, Bağlam Yayıncılık, 2005, İstanbul.

Uzun, C. Nil; Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram, (Değişen Mekan -Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003- İçinde; Derleyen: Ayda Eraydın), s. 340-360, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, Ankara.

Ünalan, Turgay; Türkiye'de İçgöçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi, (Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede), s. 91-103, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul.

Wacguant, Loıc J. D.; Fransız Banliyöleri ve Amerikan Zenci Gettosu: Karıştırma Yerine Karşılaştırma, Toplumbilim Dergisi: Göç Özel Sayısı, Sayı: 17, s. 45-55, 2003, İstanbul.

Weber, Max; Şehir: Modern Kentin Oluşumu (Editörler: Martindale, Don ve Neuwirth, Gertrud), Bakış Yayınları, 2000, İstanbul.

Wedel, Heidi; Gecekondulu Kadınlar ve Yerel Siyaset, Defter, Sayı: 9, s. 44-55.

Wedel, Heidi; Siyaset ve Cindiyet: İstanbul Gecekondularında Kadınların Siyasal Katılımı, Metis Yayınları, 2001, Ankara.

Wheatley, P.; The Pivot Of The Four Quarters: APreliminary Enquiry into the Origins and Character of the Ancient Chinese City, 1971, Chicago.

Wieviorka, Michel; Çok Kültürlülük: Bir Sorunun Çözümü mü Yoksa Dile Getirilmesi mi?, Toplumbilim Dergisi: Göç Özel Sayısı, s. 39-43, Sayı: 17, 2003, İstanbul.

Wirth, Lois; The Ghetto, University of Chicago Pres, 1928, Chicago.

Wirth, Louis; Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme, (20. Yüzyıl Kenti İçinde; Derleme ve Çeviri: Duru, Bülent ve Alkan, Ayten), s. 77-106, İmge Kitabevi, 2002, Ankara.

Wolpert, J. ; Migration As an Adjustment to Environmental Stres, Journal of Social Issues, Vol. 22, No: 4, p. : 92-102, 1966.

Yalçın, Cemal; Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, 2004; Ankara.

Yeşiltuna-Çiftçi, Dilek; Hemşehri Derneklerinin İçerdiği İletişimin Yapısı, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, s. 441-449, 1996, Mersin / Basım: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, Ankara.

Yörükan, Turhan; Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi – 1, 1968, Ankara.

Zoberg, A. R.; The Next Waves: Migration Theory for AChanging World, International Migration Review, Vol.23, 1989.

www. ntvmsnbc.com.tr

www.sabah.com.tr

www.tuik.gov.tr

Ek 1: ANKET SORULARI

1. Cinsiyetiniz?
□ Erkek □ Kadın

2. Yaşınız?
□ 20'den küçük □ 20-29 arası □ 30-39 arası □ 40-49 arası □ 50 ve üzeri

3. Doğum yeriniz?
□ Köy (Belirtiniz……) □ Kasaba (Belirtiniz……...) □ Şehir (Belirtiniz…….)

4. Eğitim durumunuz nedir?
□ Okur-yazar değil □ Okur-yazar □ İlkokul mezunu
□ İlköğretim/orta okul □ Lise □ Üniversite/Yüksekokul mezunu

5. (Hiç okula gitmemişse) Hiç öğrenim görmemenizin nedeni nedir?
□ Geldiği yerde okul olmadığı için
□ Vardığı yerde okul olmadığı için
□ Ekonomik nedenler
□ Eğitim öğrenimin gereğine inanmaması
□ Ailenin izin vermemesi
□ Diğer (Belirtiniz……..)

6. İş durumunuz/mesleğiniz nedir? (Her biri altı çizilerek belirtilecek.)
□ Çalışmıyor □ Emekli □ Memur
□ Kıdemli/üst düzey memur (öğretmen, öğretim elemanı, doktor vb.)
□ İşçi □ Kıdemli/üst düzey işçi (mühendis, özel doktor vs.)

□ Küçük esnaf □ Tüccar □ Geçici işçi
□ Tarım işçisi □ İnşaat işçisi □ Profesyonel yönetici
□ Diğer marjinal işler (işportacı, seyyar satıcı, ayakkabı boyacısı, piyango bileti satıcısı, değnekçi vb.)

7. Medeni durumunuz?
□ Bekar □ Evli
□ Dul/Boşanmış □ Ayrı

(NOT: Bu soruyu "<u>evli olarak işaretlemeyenlerle</u>" 19. sorudan itibaren devam edilecek.)

8. Ne zaman evlendiniz?
□ Göç etmeden önce evlendim
□ Göç ettikten sonra evlendim

9. Evlilik kararınızı nasıl aldınız?

□ Ailem seçti □ Kendim seçtim □ Kendim seçtim ailem onayladı

□ Ailem onaylamadı, kaçtık □ Karşılıklı görüşerek ve birbirimizi beğenerek

□ Ailem benim fikrimi aldı ama eşimin ailesi onun fikrini almamış

□ Diğer (Belirtiniz……..)

10.Eşinizle aranızdaki nikah türü hangisidir?

□ Resmi nikah □ Dini (imam) nikahı

□ Her ikisi birden □ Herhangi bir nikah yok

□ Diğer(Belirtiniz……..……)

11. Eşinizle aranızda (dayı, amca, hala, teyze çocukları şeklinde) bir akrabalık var mı?

□ Evet (Belirtiniz……..) □ Hayır

12. Eşinizle evlenirken başlık ya da süt parası verildi mi?

□ Evet □ Hayır

13. Eşinizin eğitim düzeyi nedir?

□ Okur-yazar değil □ Okur-yazar □ İlkokul □ İlköğretim/Ortaokul

□ Lise □ Üniversite/Yüksekokul □ Diğer (Belirtiniz…….)

14. Kaç çocuğunuz var?

□ Çocuk yok □ 1 □ 2 □3 □ 4 □ 5 ve üzeri

15. Eşiniz çalışıyor mu?

□ Evet □ Hayır

16. (Evet ise) Ne iş yapıyor? (Her biri altı çizilerek belirtilecek.)

□ Çalışmıyor □ Emekli □ Memur

□ Kıdemli/üst düzey memur (öğretmen, öğretim elemanı, doktor vb.)

□ İşçi □ Kıdemli/üst düzey işçi (mühendis, özel doktor vs.)

□ Küçük esnaf □ Tüccar □ Geçici işçi

□ Tarım işçisi □ İnşaat işçisi □ Profesyonel yönetici

□ Diğer marjinal işler (dışarıda gelir getirici işlerde: çocuk bakıcılığı, hasta-yaşlı bakıcılığı, temizlik işleri, işçi vb.)

□ Diğer (Belirtiniz……..)

17. Eşinizin veya sizin, evde gelir getiren bir uğraşınız var mı?

□ Evet □ Hayır

18. (Evet ise) Evde ne iş yapıyor?
□ Çocuk bakıcılığı □ Oya, dikiş, dantel, nakış, örgü vb.
□ Yiyecek/gıda maddesi üretmek □ Süs eşyası, hediyelik eşya vb. üretmek
□ Halı-kilim dokumak □ Sanayi sektörü için ara mal/parça başı üretim yapmak
□ Diğer (Belirtiniz……)

19. Aydın'a ne zaman geldiniz?
□ 1950 ve öncesi □ 1951-1970 arası □ 1971-1980 arası
□ 1981-1990 arası □ 1991-2000 arası □ 2000'den sonra

20. Göç etme sebebiniz nedir?
□ Topraklar geçimimizi sağlamadığı için □ Yeterli iş imkanı olmadığı için
□ Eğitim imkanları kısıtlı olduğu için
□ Daha önce gelen yakınlarım olduğu için □ Yeni bir iş bulmak için
□ Kentte yaşamak için □ Tayin nedeniyle
□ Güvenlik sorunu ve kan davası gibi nedenlerle □ Başka (Belirtiniz……)

21. Memleketten ayrıldıktan sonra ilk göç ettiğiniz yer Aydın mı?
□ Evet □ Hayır

22. (Hayır ise) İlk göç ettiğiniz yerleşim yerinin niteliği neydi? (Nereye ait olduğunu belirtiniz.)
□ Köy □ Kasaba/Belediyelik □ İlçe Merkezi
□ Kent merkezi □ Metropol alanı (Büyükşehir)

23. Ailenizde kimlerle birlikte oturuyorsunuz?
□ Yalnız □ Eşimle □ Eşim ve çocuklarımla
□ Anne-baba ve kardeşlerimle □ Eşim, çocuklarım, anne-baba ve kardeşlerimle
□ Eşim, çocuklarım, anne-baba kardeşler, büyükbaba ve büyükanne
□ Ailem, anne-baba, kardeşlerim ve akrabalarımla
□ Akrabalarımla birlikte
□ Ailem ve akrabalarımdan bazılarıyla (Belirtiniz…….)
□ Arkadaşlarımla

24. Şu anda oturduğunuz bölge Aydın'da ilk oturduğunuz yer mi?
□ Evet □ Hayır

25. (Hayır ise) Aydın'da ilk oturduğunuz bölgeyi belirtir misiniz?
□ Belirtiniz (……..)

26. Oturduğunuz konutun şekli nedir?
□ Gecekondu □ Müstakil ev □ Apartman □ Site
□ Diğer (Belirtiniz…….)

27. Oturduğunuz konutun mülkiyet durumu nedir?
□ Kendimize ait □ Kira □ Lojman □ Diğer (Belirtiniz……..)

28. Memlekette iken oturduğunuz konutun mülkiyet durumu neydi?
□ Kendimize ait □ Kira □ Lojman □ Diğer (Belirtiniz…….)

29. Şu anda oturduğunuz ev Aydın'da oturduğunuz ilk ev mi?
□ Evet □ Hayır

30. (Hayır ise) Neden yer değiştirdiniz?
□ İş yerine yakın olmak için □ Kent merkezine yakın olmak için

□ Daha konforlu/rahat bir yerde yaşamak için
□ Önceki ev ihtiyacı karşılamadığı için
□ Ev satın aldığımız ya da yatırdığımız için □ Diğer (Belirtiniz……)

31. Şu anda Aydın'da oturduğunuz yeri değiştirmeyi düşünüyor musunuz?
□ Evet □ Hayır

32. (Evet ise) nedenleri nelerdir?
□ Ev ihtiyaca cevap vermediği için □ Daha iyi bir evde yaşamak

□ Daha iyi bir semtte yaşamak □ Tanıdıklara/akrabalara yakın olmak için
□ Başka (Belirtiniz……)

33. (Hayır ise) Burayı tercih etme sebepleriniz nelerdir?
□ Akrabalara yakın olmak için
□ Benim gibi göç etmiş hemşerilerime yakın olmak için
□ İş yerine yakın olmak için □ Kirası az olduğu için
□ İhtiyacı karşıladığı için □ Diğer (Belirtiniz……..)

34. Aydın'a geldiğinizde ne kadar sürede iş buldunuz?
□ Hiç iş bulamadım □ Hemen iş buldum □ Üç ay içinde □ 4-6 ay içinde
□ 7-12 ay içinde □ Bir yıldan sonra

35. Çalıştığınız iş Aydın'daki ilk işiniz mi?
□ Evet □ Hayır □ Hiç çalışmadım

36. (Hayır ise) Aydın'da daha önceki işiniz/mesleğiniz neydi? (Her biri altı çizilerek belirtilecek.)
□ Çalışmıyor □ Emekli □ Memur
□ Kıdemli/üst düzey memur (öğretmen, öğretim elemanı, doktor vb.)
□ İşçi □ Kıdemli/üst düzey işçi (mühendis, özel doktor vs.)

□ Küçük esnaf □ Tüccar □ Geçici işçi
□ Tarım işçisi □ İnşaat işçisi □ Profesyonel yönetici
□ Diğer marjinal işler (işportacı, seyyar satıcı, ayakkabı boyacısı, piyango bileti satıcısı, değnekçi vb.

37. (35. soru hayır ise) Neden iş değiştirdiniz?
□ Bana göre değildi □ Ücreti az olduğu için
□ Kötü koşullara sahipti □ Daha iyi bir işte çalışmak için
□ Yeri uzaktı □ Kendi işimi/işimizi kurduk
□ Diğer (Belirtiniz……..)

38. (35. soru evet ise) Neden bu işi yapıyorsunuz?
□ Mesleğim bu olduğu için
□ Başka bir iş yapabilecek becerim/mesleğim olmadığı için
□ İşimi sevdiğim için □ Parası iyi olduğu için
□ Rahat olduğu için □ Diğer(Belirtiniz……..)

39. Şu anda yaptığınız iş memlekette iken yaptığınız iş ile aynı iş mi?
□ Evet □ Hayır

40. (Hayır ise) Memleketteki işiniz neydi? (Her biri altı çizilerek belirtilecek.)
□ İşsiz □ Emekli □ Memur
□ Kıdemli/üst düzey memur (öğretmen, öğretim elemanı, doktor vb.)
□ İşçi □ Kıdemli/üst düzey işçi (mühendis, özel doktor vs.)
□ Küçük esnaf □ Tüccar □ Geçici işçi
□ Tarım işçisi □ İnşaat işçisi □ Profesyonel yönetici
□ Marjinal işler (işportacı, seyyar satıcı, ayakkabı boyacısı, piyango bileti satıcısı, değnekçi vb.) □ Diğer (Belirtiniz……)

41. Sosyal güvence durumunuz nedir?
□ Güvencem yok □ SSK □ Bağ-Kur □ Emekli Sandığı
□ Yeşil kart □ Diğer (Belirtiniz…….)

42. Ailenizin toplam aylık geliri nedir?
□ Asgari ücret ve altı □ Asgari ücret-500 YTL
□ 501-750 YTL □ 751-1000 YTL □ 1000 YTL den fazla

43. Geldiğiniz yer ile burayı karşılaştırdığınızda, ekonomik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?
□ Hiçbir fark yok □ Burada daha iyi □ Burada daha kötü

44. Geçim sıkıntısı çekiyor musunuz?
□ Evet □ Hayır

45. (Evet ise) Yeterli geliriniz olsaydı aşağıdakilerden hangisi daha iyi olurdu?

	Evet	***Hayır***
Gıda ihtiyaçlarını daha iyi karşılardık		
Aile içi sorunlar yaşamazdık		
Çocuklarıma yeterli eğitim fırsatları yaratırdım		
Sosyal ve kültürel etkinliklerden yaralanırdım		
Konutumu değiştirerek buradan ayrılırdım		

46. Ekonomik yönden tasarruflarınızı/yatırımlarınızı nasıl *değerlendirirsiniz ya da değerlendirmek istersiniz*?

□ Şimdi oturduğum yerde ev ya da arsa gibi taşınmazlar alarak
□ Şimdi oturduğumuz konutu iyileştirerek
□ Daha iyi bir yerde ev ya da arsa alarak
□ Memlekette ev ya da toprak gibi taşınmazlar alarak
□ Aydın'da yeni bir iş kurarak □ Memlekette yeni bir iş kurarak

□ Banka/finans ya da borsa gibi diğer para piyasalarına yatırarak
□ Diğer (Belirtiniz…….……)

47. Oturduğunuz mahalleyi değiştirmek ister misiniz?

□ Evet □ Hayır

48. (Evet ise) Nedenleri nelerdir?

□ Daha iyi bir yerde yaşamak için
□ Kent olanaklarından daha fazla yararlanmak için
□ Çocuklarımın daha iyi bir yerde yetişmesi için
□ İş yerime yakın olmak için
□ Daha huzurlu bir yerde olmak için
□ Diğer(Belirtiniz……)

49. (Hayır ise) Nedenleri nelerdir?

□ Burada huzurluyum □ Akrabalarıma ve hemşerilerime yakın olduğu için
□ Bütçeme uygun olduğu için
□ Ben ya da ailemden biri/bir kaçı dil problemi yaşadığı için
□ Kent merkezi bize göre değil/Biz buradan başka bir yerde yapamayız
□ Diğer(Belirtiniz……)

50. Memleketle ilişkileriniz sürüyor mu?

□ Hayır, ilişkim yok □ Haberleşmek biçiminde
□ Gidip-gelmek/ziyaret biçiminde □ Yardım etmek biçiminde
□ Yardım almak biçiminde □ Diğer (Belirtiniz……..)

51. (Yardım alıyorsa) Ne tür yardım alıyorsunuz?

□ Sadece para yardımı □ Sadece yiyecek yardımı
□ Para ve yiyecek yardımı □ Diğer (Belirtiniz……)

52. Kendi tüketiminiz için evde yaptığınız üretimler var mı?

□ Hayır
□ Kışlık gıda hazırlamak (sebze kurutma, reçel, turşu, salça, tarhana vb.)
□ Kazak-hırka, çorap vb. giysi örmek
□ Kız çocukları için çeyiz hazırlamak (nakış, dantel, oya, örgü)
□ Diğer (Belirtiniz……..)

53. Alış-verişlerinizi nereden yaparsınız?

□ Semt pazarından □ Mahalle bakkalından □ Büyük marketlerden
□ Diğer (Belirtiniz…….)

54. Aşağıdakilerden herhangi birine sahip misiniz?

	Evet	***Hayır***
Kredi kartı		
Otomobil		
Cep telefonu		
Bilgisayar		

55. Sizce aşağıdaki ürünlerden hangileri birer ihtiyaçtır?

	Evet	***Hayır***
Kredi kartı		
Otomobil		
Cep telefonu		
Bilgisayar		

56. Ailede gelir getirici bir işle uğraşan başka kimse var mı?

□ Evet □ Hayır

57. Var ise kimler (birden fazla işaretlenebilir)?

□ Kızım □ Oğlum □ Kardeşim □ Babam
□ Annem □ Diğer (Belirtiniz……..)

58. Sizce eğitime devam etmekte olan çocuklar aile ekonomisine katkıda bulunmalı mı?

□ Evet bulunmalı □ Ekonomik koşullar kötüyse bulunmalı
□ Kendi istiyorsa bulunabilir □ Hayır bulunmamalı çünkü eğitimine kötü yansır
□ Diğer (Belirtiniz…….)

59. Ailenizde okuyan çocuklardan tam veya yarı zamanlı olarak aile ekonomisine katkıda bulunanlar var mı?

□ Evet □ Hayır

60. (Evet ise) Ne iş yaparak aile ekonomisine katkıda bulunuyor?

□ Simit, peçete vb. seyyar satıcılığı yaparak □ Boyacılık yaparak
□ Küçük esnaf yanında çırak □ Diğer (Belirtiniz…….)

61. Genel olarak değerlendirecek olursanız yaşam standardınız ne düzeydedir?

□ Çok iyi □ İyi □ Orta □ Kötü □ Çok kötü

62. Kız çocukları için gerekli olan eğitim düzeyi sizce aşağıdakilerden hangisidir?

□ Gerekli değil □ Okur-yazar □ İlkokul mezunu
□ İlköğretim/orta okul □ Lise □ Üniversite/Yüksekokul mezunu

63. Erkek çocukları için gerekli olan eğitim düzeyi sizce aşağıdakilerden hangisidir?
□ Gerekli değil □ Okur-yazar □ İlkokul mezunu
□ İlköğretim/orta okul □ Lise □ Üniversite/Yüksekokul mezunu

64. Ailede halen eğitimine devam eden çocuk varsa eğitim düzeyleri nedir?(Çocuk sayısı kadar şık işaretlenebilir.)
□ Okur-yazar değil □ Okur-yazar □ İlkokul □İlköğretim/Ortaokul
□ Lise □ Üniversite/Yüksekokul □ Diğer (Belirtiniz…….)

65. Eğitimini sonlandırmış çocuklar varsa en son bitirdikleri okulun derecesi nedir (Çocuk sayısı kadar şık işaretlenecek)?
□ Okur-yazar değil □ Okur-yazar □ İlkokul □ İlköğretim/Ortaokul
□ Lise □ Üniversite/Yüksekokul
□ Diğer (Belirtiniz…….)

66. (Halen eğitimine devam etmekte olan çocuklar varsa) Onların eğitimlerine hangi düzeye kadar destek vermeyi düşünüyorsunuz?
□ Okur-yazar olsa yeter □ İlköğretim olsa yeter
□ Lise olsa yeter □ Üniversite/Yüksekokul olmalı
□ Diğer (Belirtiniz…….)

67. Çocukların eğitimi konusunda kız erkek ayrımı yapar mısınız?
□ Evet □ Hayır

68. Evde çocuklarınız ya da sizden küçük olan diğer yakınlarınız (kardeş, yeğen vs.) hata yaptığında genelde nasıl bir yol izlersiniz? (En çok başvurulan yöntem işaretlenecek.)
□ İkna etme □ Belli bir süre bir şeylerden mahrum etme
□ Azarlama/kızma □ Fiziksel şiddet uygulama
□ Diğer (Belirtiniz……)

69. Çocuklarınızın ya da ailenizdeki diğer bekarların hangi çevreden evlenmesini uygun bulursunuz?
□ Akraba □ Hemşehri □ Geldiğimiz yerden herhangi biriyle
□ Kentli biriyle □ Fark etmez □ Bunların dışında (Belirtiniz……)

70. Çocuklarınızın ya da ailenizdeki diğer bekarların ne şekilde evlenmesini uygun görürsünüz?
□ Beşik kertmesi □ Görücü usulü □ Tanışıp anlaşarak
□ Diğer (Belirtiniz……..)

71. Çocuğunuzun ya da ailedeki diğer bekarların evlendikten sonra da sizinle oturmasını ister misiniz?
□ Kız çocuğumun oturmasını isterim □ Erkek çocuğumun oturmasını isterim
□ Her ikisinin de oturmasını isterim □ Her ikisinin de oturmasını istemem
□ Diğer (Belirtiniz…….)

72. Sizce aşağıdakilerden hangisi kadının ya da erkeğin görevidir?

	Kadın	*Erkek*	*Müşterek*
Evin geçimini sağlamak			
Ev işleri yapmak			
Çocuklara bakmak ve onları terbiye etmek			
Aile bütçesini yönetmek			
Aileyi dışarıda temsil etmek			
Ailede sosyal güvenliği sağlamak			
Çocukların eğitimi ve geleceği ile ilgili işler			
Aile içindeki düzeni sağlamak			
Aile içindeki bireylerin davranışlarını denetlemek			

73. Kadının ev dışında bir işte çalışmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

□ Kendi tercihi olan her işte çalışabilir
□ Kadına özgü işlerde çalışabilir
□ Kadın kendi evinin işlerini görmeli, çocuklarını yetiştirmelidir
□ Diğer (Belirtiniz……)

74. Kadınların çalışmasının aşağıda belirtilen hususlara olumlu ya da olumsuz etkilerini evet/hayır şıkları ile belirtiniz.

	Evet	*Hayır*
Aile birliğini güçlendirir		
Aile birliği zayıflar		
Aile bütçesine katkısı olur		
Kadının aile sorumluluklarını paylaşmasını sağlar		
Kadının ev işlerini daha iyi programlamasına yardımcı olur		
Kadının haklarını kullanmasını ve korumasını kolaylaştırır		
Kocasıyla daha az ilgilenir		
Kadının hayat tecrübesi, becerisi ve direncini arttırır		
Kadın kendini geliştirme ve yenileme ihtiyacı duyar		
Çocuklarına daha az vakit ayırır		
Evde daha uyumlu ve anlayışlı davranır		
Çocuklarına verdiği eğitim ve terbiye daha olumlu olur		
Ailenin sosyal ilişkileri zayıflar		
İşyerindeki sıkıntısını eve yansıtır		
Kadın gereğinden fazla yorulur, yıpranır		

75. Sizce akraba evliliği gerekli mi?

□ Evet □ Hayır

76. (Evet ise) Sizce akraba ile neden evlenilmelidir?

□ Mal-mülk bölünmesin diye □ Soy için daha güvenilir
□ Aynı çevrenin çocukları daha iyi anlaşılır □ Bir akraba isteyince reddetmek olmaz □ Örf ve adetler aynı olduğu için □ Diğer (Belirtiniz……)

77. Sizce kız çocukları evlendirilirken başlık parası alınmalı mı?
□ Evet □ Hayır

78. Hane halkından sürekli birlikte olamayan/sizinle birlikte yaşayamayan var mı?
□ Evet □ Hayır

79. (Evet ise) Kim?
□ Baba □ Anne □ Eş □ Çocuk □ Kardeş
□ Diğer(Belirtiniz……)

80. (Evet ise) Neden sizinle birlikte yaşayamıyor?
□ Öğrenim nedeniyle □ Askerlik nedeniyle □ Başka yerde çalışması nedeniyle
□ Ceza evinde □ Yurt dışında □ Diğer (Belirtiniz……)

81. Sizce çalışan/evi geçindiren kişinin ailesi onun yanında olmalı mı?
□ Aileler her zaman bir arada olmalı □ Çalışmak için erkek başka yerde olabilir
□ Aile bireyleri bir arada olmasalar da olur □ Diğer (Belirtiniz……)

82. "Ailece" en sık görüştüğünüz aileler genelde hangi grupta yer almaktadır?
□ Komşular □ Akrabalar □ Hemşehriler □ İş arkadaşları
□ Diğer (Belirtiniz……..)

83. Aşağıda belirtilen ortamlarda hangi dili daha fazla konuşmaktasınız? (Belirtilen her sosyal ortamda hangi dili konuşuyorsanız karşısında o dile denk gelen kutucuğu işaretleyiniz. Her sosyal ortam için ayrı işaretleme yapılacaktır.)

	Türkçe	***Kürtçe***	***Arapça***	***Diğer (Belirtiniz…….)***
Aile içinde konuşurken				
Akrabalarla konuşurken				
Hemşerilerinizle konuşurken				
Arkadaşlarınızla konuşurken				
İş yerinizde konuşurken				
Resmi kurumlarda ya da kentteki diğer sosyal alanlarda				

84. Geldiğiniz yerde iken gündelik hayatta daha çok hangi dili konuşurdunuz?
□ Türkçe □ Kürtçe □ Arapça □ Diğer(Belirtiniz…….)

85. Türkçe konuşurken şivenizin kentteki insanlardan farklı olduğunu düşünüyor musunuz? □ Evet □ Hayır

86. (Evet ise) Bunun kent merkezindeki insanlarla iletişiminize nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?

□ Hiçbir problem olmuyor
□ Kendimi farklı hissettirdiği için doğal olamıyorum
□ Anlaşmakta zorlanıyorum □ Dikkatleri üzerime çekiyor
□ Doğulu olduğum anlaşıldığı için olumsuz bakanlar oluyor
□ Diğer (Belirtiniz…….)

87. Kent yaşamında insanlarla ilişkilerinizde uyumsuzluk yaşıyor musunuz?

□ Evet □ Hayır

88. (Evet ise) Neden?

□ Ekonomik koşullarımız farklı □ Eğitim durumlarımız farklı
□ Konuşulan dilimiz ya da şivemiz farklı □ Sosyal statümüz faklı
□ Etnik ya da dilsel farklılığımı □ Diğer(Belirtiniz……)

89. Oturduğunuz bu bölgede hemşeri derneğiniz var mı?

□ Evet □ Hayır

90. (Evet ise) Bu dernekle nasıl bir ilişkiniz var?

□ Üyesiyim □ Çok sık giderim (zamanımın büyük bir kısmını orada geçiririm)
□ Arada bir gider gelirim □ Hiçbir ilgim yok
□ Sıkıntım oldukça oraya giderim □ Sadece etkinliklerine davet ettiklerinde giderim □ Diğer(Belirtiniz……..)

91. Oturduğunuz bu bölgeye sizin hemşerilerinizden olmayan kişilerin de oturmasını ister misiniz?

□ Evet □ Hayır

92. Hemşerilik sizin için neyi ifade ediyor?

□ Aidiyetten dolayı bir güven duygusu □ Maddi-manevi dayanışma
□ Kültürel birliktelik □ Diğer (Belirtiniz…….)

93. Buraya yerleşmenizde, daha önce göç etmiş hemşeri ve yakınlarınızın olması etkili oldu mu?

□ Evet □ Hayır

94. Kentli ya da köylü olma konusunda kendinizi daha çok hangisi olarak nitelendirirsiniz?

□ Tamamen köylü □ Tamamen kentli □ Köy kökenli kentli
□ Bazı yönlerden köylü bazı yönlerden kentli

95. En çok dikkate aldığınız bilgi kaynakları nelerdir?

□ Eşim ve çocuklarım □ Annem-babam ve diğer aile üyelerim
□ Arkadaş/dost □ Akrabalar □ Hemşehriler
□ Komşular □ Kitaplar □ TV kanalları
□ Diğer (Belirtiniz……..)

96. Herhangi mali, sosyal ya da hukuki bir sorunla karşılaştığınızda (başınız sıkıştığında) ilk nereye başvurursunuz?

□ Aile ve akrabalar □ Arkadaş çevrem
□ Komşularım □ Hemşerilerim
□ Banka, hukuki danışman ve devlet kurumları gibi resmi birimler
□ Diğer (Belirtiniz……)

97. İş arayacak olsanız, ilk aklınıza gelen hangisidir?

□ Gazete ilanları □ İş ve işçi bulma kurumu
□ Akrabalarım □ Hemşerilerim □ Arkadaşlarım
□ Üst düzeydeki ileri gelen (siyasiler vb.) tanıdıklar

98. Her hangi bir kimseyle ilk tanıştığınızda öncelikle hangi yönünü öğrenmek istersiniz?

□ Memleketini □ Mesleğini □ Öğrenim düzeyini

□ Maddi düzeyini □ Medeni durumunu □ Sosyo-kültürel düzeyini
□ Siyasi yönünü □ İnanç yönünü □ Diğer (Belirtiniz……..)

99. Türkiye'nin sosyal ve siyasal gündemini ne düzeyde takip edersiniz?

□ Sürekli olarak □ Düzenli olmasa da olabildiğince takip etmeye çalışıyorum
□ Sadece çok önemli olaylar oldukça □ Beni ilgilendirmiyor
□ Diğer (Belirtiniz……..)

100. Siyasi faaliyetlere hangi düzeyde ilgi gösterirsiniz?

□ Bir partiye üyeyim □ Parti çalışmalarına aktif olarak katılmaktayım □ Sadece oy verme □ Hiç ilgi duymuyorum
□ Diğer (Belirtiniz…….)

101. Bir siyasi partiye hangi gerekçelerle oy verirsiniz?

□ Liderine güvendiğim için □ Geçmişteki olumlu icraatlarına bakarak
□ Milli değerlere önem vermesi □ Dini değerlere önem vermesi
□ Hemşerilerim hangi partiyi desteklerse
□ Aile reisim kimi desteklerse □ Diğer (Belirtiniz…….)

102. Kent merkezinde yaşayan insanların size bakışlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

□ İyi bakıyorlar/Hiçbir problem yaşamıyoruz □ Genelde iyi bakıyorlar

□ Ne iyi ne kötü bakıyorlar

□ Bizi tanıyanlar iyi, tanımayanlar kötü bakıyorlar □ Ön yargılı yaklaşıyorlar

□ Genelde kötü bakıyorlar

□ Hiçbiri bizi istemiyor/Herkes dışlıyor □ Diğer (Belirtiniz……)

103. Aydın kent merkezine ne sıklıkla gidersiniz?

□ Her gün giderim □Haftada birkaç defa □ Haftada bir

□ Ayda birkaç defa □ Ayda bir □ Çok nadir

□ Hiç gitmem □ Diğer (Belirtiniz…….)

104. Aydın kent merkezine daha çok hangi amaçla gidiyorsunuz?

□ Hiç gitmiyorum □ Gezmek için □ Resmi işler oldukça

□ Sağlık kuruluşlarından yararlanmak için □ İşim orada olduğu için

□ Alış-veriş vb. için □ Diğer(Belirtiniz……)

105. Kentle ilgili olarak aşağıda belirtilenlere katılıp katılmadığınızı işaretleyiniz (belirtilen her yargıdan katıldıklarınızın karşısındaki "evet" sütunlarını, katılmadıklarınızın karşısındaki hayır sütunlarını işaretleyiniz)?

	Evet	***Hayır***
Korku		
Kaygı		
Güvensiz ortam		
Trafik karmaşası		
Hava kirliliği		
Gürültü		
Pahalılık		
Yoksulluk		
İşsizlik		
İş imkanı		
Özgürlük		
Eğlence		
Eğitim imkanı		
Sığınılan yer/bir kaçış yeri		
Sağlık sorunlarını çözme olanağı		
Sosyal ve kültürel etkinlik alanı		
Geleneklerin öldüğü yer		

106. Boş zamanlarınızı genelde nasıl değerlendirirsiniz (en çok ve en sık yapılanı işaretleyin)?

□ Gezerim □ Kahveye giderim □ Kitap/gazete okurum
□ TV izlerim (evde) □ Sinema ya da tiyatroya giderim
□ Ailemle (eşim ve çocuklarımla vakit geçiririm)
□ Örgü vb. el işi yapıyorum
□ Akraba/dost/ komşu ziyaretlerinde bulunarak onlarla sohbet ederim
□ Diğer (Belirtiniz……..)

107. Aşağıda belirtilen faaliyetleri ne sıklıkla yaptığınızı işaretleyiniz (her faaliyetin karşısında ne derece yaptığınızı belirten kutucuğu işaretleyiniz. Her faaliyet için ayrı işaretleme yapılacaktır).

	Her gün	***Haftada birkaç***	***Haftada bir***	***Ayda birkaç***	***Ayda bir***	***Çok nadir***	***Hiç***
Gazete okuma							
Kitap okuma							
Sinemaya gitme							
Tiyatroya gitme							
Spor yapmak ya da karşılaşmalarına (maça) gitme							
Çay bahçesine gitme							
Çocuk parkına Gitme							

108. Ailenizde, çocuklarla ebeveynler arasında, aşağıdaki konularda yapılan tercihlerden hangilerinde farklılıklar oluşmaktadır?

	Evet	***Hayır***
Kılık, kıyafette		
Arkadaş seçiminde		
Eğlence tarzında		
Meslek tercihinde		
Eğitin tercihinde		
Siyasi konularda		
Dini konularda		
Eş seçimi ve evlenme tarzında		
Yemek ve mutfak düzeninde		
Geleneklere bağlılıkta		
Ev döşemesinde		
Para harcamada		

109. Çocuğunuz ya da ailenizden bir başkasının mutsuz bir evliliği varsa boşanması konusunda ne düşünüyorsunuz?

	Kızlar için		***Erkekler için***	
	Evet	***Hayır***	***Evet***	***Hayır***
Mutsuzsa boşanması daha iyi olur				
Mutsuz da olsa boşanmasına karşıyım				
Başka çaresi yoksa kabullenirim				
Kendisi karar vermelidir				

110. Erkeğin ev işleriyle ilgisi ne düzeyde olmalıdır?

□ Ev işleri kadının olduğu kadar erkeğin de görevidir
□ Erkek ev işlerine yardımcı olmalıdır
□ Erkek eğer kadın çalışıyorsa ev içi işlere yardımcı olmalıdır
□ Erkek ev içi işleri paylaşmalıdır
□ Erkek eğer kadın çalışıyorsa ev içi işleri paylaşmalıdır
□ Erkek ev içi işlere katılmamalıdır

111. Şimdi sayacağım iş ve sorumlulukları hangi aile bireyleri üstlenmiştir?(iş ve sorumluluklar tek tek okunacak.)

	Evin erkeği	***Evin hanımı***	***Eşler Müşterek***	***Kız Çocuk***	***Erkek Çocuk***	***Çocuklar birlikte***	***Baba ve erkek çocuklar***	***Anne ve kız çocuklar***	***Başka aile bireyleri***	***Bu işi yapmaya gerek yok***
Yemek yapmak										
Çamaşır, ütü										
Bulaşık										
Ev temizliği										
Bebek bakımı										
Çocukların derslerine yardım										
Okul öğretmen ilişkileri										
Yaşlı ve hastaların bakımı										
Alış-veriş										
Elektirik-su faturalarını yatırma										
Mektup-paket yollama										
Taksit yatırma										

112. Ekonomik olarak yeterli düzeye erişince memleketinize geri dönmeyi düşünür müsünüz?

□ Evet □ Hayır

113. Aynı şekilde yaşama olanağı bulsanız, göç etmeden önceki yaşadığınız yere geri dönmeyi ister miydiniz?

□ Evet □ Hayır

Aşağıdaki yargılara ilişkin ne düşünüyorsunuz? (Not: Belirtilen yargıların karşısında yer alan kutucuklara her yargıya ne düzeyde katılıp-katılmadığınızı dikkate alarak denk gelen kutucuğu işaretleyiniz.)

	Hiç katılmıyorum	***Katılmıyorum***	***Fikrim yok***	***Katılıyorum***	***Tamamen katılıyorum***
Kadın her zaman kocasının sözünü dinlemelidir					
Sadece erkek çalışmalıdır					
Kadın ile erkek eşit haklara sahiptir.					
Kendi kararlarımı kendim alırım.					
Ailem ve akrabalarımın düşündükleri davranışlarım üzerinde belirleyicidir					
Kızlarla-erkekler eşit düzeyde miras almalıdır					
Kızlar daha fazla miras almalıdır.					
Erkekler daha fazla miras almalıdır.					
Kız çocukları eşlerini kendi seçmelidir					
Erkek çocuklar eşlerini kendileri seçmelidir					
Sadece erkekler okumalıdır					
Kızlar da erkekler kadar okumalıdır.					
Ekonomik koşulları iyileşen kişi kent merkezine yerleşmelidir					
Geldiğimiz yerdeki gelenek ve göreneklerimizi burada devam ettirmeliyiz.					
Erkek çocuğun mutlaka bir işi olmalıdır. Kızlara kocası baksa da olur					

	Hiç katılmıyorum	*Katılmıyorum*	*Fikrim yok*	*Katılıyorum*	*Tamamen katılıyorum*
Kız çocukları iyi bir eğitim almalı ve meslek sahibi olmalıdır					
Kadın hak ediyorsa dövülebilir					
Kızım veya kız kardeşim eşinden şiddet görürse hemen müdahale ederim					
Ailemin diğer üyelerinin benim oy verdiğim partiye oy vermelerini isterim					
Kadınlarla erkekler soysal anlamda eşit konumdadırlar					
Kadın ve erkeğin aynı hak ve sorumluluklara sahip olması gerekir					
Kadın kocasının desteklediği partiye oy vermelidir					
Aile planlaması gibi uygulamalar saçmadır					
Her aile istediği kadar çocuk yapmalıdır.					
Kızlar küçük yaşta evlendirilmelidir					
Boşanma ancak evliliği kurtarmaya yönelik bütün çabalar başarısız olduğunda onaylanabilir					
Mutsuz olan çiftler boşanabilmelidirler					
Eşler kararlarını birlikte almalıdırlar					